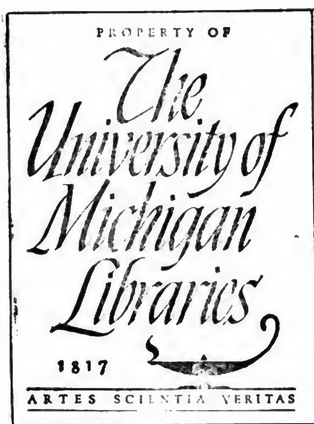
Geschiedenis van de Nederlandsche Oost-Indische bezittingen

Johannes Jacobus Meinsma

PROPERTY OF
The University of Michigan Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

GESCHIEDENIS

VAN DE

DERLANDSCHE OOST-INDISCHE BEZITTINGEN.

STOOM-SNELPERSDRUKKERIJ VAN JOH. IJKEMA, TE DELFT.

GESCHIEDENIS

VAN DE

NEDERLANDSCHE OOST-INDISCHE BEZITTINGEN,

DOOR

J. J. MEINSMA,

Direkteur van de Instelling voor Onderwijs in de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Nederlandsch Indië te Delft.

EERSTE DEEL.

DELFT. — JOH. IJKEMA. — 1872.

VOORBERICHT.

Sedert eenige jaren bij het examen van ambtenaren voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië belast met dat van de geschiedenis, werd ik meer en meer overtuigd van het gemis eener bruikbare handleiding voor de beoefening van dat vak. Vooral toen mij aan de Instelling voor onderwijs in de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië alhier, na den dood van den Hoogleeraar Keijzer, ook het onderwijs in de geschiedenis ten deel viel, gevoelde ik dat gemis in de hoogste mate, bepaaldelijk ook, omdat mij bleek, dat zelfs de in den laatsten tijd verschenen belangrijke werken en mededeelingen dikwijls onopgemerkt bleven. Ik meende dus niet langer te moeten aarzelen zelf de handen aan het werk te slaan en te trachten iets te geven, dat beter in de behoefte kon voorzien dan het bestaande.

Ongaarne ging ik echter daartoe over, omdat ik wel begreep dat een groot gedeelte van mijn beschikbaren tijd daaraan zou moeten worden besteed, een tijd voor mij te meer kostbaar, omdat die zou moeten worden afgenomen van de studie der talen van den Indischen Archipel, die mijn hoofdstudie uitmaakt en waaraan nog zoovele krachten kunnen worden toegewijd.

Zoo ziet thans het eerste deel van dit werk het licht. Hoewel de onzuiverheid der bronnen dikwijls een groote moeijelijkheid voor de uitvoering was, meende ik toch dat dit bezwaar niet te zeer moest gelden, omdat het te lang zou duren, eer meer licht over vele punten zal zijn opgegaan, waartoe ook de voortzetting van den schoonen arbeid van den Heer Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge, die reeds zooveel voor den beoefenaar van de Indische Geschiedenis heeft geleverd, en door wien reeds zooveel belangrijks tot onze

kennis is gekomen, veel zal kunnen bijdragen. Van zijne werken heb ik een ruim gebruik gemaakt; en moet ieder die in dit vak belang stelt, den Heer de Jonge voor zijn onvermoeid streven om ons de authentieke bronnen te openen erkentelijk zijn, ik voel mij in het bijzonder gedrongen hem mijnen dank te betuigen voor de groote welwillendheid mij in vele opzichten bewezen.

Ik heb het niet gewaagd eene uitvoerige geschiedenis van den Archipel vóór de komst der Nederlanders te leveren. De oude voorstelling bevredigde mij niet, toch waren verschillende punten mij niet helder genoeg om eene nieuwe te geven, zoodat ik heb gemeend mij met eene oppervlakkige schets te moeten vergenoegen.

Enkele gedeelten heb ik wat uitvoeriger behandeld dan andere, wanneer mij daarvoor nog onuitgegeven stukken ten dienste stonden. Dit was het geval met den opstand van Troena Djaja en met den Chineesch-Javaanschen oorlog van 1741 tot 1743.

Bij gebrek aan voldoende karakters heb ik in Javaansche woorden de letter a behouden, ook waar die met een o-klank zou moeten worden uitgesproken.

Gaarne erkennende, dat het werk niet zoo is geworden als ik het gewenscht had, hoop ik toch geen nutteloozen arbeid te hebben verricht.

Al zal menig hier beschreven feit waarschijnlijk eene andere gedaante aannemen, wanneer de bijzonderheden daarvan uit oorkonden en officiëele stukken nader aan het licht worden gebracht, betreur ik dit in geen enkel opzicht. Ik wensch alleen, dat mijn arbeid aan anderen tot spoorslag moge strekken om onze schoone Indische geschiedenis, dat tafereel van de kracht en den moed onzer vaderen, meer en meer te beoefenen en grondiger en beter te doen kennen.

Delft, Mei 1872.

Nederland bezit in den Indischen Archipel een gebied, dat dit Rijk zelf vijftigmaal in grootte overtreft en het tot de tweede koloniale mogendheid der wereld maakt. Gering in beginsel waren die bezittingen; eerst behoorende aan een handelslichaam, daarna aan den Staat, werden zij achtereenvolgens gedurende ruim twee en een halve eeuw uitgebreid over het grootste gedeelte van Insulinde en hebben zij in vroeger en later tijd zeer veel toegebracht tot vermeerdering van welvaart en het verspreiden van rijkdom hier te lande.

Eerst werden overal betrekkingen aangeknoopt en kantoren gevestigd, totdat in 1605 op Amboina de eerste Nederlandsche sterkte werd gesticht en Nederlands oppergezag door de bewoners erkend. Dit was het begin van de geschiedenis der Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië. Van dien tijd af werd de eene voor en de andere na daaraan toegevoegd, en 70 jaren later werden de magt en invloed der Nederlandsche Kompagnie over de geheele uitgestrektheid van Kaap de Goede Hoop tot Nieuw Guinea geëerd en gevreesd. Toen bereikte zij het toppunt van haar bloei, en ofschoon van nu af de uitwendige magt bleef toenemen, het gebied van de Kompagnie zich voortdurend uitzette, en de meeste Vorsten van den Archipel voor haar zich bogen, was toch reeds onder die uitwendige grootheid de inwendige kanker verborgen, welke het machtige handelslichaam ondermijnde en aan het einde der 18e eeuw geheel deed instorten. Hare bezittingen, door den Staat overgenomen, traden daarmede het tweede tijdperk harer geschiedenis in. Na met Nederland onder Fransche heerschappij te hebben gestaan,

—

en zelfs, geheel van het moederland afgescheiden, in Engelsche handen te zijn geweest, werden beide in 1816 wederom vereenigd. Sedert dien tijd werd het Nederlandsch gezag op nieuw gevestigd en in den Archipel over nog grooter gebied uitgebreid dan de Kompagnie had bezeten.

Dit is in korte trekken het verloop van de geschiedenis der rijke Indische gewesten onder de Nederlandsche heerschappij. Dienovereenkomstig wordt zij in twee groote afdeelingen gesplitst: 1° Nederlandsch Indië als bezitting van de Oost-Indische Kompagnie, 1605—1800; en 2° Nederlandsch Indië als bezitting van den Staat, 1800—heden. — Ieder dezer afdeelingen laat zich in drie tijdperken splitsen; in de eerste zien wij de vestiging (1605—1678), de uitbreiding (1678—1757) en het verval van de Nederlandsche macht (1757—1800). In de tweede den ondergang (1800—1816), het herstel (1816—1830) en de nieuwe uitbreiding (1830—heden).

HOOFDSTUK I.

DE INDISCHE ARCHIPEL IN HET LAATST VAN DE 16e EEUW.

De uitgestrekte eilandenwereld, waarover Nederland thans nog voor een groot gedeelte den schepter voert, was reeds in de vroege oudheid bekend om den rijkdom en kostbaarheid harer voortbrengselen, waarvan sommige zelfs nergens elders werden aangetroffen. Gelegen aan den handelsweg ter zee tusschen Indië en China, welke landen reeds in oude tijden een hoogen trap van beschaving bereikten, werd zij ook weldra door de bewoners dier rijken bezocht en werden hare produkten derwaarts overgebracht. Doch terwijl de Chinezen zich meer tot den handel schijnen te hebben bepaald, en dus nooit anders dan als vreemdelingen of bijwoners, gelijk nu nog het geval is, in het land verkeerden, kwamen de Indiërs als kolonisten, om er zich blijvend te vestigen. De tak der Ariërs, die Voor-Indië onderwierp, richtte zich in zijne verspreiding oostwaarts, gelijk hunne rasgenooten dat westwaarts deden; en zoo werd niet alleen geheel Voor-Indië, maar ook Achter-Indië aan den invloed van de beschaving, die zich in het eerste land had ontwikkeld en gevormd, onderworpen. Weldra bereikten de Indiërs ook den Indischen Archipel, waar zij zich vooral op de 't meest westwaarts gelegen eilanden Sumatra en Java vestigden. Daar vonden zij eene bevolking, die, in wilden staat levende, tot nagenoeg dezelfde ontwikkeling zal zijn gekomen als nu de Dajakkers en Alfoeren, die de binnenlanden van de meer oostwaarts gelegen groote eilanden van den Indischen Archipel bewonen. Van die eerste vestiging der Indiërs in den Archipel is ons zoo goed als niets bekend; maar hun godsdienst, hun bouwkunst, hun litteratuur, hun zeden en gewoonten hebben onuitwischbare sporen in het leven der volken achtergelaten en getuigen van de uitgebreidheid en macht der Indische kolonisatie. Geen wonder dan ook, dat de rijk-

dom en verscheidenheid der voortbrengselen en de vruchtbaarheid van het land niet alleen een levendigen handel onderhielden, maar ook velen uitlokten zich daar te vestigen, waar bovendien waarschijnlijk meer persoonlijke vrijheid bestond dan in het vaderland, welks lagere kasten er macht en aanzien konden erlangen. Java was de hoofdzetel van de Indische macht, die zich van daar in den loop der tijden over de andere eilanden uitbreidde. Op dit eiland vinden wij de overblijfselen van bouw- en beeldhouwkunst met de zuiver Indische type: daar leeft de godsdienst nog in de herinnering en in het hart der bewoners voort; daar zijn de meesterstukken der Sanskrit litteratuur het nationaal eigendom des volks geworden en is de taal in groote mate met Sankskrit woorden vermengd. Op Sumatra vindt men van dit alles slechts enkele sporen; maar als de Maleijers, die thans het naar hen genoemde schiereiland en omliggende eilanden bewonen, zoo als hunne legenden verhalen, van Sumatra derwaarts zijn verhuisd, zouden wij in hunne taal en litteratuur mede nog de bewijzen zien voor het vroeger bestaan van het Hindoeïsme op dit eiland. Langzamerhand ontstond natuurlijk eene vermenging van het Indische met het inheemsche polynesische element, en daar de levendige gemeenschap met Indië ook met der tijd verminderde, kreeg het laatste de overhand, verbasterde het zuivere Hindoeïsme meer en meer en nam daardoor een karakter aan, dat men het Hindoe-Javaansche zou kunnen noemen.

De Indische Archipel scheen bestemd te zijn, in den loop der tijden altijd onder den invloed van vreemdelingen te staan. Terwijl zijne produkten reeds veel westelijker dan Voor-Indië bekend waren geworden, was een ander volk in Azië tot het besef zijner krachten gekomen en had zoowel naar het westen als naar het oosten zijn invloed gevestigd. De Arabieren breidden hun nieuw geloof, den Islam, door den oorlog uit en weldra was ook Voor-Indië gedeeltelijk door hen gewonnen en maakten zij zich meester van den handel tusschen Europa en Azië, daarbij eerlang de produkten op de plaats van herkomst zelve gaande afhalen. Zij bezochten reeds in de 10e en 11e eeuw onzer jaartelling Sumatra, eerst als kooplieden, doch spoedig mede, gelijk nu nog, als predikers van hun geloof. Zoo begon het Mohammedanisme reeds in de 12e eeuw het Hindoeïsme in den Archipel te verdringen en ging weldra het eene Rijk na het andere tot den Islam over. Onder de produkten, die zeer waren gezocht, bleven de specerijen steeds eene eerste plaats bekleeden, en daar zij voornamelijk ja bijna

alleen groeiden in het oostelijk gedeelte van den Archipel, bereikten de volken en Rijken aldaar niet alleen spoedig eene hoogere mate van ontwikkeling, maar was er ook de Islam reeds gevestigd voor dit op meer westelijk gelegen eilanden het geval was. De 15e en voornamelijk de 16e eeuw onzer jaartelling was de tijd, waarin die groote omwenteling in den Archipel plaats had.

Van de stuiptrekkingen van het Hindoeïsme, dat zich thans nog alleen op Bali heeft staande gehouden, waren de eerste Europeanen die den Archipel bezochten, de Portugezen, nog getuigen. Deze natie was, na de Kaap de Goede Hoop te zijn omgezeild, weldra in Voor-Indië aangekomen, en binnen ongelooflijk korten tijd had niet alleen hun handel, maar ook hun staatkundige macht er een groote uitbreiding verkregen, vooral door den beroemden Alfonso d'Albuquerque, die als de grondlegger van het Portugeesch gezag kan worden beschouwd. In 1511 veroverde hij reeds Malakka, de hoofdstad van het Maleische Rijk: en van toen af stond ook de geheele Achipel voor de nieuwe vreemdelingen open, die spoedig de verafgelegen specerijeilanden gingen opzoeken, om zich van hunne kostbare produkten te verzekeren. Weldra vestigden zij er kantoren en sloten op Ternate eene overeenkomst, waarbij hun zelfs het bouwen van eene sterkte werd toegestaan. Doch ook de andere eilanden werden niet door hen vergeten: Sumatra en Java brachten de zoo gewilde peper voort, en deze landen, meer in de buurt gelegen van Malakka, den zetel van hun handel op China en den Archipel, werden daarom spoedig door Portugesche kooplieden en avonturiers bezocht, die de sporen van hun verblijf op Java b. v. nog door enkele woorden in de taal hebben achtergelaten. De binnenlandsche toestand van Java was hun echter niet gunstig, want de strijd tusschen Hindoeïsme en Mohammedanisme duurde er nog voort. Terwijl in Midden-Java de Islam heerschte, werd elders het Hindoeïsme eerst zeer langzaam verdrongen, ja wist het zich in het oostelijk deel van Java nog langen tijd staande te houden. Nadat de suprematie over Midden-Java van Demak op Padjang was overgegaan, werden weldra de grondslagen gelegd tot het Rijk van Mataram, dat in het laatst der 16e eeuw zich steeds verder uitbreidde en zelfs de toenmaals onafhankelijke Staatjes van Toeban, Soerabaja en Pasoeroean ernstig bedreigde. Op West-Java werd inmiddels de Islam evenzeer heerschend, ofschoon in de binnenlanden nog een Hindoe-rijk, welks hoofdplaats Soera wordt genoemd, schijnt te hebben bestaan, terwijl het kustland was verdeeld tusschen Bantam, Jakatra of Soenda-Kalappa en Tjeribon, welk laatste echter in nauwe

betrekking stond tot het Rijk van Mataram. Niet alleen de eigen voortbrengselen van Java, peper en rijst, werden er door de Portugezen gekocht, ook specerijen van de Molukken en de Banda-eilanden werden er aangebracht en waren in de voornaamste havens, Bantam in het westen en Gresik benevens het nabijgelegen Joartan (Padjaratan?), te verkrijgen. Behalve deze waren Toeban en Japara reeds zeer bekende handelplaatsen, en de laatste vooral voor de rijst druk bezocht. Bantam, ook Soerosoean (Soeroasan?) geheeten, was de hoofdplaats van een Rijk, dat zijn invloed tot over Sumatra uitbreidde, en tevens eene der door vreemdelingen meest bezochte koopsteden, zoodat zich aldaar onder anderen veel Chinezen bevonden, die er reeds een afzonderlijk kwartier bewoonden.

Sumatra was verdeeld in een aantal Staten, waarvan Atjih de noordelijkste en tevens de machtigste was. Een groot gedeelte van de oost- maar vooral van de westkust was aan dit Rijk onderworpen, zoodat zelfs de Maleijers van Menangkabaoe hun stranden hadden verloren en even als de Bataks in het binnenland waren teruggedrongen. De Rijken van Siak, Indragiri, Djambi en Palembang op de oostkust, vermoedelijk Hindoe-Javaansche koloniën van afkomst, waren vroeger aan het Rijk van Madjapaït op Java meer of min onderworpen geweest, maar nu onafhankelijk; zij werden vooral om de peper bezocht, en Palembang streed voortdurend met Bantam om het bezit der Lampongsche distrikten.

Op het Maleische schiereiland had het Rijk van dezen naam reeds zijn hoogsten bloei na de verovering van Malakka verloren, maar was nog machtig genoeg om als een begeerden bondgenoot tegen de Portugezen te worden bezocht, terwijl de hoofdplaats Djohor of Batoe Sawer, alsmede de aan de oostkust liggende havens Pahang en Patani zeer bekende handelplaatsen waren.

Van het groote eiland Borneo wist men betrekkelijk weinig; de oorspronkelijke bevolking was reeds bijna geheel naar de binnenlanden teruggedrongen, en aan de kusten was een aantal kleine Staten gevestigd, die aan de noord- en westkust van Maleischen, aan de zuid- en oostkust kust van Javaanschen of Boegineschen oorsprong waren.

Boeginezen was de algemeene naam dien men aan de bewoners van het zuid-westelijk schiereiland van Celebes gaf, waar Makassar reeds een vrij belangrijke handelplaats was. Vooral de specerijen uit de Molukken waren er in overvloed te bekomen en de handel op China had er zich na den val van Malakka voor een gedeelte gevestigd. De Islam was er nog niet heerschend, doch

werd er in het begin der 17e eeuw ingevoerd. De politieke invloed van Makassar breidde zich tevens reeds zeer sterk over de naburige Staten uit, wier bewoners nog tegenwoordig als de beste zeevaarders van den Archipel bekend zijn, een roem dien zij toen met de Javanen en Maleijers deelden.

De kleine Soenda-eilanden werden vooral door de Javanen, als zij zich naar de Banda-eilanden begaven, aangedaan, en tevens hadden de Portugezen reeds tot Solor en Timor, waarschijnlijk om hun welriekend Sandelhout, hunne reizen uitgestrekt, ja zelfs hier en daar kantoren en sterkten aangelegd, waarop, ook als aanlegplaats voor de schepen, zeer veel prijs werd gesteld.

De naam van Molukken, thans doorgaans aan al de eilanden tusschen Celebes en Nieuw-Guinea gegeven, behoort oorspronkelijk slechts aan de noordelijke groep, waartoe Djailolo en de daarbij liggende kleine eilanden worden gerekend. De vroegste geschiedenis vermeldt, dat het gebied der Vorsten op Djailolo was verdeeld tusschen de hoofden van Ternate, Tidor en Batjan, en dat het Rijk van Ternate weldra boven de andere zich in macht en aanzien verhief, vooral ook door den nagelhandel, die er veel vreemdelingen trok. De Vorst van Ternate breidde zijn invloed allengs over een groot gebied uit, zich daartoe tevens bedienende van den Islam, door al degenen, die in deze streken dit geloof aannamen, als zijne onderdanen te beschouwen en te behandelen. Omstreeks denzelfden tijd verschenen de Portugezen, want onmiddellijk nadat d'Albuquerque Malakka had ingenomen zond hij schepen uit om de Molukken te bezoeken. Het eerst werd Hitoe op Amboina bereikt; vervolgens kwamen zij te Ternate, waar de invloed der Portugezen weldra alvermogend werd en zij zelfs het Christendom trachtten te verbreiden. Dit laatste, gelijk mede hunne willekeurige en ergerlijke handelingen, maakte hen echter weldra bij Vorsten en volken zoo gehaat, dat een algemeen verbond tegen hen werd aangegaan met het doel om hen te verdelgen, en het was alleen het beleid vau hunnen landvoogd Galvano, die zich bij de inlanders zeer bemind wist te maken, dat hen van geheelen ondergang redde. Dit was evenwel slechts voor korten tijd: zijn opvolger de Castro veroorzaakte door zijn gedrag den val der Portugesche macht in deze streken. Sultan Bâbollah van Ternate beoorloogde hen met goed gevolg en onderwierp zich op nieuw een groot aantal der eilanden van het oostelijk gedeelte van den Archipel. De Portugezen kwamen spoedig met de Spanjaarden, met wie zij sedert 1580 een Rijk vormden, terug, en wisten zich den Sultan van

Tidore tot vriend te maken, zoodat zij verlof kregen op dat eiland een kasteel te bouwen, waardoor zij tegelijk Ternate voortdurend bedreigden, en langzamerhand ook andere eilanden op nieuw onder hun invloed brachten.

Het meest bekende eiland na Ternate was reeds toen ter tijd Amboina, dat de hoofdzetel werd van het Portugeesch gezag onder Galvano, daar op Leitimor hun voornaamste vesting werd gebouwd en aldaar door den beroemden Franciscus Xaverius het Christendom werd gepredikt. Het verdere gedeelte van Amboina, Hitoe, was verdeeld tusschen vier hoofden, van welke een door de Portugezen met den titel van Kapitan Hitoe (kapitein van Hitoe) was begiftigd, die zich daarom als de eerste in rang beschouwde. Godsdiensthaat en naijver op Leitimor maakte hen eerlang tot vijanden van de Portugezen, zoodat op dit kleine eiland onophoudelijk oorlog werd gevoerd, en ofschoon zich de Leitimorezen bij hen voegden, gelukte het hun niet hun doel zonder krachtige hulp te bereiken.

Gelukkiger waren in dat opzicht de Banda-eilanden geweest. Deze kleine groep was voor den handel van hoog gewicht om de muskaatnoten en foelie, die er in overvloed werden gevonden. De bevolking was reeds door de aanraking met vreemdelingen tot den Islam bekeerd, evenals op Amboina, en had daardoor mede eene hoogere beschaving verkregen, dan hare stamgenooten op de omliggende eilanden. Evenals nu nog op Ceram en elders, was het volk verdeeld in twee stammen, bekend onder den naam van Pata- of Oeli-siwa, en Pata- of Oeli-lima, negen- en vijfgespanschap, tusschen welke dikwijls kleine oorlogen werden gevoerd. De voornaamste handelplaats, waar de meeste vreemdelingen, Javanen, Goezeratten, Maleijers en andere natiën kwamen, was Ortatan. De Portugezen worden daarbij niet meer vermeld; toch schijnen zij ook hier eene vestiging te hebben gehad, blijkens de overblijfselen die nog werden gevonden en de verhalen die omtrent hen in omloop waren. De inwoners hadden reeds veel ervaring in den handel verkregen: tollen werden geheven, ambtenaren oefenden het toezicht uit, en algemeene welvaart was over deze eilandengroep verbreid, toen zij in de laatste jaren der 16e eeuw door nieuwe vreemdelingen uit het verre westen werd bezocht, die weldra zoowel hier als elders een groote omwenteling zouden tot stand brengen en hunne macht op duurzamer en hechter grondslagen vestigen dan de Portugezen hadden kunnen doen.

HOOFDSTUK II.

VOORBEREIDING VOOR DE VAART OP OOST-INDIË.

Na de uitbreiding van de zeevaart ten gevolge van het omzeilen van de Kaap de Goede Hoop en na de vestiging der Portugezen in Indië en China, door de verovering van Goa, Malakka en Makao, was Portugal gedurende de 16e eeuw de stapelplaats geworden van de kostbare produkten der rijke gewesten van Oost-Azië, welke vroeger door den land- en zee-handel in Italië werden aangebracht en van daar naar het noordelijk deel van Europa vervoerd. Nu werden zij uit Lissabon gehaald, de haven waar de voortbrengselen van den koninklijken handel werden verkocht. Een groot gedeelte daarvan kwam in handen van de Nederlanders, die van de gunstige ligging van hun land tusschen zuid en noord uitnemend gebruik maakten om het eene te voorzien van de produkten van het andere. Vooral de zuidelijke Nederlanden onderscheidde zich bijzonder in dien handel, en Antwerpen had haar grooten bloei mede daaraan te danken. Toen evenwel in 1585 deze stad in de macht der Spanjaarden viel, verhuisden vele van hare kooplieden naar Holland en Zeeland en brachten daar hun kennis, hun kapitalen en hun ondernemingsgeest over. Van dien tijd dagteekent dan ook de groote bloei, dien de handel in Noord-Nederland binnen korten tijd bereikte.

Niet tevreden met zich te blijven bewegen tusschen de Oostzee en de Spaansche, breidden de Hollanders en Zeeuwen hunne tochten allengs verder uit en bezochten de Witte en de Middellandsche zee, ja de westkust van Afrika. Hiertoe droeg veel bij de ontwikkeling der Nederlanders tot een zelfstandig volk, daar hunne in de verdrukking gesterkte krachten thans gelegenheid kregen op elk gebied te werken, zoodat zich overal eene ontwikkeling en vooruitgang vertoonden, als in bijna geen anderen tijd onze historie kan vermelden. Bovendien werden de Nederlanders gedwongen andere wegen voor hunne vaart te zoeken door de belemmeringen die zoowel binnen- als buitenslands hun handel op het Westen ondervond. Immers nadat Portugal in 1580 onder het beheer van den Spaanschen Koning was gekomen, werd eensklaps in 1585 beslag gelegd op de Nederlandsche schepen in de havens van Portugal en Spanje. Tevens werden de Nederlanders door de Engelschen, hunne bondgenooten, beschuldigd van den Spaanschen Koning aller-

lei materialen voor zijne vloten, waarmede hij hen beoorloogde, aan te voeren. Reeds waren dan ook plakkaten daartegen verschenen, zonder veel uit te werken, toen in 1586 Leicester een algemeen verbod tegen den handel met den algemeenen vijand van de Staten-Generaal wist te verkrijgen. De Nederlanders, tot nu toe altijd gewoon, als het niet mogelijk was onder eigene, onder onzijdige vlag te varen, zagen zich daardoor bedreigd in hun geheele bestaan; zij verzetten zich hevig tegen het plakkaat, met het gevolg dat het in het volgende jaar werd ingetrokken, doch het verbod voor eigen vlag gehandhaafd bleef. Daar het beslag op de schepen reeds wederom was opgeheven, maakten zij op nieuw ruimschoots en op dezelfde wijs gebruik van deze halve vrijheid, hetgeen de Engelschen tot handhaving der blokkade trachtten tegen te gaan en daarbij dikwijls meer als kapers en zeeroovers dan als oorlogvoerende partij te werk gingen. Herhaaldelijk werd later wederom in Spanje op de schepen beslag gelegd en zoo de vaart op dat Rijk meer en meer onmogelijk gemaakt, doch des te krachtiger aansporing was dit voor de Nederlanders om de zoo winstgevende produkten op de plaats van herkomst te gaan zoeken. Voordat het zoover komen kon, moesten onze zeelieden andere zeeën hebben bevaren en hun kennis hebben uitgebreid van den weg en van de landen die zij bezoeken moesten en waarheen de Engelschen hen reeds waren voorgegaan. Zij volgden hunne naburen spoedig en wisten zelfs meer voordeel dan deze uit hunne ondernemingen te behalen. Onder anderen gaf de belangrijke handel, door het huis de Moucheron te Middelburg op de Witte zee gedreven, aanleiding tot de stichting van Archangel.

De geheele onbekendheid met het noordelijke deel van Azië deed toenmaals de meening koesteren dat de kust eene zuid-oostelijke rigting had, en men dus, na eenmaal het noordelijkste punt van Europa of Azië te hebben bereikt, langs een korteren weg dan de toen bekende naar China en Indië zou kunnen komen. Vooral werd deze meening gedeeld door den beroemden geograaf Mercator, en het schijnt wel dat deze hierover sprak met de reeds genoemde firma de Moucheron. Althans het was op de voorstellen van deze laatste dat de Staten van Holland en Zeeland in 1594 voor hunne rekening een tocht naar de noordelijke zeeën lieten ondernemen. De uitslag daarvan moedigde tot eene nieuwe reis aan, doch de ongelukkige afloop daarvan deed de Staten van verdere ondernemingen afzien.

Tot omstreeks dien tijd was het met de hulpmiddelen voor de

scheepvaart nog treurig gesteld. Men had tot nu toe niets anders als kaarten, die door de gebrekkige verdeeling der graden eene met de ware gedaante strijdende voorstelling van den aardbol gaven. Men begreep dit toen men begon grootere reizen te doen, en pas in de tweede helft van de 16^{e} eeuw trachtte men in dit gebrek te voorzien, waarvan de eerste proeve door Mercator werd gegeven, die de kaarten met wassende graden uitvond, terwijl hier in Nederland de Amsterdamsche predikant Petrus Plancius dergelijke kaarten vervaardigde, die op de tweede reis naar Oost-Indië werden gebruikt. Dezelfde predikant heeft zich bovendien zeer verdienstelijk gemaakt door het aangeven van middelen tot het waarnemen van de hoogte waar men zich op zee bevond: doch zijne grootste verdienste voor den handel is wel geweest dat hij zich, niettegenstaande het daarop gestelde strenge verbod, kaarten van en werken over de landen en zeeën van Oost-Indië uit Portugal heeft weten te verschaffen. Ook werd in het jaar 1592, waarschijnlijk op aanraden van Plancius, door eenige Amsterdamsche kooplieden iemand naar Lissabon gezonden, om onderzoek naar dezelfde bijzonderheden te doen, en bovendien kwam toen ook Jan Huygen van Linschoten terug van Goa, die later door de uitgave van zijne reis de eerste kennis van Indië hier te lande heeft verspreid. Men werd hier dus zoowel wat kennis als wat krachten betreft, genoegzaam voorbereid om tot handelen over te gaan. De Amsterdamsche kooplieden wachtten daarmede dan nu ook niet langer; zij vormden eene kompagnie, en den 2 April 1595 vertrokken 4 schepen naar de landen voorbij de Kaap de Goede Hoop.

HOOFDSTUK III.

DE EERSTE TOCHTEN DER NEDERLANDERS NAAR DE LANDEN BEOOSTEN DE KAAP DE GOEDE HOOP.

De kleine vloot die de eerste Nederlanders naar Indië overbracht, was uitgerust door eene kompagnie, later de Oude Amsterdamsche of die Van Verre genoemd, en waarvan Hendrik Hudde, Reynier Pauw, Pieter Hasselaar, Jan Janz. Karel, Jan Poppen, Heyndrick Buyck, Dirk van Os, Sivert Pieterz. Sem en Aernt ten

Grootenhuys bewindhebbers waren. Zij waren de eerste kooplieden, die schepen voor zulk een verren tocht durfden uitrusten, en lieten zich ook niet ontmoedigen, toen hunne vloot, zonder veel voordeel aan te brengen, terug kwam. De Staten van Holland verleenden vrijdom van tollen enz., en voorzagen hen tevens van geschut, kruit en andere wapenen. Hoofden van de vloot waren Cornelis de Houtman als opperste kommies voor den handel, waarschijnlijk de persoon, die indertijd naar Lissabon was gezonden om inlichtingen, en Pieter Dirckz. Keyzer als opperste piloot, dus als degeen die den koers van de vloot moest besturen; doch het bestuur was opgedragen aan den scheepsraad, die uit de schippers en kommiezen was zâamgesteld. Keyzer was door Petrus Plancius in de zeevaartkunde onderwezen en voor den toenmaligen tijd wetenschappelijk gevormd. Na zich langen tijd op Madagaskar te hebben opgehouden, werd eerst den 23 Junij 1596 Bantam bereikt. Men had reeds veel volk onderweg verloren, en er was ook groote oneenigheid aan boord, ter oorzake waarvan de kommies Gerrit van Beuningen de geheele reis als gevangene mede maakte. Te Bantam was het bestuur in handen van een Regent, daar de Vorst, wiens vader kort te voren in een oorlog tegen Palembang was gesneuveld, nog minderjarig was. De nieuwe bezoekers werden eerst goed ontvangen en kregen verlof in de stad handel te drijven, waartoe hun een huis voor winkel en kantoor in de Chinesche wijk werd afgestaan. Dit duurde zoo tot 28 Augustus, toen onverwacht de Houtman en eenige andere Nederlanders, die zich aan wal bevonden, werden gevangen genomen en beslag op de goederen werd gelegd. De oorzaak hiervan is misschien gedeeltelijk te zoeken in ophitsingen der zich in Bantam bevindende Portugezen, terwijl de Nederlanders zeker ook wantrouwen zullen hebben opgewekt door het peilen van de baai en ontevredenheid door de aanzienlijken van Bantam op onvoegzame wijze te behandelen. Het nemen van weêrwraak op verschillende wijze baatte niet: zoo moest men b. v. om versch water te bekomen naar Sumatra oversteken, waar kort daarna de opperstuurman Pieter Dirckz. Keijzer overleed.

Nadat men in October te Bantam was teruggekomen, werd de vrede gesloten en de Houtman c. s. uitgeleverd tegen betaling van zekere som gelds, terwijl door de Bantamsche Vorsten eene plechtige verklaring van vriendschappelijke gezindheid werd gegeven. Die gunstige toestand duurde evenwel niet lang: een Portugees, van Malakka gekomen, wist den Regent te bewegen allen handel aan de Nederlanders te verbieden, die zich van hunnen kant wreekten

door het Portugeesch schip te beschieten en een paar met specerijen en rijst geladen inlandsche scheepjes te nemen; doch zij moesten nu wel vertrekken, en langs de noordkust van Java voortzeilende overkwam hun te Sidajoe een nieuw onheil, daar een verraderlijke aanval op het schip Amsterdam werd gedaan, waarbij twaalf man, en daaronder schipper en kommies, omkwamen. Zij staken nu over naar Madoera en ankerden voor Arosbaja. Hier gaf de Regent of Panembahan het verlangen te kennen een bezoek te brengen op de Amsterdam, doch om de geringe bemanning daar aan boord verzocht men hem naar de Mauritius te gaan. Desniettemin hield hij op de Amsterdam aan; doch de schepelingen, nog vol van het gebeurde voor Sidajoe en iets dergelijks vreezende, losten drie met schroot geladen stukken op de vorstelijke praauw, natuurlijk met allertreurigste gevolgen. Er had evenwel volstrekt geen vijandelijk voornemen bestaan, want er waren vrouwen en kinderen aan boord. Een aantal Madoerezen werden nog door de Hollanders uit het water gehaald en vervolgens aan wal gezonden. Men was nu echter wederom gedwongen van daar te vertrekken en zocht toen Loebok of Bawean op, waar op de reede schipper Jan Molenaar plotseling stierf, vermoedelijk vergiftigd. Algemeen verdacht men hiervan Cornelis de Houtman, die door zijn eigen scheepsvolk werd gevangen genomen, doch door den scheepsraad vrijgesproken. Inmiddels werd het schip Amsterdam, dat lek was geworden en te weinig volk had, verbrand. Groote oneenigheid kwam nu wederom in den scheepsraad, daar de kommiezen in het belang van den handel wilden doorzeilen naar de Molukken, terwijl de schippers om den slechten staat van de schepen dit weigerden en wilden terugkeeren. De laatste behielden eindelijk de overhand, en zoo voer men wegens den westmoeson om Madoera heen naar Straat Bali, waar men eerst Balamboean of Balambangan op de oostkust van Java aandeed, doch daar de stad door den Vorst van Pasoeroean werd belegerd, kon men noch water, waarom het voornamelijk te doen was, noch ververschingen bekomen. Men stak derhalve over naar Bali, alwaar men zeer vriendelijk werd ontvangen en zich van alles kon voorzien wat men verlangde. Nadat men twee man op Bali had achtergelaten, werd den 26 Februarij 1597 de terugreis aangenomen en in zes maanden volbracht, want den 14 Augustus werd de reede van Texel bereikt; doch van de vier schepen kwamen er drie, waarvan een nog te naauwernood, en van de 248 manschappen slechts 89 behouden te huis. De eerste tocht naar de verre gewesten was dus volbracht, en wel langs een weg, die tot nu toe de Portugezen

niet hadden gevolgd, daar deze altijd eerst naar Goa en van daar naar Malakka en zoo verder hun koers hadden genomen. De weg was nu aangewezen, doch overigens was de uitkomst van dien eersten tocht hoogst ongunstig: er was groot verlies van menschenlevens te betreuren, en de lading die men medebracht was onbeduidend. De handelingen der Nederlanders en vooral van Cornelis de Houtman hadden daaraan voornamelijk schuld. Echter lieten de reeders zich niet afschrikken; tevreden dat de tocht volbracht was en zij omtrent de gelegenheid tot den handel en de kennis der waren goede inlichtingen hadden bekomen, zoodat zij van de Portugezen niet meer afhankelijk behoefden te zijn, besloten zij op nieuw eene vloot voor een tweeden tocht uit te rusten.

Inmiddels vormde zich te Amsterdam eene tweede kompagnie, die later met de eerste vereenigd werd, welke van toen af onder den naam van Oude kompagnie bekend is. Weder werd ondersteuning van de Staten van Holland verkregen en vrijdom van belastingen toegezegd. De vloot, acht schepen sterk, vertrok den 1 Mei 1598 onder bevel van Jacob van Neck als Admiraal en Wijbrand van Waerwijck als Vice-admiraal, zoodat men thans, door de ondervinding geleerd, geen veelhoofdig maar een eenhoofdig gezag had ingesteld. Reeds op 28 November 1598 bereikte van Neck met drie schepen Bantam, waar men intusschen in vijandschap was geraakt met de Portugezen en nu de Hollanders als vrienden ontving. Van Neck wist door bedaarde vertoogen en verschillende geschenken het vertrouwen der Vorsten verder te winnen, terwijl de brieven van Prins Maurits en de Staten-Generaal zeker mede strekten om een goeden dunk van de Hollanders te geven, een en ander met het gevolg dat op het einde van December de drie schepen geladen werden. Na verloop van vier weken kwam ook van Waerwijck aan met de overige schepen, waarvan er nog éen werd geladen, en met dit viertal nam van Neck zelf de terugreis naar Nederland aan, de rijkste lading die nog ooit daar was aangekomen, medebrengende. Hij bereikte den 19 Julij 1599 de reede van Texel en werd te Amsterdam met klokgelui en trompetgeschal ingehaald.

De overige schepen namen intusschen onder van Waerwijck als Admiraal en Jacob van Heemskerck als Vice-admiraal de reis aan naar de Molukken, de eilanden waar de zoo gezochte specerijen groeijen. Langs de noordkust van Java zeilende, werden achtereenvolgens Jakatra, Toeban, Gresik en Joartan bezocht, en overal werd men goed ontvangen. Te Toeban vooral was de Pangeran zeer welwillend; hij liet de Hollanders al zijne rijkdommen zien,

waaronder ook vele olifanten waren, terwijl hij te hunner eer zelfs een Javaansch toernooispel aanlegde. Ofchoon Toeban toen ter tijd een der belangrijkste havens voor den handel op de Molukken was, vonden de Nederlanders er thans geen voorraad van specerijen en werden er derhalve alleen rijst en vee gekocht. Te Joartan en Gresik, waar van Heemskerck landde, was het evenzoo, doch men kreeg hier een loots voor de Molukken, d. w. z. iemand die verklaarde het land te kennen als hij het zag. Middelerwijl was van Waerwijck naar Arosbaja gevaren, doch werd daar om het gebeurde op den eersten tocht volstrekt niet vriendelijk ontvangen: zijn aan wal gezonden scheepsvolk werd aangehouden en het grootste stuk kanon als losprijs geëischt. Nadat ook van Heemskerck hier gekomen was, werd beproefd met geweld de uitlevering der manschappen te verkrijgen, doch de poging mislukte, ook door het ruwe weêr. Men besloot toen eindelijk toe te geven aan 's Vorsten nieuwen eisch, zijnde lakens en fluweel ter waarde van 2000 realen. De reis werd daarop voortgezet naar Amboina, waar men de bewoners van Hitoe wel genegen vond om handel te drijven, doch toen aldra bleek dat daar geen voorraad was, ging van Heemskerck naar de Banda-eilanden met twee schepen en slaagde er in aldaar een vrij voordeeligen handel te drijven. Van 15 Maart tot 1 Julij 1599 bleef hij daar vertoeven en vertrok toen met een volle lading muskaatnoten, foelie en nagelen, op Ortatan en Lontoor 20 schepelingen tot het drijven van handel achterlatende. Van Waerwijck was niet zoo gelukkig geweest: op Amboina was bijna geen lading te bekomen, zoodat hij aldra in vriendschap van de hoofden scheidde en zich naar Ternate begaf. De Sultan was met de komst der Nederlanders zeer ingenomen, en nadat men van weêrszijde trouw en vriendschap had gezworen, kwam hij zelf aan boord. Ook hier waren echter door den oorlog met de Portugezen niet genoeg nagelen in voorraad. Van Waerwijck had evenwel gelegenheid veel op voorschot te koopen, en liet daarom Frank van der Does als koopman en hoofd van een kantoor achter. Na te Bantam nog peper tot aanvulling van zijn lading te hebben gekocht, nam hij den 21 Januarij 1600 de terugreis aan en kwam in September, vier maanden na van Heemskerck, in Holland. Deze had op zijn terugreis Bantam aangedaan en daar nog een brief van den Regent aan Prins Maurits in ontvangst genomen, waarna hij rechtstreeks naar Nederland was gezeild. De ondernemers van dezen tweeden tocht zijn de grondleggers geweest van den Nederlandschen handel in den Archipel: zij knoopten op de belangrijkste

plaatsen betrekkingen aan, dreven er voordeeligen handel en vestigden er kantoren om zich dien op den duur te verzekeren. Meer dus nog dan dien van de Houtman verdient hun naam in eere te worden gehouden.

Inmiddels was Balthazar de Moucheron, die reeds schepen en vloten naar Amerika en Afrika had uitgerust, onmiddellijk na de terugkomst van de eerste vloot bedacht op handelsondernemingen naar Oost-Indië en had hij, naar het schijnt, Cornelis en Frederik de Houtman tot zijne belangen overgehaald. Op gelijke wijze als de Amsterdamsche schepen door de overheid met geschut en verschillende vrijdommen begiftigd en voorzien van een artikelbrief van Prins Maurits, rustte hij twee schepen uit, die reeds den 15 Maart 1598 in zee staken. Aan boord bevond zich als opperstuurman een Engelschman, John Davis, die echter de reis alleen meêdeed op last van den graaf van Essex, ten einde den weg naar en den handel op de oostelijke havens nader te leeren kennen. Eerst in Junij 1599 werd Atjih (op Sumatra) bereikt, doch daar werd de pas begonnen handel weldra door de Portugezen die zich op de reede bevonden tegengewerkt en de Sultan tegen de Nederlanders opgezet. Dientengevolge werd op zekeren dag het scheepsvolk door het gebruik van vergiftigde ververschingen bedwelmd en daarop verraderlijk aangevallen, met het gevolg dat Cornelis de Houtman en vele andere schepelingen het leven verloren. De Nederlanders herstelden zich echter van hun eersten schrik en dreven de Atjinezen van boord, doch de Sultan liet uit wraak degenen, die nog aan wal waren, op acht na, waaronder Frederik de Houtman, onthoofden. De overige werden gevangen gehouden en bleven hier ruim twee jaar. Herhaalde pogingen om wraak te nemen hielpen niets, en men zag zich dus genoodzaakt de terugreis aan te nemen, die even rampspoedig afliep. Gelegenheid om handel te drijven kreeg men niet meer, en men kwam alzoo in Julij 1600 met de beide schepen maar bijna zonder lading en zonder volk in Middelburg aan.

Gelukkiger waren de schepen van de Middelburgsche kompagnie ten Haeff c. s., die er in slaagden te Bantam in 1599 eene volle lading van peper en specerijen te bekomen.

In datzelfde jaar 1598 zeilden nog twee vloten uit om langs de straat van Magelhaen Indië te bereiken. De eerste was vijf schepen sterk en uitgerust door eene maatschappij te Rotterdam, waarvan van der Hagen en de rijke koopman Johan van der Veken de voornaamste deelhebbers waren, terwijl de bevelhebbers waren Jacques Mahu, Simon de Cordes en Sebald de Weert. Slechts de

laatste kwam met één schip terug, zonder Oost-Indië te hebben bezocht. De reis was evenwel niet geheel zonder eenig goed gevolg, want een der schepen bereikte Japan, waar de bemanning goed werd ontvangen, terwijl twee der schepelingen, Jacob Quackernaeck en Melchior van Santvoort in 1605 te Patani aankwamen met een vrijpas voor Nederlandsche schepen voor de vaart en handel op Japan; het duurde evenwel nog tot 1609 eer hiervan gebruik werd gemaakt.

De tweede vloot was die welke onder bevel van Olivier van Noort de eerste tocht der Nederlanders rondom de wereld volbracht, waarop wel veel roem en buit, maar weinig handelsvoordeel werd verkregen. Van Noort bereikte eerst na twee jaar den Indischen Archipel en kwam toen te Broenei, waar hij niet vriendelijk werd ontvangen, verzeilde daarop spoedig naar Joartan, nam er ververschingen en een weinig foelie in, en deed de terugreis door Straat Bali en bezuiden Java om, van zijne vier schepen slechts één behouden te huis brengende.

Niettegenstaande men in 1599 nog geen tijding had van de vloten in 1598 uitgezeild, zond de Oude kompagnie in April van dat jaar weêr drie schepen uit onder bevel van Steven van der Hagen. Na eene langdurige reis bereikten zij in Maart 1600 Bantam, doch vermits hier de prijs van de specerijen zeer was gestegen, besloot van der Hagen naar de Molukken te gaan. Hij zelf kwam voor Amboina aan, zijne twee andere schepen voor Banda. Op 't eerstgenoemde eiland verzocht men hem dringend om hulp tegen de Portugezen op Leitimor. Hij voldeed na eenig aarzelen aan dat verzoek en hield het kasteel acht weken lang ingesloten, zonder evenwel eenig belangrijk voordeel te behalen. Inmiddels werd de handel niet vergeten; de voorraad nagelen werd opgekocht en eene overeenkomst met de Hitoeëzen gesloten, waarbij van Nederlandsche zijde hulp tegen de Portugezen werd toegezegd, terwijl door de Hitoeëzen de levering van alle nagelen werd beloofd. Tot nakoming van dit verbond werd eene sterkte gebouwd, die den naam verkreeg van Kasteel van Verre, doch door de inlanders Kota Waerwijck werd genoemd, en waarin eene bezetting van 27 man werd achtergelaten.

Op de Banda-eilanden was de toestand van de aldaar door van Heemskerck gevestigde faktoriën zeer gevaarlijk geworden, doordien eene groote vloot met Javanen van Toeban, naar het schijnt op aanstoken van den Portugeschen goeverneur van Malakka, was gekomen om hen met geweld van daar te verdrijven. Wel hadden de Bandanezen hen beschermd, doch het was alleen de komst der

beide schepen van van der Hagen die de Javanen bewoog om te vertrekken. De schepen werden geladen met ingekochte specerijen en met den voorraad die door de faktoriën verzameld was.

Toen in 1599 van Neck met zijn rijke lading in het vaderland was gekomen, ontwaakte ook bij anderen de begeerte om een aandeel in dien voordeeligen handel te verkrijgen. Dientengevolge vereenigden zich te Amsterdam een aantal kooplieden, waarvan Gerard Reijnst en Isaäc Le Maire de meest bekende zijn, tot eene kompagnie, welke de Nieuwe Brabandsche werd genoemd. Zij verzochten vrijdom van konvooijen aan de Staten om naar China te varen, doch het bleek spoedig genoeg, dat de handel op Indië evenzeer in hunne bedoeling lag. De kompagnie van Verre verzocht toen ook hetzelfde voorrecht aan de Staten, en zoo staken op 21 December 1599 twee vloten in zee, elk van vier schepen. De eene, door de Nieuwe kompagnie uitgerust, had Pieter Both en Paulus van Caerden aan 't hoofd; de andere, van de Oude kompagnie, stond onder Jacob Wilkens. Pieter Both, die den 6 Augustus 1600 te Bantam aankwam, vond er eene lading peper voor twee schepen en ging daarmeê naar Nederland terug. De beide andere stevenden onder bevel van van Caerden langs de westkust van Sumatra naar Atjih, welks Sultan hun eerst wel genegen scheen, doch de invloed der Portugezen was er groot en men kon het maar niet eens worden over den prijs van de peper, die door den Sjahbandara (de ambtenaar voor de zaken van den handel) zeer hoog werd gehouden. Te Pedir bevonden zich nog de gevangen Zeeuwen van de schepen van Cornelis de Houtman, en onder hen diens broeder Frederik. Eerst kwamen er vijf man aan boord, die ontvlucht waren, en daarop Frederik de Houtman zelf, die mededeelde dat eene vloot werd uitgerust, blijkbaar met het doel om de Hollandsche schepen aan te vallen. Hij weigerde echter te blijven en meende aan wal nuttiger te kunnen zijn, ofschoon hij daarmede zijn leven waagde. Niettegenstaande reeds den 28 December eene overeenkomst was gesloten tot levering van peper en van Caerden daarop zelfs een voorschot had gegeven, was de houding des Sultans weinig vriendschappelijk en beraadslaagde deze voortdurend met den door den Goeverneur van Malakka gezonden gezant, en eenige Portugezen. Van Caerden verloor eindelijk zijn geduld, en om zich vergoeding te verschaffen voor zijne voorschotten, viel hij een aantal op de reede liggende schepen aan en ontnam ze hunne lading. Dit was meer handelen als zeeroover dan als koopman, vooral dewijl de meeste van die schepen van onzijdige natiën waren. De Brabandsche kompagnie was dan ook

genoodzaakt later door tusschenkomst van de regering 50000 realen aan eenige der reeders van de genomen schepen te betalen. Van Caerden moest nu evenwel vertrekken: eerst ging hij naar Bantam en nam van daar de terugreis naar Nederland aan.

De vloot van de Oude kompagnie onder Wilkens bezocht nog eerder dan van Caerden Atjih, doch kon er ook geen handel drijven. Zij verzeilde naar Bantam, bekwam aldaar peper voor twee schepen, waarmede Wilkens terugkeerde, na een koopman voor de faktorie te hebben achtergelaten. Twee schepen gingen onder bevel van Cornelis van Heemskerck als Vice-admiraal naar de Molukken; deze bereikte Amboina, kocht er veel nagelen, en nam bovendien den voorraad, op het Kasteel van Verre bijeengebracht, aan boord tegelijk met de bezetting, daar de bevelhebber Sonnenbergh zich niet sterk genoeg achtte om een te verwachten aanval van Portugezen en Spanjaarden af te slaan. Deze aftocht was evenwel strijdig met de overeenkomst met de Hitoeëzen, doch dat dit hen niet verbitterde, bewijst de omstandigheid dat het voornaamste hoofd, de Kapitan Hitoe, aan de Nederlanders vrijdom van tol- en ankergelden verleende, ook tot belooning voor het verjagen der Portugezen uit eene der negeriën. Van Heemskerck toog van hier naar Bali, waar hij de twee Nederlanders, die er van de eerste vloot waren achtergebleven, aantrof. De Balinesche Vorst, die niet nader wordt aangeduid, betoonde den Nederlanders allerlei vriendschap. Na ontvangst van een brief van Prins Maurits met eenige geschenken, verleende hij schriftelijk geheele vrijheid van handel, en daar dit alleen aan zijn eigen onderdanen was vergund, gold dit bij hem als een bewijs der eenheid van Holland en Bali.

Te Bantam werd nu wederom een koopman in de faktorie achtergelaten, waarna van Heemskerck met eene rijke lading terugkeerde, die, gevoegd bij de overeenkomsten op Amboina en Bali gesloten, aan de Oude kompagnie groote voordeelen schonk, zoodat deze, niettegenstaande de prijzen der specerijen door de konkurrentie zeker veel verhoogd waren, goede zaken deed, vrij wat beter dan de andere kompagniën. Daarmede niet tevreden, wenschte zij die toch zooveel mogelijk uit de vaart te weren. De zucht naar monopolie, die later zoo geheel de geest van den handel op Indië is geworden, was toen dus reeds aanwezig.

In 1600 ging wederom eene vloot voor deze kompagnie onder van Neck onder zeil, die evenwel een minder voorspoedigen tocht deed dan de eerste maal. Hij bereikte na een lange reis met vier schepen Bantam; doch daar hij er slechts weinig lading vond,

stevende hij naar de Molukken. Te Ternate aangekomen werd hij door den Vorst met vreugde begroet en niet minder door Frank van der Does, die sedert het vertrek van van Waerwijck, door wien hij hier was achtergelaten, niets meer van de Nederlanders had vernomen. Sultan Said vervulde zelfs eenmaal, toen hij op een Zondag aan boord kwam, de rol van provoost, om den Hollandschen matroos, die met deze betrekking was belast, daardoor de godsdienstoefening te laten bijwonen. Inmiddels waren de Spanjaarden en Portugezen, die op Tidore eene sterkte hadden, voortdurend bezig om den Sultan tegen de Nederlanders op te zetten. Van Neck, hoewel slechts twee schepen bij zich hebbende, besloot wraak te nemen en deed een aanval op hunne sterkte op Tidore en hunne schepen, doch behaalde daarmede weinig ander voordeel dan dat de Ternatanen de dapperheid der Hollanders bewonderden en hun allerlei eer bewezen. Daar geen nagelen te verkrijgen waren, vertrok van Neck van daar, van zins zijnde naar de kusten van China te stevenen, waar hij, zonder dat hij 't wist, in de nabijheid van Macao terecht kwam, doch moest ervaren dat de Portugezen zijn schepelingen, die hij aan wal zond, gevangen namen en ophingen op vijf na, die naar Goa werden overgebracht. Zoo moest hij dus onverrichter zake vertrekken, en begaf hij zich naar Patani, op de oostkust van 't schiereiland van Malakka, waar hij welwillend ontvangen werd door de toen aldaar regerende Koningin. Minder gunstig gestemd waren echter de kooplieden uit allerlei oorden, waaronder behalve de Portugezen ook Siammers en Japanners, die er tot nu toe bij uitsluiting handel dreven. Deze beraamden zelfs een verraderlijken aanslag op van Necks schepen, doch zijn moedige houding hield hen van de uitvoering terug. Eerst in Augustus 1602 verliet hij de stad, na er ook eene faktorie onder een koopman te hebben gevestigd. Eindelijk kwam hij te Bantam en richtte aldaar de vierde faktorie op. De overige schepen van zijne vloot, onder bevel van Cornelis van Foreest, waren hier inmiddels aangekomen; deze laadde één schip en keerde er meê terug naar Nederland, terwijl twee schepen onder Caspar van Groesbergen naar China zonden gaan. Deze togen langs de kust van Cochin-China, hielden zich aldaar geruimen tijd op, bezochten een aantal plaatsen, en hadden allerlei avonturen, zonder echter handel te kunnen drijven. Zij keerden derhalve naar Patani terug en vonden er lading; één schip moest echter later worden verbrand en met het andere werd in Januarij 1604 de terugreis aangenomen.

Was de eerste onderneming der Nieuwe Brabandsche kompagnie

niet bijzonder voordeelig, evenmin was dit de tweede, waartoe de vloot in het jaar 1600 onder Seneschal en Pieterz. uitzeilde. Na eene lange reis vol allerlei tegenspoeden werd Sumatra, en wel bepaaldelijk Priaman, bereikt, zonder dat men wist waar men was. Hier bevonden zich evenwel een groot aantal Atjinezen, die bekend waren met het gedrag van van Caerden, en daarom de Hollanders, toen zij met goederen aan wal kwamen, gevangen en de goederen in beslag namen. Ofschoon goed behandeld, werden zij naar Atjih opgezonden, waar de Sultan de Nederlanders meer genegen was geworden en de gevangenen met de eerstkomende vloot liet vertrekken. De schepen zetten koers naar Bantam, doch hadden zooveel manschappen verloren, dat ieder bodem 24 Javanen voor de terugreis aanwerfde.

De Middelburgsche kompagnie ten Haeff c. s., waarbij zich verscheidene vroegere deelgenooten van die van de Moucheron hadden gevoegd, rustte in 1601 eene vloot van vier schepen uit. Na een vrij voorspoedige reis bereikte deze Atjih, waar aan den Sultan een aanbevelingsbrief in 't Arabisch van den Vorst van Andschuan, een der Comorren, werd overhandigd. Die aanbeveling was evenwel minder noodig geworden, daar de Sultan met de Portugezen in onmin was geraakt. Deze hadden namelijk eene groote vloot uitgerust, ook met het doel om de Nederlanders uit Indië te verdrijven, doch waren begonnen van den Sultan van Atjih een eiland te eischen om er eene sterkte op te bouwen. De politiek der Atjinesche vorsten om de vaste vestiging van vreemdelingen in hun land zooveel mogelijk te verhinderen, werd ook nu volgehouden, en de Sultan weigerde; hij helde nu natuurlijk tot de Hollanders over om de vreemdelingen en hun handel niet geheel uit zijn land te verjagen. Hiervan trokken de Zeeuwen het eerste voordeel. Zij vertoonden daarenboven een brief van Prins Maurits, waarin om vrijen handel en vrijlating der gevangenen verzocht werd. Dit laatste was reeds zonder losprijs geschied, en zoo kon Frederik de Houtman met deze vloot terugkeeren. Toen eindelijk peper, ofschoon duur, voor twee schepen was gekocht, namen deze de terugreis aan. Twee gezanten van den Sultan aan Prins Maurits gingen insgelijks mede, waarvan er een na eenig verblijf hier te lande is teruggekeerd en de ander te Middelburg overleden. Onder weg werd bij St. Helena nog een rijk geladen Spaansch galjoen veroverd. De beide andere schepen, die bij hun komst te Bantam de haven door de Portugesche vloot onder Furtado de Mendoça ingesloten vonden, verzeilden naar de Molukken, doch vonden er geen lading. Daarop zwierven zij den

geheelen Archipel door, totdat zij te Patani, waar toen verscheiden Nederlandsche schepen lagen, mede een lading kregen en een koopman voor den handel achterlieten, evenals te Atjih.

Nog twee tochten werden ondernomen voordat de kompagniën tot één lichaam werden vereenigd en de handel op Indië gemonopoliseerd werd. In 't vaderland hadden de voortdurende klachten der kooplieden over de konkurrentie en de verhooging van prijzen, alsmede hunne aanvragen om privilegiën en ondersteuning, eene staatszorg over den Oost-Indischen handel in 't leven geroepen, die zich echter tot nu toe tot het geven van raad, het medegeven van brieven van Prins Maurits aan de vorsten, het verleenen van vrijdom van belastingen enz. bepaalde. Nadat in 1599 het getal kompagniën tot acht was geklommen, die zooveel mogelijk trachtten elkander de loef af te steken en hunne bevelhebbers en kommiezen tot allerlei geheimhouding verbonden, begreep men dat het wenschelijk was krachtiger op te treden. Doch de oneenigheid der kompagniën, de tegenwerking van Zeeland en andere oorzaken hielden dit nog slepende. Toch kreeg men zooveel gedaan, dat binnen Amsterdam de beide maatschappijen zich vereenigden en de reeders van Alkmaar, Enkhuizen en Hoorn, die intusschen ook eene kompagnie hadden opgericht, zich daarbij voegden. Aan dit lichaam werd binnen Amsterdam monopolie verleend. Reeds in 1601 zond het een groote vloot uit onder Jacob van Heemskerck, en tegelijk vertrok eene kleinere onder Wolfert Harmansz, die door de Oude kompagnie was uitgerust om de voor hare rekening gekochte waren af te halen. De schepen van dezen laatsten zeilden sneller dan de andere en hadden die dus spoedig achter zich gelaten. Toch kwam hij eerst den 4 December 1601 in straat Soenda aan, waar hem door een Chinees werd bericht, dat de vloot van Furtado de Mendoça, 30 zeilen sterk, zich nog steeds voor Bantam bevond en bepaaldelijk alle Nederlanders van daar zou weren. Wolfert Harmansz besloot daarop met de zijnen de Portugezen te gemoet te gaan. Alles werd voor het gevecht in gereedheid gebracht en de Spanjaarden werden onverwacht aangevallen. Den eersten dag werd weinig voordeel behaald, doch den derden dag werden twee galeijen veroverd en daarna weken de Spaansche schepen af, terwijl de Nederlandsche hen tot den 1 Januarij 1602 nog vervolgden. Harmansz zette zijne reis voort naar de Molukken en ging zelf naar Ternate, doch kon er geen lading verkrijgen vóór den volgenden oogst. Hij voegde zich alzoo weder bij zijne schepen voor Banda, waar hij goeden voorraad vond, vooral bijeengebracht door Adriaan Veen, die er door Jacob van

Heemskerck was achtergelaten. Tevens werden overeenkomsten met verschillende negeriën gesloten tot uitsluitende levering van specerijen, terwijl ook bescherming zou worden verleend aan de achterblijvenden en hun vrijheid werd toegestaan van godsdienst. Nadat hij daarop twee schepen naar Ternate had gezonden om daar lading in te nemen, ontving hij berigt dat de Portugesche vloot op Amboina was geland en alles te vuur en te zwaard had verwoest. Dringend werd de hulp der Hollanders ingeroepen, doch Harmansz meende met zijn volgeladen ontwapende schepen den oorlog niet te moeten zoeken en weigerde zijn bijstand. Hij vertrok naar Bantam en keerde in 't laatst van 1602 naar Holland terug.

Jacob van Heemskerck, die in last had naar Atjih te stevenen, was inmiddels, na een gevecht tegen eene Spaansche vloot te hebben geleverd, op verschillende plaatsen geweest om zijn bemanning, die erg aan scheurbuik leed, ververschingen te verschaffen. Hij kon Atjih niet bereiken en kwam te Bantam, waar hij besloot zijn schepen te verdeelen; hij zelf ging oostwaarts en liet zijn Vice-admiraal Schuurman te Bantam om lading in te nemen, die daarop met Jacob Grenier naar huis is teruggekeerd. Van Heemskerck kwam eerst te Demak, waar de Vorst in oorlog was met dien van Mataram. Volgens inlandsche berichten waren zij broeders, doch weigerde de eerstgenoemde het oppergezag van den laatste te erkennen. De Pangéran van Demak ontving de Nederlanders eerst vriendelijk, doch scheen plotseling van gezindheid te veranderen en deed onverhoeds een aanval op de Hollandsche schepen, terwijl hij negentien man, die aan wal waren, gevangen nam. Van Heemskerck bevrijdde er nog acht, doch de overige moest hij aan hun lot overlaten, hoewel hij later door tusschenkomst van den Pangeran van Soerabaja hen nog trachtte te verlossen. Intusschen bewezen de gevangenen den Vorst van Demak groote diensten in den oorlog en zij schreven het aan hunne dapperheid toe, dat het beleg werd opgeheven. Te Joartan stichtte van Heemskerck de eerste Nederlandsche loge, terwijl hij op reis naar Patani nog een Portugeesch schip bemachtigde, dat een lading specerijen in had. Te Patani, toenmaals klaarblijkelijk eene belangrijke handelsplaats, kreeg hij genoegzamen voorraad, doch hiermede niet tevreden, bezocht hij nog andere kusten en veroverde in 1603 eene Portugesche kraak, die jaarlijks rijkgeladen van Macao naar Malakka zeilde.

Een meer belangrijke dan voordeelige tocht werd nog voor rekening van de Moucheron gedaan door Joris Spilbergh. Na allerlei avonturen op de westkust van Afrika, werd de zuidkust bereikt

en aan de baai den naam van Tafelbaai gegeven. Daarna werd Ceilon aangedaan, waar Spilbergh zich bijzonder in de gunst van den Maharadja van Candia wist te dringen en als gevolmagtigd gezant van dezen bij Prins Maurits weêr vertrok. Te Atjih komende vond hij er Engelschen onder Lancaster, Middleton en John Davis, den stuurman bij de eerste onderneming van de Moucheron. Met deze maakte hij gemeene zaak om het Portugesche schip, dat jaarlijks tusschen Bengalen en Malakka voer, te veroveren. Zij maakten zich van al de daarin aanwezige goederen meester, en zonden het schip met al het volk naar Malakka op. Na Cornelis Specx te Atjih te hebben gelaten, ging Spilbergh naar Bantam en nam van daar de terugreis aan met slechts een van de drie schepen, waarmede hij de reis was begonnen.

De verdeelde krachten der Nederlanders hadden reeds veel gedaan om hun naam en roem in den Archipel te vestigen en een voordeeligen handel uit vreemde in eigen handen over te brengen. Was de bedoeling eerst niets dan handel geweest, de vijandschap tegen Spanje dreef hen weldra om de inlanders tegen deze natie bij te staan of zelfs voor eigen rekening haar te bestrijden. Kon dit gepaard gaan met het behalen van voordeel, des te beter; van daar dat menig rijkgeladen galjoen of kraak der Portugezen hun in handen viel en rijke buit werd verkregen. Weldra nam evenwel de handel der Nederlanders een ander karakter aan, dat zamenhing met de gebeurtenissen in Nederland die gedurende dezen tijd waren voorgevallen en aldaar een geheel gewijzigden toestand in het leven riepen.

HOOFDSTUK IV.

DE OPRICHTING VAN DE VEREENIGDE OOST-INDISCHE KOMPAGNIE.

Reeds vroegere pogingen om meer orde en regel in den handel op Indië te brengen hadden schipbreuk geleden, ofschoon de noodzakelijkheid daarvan meer en meer bleek. Het waren vooral de Staten van Holland, die op aandrang van Oldenbarneveld de zaak ter harte namen. Den 17 Mei van het jaar 1601 werd in hunne vergadering een rapport uitgebracht, waarvan de strekking was

eensdeels dat de vaart zou worden uitgeoefend op naam van den Prins en de Staten-Generaal, om daardoor andere landen uit te sluiten, en anderdeels, dat men al de kompagniën tot ééne zou vereenigen, om deze een uitsluitend oktrooi voor den handel te verleenen en tot het aangaan van verbonden en het stichten en bezetten van sterkten te machtigen. De Amsterdamsche kompagnie trachtte echter deze voordeelen alleen voor zich te verkrijgen en wenschte een oktrooi voor 25 jaar, met uitsluiting van alle andere. De Staten van Holland begrepen evenwel, dat dit niet zoozeer hunne zaak als wel die van de Algemeene Staten was, terwijl de voorstellen der Amsterdammers hun voorkwamen te weinig met het algemeen belang te strooken. Zij gelastten dan ook aan hunne afgevaardigden in de vergadering van de Staten-Generaal te adviseren, dat men, tot oktrooi aan ééne kompagnie besluitende, alle bestaande daarin zou moeten opnemen, waaronder ook begrepen waren, behalve die van Zeeland, de reederijen te Rotterdam en te Delft, de laatste pas in 1601 opgericht, doch welke beide geen schepen hebben uitgezonden, en dat dien ten gevolge eene zamenkomst van afgevaardigden van de maatschappijen zou worden gehouden. Toen dienovereenkomstig besloten was, had die zamenkomst, waarbij ook gekommitteerden van de Staten-Generaal tegenwoordig waren, plaats op 1 December 1601, doch daar de gevoelens zeer uiteenliepen en het bespreken daarvan vruchteloos scheen, werd besloten dat ieder zijn advies schriftelijk zou uitbrengen. Daarna werd weêr eene bijeenkomst gehouden, doch ook deze eindigde zonder tot een eindbesluit te leiden, veroorzaakt door 't verzet van de Zeeuwen, die, in het kollegie van superintendentie de overmacht van Amsterdam vreezende, vorderden dat slechts vier stemmen zouden worden uitgebracht, namelijk door Amsterdam, Zeeland, de kamers van de Maas en die van 't Noorder-kwartier, elk ééne stem.

Hierop ging de vergadering uiteen, doch na drie weken riepen de Staten-Generaal haar weder zamen, en werden den 15 Januarij 1602 de besprekingen op nieuw geopend in tegenwoordigheid van Joachimi en Oldenbarneveld. Het geschil werd nu op voorstel van Oldenbarneveld bijgelegd door de bepaling, dat het bestuur zou bestaan uit zeventien leden, waarvan Amsterdam acht, Zeeland vier, de Maas twee, het Noorder-kwartier twee en ieder der drie laatste beurtelings nog één lid zouden benoemen. Maar nu had men nog zwarigheden met de Moucheron, dien men ook zeer verlangde te zien toetreden en die dit alleen op bijzondere voorwaarden voor zijn handel en den inleg van kapitaal wilde doen, terwijl hij bovendien

de betrekking van bewindhebber voor zich vorderde. Het gelukte echter den gekommitteerden ook zijne toestemming te verkrijgen en daarop werden nu door de gezamenlijke afgevaardigden aan de Staten-Generaal drie memoriën ingediend. In de eerste werden de voorwaarden van de vereeniging uiteengezet, in de tweede die van het aangevraagde oktrooi, terwijl in de derde de overgangsbepalingen voor de zaken der bijzondere kompagniën bij hare opneming in het groote lichaam werden behandeld. Deze punten moesten evenwel eerst in de vergaderingen van de Provinciale Staten worden overwogen, en ook toen bleek in Zeeland de tegenstand zeer groot, zoodat eene deputatie der Staten van Holland, waaronder Oldenbarneveld, tot bezadiging der Zeeuwen derwaarts kwam, en eindelijk de tusschenkomst van Prins Maurits noodig was om hen tot toetreden te bewegen. Reeds voor dat hunne gedeputeerden in den Haag kwamen, waren de Algemeene Staten met de afgevaardigden der kompagniën in onderhandeling getreden, en eindelijk werden op 20 Maart 1602 de voorwaarden goedgekeurd en oktrooi verleend voor den handel beoosten de Kaap de Goede Hoop tot aan Straat Magelaen, en wel voor den tijd van 21 jaar, ingegaan Januarij 1602. De quota voor ekwipage enz. waren aldus verdeeld: Amsterdam ½, Zeeland ¼, de Maas en 't Noorder-kwartier elk ⅛. Het algemeen kollegie, dat werd zamengesteld overeenkomstig het vroeger gemelde voorstel van Oldenbarneveld en bekend is onder den naam van Kamer van Zeventienen, zou het bestuur hebben over de uitrusting van de vloot, hare bestemming enz. en zou zes jaar te Amsterdam en daarna twee jaar in Zeeland vergaderen. Elke tien jaar zou de rekening worden opgemaakt, waarna men zijn geld uit de Kompagnie zou mogen terugnemen. Aan alle ingezetenen werd deelneming toegestaan, mits zich daartoe aanmeldende binnen den tijd van vijf maanden, in te gaan 1 April. Iedere kamer zou zijn eigen schepen uitzenden en terug ontvangen. Het getal bewindhebbers zou zijn 60, als voor Amsterdam 20, voor Zeeland 12, voor Delft, Rotterdam, Hoorn en Enkhuizen ieder 7. Daar het getal der toenmalige bewindhebbers dit cijfer te boven ging, zou men dat door uitsterven tot op 60 verminderen. Voorts zouden zij uit een drietal, dat door de Kamer zou worden aangeboden, door de Staten der provincie worden gekozen, doch moesten minstens ieder voor 1000 ponden Vlaams (f. 6000) aandeel in de Kompagnie hebben, met uitzondering van Hoorn en Enkhuizen, alwaar 500 pond voldoende was. Zij zouden 1% van uitrusting en retoeren genieten, overeenkomstig de quota tusschen de kamers verdeeld, terwijl hunne ambtenaren

ook daaruit moesten worden bezoldigd. Iedere kamer werd verantwoordelijk gesteld voor hare bewindhebbers.

De Kompagnie verkreeg uitsluitend oktrooi. Niemand dan zij mogt om de Kaap de Goede Hoop of door de straat van Magelaen van hier naar Indië varen en op de daar gelegen landen handel drijven. Zij zoude met vorsten en staten overeenkomsten mogen aangaan op naam van de Staten-Generaal of Hooge Overheid; er forten bouwen, bezetting leggen, goeverneurs, officieren van justitie enz. aanstellen, welke personen den eed van trouw zouden moeten zweren aan de Staten-Generaal en de Kompagnie. De aangebrachte goederen zouden niet worden belast; de specerijen moesten verkocht worden bij 't Amsterdamsche pond en zouden waagrecht na verkoop betalen. Voor het oktrooi zou door de Kompagnie worden betaald 25000 ponden Vlaams (f. 150,000), welke echter door de Algemeene Staten weêr werden ingelegd als hun aandeel in de onderneming. Bij terugkomst der vloten zouden de bevelhebbers aan de Algemeene Staten rapport brengen en een schriftelijk „relaes" van hunne reis overleggen.

Het was op dezen voet dat de Vereenigde Oost-Indische Kompagnie, gelijk zij zich noemde, werd opgericht en het machtige lichaam, dat gedurende bijna twee eeuwen zooveel bijbracht tot den bloei dezer gewesten, bepaaldelijk van Holland, zijn werk begon. Het verlof om forten aan te leggen en overeenkomsten te sluiten met vorsten en staten maakte van de Kompagnie in plaats van een zuiver handels- tevens een politiek lichaam, dat steden en landen kon bezetten en er zijne bevelhebbers en bestuurders om orde en recht te handhaven mogt aanstellen. Zoo werd zij mede een oorlogvoerende macht, omdat haar streven was de Spanjaarden en Portugezen uit de Indische wateren te verjagen, tot welk einde haar vloten ook voor den oorlog werden uitgerust en daartoe aan de bevelhebbers bepaalde bevelen gegeven.

De meeste aandeelen waren in Holland en Zeeland genomen, doch zelfs kooplieden in Antwerpen hadden door hunne betrekkingen met Middelburgsche of Amsterdamsche korrespondenten er kapitalen in geplaatst. Dit werd hun door de Spaansche overheid der Zuidelijke Nederlanden zeer euvel geduid, en een hunner werd zelfs tot levenslange gevangenschap veroordeeld. Het geheele kapitaal van de Kompagnie werd berekend op f. 6440000, waarvan Amsterdam ongeveer f. 3700000, Zeeland f. 1300000, Enkhuizen f. 568000, Delft f. 466000, Hoorn f. 266000, Rotterdam f. 175000 hadden aangebracht. De aktiën waren van f. 3000 bankgeld. Die

voor f. 6000 hadden deelgenomen, werden hoofdparticipanten genoemd.

De eerste vloot, door de Vereenigde Kompagnie uitgezonden, was echter zamengesteld uit schepen door de verschillende kompagniën uitgerust; daarvan moest nog bijzondere rekening worden gedaan, omdat zij niet in de voorgeschreven tienjarige rekening werden opgenomen.

HOOFDSTUK V.

EERSTE ONDERNEMINGEN VAN DE VEREENIGDE OOST-INDISCHE KOMPAGNIE.

Pas was het oktrooi verleend of reeds verlieten drie schepen de Nederlandsche reede onder bevel van den Vice-admiraal Sebald de Weert, met bestemming naar Ceilon en Atjih. Doch te Batikalao op Ceilon was geen lading te verkrijgen en de Weert zond daarop twee schepen naar Atjih en bleef zelf met één schip op Ceilon om den Keizer van Kandia, Don Joao geheeten, te bezoeken. Deze eischte in de eerste plaats hulp tegen de Portugezen, hun beider vijand, en beloofde daartegen een grooten voorraad kaneel te zullen afstaan; terwijl, wanneer Gale en Kolombo op de Portugezen werden veroverd, hij al het kaneel jaarlijks aan de Nederlanders toezegde. Sebald de Weert meende hier schitterende daden te kunnen verrichten en begaf zich naar Atjih om zijne schepen te halen. Vermits aldaar niet veel voorraad was, kon hij weldra met zes schepen onder zeil gaan naar Ceilon. Hoe ongelukkig liep het echter met hem af! Hij weigerde het verzoek van den Maharadja om dezen een aantal Portugezen, die zich op door hem veroverde schepen bevonden en aan wie hij lijfsbehoud had toegezegd, uit te leveren. Bovendien ontzagen de Hollanders zich niet vee in 't veld neêr te schieten ten einde hunne schepen te approviandeeren, 't geen natuurlijk de Singalezen zeer ergerde. Bij eene latere ontmoeting verborg de Maharadja eerst zijn toorn, doch toen de Weert naderhand slechts een zwak geleide bij zich had, werd hij op 't onverwachts overvallen en vermoord. Later berouwde dit den Vorst en zocht hij wederom betrekkingen aan te knoopen, doch men kon hiertoe niet besluiten en vertrok naar

Atjih, waar men ook niet in den handel slaagde. De Vice-admiraal die in plaats van de Weert was aangesteld, Cornelis Pieterz., besloot nu met drie schepen naar Patani te gaan, terwijl de drie andere naar Bantam zouden zeilen. Hij verdwaalde echter tusschen de eilanden van Straat Singapoera en werd toen door Djohorezen naar de rivier van Djohor gebracht, welke toen door verscheidene Portugesche schepen werd geblokkeerd. Na een hardnekkigen strijd waren deze genoodzaakt het ruime sop te kiezen, waarvoor de Sultan van Djohor zich zeer dankbaar toonde. Peper kon hij hem echter eerst over drie à vier maanden bezorgen, waarop de Vice-admiraal zijne reis naar Patani voortzette. Hier kostte het hem mede veel tijd en bovendien veel kostbare geschenken aan de Koningin en de rijksgrooten om zijne schepen volgeladen te krijgen. Eerst in April 1604 kon hij de terugreis van Bantam aanvaarden, doch overleed onderweg. Inmiddels waren de Portugezen voor de rivier van Djohor teruggekomen om vredesonderhandelingen met den Sultan te openen, die echter zonder gevolg bleven toen de uitlevering van de Nederlanders te Batoesawer als voorwaarde werd gesteld, 't geen de Sultan weigerde. Door de komst van andere Nederlandsche schepen werd hij spoedig van de Portugezen verlost.

In Junij 1602 was van Texel eene vloot van elf schepen onder Wijbrand van Waerwijck met verschillende bestemming uitgezeild. Drie dier schepen waren naar Atjih bestemd en werden later door Sebald de Weert meêgenomen naar Ceilon. Ten gevolge van allerlei tegenspoed bereikte van Waerwijck Bantam eerst na eene reis van 317 dagen. In zijne instruktie had hij last gekregen te trachten de rechten, die onder allerlei namen van den handel werden geheven, te doen verminderen. Het onderhandelen daarover veroorzaakte hem evenwel meer kosten dan op den ouden voet te betalen, weshalve hij aan de eischen van den Sjahbandara meende te moeten toegeven. doch het gelukte hem een belangrijk voordeel te verkrijgen, want hem werd toegestaan een erf met steenen gebouw tot opslag van goederen, benevens een kantoor en eene woning voor de achterblijvende kooplieden, door welk een en ander men beter dan vroeger tegen brand en aanranding was gevrijwaard. Hier werd nu een opperkoopman aangesteld en aan dezen eene instruktie uitgereikt, die zeer belangrijke bepalingen omtrent den handel en het handhaven van de orde bevatte. Zelfs werden voorschriften gegeven omtrent de rechtspraak, de bij overlijden nagelaten goederen en den partikulieren handel, die natuurlijk geheel werd .verboden. Van Bantam naar Gresik vertrok-

ken, wist hij daar ook een erf voor kantoor enz. te verkrijgen, onder voorwaarde evenwel dat door de Hollanders geen vijandelijkheden zouden worden gepleegd tegen de Portugezen. Zoo vestigde hij op Java twee posten op de belangrijkste handelsplaatsen. Op zijne daarop volgende zeer lange reis naar Djohor werd Borneo en bepaaldelijk Soekadana bezocht, alwaar de Nederlanders zich toen voor 't eerst vertoonden. Te Djohor voorzag van Waerwijck den Sultan van krijgsbehoeften en ging vervolgens naar Patani, waar hij zich voor een tocht naar China wilde uitrusten. Met dat doel zond hij Cornelis Specx die van Atjih hier gekomen was, vooraf naar Siam, ten einde van daar met het jaarlijksch gezantschap naar Peking te kunnen vertrekken. Dit gezantschap ging echter dat jaar niet uit, terwijl van Waerwijck er ook niet in slaagde handel op China te drijven en aldaar havens voor de Nederlanders te doen openen. Hij keerde nu langzamerhand langs de kusten eerst naar Patani, vervolgens naar Bantam en eindelijk naar Nederland terug, waar hij in Junij 1607 aankwam. Zijne reis had dus vijf jaar geduurd en inmiddels was reeds menige andere vloot door de Kompagnie uitgezonden, ten einde haren handel en invloed uit te breiden.

Deze vloten hadden een veel oorlogzuchtiger karakter dan de vroegere die door de afzonderlijke kompagniën waren uitgerust. Nevens handel was het veroveren van sterkten op Portugezen en Spanjaarden het doel harer zending. De eerste daarvan, ook de eerste die tot de tienjarige rekening werd gebracht, stond onder bevel van Steven van der Hagen. Dertien zeilen sterk, was zij meer nog dan de vroegere van alle oorlogsbenoodigdheden voorzien. Aan den Admiraal was bepaald bevolen zijn koers te nemen langs de bezittingen der Portugezen in Afrika en Voor-Indië, zijnde ook de gewone weg der Portugesche schepen, ten einde hun aldaar zooveel mogelijk nadeel toe te brengen. Voorts moesten tot hetzelfde doel de Vorsten van Indië tot verbonden worden aangezocht en bepaaldelijk de Molukken van vreemdelingen gezuiverd.

De reis duurde lang. Na het kasteel van Mozambike te hebben geblokkeerd en daar eenige schepen te hebben genomen, werd de tocht voortgezet naar Goa, waar men evenmin belangrijk voordeel behaalde. Eindelijk kwam men voor Kalikoet, waar de Samorin zich den Nederlanders zeer genegen betoonde en een of- en defensief verbond met van der Hagen in naam van den Prins en de Staten-Generaal sloot. Tevens werd bepaald dat grond voor eene sterkte aan de Nederlanders zou worden afgestaan. Dit verbond

is later vernieuwd, doch niet uitgevoerd geworden. Van der Hagen kwam den 31 December 1604 te Bantam en werd terstond bezocht door een gezantschap van Amboina, dat hem den treurigen toestand van dat eiland na het vertrek der Nederlanders blootlegde. Daar vooral had de Portugesche vlootvoogd Furtado de Mendoça zijn wraak gekoeld over de nederlagen, door hem en zijne landgenooten van den kant der Hollanders geleden, en de eilanders hard gestraft voor de hun bewezen vriendschap. Deze verzochten daarom aan van der Hagen, die in der tijd het Nederlandsche fort van Verre had gebouwd, wederom dringend om hulp, welke hij hun ook toezegde en ten welken einde hij reeds eene maand daarna naar Amboina vertrok, latende een door de Kamer van Zeventienen benoemd hoofd van de loge te Bantam achter, wiens instruktie door die Kamer zelve was opgesteld. Behalve de havens van Java deed van der Hagen nog het eiland Soembawa aan, en bereikte den 21 Februarij 1605 Amboina. De Portugezen waren echter niet in staat tegenstand te bieden; zij gaven den 23 hun kasteel over en daarop volgde een verbond, waarbij de hoofden van Hitoe den eed van trouw aan de Staten-Generaal zwoeren en den uitsluitenden handel in kruidnagelen aan de Kompagnie toestonden. Frederik de Houtman bleef als eerste goeverneur van de Nederlandsche vestiging op Amboina, en van der Hagen zond daarop zijn Vice-admiraal Cornelis Bastiaansz. naar Tidore, om het daar gelegen Spaansche fort te veroveren. Nadat twee Portugesche vaartuigen waren veroverd, werd de aanval ondernomen, doch het gelukte eerst na twee bestormingen en het springen van het kruitmagazijn het kasteel te bemachtigen. Ongelukkigerwijs was de bezetting die er achterbleef te klein om het bij terugkomst der Spanjaarden te verdedigen, zoodat weldra het fort en een groot deel van Ternate weêr in hunne magt kwamen.

Van der Hagen zelf ging naar de Banda-eilanden en richtte er verscheidene kantoren op, waarover hij den opperkoopman Hendrik van Bergel als hoofd aanstelde. Daarenboven sloot hij op nieuw een kontrakt met de hoofden van Banda, waarbij evenals vroeger wederzijds vrijheid van godsdienst en bescherming werden beloofd, terwijl de Bandanezen den Nederlanders voor de Oost-Indische Kompagnie uitsluitend den handel in noten en foelie toezegden.

HOOFDSTUK VI.

DE NEDERLANDSCHE BEZITTINGEN TOT AAN DE KOMST VAN DEN EERSTEN GOEVERNEUR-GENERAAL.

Met de onderwerping van Amboina vangt de eigenlijke geschiedenis van de Nederlandsche bezittingen aan. Na van der Hagen kwam Cornelis Matelief de Jonge, die in Mei 1604 was uitgezeild, in den Archipel. Ook deze was niet alleen voor den handel uitgezonden, en hij begaf zich rechtstreeks naar Malakka, waar de uitrustingen van den meermalen genoemden Furtado de Mendoça steeds eene bedreiging voor de Nederlanders en de met hen verbonden inlandsche vorsten waren. Alvorens Malakka aan te vallen, sloot hij een verbond met den Sultan van Djohor om gezamenlijk den oorlog te voeren, terwijl de Nederlanders bij verovering de ommuurde stad zouden verkrijgen, de Sultan het land en de voorsteden. Het gelukte echter niet Malakka met eene enkele bestorming te nemen, zoodat Matelief genoodzaakt was die stad te belegeren. Hiermede vorderde hij echter zeer weinig, ja hij was zelfs genoodzaakt de belegering op te breken toen eene sterke vloot uit Goa tot ontzet opdaagde. Hij verliet evenwel Malakka niet zonder een aantal scherpe gevechten, waarbij de vijand groote verliezen leed, maar die hem zelven ook twee schepen kostten. Nu begaf hij zich naar Djohor en sloot er met den Sultan eene nieuwe overeenkomst, waarbij werd bepaald dat den Nederlanders een terrein op 't vaste land of op een der eilanden zou worden afgestaan om er eene dergelijke vestiging als die van Malakka op te richten. Hierna ging hij op nieuw naar Malakka en teisterde de Portugesche vloot zoodanig, dat zij zeven schepen en 500 Europeanen van de bemanning verloor. Doch Matelief was niet alleen bevelhebber van eene oorlogsvloot, hij moest ook als koopman handelen, en thans riepen hem deze belangen weder. Daartoe verzeilde hij eerst naar Kédah, doch zeer verontrustende tijdingen uit de Molukken bewogen hem weldra daarheen koers te zetten. Hij verdeelde zijne vloot in twee eskaders, waarvan hij zelf met het eene naar Bantam ging, terwijl het andere onder Olivier de Vivere naar Atjih stevende. Deze sloot er den 17 Januarij 1607 met den Sultan een traktaat, waarbij bepaald werd dat aan de Nederlanders gronden in zijn Rijk zouden worden afgestaan, om daar kantoren en magazijnen voor koopwaren en wape-

nen aan te leggen, ja zelfs om er eene volkplanting te stichten. Het vestigen van een vast punt als algemeen rendez-vous voor de schepen was klaarblijkelijk de bedoeling van deze overeenkomst, die evenwel zonder gevolg bleef, omdat de Sultan later weigerde zijne toestemming gestand te doen.

Te Bantam aangekomen, vernam Matelief, dat, na de nieuwe krachtsontwikkeling der Spanjaarden in de Molukken, Tidor door hen was veroverd en de Sultan van Ternate gevangen genomen. Wilde men er dus het Nederlandsch gezag handhaven, dan was dadelijke hulp noodzakelijk. Matelief bereikte den 27 Maart 1607 Amboina en vond in de Nederlandsche vestiging alles in orde. Hij zag zich echter verplicht verlof te geven tot het aangaan van huwelijken met inlandsche vrouwen. Ook gaf hij, op verzoek van de inlandsche hoofden, aan zekeren dokter Johannes Wogma last om aan de inlanders onderwijs te geven. Van Amboina vertrok hij naar Ternate, waar hij den 10 Mei aankwam. De Ternatanen beloofden hem met 2000 man te zullen helpen, doch kwamen hunne belofte niet na, zoodat hij, aan eigen krachten overgelaten, geen kans zag de Spanjaarden, die er zich zeer hadden versterkt, te verdrijven. Hij besloot daarom een fort op Ternate nabij Malajo aan te leggen en den Vorst met de Grooten van Ternate daar omheen te vereenigen. Dit dorp was bovendien midden in de nageltuinen en dus voor den handel bijzonder gunstig gelegen. Diensvolgens sloot hij een nieuwe overeenkomst met den nieuwen Sultan en den Rijksraad van Ternate. Het bouwen van de sterkte had evenwel veel moeijelijkheden in. De Ternatanen hielden volstrekt niet van zwaren arbeid en liepen grootendeels weg. Of Matelief zich al herhaaldelijk, zelfs op de krachtigste wijze, bij de Grooten beklaagde, het baatte weinig, en zoo moest hij zich met den arbeid van zijn eigen volk vergenoegen. Doch ook dit was zeer ontevreden; hard te werken aan boord ging nog, maar in een warm land in den grond graven wilden de matrozen niet, zoodat zij weldra weigerden en aan het muiten sloegen. Matelief wist hen echter ten laatste door bedreigingen en beloften weêr aan 't werk te krijgen. Den 10 Julij 1607 werd eene bezetting in het fort gelegd, terwijl eenige schepen werden achter gelaten tot bewaking en om de gemeenschap open te houden. Het kontrakt met de Ternatanen werd nu geteekend. Het bevatte, behalve toezegging van wederzijdsche hulp, de belofte dat de Ternatanen de Staten als hun beschermheer erkennen, de oorlogskosten betalen en de nagelen alleen aan de Hollanders verkoopen zouden.

De Nederlandsche post alhier werd echter voortdurend door de

Spanjaarden bedreigd, die nieuwe hulp uit Manilla ontvingen. Twee der door Matelief achtergelaten schepen gingen verloren; men kreeg gebrek aan leeftocht, en de staat van zaken bleef ongunstig, hoezeer men er in slaagde de aanvallen van den vijand af te weren. De toestand verbeterde echter toen door de volgende vloten ondersteuning werd aangebracht.

Nadat Matelief China en Tsiampa had bezocht, zonder veel belangrijks te hebben kunnen uitrichten, en twee van zijne schepen naar Patani en Djohor had gezonden, kwam hij in November 1607 te Bantam aan. Terwijl hij zich daar nog bevond en middelen in het werk stelde om de posten in de Molukken te behouden, kwam Paulus van Caerden er aan, die met zeven schepen in April 1606 uit Nederland was vertrokken, doch veel tijd had verloren met eene vruchtelooze belegering van Mozambike. Nog vóór zijne aankomst had Matelief voorschriften en instruktiën van de Bewindhebbers ontvangen, waarin den scheepsbevelhebbers werd gelast zich meer met den oorlog dan met handel bezig te houden. De vredesonderhandelingen in Europa namelijk deden het den Bestuurderen van de Oost-Indische Kompagnie wenschelijk achten den vijand zoo veel mogelijk nadeel toe te brengen en te verdrijven, ten einde hoogere eischen bij die onderhandelingen te kunnen doen. Tevens werd bevel gegeven om, indien Malakka nog niet was veroverd, Djohor te bezetten. Doch toen van Caerden voor Bantam het anker liet vallen, heerschte de westmoesson, waarom Matelief hem aanried zijne plannen op Malakka en Djohor te verdagen en eerst naar Ternate te gaan om hulp te verleenen tegen de Spanjaarden. Van Caerden zette echter zijn voornemen door, doch tegenwind en tegenstroom beletten hem dit ten uitvoer te brengen, waarna hij naar de Molukken vertrok.

Den 28 Januarij 1608 nam Matelief de terugreis aan, aan boord hebbende twee Siamesche gezanten. Hij liet Jacques l'Hermite als hoofd van de loge te Bantam achter, onder wiens bestuur deze in belangrijkheid zeer toenam en handelsbetrekkingen met verschillende havens werden aangeknoopt. Van Caerden bereikte Ternate in Mei 1608, doch slaagde er niet in den Spanjaarden belangrijk nadeel toe te brengen; alleen veroverde hij hun kasteel op het eiland Makjan, maar verloor bij die gelegenheid twee schepen door een zeebeving. Hij zelf werd in September, toen hij op een klein vaartuig van Djailolo, waar hij eene kleine sterkte had veroverd, terugkeerde, door de Spanjaarden met overmacht aangevallen en genoodzaakt zich aan hen over te geven. Hij bleef tot 1610

op Gamoe-Lamma, het Spaansche kasteel op Ternate, gevangen.

Terwijl de Nederlanders alzoo met meer of minder goed gevolg over een zeer uitgebreid gebied met een groot aantal vorsten en staten betrekkingen hadden aangeknoopt, waren in den Archipel Bantam en Gresik op Java, in de Molukken Ternate, later ook Makjan, voorts Amboina en de Banda-eilanden, de voornaamste vestigingen van den Nederlandschen handel geworden; groot belang werd echter ook gesteld in de havens op de oostkust van 't Maleische schiereiland, Djohor en Patani, minder in Pahang. Er bestond evenwel steeds vrees voor het verlies der reeds bezette posten of sterkten, daar voortdurend door de Spanjaarden eene groote macht werd ontwikkeld en vloten uit Spanje werden gezonden om de Nederlanders te beoorlogen. Van onze zijde achtte men daarom van hoog belang krachtig op te treden, ook om de reeds boven besproken vredesonderhandelingen. Alle krachten werden dus ingespannen en ook door medewerking van den Staat eene machtige vloot uitgerust, die in het laatst van 1607 onder bevel van Pieter Willemsz. Verhoeff als Admiraal en François Wittert als Vice-admiraal in zee stak. Ofschoon handel schijnbaar op den voorgrond stond, werd in de geheime instruktie bovenal het nemen van schepen, zoowel handels- als oorlogsvaartuigen, gelast. Even als vroeger werden de hoofdzetels van de Portugesche macht op Mozambike, Goa en Malakka, ter verovering aangewezen, doch ook nu slaagde men hierin niet. Alleen werden de verbonden met de vorsten in Voor-Indië vernieuwd. Toen Malakka onneembaar bleek, werd het oog gericht op Djohor, waar echter de toestand geheel was veranderd. Toen de Nederlandsche schepen onder Matelief in 1606 vertrokken waren, stond Djohor bloot aan de wraak der Portugezen, die den Sultan dan ook voortdurend erg in het nauw brachten, zoodat zijn volk luide om vrede riep. Ofschoon Verhoeff zelf naar Djohor ging, was de Sultan ongenegen het met Matelief gesloten traktaat na te komen, en was het te verwachten, dat hij weldra geheel de zijde der Portugezen kiezen zou. Verhoeff kon niet langer blijven, aan de eene zijde gebonden door zijne instruktiën, aan de andere geroepen door de ongunstige tijdingen uit de Molukken. Hij liet den Sultan eenige ammunitie, alsmede twee schepen op de rivier achter, en vertrok naar Bantam om van daar naar de Molukken te stevenen.

Middelerwijl kwamen nadere tijdingen uit Nederland omtrent den te verwachten vrede met Spanje, en daarbij drongen de Bewindhebbers er wederom op aan, dat men de betrekkingen met inlandsche

vorsten en volken zooveel mogelijk zou uitbreiden door het sluiten van kontrakten en het stichten van sterkten en kantoren om die te verzekeren. Tevens vernam men dat de handel op Japan aan de Nederlanders was toegestaan. De twee schepen die voor Djohor lagen werden daarop gelast naar Japan te stevenen en te trachten het Portugesche schip, dat jaarlijks van Macao naar Japan zeilde, te nemen. Dit laatste mislukte nu wel, maar de ontvangst in het rijk zelf was hartelijk. De handel op alle havens werd den Nederlanders vergund en Jacques Specx te Firato als faktoor achtergelaten. Men was van meening dat uit Patani het best de handel met Japan zou kunnen worden gedreven, omdat er de koopwaren, voor dit Rijk geschikt, het best te vinden waren. Bovendien was dit kantoor in de jaren 1606 tot 1609 van groot belang door de betrekkingen die van daar met Kambodja, Siam en Borneo waren aangeknoopt, gelijk ook door den handel in Chinesche voortbrengselen, die er door kooplieden van deze natie zelve werden aangebracht. Jammer evenwel dat Patani niet genoegzaam van geld en goederen werd voorzien om den handel te drijven. Deze verliep daardoor langzamerhand even als te Djohor, waar de Vorst genoodzaakt was in 1610 met de Portugezen vrede te sluiten. Ofschoon het Nederlandsche kantoor van Batoesawer niet terstond werd gelicht, was de handel er vervolgens onbeduidend.

Nadat Verhoeff op zijne reis naar de Molukken, werwaarts hem dringende bevelen van de Bewindhebbers riepen, eerst Bantam had aangedaan, werd zijne vloot in twee eskaders verdeeld; het eene, onder François Wittert, begaf zich naar Makassar, het andere, onder Verhoeff, naar Banda. Wittert slaagde er in eene overeenkomst met den Vorst te sluiten, waarbij de vestiging van een Nederlandsch kantoor werd toegestaan. Daarna begaf hij zich naar Ternate; doch hij was te zwak om iets van belang tegen de Portugezen te ondernemen en moest er zich toe bepalen het kontrakt dat Matelief met de Ternatanen had gesloten te vernieuwen en het kleine eiland Motir te bezetten. Daarna naar de Philippijnsche eilanden vertrokken, was hij zeer gelukkig in het behalen van buit en het benadeelen van 's vijands handel; maar tevens werd hij onvoorzichtig en zorgeloos, zoodat hij onvoorbereid door eene machtige vijandelijke vloot werd overvallen. Hij zelf sneuvelde onder dapperen tegenweer, en van zijne schepen bleef slechts een jacht over om de tijding van deze nederlaag over te brengen.

Niet gelukkiger was het afgeloopen met Verhoeff. Met zijn eskader in April 1609 voor Banda aankomende, vond hij daar be-

halve een aantal kompagnieschepen ook een Engelsch schip onder bevel van kapitein Keeling. De laatste bevelen uit het moederland waren vrij stellig omtrent het in bezit nemen van de Molukken en de Banda-eilanden. Steunende op zijne groote macht, eischte Verhoeff van de Bandanezen een versterkt punt op Neira, in plaats van de eenvoudige faktoriën, die tot nu toe den Hollanders tot verblijf hadden gestrekt. De Bandanezen wilden hierin niet bewilligen en zochten door onderhandelingen uitstel te verkrijgen, inmiddels zich wapenende en hier en daar versterkingen aanleggende. Zelfs onderhandelden zij met Keeling, doch hetgeen deze voorsloeg, namelijk om Neira onder bescherming van den Koning van Engeland te stellen, beviel hun evenmin. Verhoeff trad vervolgens op Lontoor weêr in onderhandeling met de hoofden, die eindelijk hunne toestemming tot het stichten van een fort gaven. Nadat de fundamenten daartoe op Neira waren gelegd, bleek de plaats evenwel minder geschikt en werd de voorkeur gegeven aan een oud fort der Portugezen. Terwijl men zich onledig hield met dit in staat van verdediging te brengen, kwamen van de zijde der inlanders voorstellen om op nieuw de prijzen voor de specerijen te bepalen. Hierin werd toegestemd en eene plaats op Neira voor eene zamenkomst aangewezen, terwijl men van Nederlandsche zijde twee gijzelaars gaf. Verhoeff begaf er zich heen met zijn scheepsraad en een geleide van musketiers. De Bandanezen verschenen er echter niet; zij lieten weten dat zij bevreesd waren voor de musketten en dus den Admiraal verzochten bij hen te komen alleen met zijn raad, zonder zijn geleide. Verhoeff liet zich in den strik vangen en voldeed aan hun verzoek, doch werd, zoodra de onderhandelingen waren begonnen, overvallen en met al de zijnen, dertig in getal, vermoord. Een groot verlies was dit voor de Kompagnie. Verhoeff was een verdienstelijk man, en de staat van zaken was in die dagen in de Molukken niet bijzonder gunstig, hetgeen vooral te bejammeren was om den verwachten vrede met Spanje, die een goeden toestand zeer wenschelijk maakte. De opvolger van Verhoeff was Simon Jansz. Hoen, met den titel van Vice-admiraal. Toen nu ook de Nederlanders, die zich nog op Lontoor bevonden, door de Bandanezen waren omgebracht, werd de oorlog verklaard, Neira veroverd en de wraakzucht der soldaten en matrozen op de bewoners en hunne bezittingen gekoeld. Het kasteel werd voltooid en kreeg den naam van Nassau, terwijl Jacob de Bitter tot goeverneur van Banda-Neira werd aangesteld. Selamme op Lontoor werd nog te vergeefs aangetast, en deze onspoed werd voor een goed

deel aan Keeling, die de Bandanezen door seinen zou hebben gewaarschuwd, toegeschreven. Diensvolgens werd hem zonder veel omwegen gelast Banda te verlaten, waaraan hij zich genoodzaakt zag te gehoorzamen. De Bandanezen begrepen nu niet tegen de overmacht bestand te zijn en boden hunne onderwerping aan, met het gevolg dat den 10 Augustus een vredesverdrag gesloten werd, waarvan de navolgende bepalingen de voornaamste waren: het eiland Neira werd beschouwd als veroverd en ten behoeve van den Prins, de Staten en de Kompagnie bezet; alle specerijen moesten aan de Hollanders op Nassau geleverd worden; vreemde schepen moesten ankeren onder 't geschut van het kasteel; de Bandanezen mogten vrijen handel drijven, maar niet in specerijen.

Van hier begaf zich Hoen naar Amboina, waar ook het traktaat werd vernieuwd, dat mede door eenige hoofden van Ceram en Manipa werd onderteekend. Overigens was hier alles rustig en kon Hoen naar Ternate gaan, waar hij daags na het vertrek van Wittert aankwam. Na een vergeefschen aanval op de Spaansche versterking op het eiland Tabagoma, werd Takomi op Ternate verschanst en daaraan den naam Willemstad gegeven. Vervolgens werd het Spaansche kasteel op Batjan aangevallen en veroverd (November 1609); het kreeg, na te zijn versterkt, den naam van Barneveld. Een traktaat met den Vorst van Batjan verzekerde ook hier het monopolie der kruidnagelen. Ten slotte werd eene naauwe blokkade van Tidor, toenmaals den hoofdzetel der Portugezen in de Molukken, aangevangen, doch door den onverwachten dood van Hoen bleef die zonder gevolg.

Hoen stierf in Januarij 1610 en met zijn dood was er geen enkel hoofd van wege de Kompagnie in de Molukken meer over. Wel werd van Caerden tegen andere gevangenen uitgewisseld en daarop tot landvoogd over de Molukken benoemd, maar reeds eene maand later werd hij weêr gevangen genomen en naar Manilla opgezonden. Het gezag berustte nu een jaar lang bij den scheepsraad, waarin oneenigheid en twist alle plannen en ondernemingen deden mislukken. Gelukkig had men in Nederland nog tijdig dit gevaar voorzien en was de man reeds onder weg die verbetering zou aanbrengen.

Op Banda was de bezetting van Nassau mede in een zeer gevaarlijken toestand gebracht. Aanvankelijk was met de inlanders rustig handel gedreven, doch weldra kwam de Engelschman Middleton er ten anker en nu meenden de Bandanezen de kans schoon om zich van het hun opgelegde juk te bevrijden. Zij maakten alle

Hollanders buiten het fort af, zonder echter het fort zelf te kunnen bemachtigen. Van den hierdoor ontstanen handelsstilstand maakte Middleton gebruik om zich van een voorraad specerijen te voorzien in ruil tegen wapenen en ammunitie. Ook hier was dus eene krachtige hand en versterking noodig om het gezag der Kompagnie te handhaven.

HOOFDSTUK VII.

DE EERSTE GOEVERNEURS-GENERAAL TOT AAN DE STICHTING VAN BATAVIA.

De vredesonderhandelingen met Spanje waren in 1608 afgebroken. De koning van Spanje weigerde den Nederlanders de vrije vaart buiten Europa toe te staan; daarom werd door den handel in het algemeen en de Oost-Indische Kompagnie in het bijzonder liever oorlog dan vrede onder zulke voorwaarden verkozen. De vrije vaart was een der hoofdvereischten voor het bestaan van den Nederlandschen Staat geworden, en krachtig verhieven zich de stemmen tot handhaving van dit recht, dat vooral door Hugo de Groot in zijn Mare Liberum of Vrije Zee op uitnemende wijze werd verdedigd. Na het afbreken der onderhandelingen, waren Frankrijk en Engeland tusschenbeide gekomen en werd door hunne bemiddeling eindelijk den 9 April 1609 het twaalfjarig bestand te Antwerpen gesloten, waarin met betrekking tot de vaart op Oost-Indië bepaald werd, dat de Nederlanders geen handel mogten drijven op plaatsen door den Koning van Spanje bezet, maar wel in alle andere landen buiten Europa, en dat de wapenstilstand in Indië zou aanvangen een jaar nadat het traktaat zou zijn geteekend. Het bleek echter weldra dat de Spanjaarden niet gezind waren dit laatste na te komen, en natuurlijk achtte zich de Kompagnie nu daardoor ook niet meer gebonden. De Spaansche bevelhebbers beweerden geen orders te hebben en zetten den oorlog voort; doch de Nederlanders voerden vervolgens met meer geluk den krijg, en oorlog was hun veel meer dienstig dan vrede..

Niet alleen van vijanden, ook van bevriende natiën, ja zelfs van eigen landgenooten, bedreigde de Kompagnie gevaar. Behalve dat in Engeland, eene Oost-Indische Kompagnie bestond, die reeds eene

gevaarlijke mededingster was voor de Nederlandsche, ook Hendrik IV, Koning van Frankrijk, beraamde plannen om zich een aandeel in den Oost-Indischen handel te verschaffen, waartoe hij reeds vroeger betrekkingen had aangeknoopt met den Nederlandschen koopman Lyntgens, die evenwel tot geen gevolg leidden. Nu het bestand gesloten was, werd die zaak weder in handen genomen door Isaäc Le Maire, eerst bewindhebber van de Brabandsche kompagnie, daarna van de kamer van Amsterdam, die, sedert hij was afgetreden, zich een onverzoenlijk vijand van de Nederlandsche Maatschappij had betoond. Hij begaf zich in eigen persoon naar Parijs om met den Koning en zijne ministers de zaak te bespreken. Dit bleef den Bewindhebbers niet onbekend en zij wisten ook de Algemeene Staten in hun belang over te halen.

Te dier tijd had de Nederlandsche Republiek François Aersen, misschien den fijnsten diplomaat van zijn tijd, als gezant bij het Fransche Hof. Deze wist dan ook weldra de ontwerpen van Le Maire te verijdelen en hem te noodzaken daarvan af te zien, waarna zij door den kort daarop gevolgden dood van den Franschen Koning spoedig geheel werden vergeten. Le Maire gaf evenwel den strijd nog niet geheel op en trachtte nu hier te lande het krediet van de Kompagnie te benadeelen; maar de invloed van de Bewindhebbers was reeds zoo groot, dat zij zelfs ontheffing wisten te verkrijgen van de verplichting tot het afleggen van de tienjarige rekening, en een verbod te doen uitvaardigen tegen den windhandel in 's Kompagnies aktiën. Deze gevaren werden dus gelukkig afgewend.

In hetzelfde jaar dat het bestand werd gesloten, deden de uit Indië ontvangen ongunstige berichten vrees ontstaan voor het behoud der behaalde voordeelen; zij versterkten de overtuiging, dat het wenschelijk was eenheid en vastheid in het bestuur in Indië te brengen. Langzamerhand toch was het getal loges en forten grooter geworden, die ieder hun eigen hoofd hadden, terwijl een algemeen toezicht ontbrak. Wel werd de tijdelijk zich in de Indische zeeën bevindende Admiraal van de vloot als hoogste gezaghebber ook over de verschillende vestigingen van de Kompagnie beschouwd, doch hij had geen bepaald verblijf en was doorgaans afwezig om oude en nieuwe havens te bezoeken of om den algemeenen vijand te bestrijden. Sneuvelde hij of vertrok hij vóór de aankomst van eene nieuwe vloot, dan was niemand aangewezen om hem te vervangen. Men besefte dus de noodzakelijkheid om aan den daardoor ontstanen toestand van verwarring een einde te maken, en op voorbeeld van de Portugezen één per-

soon als algemeen bestuurder over al de bezittingen, forten en kantoren van de Kompagnie en als bevelhebber over hare troepen en vloten aan te stellen. Deze zou dan tevens zijn verblijf houden op eene bepaalde plaats, die het middenpunt en tevens het algemeen vereenigingspunt van de schepen zoude zijn. Op voorstel van de Bewindhebbers werd dienovereenkomstig door de Staten-Generaal, den 1 September 1609 tot de benoeming van een Goeverneur-Generaal en de instelling van een Raad van Indië besloten. Op den 29 November van hetzelfde jaar werd voor deze betrekking benoemd Pieter Both, van Amersfoort, vroeger Admiraal op eene vloot van de Nieuwe Brabandsche kompagnie. Uit alles blijkt, dat de Staten-Generaal zich beschouwden als Soeverein ook van de bezittingen der Oost-Indische Kompagnie in Indië. De instruktie voor het nieuwe bestuur werd op denzelfden dag vastgesteld; zij liet aan den Goeverneur veel vrijheid van handelen; aan hem werd het toezicht over de ambtenaren opgedragen, doch hun aanstelling en ontslag moest door hem in overleg met den Raad van Indië worden geregeld. Hij moest zich met den staat van zaken op de verschillende kantoren naauwkeurig bekend maken en zich overal van de gezindheid der Vorsten in Indië vergewissen. Ook moest hij eene geschikte plaats kiezen tot zetel van het bestuur en tot algemeen vereenigingspunt der schepen, waarvoor Bantam, Djohor en Jakatra in aanmerking kwamen. Vooral diende hij te waken tegen partikulieren handel en andere misbruiken, die toen reeds bij de belangrijke winsten der Kompagnie en de schrale belooning der ambtenaren zeer groot waren. Eindelijk moesten alle middelen in het werk worden gesteld om de specerij-eilanden in bezit te krijgen en anderen daaruit te verdrijven, terwijl er moest worden recht gesproken volgens de bestaande artikelbrieven, zijnde instruktiën, die reeds zeer vroeg door den Stadhouder als Kapitein-Admiraal aan de scheepsbevelhebbers werden gegeven, allengs onder de Kompagnie een vaste vorm hadden aangenomen, en ook van kracht waren op de kantoren en forten.

Den 30 Januarij 1610 vertrok Both van de reede van Texel met eene vloot van acht schepen, waar zich, behalve de gewone bemanning, bezettingstroepen, predikanten, handwerkslieden en anderen, gedeeltelijk gehuwd, met hun gezinnen aan boord bevonden. Men dacht dus toen aan het stichten van eene Europesche volkplanting op de plaats, die tot zetel van het bestuur zou worden uitgekozen. Both kwam eerst den 19 December voor Bantam, dat toenmaals door zijne ligging de algemeene verzamelplaats der schepen was.

Hij vond de zaken in een ongunstigen toestand, die voor een gedeelte bleek dáárdoor veroorzaakt, dat het personeel niet voor zijne taak berekend was en zelfs van oneerlijkheid en zedeloosheid werd beschuldigd. Op verschillende kantoren was dien ten gevolge de handel achteruitgegaan, ook te Bantam, waar men den Hollanders allerlei moeijelijkheden in den weg legde. Het hoofd van de loge aldaar, Jacques l'Hermite, had evenwel in November 1610 eene goede ververschingsplaats voor schepen te Jakatra weten te verkrijgen, en te dien einde eene overeenkomst met den Regent gesloten. Both wenschte hieraan verder uitbreiding te geven en er eene sterkte te bouwen. Om hiertoe verlof van den Regent te verkrijgen, deed hij op zijne reis naar de Molukken, die hij reeds den 2 Januarij 1611 na vooraf den Raad van Indië te hebben geïnstalleerd, ondernam, Jakatra aan; dan zijne pogingen mislukten en hij moest zelfs zich laten welgevallen dat de vrijheid van tollen voor levensmiddelen werd ingetrokken. Daar de plaats voor het rendez-vous nog niet was bepaald, bracht hij op die reis de kolonisten, die hem uit Nederland waren meêgegeven, over naar Amboina, waar zij de eerste volkplanting vormden, en gaf hun verlof op de naburige eilanden handel te drijven in voorwerpen van dagelijksche behoefte, eetwaren en kleedjes.

In den loop van 1611 bezocht Both eerst Banda, waar hij na eenige vijandelijkheden eene overeenkomst sloot tot levering van noten enz. voor den tijd van vijf jaar; zij werd echter evenmin als de vroegere door de Bandanezen nagekomen. Vervolgens begaf hij zich naar Ternate, waar de Spaansche bevelhebber van Gamoe-Lamma mede de erkenning van het twaalfjarig bestand weigerde. Both was evenwel niet sterk genoeg hem te beoorlogen en bepaalde er zich in het volgend jaar toe de forten op de verschillende eilanden in beteren toestand te brengen en de zaken van handel en bestuur te regelen. Tevens zond hij, volgens zijne instruktie, Apollonius Schot naar Boeton en de bezittingen van de Portugezen op Solor en Timor, om van daar sandelhout te bekomen. Met den Sultan van Boeton werd een traktaat gesloten, waarbij de Kompagnie den alleenhandel op dat eiland verkreeg. Schot bekampte de Portugezen op Solor en Timor met goed gevolg, doch zonder veel voordeel te behalen. Hij liet volk achter te Amfoang op Timor, dat zich later in het door de Portugezen verlaten kasteel Concordia te Koepang vestigde.

Na in 1613 versterking te hebben ontvangen, trachtte Both Tidore te veroveren en de Spanjaarden van daar te verdrijven, doch

slaagde daarin slechts gedeeltelijk. Meer en meer werd evenwel zijne tegenwoordigheid op Java noodig. Behalve op Bantam en Jakatra, had men daar nog een kantoor te Gresik, dat evenwel van minder beteekenis schijnt geweest te zijn, dewijl de Portugezen er druk handel dreven in produkten van Banda met de Javanen, die ze niettegenstaande de overeenkomsten met de Nederlanders hier aanbrachten, zoo als bleek bij gelegenheid van een bezoek, door den kommandeur Hendrik Brouwer in 1612 aan deze haven gebracht. Kort daarna werd Gresik ingenomen en grootendeels verwoest door den Panembahan van Mataram, die daarop aan Both, toen deze in 1613 deze haven aandeed, door tusschenkomst van zijne Regenten van de noordkust, voorstellen liet doen om in zijn eigen gebied eene loge te vestigen. Both nam dit aan en richtte een kantoor te Japara op, vooral met het doel om rijst in te koopen. In het laatst van 1613 kwam hij te Bantam, waar de geheime en openbare tegenwerking van het hoofd der regering den handel zeer belemmerde. Ook te Jakatra ging die niet vooruit. Both stelde nu tot boekhouder-generaal van alle kantoren en hoofd van die te Bantam en Jakatra Jan Pietersz. Coen aan, die zich weldra zijn lateren roem waardig toonde. Hij was reeds vroeger in Indië geweest en er in 1612 met den rang van opperkoopman teruggekomen; van hem dagteekent de inrichting van de boekhouding in Indië, die gedurende het geheele bestaan der Oost-Indische Kompagnie steeds in stand is gebleven. Voorts wenschte Both de betrekkingen met het machtige Mataram meer uit te breiden, en zond daartoe in April 1614 het eerste gezantschap derwaarts, waarvan de kommandeur Gaspar van Zurck het hoofd was. Dit gezantschap verwierf vrijen uitvoer van rijst en verlof om eene steenen loge te Japara te bouwen, doch de uitvoering bleef achterwege. Inmiddels was de diensttijd van Both verstreken en werd hij vervangen door Gerard Reynst, die, reeds den 5 Februarij 1613 benoemd, eerst den 5 November 1614 het bestuur aanvaardde. Both nam weldra de terugreis naar Nederland aan, doch stierf onderweg en werd op Mauritius begraven.

Reynst was reeds tijdens de eerste tochten der Nederlanders bewindhebber van de Brabandsche Kompagnie, en dus goed bekend met den handel op Oost-Indië. Hij was op voordeelige voorwaarden benoemd en met eerbewijzen vóór zijn vertrek overladen. Hij stak in Junij 1613 in zee en zond Pieter van den Broeck naar Mocha, in Arabië, waar deze de eerste Nederlander was die met de koffij kennis maakte.

Reynst had bij zijne instruktie last bekomen den Raad van Indië op nieuw zamen te stellen, en bij resolutie van 13 November 1614 werden daarin o. a. Steven van der Hagen en Coen opgenomen, de laatste nu als Direkteur-Generaal van alle kantoren in Indië en president van die te Bantam en Jakatra. Was onder Both eenige verbetering gekomen in het personeel van de ambtenaren der Kompagnie, de algemeene toestand van handel en bezittingen liet nog veel te wenschen over. De Engelschen traden als krachtige konkurrenten op en Coen had de handen vol om zich tegen hen en den Rijksbestierder te Bantam te handhaven. De Spanjaarden toonden zich bij voortduring vijandig en de Goeverneur der Philippijnen, Don Juan da Silva, rustte eene vloot uit om de Nederlanders en Bantammers te beoorlogen. Hij wachtte evenwel nog op versterking uit Malakka, doch gelukkig slaagde Steven van der Hagen er in. de hiervoor bestemde galjoenen nog in de haven te vernielen.

Niet zoo gemakkelijk ging het de Engelschen te weren. Behalve te Bantam, vestigden zij zich niet alleen te Jakatra, waar zij eene loge bekwamen aan den linkeroever van de Tjiliwoeng tegenover die der Nederlanders, maar ook te Makassar, waardoor zij gemakkelijker handel op den Molukschen Archipel en vooral op de Banda-eilanden konden drijven. In weêrwil van de kontrakten die zij met de Nederlanders gesloten hadden, waren de inlanders zeer geneigd hunne produkten aan anderen te verkoopen, daar deze hooger prijzen wilden besteden. Konkurrentie en andere oorzaken hadden de specerijen in waarde doen stijgen, doch de Nederlanders hielden zich natuurlijk steeds aan de vroeger bepaalde prijzen. Zooveel mogelijk werd tegen de zoogenaamde smokkelarij gewaakt, en weldra stond bijna de geheele inlandsche bevolking van de Molukken, maar vooral die van Banda, vijandig tegen de Nederlanders over. Hiervan maakten de Engelschen gebruik om de zoo begeerde specerijen te verkrijgen, terwijl zij de bevolking hulp tegen de Nederlanders beloofden. Zoo zonden zij in 1615 eene expeditie af om specerijen in te koopen en faktoriën te stichten. In dit laatste slaagden zij echter niet, dank zij de waakzaamheid van Reynst, die hen overal volgde. Wel heschen zij eenigen tijd hun vlag te Kombello op Hoeamohel, maar hij noodzaakte hen ook van daar te vertrekken. Na zijn vertrek naar Java viel Poeloe Ai wederom in hunne handen, en zijn bevel aan Reael om dit eiland te heroveren, bleef voor 's hands onuitgevoerd.

Inmiddels was op Java de verhouding tot Bantam ook zeer gespannen geworden. De Rijksbestuurder stelde den handel met de

Nederlanders minder op prijs, sedert de Engelschen zich daar ook gevestigd hadden, en zocht door verhooging der tarieven en het vorderen van geschenken, meer voordeelen te verkrijgen. Ook verbood hij den Nederlanders steenen huizen te bouwen, waardoor groote onveiligheid voor personen en goederen ontstond. Nadat Reynst te vergeefs had getracht verlaging van de toltarieven te verkrijgen, voerde Coen een krijg zonder wapens tegen den Rijksbestierder door een stelsel van afwisseling tusschen Bantam en Jakatra te volgen, dat is te zeggen, door goederen en volk naar Jakatra te zenden, als het hem te Bantam niet naar den zin ging. Was men daar vriendschappelijker gestemd, dan liet hij ze terug komen. Op dezelfde wijs ging de Rijksbestierder tegenover de Nederlanders en Engelschen te werk. Zonder beide openlijk tot vijand te maken, trachtte hij hun zooveel mogelijk allen invloed te onthouden en den reeds bestaanden naijver steeds aan te wakkeren, want hij zag met leede oogen de vestiging dier natiën te Jakatra. De Regent aldaar zocht voor zich insgelijks meer voordeel uit den handel der vreemdelingen te trekken; hij liet zich echter door Coen overhalen om voor de som van 800 realen 's jaars den aankoop van levensmiddelen toe te staan, terwijl alleen van sandelhout en specerijen 5% aan uitvoerrecht zou worden betaald.

Inmiddels nam Jakatra meer en meer in belangrijkheid toe, daar het gebruikt werd als ververschingsplaats voor de aankomende schepen, die daar dan tevens werden nagezien en zoo noodig gerepareerd.

Niet alleen dat Coen er zich om die reden dikwijls ophield, maar ook de Goeverneur-Generaal Reynst vertoefde er, toen hij, reeds ongesteld, het bericht ontving van het overlijden van zijn zoon in Straat Soenda, waardoor hij zoo hevig werd getroffen dat hij den 7 December 1615 overleed.

De derde faktorie op de noordkust van Java, Japara, die voor de rijst ten behoeve van schepen en forten werd aangehouden, was echter niet zeer belangrijk, terwijl men bij het bouwen van de steenen loge vooral van den kant der Mataramsche Regenten veel tegenwerking ondervond. Dit bleek voornamelijk toen Reynst een gezantschap, waarbij zich o. a. Hendrik Brouwer bevond, naar Mataram zond, dat echter geen verlof kreeg de reis naar de hoofdplaats voort te zetten, omdat, zoo als men voorgaf, de Panembahan weêr in oorlog was gewikkeld met de hoofden van Oost-Java. De zending mislukte dien ten gevolge, en men moest zich met bamboezen gebouwen in Japara tevreden stellen.

Ook na den dood van Reynst bleef er in Indië nog veel te rege-

len over, en de nieuwe Goeverneur-Generaal aanvaardde het bestuur onder moeijelijke omstandigheden. Tot deze betrekking werd thans, voor de eerste maal, door den Raad van Indië, die daartoe evenwel pas den 19 Julij 1616 bijeen kwam, benoemd Dr. Laurens Reael, Goeverneur der Molukken. De verhouding tot de Engelschen, die zich steeds in den Oosterschen Archipel in groot getal ophielden en vooral op de Banda-eilanden betrekkingen hadden aangeknoopt, werd hoe langer hoe moeijelijker. Reael had de hem nog door Reynst gegeven bevelen slechts ten halve uitgevoerd. Eerst in April 1616 werd Poeloe Ai door Jan Dirksz. Lam bezet, maar daarentegen moesten hoogere prijzen voor de specerijen bij kontrakt worden toegestaan. Doch dit duurde slechts kort. Weldra kwam de bevolking van Run en Ai in opstand en erkende den Koning van Engeland als haren Soeverein. Het was juist om het bezit van de Banda-eilanden, dat het den Bewindhebbers reeds sedert jaren was te doen geweest, en in hunne laatste bevelen hadden zij daarop nog sterk aangedrongen. Daar Reael intusschen den kommandeur Lam naar de Philippijnen gezonden had, waar deze een zeer hardnekkigen en bloedigen slag tegen de Spaansche vloot leverde, die met groot verlies aan schepen en volk van weêrskanten eindigde, was hij niet in staat de Engelschen met geweld te verdrijven en moest hij, ofschoon men hunne schepen nam, Poeloe Run in hunne handen laten.

Ook op Java, en bepaaldelijk te Bantam, duurden de moeijelijkheden voort. Reael begaf zich in 't laatst van 1617 derwaarts en deed Japara aan, na met even weinig gevolg als vroeger een gezantschap naar Mataram te hebben gezonden. Te Bantam vond hij de Nederlanders en Engelschen bijna in openlijken oorlog, en kort na zijn komst brak er een groote oneenigheid uit over eenige ontvluchte Spaansche gevangenen, met het gevolg, dat de Nederlandsche loge werd aangevallen, en eenige soldaten werden gedood. Men verzamelde de aanwezige scheepsmacht voor Bantam en ontzegde den Engelschen, op grond van de gesloten kontrakten, de vaart op de specerij-eilanden. Dit besluit was in den Raad van Indië door Coen doorgedreven, terwijl Reael eene zachtere politiek tegenover de Engelschen was toegedaan. Hij vertrok echter spoedig wederom naar de Molukken, om er de Engelschen, zoo noodig, te bestrijden, en liet het bestuur op Java geheel aan Coen over. Intusschen werden de kwellingen van den Bantamschen Pangéran, vooral ten opzichte van den peperhandel, hoe langer hoe erger, en men was dus gedwongen naar andere gelegenheden om te zien, ten einde dit zoo gezochte produkt in genoegzame hoeveelheid te verkrijgen. Toch

moest men te Bantam blijven om de Engelschen niet geheel vrij spel te geven, die intusschen niet de eenige vijanden waren, waartegen Coen het monopolie van de Kompagnie meende te moeten verdedigen. In 1615 kwam te Bantam het overgebleven schip van den bekenden tocht van Schouten en Le Maire, die door Isaäc Le Maire was ondernomen om te trachten de Kompagnie thans in hare bezittingen afbreuk te doen. Op uit Holland ontvangen bevelen nam Coen het in beslag en zond het derwaarts op. De Bewindhebbers moesten nu wel schadevergoeding aan Le Maire betalen, maar benamen daardoor aan ieder den lust haar monopolie aan te randen. Op dezelfde wijs handelde Coen met twee Fransche schepen van St. Malo. Bewerende dat zij misbruik hadden gemaakt van de Hollandsche vlag, liet hij het eene aanhouden, en nam de Nederlanders die zich aan boord bevonden, volgens plakkaat van de Staten-Generaal gevangen. De Rijksbestierder achtte zich in zijne rechten gekrenkt en verleende hun bescherming, en toen Coen in zijn vrij willekeurig gedrag volhardde, verbood hij den Hollanders allen handel, waarop Coen dreigde Bantam geheel te verlaten. Zoover durfde de Bantammer het niet te laten komen; hij gaf toe, waarom ook Coen van zijn voornemen afzag. Niet alleen in Indië, ook in Europa gaf deze zaak tot veel onderhandelingen aanleiding, en de Kompagnie moest verdere gevolgen met 550000 livres afkoopen.

Het nut der nabijheid van Jakatra was op nieuw gebleken, en de faktorie aldaar nam steeds toe in omvang en belangrijkheid, waartoe nieuwe overeenkomsten met den Regent waren gesloten, terwijl Coen er zelfs eene kleine bezetting in bracht. De Regent veranderde evenwel van houding, toen hem in 't begin van 1618 het voorstel door Coen werd gedaan om op Ontong-Java gronden voor een algemeen vereenigingspunt af te staan, waartoe eindelijk door den Raad van Indië, na nieuwe bevelen uit Holland, was besloten. Hij bekwam daarop geen rechtstreeksch antwoord en de zaak bleef onbeslist, toen onverwacht nieuwe feiten de aandacht trokken. De vriendschap van den Panembahan van Mataram was namelijk eensklaps in vijandschap veranderd. De Hollandsche loge te Japara was afgeloopen en geplunderd, hoewel nog kort te voren een gezant door den Panembahan in zijne hoofdplaats zeer vriendschappelijk was ontvangen. Bovendien was men herhaaldelijk op het spoor gekomen van aanslagen op Coens leven, terwijl zelfs den 20 Augustus een verraderlijke aanval op de loge te Jakatra door een Bantamschen Groote, Pangéran Gabang geheeten, werd ondernomen, die echter

vooral door de koelbloedigheid van Coen mislukte. Pangéran Gabang handelde ontwijfelbaar op aansporing van den Rijksbestierder te Bantam, terwijl hoogstwaarschijnlijk de gebeurtenissen, zoowel te Japara als te Jakatra een gevolg van gemeenschappelijk overleg der Javaansche vorsten waren, die ongaarne het algemeen vereenigingspunt in hunne nabijheid gevestigd zagen. Coen vertrouwde na dit alles ook den Regent van Jakatra niet, doch achtte den tijd nog niet gekomen, om dezen als vijand te behandelen.

Hij besloot evenwel de faktorie zoo goed mogelijk tegen verdere onverhoedsche aanrandingen te beveiligen en in een fort te herscheppen. Daartoe werden in het laatst van 1618 alle krachten ingespannen, waarom Coen zich voortdurend te Jakatra ophield, ook nadat hij de tijding van zijne benoeming tot Goeverneur-Generaal had ontvangen. Reael had in de Molukken, waar de zaken voor de Nederlanders niet gunstig stonden, niet veel anders kunnen doen dan de Engelsche schepen in de wateren van Banda in beslag te nemen, maar slaagde er niet in hun veel afbreuk te doen en hen geheel te verdrijven. Beschaafd en kundig regtsgeleerde, was hij echter niet doortastend genoeg naar de zin van Coen en de Bewindhebbers. Deze maakten terstond van zijn, reeds spoedig na zijne benoeming gedaan, verzoek om ontslag gebruik om aan den meer krachtigen Coen de moeijelijke taak tot bestrijding der Engelschen en tot handhaving van het monopolie met alle middelen, goede zoowel als slechte, op te dragen. Dat deze keus goed was, heeft de uitkomst bewezen. Het duurde evenwel nog tot Maart 1619, eer Koen in al de rechten van Goeverneur-Generaal optrad, en Reael keerde eerst in Augustus naar Nederland terug. De Bewindhebbers hadden, even als bij vroegere benoemingen, eene instruktie voor den Goeverneur-Generaal opgesteld, waarin vooral belangrijke bepalingen omtrent de zamenstelling van den Raad van Indië, die zeer werd uitgebreid, en de zoogenaamde vrijburgers waren opgenomen. Deze, meestal ontslagen dienaars der Kompagnie, wier verband [1]) was geëindigd, mogten zich in de Molukken vestigen om door den handel in hun onderhoud te voorzien. Die handel werd evenwel door allerlei bepalingen zeer beperkt, omdat hij natuurlijk het monopolie niet mogt benadeelen. Zelfs werd in die instruktie gesproken van hun grondbezit toe te staan. In het algemeen echter was in al die bepalingen iets weifelends, een bewijs

[1]) Verband werd genoemd de tijd voor welken zij zich in de dienst van de Kompagnie hadden verbonden, meestal vijf jaar.

dat de plannen nog niet rijp waren, zoodat dan ook van de uitvoering niet veel is gekomen.

De toestand van Coen te Jakatra werd intusschen steeds moeijelijker. De gezindheid der Engelschen werd vijandiger en de inlandsche Vorsten kozen min of meer openlijk hunne partij. Die van Jakatra legde om de Nederlandsche sterkte werken aan, waartoe hem Coen om eene uitbarsting te voorkomen, zelfs nog geld gaf. Alles was in spanning, toen de Engelschen in December 1618 eene vloot van vijftien schepen onder Dale en Martin voor Bantam bijeen brachten, en met den Rijksbestierder aldaar eene overeenkomst sloten om de Hollanders uit Bantam en Jakatra te verdrijven, terwijl hun tegen betaling eene loge en de handel te Bantam werd toegestaan, die aan de Nederlanders niet zou worden vergund dan met hunne toestemming. Onmiddellijk gingen zij tot vijandelijkheden over door het nemen van 't kompagnieschip de Zwarte Leeuw, dat van Patani kwam. Toen Coen hieromtrent opheldering vroeg, bekwam hij een antwoord dat zoo goed als eene oorlogsverklaring was. Dit had men niet verwacht. Men had zich op alle gebeurlijkheden in de Molukken voorbereid, en nu werd men hier op Java, waar niets gereed was, overvallen. Coen had slechts zeven schepen, waarvan twee geladen en vijf onttakeld, die bij Onrust lagen, onder zijn bereik; het fort te Jakatra was nog niet eens half voltooid en men was slecht van ammunitie voorzien. De Javanen namen nu ook eensklaps eene vijandelijke houding aan, en er kwamen berichten in van een voorbereiden aanval op het fort, waartoe vooral eene batterij bij de Engelsche loge zou moeten dienen. Coen besloot dit te voorkomen en eischte die batterij op. Na een ontwijkend antwoord deed hij ze aanvallen en met loge en al verbranden.

Nu was de oorlog verklaard. De Jakatranen openden het vuur en hun geschut werd door Engelschen bediend; eene batterij aan de westzijde van de rivier sloot de gemeenschap met de reede af; pogingen om ze te nemen mislukten. In den raad die door Coen bijeengeroepen werd was men van oordeel, dat het verkieslijk was de loge te verlaten, indien de nood hoog drong, en met de schepen, die zoo spoedig mogelijk werden uitgerust en op de reede kwamen, naar de Molukken te gaan, doch tevens dat men de Engelschen eerst moest afwachten en hen, indien zij aanvielen, slag moest leveren. Vooraf evenwel moest de batterij aan den mond der rivier genomen worden, doch eer men hierin slaagde waren de Engelschen met elf schepen in 't gezicht. De vloot werd nu geheel slagvaardig gemaakt, en na het fort onder bevel van Pieter van den

Broeck te hebben geplaatst, ging Coen scheep aan boord van de Oude Zon en zeilde de Engelschen te gemoet. Gedurende twee dagen, 31 December 1618 en 1 Januarij 1619, werd van beide kanten gemanoeuvreerd; eerst op den derden dag werd een onbeslist gevecht geleverd, zonder groote schade aan weêrszijde. De Nederlanders waren evenwel in de minderheid en vreesden ook dat hun voorraad kruit ongenoegzaam zou zijn om een nieuw gevecht te aanvaarden. De raad werd nu op nieuw bijeengeroepen, waarin besloten werd naar Amboina te gaan, aldaar de geheele vloot te verzamelen en dan terug te komen om de Engelschen te bestrijden, terwijl men, thans een ongelukkig gevecht leverende, vreesde alles te zullen verliezen. Wel werd Jakatra aan zijn lot overgelaten, maar al ging dit nu verloren, men zou het bij terugkomst uit de Molukken kunnen hernemen. Coen stelde nog al vertrouwen in van den Broeck, die zich kortelings midden door Dekhan, in Voor-Indië, onder allerlei bezwaren van Soeratte naar Masulipatnam begeven had. Hij maakte hem met het besluit van den raad bekend en droeg hem op het fort zoolang mogelijk te behouden, maar, indien hij tot overgave gedwongen was, het dan nog liever aan de Engelschen dan aan den Vorst van Jakatra over te leveren. Coen verliet Java den 4 Jannarij 1619, en met hem scheen alle overleg en moed dit eiland te hebben verlaten, want nu oogenschijnlijk de Nederlandsche posten in de handen hunner vijanden werden gelaten, heeft het voorzeker niet aan de bezetting gelegen dat zij behouden zijn gebleven.

Toen de Engelsche vloot voor Jakatra verscheen, kwamen er ook 4000 man uit Bantam aan, overeenkomstig het kontrakt in December door Thomas Dale met den Regent van Bantam gesloten, waarbij mede bepaald was dat bij verovering het fort aan Bantam en de goederen aan de Engelschen zouden komen. Na het vertrek van Coen bleef het gedurende ongeveer twee weken te Jakatra rustig. De Nederlanders gingen voort hun fort te versterken, terwijl den 14 Januarij onderhandelingen met den Regent werden aangeknoopt, die, na veel over en weêr spreken den 19 met een kontrakt eindigden, waarbij den Nederlanders toegestaan werd te Jakatra te blijven en hun fort te behonden tot de terugkomst van Coen, tegen betaling van 5000 realen aan geld en 1000 in Koromandelsche kleedjes. Na deze overeenkomst werd de gemeenschap weêr geopend, maar het schijnt dat de Javaan zich nog niet tevreden stelde met zijn behaalde winst, althans hij lokte van den Broeck in zijn dalem en hield hem daar met zeven der zijnen, waaronder Dr. de Haen.

gevangen, eischende voor zijn losprijs op nieuw geld, ammunitie en twee stukken geschut, en bij weigering met een aanval van de Engelschen dreigende.

Na van den Broeck's gevangenneming was P. van Raay als bevelhebber opgetreden, en deze weigerde aanvankelijk, in overleg met den raad, toe te geven, niettegenstaande de herhaalde dringende brieven van van den Broeck, die, wel ver van zijne landgenooten tot volharding aan te sporen, niets dan zijne eigen verlossing op het oog schijnt gehad te hebben. Inmiddels versterkten de Jakatranen en Engelschen hunne positiën. De batterij bij de Engelsche loge, die door Coen was vernield, was hersteld en met 40 kanonnen gewapend; eene brug over de rivier gaf toegang tot het fort. De Engelschen waren verlangend om den aanval te beginnen, doch de Rijksbestierder van Bantam wilde het fort niet in hunne handen laten vallen en hield den aanval tegen, waarop de Engelschen rechtstreeks onderhandelingen met de Nederlanders openden en de overgave van het fort, onder voorwaarde van lijfsbehoud voor de bezetting, als eisch stelden. Bovendien drongen van den Broeck en de andere gevangenen, die gebonden op de batterijen voor het fort werden gebracht, mondeling nader op de overgave aan. Door dit alles aan het wankelen gebracht, stemde de raad van het kasteel eindelijk toe. Den 31 Januarij werd omtrent de overgave van de sterkte aan de Engelschen en den Regent van Jakatra overeengekomen: fort, ammunitie en bezetting zouden aan de Engelschen, geld en goederen aan den Regent worden uitgeleverd; daarna zouden de gevangenen worden losgelaten en de bezetting voor 2000 realen door de Engelschen naar de kust van Koromandel overgebracht. Gelukkig bleef deze overeenkomst onuitgevoerd. De Bantamsche bevelhebber kwam tusschen beide; hij eischte, volgens het vroeger met de Engelschen gesloten kontrakt, het fort voor zich, bedreigde de Engelschen, nam de Nederlandsche gevangenen uit handen van den Jakatraanschen regent over en zond ze naar Bantam. De Engelschen trachtten nu wel de Nederlanders over te halen het fort in hunne handen te geven, doch men vreesde de Bantammers meer dan hen, vooral nadat de Regent van Jakatra was verjaagd en zijn gebied bij Bantam ingelijfd. Men begon nu met de Bantammers te onderhandelen, die de overgave van het fort eischten met de helft van de koopmanschappen en al het geschut. De Nederlanders boden een vierde van de waren en de helft van het geschut aan, maar verlangden tevens een vrijpas van de Engelschen. Dit laatste kon de Rijksbestierder wegens de gespannen

verhouding niet verkrijgen en daarop stuitten de onderhandelingen in het laatst van Februarij af. Van toen af schijnen de Nederlanden meer zelfvertrouwen gekregen te hebben, althans zij begonnen het fort op nieuw te versterken en de omliggende batterijen te vernielen, zonder eenigen tegenstand te ontmoeten. De Engelschen hadden ze reeds verlaten en de Bantammers hoopten steeds door onderhandelingen hun doel te bereiken. Den 12 Maart werd het fort gedoopt met den naam Batavia. Geen belangrijke verandering had er verder in de toestand plaats tot dat den 10 Mei de Raden van Indië de Carpentier en Soury en eenige dagen later Coen zelf met eene vloot van zestien schepen, die hij gedurende zijn verblijf in de Molukken uit verschillende deelen van den Archipel had bijeengebracht, aankwamen. Hij had toen reeds het plan beraamd om Jakatra te veroveren en te maken tot het zoozeer verlangde algemeen vereenigingspunt, waardoor deze lang besproken kwestie beslist zou worden. Doch vooraf wilde hij nog, door het innemen en verwoesten van Japara, gestrenge straf oefenen over den in het vorige jaar aldaar op de Hollanders gepleegden moord.

Nadat de vloot den 28 Mei op de reede van Jakatra die door de Engelschen reeds verlaten was, was aangekomen, werd op den 30 de stad met zeer gering verlies ingenomen, de bevolking verjaagd en de gebouwen verbrand. Zoo werd het eerste grondgebied op Java verkregen om daarop de hoofdplaats der Nederlandsche bezittingen te vestigen. Coen was terecht zeer ontevreden over het gedrag der opperhoofden en der bezetting van het kasteel gedurende zijne afwezigheid en veroordeelde eerstgenoemde o. a. tot vergoeding van hetgeen verloren was gegaan.

HOOFDSTUK VIII.

NEDERLANDSCH-INDIË TOT AAN DEN DOOD VAN COEN.

Bantam's vijandige houding bij de gebeurtenissen te Jakatra moest nu nog worden gestraft en de aldaar gevangen gehouden Nederlanders verlost. De tijding van de verovering van Jakatra had reeds grooten schrik verwekt, en toen Coen met zijne vloot voor de stad verscheen en de loslating der gevangenen eischte, werd daaraan

onmiddellijk voldaan. Daar de vijandige gezindheid evenwel bleef voortduren en men den Hollanders niet meer toestond in Bantam handel te drijven, niettegenstaande Coen met dit doel nog eenigen tijd op de reede vertoefde, werd de haven gedurende een aantal jaren geblokkeerd, ieder uitzeilend schip aangehouden en onderzocht, en de lading, zoo die uit peper bestond, daaruit gelicht. De bedoeling hiervan was tweeërlei: om zich een goeden voorraad van dit produkt te verschaffen, en om door het belemmeren van de vaart op Bantam, den handel op Jakatra te bevorderen.

Coen verlangde nu de Engelschen te bestrijden, doch wist niet waar hun vloot zich ophield. Toch werden in een paar ontmoetingen voordeelen op hen behaald, zonder dat men hen echter geheel kon verjagen, toen in Maart 1620 het bericht van de vereeniging der Nederlandsche en Engelsche Kompagniën in Indië aankwam, die op de volgende wijze tot stand was gekomen.

Reeds in 1611 had de Engelsche Kompagnie zich over de wijze waarop hare scheepsbevelhebbers en kooplieden in den Archipel door de onzen waren behandeld, beklaagd, en de verklaringen van de Nederlandsche Kompagnie hadden haar niet bevredigd. Eene kommissie, waarbij zich ook Hugo de Groot bevond, werd daarop naar Engeland gezonden om de zaak te bespreken, doch zij slaagde er niet in eene overeenkomst tot regeling van de geschilpunten te sluiten. In de volgende jaren werd deze kwestie nog dikwijls tusschen de beide regeringen behandeld. Vooral Koning Jacobus I wenschte tot eene oplossing te komen. In 1615 kwam daarom een gezantschap in Nederland aan, waarmede nu door de Bewindhebbers de kwestie van vrijen handel en monopolie werd besproken. Men wilde van onze zijde vereeniging der Kompagniën tot bestrijding der Spanjaarden, terwijl de Engelschen vrijheid en gelijke rechten als de Nederlanders hadden voor zich in de Molukken eischten. Dit kon de Nederlandsche Kompagnie niet toegeven, en dus keerden de Engelschen onverrichter zake terug. De diplomatie was evenwel nog niet ontmoedigd, niettegenstaande de berichten van de hevige spanning tusschen de beide natiën in Indië. In December 1618 vertrok op nieuw een Nederlandsch gezantschap naar Londen, met voorstel tot vereeniging der beide Kompagniën. Hevige debatten hadden nu plaats; de onderhandelingen werden zelfs afgebroken, totdat men den 17 Julij 1619 een traktaat sloot, waarin de volgende punten werden vastgesteld: de handel zou door iedere Kompagnie met eigen kapitaal worden gedreven; zij zouden trachten de tollen en geschenken aan vorsten en hoofden te verminderen en gezamen-

lijk de prijzen van in- en verkoop regelen; de peper op Java zou gelijkelijk worden verdeeld; de handel op de specerij-eilanden zou met gemeen advies worden gedreven en de Engelschen zouden 1/3 van den in- en uitvoer hebben, waartoe zij zich overal mogten vestigen. Het bestuur in Indië zou worden opgedragen aan een raad van defensie, waarin vier leden van iedere natie zitting zouden hebben; voor de verdediging zou men eene vloot van twintig schepen aanhouden; de sterkten zouden blijven in handen van de tegenwoordige bezitters; de aanbouw van andere door de Engelschen werd voor eenige jaren onbeslist gelaten; de nieuwe veroveringen zouden in het bezit van beide partijen komen; men zou trachten den handel op China te openen en elkander nergens uit eenig land uitsluiten; de duur der vereeniging zou zijn twintig jaar.

Hoe schoon deze zaak op papier ook scheen, moest zij ontwijfelbaar schipbreuk lijden op de vijandelijke gezindheid tusschen de beide volken in Indië en den geest van monopolie, die de Kompagnie bezielde.

Reeds terstond werd door Coen, die zijn pogen om de Engelschen uit den Archipel te verdrijven, nu geheel vruchteloos achtte, bij de Bewindhebbers geprotesteerd, maar hij onderwierp zich aan de ontvangen bevelen en installeerde den Raad van defensie te Jakatra. Al spoedig ontstonden evenwel moeijelijkheden. De Engelschen wilden hunne vroegere loge aan den mond der rivier betrekken; dit weigerde Coen, zoodat zij verplicht waren hun verblijf in de oude stad te vestigen. Doch ook nu ging het niet rustig toe. Zich grondende op het recht van Soevereiniteit door verovering, liet Coen een Engelschman door Nederlandsche rechters vonnissen en het vonnis voltrekken, niettegenstaande de Engelschen beweerden hunne eigen jurisdiktie te hebben. Dergelijke moeijelijkheden maakten weldra het met zooveel zorg gesloten traktaat geheel ijdel.

In 1621 werd, overeenkomstig de aanschrijving der Bewindhebbers, de nieuwe stad, die langzamerhand op de puinhoopen van Jakatra verrees, Batavia genoemd. Door de verovering der hoofdplaats werd het geheele gebied als veroverd beschouwd, en dien ten gevolge strekte de Nederlandsche Soevereiniteit zich reeds uit over dat gedeelte van Java, hetwelk gerekend werd te liggen tusschen Bantam en Tjeribon, van de Noord- tot Zuidkust. Vervolgens werden allerlei bepalingen voor rechtspleging, bestuur enz. gemaakt en een kollegie van schepenen ingesteld, waarin ook een Chinees zitting had. Voorts werden belastingen uitgeschreven, vooral tollen, en op last der Bewindhebbers bepaald, dat recht zou worden gesproken volgens Hol-

landsche wetten. Batavia werd inmiddels versterkt en aldra eene belangrijke handelsplaats, waar zich een aantal inlanders, maar vooral Chinezen, door harde en zachte middelen daartoe bewogen, hadden gevestigd. Coen zou evenwel gaarne gezien hebben dat men er eene Nederlandsche volkplanting van had gemaakt en drong er steeds op aan dat men Europeanen naar Indië zou zenden, die als handelaars en landbouwers zich allerwege zouden vestigen. De Bewindhebbers waren evenwel hiertoe, vooral om de groote kosten, niet te bewegen, en het getal der zoogenaamde vrijburgers bleef betrekkelijk gering. Dit verlangen van Coen naar volkplantingen blijkt ook uit het gebeurde met de Banda-eilanden. De bevolking aldaar, heimelijk ondersteund door de Engelschen, was steeds ongezind de traktaten na te komen en produkten te leveren. Coen wenschte daaraan een einde te maken en stelde den Raad van defensie voor, de geheele groep te veroveren. De Engelschen beweerden geen schepen bij de hand te hebben voor zulk eene expeditie. Coen verangde dit antwoord van hen op schrift, en verklaarde daarop dat, als zij geen deel aan den tocht namen, zij ook geen deel aan de voordeelen konden hebben. Hij zelf ging vervolgens dadelijk met de vloot onder zeil. Lontoor werd genomen en vervolgens de kleine eilanden, o. a. Poeloe Run, waarop de Engelschen krachtens de overeenkomst van 1617 met de bewoners aanspraak maakten. Om aan den wederstand voor goed een einde te maken, werd nu achtereenvolgens de bevolking, voor zoover zij niet naar de naburige eilanden was geweken, naar Java overgebracht en vervangen door ontslagen dienaren van de Kompagnie en andere Europeanen, aan wie gronden werden gegeven die zij konden bewerken met aan hun geleverde slaven, terwijl daarentegen de produkten van noten en foelie aan de Kompagnie moesten worden geleverd tegen vaste prijzen; die gronden werden perken of tuinen, en de bezitters perkeniers genoemd. Eerst in 1626 werd dit onderwerp voor goed geregeld.

Sedert de verwoesting van Japara was de vriendschap met den Panembahan van Mataram merkelijk verkoeld; door de Hollanders werd daarop echter steeds veel prijs gesteld, zoodat in 1622 een gezantschap werd gezonden om eene betere verhouding tot stand te brengen. Van zijn kant trachtte de Panembahan door allerlei beloften den Goeverneur-Generaal tot een oorlog tegen Bantam te bewegen, doch deze vertrouwde hem niet en de uitkomst heeft zijn vermoeden bevestigd.

Onder de vloten die gezamenlijk met de Engelschen naar ver-

schillende landen werden gezonden, behoorde in 1622 ook eene naar China onder Cornelis Reijersz. (die reeds in 1617 de Piscadores, tusschen de Chinesche kust en Formosa, had bezet), met het doel om volgens de overeenkomst met de Engelsche Kompagnie, den handel op dat Rijk te openen. Men mogt daar echter niet in slagen.

Met dit jaar liep ook het bestuur van Coen ten einde. Reeds in 1620 had hij naar Nederland geschreven, dat hij in 1622 verlangde terug te keeren. Dit werd hem toegestaan, en het was nog onder zijn presidium dat de Raad van Indië tot zijn provisionelen opvolger Pieter de Carpentier benoemde. Coen nam daarop den 2 Februarij 1623 de terugreis aan. Zijn bestuur is zeker voor de vestiging van het Nederlandsch gezag allerbelangrijkst en gewichtig geweest, daar hij den handel en het gezag van de Nederlandsche Kompagnie met kracht en beleid uit zeer moeijelijke omstandigheden heeft gered en den grond gelegd voor hare vestiging en verdere uitbreiding op Java,

Inmiddels was in Nederland het oktrooi van de Kompagnie, dat met 1622 eindigde, voor 21 jaren verlengd geworden. Slechts enkele stemmen hadden zich daartegen verheven, die evenwel weinig bijval hadden. Meer ingang vonden de klachten der participanten, die vooral over het op nieuw uitblijven der rekening en de willekeurige handelingen der Bewindhebbers, meer bijzonder met betrekking tot het bepalen van de uitdeelingen in strijd met het oktrooi, hun bezwaren bij de Staten inbrachten en in verschillende dikwijls scherpe geschriften hunne ontevredenheid uitten. De vereeniging met de Engelsche Kompagnie, waarbij men zich voor 20 jaren had verbonden, veronderstelde het voortdurend bestaan der Hollandsche maatschappij en verlenging van haar oktrooi was dus onvermijdelijk. De Staten-Generaal gingen daartoe dan ook over, doch brachten in de bepalingen, op de herhaalde klachten der participanten, den 13 Maart 1623 een aantal wijzigingen die de strekking hadden om de ergste grieven weg te nemen. Het oktrooi werd verlengd tot het jaar 1644, en aan de Bewindhebbers werd de verplichting opgelegd, rekening en verantwoording te doen van hunne administratie en die om de 10 jaar te herhalen. Zij zouden volgens rooster aftreden, en benoemd worden door de Staten of Stedelijke regeringen (zooals in Holland) uit drietallen door de Bewindhebbers en participanten voorgedragen. Negen hoofdparticipanten zouden worden aangewezen om de jaarlijksche rekening der kamers op te nemen, terwijl ook eene jaarlijksche uitkeering verplichtend werd gesteld. Uit de algemeene rekening over het

eerste oktrooi, die nu werd afgelegd, bleek, dat winstuitdeelingen hadden plaats gehad tot een bedrag van f 29000000, dat is gemiddeld 22% 's jaars. De uitgaven in Indië bedroegen f 2000000 's jaars, waarvan de helft voor de posten en faktoriën, terwijl het bedrijfskapitaal aldaar even groot bleek te zijn als het geheele inlegkapitaal. De handel in Indië bestond vooral in den inkoop van specerijen, waarop de voornaamste winsten werden behaald, en in den verkoop van katoenen stoffen, die meestal uit Voor-Indië werden aangebracht, waaronder de Koromandelsche kleedjes de meest bekende zijn. Van hier werd vooral geld uitgezonden, ofschoon Coen zich herhaaldelijk had beklaagd dat dit bij lange niet tot een voldoend bedrag geschiedde, zoodat de handel daardoor niet met genoegzame kracht kon worden gedreven. Zijn voorname streven was den handel in Indië zoo uit te breiden, dat daarmede alle uitgaven aldaar zouden kunnen worden goedgemaakt. De Bewindhebbers werkten hiertoe evenwel niet mede en zoo bleef dit voornemen, even als andere die hij koesterde, zonder gevolg.

Den 31 Januarij 1623 had Pieter de Carpentier het bestuur van Coen overgenomen, en het liet zich aanzien dat dit vrij wat rustiger zou weze dan dat van zijn voorganger. Het voorname doel dat hij beoogde was om op dezelfde wijze als deze den handel in het algemeen, en bijzonder den bloeï van de nieuwe hoofdplaats Batavia te bevorderen. Al is zijn bestuur dan ook niet zoo schitterend geweest als dat van den laatstgenoemde, het behoort toch tot de belangrijkste van de geschiedenis. Regeling van hetgeen nog onafgedaan was, verdere bevestiging van het bestaande en handhaving van het Nederlandsch gezag tegen de aanmatigingen der Engelschen, waren vooral de onderwerpen van zijn zorg. Vele bepalingen die zoowel Batavia als de Molukken golden, zijn dan ook uit zijn tijd afkomstig. Eene nieuwe regeling van de belastingen voor de stad Batavia, van rechtspleging, van eeredienst en onderwijs, kwamen onder de Carpentier tot stand. Uit zijn tijd dagteekent mede de instelling van eene Weeskamer en eenige andere kollegiën. Ook werd de versterking van het fort ijverig voortgezet en voltooid, en die van de stad begonnen. Inmiddels was de toestand der stad bloeijend en vermeerderde de bevolking sterk, vooral die van Chinezen. Toch duchtte men dikwijls gevaar van den kant van Bantam en meer nog van Mataram, ofschoon de verhouding voor het oog zeer vriendschappelijk was. Onder de Carpentier toch werden drie gezantschappen naar Mataram gezonden, waarvan twee Karta, de hoofdplaats van het Rijk, bezochten.

Nadat de Panembahan Ingalaga omstreeks denzelfden tijd Madoera en Soerabaya had veroverd, nam hij den titel aan van Soesoehoenan, welke hem ook door de Hollanders wordt gegeven, terwijl hij bij de Javanen bekend is onder den naam van Sultan Agoeng. Nu hij bijna geheel Java met uitzondering van het westelijk gedeelte had onderworpen, begon hij andermaal tegen dit laatste plannen te beramen, bij de Hollanders voorgevende, dat ze alleen tegen Bantam waren gericht; doch de uitputting van zijn volk ten gevolge van de menigvuldige oorlogen verhinderde hem zijne voornemens tot uitvoering te brengen.

Gedurende de Carpentiers bestuur viel het beruchte rechtsgeding tegen de Engelschen te Amboina voor, dat in de geschiedenis onder den naam van Ambonschen moord bekend is geworden, en waartoe het volgende aanleiding gaf: overeenkomstig het traktaat van 1619 waren, evenals op Batavia, op verschillende plaatsen in de Molukken Engelsche kooplieden als vertegenwoordigers van de Engelsche Kompagnie gevestigd. Zoo bevonden er zich een aantal op Amboina en onderhoorigheden, waarvan zekere Gabriël Towrson het hoofd was. Den 23 Februarij 1623 werd aan den Goeverneur van Amboina, Herman van Speult, door een Japansch soldaat, wiens gedragingen achterdocht verwekten, eene zamenspanning der Engelschen geopenbaard, om 't kasteel Victoria in handen te krijgen en de Hollanders te verdrijven of om het leven te brengen. Deze verklaring werd door een aantal Japannezen, die in de zaak betrokken waren, bevestigd. De Engelschen werden gevangen genomen, en daarop volgens de toenmalige gewoonte gepijnigd zijnde, beleden zij alle het plan dat op Nieuwjaarsdag met Gabriël Towrson aan 't hoofd door hen ontworpen zou zijn en ten doel had om bij de eerste gelegenheid, namelijk als een Engelsch schip in de haven zou komen, het kasteel te overrompelen. Van daar het bedoelde rechtsgeding, waarvan na herhaalde zittingen het gevolg was, dat den 9 Maart het doodvonnis uitgesproken en voltrokken werd aan negen Engelschen, negen Japannezen en een Inlander; twee Engelschen werden naar Batavia gezonden, waar hun gratie werd verleend en zij vervolgens aan hunne landgenooten werden overgeleverd.

De gevolgen van deze gebeurtenis waren allerbelangrijkst. Zij verwekte den grootsten haat bij het Engelsche volk tegen de Nederlanders, die zich bij elke gelegenheid openbaarde en mede als voorwendsel diende tot de oorlogen die in de 17de eeuw tusschen beide natiën zijn gevoerd. De Engelsche Regering eischte onmiddellijk voldoening voor het gebeurde en gedurende een aantal jaren was

de zoogenaamde „Ambonsche moord" het onderwerp van diplomatieke onderhandelingen. Men beweerde dat Towrson en de zijnen opzettelijk om het leven gebracht waren, ten einde de Engelschen uit de Molukken te verdrijven; dat de zamenzwering een verzinsel was geweest en dat de bekentenis door pijniging verkregen, de eenige grond van veroordeeling was; eindelijk, dat de Engelschen niet aan de jurisdiktie van den Hollandschen Goeverneur waren onderworpen. Al is het dat zekere informaliteiten zijn begaan, is ten deze toch gehandeld overeenkomstig den toen bestaanden vorm van rechtspleging, en het is uit dit oogpunt dat de kwestie moet worden beschouwd. Van Speult heeft gewis onstaatkundig gehandeld met de zaak zoo ver te drijven: dit was zelfs het gevoelen van de Regering in Indië en de Bewindhebbers in Nederland. Hij had de beslissing behooren over te laten aan de Regering in Indië, die desverkiezende de zaak voor den Raad van defensie had kunnen brengen. Nu had het geheel den schijn, alsof het vonnis met overhaasting onder den invloed van den schrik over de ontdekte zamenzwering en den daardoor ontstanen angst was opgemaakt. Daar men van onze zijde niet geneigd was terstond aan de overdreven eischen der Engelschen te voldoen, die niet alleen vergoeding voor de familiën der veroordeelden, maar zelfs terechtstelling van de rechters, die over de zaak gezeten hadden, vorderden, gaf de Koning van Engeland brieven van represailles uit tegen schepen van de Kompagnie. De Staten-Generaal meenden nu in 1627 er in te moeten bewilligen om de zaak door gedelegeerde rechters te laten onderzoeken, doch door de Engelsche getuigen werden zoodanige voorwaarden gesteld dat men hier weigerde ze te hooren. Eindelijk werd in 1632 een ontwerp-vonnis van vrijspraak der Indische rechters aan de Staten ingezonden, dat echter nooit in een finaal vonnis is overgegaan. Nadat nog herhaaldelijk gezantschappen over en wêer waren gezonden, bleef de zaak gedurende de binnenlandsche onlusten in Engeland rusten, totdat Cromwell ze te gelijk met de kwestie van Poeloe Run weder opvatte en als voorwendsel gebruikte tot den oorlog in 1653, waarvan het gevolg was dat in 1654, bij den vrede te Westminster, hiervoor eene schadevergoeding werd bepaald van f 43000. In 1667, bij den vrede van Breda, kwam aan alles gelukkig een einde.

In de tweede plaats werkte deze Ambonsche gebeurtenis er toe mede dat de Engelschen de Nederlandsche posten verlieten. Op Amboina en omliggende eilanden kwamen zij niet terug en zij weigerden Poeloe Run over te nemen. Ten slotte onttrokken zij zich

aan alle lasten zoo als aan het leveren van schepen voor de vloot en van kapitaal voor den handel.

De Carpentier's bedaardheid tegenover alle protesten en aanmatigingen van de Engelschen verdient bewondering. Reeds in 1624 wilden zij een afzonderlijk kantoor oprichten te Bantam, en op een der eilanden in Straat Soenda eene kolonie stichten, die Batavia naar de kroon moest steken, een Anti-Batavia, zoo als zij het zelven noemden. De Carpentier, die dit vermoedde, voorkwam hen echter door op het eiland Sibesi eene bezetting te leggen. De Engelschen namen Lagoendi in bezit, doch vermits zij daar niet vrij konden handelen, omdat de Nederlandsche post te veel in de nabijheid was, misten zij hun doel. Bovendien was het er zoo ongezond, dat zij na verloop van zes maanden reeds 360 hoofden aan koortsen hadden verloren. De overblijvenden werden op Hollandsche schepen naar Batavia teruggebracht en in 1628 verwijderden zij zich voor goed van daar en vestigden hun hoofdkantoor in den Archipel te Bantam.

Een derde belangrijk gevolg was het gebeurde met Coen. Deze toch, die reeds bewezen had een dapper krijgsheld en een bekwaam administrateur te zijn, deed zich bij zijn terugkomst in Nederland ook kennen als koloniaal hervormer. Hij bracht toen zijne denkdeelden omtrent handel en bestuur in Indië tot een systematisch geheel, waardoor in de tot hiertoe gevolgde gedragslijn belangrijke wijzigingen zouden worden gebracht. Hij verlangde namelijk, dat de Kompagnie alleen den rechtstreekschen handel tusschen Europa en Indië zou drijven en daarvan hare winsten trekken; doch dat de handel in Indië zelf geheel aan partikulieren zou worden overgelaten tegen het opbrengen van verschillende belastingen en heffingen, waaruit de Kompagnie de onkosten van administratie, het onderhoud van troepen en van schepen om de gemeenschap open te houden, kortom alle uitgaven in Indië, zou kunnen vinden. Om dit doel te bereiken was eene uitgebreide kolonisatie van Europeanen wenschelijk, die door handel en landbouw de produkten, ook die voor de Europesche markt, zouden kunnen aanbrengen en teelen. De landbouwers zouden dan van slaven voor den zwaren arbeid worden voorzien. Coen wist aanvankelijk de Bewindhebbers tot zijne plannen over te halen, zoodat er een concept-reglement in den geest daarvan werd opgemaakt, terwijl hij zelf op nieuw tot Goeverneur-Generaal werd benoemd om dit uit te voeren, waartoe reeds eenige voorloopige maatregelen werden genomen. Zijn vertrek naar Indië werd echter uitgesteld, eerst door ziekte en andere omstandigheden; maar toen, na de berichten van den Ambonschen

moord, de nog steeds smeulende haat der Engelschen tegen Coen, dien zij als de voornaamste oorzaak van hunne verliezen in den Archipel beschouwden, op nieuw uitbarstte, verzette zich de Engelsche gezant bij de Staten tegen zijn vertrek, zoodat deze om des vredes wille hem gelastten in Holland te blijven. Inmiddels kreeg de oppositie, die zich, behalve tegen allerlei misbruiken bij de Kompagnie, nu ook tegen zijn plannen richtte, meer kracht; het reglement werd niet vastgesteld; en toen Coen eindelijk door de bemoeijingen van invloedrijke Bewindhebbers vertrok, werden zijn ontwerpen geheel ter zijde gelegd, terwijl de monopoliegeest de overhand behield, zoodat men hem later zelfs uitdrukkelijk verbood iets ten behoeve der vrijburgers te doen. Coen moest dus op dezelfde wijze als vroeger de zaken in Indië besturen en het strenge monopolie handhaven, dat van dien tijd af het eenig beginsel bij de Bewindhebbers was. Eerst ruim honderd jaar later werden door van Imhoff voorstellen in denzelfden geest als die van Coen gedaan, die toen echter ook geen belangrijke veranderingen aanbrachten.

Den 27 September 1627 kwam Coen te Batavia aan. Daar hij alleen met voorkennis van eenige leden der Kamer van Zeventienen was vertrokken, was hij niet van eene bepaalde aanstelling en kommissie voorzien. De Carpentier maakte daarom eenigzins bezwaar hem het bestuur over te dragen, doch ging daartoe over, nadat Coen hem schriftelijk voor alle gevolgen had gevrijwaard. Coen aanvaardde alsnu het bestuur op den 30 September voor de tweede maal. Hij knoopte terstond onderhandelingen aan met Bantam; doch op den 24 December werd hij onderricht, dat een aantal Bantammers met kwade bedoelingen in de stad waren gekomen. Hij liet terstond de wachten verdubbelen, en toen de Bantammers zagen dat hun opzet ontdekt was, baanden zij zich een weg door de stad en namen de vlucht. Den volgenden dag kwam er een tweede troep en van lieverlede bemerkte men verscheiden Bantamsche vaartuigen in zee en troepen rondom de stad, die herhaalde strooptochten deden. Niet in staat zijnde aanvallend tegen hen te handelen, bepaalde men zich tot de verdere versterking van stad en kasteel, dat weldra bleek zeer nuttig te zijn geweest.

In April 1628 werd van wege den Soesoehoenan van Mataram een verzoek aan den Goeverneur-Generaal gericht om hulp tegen Bantam en, als leenhulde, een gezantschap naar Karta. De Goeverneur-Generaal weigerde beide. Nu scheen de Soesoehoenan zijn plannen tegen 't westen van Java te willen ten uitvoer leggen en met de verovering van Batavia te willen aanvangen. Den 20 Augustus kwamen vijftig

goraps (inlandsche vaartuigen), met 900 koppen bemand en geladen met vee en levensmiddelen, te Batavia aan. Zij waren gezonden door den Toemenggoeng Baoe-raksa., tot uitvoering, naar het heette, van een in April gesloten kontrakt van levering. Men kreeg achterdocht en gelastte de schepen buiten den boom blijven. Andere Javaansche vaartuigen voegden zich daarbij, en niettegenstaande de voorzorgsmaatregelen van Coen, werd des nachts een aanval op het kasteel gedaan, die, hoewel vrij hardnekkig, werd afgeslagen, met het gevolg dat de praauwen afzakten. Den 26 Augustus ontwaarde men aan de landzijde een Javaansch leger, dat ook onder bevel stond van Baoe-raksa. Deze liet ten zuiden van de stad belegeringswerken opwerpen, waaruit men de Javanen herhaaldelijk verdreef, zonder hen geheel te kunnen verjagen. Op den 21 September werd nog de schans Hollandia zeer in het naauw gebracht en alleen door een moedigen uitval ontzet, waarna Baoe-raksa zich ten oosten van de stad terugtrok. Coen liet hem hier door zijn geheele macht, 2800 man sterk, den 1 Oktober aanvallen en slaagde er in het geheele leger uiteen te jagen en den aanvoerder zelven te dooden. Denzelfden dag evenwel kwam een nieuw Javaansch leger voor de stad, zoo als bleek toen eenige Hollandsche troepen hen ontmoetten, die moedig den strijd aanvaardden, doch door de overmacht der Javanen op de vlucht werden gedreven. Dit tweede leger was eigenlijk gezonden om de buit uit de stad af te halen, doch bevond dat het die nu zelf nog moest innemen. Eerst poogde de aanvoerder Soerja-ngalaga de rivier af te leiden, ten einde de belegerden door gebrek aan water tot overgave te dwingen; vervolgens werd Hollandia op nieuw aangevallen, maar alles te vergeefs. Het Javaansche legerhoofd zag zich diensvolgens, ook uit nijpend gebrek aan levensmiddelen genoodzaakt het beleg in December op te breken, doch liet eerst twee zijner bevelhebbers met al hun onderhoorigen ter dood brengen, omdat zij Hollandia niet hadden genomen. Hij zelf schijnt op last van den Mataramschen Vorst mede te zijn omgebracht.

Deze achtte zich echter nog niet geslagen. Reeds in April van 't volgend jaar kwam zekere Warga, een zendeling van den Regent van Tagal, namens den Soesoehoenan vrede verzoeken, doch men vertrouwde dit niet en ging voort de stad zooveel mogelijk te versterken. In Junij kwam hij terug met dertien praauwen met rijst, terwijl Coen reeds het bericht had ontvangen, dat te Tagal veel voorraad werd bijeengebracht. Warga werd gevangen genomen en na belofte van lijfsbehoud bekende hij, dat reeds een groot leger op weg was naar Batavia en dat te Tagal en elders veel rijst en andere levensmiddelen

waren verzameld, om langs de rivieren voor het leger te worden aangevoerd. Op deze berichten zond Coen eenige jachten onder Blok naar Tagal, die daar den geheelen voorraad rijst verbrandde, en later werd hetzelfde gedaan te Gabang door Wagensveld. Het Javaansche leger, dat zeer sterk was, leed dien ten gevolge weldra gebrek. Den 25 Augustus kwam het voor de stad, doch eerst den 11 September waren de loopgraven dicht bij Hollandia genaderd. Den 14 werden batterijen opgeworpen, waarop door 350 man uit de stad, onder aanvoering van Antonie van Diemen, op last van Coen een aanval werd gedaan. De Javanen werden nu wel uit hunne positiën verdreven, doch namen die na het vertrek der Nederlanders weêr in. De toestand van het groote Javaansche leger was intusschen allertreurigst; het was bijna geheel van levensmiddelen ontbloot; hongersnood en ziekten hadden reeds eene ontzettende menigte slachtoffers geëischt, zoodat de bevelhebbers zich genoodzaakt zagen het beleg op te breken en den terugtocht aan te nemen. Batavia was dus ten tweede male verlost, de aanvallen van den Soesoehoenan op Batavia en West-Java waren verijdeld, en zelfs op zoodanige wijze, dat hij het niet meer waagde ze te herhalen. De macht der Hollanders was nu voor goed op Java gevestigd, en de grootheid van Mataram begon te tanen.

Doch ook de Hollanders hadden gedurende dit beleg een groot, onherstelbaar verlies geleden. Coen, die reeds eenige dagen ongesteld was en zich desniettemin veel had ingespannen, werd den 20 September ernstig ziek en overleed dienzelfden nacht. Hij werd den 22 in het Stadhuis begraven, zijnde de kerk bij de vorige belegering afgebrand. Zoo eindigde het leven van den man, die ongetwijfeld het meest heeft bijgedragen om het Nederlandsch gezag in Indië voor goed te vestigen. Hoe meer men hem in zijne handelingen leert kennen, hoe meer men den man bewondert, die, in den geest van zijn tijd, met volharding naar het beoogde doel streefde en met beleid en scherpzinnigheid het bestuur onder de moeijelijkste omstandigheden voerde. Met alle recht erkent men dan ook nu nog na ruim twee eeuwen zijne groote verdiensten door hem in de stad, die hij heeft gesticht, door een standbeeld te huldigen.

HOOFDSTUK IX.

VAN DEN DOOD VAN COEN TOT HET BESTUUR VAN DEN GOEVERNEUR-GENERAAL MAETSUYCKER, 1629—1653.

Door de Bewindhebbers was niemand aangewezen om Coen bij overlijden of ontslag te vervangen. Op zijn sterfbed had deze evenwel aan den predikant Heurnius den naam opgegeven van dengene, dien hij tot zijn opvolger verlangde, met last daarvan mededeeling te doen aan den Raad van Indië. Deze vergadering was echter, op grond van het eerste artikel der instruktie voor den Goeverneur-Generaal en de Raden van Indië van 22 Augustus 1617, van oordeel dat Coen daarmede zijn macht was te buiten gegaan, en benoemde, na zich nog drie hooge ambtenaren te hebben geassumeerd, tot Goeverneur-Generaal Jacques Specx, die twee dagen na Coen's dood was aangekomen, en met den rang van eersten Raad van Indië zitting had genomen. Deze nam die betrekking waar tot 16 September 1632, zonder door Bewindhebbers bevestigd te zijn. Het is onbekend, of zij dit nalieten ter zake van grieven die zij tegen hem hadden, of omdat zij zijne benoeming als onwettig beschouwden. Coen toch was voor de tweede maal tot Goeverneur-Generaal benoemd met dezelfde instruktiën, als bij zijn eerste optreden, terwijl op 2 November 1617 door Bewindhebbers een besluit was genomen om de keuze van zijn opvolger aan hem op te dragen, zoodat de Raad van Indië hem ten onrechte tot zoodanige handeling onbevoegd verklaarde. In elk geval betoonden de Bewindhebbers zich Specx weinig genegen, 't geen o. a. bleek uit de terechtwijzing die hij ontving wegens zijn gedrag ten opzichte van de rechters, die over de zaak van Kortenhoef en Sara Specx gezeten hadden, welke reeds onder het vorig bestuur was voorgevallen. Coen, een man van zeer strenge beginselen, had reeds tijdens zijn eerste bewind bepalingen gemaakt tegen onzedelijkheid. Zeer werd hij dan ook geërgerd door de overtreding in zijn eigen huis van zekeren Vaandrig Kortenhoef met Sara Specx, eene dochter van den toen zich in Nederland bevindende Raad van Indië, Jacques Specx, en tevens eene der staatsjuffers van de echtgenoote des Goeverneurs-Generaal. De rechtbank stond onder den invloed van Coens toorn: Kortenhoef werd ter dood veroordeeld en het meisje tot geeseling. Dit strenge vonnis werd onmiddellijk voltrok-

ken. Toen Specx later weigerde met de rechters van zijne dochter bij het avondmaal aan te zitten en hun dien ten gevolge door den kerkeraad de kerkelijke censuur werd opgelegd, verboden de Bewindhebbers ten strengste, dat men rechters wegens een door hen uitgesproken vonnis op zoodanige wijze zou vervolgen.

Specx werd door de Bewindhebbers ook zeer gewantrouwd met opzicht tot den partikulieren handel, dien zij hem herhaaldelijk gelastten met alle kracht tegen te gaan: den ambtenaren werd alzoo verboden geld daarin te steken en den vrijburgers het van hen aan te nemen. Verder werd in 1631 een plakkaat uit Holland overgezonden dat den vrijen handel zeer benadeelde, en waarbij die op slechts enkele plaatsen werd toegestaan, terwijl alleen Batavia, Amboina en Banda voor de vrijburgers als woonplaats werden aangewezen. Terwijl de Kompagnie sommige harer dienaren dwong vrijburgers te worden, gaf zij hun geen gelegenheid eerlijk hun brood te verdienen; 's Kompagnie's belangen gingen den Bewindhebbers alleen ter harte, de anderen moesten zich maar „behelpen" en zien hoe zij rondkwamen. Natuurlijk werden nu ook de uitzendingen van volkplantingen en vrouwen (Kompagnie's-dochters) gestaakt. Met klein kapitaal groote winsten te behalen was het eenige doel, dat ook was uitgedrukt in de instruktie, waarmede in September 1632 Hendrik Brouwer als nieuw benoemde Goeverneur-Generaal te Batavia aankwam. Hij was vroeger in Indië geweest als bevelhebber van eene vloot en werd later bewindhebber te Amsterdam. Nadat de Carpentier, die zich in Engeland bevond, geweigerd had ten tweeden male als Goeverneur-Generaal op te treden, was de keuze op hem gevallen. Hij verbond zich voor drie jaar en nam terstond de reis aan. Volgens zijne instruktie zou een nieuw reglement voor de rechtspleging volgen, dat evenwel nooit verschenen is. Verder werden daarin bepalingen opgenomen tegen het groot getal ambtenaren, waarvan men evenwel in Nederland zelf schuld was; zij die op partikulieren handel werden betrapt, moesten naar Nederland worden opgezonden. De bepalingen omtrent de vrijburgers werden ook weder vernieuwd en Brouwer uitdrukkelijk gelast die bekend te maken en te handhaven. Wel heeft deze later getracht eenige wijzigingen te verkrijgen voor den handel in kleedjes op de kust van Koromandel, doch dit baatte weinig. De vrijburgers werden evenwel als kooplieden gehandhaafd, maar zij vestigden zich grootendeels te Batavia; elders trof men er bijna geen aan.

Het Opperbestuur in Nederland drong steeds op eene vredelievende staatkunde met de Javaansche vorsten aan, doch de Regering in

Indië was van oordeel dat men alleen door machtsvertoon een duurzamen vrede zou kunnen verkrijgen. Zoo weigerde Bantam, ofschoon men daarmede na de belegering van Batavia door de Javanen op meer vriendschappelijken voet had verkeerd, de kontrakten te erkennen, door de Kompagnie in de Molukken gesloten tot levering van specerijen, en brak dien ten gevolge in 1633 de oorlog op nieuw uit, die echter zonder veel voordeel gedurende het bestuur van Brouwer werd gevoerd. Evenzoo duurde de vijandige verhouding met Mataram voort. Wel werd in 1632 een gezantschap door de Regering van Batavia naar Mataram gezonden, doch het kwam door het bedrog van den Regent van Japara niet eens aan wal en moest 25 manschappen van de schepen gevankelijk in zijne handen achterlaten. Een tweede gezantschap, in 1634 op uitdrukkelijke bevelen uit Nederland gezonden, was niet gelukkiger; het kwam niet verder dan Tagal en keerde dus ook onverrichter zake terug. Intusschen wilde men den Vorst van Bali, die toen nog suprematie uitoefende over Balambangan, het in den Oosthoek van Java gelegen Rijk, overhalen Mataram den oorlog aan te doen, ten einde den Sultan bezig te houden. Men zond hem daartoe twee gezantschappen; hij weigerde evenwel volstrekt, ofschoon met velerlei betuigingen van vriendschap. Dat de Goeverneur-Generaal er niet toe in staat was geweest den vrede met Bantam en Mataram te herstellen, werd hem door Bewindhebbers tot een grief gemaakt, zoodat hij het bestuur ook slechts eenige maanden langer voerde dan de drie jaren waartoe hij zich verbonden had. Hij droeg het bewind den 1 Januarij 1636 over aan Antonie van Diemen, die reeds in 1633 tot zijn opvolger was aangewezen.

Reeds onder Specx en Brouwer waren in het gebied van Amboina allerlei ongeregeldheden over de gedwongen leverantie van nagelen voorgevallen, waartoe de handelingen van de op Hoewamohel en elders gevestigde Ternataansche stadhouders (kimelaha) niet weinig bijdroegen. Op Batavia gaf men de schuld hiervan aan den Goeverneur Gijsels, waarom hij teruggeroepen werd en vervangen door van den Heuvel. Deze maakte het nog erger, behandelde de inlanders als vijanden en nam den Kapitan Hitoe Kakiali, dien hij als den voornaamsten weêrspannige beschouwde, gevangen. Nu vielen de inlanders aan alle kanten af, vluchtten in het gebergte en bezetten de sterkte Luciëla. Van den Heuvel werd reeds na acht maanden weder afgezet door Gijsels, die tot kommissaris-visitateur van de oostersche landvoogdijen was benoemd. Omstreeks het jaar 1625 toch was last gegeven om twee

hooge ambtenaren van dien rang aan te stellen, ten einde de administratie in Oost en West te kontroleren. Gijsels was vergezeld van een nieuwen Goeverneur, van Deutekom, ter vervanging van van den Heuvel. Van Deutekom, een ruw soldaat, bracht geen verbetering aan en maakte de inlanders zelfs meer afkeerig van het gezag der Kompagnie, zoodat eindelijk van Diemen reeds in het eerste jaar van zijn bewind besloot, zelf derwaarts te gaan om er orde op de zaken te stellen.

Hij begon met Luciëla in te nemen, en trachtte toen de Amboinezen tot onderwerping over te halen. Deze verlangden evenwel vooraf hun hoofden terug, waartoe van Diemen eindelijk overging; nieuwe beloften van trouw werden daarop door de Hitoeëzen gegeven.

De houding van Kakiali bleef evenwel verdacht. In 't begin van 1638 kwam van Diemen terug, en had toen nog de gelegenheid de Engelschen van Poeloe Run te weren. Te Amboina had hij eene zamenkomst met Sultan Hamza van Ternate, hoofdzakelijk om de zaken op Hoewamohel, dat onder dezen Vorst stond, te regelen. Hierbij werden aan dezen de Mohammedaansche dorpen afgestaan, onder voorwaarde dat de nagelen aan de Kompagnie zouden worden geleverd, terwijl men hem, als dit trouw werd nagekomen, daarenboven 4000 rijksdaalders als geschenk beloofde. De rust werd echter niet hersteld. Voortdurend had men met wederstand te kampen, daar Kakiali zoowel als de hoofden op Hoewamohel steeds weêrspannig bleven, doch vermits de oorlog op Ceilon en elders toen veel krachtsinspanning vorderde, was men genoodzaakt wat meer te verdragen dan anders misschien het geval zou zijn geweest. Eindelijk gelukte het in 1642 aan den Goeverneur Demmer Hoewamohel te bevredigen en den nog aldaar residerenden stadhouder van Ternate, Kimelaha Loehoe, tot onderwerping te brengen. Het hoofd van den opstand op Hitoe, Kakiali, die reeds Makassaren tot zijn hulp had verkregen, werd in 1643 mede gedwongen zijne sterkte Wawani te verlaten en kort daarop door een Spanjaard, die in zijne dienst was overgegaan, vermoord, terwijl Kimelaha Loehoe op last van zijnen Vorst met een aantal leden van zijne familie in 't kasteel van Amboina werd onthoofd en Madjira in zijne plaats als stadhouder van Ternate erkend. Evenzoo werd het bestuur over Hitoe veranderd. De vier hoofden en de Kapitan Hitoe werden niet op nieuw aangesteld, hetwelk wederom groote ontevredenheid verwekte, terwijl nu Toeloe Kabesi zich aan het hoofd van den opstand stelde en de sterkte Kapaha bezette. De oorlog moest nu worden hervat en werd gevoerd met de hier langzamerhand gewoonte geworden gestrengheid. Bij herhaalde hongitochten, zoo als die jaarlijks door den Goeverneur met een aantal praauwen (ko-

rakora) door de onderhoorige dorpen geleverd, werden gedaan, werden de nagelboomen van de weêrspannigen en dikwijls ook van de onschuldigen omgehakt. Bovendien werden alle opstandelingen die men in handen kreeg, ter dood gebracht. Dit stemde de inlanders niet gunstiger, en Kapaha werd steeds hardnekkig verdedigd, zoodat men zich zelfs tot insluiting moest bepalen. Eerst in 1646 gelukte het aan kapitein Jakob Verheijden de vesting bij verrassing te nemen. Kort daarna gaf Toeloe Kabesi zich over; hij werd op last van Demmer onthoofd. Hiermede was deze oorlog geëindigd en het Nederlandsch gezag op Amboina voor goed gevestigd.

Het bestuur van van Diemen was vooral merkwaardig door de belangrijke ontwikkeling van Batavia als hoofdzetel van des Kompagnie's macht. Na uitdrukkelijke bevelen uit Nederland, werd met Bantam vrede gesloten. Ook met Mataram kwam men op vriendschappelijken voet. Het verbod van uitvoer naar Batavia werd niet meer zoo streng gehandhaafd en de strooptochten in den omtrek van Batavia hielden op. Daardoor had de landbouw gelegenheid er zich te ontwikkelen, waarin vooral de Chinezen uitmuntten, die bovendien een groot deel van den handel in handen hadden. Tot nu toe had de stad altijd meer gekost dan hare inkomsten waren geweest, maar dit veranderde met het jaar 1635. Zeer nam haar bloei echter toe, toen in 1641 hare mededingster Malakka was veroverd. Ook ten opzichte van den Soesoehoenan had dit belangrijke gevolgen. Deze had voortdurend met de Portugezen te Malakka in betrekking gestaan, en zag zich nu van een grooten steun voor zijn handel en de levering van krijgsbehoeften beroofd. De Engelschen trachtten nu wel de Portugezen daarin te vervangen, en beloofden zelfs een gezantschap naar Mekka over te brengen, doch de Nederlanders, hiervan onderricht, schroomden niet het schip op te wachten en het gezantschap gevangen te nemen, als onderpand voor de Nederlandsche gevangenen, die nog in Mataram waren.

In 1644 werd een aanslag op het leven van den Goeverneur-Generaal en op de stad Batavia ontdekt. Er waren daarin grootendeels Javanen betrokken en een hunner kapiteins, Jan Cleyn, alias Pekel, was de voornaamste zamenzweerder. Men vermoedde dat de Vorsten van Bantam en Mataram er niet geheel vreemd aan waren.

Van Diemen liet op zijne kosten nog eene kerk in het kasteel bouwen, terwijl hij voor eene andere in de stad bijdragen van de ambtenaren had gevorderd. Vele groote huizen werden er gebouwd, doch te veel in navolging van de Hollandsche, zonder op het klimaat te letten, ingericht. Onder van Diemen kreeg de kerkelijke

invloed, die onder Specx zeer was tegengegaan, in zoover weêr de overhand, dat de Gereformeerde religie de eenig geoorloofde te Batavia zou zijn. Eene nieuwe kerkelijke regeling werd in 1643 uitgevaardigd, daar die van 1624 niet geheel meer scheen te voldoen. Ook werd er eene Latijnsche school opgericht, waarvan een der predikanten van Batavia rector was; doch deze instelling overleefde haren stichter niet lang. Belangrijker nog was het tot een geheel brengen der tot nu toe verspreide wetsbepalingen, een werk dat op last van van Diemen door Joan Maetsuycker werd volbracht en onder den naam van Bataviasche Statuten langen tijd als wetboek voor Indië heeft gegolden.

Roemrijk is het bestuur van van Diemen ook geweest door de oorlogen tegen de Portugezen, vooral op Ceilon. Daar regeerde sedert 1632 Radja Singa, die, hoewel hij in vrede was met de Portugezen, niet genegen was de voornaamste havens van zijn Rijk, die zij onder het vorig bestuur hadden veroverd, in hunne handen te laten. Hij knoopte daartoe onderhandelingen aan met de Hollanders te Paliakatte, op de kust van Koromandel. Na bekomen bevelen uit Batavia, kwam de bevelhebber Westerwoldt, die eene vloot voor Goa kommandeerde, in Mei 1638 voor Batikalao aan en nam deze plaats zonder veel tegenstand in. Hierna werd een zeer voordeelig traktaat met den Keizer van Kandia gesloten, waarbij de Nederlanders den alleenhandel in bijna alle waren verkregen en de Vorst op zich nam alle onkosten voor den oorlog met produkten van zijn land, vooral kaneel, te betalen. Bovendien zouden de goederen, die men buit maakte, gelijkelijk worden verdeeld, en mogten de Hollanders overal waar zij verkozen steenen huizen voor den handel bouwen.

Nadat nog Trinkonomale, Ngombo en Punto de Galle waren veroverd, bekoelde de vriendschap tusschen Radja Singa en de Hollanders eenigzins, daar de eerste den Nederlandschen bevelhebber Coster, die hem wat heftig had toegesproken, had laten vermoorden. Ook werd verder tegen de Portugezen aldaar met minder geluk oorlog gevoerd. Van groot belang was intusschen de verovering van Malakka in het begin van 1641. Bij de instruktie van Hendrik Brouwer hadden de Bewindhebbers het beleg van deze plaats nog onraadzaam geoordeeld, doch tevens gelast eene vloot in de Straat te laten kruisen. Hierdoor werden Malakka en haar handel voortdurend bedreigd, en in het begin van 1640 was de stad volkomen ingesloten door Nederlandsche schepen en eenige van den Sultan van Djohor. De beloofde hulp van Atjih bleef achterwege. Ook van de landzijde werd de stad door Adriaan Anthonisz. met 1500 man belegerd, doch

de Goeverneur Manoel de Souza Coutinho verdedigde zich hardnekkig, niettegenstaande hongersnood en pestziekte in de stad woedden. De Nederlanders werden door die ziekte mede zwaar geteisterd en verscheidene hunner bevelhebbers stierven er aan. Eindelijk werd den 14 Januarij 1641 onder Caertekoe een storm ondernomen, die de overgave ten gevolge had. Zoo viel Malakka, na Goa de belangrijkste Portugesche bezitting in Indië, na herhaalde pogingen eindelijk in onze handen, en daarmede verloor die natie haar geheelen invloed en macht in den Indischen Archipel.

Omstreeks dienzelfden tijd evenwel had Portugal zich aan de Spaansche heerschappij onttrokken, en sloot den 22 Junij 1641 met Nederland een wapenstilstand voor tien jaren, welke in Europa terstond en in Indië met de afkondiging van kracht zou zijn. Iedere mogendheid zou daarbij behouden, wat zij op dat oogenblik bezat. Men wachtte evenwel in Indië met de afkondiging, tot dat men de officiële tijding zou hebben ontvangen; doch toen weigerde de Portugesche Onderkoning de nakoming wegens een verschil over de grenzen op Ceilon. Hiervan maakte men dezerzijds gebruik, om Ngombo te veroveren en Gale te ontzetten, zoodat, toen door Joan Maetsuycker in November 1644 eene overeenkomst tot uitvoering van het traktaat werd gesloten, de Nederlanders zich in eenen zeer gunstigen toestand op Ceilon bevonden.

Nadat de handel op Japan in den loop des tijds eene tamelijk groote uitbreiding had verkregen, werden de Japanezen onstreeks 1640 veel minder welgezind, niettegenstaande de Nederlanders al het mogelijke hadden gedaan om hunne toegenegenheid te behouden. Toen in 1639 het opperhoofd Caron een groot en hoog steenen magazijn bouwde, naar de Japanners beweerden, in strijd met de bepalingen, werd den Nederlanders gelast de loge te Firato te verlaten en zich te vestigen op het kleine eiland Desima, bij Nangasaki, de vroegere verblijfplaats der Portugezen, waar zij als gevangenen, van alle gemeenschap uitgesloten, werden behandeld, en zich velerlei beperkingen en belemmeringen ook in den handel moesten laten welgevallen; doch de voordeelen, die men, na uitsluiting van alle andere natiën behalve de Chinezen, bleef behalen, bewogen de Regering zich daaraan te onderwerpen. Nu de handel op Japan werd beperkt, en die op China niet verkregen, werd het bezit van het eiland Formosa des te meer op prijs gesteld. Daar had zich van lieverlede een groot aantal Chinezen gevestigd, die er handel dreven met hun vaderland en den landbouw uitoefenden. Als tegenwicht vormde er zich langzamerhand ook eene Nederlandsche kolonie en

werd er veel werk gemaakt van de verspreiding van het Christendom onder de inlanders. Ook omliggende eilanden werden veroverd en Tajowan werd een belangrijke post, van waar een uitgebreide handel op de omliggende Rijken werd gedreven. Pogingen tot vestiging van kantoren in Achter-Indië leverden weinig gunstige gevolgen op.

De tochten op aansporing van Bewindhebbers tot ontdekking van nieuwe landen, vooral van de goud- en zilvereilanden, die men ten oosten van Japan zocht, en waarmede men klaarblijkelijk aan Californië heeft gedacht, ondernomen, beantwoordden mede niet aan het doel. Bekend is vooral de tocht van de Vries in 1643. Beroemder is die van Abel Tasman en Visscher naar het Zuidland, waarvan reeds van tijd tot tijd gedeelten waren bekend geworden. Zij ontdekten toen Nieuw-Zeeland en van Diemensland (Tasmania) en gaven het grootere land den naam van Nieuw-Holland.

Grooten bloei bereikte alzoo het beheer der Kompagnie onder het bestuur van van Diemen, en de wenschen van de Direkteuren (zooals de Bewindhebbers ook worden genoemd) waren in zoover vervuld, dat in Indië de inkomsten verre de uitgaven overtroffen, terwijl gewoonlijk in Nederland het tegendeel plaats had. Van Diemen werd door de Bewindhebbers op hoogen prijs gesteld, al verschilde hij ook dikwijls met hen in gevoelen; hij volbracht hunne bevelen naar hun genoegen, en de toestand van Indië onder zijn bestuur was te gunstig om hun reden tot klachten te geven. Herhaaldelijk had hij zijn ontslag verzocht, doch zij drongen er steeds op aan, dat hij in Indië zou blijven. Eerst in 1645 werd hem verlof tot vertrek gegeven; voordat het bericht hiervan evenwel op Batavia aankwam, werd hij ziek, en droeg, na den raad van Indië te hebben bijeengeroepen, het bestuur aan dezen op, terwijl de Direkteur-Generaal van den handel, Cornelis van der Lijn, met den titel van President aan het hoofd werd geplaatst. Het schijnt, dat men dezen niet genoeg vertrouwde om hem tot Goeverneur-Generaal te benoemen. Van Diemen overleed den 19 April 1645, na meer dan negen jaren het bestuur in handen te hebben gehad.

Daar de Kompagnie in de laatste jaren zeer zware uitdeelingen gedaan had, in 1642 zelfs van vijftig ten honderd, en haar voorspoed dus blijkbaar zeer groot was, werd het verlangen om aandeel in die groote winsten te verkrijgen meer en meer opgewekt, vooral nu het oktrooi van 1622 met 1643 ten einde zou loopen. De provincie Friesland, die reeds van den eersten tijd van het bestaan der Kompagnie grieven tegen haar had, stelde zich hierbij wederom op

den voorgrond. Zij verlangde voor een zeker kapitaal deel te nemen, of anders een oktrooi voor eene eigen kompagnie. Dit laatste wilde men niet toestaan en het eerste werd door de Bewindhebbers onbillijk geacht, nu de aktiën vijf- à zesmaal de nominale waarde golden: Friesland kon aktiën koopen, en zou dan opgenomen worden; maar dit wilde deze provincie niet, en de invloed van de Kompagnie was groot genoeg om het andere, de oprichting van eene Friesche kompagnie, te beletten. Nog andere mededingers kwamen op en wel bepaaldelijk de West-Indische Maatschappij, welke vereeniging met de Oost-Indische Kompagnie verlangde, aanbiedende een kapitaal van 3½ millioen in te brengen. Zij beweerde door de Oost-Indische Kompagnie in hare belangen door den invoer van suiker en hout benadeeld te worden. Verder wenschten eenige steden van Holland en Zeeland aandeelen te hebben, terwijl sommige participanten schijnen te hebben geklaagd over de hooge provisiën, door de Bewindhebbers genoten.

Dit een en ander bracht te weeg, dat het oktrooi slechts verlengd werd voor een jaar, en vervolgens gedurig voor korten tijd, eens zelfs voor zes weken. De Oost-Indische Kompagnie bleef niet achter met geschriften, waarin de noodzakelijkheid van de verlenging van haar oktrooi werd betoogd en de beweringen van Friesland en de West-Indische Kompagnie wederlegd. De Bewindhebbers weigerden eene vereeniging met deze laatste, zelfs zoover gaande van te beweren, dat de veroverde plaatsen in Indië niet aan den Staat, maar aan de Kompagnie behoorden, die ze mogt verkoopen aan wie zij wilde. Eindelijk drongen de Hollandsche steden, waar kamers van de Kompagnie waren gevestigd, op de verlenging van het oktrooi aan, zelfs onder bedreiging van hunne quota in de algemeene lasten te zullen inhouden, zoodat dan ook op 22 Junij 1647 eene verlenging voor vijf en twintig jaar werd toegestaan, aanvangende met het toen loopende jaar. Evenwel werden daarbij eenige bepalingen gemaakt, die de strekking hadden om aan de ingebrachte bezwaren te gemoet te komen. De Hollandsche steden, waar geen kamers waren gevestigd, zouden een Bewindhebber benoemen, en evenzoo de Provinciën, behalve Holland en Zeeland. Voor de Bewindhebbers werden vaste traktementen bepaald: voor Amsterdam f 3100, voor Zeeland f 2600, voor de andere f 1200. Men wist evenwel spoedig op allerlei wijze deze vermindering van inkomsten te vergoeden. Ook moesten de vakaturen na drie maanden zijn aangevuld. Alle vier jaren zou de algemeene rekening in tegenwoordigheid van vier gekommitteerden der Staten-Generaal worden afgelegd, hetgeen evenwel

niets beduidde: de rekening werd opgemaakt en goedgekeurd zonder dat de bescheiden en stukken daarvan werden geverifiëerd. Eindelijk zou de Kompagnie aan den Staat betalen anderhalf millioen in vijf termijnen, waarover door de Staten-Generaal ten behoeve van de West-Indische Kompagnie zou worden beschikt.

Zoo was het bestaan van de Kompagnie met al hare gebreken weêr voor vijf en twintig jaar verzekerd, en bleef zij om den voorspoed, dien zij verspreidde, voor den scheepsbouw en andere ambachten, alsmede om de groote winsten, die zij uitdeelde, op hoogen prijs gesteld. Uit verschillende bescheiden blijkt evenwel, dat tijdens de groote uitdeelingen in het tijdperk van 1640 tot 1650 de verliezen de winsten verre overtroffen. Het waren toen ter tijd voornamelijk de winsten in Indië die het meeste voordeel aanbrachten. Van daar dan ook de voortdurende aandrang naar Indië om den partikulieren handel tegen te gaan en alles in 's Kompagnie's macht te houden of te brengen, zoomede de verdenkingen, terecht of te onrecht, tegen zelfs hooggeplaatste ambtenaren, die vooral in dien tijd aan de orde van den dag waren.

Volgens besluit van de Bewindhebbers trad van der Lijn, die tot dien tijd den titel van President had gevoerd, in September 1646 als Goeverneur-Generaal op. Reeds in den eersten tijd van zijn bestuur werd op Java de verhouding tot de Vorsten gunstiger. Met Bantam was reeds onder van Diemen vrede gesloten zonder bepaalde voorwaarden. Nu evenwel werd in September 1645 met de toenmaals regerende Vorsten te Bantam nader overeengekomen, dat men elkander alle vluchtelingen zou uitleveren en in tijd van nood bijstand verleenen.

In het Rijk van Mataram was groote verandering gekomen door den dood van Soesoehoenan Agoeng, die in 't begin van 1646 werd opgevolgd door zijn zoon, bekend onder den naam van Soesoehoenan Mangkoerat of Tagal Wangi. Deze was eene andere politiek toegedaan dan zijn vader, en liet in Julij 1646 aan de Indische Regering den vrede aanbieden door zijn Rijksbestierder Wira Goena, mits de Nederlandsche Regering de eerste schrede daartoe wllde doen. Men zond dan ook den ontvanger Sebald Wonderaer naar Samarang met de in der tijd op de Engelschen gemaakte gevangenen, die tegen de Nederlandsche gevangenen, waarvan er 33 in leven waren, werden uitgewisseld. Daarop kwam een gezantschap van Mataram te Batavia, dat zes artikelen van vrede en vriendschap voorstelde. Het eerste artikel bepaalde, dat jaarlijks een gezantschap naar Mataram zou worden gezonden, 't welk tevens berichten zou

welke zeldzaamheden en prachtige zaken op Batavia waren aangekomen. Het was altijd het streven, ook van Soesoehoenan Agoeng, geweest om gezantschappen te ontvangen en daardoor den schijn te hebben dat de Nederlanders hem hulde brachten, als ware hij hun Suzerein. Gedachtig aan de herhaalde bevelen om vrede te maken, werd dit punt toegestaan, evenals het volgende, dat de Kompagnie personen, die de Mataramsche Vorst naar verre landen zond, met haar schepen zoude overbrengen. Dit werd voornamelijk met het oog op bedevaartgangers naar Mekka gevraagd. Zeer geneigd was men ook de beide volgende punten: uitlevering van de gevangenen en van overloopers, aan te nemen, doch maakte bedenking tegen de twee laatste, waarvan het eerste bepaalde dat men elkander zoude helpen tegen zijne vijanden. Dit werd slechts aangenomen onder de beperking, dat de vijanden ook vijanden moesten zijn van de Kompagnie. Eindelijk was het laatste punt, dat de Javanen vrij op alle plaatsen zouden mogen varen, en de Maleijers ook vrij op Java handel drijven. Men kon echter dezerzijds den handel op de Moluksche eilanden, Ternate, Amboina en Banda, niet toelaten, en verlangde tevens, dat de Javanen, als zij naar of voorbij Malakka voeren, Nederlandsche passen zouden moeten nemen. Een gezantschap van Batavia bracht die gewijzigde voorwaarden over, tevens prachtige geschenken aanbiedende, 't welk in 1647 wederom door den Soesoehoenan met een gezantschap werd beantwoord, dat de aanneming van de voorwaarden berichtte. In volgende jaren zijn daarop herhaaldelijk geschenken naar Mataram gebracht en bleef de verstandhouding over 't geheel vriendschappelijk, waarvan het gevolg was dat de aanvoer van rijst naar Batavia zeer geregeld ging en overvloedig werd. Ofschoon de Soesoehoenan de Nederlanders niet als onafhankelijk of bezitters van grondgebied had erkend, had hij toch met hen als zijns gelijken eene overeenkomst gesloten, hetwelk in vergelijking van vroeger een belangrijk voordeel was. Ook werd het recht van de Kompagnie op de landen tusschen Ontong Java en de rivier van Krawang door hem, ofschoon niet schriftelijk, bij gelegenheid van eene zending van Rijklof van Goens in 1652 erkend.

Behalve dat de Kompagnie zooveel mogelijk den handel der vrijburgers tegenging, werden er ook voortdurend waarschuwingen uitgezonden tegen den partikulieren handel der ambtenaren, zonder dat het gelukken mocht dien geheel te doen ophouden; immers het was een natuurlijk gevolg van den toestand, waarin zij waren geplaatst: hunne tractementen waren gering en zij moesten een

zekeren staat voeren, overeenkomende met hun rang. Wel hadden zij vele emolumenten, die, langzamerhand zich meer en meer uitbreidende, mede een kanker werden voor de welvaart van de Kompagnie, doch de begeerte hun eenmaal overgewonnen kapitaal rente te doen geven, bracht er hen langs den natuurlijken weg toe handel te gaan drijven. De verworven rijkdom schiep weelde en deze dwong hen spoedig op het eenmaal ingeslagen pad voort te gaan. Vooral om de West van Indië, waar de gelegenheid daartoe het gunstigst was, schijnt dat euvel zeer algemeen en groot geweest te zijn. De vrijburgers klaagden van hunnen kant gedurig over de mededinging der ambtenaren in hunne zaken. Onder het bestuur van van der Lijn gingen dan ook herhaaldelijk aanschrijvingen over die handelingen van de Bewindhebbers uit, en zij zinspeelden er niet onduidelijk op, dat het kwaad ook bij de Regering moest zijn doorgedrongen. Van der Lijn was over die gedurige aanmerkingen op dat punt gebelgd en verzocht zijn ontslag. Men was evenwel nog niet geneigd aan zijn verlangen te voldoen, ook omdat de Direkteur-Generaal Caron niet vertrouwd werd. In eene volgende aanschrijving werd op nieuw op den partikulieren handel gewezen, en te gelijkertijd van der Lijn verzocht zijn ambt te blijven waarnemen, doch de Goeverneur-Generaal verklaarde niet langer dan tot het einde van 1650 te zullen blijven.

Inmiddels hadden de Bewindhebbers naar iemand in Nederland voor de betrekking van Goeverneur-Generaal omgezien, doch schijnen niemand te hebben gevonden, althans de Raad van Indië, Karel Reiniersz., werd tot opvolger van van der Lijn benoemd, die te gelijkertijd gelast werd terug te keeren met den Direkteur-Generaal Caron, deze laatste met schorsing in ambt en kwaliteit. De Bewindhebbers schenen dus nu besloten te hebben de overtredingen zelfs in de hoogste ambtenaren te straffen. Aan den nieuwen Goeverneur-Generaal werd tevens eene instruktie gezonden, waarin de drie beginselen der Kompagnie, die bij het bestuur van Indië moesten worden gevolgd, ten duidelijkste werden omschreven: uitsluiting van mededingers, goedkoop inkoopen, en duur verkoopen. Daarheen moest dan ook al het streven van de Regering in Indië zijn gericht, en voor het eerste doel moesten vooral de Goeverneur-Generaal en de Raden van Indië vrij zijn van partikulieren handel. Volgens de onderscheiding van Bewindhebbers moest de handel gedreven worden vooreerst met volken, die geheel onderworpen waren, zoo als met de Bandanezen; ten andere met de zoodanige, die door kontrakten waren verbonden, zoo als de Ternatanen, Am-

boinezen, enz.; eindelijk met degene, die geene verplichtingen hadden op zich genomen. De Banda-eilanden, het „kostelijk juweel" der Kompagnie, brachten reeds te veel nooten en foelie voort; men moest dus maatregelen nemen tegen overproduktie en de teelt van eetwaren aanmoedigen en tevens de specerijboomen op de omliggende eilanden, bepaaldelijk op Damme, uitroeijen. De Ternatanen moest men trachten in voortdurenden oorlog met de Tidorezen en Spanjaarden te houden, ten einde de nagelteelt daar geen uitbreiding bekwam, omdat men genoeg had aan de produktie van de Amboinesche eilanden, waar men de vreemdelingen moest weren en nadrukkelijk de uitvoering der kontrakten eischen. De overige plaatsen, waarop de handel der Kompagnie werd gedreven, moesten worden behandeld naar gelegenheid en plaatselijke gesteldheid, waaromtrent verschillende voorschriften werden gegeven, die echter bijna altijd den vrijen handel tot beginsel hadden. Dezen daar uit te breiden werd vooral gelast, ten einde de uitgaven in Indië daaruit te kunnen bestrijden, en ook een overschot over te maken naar Nederland. Zoo als wij reeds zagen, schijnen de retoeren niet altijd winst te hebben opgeleverd.

Door die verschillende instruktiën was nu het bestuur in Indië op vasten voet gevestigd, en zoo bleef het ook bijna onveranderd tot aan den val der Kompagnie. De Goeverneur-Generaal was de hoogste gebieder in Indië, en hoewel de belangrijkste zaken in den Raad aldaar moesten worden behandeld, was zijn invloed toch doorgaans wel zoo groot, dat hij zijne inzichten en bedoelingen meestal kon doordrijven; blijvende hij overigens uit den aard der zaak onderworpen aan de bevelen van de Kamer van Zeventienen, het besturend lichaam van de Oost-Indische Kompagnie. Hij voerde het bewind over alle plaatsen aan de Kompagnie onderworpen en over de personen in haar dienst. In het beleid der zaken werd hij bijgestaan door den Raad van Indië, die gevormd was uit zes ordinaris en twee extraordinaris Raden, de laatste alleen met adviserende stem, tenzij de Raad niet voltallig was. Het eerste raadslid was gewoonlijk, althans sedert van Diemen, ook Direkteur-Generaal van den handel en in die kwaliteit belast met het drijven daarvan en het houden der boeken. De Goeverneur-Generaal had met den Raad het recht van gratie, doch mogt zich verder in de rechtspraak niet mengen. Ook had hij met den Raad de bevoegdheid tot de benoeming van de ambtenaren, behalve van de Raden van Indië, de leden van den Raad van Justitie en de predikanten, die door de Kamer van Zeventienen werden aangesteld. De ambte-

naren waren verdeeld in verschillende rangen; de meeste kwamen met dien van assistent uit Europa, of begonnen daarmede, waarna zij konden opklimmen tot dien van boekhouder, onderkoopman, koopman en opperkoopman, welke laatste rang meestal door de direkteurs en goeverneurs van verschillende kantoren en posten werd bekleed. Deze ambtenaren verbonden zich voor korter of langer tijd, hun verband geheeten. Wanneer men over hen voldaan was, werd hun voorgesteld met verhooging van gage hun verband te verlengen: werd dit niet gevraagd, dan was het een teeken, dat men niet tevreden over hen was. In lagere rangen was het huwelijk verboden, in hoogere moest men zich een tweemaal zoo lang verband laten welgevallen. Het was verboden eene Indische vrouw naar Europa mede te nemen. Over de traktementen is reeds gesproken. Het zedelijk gehalte der ambtenaren schijnt overigens nog al te wenschen te hebben overgelaten. Militairen werden voortdurend aangevoerd om het leger te versterken. Hun aantal beliep soms tusschen de 2000 en 3000 in het jaar, doch zij stierven dikwijls in grooten getale onder weg of kwamen bij aankomst te Batavia terstond in het hospitaal. Bovendien werden reeds spoedig na de vestiging in Indië inlanders of andere Oosterlingen in dienst genomen, althans voor en bij het beleg van Batavia vinden wij reeds van Japanezen gesproken. Toen deze later niet meer mochten emigreren, kwamen er gedurig Balinezen, Makassaren, Boeginezen en Amboinezen onder hun eigen aanvoerders in 's Kompagnie's dienst. Ook op de schepen was dit dikwijls het geval, wanneer de bemanning, die zich voor een verblijf van drie jaar in Indië moest verbinden, door verschillende ongevallen te zeer dunde. De gemeenschap tusschen de verschillende havens werd onderhouden met zoogenaamde jachten, zijnde kleine schepen, of ook met inlandsche vaartuigen, vooral langs de kusten van Java. De groote zeeschepen gingen zelven de havens voor lading opzoeken, doch kwamen dan altijd, voordat zij naar Nederland vertrokken, op Batavia terug, dat natuurlijk dikwijls zeer lange reizen gaf. Het getal schepen, jaarlijks uit Nederland vertrekkende, was zeer verschillend. Van de jaren 1640 tot 1650 bedroeg dat getal van 13 tot 21 's jaars.

In het jaar 1650 werden de verschillende voorschriften en bepalingen voor de schepen op de reis en het verblijf in Indië tot één artikelbrief vereenigd, die echter eerst den 8 Maart 1658 door de Algemeene Staten werd bekrachtigd en in 1672 op eenige punten gewijzigd. Strenge bepalingen werden daarin gemaakt omtrent het overbrengen van goederen naar Holland buiten de lading. Zelfs

werd het Caron tot eene grief gemaakt, dat hij porselein voor de weduwe van den Goeverneur-Generaal van Diemen had gekocht en overgezonden. In 1672 werden die bepalingen nog verscherpt. Niemand mogt kostbaarheden overbrengen, maar al hetgeen men bezat moest in Indië worden achtergelaten, terwijl men daarvoor wissels op de Kompagnie in Nederland ontving. Alle kaarten en aanteekeningen moesten aan de Bewindhebbers of den Goeverneur-Generaal worden afgegeven. Geen brieven over zaken in Indië mogten aan partikulieren worden gezonden en niemand mogt brieven medenemen voor anderen; zij moesten allen door de Regering naar de Bewindhebbers worden gezonden, die ze konden openen en lezen.

Niettemin waren de misbruiken groot, en het toepassen van steeds strengere bepalingen bewees dat deze over het algemeen weinig hielpen. Men wil dat de schepen, die te Batavia van de buitenkantoren aankwamen, meestal vele goederen voor partikulieren aanbrachten, en dat op de thuisreis naar Nederland, voor dat men op de reede kwam, wanneer Bewindhebbers tot inspectie de schepen bezochten, veel goederen aan boord van kleinere vaartuigen (kadraaijers) werden overgebracht. Voortdurend kwamen ambtenaren terug, die zich in Indië een grooter of kleiner vermogen hadden verzameld, 't geen natuurlijk ook de lust opwekte van anderen, en niet de besten, om zich in 's Kompagnies dienst te begeven, waardoor het gehalte der ambtenaren niet verbeterde.

Gedurende het bestuur van Reiniersz., braken in de Molukken wederom zware onlusten uit, die voornamelijk door het beleid van den Goeverneur Arnold de Vlaming van Oudshoorn werden gedempt. Deze was in 1647 aan Demmer opgevolgd en hield door hongitochten tot straf van zoogenaamde smokkelarij streng de hand aan de uitroeijing van de nagelboomen. In het volgende jaar overleed Koning Hamza van Ternate, die werd opgevolgd door Mandarsjah, als wiens landvoogd over de Mohammedaansche dorpen in het gebied van Amboina Madjira was aangesteld. Reeds in 1650 gaf de Vlaming, daartoe waarschijnlijk door herhaalde klachten van de Bewindhebbers gedreven, aan de hoofden te kennen, dat de Kompagnie voortaan niet meer nagelen zou nemen dan zij verkoopen kon, en dat de overtollige boomen zouden worden uitgeroeid. De inlandsche hoofden beschouwden dit met alle recht als strijdig met de kontrakten en wilden zich aan dien toeleg niet onderwerpen. Nu werd hun de reden van de herhaalde uitroeijingen der specerijboomen duidelijk, en natuurlijk stemde dit hen niet gunstig voor het gezag. Terwijl in 1650 de Vlaming naar Batavia was, braken dan ook in de Molukken ernstige onlusten uit, die in

Ternate begonnen, rechtstreeks tegen den Sultan en zijdelings tegen de Kompagnie gericht waren.

Daar naar den zin der Grooten van Ternate hun Vorst te zeer tot de Kompagnie overhelde, verjoegen zij hem, en erkenden zijn' broeder Manilla als Sultan. Mandarsjah nam zijn toevlucht bij de Hollanders. Toen het bericht hiervan op Batavia aankwam, werd de Vlaming, onlangs Ordinaris Raad geworden, met den titel van Superintendent en Kommissaris over de drie Oostersche landvoogdijen, afgezonden tot demping van den opstand, die inmiddels ook tot het gebied van Amboina was overgeslagen. De Kimelaha Madjira koos de partij van Manilla. Een aantal Nederlandsche posten waren afgeloopen, gelijk mede op de eilanden Amblau, Manipa en Bonoa, waar overal de Hollandsche bezettingen werden vermoord, zoodat, toen de Vlaming terug kwam, bloedige wraak moest worden genomen. Amblau en Manipa werden geheel verwoest en alle sago- en nagelboomen omgehakt. Tevens werd de gelegenheid schoon geacht, om de overtollige nagelboomen op de overige eilanden uit te roeijen, ten welken einde Mandarsjah in 't laatst van 1651 door de Vlaming naar Batavia werd meêgenomen en op den 31 Januarij 1652 eene overeenkomst met hem werd gesloten, waarbij aan de Kompagnie werd toegestaan alle nagelboomen in zijn landen, waar zij dit verkoos, te vellen, tegen betaling van 12000 rijksdaalders jaarlijks inkomen voor zijn persoon, terwijl zijn broeder Kalamatta 500 en de andere Grooten 1500, zoolang zij getrouw bleven, zouden ontvangen. In 1653 werd eene dergelijke overeenkomst met den Vorst van Batjan aangegaan tegen betaling van 500 realen. Tevens werd overeengekomen, dat geen stadhouder van Ternate meer op Amboina zou worden aangesteld. Hierop vertrok de Vlaming wederom naar de Molukken, verwoestte eerst Boeroe, dwong de hoofden zich op Kajéli te vestigen, en tastte daarna Loki op Hoewamohel aan, waar zich Madjira en de vlootvoogd van Ternate, Kaitsjili Saïdi, die aldaar het hoofd van de opstandelingen was, bevonden. Loki werd genomen, doch de beide hoofdopstandelingen ontkwamen en vluchtten, na herhaaldelijk verjaagd te zijn, naar de kleine eilanden in den omtrek. Hier bleven zij evenwel niet lang; Madjira begaf zich naar Makassar om er hulp te vragen; Saïdi naar Ternate om zijne medestanders op te zoeken. Inmiddels werden de verwoestingen van vruchtboomen tot straf van den opstand voortgezet op Hoewamohel, Manipa en Bonoa, dat door de bewoners geheel verlaten werd. In Ternate verloor de opstand in 1653 veel van zijn gewicht, daar 's Vorsten broeders Kalamatta en Manilla weêr zijne zijde

kozen. Gedurende het verdere gedeelte van dit jaar gelukte het overigens de Vlaming niet den opstandelingen veel nadeel toe te brengen, daar zij hulp kregen van de Makassaren, van welke evenwel in 't volgende jaar, bij het innemen van het versterkte Laäla op Hoewamohel, een groot gedeelte sneuvelde. Hierna werd door de Vlaming last gegeven alle sagoboomen op dit schiereiland uit te roeijen, ten einde het voor de opstandelingen onbewoonbaar te maken. Nu bleef Assahoedi als laatste schuilplaats van de opstandelingen nog over, waarop in 1655 herhaalde aanvallen werden beproefd. Onverwacht namen hier de zaken eene gevaarlijke wending door den afval van Kalamatta, broeder van den Ternataanschen Vorst, die bij de nu afgekondigde amnestie dan ook uitgezonderd werd, even als de op de eilanden omzwervende Saïdi en Madjira. De Vlaming streefde steeds naar het doel dat de Bewindhebbers ook altijd voor oogen hadden: vermindering van de nagelteelt, en sloot daarom wederom met de hoofden van Makjan een traktaat, waarbij hun 5000 rijksdaalders [1]) voor het omhakken der nagelboomen werd toegelegd. Van daar voor Assahoedi teruggekeerd, werd deze plaats den 29 Julij veroverd en Saïdi, die eerst gevlucht was, gevangen genomen. Hij werd door de soldaten met toestemming van de Vlaming op wreedaardige wijze vermoord. Bij de inneming van Assahoedi maakte zich vooral de vaandrig Caspar Buitendijk verdienstelijk, die later in een gevecht met de Makassaren op de kust van Celebes sneuvelde. Met dit volk was men wegens hun handelingen in de Molukken steeds in oorlog, vooral op Boeton, waar ook een klein fort door de Vlaming was gesticht, dat door de Makassaren werd aangevallen, doch met 200 van deze in de lucht sprong, daar de bemanning den brand in 't buskruid had gestoken. In 't volgend jaar, 1656, werd echter ook met hen vrede gesloten en bleven alleen Kalamatta en Madjira ter onderwerping over. Zij vluchtten echter weldra naar Makassar, zoodat de opstand in de Molukken zoo goed als geëindigd kon worden beschouwd. De Vlaming liet de overgebleven bevolking van Hoewamohel, Kélang en Bonoa zich op de Ambonsche eilanden vestigen, vooral op Amboina en Manipa, terwijl hij de meeste Orangkajas en andere hoofden dwong in de buurt van het kasteel of van de forten te wonen. Het doel van Bewindhebbers was alzoo bereikt: alleen op Amboina en de Oeliassers was de nagelteelt blijven bestaan; overal elders was zij uitgeroeid en voor het vervolg onge-

1) Elders vindt men 500 rijksdaalders 's jaars opgegeven, de rijksdaalder gerekend tegen 18 stuivers! zouden dit ropijen moeten zijn, of moet men 48 in plaats van 18 lezen?

oorloofd. De Vlaming meende hiermede de zaken te hebben bevredigd, droeg het bestuur over aan Hustaart en vertrok daarop naar Timor, waarna hij naar Batavia terugkeerde.

Nieuwe moeijelijkheden op Ceilon, nu met Radja Singa zelf ontstaan, werden door Maetsuycker uit den weg geruimd; door onderhandelingen en eene wijze toegeeflijkheid wist hij den Vorst tot vrede te bewegen, die in 1649 werd gesloten, waarna men gedurende langen tijd in zeer goede verstandhouding verkeerde en gezamenlijk den oorlog tegen de Portugezen voerde. Maetsuycker trad in het volgende jaar, bij de terugroeping van van der Lijn en Caron, als Direkteur-Generaal van den handel op. Ofschoon hij in rang op den laatste volgde, en dus voor de betrekking van Goeverneur-Generaal in aanmerking kwam, had de Kamer van Zeventienen aan Karel Reyniersz. de voorkeur gegeven, naar het schijnt omdat zij Maetsuycker, als uit eene Roomsch-Katholieke familie afkomstig, eenigzins wantrouwde. Reyniersz. onderscheidde zich evenzeer door eene met den geest des tijds overeenstemmende onverdraagzaamheid: hij verbood namelijk aan Mohammedanen en Chinezen geheel en al de uitoefening van hun godsdienst, die hen tot nu toe buiten de stad geoorloofd was geweest, welk gebod natuurlijk om zijn groote gestrengheid niet werd nagekomen. Bovendien werd door Bewindhebbers gedurig aangedrongen, tegen de Roomsche Eeredienst krachtig op te treden en deze geheel te beletten; een bewijs, dat de haat wegens den vroegeren oorlog nog altijd voortleefde.

Het bestuur van Reyniersz., dat tot 1653 duurde, levert nog een belangrijk feit op, dat eene korte vermelding verdient. Op voorstel van van Riebeek werd door Bewindhebbers de Kaap de Goede Hoop in 1651 bezet om te dienen als ververschingsplaats voor de schepen, waarna Mauritius, dat men er tot nu voor had bestemd, werd veronachtzaamd. De nieuwe vestiging werd weldra zeer belangrijk en was de eenige eigenlijke volkplanting, die door de Kompagnie werd gesticht.

Reyniersz., die zeer ziekelijk was, voldeed niet geheel aan de verwachting van Bewindhebbers en werd teruggeroepen, dat is te zeggen, hem werd verlof gegeven tot herstel van gezondheid naar 't vaderland te komen; doch voor dat dit besluit op Batavia aankwam, was hij reeds overleden, terwijl door den Raad van Indië in Mei 1653 Joan Maetsuycker voorloopig tot zijn opvolger was aangesteld. Deze benoeming werd door de Bewindhebbers goedgekeurd. Reeds bij de terugroeping van Reyniersz. echter hadden zij kennis gegeven, dat door hen als Raad van Indië zou worden uitgezonden de Sekretaris van Amsterdam, Gerard Hulft, die vervolgens als eerste Raad

en Direkteur-Generaal van den handel optrad. Waarschijnlijk wenschten zij iemand in de Hooge Regering van Indië te hebben, dien zij geheel konden vertrouwen, wanneer Maetsuycker Goeverneur-Generaal zou zijn geworden. Hulft bleef evenwel niet lang op Batavia; hij werd belast met eene zending naar Ceilon, en sneuvelde aldaar in April 1656.

Van dezen tijd af was Maetsuycker's invloed voor goed gevestigd en wist hij niet alleen zijn plannen in den Raad van Indië door te drijven, maar ook bij de Bewindhebbers in Nederland, voor wie hij zich meer en meer onmisbaar maakte, zoodat hij ook steeds verzocht werd zijne betrekking te blijven waarnemen. Zoo is Maetsuycker bijna 25 jaar lang Goeverneur-Generaal geweest, gedurenden welken tijd hij veel er toe heeft bijgedragen om de reeds gevestigde macht der Nederlanders nog verder uit te breiden en tot haar grootsten luister op te voeren.

HOOFDSTUK X.

HET BESTUUR VAN DEN GOEVERNEUR-GENERAAL MAETSUYCKER.

1653—1678.

Terwijl in de Molukken door de Vlaming de opstand van Madjira en Saïdi werd bestreden, was in het westen tegen de Portugezen de oorlog hervat. Aanvankelijk werd hij zeer flaauw gevoerd, vooral door Radja Singa, den bondgenoot der Nederlanders, wiens voornaamste verlangen de verovering van Kolombo was. In 1655 werd de Direkteur-Generaal Hulft derwaarts gezonden, die ook spoedig tot de belegering van Kolombo besloot, doch daarbij, zooals hierboven is opgemerkt, sneuvelde, waarna de stad in Mei 1656 werd ingenomen. Achtereenvolgens werden nu alle sterkten der Portugezen op Ceilon en de tegenoverliggende kust van Koromandel, waaronder het belangrijke Negapatnam, door van der Laan en van Goens veroverd. Radja Singa evenwel, niet te vreden met het deel der veroveringen, dat hem was gelaten, vorderde Ngombo en Kolombo voor zich; doch de Hollanders weigerden dit uit hoofde van de belangrijke sommen gelds, die hij hun schuldig was. Zoo bleven deze steden in de macht van de Nederlandsche Kompagnie, die van Kolombo haar hoofdzetel op Ceilon maakte, en van dezen tijd af door het bezetten van bijna de geheele kust, al was het dan slechts onder den titel van bewaarder der kusten van den Keizer van Kandia, ook den kaneelhandel zoo goed als in handen had.

Hiermede achtte men echter den oorlog met de Portugezen nog niet geëindigd; ook hunne bezittingen op de kust van Malabar wilde men hun ontnemen, en in 1661 werd daarheen eene machtige vloot gezonden onder bevel van Rijklof van Goens, Goeverneur van Ceilon en Raad van Indië. Het eerst werd Koilang aangevallen, dat vroeger reeds eenmaal in handen der Hollanders was geweest. Deze plaats werd spoedig ingenomen, doch Kranganore bood vrij lang tegenstand, en voor Koetsjin, de voornaamste sterkte, zag men zich genoodzaakt het beleg op te breken. Van Goens sloot nog eene overeenkomst met den Samorijn van Kalikoet voor uitsluitende leverantie van peper en het zenden van hulptroepen en werkvolk. In 't najaar werd de belegering van Koetsjin hervat en de plaats in Januarij 1663 ingenomen. Nadat nu nog Kananore was bezet, werd ook de laatste post der Portugezen, Goa, bedreigd, toen de vrede, die reeds in 1661 tusschen Nederland en Portugal was gesloten, werd geratificeerd, en de oorlog dus moest worden gestaakt. De Hollanders hadden hier evenwel groote voordeelen behaald en trachtten door overeenkomsten voor den handel hunne nieuwe veroveringen ook in dit opzicht winstgevend te maken.

Terwijl de Kompagnie in het westen zulke belangrijke voordeelen behaalde, leed zij in 1661 in het noorden een groot verlies door de verovering van 't eiland Formosa door den Chinees Koksinga. Reeds in 1652 was een gevaarlijke opstand onder de Chinezen, die zich in groote menigte op dit eiland hadden neêrgezet, met geweld onderdrukt. Nadat China door de Tartaren was veroverd, waren vele Chinezen uit hun vaderland gevlucht en maakten zich aan allerlei rooverijen, vooral zeeroof, schuldig. Hun aanvoerder is onder den naam van Koksinga bekend. De Hollanders, die dien zeeroof zooveel mogelijk tegengingen, waren zeer bij hem gehaat, en hij deed daarom eene landing op het eiland Formosa, dat hij weldra geheel in zijne macht had, met uitzondering van het Nederlandsche fort Zeelandia. Velerlei wreedheden werden door hem op inlanders, maar vooral op de Hollanders, gepleegd; die in zijn handen vielen werden zonder onderscheid bijna alle omgebracht. Niettegenstaande hun dappere verdediging en de hulp van eene vloot onder Cau, was de toestand der bezetting weldra zeer hachelijk. De vloot van Cau was klein, leed vele verliezen, en keerde spoedig naar Batavia terug. De Goeverneur Coyet zag zich nu genoodzaakt te kapituleren, daartoe door de meerderheid in den krijgsraad gedwongen. Door den Chinees werd vrije aftocht toegestaan aan de bezetting en de Nederlanders, die zich in 't fort bevonden,

en de vrijheid gegeven aan degenen die nog gevangen waren. Daarentegen werden alle goederen, het geld en het geschut achtergelaten, te zamen eene belangrijke som uitmakende.

Coyet werd op Batavia niet vriendelijk ontvangen: men weet hem het verlies van Formosa en veroordeelde hem tot de zware straf van levenslange verbanning op Poeloe Ai. Eerst in 1674 werd, op voorspraak van Prins Willem III, dit vonnis ingetrokken. Naar men meent, werden Formosa en Coyet vooral opgeofferd aan den haat van Verburgh, een der leden van den Raad van Indië, en vroeger Goeverneur van Formosa, die alle goede maatregelen wist te verijdelen en alles op Coyet's hoofd deed neêrkomen.

Latere pogingen om het verlorene terug te winnen liepen op niets uit, en de handel op China, die tot nu toe Formosa tot zetel had gehad en zeer belangrijk was, werd zoo goed als vernietigd. Zelfs kostbare gezantschappen in 1655 en 1666 leverden geene vruchten op, dan alleen de vergunning van om de twee jaren te Kanton te komen handelen. Eerst in volgende tijden kwam hierin verbetering.

Op het eiland Sumatra werd zoowel op de oost- als op de westkust steeds handel gedreven. Het waren vooral Palembang en Djambi die op de oostkust bezocht werden. De verstandhouding met Palembang was in 1657 geheel verbroken, daar de Sultan twee Nederlandsche schepen had doen uitmoorden. Om dit te straffen vertrok van der Laan in October 1659 naar Palembang en nam, na eene hardnekkige verdediging, deze stad in. De Sultan was gedwongen vrede te maken, de stichting van een fort op den linkeroever van de Moesi toe te staan, en voorts nieuwe toezegging te doen tot levering van peper. Reeds sedert 1616 had men op Djambi een kantoor, dat in 1623 werd gelicht, maar in 1636 hersteld en waarschijnlijk met korte tusschenpoozen tot in 't begin der 18de eeuw aldaar is gevestigd gebleven.

De westkust van Sumatra, die langzamerhand tot Indrapoera toe onder den invloed van Atjih was geraakt, werd door verschillende natiën, ook door de Nederlanders, steeds bezocht. De laatste wisten in 1637 zich den vrijen handel bij voorkeur boven alle andere natiën te verzekeren; in 1649 werd deze op nieuw toegestaan, terwijl men daarvoor kantoren had te Silidah en Indrapoera. Oneenigheden met de Atjinezen bewogen de Hollanders evenwel te trachten dit gebied aan hun invloed te ontrukken, ten welken einde zij de hoofden van verschillende plaatsen in 1662 tot een verbond overhaalden, waarbij deze zich onder de bescherming van de Nederlandsche Kompagnie stelden. In 1664 werden troepen

derwaarts gezonden onder bevel van Cau, aan wien 't gelukte de Atjinezen tot aan Tikoe te verdrijven. Nu werd het hoofdkantoor te Padang gevestigd, doch de aanhitsingen der Atjinezen berokkenden den Nederlanders veel moeijelijkheden, zoodat in 1666 de kommissaris A. Verspreet met troepen onder bevel van Poleman, waarbij zich ook de bekende Boniër Aroe Palakka bevond, derwaarts werd gezonden, die er in slaagde eene vaste regeling tot stand te brengen. Er werden inlandsche hoofden door de Nederlanders te Padang aangesteld, terwijl zij den Vorst van Menangkabau als eersten bondgenoot erkenden. De Kompagnie wist door middel van kontrakten de levering van verschillende produkten te verkrijgen, doch had gedurig oneenigheden met de bevolking, vooral met die van het distrikt Pao, bij Padang. Toen door den Sultan van Indrapoera een gedeelte grond tusschen Salidah en Païnan werd afgestaan, vermeerderde 's Kompagnie's invloed zeer en verminderde die der Atjinezen, zonder dat echter de posten aldaar immer van groot belang werden.

Voortdurend bleven de betrekkingen met Borneo onbeteekenend. Van faktoriën op de Westkust vindt men na het jaar 1623 niet verder melding gemaakt, doch de aandacht bleef nog altijd op Bandjarmasin om den peperhandel gevestigd. Ofschoon aldaar reeds zeer vroeg betrekkingen waren aangeknoopt, waren die na het jaar 1612, toen Bandjarmasin door de Nederlanders uit wraak over een in 1609 aan landgenooten gepleegden moord geheel was verwoest en dien ten gevolge de Vorst zijn zetel naar Martapoera had verplaatst, van zeer weinig beteekenis geweest. Eerst in 1633 kwam men, op aanzoek van den Sultan, die een aanval van den Vorst van Mataram duchtte, in naauwere betrekking. Men wilde zoo mogelijk zich van de peper meester maken en trachtte dus eene overeenkomst daartoe te verkrijgen, doch de Sultan ging bij de onderhandelingen met de gezanten en kooplieden niet verder dan tot bloote beloften. In 1635 kwam evenwel een afgezant op Batavia, die een kontrakt sloot met opdracht van den uitsluitenden peperhandel aan de Kompagnie, zoolang zij schepen of volk te Martapoera zou houden, en tot belooning waarvan een tocht naar Koetei en Pasir, waarop de Vorst van Bandjarmasin aanspraken had, werd gedaan en Pasir in brand geschoten.

Na onze vestiging te Bandjarmasin waren aldaar ook Engelschen gekomen, die er weldra grooten invloed kregen, zoodat men in weêrwil van beloften en bedreigingen niet alles kon bekomen wat men verlangde. Men was evenwel genoodzaakt hen te ontzien,

evenzeer als de Prinsen, die overal hunne vijandige gezindheid aan den dag legden en onder anderen den vrede met Mataram wisten door te drijven, waardoor de handel der Javanen er weder zeer toenam. In 1638 brak eensklaps het verraad uit: alle Nederlanders op zes na, die gedwongen werden Mohammedanen te worden, werden in Februarij vermoord, en loge en schepen met goederen en geld geroofd. In Maart had hetzelfde plaats met de loge te Kotawaringin, waarbij 40 man het leven lieten. Op wraak bedacht, begon de Hooge Regering met een soort van nota aan de Indische Vorsten rond te zenden, waarin zij dezen moord bekend maakte en tevens haar ernstig voornemen om dien te straffen, waartoe zij ook werkelijk overging door te gelasten de onderdanen van beide landen, als men ze in handen kreeg, op gruwelijke wijze te verminken. Tevens werd de rivier de Barito geblokkeerd en gesloten voor schepen van alle natiën, terwijl men trachtte onlusten in 't land zelf te verwekken. Aanbiedingen van vrede werden afgeslagen. Intusschen had het blokkeren der rivier weinig of geen uitwerking, daar de kleine vaartuigen der Bandjarezen steeds door naauwe kreken en riviermonden aan de Kompagnieschepen konden ontsnappen en uit- en aanvoeren wat zij verkozen. De omstandigheden, die elders eene inspanning van alle krachten eischten, lieten echter niet toe op nieuw eene expeditie naar Borneo te zenden, en zoo bleef de zaak rusten, ook omdat men door tusschenkomst van de Chinezen en andere handelaars, vooral in den eersten tijd, genoeg peper van daar verkreeg. Toen dit produkt evenwel later vooral naar Makassar werd gebracht, werden wederom onderhandelingen met Bandjarmasin aangeknoopt, die het traktaat van 1660 ten gevolge hadden, waarbij de gebeurtenissen van 1638 buiten aanmerking bleven en als niet geschied werden beschouwd. In 1664 wist men op nieuw de uitsluitende levering van peper te verkrijgen, hetgeen echter tot zooveel moeijelijkheden aanleiding gaf, dat in 1667 de faktorie werd gelicht. Ofschoon in het volgend jaar eene nieuwe poging werd aangewend om aldaar een kantoor te vestigen, belette de moord van de bezetting in 1669 allen verderen handel; weshalve men in de 17[de] eeuw hier niet terugkwam.

Met veel meer kracht trad de Kompagnie omstreeks denzelfden tijd in Celebes op, waaraan men om den handel op de Molukken veel waarde hechtte. De Makassaren hadden steeds de opstandelingen aldaar in hun verzet tegen het Nederlandsch gezag ondersteund en getracht zich nagelen te verschaffen van de inlanders, terwijl de hoofden van den laatsten opstand in Amboina de

vlucht hadden genomen naar Makassar en door den Sultan gastvrij waren opgenomen. In de laatste jaren was de macht van dit Rijk, dat eigenlijk eene vereeniging was van twee Rijken, Gowa en Tallo, zeer uitgebreid. De Vorst van Gowa was Sultan, die van Tallo dikwijls Rijksbestierder. Achtereenvolgens waren alle landen noordwaarts tot Tontoli en aan de andere zijde tot Loewoe in eene meer of minder afhankelijke betrekking tot Makassar gekomen, evenzeer als de ten zuiden gelegen eilanden. De bekende Rijksbestierder Patinggaloan wist zelfs door invoering van den Islam Makassar's invloed tot over de Zuid-ooster en Zuid-wester eilanden uit te breiden, hetgeen de Nederlanders echter zooveel mogelijk trachtten tegen te gaan. Reeds in 1637 was een kontrakt met Makassar gesloten, doch vast verblijf verkreeg men daardoor niet, ofschoon zich reeds Engelschen, Portugezen en Denen aldaar ophielden. Dit vooral was om de nabijheid der Molukken en het monopolie der specerijen voor de Kompagnie een doorn in het oog. Onder het bestuur van Sultan Hassanoedin en zijn Rijksbestierder Karoenroeng werd dan ook de vijandelijke gezindheid van weêrszijde meer en meer openbaar, ofschoon men in 1656 nog een vredestraktaat had gesloten met vrijheid er een kantoor te vestigen. In 1658 verliet de koopman van de loge heimelijk Makassar, doch de Regering zond er wederom haar vertegenwoordigers heen, tot dat men de handen vrij had in de Molukken. Toen besloot men (in 1660) ook Makassar te tuchtigen. Op Amboina werd eene vloot verzameld onder van Dam en Truitman, die den 10 Junij voor Makassar aankwam. De stad werd beschermd door drie forten van het zuiden naar het noorden: Panakoekang, Soembopoe, tevens de residentie van den Vorst, en Oedjoeng Pandang. Op de reede bevonden zich zes Portugesche koopvaarders; deze werden met twee schepen aangevallen en drie er van vernietigd. Daarop werd geland en Panakoekang bestormd, hetwelk na geringen weêrstand werd genomen. De Hollanders werden er echter op hunne beurt in belegerd, doch wisten er zich te handhaven, en de Sultan zag zich daardoor genoodzaakt een gezant naar Batavia te zenden om over den vrede te onderhandelen. Deze werd in Augustus gesloten, doch moest nog door den Vorst van Makassar worden goedgekeurd, waardoor de onderhandelingen voortduurden, terwijl ook de uitvoering moeijelijkheden opleverde, die weldra tot uitbarsting kwamen. Twee Nederlandsche schepen, die gestrand waren, werden door de Makassaren geplunderd en de bemanning vermoord; bovendien werd de faktoor, die hierover kwam spreken, beleedigend bejegend, en ten

slotte werd Boeton aangevallen en werden de Nederlanders van daar verjaagd. Men bereidde zich derhalve op nieuw ten oorlog, toen in 1666 een zekere Boeginesche Vorst, Aroe Palakka, op Batavia kwam, wiens vader en grootvader door de Makassaren om het leven waren gebracht, terwijl hij zelf, na vergeefsche pogingen om Sopeng en Boni van hunne heerschappij te bevrijden, genoodzaakt was geweest naar Boeton te vluchten, van waar hem de Vorst van Makassar mede verdreef. Op wraak bedacht, bood hij der Kompagnie zijn diensten in den oorlog aan, een aanbod dat werd aangenomen. Nadat hij eene expeditie naar de Westkust van Sumatra onder Poleman had meégemaakt, vergezelde hij de vloot die in het laatst van 1666 onder Speelman naar Makassar werd gezonden. Zijn beleid en moed blonken bij iedere gelegenheid uit en werden door de onzen zeer op prijs gesteld. Na eerst langs de zuidkust van het zuidwestelijk schiereiland te zijn gestevend, zocht de vloot het Makassaarsche leger bij Boeton op, dat weldra geheel verslagen werd, waartoe de afval van de Boniërs, die door Aroe Palakka daartoe waren overgehaald, veel bijdroeg. Vloot en leger der vijanden werden zoo goed als vernietigd (Januarij 1667).

Speelman ging van hier naar de Molukken en kwam eerst in Junij terug, ten einde Makassar zelf aan te tasten. Door Aroe Palakka werd eene landing in Boni beproefd, en hem Poleman te hulp gezonden, met wien hij zich over land naar Bantaèng, dat door Speelman was bezet, en vervolgens naar Toeratea begaf, waar zij door schepen van Speelman werden afgehaald en naar Makassar overgebracht. Hier was inmiddels de geheele macht van Speelman bijeengekomen; en van Augustus tot November werd een reeks van gevechten geleverd, die meest alle ten nadeele van de Makassaren uitvielen en waarbij zich Aroe Palakka bijzonder onderscheidde. Het fort Galesoeng werd veroverd en langzamerhand ook Soembopoe ingesloten. Na eene aarzeling ging dan ook Hassanoedin tot den vrede over, die gesloten werd den 18 November 1667 en voor de Kompagnie zeer gunstige voorwaarden bevatte, waarvan de belangrijkste waren: uitsluiting van alle Europeanen van den handel; alleenhandel van de Kompagnie in katoenen kleedjes en Chinesche waren, met vrijstelling van in- en uitgaande rechten; verbod aan de Makassaren om handel te drijven ten oosten van Kaap Lasoa; alle forten zouden worden ontmanteld, behalve Soembopoe, dat aan den Koning bleef, en Oedjoeng Pandang, dat aan de Hollanders zou worden afgestaan; 1000 slaven zouden worden geleverd of de waarde van dien, benevens 25000 rijksdaalders voor oorlogskosten in geld

of goederen. Alle vroegere veroveringen werden aan de rechthebbenden teruggegeven en de onderworpen Vorsten vrij verklaard, terwijl de door de Kompagnie bezette landen in haar bezit bleven. Eindelijk nog werden in dit traktaat begrepen de Vorsten van Ternate, Tidor en Batjan, de Vorst van Boeton, die van Boni, Sopèng en Loewoe, benevens een aantal anderen in het zuidelijk deel van Celebes, die zich ingeval van oneenigheden aan de beslissing van de Nederlandsche bevelhebbers onderwierpen. Dit traktaat, dat gesloten werd te Bongaja, is van daar bekend onder den naam van Bongaaisch traktaat, waartoe achtereenvolgens alle Staten van het Makkassaarsch en Boegineesch gebied zijn toegetreden en waardoor het de grondslag is geworden van het Nederlandsch gezag op Celebes. Naauwelijks had men te Batavia over deze overwinning feest gevierd, of de Makassaren staken het hoofd weêr op, terwijl Speelman door de vele zieken aan boord zijner schepen niet in staat was krachtig te handelen. Nadat versterking uit Batavia was aangekomen, werd het kasteel Soembopoe ingesloten, en in Junij 1669 bemachtigd. Eindelijk werd nu op nieuw de vrede gesloten en al het geschut overgeleverd. Het fort Oedjoeng Pandang werd op Europesche wijze versterkt en Rotterdam genoemd, terwijl het ook diende tot woonplaats van den Nederlandschen Goeverneur. Speelman hield een luisterrijken intocht in Batavia, vergezeld van eene groote menigte Prinsen en bondgenooten. Aroe Palakka werd in zijne erflanden hersteld en door de Kompagnie beleend met Bantaèng; hij erlangde tevens een inkomen van 100 dukaten per maand; en ofschoon men den vorigen Vorst van Boni weêr op den troon plaatste, was Aroe Palakka's invloed er zeer groot, terwijl hij zelf ook reeds in 1672 tot deze waardigheid werd verheven. Hij betoonde zich steeds den vriend van de Kompagnie, doch wist daarvan uitnemend gebruik te maken om zijn eigen invloed te bevorderen en zijn Rijk uit te breiden, zoodat Boni aan hem zijn later aanzien te danken heeft. Het Rijk van Makassar of Gowa verviel en geraakte meer en meer onder den invloed der Hollanders, zoodat het naderhand nooit weêr een belangrijke rol in de geschiedenis heeft gespeeld, behalve in de moeijelijkheden en verwikkelingen, die voortdurend in Zuid-Celebes ontstonden en der Kompagnie's ambtenaren de handen vol werk gaven.

In de Molukken was door de krachtige en geweldige maatregelen van de Vlaming alles tot rust gebracht. De bevolking onderwierp zich gedwee aan het monopolie; de hongitochten werden geregeld gehouden, en de Kompagnie met hare ambtenaren be-

haalden belangrijke winsten. Men streefde er slechts naar, die rust voor het vervolg te verzekeren, door op de omliggende eilanden Ceram, Goram en andere, forten te bouwen en bezettingen te leggen.

Toen in het jaar 1651 de Munstersche vrede in Indië werd afgekondigd, bezaten de Spanjaarden nog het kasteel Gamoe Lamma op Ternate, en eenige posten op Tidor, in de Minahassa en op Siao, een der Sangi-eilanden ten noorden van Celebes. Reeds in 1657 evenwel werd door de Hollanders met den Sultan van Tidor eene overeenkomst gesloten tot uitroeijing van de nagelboomen in zijn gebied, en in datzelfde jaar bouwden zij een fort te Menado, ten gevolge waarvan de Spanjaarden hunne in den omtrek gelegen posten moesten verlaten. Ook die in de Molukken werden hun nu te kostbaar; de inkomsten wogen niet meer tegen de uitgaven op, en in 1663 werden ze door hen ontruimd, zoodat de Kompagnie alhier onverdeeld heerschte. Nu bleef alleen over hunne vestiging op Siao, die der Kompagnie's bevelhebbers des te meer een doorn in het oog was, omdat op dat eiland kruidnagelen groeiden. De landvoogden van Ternate wezen dan ook gedurig op de wenschelijkheid om dat eiland te bemachtigen; doch men aarzelde hiertoe over te gaan om de vriendschap met Spanje, totdat in 1677 Padtbrugge derwaarts als Goeverneur werd gezonden. Hij had mede machtiging deze zaak in orde te brengen. Zeer behendig wist hij Sultan Kaitjili Sibori (Koning Amsterdam), die in 1675 zijn vader was opgevolgd, te bewegen een aanval op Siao te ondernemen, terwijl hij zelf zich geheel op den achtergrond hield. In November 1677 werd dit eiland op de Spanjaarden veroverd en met de daaraan onderhoorige eilanden Sangi en Tagoelandang aan de Kompagnie afgestaan. Op denzelfden tocht werden de kleine Rijken op de noordkust van Celebes, bepaaldelijk Gorontalo en Limbotto, bezocht en gedwongen de soevereiniteit der Kompagnie te erkennen. Inmiddels had men reeds in 1660 de verhouding en grensscheiding der drie Rijken Ternate, Tidor en Batjan bij een verbond geregeld, terwijl in 1667 met ieder afzonderlijk eene overeenkomst werd gesloten, waarbij de vroegere werden bevestigd en o. a. aan den Sultan van Tidor 3000 realen inkomen werden toegelegd. In 1676 werd bovendien door Ternate afstand gedaan van alle aanspraken op de eilanden in de landvoogdij Amboina, zoodat ook daar geen verdeeld gezag meer bestond.

Ten gevolge van den vrede van Westminster zou Poeloe Run, een der Banda-eilanden, weêr aan Engeland worden overgegeven. Eerst in 1665 evenwel gingen de Engelschen er toe over het eiland

in bezit te nemen, doch zij werden weldra wederom van daar verdreven, toen de oorlog met Engeland in hetzelfde jaar op nieuw uitbrak. Bij den vrede van Breda werd de Kompagnie in het bezit bevestigd. Inmiddels hadden de Engelschen ook nog getracht op Damme, een van de Zuid-Wester eilanden, het verlaten Nederlandsche fort te bezetten, doch ook dit werden zij genoodzaakt te verlaten, zoodat zij van dezen tijd af zich niet meer in de Molukken vertoonden.

Nadat in 1612 Timor en Solor door Apollonius Schot waren bezet, was het Nederlandsch gezag er achteruit gegaan door den afval van d'Ornay, bevelhebber op Solor, in 1627, die zich daarna op Timor vestigde, en het Portugeesch gezag erkende. Tot bestrijding van dit gezag werd in 1655 van der Heyden naar Tidor gezonden, doch hij sneuvelde zonder eenig voordeel te hebben behaald, waarna de Vlaming er zich heen begaf om de zaken te herstellen. Ook dit was zonder gunstig gevolg, daar hij genoodzaakt was met vrij groot verlies af te trekken.

Op Java bleef het gedurende de eerste jaren van Maetsuycker's bestuur rustig. Alleen had men eenige moeijelijkheden met Bantam; waar gedurig op de grenzen rooverijen werden bedreven, terwijl de Sultan zich over baldadigheid der aan wal zijnde matrozen beklaagde. Men schreef evenwel voortdurend uit Nederland met zooveel aandrang om den vrede te bewaren, dat de Regering steeds de zaken in der minne schikte en meer duldde dan anders waarschijnlijk het geval zou zijn geweest. Toch werd in 1656 een klein eskader naar Bantam gezonden, waar Sultan Abdoel Fatachi zich zeer overmoedig betoonde. De rooverijen duurden echter, nu vooral op de rivieren, voort, en daarop werd in Januarij 1658 Arnold de Vlaming derwaarts gezonden, die door krachtige maatregelen bewerkte, dat de Sultan spoedig tot onderhandelen zich geneigd betoonde. Het duurde evenwel tot Julij 1659 eer de vrede voor goed werd gesloten.

Het groote Rijk van Mataram, waarover Soesoehoenan Mangkoerat, later Tagal Wangi geheeten, heerschte, werd door de Regering te Batavia het meest ontzien. Tot nakoming der overeenkomst van 1646 zond men jaarlijks gezanten derwaarts, 't welk echter niet verhinderde, dat de Soesoehoenan in 1656 en 1660 zijne havens sloot en den uitvoer van rijst verbood. Door dergelijke middelen wilde hij den Nederlanders hunne afhankelijkheid van hem doen gevoelen en dwingen tot het geregeld zenden van gezanten, die hij als eene leenhulde voor het bezit van het gebied van Jakatra

schijnt te hebben beschouwd. Eene loge was te Japara gevestigd, en het opperhoofd aldaar was in gewone tijden de vertegenwoordiger van de Kompagnie in het Mataramsche gebied. Ofschoon in 1667 en 1668 weder gezanten naar Mataram waren gezonden, werden in 1669 de rivieren gesloten en de uitvoer bemoeijelijkt, daar de Soesoehoenan ontevreden scheen over de onderwerping van Makassar; doch ook dit was op nieuw slechts van korten duur. Die Vorst had zich intusschen in zijn Rijk zeer gehaat gemaakt door de vele wreedheden die hij pleegde; teeken van verzet had zich evenwel nog niet geopenbaard.

Na den oorlog op Celebes hadden vele Makassaren hun land verlaten en waren een zwervend leven gaan leiden, daarbij overal langs de kusten van de omliggende eilanden zeerooverij plegende. Zoo kwamen er in 1672 een aantal in 't oosten van Java, onder aanvoering van Kraèng Galesoeng en Daèng Manépok, waarbij zich later nog Kraèng Montemarano voegde. De laatstgenoemde was uit den oorlog met Makassar reeds bekend, waarbij hij eerst de zijde der Hollanders had gekozen, maar later tot den vijand was overgegaan, zoodat dan ook zijne uitlevering bij den vrede bepaald was bedongen. In 1674 hadden deze Makassaren zich genesteld op het eiland Madoera, waar een zekere Troena-djaja, behoorende tot het geslacht der regenten van Madoera en die aanspraak maakte op het gebied van Sampang aldaar, met een grooten aanhang zich bij hen voegde. Door de Madoerezen ondersteund, zetten de Makassaren hun strooptochten langs de kusten van Java voort en versloegen de Javaansche troepen, die tegen hen waren afgezonden. Toen eindelijk een aanzienlijk leger onder Pangéran Poerabaja en den Kroonprins wederom door de vereenigde Makassaren en Madoerezen was op de vlucht gedreven, sloeg de schrik om het hart der Javanen en onderwierpen zij zich gedwee aan de overweldigers overal waar deze zich vertoonden. Zoo werden aldra de langs het noorderstrand gelegen regentschappen tot Samarang toe aan het gezag van den Soesoehoenan onttrokken, terwijl in het binnenland het geheele gebied ten oosten van den berg Lawoe in opstand was, waartoe vooral een zekere Radèn Kadjoran, aan wien bovennatuurlijke eigenschappen werden toegeschreven, en die naar het schijnt schoonvader van Troena-djaja was, veel bijdroeg. De toestand van het Rijk werd nu zeer gevaarlijk, en de Soesoehoenan ging er dan ook in 1675, op grond van het traktaat van 1646 toe over, de hulp van de Hollanders in te roepen. De Hooge Regering aarzelde; de verhouding met Bantam was gespannen, en

men wilde zich ongaarne in de Javaansche zaken mengen. Daar echter de Makassaren als de voornaamste oorzaak van den ongunstigen toestand werden beschouwd, en zij om hunne zeerooverijen ook voor de Kompagnie zeer gevaarlijk waren, werden een aantal inlandsche troepen onder bevel van Holstein naar Soerabaja gezonden, doch deze voerde, om welke reden dan ook, zeer weinig uit en werd weldra vervangen door Poleman, aan wien het gelukte de Makassaren te verdrijven en Kraèng Montemarano doodelijk te kwetsen. Hiertoe moest hij zich evenwel uit gebrek aan voldoende macht bepalen, en inmiddels ging Troena-djaja voort zijn gebied uit te breiden en Kediri, dat hij tot zijn rijkszetel koos, te versterken. Zelfs verklaarde hij zich onder den naam van Praboe Madoeretna tot onafhankelijk Vorst en knoopte onderhandelingen aan met Bantam, doch vervreemdde te gelijkertijd de Makassaren van zich, zoodat deze zich naar den Oosthoek terugtrokken. De Sultan van Bantam toonde zich zeer geneigd hem te ondersteunen, misschien wel met het doel om door eene omwenteling op Java ook de Hollanders te verdrijven en zelf in het bezit te komen van Tjeribon, dat nu aan Mataram onderhoorig was. Daar dit der Hooge Regering in Indië zeer ongevallig zou zijn, werd door haar eindelijk besloten krachtiger op te treden, toen de Soesoehoenan op nieuw met aandrang versterking vroeg. In het laatst van 1676, nadat Poleman was teruggeroepen, werd derhalve eene expeditie uitgerust onder bevel van Speelman, waarmede hij eerst de kustplaatsen Tjeribon en Tagal aandeed, ten einde Troena-djaja's invloed, die zich reeds zoover uitstrekte, tegen te gaan. Den 15 Januarij ontscheepte Speelman zijne troepen te Japara en begon dadelijk over eene nieuwe overeenkomst met den Goeverneur der ooster-stranddistrikten, Wangsa-dipa, die daartoe door den Soesoehoenan was gemachtigd, te onderhandelen. Tevens richtte hij een schrijven aan Troenadjaja en wierp zich eenigermate als scheidsrechter tusschen hem en den Soesoehoenan op. Intusschen werd den 28 Februarij 1677 een ontwerp-traktaat geteekend, dat de navolgende bepalingen bevatte: *a.* het traktaat van 23 September 1646 werd bekrachtigd; *b.* hulp in oorlog zou worden verleend tegen betaling van de kosten; *c.* de Soesoehoenan erkende als oostelijke grens van het gebied van Batavia de rivier van Krawang; *d.* de Kompagnie verkreeg vrijheid van handel in des Soesoehoenans gebied en zou geene tollen behoeven te betalen; *e.* zij had verlof overal kantoren en scheepstimmerwerven op te richten; *f.* de kooplieden die met haar handelden, zouden niet meer dan 2 % aan rechten betalen; *g.* de Soesoehoenan zou 4000

kojans (lasten) rijst te Batavia tegen marktprijs leveren; *h*. de onderdanen van de Kompagnie zouden 3 % van de goederen als uitvoerrecht betalen, doch van rijst een Spaansche reaal per kojan, en den voorrang hebben boven andere natiën; *i*. geen Makassaren zouden in het Rijk worden toegelaten, dan met passen van de Kompagnie; *j*. de Kompagnie zou hare vijanden op de reede van Batavia mogen aantasten en daartoe hulp vragen van 's Soesoehoenans onderdanen, die ook allen bijstand zouden verleenen bij schipbreuk; *k*. de Soesoehoenan verbond zich voor oorlogskosten te betalen 250000 Spaansche rijksdaalders en 3000 lasten rijst, alles in drie jaren te voldoen. Duurde de oorlog langer dan tot Julij van het toen loopende jaar, dan zouden de overige onkosten berekend worden op 20000 Sp. realen 's maands; *l*. tevens zou de Kompagnie eene bezetting op den berg van Japara leggen, die de Soesoehoenan zou betalen. Eene bepaling was er nog bijgevoegd geweest, welke de Soesoehoenan weigerde te ratificeren, namelijk de uitbreiding van het gebied van Batavia tot aan de rivier van Pamanoekan. Het opperhoofd van de loge te Japara, Couper, ging zelf naar de hoofdplaats om de erkenning van het traktaat te verkrijgen. Hij vond den Soesoehoenan in zeer zwakken toestand en het bestuur geheel in handen van vier zijner zonen, die dan ook het traktaat uit zijnen naam bekrachtigden. De toestand des Rijks was toen zeer ongunstig, daar de Javanen tot dicht onder de muren van Plèrèd de partij van Troena-djaja toevielen.

Speelman begaf zich nu naar Soerabaja, deed eerst een haven van Madoera aan en zond Couper vooruit naar Troena-djaja, die zich in eene sterkte te Ampèl bij Soerabaja ophield. Deze weigerde onderhandelingen aan te knoopen en tevens om zich aan den Soesoehoenan te onderwerpen, zoodat Speelman een manifest tegen hem uitvaardigde, waarin hij tot vijand van de Kompagnie verklaard werd. Den 13 Mei tastte hij de versterkingen bij Ampèl aan, en veroverde die na een gevecht van twee uren. Troena-djaja vluchtte landwaarts in naar Kediri en Speelman besloot hem derwaarts te volgen en daarna Mataram te ontzetten, doch achtte het wenschelijk eerst Madoera, waar Troena-djaja's partij geheel de de overhand had, te onderwerpen. Hij begaf zich in Julij daarheen, nam Arosbaja en eenige andere plaatsen in, doch was weldra genoodzaakt naar Japara terug te keeren door de gebeurtenissen, die intusschen in het Rijk van Mataram waren voorgevallen. Couper liet hij met eenige schepen in de Straat van Madoera achter, ook om het oog te houden op Bantamsche vaartuigen, die daar kruisten

en die men verdacht de opstandelingen van wapenen en ammunitie te voorzien; voorts nam hij nog, als gevolmachtigde en veldheer van den Soesoehoenan, de Soerabajasche hoofden den eed van getrouwheid af en knoopte vergeefsche onderhandelingen aan met de Makassaren, die verscheiden regentschappen afliepen en brandschatten, en zich volstrekt niet om Troena-djaja bekommerden.

Nadat de laatstgenoemde op Kediri was aangekomen, had hij zijn veldheer Dandang-Watjana met een aantal Madoerezen en Radèn Kadjoran met de Javanen naar Mataram gezonden, waar de Prinsen te vergeefs trachtten de stad te verdedigen. Zij verlieten die met hun vader den 2 Julij. De laatstgenoemde, reeds zeer zwak, vluchtte westwaarts door Bagelen en Banjoemas met zijn zoon den troonopvolger, terwijl de anderen in Bagelen achterbleven en ieder voor zich een aanhang trachtte bijeen te brengen. De hoofdplaats werd door de Madoerezen verbrand en onder anderen een groote hoeveelheid geld buit gemaakt en naar Kediri gezonden. Ook waren dochters van den Soesoehoenan gevangen en naar Kediri gebracht, waarvan eene, Radèn Tampa, door Troena-djaja tot vrouw werd genomen. Bovendien waren de Pangéran Poerbaja, benevens die van Tjeribon en Sampang derwaarts gegaan, en hadden, althans voor het uitwendige, de partij van Troena-djaja gekozen. Te Wanajasa gekomen, overleed de oude Soesoehoenan. Zijn zoon nam zijn lijk mede naar Tagal en liet het begraven op een plaats Tagal Wangi geheeten, waarnaar zijn vader in de geschiedenis onder den naam van Soesoehoenan Tagalwangi bekend is. De troonopvolger nam nu den naam aan van Soesoehoenan Amangkoerat Senapati Ingalaga, en vroeg hulp van Speelman om zijne hoofdplaats te heroveren. Zijne broeders waren bij elkander in Bagelen, trachtten van daar uit de Madoerezen oostwaarts op te verjagen en weigerden zich aan hun broeder te onderwerpen. Speelman kwam den 29 Augustus te Japara aan en noodigde den Soesoehoenan mede derwaarts te komen, ten einde in gezamenlijk overleg te kunnen handelen. In afwachting daarvan bezette hij Koedoes en Pati, doch slaagde er niet in andere belangrijke voordeelen te behalen. Nadat de Soesoehoenan reeds in September op Japara was geweest, kwam hij in Oktober aldaar terug en onderteekende toen twee akten, die aan de Kompagnie op nieuw belangrijke voordeelen verschaften. In de eerste werd de overeenkomst van 28 Februarij 1677 bevestigd en verklaarde de Soesoehoenan dienovereenkomstig aan de Kompagnie schuldig te zijn: *a.* 250000 rijksdaalders; *b.* 3000 lasten rijst: *c.* 60000 rijksdaalders voor drie maanden oorlogskosten. Behalve het

verband daardoor op zijn Rijk in het algemeen gelegd, werden alle zeehavens van Krawang tot het uiterste oosten, zoolang de achterstal duurde, in eigendom overgedragen aan de Kompagnie, ten einde de inkomsten en de rijst, die de Soesoehoenan als schatting hief, in mindering der schulden te innen. Deze akte werd geteekend den 19 Oktober 1677 en op den volgenden dag een tweede, welke het gebied van Batavia uitbreidde tot aan de rivier van Pamanoekan, zoodat nu werd verkregen wat vroeger geweigerd was. Tevens werd bepaald dat alle vreemdelingen, Makassaren, Maleijers, Baliërs, Chinezen enz., zouden staan onder gebied en discipline van de Kompagnie, ofschoon zij bleven 's Soesoehoenans onderdanen. Ten slotte werd aan de Kompagnie, met uitsluiting van alle anderen, verlof gegeven om allerlei soort van katoenen kleedjes en amfioen in 't Rijk van Mataram in te voeren, terwijl 's Soesoehoenans onderdanen die ook nergens anders dan bij 's Kompagnie's kantoren zouden mogen koopen, op straf van konfiskatie ten voordeele van den Soesoehoenan. In plaats van nu den oorlog gezamenlijk te gaan voeren, schenen de Javanen alles aan de Hollanders te willen overlaten, terwijl de Soesoehoenan zich zeer weinig aan de zaken liet gelegen liggen. Java was nu verdeeld tusschen verschillende hoofden. Troena-djaja had nog steeds het grootste gedeelte in zijn macht; op het land ten westen van den berg Lawoe maakte Radèn Kadjoran, thans Panembahan Rama geheeten, aanspraak; in Bagelen en Mataram heerschten de broeders van den Soesoehoenan, van welke Pangéran Poeger het meest in aanzien was; Tjeribon neigde zeer tot Bantam over. Twee van de Prinsen van Tjeribon, die aan het hof van Mataram waren geweest en na de verovering door de Madoerezen naar Kediri waren gegaan, werden door de Bantammers afgehaald en naar Tjeribon overgebracht. Hier hadden zij echter oneenigheid gekregen met hun derden broeder en waren toen naar Bantam vertrokken, om de beslissing van den Sultan in te roepen, die daardoor te beter gelegenheid kreeg zijn gezag uit te breiden en dan ook reeds Indramajoe had bezet. Soesoehoenan Amangkoerat was reeds te Japara en bezat den grooten steun van de Hollanders, die er eindelijk in slaagden hem te bewegen troepen tegen den vijand af te zenden. In het laatst van 1677 werden dan ook met behulp van 's Kompagnie's troepen eenige voordeelen behaald, doch even spoedig weder losgelaten. Een der Javaansche hoofden, Martalaja, regent van Tagal en Landvoogd der Westerstranden, werd deswege van verraad verdacht en om het leven gebracht. Speelman was in het begin van 1678 door het

overlijden van Maetsnycker genoodzaakt naar Batavia terug te keeren en het bevel in handen te laten van de Saint Martin.

De oorlogen in Europa door de Republiek met Engeland gevoerd, hadden zich in Indië slechts zeer weinig doen gevoelen. Dreigender voor het Nederlandsch gezag aldaar werd evenwel de oorlog in 1672 tegen Engeland en Frankrijk, toen eene Fransche oorlogsvloot onder bevel van de La Haye, die reeds vroeger was uitgezeild met den gewezen Direkteur-Generaal van den handel Caron aan boord, welke in Fransche dienst was getreden, op de kust van Ceilon, voor Trinkonomale verscheen en van Radja Singa verlof kreeg daar een fort te bouwen. De Hollanders stonden op dat tijdstip tot dien Vorst in eene eenigzins vijandige verhouding en van daar zijne toegevendheid jegens de Franschen. Van Goens, die er nog het bestuur in handen had, meende niet te moeten dralen met hier door te tasten. In afwachting van hulp uit Batavia, en terwijl hij zelfs bevelen over land uit Europa vraagt, valt hij de Fransche vloot aan en vermeestert er vier schepen van, terwijl de overige genoodzaakt zijn naar de kust van Koromandel te wijken, waarop terstond de Fransche sterkte op Ceilon door hem wordt genomen. De La Haye bezette vervolgens St. Thomé, op de kust van Koromandel, doch werd er belegerd door den Vorst van Golkonda en door van Quaalberg, die door den Goeverneur-Generaal met eene vloot was afgezonden en reeds de Engelsche schepen van die kust had verjaagd. De La Haye verdedigde zich hardnekkig, en eerst nadat al zijne schepen op één na waren verloren, gaf hij St. Thomé over en keerde hij met het overschot zijner manschappen naar Frankrijk terug (6 November 1674). Aldus overal zegevierende en door alle Vorsten en volken geëerd, had 's Kompagnie's gezag reeds binnen korten tijd een hoog standpunt bereikt. Gedurende het tijdperk van het bestuur van Maetsnycker traden de Hollanders, zich sterk gevoelende tegenover de inlanders en de Europeanen, overal stoutmoedig op en schroomden zij dikwijls niet handelingen te plegen, die alleen door een goeden uitslag konden worden gewettigd. De Nederlandsche naam werd overal gevreesd en geëerbiedigd. De luister die hem omstraalde, bleef bijna eene eeuw lang onverduisterd; maar tevens werd door de uitbreiding van het politiek gezag een toestand geboren, die den ondergang van het handelslichaam, door 't welk al die grootheid was verkregen, onvermijdelijk moest bevorderen. De Kompagnie, die thans op het toppunt van haren bloei was gekomen, ondersteunde de Staten-Generaal op hun verzoek in den tweeden Engelschen oorlog met 20 oorlogschepen en ontving daar-

voor verlenging van haar oktrooi tot 1700. Reeds in 1672 werd de Kompagnie op nieuw door de Staten van Holland en Zeeland om ondersteuning aangesproken en stelde zij ter hunner beschikking de som van twee millioen, die later door de genoemde provinciën in obligatiën werden terugbetaald. 's Kompagnie's schulden namen echter door deze buitengewone uitgaven zeer toe, hetgeen mede een der oorzaken was die tot haren achteruitgang leidden.

HOOFDSTUK XI.

NEDERLANDSCH INDIË TOT AAN HET EINDE VAN DEN EERSTEN JAVAANSCHEN SUCCESSIE-OORLOG. 1678—1708.

Opvolger van Maetsuycker was de door zijne handelingen in Voor-Indië reeds zoo bekende Rijklof van Goens, sedert 1675 Direkteur-Generaal van den handel en aangewezen als Goeverneur-Generaal. Reeds had hij een lange en roemrijke loopbaan in Indië afgelegd. Hij was jong in Indië gekomen en had er spoedig zijne ouders verloren; door Specx in bescherming genomen, bekleedde hij achtereenvolgens alle rangen in dienst van de Kompagnie, en trad vooral op den voorgrond na zijne ambassades naar Mataram en zijn spoedig daarop gevolgde korte reis naar Nederland.

In de eerste plaats trekt Java wederom de opmerkzaamheid. Nadat de Saint Martin het bestuur had overgenomen, werden enkele tochten naar het binnenland gedaan, doch de zaken bleven grootendeels in denzelfden toestand. In Junij kwam Antonie Hurdt met den titel van superintendent het beleid der zaken op zich nemen, die na eenige voorbereidende maatregelen besloot den vijand te gaan opzoeken en hetzij Kediri, hetzij Mataram te bezetten. De laatste plaats was door de Madoerezen verlaten en daarop in handen gevallen van Pangéran Poeger, die zich onder den naam van Soesoehoenan Ingalaga mede tot onafhankelijk Vorst had verklaard. Een aantal troepen werden bijeengebracht en onder bevel van de kapiteins Tak, Renesse, Muller en anderen in verschillende afdeelingen uitgezonden. Tak ging met eene afdeeling van 385 man naar Samarang; Renesse en Muller trokken met ongeveer 700 man naar Blora en Djipang, (Bodjanegara). Hurdt zelf verliet met 683 man, in vereeniging met den Soesoehoenan, die 3000 Javanen te velde bracht, den 5 September Japara en bereikte den 21 Grompol, waar hij Tak vond. Op aan-

drang van den Soesoehoenan werd nu besloten naar Kediri op te rukken en Tak gelast ten zuiden van den berg Lawoe om, den marsch derwaarts te doen en zich kort voor Kediri met het hoofdleger te vereenigen. Zoo kwam men na een zeer moeijelijken tocht den 13 Oktober te Singkal, aan de rivier van Kediri, tegenover zeer uitgestrekte en zware vijandelijke versterkingen, die men wegens den snellen stroom niet kon aanvallen. Hier vereenigden zich Renesse en Muller met Hurdt; doch ofschoon men de Madoerezen in kleine schermutselingen versloeg, gelukte het niet hun belangrijk nadeel toe te brengen. Terzelfder tijd trachtte men nog de Makassaren, die zich te Kapar in het Soerabajasche hadden gevestigd, over te halen zich tegen Troena-djaja te verklaren, doch dit had een tegenovergesteld gevolg, daar zij zich wederom meer bij de Madoerezen aansloten, waartoe zij van de zijde van Bantam bijzonder werden aangespoord. Intusschen was het vereenigd Hollandsch-Javaansch leger nog steeds te Singkal voor de rivier gelegerd, en na eene vergeefsche poging gelukte het eerst den 17 November aan kapitein Tak den overtocht te forceren en den vijand uit zijne verschansingen te verdrijven. Van hier rukte men nu onmiddellijk op naar Kediri, welke stad den 25 November werd bestormd en met een gering verlies bemachtigd. Troena-djaja zelf ontkwam door de vlucht naar Blitar, doch zijne schatten vielen in handen van de overwinnaars, gelijk mede de gouden kroon, die volgens de overlevering nog afkomstig was van Madjapaït en door de Madoerezen uit Mataram was ontvoerd. Zij werd onmiddellijk aan den Soesoehoenan afgegeven. De Saint Martin met den Soesoehoenan te Kediri achterlatende, vertrok Hurdt naar Soerabaja, waar inmiddels Poleman was aangekomen met versche troepen en een aantal Boeginezen en Makassaren, onder bevel van den bekenden Aroe Palakka zelf. Nadat ook de Saint Martin en de Soesoehoenan in Januarij 1679 Soerabaja hadden bereikt, werd het noodig geacht de Makassaren, die steeds eene dubbelzinnige rol speelden, in hunne sterkte te Kapar aan te tasten.

Hurdt begaf zich daarop naar Batavia om inlichtingen te geven, en droeg het bevel over de troepen aan Poleman over, wien het niet zoo gemakkelijk viel aan de nu verstrooide vijanden belangrijk nadeel toe te brengen. Het gelukte hem evenwel de opstandelingen, die tot dicht bij Soerabaja stroopten, te verslaan bij Si Pandjang. Ongelukkig viel hij kort daarna van zijn paard in de rivier en overleed aan de gevolgen. Couper was tot zijn opvolger bestemd. Deze zond kapitein Sloot van Samarang af tegen Wana-

karta, het verblijf van Panembahan Rama of Radèn Kadjoran, schoonvader van Troena-djaja en een der hoofdopstandelingen. Zonder veel moeite werd in September 1679 Kadjoran gevangen genomen en daarna om het leven gebracht. Couper zelf ging naar Soerabaja, vanwaar hij tegen Kapar, de vesting die door Kraèng Galesoeng en de Makassaren was bezet, optrok. Behalve de troepen in 's Kompagnie's dienst, die uit Europeanen en Amboinezen bestonden, had hij nog de hulpbende Boeginezen onder bevel van Aroe Palakka bij zich, terwijl het Javaansche leger met den Soesoehoenan zich mede daarbij bevond. Kapar werd hardnekkig verdedigd en eerst na een herhaalden aanval genomen. Kraèng Galesoeng werd gewond en overleed kort daarna. De nog in leven zijnde Makassaren werden naar hun land overgevoerd of verwijderden zich vrijwillig. Toen bleef alleen Troena-djaja over, die slechts met eene geringe macht zich op het gebergte in Malang en Ngantang zich ophield, waar Couper hem vruchteloos trachtte in te sluiten.

Na verloop van eenigen tijd evenwel werd hij op den berg Kloed zeer in 't naauw gebracht door Jonker, den bevelhebber der Amboinezen, die den Soesoehoenan als lijfwacht waren gegeven. Jonker wist daarop Troena-djaja op belofte van lijfsbehoud te bewegen zich aan hem over te geven, doch Couper leverde hem aan den Soesoehoenan uit, die uit wraak Troena-djaja onmiddellijk eigenhandig ter dood bracht. Daarmede was deze gevaarlijke opstand wel geëindigd, maar de rust nog niet geheel hersteld. Vóór alles meende de Soesoehoenan den Panembahan van Giri voor zijn aandeel in de onlusten te moeten straffen. Het kostte weinig moeite dien te verslaan, waarna hij met zijn geheele geslacht om het leven werd gebracht. Nu bleef alleen de broeder van den Soesoehoenan, Pangéran Poeger, die zich in Midden-Java tot Vorst had doen erkennen, over. Daar in 't oosten de rust geheel was hersteld, keerde de Soesoehoenan naar Midden-Java terug en vestigde zijn zetel te Wanakarta, waaraan hij den naam gaf van Kartasoera Adiningrat. Eerst in 't volgende jaar (1680) kwam Pangéran Poeger zich daar onderwerpen. Zijn laatste medestander was een zekere Nimrod, die na deze onderwerping nog voortging te rooven en te plunderen, doch in December 1681 werd verslagen en gedood.

De Soesoehoenan was nu van zijn troon verzekerd, maar zijn Rijk was in aanzien en omvang verminderd. De zware schattingen aan de Kompagnie voor oorlogskosten op te brengen, hielden natuurlijk den bloei van zijn Rijk tegen, terwijl bovendien niet alleen een groot gedeelte van den handel in de macht kwam van de Kom-

pagnie, maar ook zijne onderdanen in hun zeevaart zeer werden beperkt. Behalve dat Samarang en alle landen westelijk van Tjeribon moesten worden afgestaan, werd dit gebied zelf aan 's Soesoehoenans oppermacht onttrokken en onder bescherming van de Kompagnie geplaatst (1681), zonder dat dit evenwel door den Soesoehoenan werd erkend. Hetzelfde had in 1686 plaats met Soemanap en Pamakassan, wier Regent Joeda Negara, ten einde zich in der tijd tegen Troena-djaja te verdedigen, 's Kompagnie's bijstand had ingeroepen. Reeds zeer spoedig werden ook de verschillende regentschappen van Krawang en de Preangerlanden onder bestuur van de Kompagnie gebracht, waarvan het westelijk gedeelte, Jakatra, Krawang en Tjiandjoer, rechtstreeks onder Batavia, het oostelijke onder Tjeribon ressorteerden, terwijl een der Prinsen van Tjeribon onder toezicht van den gezaghebber der Kompagnie het bestuur uitoefende.

Naauwelijks was alles op Java tot rust gekomen, of in de Molukken ontstonden weêr moeijelijkheden, waarbij 's Kompagnie's gezag groot gevaar liep. De Sultan van Ternate, toenmaals Kaitjili Sibori, ook Sultan Amsterdam, geheeten, betoonde zich in schijn altijd haar vriend, doch weldra ontdekte men zijne verraderlijke plannen, die zonder de tegenwoordigheid van den verdienstelijken Padtbrugge zeker niet zoo licht zouden zijn verijdeld. Meer dan eens had deze Vorst afschuwelijke wreedheden gepleegd, waardoor zijn eigen familie en zijne Grooten hem zeer weinig genegen waren. Zijne plannen tegen de heerschappij der Hollanders kregen een begin van uitvoering, toen hij in 1680 een zendeling naar Amboina zond om de Mohammedanen aldaar tot opstand tegen hen aan te zetten. Deze werd echter gevat en ter dood gebracht. Zelf trachtte hij op een gastmaal den Goeverneur met zijne familie om te brengen, hetgeen echter door de houding van zijne zuster, die aan Padtbrugge achterdocht inboezemde, werd ontdekt en dien ten gevolge verijdeld. De Sultan liet daarop eenige soldaten, die buiten het fort waren, vermoorden, en verbood zijn volk iets aan de Hollanders te leveren; hij zelf ging binnen 's lands verblijf houden. De Grooten en Rijksraden kwamen evenwel den Goeverneur van hun trouw verzekeren, met aanbod als gijzelaars naar Batavia te gaan, zoodat de Sultan geheel alleen bleef staan. Hij werd dan ook spoedig gevangen genomen en met zijne Grooten naar Batavia overgebracht Padtbrugge deed inmiddels een tocht naar de afgestane Rijkjes op Noord-Celebes met het doel om de Vorsten aldaar hunne onderwerping aan de Kompagnie duidelijk te maken. Na eenigen weêrstand te Gorontalo, erkenden alle de Kompagnie als hun Souverein. In 1683

werd te Batavia een nieuw traktaat met Sultan Amsterdam gesloten, dat zijne geheele onderwerping aan de Kompagnie staafde en waarbij het jaarlijksch inkomen voor den afstand der kruidnagelen, in 1652 toegestaan, werd ingetrokken en vervangen door een kleiner jaarlijksch subsidie. Ook werd den Sultan een raad van twaalf Grooten voor het bestuur ter zijdegesteld. Zoo kwam Ternate's Vorst, wiens voorganger eens de eerste vriend der Nederlanders in den Archipel was geweest, als een geheel van hen afhankelijk leenman in zijn Rijk terug.

In het gebied der specerij-eilanden was nu het gezag van de Kompagnie voor goed gevestigd. Alles onderwierp zich voortaan aan hare beschikkingen en tot aan het einde der 18de eeuw heerschte zij hier onverdeeld en had zij volkomen gelegenheid haar stelsel van uitsluiting en monopolie toe te passen. Geen inlandsch noch Europeesch vijand betwistte haar dit meer; rust heerschte er allerwege en geen opstanden noch oorlogen zijn hier te vermelden.

Op de Westkust van Sumatra had men in het jaar 1680 ook weder tegen verzet van de zijde der Maleijers van Bajan en Troesan te kampen, doch dit werd met ondersteuning van Batavia weldra overwonnen. Men begon zich hier ook met meer ijver op de ontginning der goudmijnen, bepaaldelijk die van Silidah, toe te leggen, doch niettegenstaande men daartoe zelfs bergwerkers uit Saksen liet komen, bleef de opbrengst steeds verre beneden de uitgaven, die dan ook zeer groot werden. Door de groote sterfte der slaven, die voor 't werk werden gebruikt, was men genoodzaakt gedurig nieuwe aan te voeren, en toen de Europesche mijnwerkers mede spoedig stierven, werd langzamerhand de zaak geheel opgegeven.

De zwakke gezondheid van van Goens had hem, reeds kort nadat hij als Goeverneur-Generaal was opgetreden, doen besluiten zijn ontslag te vragen. Hij verkreeg dit, met verlof om in Indië te blijven, doch gaf de voorkeur aan terugkeer naar Nederland. Den 25 November 1681 droeg hij het bestuur over aan den Direkteur-Generaal Speelman, die tot zijn opvolger was benoemd, en nam daarop de reis naar Holland aan, doch overleed spoedig na zijne aankomst aldaar. Zijn opvolger had een voorspoedige loopbaan gehad en zich in vroegere betrekkingen bijzonder onderscheiden, ook in die van Direkteur-Generaal, tot welk laatstgenoemd ambt hij ten gevolge der terugroeping van eenige boven hem geplaatste Raden van Indië werd benoemd. Tot den hoogsten rang opgeklommen, schijnt hij het waken voor de belangen van het bestuur niet

meer noodig te hebben geacht en gaf hij zich nog meer dan vroeger aan een ongeregeld leven over.

Onder zijn bewind begon 's Kompagnie's groote invloed zich ook te vestigen in het Rijk van Bantam, waartoe aanleiding gaf een binnenlandsche oorlog tusschen den ouden en den jongen Sultan. De eerste, onder den naam van Sultan Agoeng bekend, had in 1680 afstand gedaan van den troon en zich gevestigd te Tirtajasa, een residentie, die hij voor zich had doen bouwen. De zoon, Aboe'lhazar Abdoe'lkahar, gewoonlijk Sultan Hadji geheeten, trachtte terstond na zijne troonsbeklimming de goede verstandhouding met de hooge Regering te Batavia, die in den laatsten tijd veel te wenschen had overgelaten, te herstellen, en zond daartoe een gezantschap naar Batavia. De Regering verlangde evenwel herstel van grieven, en de Sultan voldeed hieraan in zooverre, dat hij eenige Nederlanders die bij verschillende gelegenheden waren gevangen genomen, teruggaf. Men nam hiermede voorloopig genoegen en zond een gezant tot begroeting van den jongen Vorst, die daarop ook door de Engelschen, welke nog altijd eene loge te Bantam hadden, werd erkend. Spoedig evenwel ontstonden oneenigheden tusschen vader en zoon. De eerste verlangde nog invloed op de regering te behouden, dien zijn zoon hem ontzegde, en ten gevolge waarvan hij hem wilde afzetten en door een anderen zoon vervangen. Hij verwierf zich een aanhang in het Rijk, bracht een leger bijeen en belegerde de hoofdstad Bantam, die door zijn zoon was bezet. Deze zag zich genoodzaakt in eene sterkte terug te trekken, die, naar men wil, door een Hollander, Lucas Cardeel, die Mohammedaan was geworden en onder den naam van Wira Goena bij den Sultan in aanzien stond, voor hem was gebouwd.

Hier sloot hem zijn vader, geholpen door de Engelschen en Denen, zeer naauw in, zoodat hij de tusschenkomst van de Nederlanders inriep. Men zond daarop de Saint Martin met 200 man, om bemiddeling aan te bieden; en toen dit door Sultan Agoeng werd afgeslagen, ontving de Saint Martin bevel, den jongen Sultan te ondersteunen. Hij draalde daarmede evenwel zoo lang, dat men Tak met versterkingen zond. Deze landde den 7 April 1682 en verjoeg de belegeraars. Verwoed op de Engelschen wilde de jonge Sultan ze alle doen ombrengen; de tusschenkomst van Tak redde hen echter, doch het verblijf in Bantam werd hun evenzeer als den Denen ontzegd. Van de landzijde drong Hartsing het Bantamsch gebied binnen, en veroverde Tangéran, doch zonder veel meer te vorderen. In 1683 evenwel gelukte het aan Tak Tirtajasa, den

zetel van den ouden Sultan, in te nemen, en aan de Ruiter om Anjer te bezetten, waardoor Sultan Agoeng zich eindelijk tot onderwerping genoodzaakt zag. Zijn zoon was zoo verbitterd, dat hij verscheiden aanzienlijken, die tot de partij zijns vaders hadden behoord, liet ombrengen en ook zijns vaders leven bedreigde. Het was slechts door de tusschenkomst der Nederlandsche bevelhebbers, dat dit werd gespaard, terwijl hij later (1686) tot meerdere veiligheid naar Batavia werd gebracht, alwaar hij op het kasteel werd gevangen gezet en in 1695 overleed. Voor de ten behoeve van Sultan Hadji gemaakte oorlogskosten, ten bedrage van 600000 Rs. verkreeg men bij traktaat van 17 April 1684 o. a. den uitsluitenden handel in peper en katoenen kleedjes in Bantam, Lampong en Silebar; doch bij herroeping van dit monopolie zou de Kompagnie weêr al hare rechten op vergoeding tot dat bedrag hernemen. Verder werd door den Sultan afgezien van alle aanspraken op Tjeribon en werd de rivier van Tangéran tot grens aangenomen, doch verkreeg de Kompagnie nog een strook lands ter breedte van 600 roeden ten westen van die rivier. Tevens zou tot verzekering van den handel een fort aan de monding van den Tjipandan worden gebouwd, dat ter eere van den Goeverneur-Generaal den naam Speelwijk verkreeg.

De gevolgen der verdrijving van de Engelschen bleven niet uit. Ofschoon door de Nederlanders gastvrij bij hun vertrek van Bantam ontvangen, beklaagden zij zich toch zeer over de behandeling, hun aangedaan. De Engelsche Kompagnie wist Engelands Koning, Karel II, zelfs er toe te brengen de zaak tot eene voor hem persoonlijke kwestie te maken, waarvoor voldoening van de Staten-Generaal werd geëischt. Eene benoeming van kommissarissen leidde tot geen uitkomst. Men was in Indië dan ook zeer beducht voor oorlog en bracht zelfs eene belangrijke vloot bijeen. De tijdsomstandigheden in Engeland hadden echter ten gevolge, dat de zaak rusten bleef. De Engelsche Kompagnie zat intusschen niet stil. De westkust van Sumatra werd door haar uitgekozen voor hare nieuwe vestigingen, en Benkoelen, Batang Kapas en Silebar bezet. Van Silebar werden zij weldra door Sultan Hadji verdreven; doch op Benkoelen en Batang Kapas liet men hen rustig blijven, ofschoon deze laatste plaats van 1667 af onder de Nederlandsche bezittingen werd gerekend. De Bewindhebbers klaagden dan ook later over deze toegevendheid, doch men kon er toen niet meer op terugkomen, en deze posten bleven van dien tijd af in de handen der Engelschen.

De Goeverneur-Generaal Speelman beleefde dit niet meer. Hij

overleed reeds in Januarij 1684, en weinige uren na hem de Direkteur-Generaal van den handel Bart. De Raad van Indië ging tot nieuwe keuzen over, waarbij een der jongste leden van den Raad, Johannes Camphuis, voor de hoogste betrekking werd aangewezen. Hij was meermalen opperhoofd in Japan geweest, en had overigens altijd in verschillende funktiën op Batavia vertoefd. Bij zijne medeleden in den Raad was hij niet bijzonder bemind, en het schijnt dat juist daarom de keus op hem viel. Vooral de Direkteur-Generaal, Antonie Hurdt, werkte hem tegen, maar hij werd door de Kamer van Zeventienen gehandhaafd. Dit maakte hem sterk in zijn beheer en een verschil over de benoeming van een fiskaal dreef hem zelfs om gedurende twee jaar de vergaderingen der Hooge Regering niet bij te wonen en de zaken zonder of met instemming van den Raad te besturen.

In vergelijking met de laatste jaren, zijn die van zijn bewind vreedzaam te noemen. Hij was een groot beminnaar van beschaving en wetenschap, en heeft dan ook de uitgave van verschillende werken over Oost-Indië en Japan bevorderd, zoo als die van Rumphius en Kaempfer. Ook werden in zijn tijd de bekende werken van Nieuhoff en Nicolaas de Graaf geschreven. Hij zelf had als Sekretaris van de Hooge Regering eene geschiedenis van de stichting van Batavia geleverd.

Op Java bleef de rust voor het uitwendige voortduren: de Kompagnie nam hare nieuwe bezittingen over, en de Vorsten van Bantam en Mataram moesten hunne geschokte Rijken verder bevredigen en tijd hebben om zich van de treurige gevolgen van den burgeroorlog te herstellen. Alleen het gebeurde met Soerapati kwam eensklaps de goede verstandhouding met Mataram verstoren. Volgens het meest gegronde verhaal was Soerapati eigenlijk een Balinesche slaaf, die later onder het korps Balinezen in dienst van de Kompagnie kwam en zelfs tot luitenant opklom. Na den Bantamschen oorlog was een zekere Pangéran Poerbaja in de bovenlanden van Batavia blijven rondzwerven, bij wien zich een vluchteling van Batavia, Joesoef geheeten, had gevoegd. Troepen, uitgezonden ter vervolging, bewerkten, dat Joesoef zich bij de Segara Anakan overgaf en dat Pangéran Poerbaja zich, vooral door bemiddeling van Soerapati, te Tandjong Poera, toenmaals de verste binnenlandsche post in den omtrek van Batavia, kwam onderwerpen. Spoedig nam hij evenwel weêr de vlucht, toen de Vaandrig Kuffeler hem niet alleen alle wapenen van zijne volgelingen, maar ook zijn eigen kris afeischte. Kuffeler wierp de schuld van deze vlucht op

Soerapati, ten gevolge waarvan deze met de Balinezen oproerig werd, een gevecht leverde tegen Kuffeler en de zijnen, daarna met zijne Balinezen naar de binnenlanden vluchtte en de omstreken van Batavia onveilig maakte. Dit werd zelfs zoo erg, dat Couper in kommissie naar Tjeribon en de daaronder behoorende regentschappen werd gezonden om hem in handen te krijgen. Dit gelukte echter niet; hij ontkwam op 't gebied van Mataram, naar men wil, met oogluiking van een Tjeribonsch Vorst. Hier geraakte hij zeer in gunst bij den Soesoehoenan, niettegenstaande deze volgens de bestaande overeenkomsten hem moest uitleveren. De Regering te Batavia zond daarom Tak in 1686 in gezantschap met een der Tjeribonsche Prinsen, Sultan Anom (want zij hadden toen den titel van Sultan aangenomen), naar Kartasoera, ten einde op een aantal punten voldoening te vorderen, vooral ook op de betaling van de steeds achterstallige schuld aan te dringen, en Soerapati op te eischen. De Kompagnie had nog steeds eene kleine afdeeling troepen bij den Kraton van den Vorst; Tak had ook eenig krijgsvolk bij zich, terwijl de Tjeribonsche Prins een gevolg van 1600 man zou hebben gehad. Soerapati was bij de lijfwacht van den Soesoehoenan geplaatst, en werd vooral door den Rijksbestierder Rangga Koesoema beschermd. Toen nu Tak als afgezant kwam, schijnt men Soerapati, die nog altijd zijn bende Baliërs bij zich had, niet te hebben durven aantasten en toch zich aan de eischen der Regering niet te hebben willen onttrekken. Op 8 Februarij 1686 kwam Tak in de nabijheid van Kartasoera, en op datzelfde oogenblik werd er een gevecht geleverd tusschen Soerapati met de zijnen en de Javanen, waarbij de laatsten op de vlucht sloegen en de hulp der Hollanders inriepen. Tak ging er toen zelf met een klein aantal troepen op af, waarop de aanval der Baliërs zich eensklaps tegen hem rigtte en hij met den opperkoopman van Vliet en bijhebbende manschappen sneuvelde, terwijl men geen tijd of besef had hem uit de verschansing, waarin zich de kleine Nederlandsche bezetting bevond, te hulp te komen. Deze werd spoedig daarop door de Regering teruggeroepen, daar zij zich overtuigd hield, dat de Soesoehoenan zelf de oorzaak was van het gebeurde en het bestrijden van de Balinezen door de Javanen slechts eene schijnvertooning was geweest. Het was waarschijnlijk om deze reden, dat de Regering zich niet meer met de gebeurtenissen in het Rijk van Mataram inliet, waar Soerapati, hetzij uit eigen beweging, hetzij met overleg van den Soesoehoenan, zich een onafhankelijk gebied verwierf in Pasoeroean, van waar hij den Javaanschen Regent

verdreef, en zijne macht tot over Malang en Kediri uitbreidde. Wel werd Soerapati of, zooals hij zich sedert dien tijd noemde, Wira-Negara, eenige jaren later door de Javanen beoorloogd, maar zonder eenig gevolg, terwijl men op Batavia bij voortduring weigerde eenige hulp te verleenen, omdat men het Javaansche Hof steeds verdacht hield met hem te heulen.

Behalve eenige moeijelijkheden in Djambi, waar de Vorst door den tegenstand van een' zijner broeders verontrust werd en door de hulp van de Kompagnie zich op den troon moest handhaven, verdienen nog de in 1685 en 1689 met het Maleische Rijk gesloten verdragen de aandacht. Bij het laatste werd aan de Kompagnie de alleenhandel toegestaan in het toenmalig gebied en tevens in Siak, doch dit liet in de uitvoering zeer veel te wenschen over, zoodat er weinig voordeel van werd getrokken, maar het legde den grond tot latere overeenkomsten.

In Voor-Indië onderscheidde zich in 1686 en 1690 bijzonder Laurens Pit de Jonge. Ten gevolge van oneenigheden met den Vorst van Golkonda over eenige schulden zijner onderdanen aan de Kompagnie, nam Pit de stad Masulipatnam in bezit en dwong daardoor den Vorst zich tot het betalen van eene belangrijke som gelds te verbinden. Ook na de verovering van diens Rijk door Aureng-Zeb, bleven de Nederlanders er hunne faktoriën behouden. Van den oorlogstoestand in Europa werd door de Franschen gebruik gemaakt om een eskader onder Duquesne naar Indië te zenden ten einde aldaar hun Kantoor te Pondichery te beveiligen en den Nederlanders afbreuk te doen; doch Pit wist hun zooveel nadeel toe te brengen, dat de Vlootvoogd de Golf van Bengalen verliet en Pondichery tijdelijk door ons in bezit werd genomen, doch bij den vrede van Rijswijk in 1697 aan Frankrijk teruggegeven.

De administratie om de West van Indië was over 't geheel zeer slecht, en vond dan ook bij Bewindhebbers de meeste afkeuring. Vroeger waren ook reeds bevelen gegeven om visiteurs naar alle buitenkantoren te zenden, en zoo werden meermalen de kantoren op Ceilon en Voor-Indië door zulk een Kommissaris-Visiteur bezocht. Doch ook dit baatte weinig; integendeel, de Bewindhebbers waren overtuigd, dat het kwaad hoe langer hoe erger werd. Zij schreven daarom aan de Hooge Regering te Batavia, dat zij zelven een' Kommissaris-Generaal zouden uitzenden om de kantoren op Ceilon en in Voor-Indië te inspekteren, waartoe zij benoemden van Rheede tot Drakestein, Heer van Mijdrecht, die reeds een aantal jaren in Indië in krijgsdienst had doorgebracht en sedert eene hooge betrekking in Nederland bekleedde. Hij kwam

in 1686 in Voor-Indië aan, nam aldaar vele maatregelen, waaronder het verplaatsen en opzenden van ambtenaren, hetgeen groote ontevredenheid veroorzaakte doch geen evenredig nut aanbracht. Toen dan ook van Rheede in 1691 op reis naar Soeratte overleed, werd de kommissie ingetrokken en bleef alles op den ouden voet. Met Perzië kreeg men moeijelijkheden over den zijdehandel, zoodat zelfs een eiland in de Perzische golf door de Casembroot werd in bezit genomen (1684); een gezantschap in 1690 verbeterde de verstandhouding, doch meerdere voordeelen verkreeg men niet en zeer spoedig kwamen nieuwe zwarigheden op.

Camphuis, wiens gezondheid verminderde, had reeds meermalen zijn ontslag gevraagd en verkreeg dit in 1691, met vrijheid om naar Europa terug te keeren of in Indië te blijven. Dien ten gevolge droeg hij het bestuur in September van dat jaar aan Willem van Outhoorn over, die toen de betrekking van Direkteur-Generaal bekleedde. Camphuis leefde nog tot 1696 en overleed toen op zijn buitengoed in de nabijheid van Batavia.

Willem van Outhoorn was in 1635 te Larike op Amboina geboren, en na in Nederland in de rechten te hebben gestudeerd, naar Indië teruggekeerd, waar hij achtereenvolgens te Batavia aanzienlijke betrekkingen had bekleed. Na de aftreding van Hurdt Direkteur-Generaal geworden, was hij bij het ontslag van Camphuis de aangewezen persoon om dezen op te volgen. Hij was Goeverneur-Generaal tot 1704. Ook zijn bestuur was voor het uitwendige zeer rustig, en bloeijend de toestand der bezittingen.

Sedert geruimen tijd was het ook op Celebes rustig gebleven. Aroe Palakka, de Vorst van Boni, oefende er als de voornaamste bondgenoot der Nederlanders steeds een grooten invloed uit. Hij had zich het recht verworven de bondgenooten en medeonderteekenaars van het Bongaaisch traktaat bij den Nederlandschen Goeverneur in te leiden en wat zij te zeggen hadden in het Maleisch over te brengen. Zoo waren bijna alle vorsten op Celebes onder zijn invloed geraakt, terwijl hij zich voornamelijk van de macht der Nederlanders bediende om zich zelven te verheffen. Het was altijd zijn streven ook het Makassaarsch gebied aan Boni te onderwerpen, waartoe hij in 1687 een huwelijk tusschen zijn neef Lapatacе en de dochter van Gowa's Vorst tot stand had gebracht met de bepaling, dat een zoon, daaruit geboren, Vorst van Gowa zou worden. Toen tot het toppunt van zijn macht gekomen, ontzag hij zich zelfs niet een hoogen toon te voeren en een dreigende houding aan te nemen tegen den Nederlandschen Goeverneur. Vooral

werd de verhouding gespannen ten gevolge der gebeurtenissen op Soembawa, waarbij hij meende in zijne rechten miskend te zijn. De Vorstin van Dempo op Soembawa was vermoord, en de Vorst van Bima werd hiervan verdacht. Gevangen genomen zijnde, werd deze door de vergadering der Celebessche Vorsten ter dood veroordeeld. De Goeverneur, die later bewijzen van zijne onschuld in handen kreeg, wilde dit vonnis niet ten uitvoer leggen, doch miskende aldus, naar de meening van Aroe Palakka, de wetten van het land, waarom deze eene vijandelijke houding aannam. Men zond daarom een nieuwen Goeverneur derwaarts, die echter er niet geheel in slaagde den Vorst te bevredigen, hetgeen echter nog kort voor diens dood aan den Goeverneur van Thije gelukte. Aroe Palakka overleed in 1696 en had aan zijn neef en opvolger Lapataoe dringend aanbevolen goede vrienden met de Hollanders te blijven. Eene liefdeshistorie, waarbij een Sopingsch Prins door een zekeren Aroe Teko werd vermoord en wiens straf door een deel der Vorsten werd geëischt, veroorzaakte weldra nieuwe moeijelijkheden. Des Goeverneurs taak was nu verre van gemakkelijk, daar hij bepaalde bevelen had om zoowel de waardigheid der Regering op te houden, als de beide partijen te ontzien en oorlog te voorkomen. Allerlei middelen werden daarom te baat genomen om de Vorsten te bevredigen, en zelfs ging men daarbij zoo ver, om vele der in 1667 en 1669 afgestane landen terug te geven. Hiermede waren zij evenwel nog niet voldaan en Aroe Teko zelf gedroeg zich zoo overmoedig, dat men er eindelijk toe overging hem gevangen te nemen en een gericht van Vorsten zamen te roepen, dat hem tot verbanning naar de Kaap de Goede Hoop veroordeelde. Men verwachtte dat de Vorst van Boni voor hem zou willen optreden om vergiffenis te verkrijgen; doch deze door den Gouverneur Beernink hierover aangesproken, weigerde een enkelen stap daartoe te doen. Toen daarop een schrijven van Aroe Teko aan het hoofd van het Engelsch Kantoor te Bandjermasin, waarbij hij dezen hulp tegen de Nederlanders aanbood, den Goeverneur in handen viel, werd besloten tot de uitvoering van het vonnis over te gaan en Aroe Teko naar Batavia gebracht, vanwaar de Regering hem niet naar de Kaap, maar naar Ceilon als plaats van verbanning zond. Intusschen was de Goeverneur te Makassar genoodzaakt, voortdurend alle krachten in te spannen om eene uitbarsting der vijandschap tusschen Boni en Makassar te voorkomen. Het kwam er vooral op aan den een niet meer macht te geven dan den ander, ofschoon toch Boni zich het meest wist te doen gelden; terwijl men aan den anderen

kant steeds trachtte de genegenheid van de weduwe van Aroe Palakka te behouden, wier invloed in Boni altijd zeer groot was en dan ook dit Rijk weêrhield van openbare vijandelijkheden.

Even als op Celebes bleef ook de rust voortdurend gehandhaafd in de Molukken. Na de groote nageluitroeijingen onder de Vlaming werd eens te groote vermindering van produktie gevreesd en daarom nieuwe aanplanting op de voor die teelt aangewezen eilanden gelast. In het laatst der 17de eeuw nam evenwel de hoeveelheid ingekochte nagelen wederom zoo toe, dat op nieuw werd aangedrongen op vermindering der boomen, en in 1696 bepaalde bevelen uit Holland kwamen om de overtollige weêr uit te roeijen. De Goeverneur Schagen weigerde dit, en zijn opvolger ging er eerst na herhaalde bevelen toe over. Tevens zoude door het aanmoedigen van amfioen schuiven en het doen van hongitochten in den oogsttijd, de bevolking van de werkzaamheden in de nageltuinen moeten worden afgetrokken.

Op de Banda-eilanden was de toestand gedurende het bestuur der Kompagnie zeer weinig veranderd. De perkeniers leverden haar hun noten en foelie en ontvingen van haar levensmiddelen en slaven. De toestand dier perkeniers was in dezen tijd nog tamelijk gunstig, naar het schijnt omdat er veel gelegenheid bestond tot smokkelhandel, waardoor eene zekere mate van welvaart onder hen heerschte, die in de 18de eeuw, toen de Goeverneurs naauwkeuriger toezicht uitoefenden, geheel verdween.

In het gebied der Landvoogdij Ternate, had weinig belangrijks plaats. Slechts kwam er een andere Vorst op den troon, die zich den Hollanders zeer genegen betoonde.

Op Borneo trekt de westkust weder eens de aandacht. Nadat men zich daar langen tijd van alle bemoeijingen had onthouden, (ofschoon vermoedelijk door partikulieren relatiën voor den handel in diamanten met Soekadana waren aangeknoopt), werd de Regering in 1698 door Bantam in eene onderneming derwaarts gewikkeld. Aldaar had namelijk de Vorst van Soekadana de hoofdstad van Landak, Monggo, verwoest, naar men wil om den grooten in dat Rijk gevonden diamant. Landak had daarop de hulp van Bantam ingeroepen, welks Sultan Aboe'lmahasin zich tot de Regering te Batavia wendde om hare medewerking te verzoeken. Deze, waarschijnlijk met oogmerk om hare betrekkingen op de westkust te hernieuwen, nam de onderneming geheel op zich, echter altijd nog in naam van den Sultan. Een eskader Kompagnieschepen en een aantal vaartuigen van den Sultan werden onder bevel van Roelof Goens

gesteld, met Jakob Klaaszoon als onderbevelhebber. In 1699 had de aanval op Soekadana plaats; en na een dapperen wederstand moest de Sultan de vlucht nemen naar het binnenland. Ook de Engelschen, die aan de verdediging hadden deel genomen, namen eerst de wijk, doch moesten zich daarna aan de Hollanders overgeven. Soekadana werd tot een leen van Bantam verklaard en een Vorst met den titel van Panembahan er op den troon geplaatst. Ook Landak werd schatplichtig: het moest de diamanten voortaan tegen de halve waarde aan Bantam leveren. De Kompagnie trok geen ander rechtstreeksch voordeel van hare hulp dan twee schepen met peper, die zij ten geschenke ontving; het indirekt voordeel dat zij behaalde en waarom zij waarschijnlijk aan den tocht had deelgenomen, was het vertrek der Engelschen van de Westkust van Borneo. De verdreven Sultan van Soekadana vluchtte naar Kotawaringin, doch heroverde later zijn Rijk met behulp van Boeginezen, die zich toen in groote menigte in die streken ophielden. Het hoofd dier Boeginezen vestigde zich daarop te Mempawa en is later naar Djohor vertrokken.

Tot aan het laatste jaar van het bestuur van van Outhoorn bleef op Java, bepaaldelijk in het Rijk van Mataram, de toestand onveranderd. Het hoofdkantoor der Nederlanders werd van Japara naar Samarang overgebracht en Tjeribon onder vier in plaats van onder drie Vorsten verdeeld. In 1696 was men begonnen koffij op Java te planten, doch aanvankelijk in partikuliere tuinen. De teelt van suiker nam zeer toe, maar was langzamerhand geheel in handen der Chinezen geraakt. In 1699 overkwam Batavia een groot onheil. Eene hevige uitbarsting van den Goenoeng Salak, vergezeld van aardbeving, was oorzaak dat de Tjiliwoeng of Groote rivier werd opgestopt en de grachten der stad vol slib geraakten, waardoor bij laag water dampen uitwasemden, die zeer veel toebrachten tot de later zoo berucht geworden ongezondheid dier stad. Hoe bloeijend 's Kompagnie's bezittingen zich voor het uiterlijk ook vertoonden, toch was de vroegere kracht en energie, die bij de behandeling der zaken zoo dikwijls uitblonken, reeds min of meer verdwenen. Het prijs geven der veroveringen van Speelman op Celebes om den vrede aldaar te bewaren, was hiervan een bewijs, evenzeer als toenemende slapheid in bestuur en rechtspleging, zoodat willekeurige handelingen van ambtenaren en verboden handel, ja zelfs rooverijen in den omtrek van Batavia, ongestraft bleven. Dit, benevens de toenemende vermeerdering der uitgaven in Indië, bleef ook bij het Opperbestuur in Nederland niet onopgemerkt, weshalve

zijne ingenomenheid met van Outhoorn's beheer zeer verminderde, vooral toen het huwelijk van den Direkteur-Generaal van Hoorn met van Outhoorn's dochter eene soort familieregering aan het hoofd der zaken in Indië bracht. Den 26 September 1701 werd dan ook besloten den Goeverneur-Generaal te ontslaan en van Hoorn tot diens opvolger te benoemen.

Toen dit besluit in Indië aankwam (Julij 1702), maakte van Hoorn zwarigheid er aan te voldoen, en daar bovendien de benoemde Direkteur-Generaal was overleden, wilde men nieuwe bevelen vragen en bleef ieder wat hij was. Met hetzelfde schrijven was last gegeven om een aantal ambtenaren en burgers wegens verboden handel te doen terecht staan voor den Raad van Justitie en anderen onmiddellijk naar Nederland op te zenden. Hieraan werd voldaan, doch de zaak had verder geen gevolgen. Inmiddels bleven ook in 1703 de bevelen omtrent de opvolging in het bewind onuitgevoerd, want van Hoorn weigerde steeds op te treden en verzocht bovendien zijn ontslag als Direkteur-Generaal, welke betrekking thans werd opgedragen aan Abraham van Riebeek, alles in afwachting van nadere beslissing uit Holland. Deze kwam eindelijk in Julij 1704 aan; de Kamer van Zeventienen herhaalde de opdracht aan van Hoorn, die eindelijk toestemde op voorwaarde dat vier nieuwe extraordinaire Raden zouden worden benoemd. De Hooge Regering voldeed aan dit verlangen; zoo trad van Hoorn als Goeverneur-Generaal in September 1704 op. Van Outhoorn bleef in Indië en overleed in 1720.

In September 1703 overleed de Soesoehoenan Amangkoerat, die werd opgevolgd door zijn zoon Mangkoerat Mas, in de geschiedenis bekend onder de namen van Depati Anom en Soenan Mas. Deze had zich reeds als een wellusteling en wreedaard, en dus van ongunstige zijde doen kennen. Na het aanvaarden der Regering gedroeg hij zich zeer onverstandig tegen de aanzienlijkste hoofden en bereidde zich daardoor zijn val. Vroeger was hij gehuwd geweest met eene dochter van zijn oom Pangéran Poeger, die hij echter had verstooten, 't geen haar dood ten gevolge had gehad. Een zoon van denzelfden Prins wierp zich op als Kroonpretendent, doch werd verslagen en om het leven gebracht, terwijl zijn vader en geheele familie daarvoor de bij de Javanen eerlooze straf ondergingen van gedurende eenigen tijd in eene omheining te worden opgesloten (kabetèk). De verstandhouding tusschen oom en neef was dien ten gevolge niet zeer goed, en daar deze Pangéran Poeger dezelfde was, die reeds vroeger onder den naam van Soenan Ingalaga tijdens

den oorlog van Troena-djaja over Midden-Java had geheerscht, had hij daar nog steeds een sterken aanhang, zoodat, toen hij zich tot Pretendent voor de kroon verklaarde, vele hoofden in Mataram en Bagelèn zijne partij kozen. Ook behandelde de Soesoehoenan zijne groote vasallen, Tjakradiningrat van Madoera en Djajèngrana van Soerabaja zoo beleedigend, dat eene zamenspanning met Pangéran Poeger om den Vorst van zijn troon te stooten er het gevolg van was; Poeger verliet daarop het hof en nam de wijk naar Samarang, waar 's Kompagnie's Opperhoofd hem voorkomend ontving, maar tevens veroorloofde, dat een gezantschap van den Soesoehoenan naar Batavia vertrok. Ook Poeger zond van zijn kant gezanten met brieven vol onderdanige vriendschapsbetuigingen en beloften, terwijl Soenan Mas in de zijne noch van betaling der schulden, noch van erkenning der traktaten melding maakte. Hierover zeer ontevreden, weigerde de Hooge Regering dan ook den nieuwen Vorst te erkennen, terwijl tevens Michaël Ram als Kommissaris naar Samarang werd gezonden met troepen onder bevel van Knol en Bintang. Deze houding verraste Soenan Mas, die daarop op nieuw gezanten zond om zijn fout te herstellen. Deze hadden eene belangrijke som geld bij zich, doch wisten daarvan geen behoorlijk gebruik te maken, zoodat zij niet verder kwamen dan Tingkir, op den weg naar Samarang. Ook Soenan Mas had inmiddels troepen verzameld, zoodat de oorlog werd verklaard. Nadat Poeger den 17 Junij 1704 tot Soesoehoenan was geproklameerd, werd de tocht naar het binnenland aangenomen. Bintang bezette Demak en Knol versloeg het Javaansche leger bij Peterongan, waarmede de veldtocht van dit jaar afliep. Daar hij evenwel niet beslissend was geweest, werd de oorlog het volgende jaar hervat. De Wilde werd als bevelhebber gezonden en trok naar Kartasoera op, terwijl een groot leger van den Soesoehoenan dicht bij Oengaran was opgesteld. De bevelhebber, Djajadiningrat, verried echter zijne zaak aan Poeger en leverde achtereenvolgens de posten te Serondol, aan de Toentang en te Salatiga over, waarna het leger op de vlucht sloeg, zoodat de Wilde bijna zonder tegenstand naar Kartasoera kon voortrukken (September 1705). Soenan Mas verliet zijn hoofdplaats en vluchtte oostwaarts op naar Pranaraga, doch was weldra genoodzaakt verder te gaan. Soenan Poeger werd daarop te Kartasoera geproklameerd en nam den naam aan van Pakoe Boewana Sénapati-ingalaga Abdoerrahman Saïdin Panatagama. Den 5 Oktober 1705 werd door de Wilde eene overeenkomst met hem gesloten, waarbij hij afstand deed van de landen ten westen van de lijn tusschen de Tjilosari ten noorden en de

Tjidonan ten zuiden; benevens van de regentschappen Soemanap en Pamakassan op Madoera. Hij zag af van alle aanspraken op Tjeribon en stond Samarang in vollen eigendom aan de Kompagnie af, zoo mede Torbaja en Kaligawé, terwijl eenige dorpen aan hem werden teruggeven. Tegen belofte van levering van 800 kojans rijst 's jaars gedurende 25 jaren, werd de schuld kwijtgescholden, die vroeger bij verschillende akten was erkend en na aftrek van hetgeen er op was afbetaald nog een totaal van 1.260.666 Rs. bedroeg, terwijl niets in rekening werd gebracht voor de nu verleende hulp. Verder werd bepaald dat de Kompagnie zelve geen tollen zou betalen, maar dat de Soesoehoenan naar billijkheid drie en meer ten honderd van hare onderdanen mogt heffen. De Soesoehoenan zou aan de Kompagnie altijd zooveel rijst tegen marktprijs leveren als zij mocht noodig hebben, en hare onderdanen zouden bij inkoop altijd de voorkeur hebben boven anderen. De Kompagnie zou overal factoriën en timmerwerven mogen oprichten, en de regenten zouden haar werkvolk en hout tegen betaling leveren. Vreemde oosterlingen zouden alleen worden toegelaten met 's Kompagnie's licentiën en onder haar bestuur staan. Invoer en verkoop van lijnwaden werden alleen aan haar veroorloofd en bovendien zouden de Javanen niet verder handel mogen drijven dan oostwaarts tot Bali en Lombok, in het noorden naar Borneo, doch niet oostelijker dan Bandjermasin, in 't westen langs de Noordkust van Java tot de Lampongs en verder met 's Kompagnie's passen naar de Oostkust van Sumatra en Malakka. Bij eene akte van 11 oktober 1705 verbond zich de Soesoehoenan om voor de bezetting van 200 man, die ter bescherming van het hof te Kartasoera werd achtergelaten, maandelijks aan soldij enz. te betalen 1300 Rs. en ze van rijst tot onderhoud te voorzien.

Den 12 Julij 1706 werd eene nadere akte van limietscheiding opgemaakt, en eindelijk den 31 Oktober 1707 eene ampliatie op artikel 10 van het kontrakt van 5 Oktober 1705 verkregen, zoodat nu bepaald werd dat alleen de Kompagnie loges en vastigheden in Mataram zou mogen hebben.

Soenan Mas, die de vlucht oostwaarts had genomen, sloot daarop een verbond met den reeds bekenden Soerapati, die nu bijna 20 jaar als onafhankelijk vorst in Malang en Pasoeroean had geregeerd, doch thans den verjaagden Vorst voor zijn opperheer erkende. Vermits de Regering de rust op Java niet verzekerd achtte, zond zij Govert Knol in 1706 naar Soerabaja om van daar den oorlog te hervatten. Eerst in September trok hij naar het binnenland op aan het hoofd van

800 Europeanen en 2400 in 's Kompagnie's dienst staande inlanders; waarbij zich nog Madoerezen en Javanen hadden gevoegd. Onder weg had men met vele zieken en met de ongebaande wegen te kampen, zoodat zelfs de Regent van Soerabaja van verraad werd verdacht. Eerst in Oktober kwam men voor Bangil, waar Soerapati zijn troepen had verzameld, en na eenigen tegenspoed werd, vooral ook door den moed der Madoerezen, het vijandelijk leger verslagen, Bangil genomen en Soerapati gewond, zoodat hij drie weken later te Pasoeroean overleed. Knol trok daarop naar Soerabaja terug. Soenan Mas benoemde Mas Lembok, oudste zoon van Soerapati, tot zijn veldoverste. Deze trok met Soenan Mas naar Kediri en hervatte gedurende den regenmoesson de strooptochten tegen Soerabaja, waar 's Kompagnie's troepen zoo goed als opgesloten waren. In Midden-Java was de oorlog ook voortgezet, en Kadoewang ingenomen door kapitein de Roode, die vervolgens naar Kediri was voortgerukt zonder er echter in te slagen deze hoofdplaats te nemen.

Vermits men te Batavia geenszins was ingenomen met de handelingen van Knol, werd in het volgende jaar aan de Wilde weêr het bevel over de troepen tegen Soenan Mas opgedragen. De nieuwe bevelhebber begaf zich eerst naar Samarang en Kartasoera, verjoeg de partijgangers van Soenan Mas van Pintoe Tambang, een post op de grens van Kadoewang en Pranaraga, en bezette den 24 Augustus Kediri, van waar Soenan Mas naar Pasoeroean was geweken. Reeds te Kediri had hij zich willen overgeven, maar men had er hem vrees aangejaagd voor de Hollanders, ten gevolge waarvan hij tot de vlucht besloot. De toegang tot Pasoeroean en Bangil werd van deze zijde afgesloten door eene sterkte, Pintoe Larat geheeten, die door het Hollandsch-Javaansch leger, waarbij zich ook wederom de troepen van Soerabaja en Madoera hadden gevoegd, den 15 September werd ingenomen. Vervolgens trok men op tegen Pasoeroean en leverde den 28 van dezelfde maand nogmaals slag bij Sengiri, alwaar na dapperen tegenstand een geheele overwinning werd behaald, met het gevolg, dat de vijanden de wijk namen naar Malang en Balambangan, alle sterkten die zij nog in bezit hadden ontruimende.

Om de overwinning te verzekeren bezette men drie schansen aan de Kalianjer, bij Gombong en bij Pasoeroean. De Wilde wierp echter een smet op zijne zegepraal door het gebeente van Soerapati en anderen te doen opgraven, verbranden en de asch in zee te laten strooijen. De Regent van Soerabaja had zich geheel anders gedragen dan het vorige jaar, waarschijnlijk uit wraak over het

verwoesten zijner landen in den vorigen regenmoesson. De Wilde vertrok weldra naar Batavia en overleed aldaar, mede ten gevolge van de vermoeijenissen op deze expeditie doorgestaan.

Zoolang Soenan Mas nog vrij was, achtte men de rust niet verzekerd, zoodat dan ook Knol in 1708 op nieuw als kommissaris en bevelhebber werd afgezonden om diens onderwerping te verkrijgen. Knol wist het met geheime onderhandelingen zoover te brengen, dat Soenan Mas door gezanten zijne overgave liet aanbieden. Zonder dat iets omtrent de voorwaarden, waarop dit zou geschieden, bekend of bepaald was, ging Knol hem van Landéan afhalen en naar Soerabaja geleiden, alwaar hij hem in den vollen krijgsraad een vergiffenisbrief overhandigde, die tevens de toezegging bevatte van een grondgebied op Java onder toezicht van de Kompagnie. Soenan Mas vertrok naar Batavia, doch werd er geheel als gevangene ontvangen en behandeld. Men gaf hem te kennen, dat Knol zijn last was te buiten gegaan, en dat men zijne zaak nader in overweging zou nemen. Daarop werd besloten hem naar Ceilon over te brengen met zijne familie, waar hem rijst en 250 Rs. 's maands voor zijn onderhoud werden toegelegd.

Nadat Knol nog eenige verstrooide benden in 't Malangsche had uiteengedreven, kon de rust als hersteld worden beschouwd. Alleen Soerapati's zonen hielden zich nog in Balambangan op en bedreigden vandaar de posten in Pasoeroean, zonder echter in de eerste tijden tot openlijken oorlog over te gaan.

Inmiddels was het bestaan van de Kompagnie wederom voor geruimen tijd verzekerd geworden. De oorlog, waarin Nederland van 1689 tot 1697 werd gewikkeld, veroorzaakte groote geldverlegenheid bij de Staten-Generaal. Even als in 1672 werd ook toen de Kompagnie om hulp aangesproken en haar in 1693 voorgesteld om het oktrooi na 1700, den tijd dat het toen loopende zou eindigen, wederom met 25 jaar te verlengen en daarvoor eene rekognitie van f 3000000 te betalen. Hoe groot ook het verlangen van Bewindhebbers was om het bestaan der Kompagnie weêr voor zulk een langen tijd te verzekeren, kwam die eisch hun toch te hoog voor en wenschten zij bovendien de verlenging op 40 jaar bepaald te hebben. Het duurde tot 1696 eer het daaromtrent door toegeven van beide zijden tot eene beslissing kwam. Den 5 Maart van dat jaar werd eene verlenging van 40 jaar toegestaan, tegen betaling van eene recognitie van f 3000000, in drie jaarlijksche termijnen van 1696 tot 1698 te voldoen. De Kompagnie slaagde er in dit geld op te nemen tegen 3½ ten honderd: een bewijs hoe

groot haar krediet te dier tijd was, niettegenstaande reeds toen belangrijke sommen aan zoogenaamde anticipatiepenningen door haar waren opgenomen. Die gelden waren door de verschillende Kamers geleend, om af betaald te worden na aankomst en verkoop der ladingen uit Indië. De ruimte van geld reeds in die dagen in ons vaderland was oorzaak, dat men tot plaatsing daarvan van die gelegenheid zeer gretig gebruik maakte, en zelfs niet gaarne de aangeboden aflossing aannam. Zoo gingen die penningen weldra in biljetten over, die een geruimen tijd in omloop bleven, daar het vertrouwen op de Kompagnie zoo groot was, dat men bij haar zijn geld het veiligst geplaatst rekende. Dit was een groot aanloksel voor Bewindhebbers om zich bij elke behoefte geld te verschaffen, en zij maakten hiervan een ruim gebruik om groote uitdeelingen te doen, hetgeen natuurlijk wederom het krediet der Kompagnie bevestigde. Zoodoende brachten de Bewindhebbers de Kompagnie op eene helling, waarvan terugkeer tot behoud van haar krediet onmogelijk scheen en waar langs zij, hoe langer hoe sneller afdalende, onvermijdelijk haar val moest te gemoet gaan. Alleenlijk de betrekkelijke rust in Nederland en in Indië, de daardoor voortdurende overvloed van geld en voorspoed in den handel hebben haar zoo lang staande gehouden. Reeds in 1698 bedroeg de schuldenlast f 11000000, dus bijna het dubbele van het inlegkapitaal; toch werd op den ingeslagen weg voortgegaan, en bleef de Kompagnie een naar het uitwendige zeer bloeijend lichaam, dat evenwel inwendig reeds aanmerkelijk in verval was.

HOOFDSTUK XII.

NEDERLANDSCH INDIË VAN HET EINDE VAN DEN EERSTEN JAVAANSCHEN SUCCESSIE-OORLOG TOT AAN DEN OPSTAND DER CHINEZEN.

1708—1740.

's Kompagnie's handel bleef grooten voorspoed genieten, zoodat onder het bestuur van den Goeverneur-Generaal van Hoorn zelfs meer schepen voor de retoerladingen moesten worden gezonden dan vroeger. Toch werd in zijn schrijven aan Bewindhebbers over achteruitgang van den handel geklaagd, doch dit betrof voornamelijk dien op de West van Indië, of in 't algemeen tusschen de Indische gewesten onderling. Het schijnt dat hierin de mededinging met andere natiën aan de Kompagnie te zwaar viel, die hare krachten

geheel besteedde aan het behoud der monopoliën. Van daar dat de Engelschen een uitgebreiden handel tot in 's Kompagnie's bezittingen dreven, en waar zij de kans schoon zagen ook op haar monopolie inbreuk maakten. Zelfs kwamen vele Engelsche schepen te Batavia, onder voorwendsel van door gebrek aan water en andere scheepsbehoeften daartoe gedwongen te zijn, terwijl zij intusschen dikwijls uitgebreiden handel dreven met vrijburgers en ambtenaren, waartoe zij vooral opium uit Bengalen aanbrachten. Van Hoorn wenschte daarom dat door meerdere kolonisatie, ook van Nederlanders, meer produkten in Indië zouden worden verkregen, en dat men door den inlandschen handelaar meer vrijheid te laten, de waren, die men nu zelf met groote kosten naar de West van Indië moest brengen, op Batavia zou kunnen verkoopen. Hij wilde op deze wijs hetzelfde stelsel invoeren dat reeds met den Chineschen handel werd toegepast. Immers, terwijl men er niet in had kunnen slagen de havens van China voor de schepen der Kompagnie geheel geopend te krijgen, was het evenwel gelukt om de Chinesche schepen naar Batavia te doen komen, zoodat daar een vrij levendige handel werd gedreven. De Bewindhebbers schenen de billijkheid der gronden, waarop het laatste voorstel van den Goeverneur-Generaal berustte, te erkennen en machtigden hem den oosterlingen in het algemeen meer vrijheid te laten. Tot kolonisatie waren zij evenwel niet te bewegen en bleef dit punt dus zonder eenig gevolg.

De gebeurtenissen die bij het optreden van van Hoorn hadden plaats gegrepen, gaven aanleiding tot eene spanning tusschen hem en den Direkteur-Generaal van Riebeek, welke zich dikwijls in scherpe woordenwisselingen in den Raad van Indië lucht gaf. Dit verbeterde evenwel, toen van Hoorn in het huwelijk trad met de dochter van van Riebeek, de weduwe van zekeren de Heere. Dien ten gevolge was men teruggekeerd tot denzelfden toestand als onder van Outhoorn, namelijk dat de beide hoogste ambtenaren in Indië door behuwelijking naauw verbonden waren, en dit was dan ook waarschijnlijk de reden, dat de Bewindhebbers aan het verzoek om ontslag, door van Hoorn ingediend, onmiddellijk bij besluit van den 1 Maart 1708 voldeden. Het scheen echter dat van Hoorn dit niet zoo spoedig had verwacht, althans hij liet de retoervloot in 1708 vertrekken zonder zijne waardigheid neêr te leggen, waartoe hij eerst in 't laatst van 1709 overging. Hierover zeer ontevreden, schreven de Bewindhebbers in November 1709 aan de Regering, dat indien van Hoorn het bewind nog niet had overgedragen, dit alsnog dadelijk moest geschieden. Toen dit besluit op Ba-

tavia aankwam, was van Hoorn echter afgetreden en reeds naar Nederland vertrokken, waar hij evenwel nog slechts zeer kort heeft geleefd. Hij wordt gezegd een der rijkste Goeverneurs-Generaal te zijn geweest, en vooral door de emolumenten van den toenmaals zoo bloeijenden handel groote schatten te hebben vergaard. Of zijne verregaande toegeeflijkheid voor de Chinezen, soms ten nadeele der Nederlanders, hiertoe heeft medegewerkt is natuurlijk niet uit te maken.

Van Hoorn had zich door zijne aangename manieren en vormen onderscheiden, juist het tegenovergestelde was het geval met zijn opvolger, Abraham van Riebeek, die bij scherpheid van tong eene zekere ruwheid in zijne handelingen paarde. Overigens was hij een man van een ferm karakter en doorzettenden wil, meer regent evenwel dan koopman. Hij was de zoon van den bekenden stichter der Kaapkolonie en bevond zich reeds sedert 33 jaar in Indië, doch had, evenals de laatste Goeverneurs-Generaal, altijd op Batavia verblijf gehouden en was geheel een man van de pen. Niettemin was hij de eerste, die tochten in het binnenland deed over het gebergte ten zuiden van Batavia en zelfs tot aan den uithoek van Java, waarheen hij een weg deed leggen om spoedig bericht te kunnen ontvangen van de aankomst van schepen in Straat Soenda. Op een dier tochten, waarbij men verdwaalde en veel koude en ongemak leed, werd van Riebeek ziek en overleed hij na zijn tehuiskomst den 18 Oktober 1713. Hij had met de overige leden der Hooge Regering dikwijls verschillen, vooral met den Direkteur-Generaal Douglas, die, waarschijnlijk tegen den zin van van Riebeek, met voorbijgang van van Swol tot deze betrekking was benoemd. Gedurende zijn bestuur werd de kultuur van de koffij op Java zeer uitgebreid. Daar de Nederlanders ook handel dreven op Mocha in Arabië, waren zij begonnen de koffij als koopwaar naar Europa te brengen, toen gedurende de laatste helft der 17de eeuw het gebruik van dit produkt aldaar was doorgedrongen. Het steeds toenemend debiet maakte het weldra tot een zeer begeerd handelsartikel, dat echter door de kwellingen den ambtenaren te Mocha aangedaan en de hooge prijzen moeijelijk te verkrijgen werd. Aanvankelijk werd daarom eene proef genomen om de koffij te planten op de kust van Malabar en vervolgens op Java, vanwaar in 1706 door van Hoorn koffijboomen aan den bekenden Amsterdammer Witsen werden gezonden. Volgens opgaven zoude in 1712 de eerste Javakoffij in Nederland ter markt zijn gekomen; zij was in de bovenlanden van Batavia en Tjeribon, de tegenwoordige Preanger Regentschappen, geteeld, en

de jaarlijksche levering er van, even als van andere produkten, aan de Regenten tegen vaste prijzen opgedragen, waarmede men wil dat omstreeks het jaar 1709 een begin werd gemaakt. In het vervolg van tijd nam de teelt zoozeer toe, dat zelfs het uitroeijen van aanplantingen werd gelast.

Niettegenstaande de huwelijksverbintenis, in der tijd nog door Aroe Palakka tot stand gebracht, bleven op Celebes de oneenigheden tusschen de Vorsten van Boni en Gowa voortduren. Een der zonen van den Vorst van Boni, Aroe Parang, die zich de ongenade zijns vaders op den hals had gehaald, nam de vlucht naar het Hof van zijn grootvader, den Vorst van Gowa, die weigerde hem aan zijn vader uit te leveren. Na het overlijden van dien Vorst, werd deze krachtens de overeengekomen bepalingen door den oudsten zoon van den Vorst van Boni opgevolgd en bleef de zaak in denzelfden toestand, zoodat eindelijk een oorlog tusschen Boni en Gowa uitbrak, waarin de Hollandsche Goeverneur de zijde van Boni koos. De uitkomst daarvan was dat de voortvluchtige Prins Aroe Parang zich overgaf aan den Goeverneur en eenige jaren op het kasteel Rotterdam gevangen bleef. Zijn broeder, de Vorst van Gowa, werd later door zijne Rijksgrooten afgezet, zoodat de plannen van Aroe Palakka tot vereeniging van de beide Rijken geheel in duigen vielen.

In de Molukken kwam de Goeverneur in eene oneenigheid van de Vorsten van Ternate en Tidore tusschenbeide, wier erfelijke haat zich nu weder vertoonde, doordien de eerste een weg of naauwe pas op Djailolo bij Dodingo afsloot en het gebruik er van aan de Tidorezen ontzegde. Dit gaf aanleiding dat de Goeverneur voorstelde het stuk grond waarover die weg liep, voor de Kompagnie in bezit te nemen. De Sultan van Ternate weigerde aanvankelijk, doch kwam op het zien der krijgstoerustingen tot inkeer en gaf eindelijk toe, waarna er een klein fort werd gebouwd en de rust verder ongestoord bleef.

Terwijl op de Westkust van Sumatra de Kompagnie zich wederom met de wapenen moest handhaven, werd op de Oostkust Siak voor den handel geopend. De Sultan van Djohor, onder wiens opperheerschappij dit Rijk stond, had zijn rijkszetel wegens de vele onlusten in zijn gebied naar Riouw overgeplaatst, en zocht de vriendschap van de Regering te Batavia, waartoe hij een gezantschap derwaarts zond. Hier werd wederom in Augustus 1713 een kontrakt gesloten, waarbij de Kompagnie vrijen handel verkreeg in alle havens van het Rijk van Djohor alsmede het monopolie van opium,

terwijl bovendien aan de ingezetenen van Malakka de handel op de rivier van Siak werd toegestaan.

Sedert geruimen tijd was geen regtstreeksche handel op Bandjermasin gedreven, totdat de aandacht er op nieuw op werd gevestigd, doordien de Engelschen in het begin der 18de eeuw er blijkbaar naar streefden om van hunne loge aldaar een hoofdkantoor voor hun handel in den Archipel te maken. Dat plan werd echter verijdeld door de Bandjerezen zelven, die in 1707 de loge verbrandden en de bezetting vermoordden. Men zond er nu van Batavia weêr schepen heen doch zonder veel voordeel.

Toen van Riebeek was overleden, werd Christoffel van Swol door den Raad van Indië tot Goeverneur-Generaal benoemd met voorbijgang van den Direkteur-Generaal Douglas. Het duurde evenwel tot 1715, eer hij door de Bewindhebbers in Nederland werd bevestigd. Naar men wil, waren vooral de Kamers van Amsterdam en Zeeland het hieromtrent oneens, totdat het gevoelen van de laatste de bovenhand behield en aan van Swol de voorkeur werd gegeven, doch tevens werd de Hooge Regering aangeschreven, dat voortaan de Direkteur-Generaal bij de benoeming van een Goeverneur-Generaal in de eerste plaats in aanmerking moest komen.

Reeds sedert 1712 was Java in voortdurende onrust door woelingen in het oostelijk gedeelte, waar de broeders van den vermoorden Prins van Soerabaja zich met de zonen van Soerapati hadden vereenigd, zoodat het geheele gebied rondom Pasoeroean in opstand verkeerde. Ook verzocht de Soesoehoenan Pakoe Boewana in dat jaar aan de Regering om een zijner zonen als troonopvolger te bevestigen, dewijl reeds vele kuiperijen in het werk werden gesteld om aan een ander de kroon te verzekeren.

Terwijl de oorlog in het oosten bleef voortwoeden zonder veel verandering in den staat van zaken te brengen, werd de Kompagnie er meer rechtstreeks in betrokken, doordien de Prins van Madoera zich bij de oproerlingen voegde en plannen maakte om 's Kompagnie's gebied van Pamakassan en Soemanap te veroveren. Om dit te beletten zond de Kompagnie in 1718 troepen onder Gobius en de Chavonnes naar Madoera en Soerabaja, met het gevolg dat de Prins van Madoera verjaagd en genoodzaakt werd, zich aan de Chavonnes over te geven. In den waan verkeerende dat hij verraden was, maakte hij met zijn zoon en broeder amok aan boord van het schip waarop men hem gebracht had, hetwelk zijn eigen dood en dien van zijn familie en van de Chavonnes ten gevolge had. De Regent van Soerabaja leed mede de nederlaag. Pasoeroean,

dat door de rebellen was ingesloten, werd ontzet en een der zonen van Soerapati gevangen genomen en naar de Kaapkolonie verbannen. Door dit een en ander meende men nu de moeijelijkheden te boven te zijn, doch onverwacht stierf in 1719 Pakoe Boewana I, die overeenkomstig de gemaakte schikkingen werd opgevolgd door den Kroonprins, zijn zoon, die den naam van Mangkoerat II aannam. De troon werd hem evenwel betwist door verschillende pretendenten, waaronder twee zijner broeders, Poerabaja en Blitar, de voornaamste waren en een grooten aanhang verkregen. De Regering wilde evenwel den Soesoehoenan handhaven en zond den Admiraal Brinkman naar Kartasoera die van daar tegen de opstandelingen optrok en, zonder belangrijke gevechten te leveren, Pangéran Blitar noodzaakte naar Madioen de wijk te nemen, waar hij in 1722 stierf. Door zijn dood was de kracht van den opstand gebroken. De overige rebellen weken naar Malang en gaven zich in 1723 over, waarna Poerabaja naar Ceilon en een tweede zoon van Soerapati naar de Kaap werden verbannen. Zoo eindigde deze oorlog die in de geschiedenis onder den naam van tweede Javaansche successie-oorlog bekend is, met minder moeite dan de vorige.

Van Swol was een zeer werkzaam Goeverneur en streefde vooral naar eene eerlijke behartiging der belangen van de Kompagnie. Gedurende zijn bestuur bloeide de handel meer dan onder dat van zijnen voorganger. Ook werden een aantal ambtenaren te Batavia wegens smokkelarij van opium uit Bengalen gestraft, zonder dat evenwel dat kwaad hierdoor werd gefnuikt.

In 't belang van de Kompagnie nam van Swol een maatregel, die de tegenovergestelde uitwerking had van die hij zich voorstelde, hetgeen bewees dat de oppermachtige gebieder toch niet alles kon dwingen. Ook onder zijn bestuur werd namelijk te Batavia een levendige handel in voortbrengselen van China gedreven en kwamen een groot aantal Chinesche jonken derwaarts, die onder anderen het allengs in Europa zeer gezochte artikel thee aanbrachten. Daar echter de Kompagnie er het monopolie niet van bezat, daalden de prijzen bij ruimen aanvoer in Europa zeer, zoodat in 1717 door van Swol en den Raad van Indië werd besloten den prijs met een derde te verminderen en van 60 tot op 40 Rs. per pikol te brengen. De Chinezen, eenmaal op Batavia zijnde, gaven toe, ja werden daartoe zelfs, naar het schijnt, met geweld gedwongen; maar het volgend jaar bleven zij weg, zoodat men toen in Indië in 't geheel geen thee kon inkoopen, tot groote schade voor de Kompagnie.

Men trachtte nu wel door handel op China in de behoefte te voorzien, doch daaraan waren nog al bezwaren verbonden. Na verloop van eenigen tijd mogt het echter den Goeverneur-Generaal Zwaardekroon gelukken, de Chinezen voor den handel te doen terugkomen.

Toen van Swol den 10 November 1718 overleed, naar men wil ten gevolge van al te groote inspanning, was de Direkteur-Generaal van den handel Casteleijn niet genegen de opengevallen plaats in te nemen, ook de op hem in rang volgende Raad van Indië de Haan weigerde, zoodat ten slotte Hendrik Zwaardekroon, na driemaal te hebben geweigerd, zich voorloopig de benoeming liet welgevallen, die in 1720 werd bevestigd.

Reeds jong in 's Kompagnie's dienst getreden, daar hij met den Kommissaris van Rheede tot Drakesteijn in Indië was gekomen, had Zwaardekroon reeds een lange loopbaan achter zich, voor hij als lid van de Hooge Regering zitting nam, en spoedig daarop tot Goeverneur-Generaal werd benoemd. Zijne scherpzinnigheid en kunde worden geroemd, terwijl hij, naar men wil, zeer prachtlievend was en op zijn landgoed Kadoewang een vorstelijke hofhouding hield.

Onder zijn bestuur dreigde Batavia wederom een groot gevaar door de zamenzwering van Pieter Erberfeld en zijn aanhangers, die in 't laatst van 1721 werd ontdekt en verijdeld. Deze Erberfeld was de zoon van een Bataviaansch burger, Duitscher van afkomst, bij eene inlandsche vrouw, en een vermogend man, die door het uitdeelen van koperen plaatjes als talisman, zich een aanhang had trachten te verwerven, waarbij vooral een Javaan Karta Drija zijn voornaamste steun was. Vele andere inlanders waren in het komplot gewikkeld, en men vermoedde uitgebreide vertakkingen in het binnenland, zelfs in Oost-Java door vereeniging met de partij der zonen van Soerapati.

Op Nieuwjaarsdag 1722 zou het reeds sedert lang beraamde plan worden uitgevoerd om alle Europeanen uit den weg te ruimen en Erberfeld met den titel van Toewan Goesti aan het hoofd der stad te plaatsen, terwijl Karta Drija met dien van Radèn de ommelanden zou beheeren. Kort voor dien tijd werd de Goeverneur-Generaal daarvan onderricht; de voornaamste aanleggers werden gevangen genomen en in het geheel 49 personen ter dood gebracht. Het huis van Erberfeld werd gesloopt, met verbod om de plek, die van opschriften in verschillende talen werd voorzien, weêr te bebouwen, terwijl den 24 April 1722 een dankdag voor de bewaring der stad werd gehouden.

In hetzelfde jaar werd op nieuw eene poging gedaan, het mono-

polie van de Kompagnie ongeschonden te behouden, door het in beslag nemen der schepen van Mr. Jacob Roggeveen, die tot ontdekking van het Zuidland om Amerika was gezeild en toen op Java aankwam. De Kompagnie was echter op de eischen van hare zuster, de West-Indische Kompagnie, voor wier rekening Roggeveen den tocht had ondernomen, genoodzaakt eene schadeloosstelling van f 120000 te betalen, waarmede in de 18de eeuw alle verdere inbreuk op haar monopolie in Nederland eindigde.

Omstreeks denzelfden tijd werd zij echter met een nieuwe mededingster van buitenslands bedreigd. De Zuidelijke Nederlanden namelijk waren bij den vrede van Utrecht in 1713 aan den Duitschen Keizer afgestaan, die in 1719 een oktrooi gaf tot oprichting van eene Oost-Indische Kompagnie te Ostende. Dit oktrooi werd nader bevestigd door een van 19 December 1722 en gewijzigd in Augustus 1723. Zelfs in Holland waren er aandeelhouders, terwijl de Nederlandsche Kompagnie door alle middelen den handel van de nieuwe maatschappij trachtte te beletten. Ook de Staten-Generaal trokken zich de zaak aan en beweerden, dat volgens de bepalingen van den vrede van Munster, de Schelde gesloten en de vaart op Indië uit de Zuidelijke Nederlanden niet geoorloofd was, op welken grond zij geheele opheffing van de Kompagnie van Ostende eischten. Andere Europesche mogendheden werden mede in de zaak gemengd, en door Engeland werd eene verplaatsing dier Kompagnie naar Triëst voorgesteld. Na lang te hebben volgehouden, gaf de Duitsche Keizer gedeeltelijk toe door in 1727 eene schorsing van 10 jaren te gelasten, onder voorwaarde dat de uitgezonden schepen veilig zouden kunnen terugkomen. De Nederlandsche Kompagnie en de Algemeene Staten waren hiermede echter nog niet tevreden. Op de in deze jaren gehouden congressen van Soissons en Sevilla kwamen ze weêr met hunne vorderingen op, en de Keizer zag zich eindelijk genoodzaakt te wijken, zoodat bij besluit van 16 Maart 1731 het oktrooi werd ingetrokken, en de opheffing van de Kompagnie bevolen. Reeds terstond na de schorsing had men beproefd eene nieuwe Maatschappij te vestigen te Altona, doch deze werd door de Nederlanders en Engelschen zoo tegengewerkt, dat de plannen mislukten. In 1731 werd er nog eene opgericht te Gothenburg in Zweden, die een wat langer maar zeer kwijnend leven heeft gehad.

Onder het bestuur van Zwaardekroon en zijn opvolger was de handel voor de Kompagnie weêr zeer voordeelig; rijke ladingen werden naar Nederland gezonden. Dit deed de aktiën zeer in prijs stijgen, waartoe evenwel in 1719 en 1720 de windhandel ook zeer

veel bijdroeg, zoodat zij in die jaren hun hoogsten stand bereikten en zelfs tot op 1080 % stonden genoteerd. Uit dezen tijd dagteekent ook de belangrijke uitbreiding der koffijteelt op Java. In die dagen werden, volgens de berichten, door de Kompagnie 15 Rs. voor het pikol betaald, waarschijnlijk aan hare ambtenaren, den Kommissaris voor de zaken van den inlander te Batavia, en den Resident van Tjeribon, die alle produkten, door de Regenten van de toenmaals zoogenaamde Jakatrasche en Tjeribonsche bovenlanden aangebracht, in ontvangst namen. Door den Goeverneur.Generaal de Haan werd, naar men wil, de prijs eensklaps tot 6 Rs. verlaagd.

Den 8 Julij 1725 droeg Zwaardekroon het bestuur over aan Mattheus de Haan, toen Direkteur-Generaal van den handel. Deze had in 's Kompagnie's dienst alle rangen doorloopen en was reeds vrij bejaard. Hij overleed den 1 Junij 1729, zonder dat zijn bestuur zich door eenige belangrijke gebeurtenis heeft gekenmerkt. Alleen werd de Vorst van Mataram opgevolgd door zijn nog minderjarigen zoon, welke onder den naam van Pakoe Boewana II bekend, gedurende de eerste jaren zijner regering onder voogdij van zijne moeder en van den Rijksbestierder stond, waarvan het gevolg was dat de intrigues aan het hof voortdurend zeer menigvuldig waren en de Regering te Batavia haar invloed steeds vermeerderde.

De opvolger van de Haan, Mr. Diederik Durven, was, in tegenstelling van zijn voorganger, in betrekkelijk korten tijd, na in 1706 als lid van den Raad van Justitie te zijn uitgezonden, tot de hoogste waardigheden opgeklommen. Zijn benoeming tot Goeverneur-Generaal door den Raad van Indië geschiedde met voorbijgang van den Direkteur-Generaal Huisman. Zeer spoedig gaf hij echter aanleiding tot klachten, die, naar Nederland opgezonden, op de Bewindhebbers grooten indruk maakten. Men beschuldigde hem niet alleen van verwaarloozing der buitenposten, dat men ook reeds van zijn voorganger had gezegd, maar mede van zijne vrienden en gunstelingen zoo in het oog loopend te bevoorrechten, dat het algemeene ontevredenheid gaf. Bovendien schijnt hij misbruik te hebben gemaakt van zeker besluit om alle Chinezen, die geen vast middel van bestaan hadden, naar de Kaap de Goede Hoop over te brengen. Hij onderdrukte en mishandelde hen voorts ergerlijk, met het doel om hun groote sommen gelds af te persen. Eindelijk schijnt in een tijd, toen zuiverheid van zeden in Indië reeds lang tot het verledene behoorde, zijne leefwijze zeer schandelijk te zijn

geweest. Reeds op den 9 Oktober 1731 werd door de Kamer van Zeventienen besloten, een aantal hooge ambtenaren zonder kwaliteit en gage naar Nederland te ontbieden. Hiertoe behoorden dan ook de twee aanzienlijkste, de Goeverneur-Generaal en de Direkteur-Generaal Hasselaar, verder twee buitengewone Raden van Indië en drie andere ambtenaren die gewichtige betrekkingen bekleedden. Tevens werd aan Durven gelast het bestuur aan Dirk van Cloon over te dragen, hetgeen plaats had den 23 Mei 1732. In Europa werd de zaak echter gesust, althans er is geen proces-verbaal van opgemaakt. Zij verwekte evenwel opspraak genoeg, en zelfs de Staten-Generaal meenden naar de reden van deze handelwijs te moeten vragen. De Kamer van Zeventienen antwoordde evenwel, dat de bewuste personen waren opontboden uit goede inzichten en in het belang van de dienst der Kompagnie.

Van Cloon was pas in 1720 met den rang van onderkoopman in Indië gekomen en had dus reeds binnen 12 jaar de hoogste waardigheid verkregen. Of zijne bekwaamheden de oorzaak waren van zijne snelle bevordering, is onzeker; hij was te kort aan het bestuur, om veel belangrijks te kunnen uitvoeren. Het is opmerkelijk dat het terugroepen van Durven en de zijnen zoozeer het zegel drukte op het gedeeltelijk reeds onder het vorig bewind voorgevallene met de Goeverneurs van Ceilon, Vuyst en Versluys: voorwaar een krachtig bewijs van het groot bederf, dat onder de ambtenaren van de Kompagnie in Indië was doorgedrongen. Vuyst toch werd in 1730 op bevel van de Kamer van Zeventienen naar Batavia overgebracht, om door den Raad van Justitie te worden gevonnist, als zich aan afschuwelijke wreedheden te hebben schuldig gemaakt. De Raad nam als bewezen aan, dat hij, onder voorgeven van een verraad te hebben ontdekt, ten doel hebbende 's Kompagnie's bezittingen aan eene vreemde Mogendheid over te leveren, den dood en ondergang van een groot aantal onschuldige personen had bewerkt, hetzij door ze rechtstreeks onder allerlei pijnigingen ter dood te doen brengen, hetzij door hun allerlei lichamelijk kwellingen aan te doen en hen van alles te berooven. Hij werd veroordeeld tot een schandelijke doodstraf en verbeurdverklaring van zijn goederen. Zijn opvolger Versluys maakte het niet veel beter. Ofschoon hij zich onthield van dergelijke gruwelen als Vuyst, was toch zijn schraapzucht zoo groot, dat hij bijna nog meer kwaad berokkende. Zoo dreef hij o. a. de prijzen van de rijst tot zulk een hoogte op, dat een groot deel van de inlandsche bevolking zich dat voedingsmiddel niet meer kon verschaffen en er

zelfs hongersnood ontstond. Men beweert, dat hij zich door deze en andere middelen een inkomen van 200000 Rs. wist te verschaffen en zelfs van ambtenaren en ingezetenen bovendien nog 80000 Rs. wist af te persen. Ook aan dezen toestand werd nu door de Bewindhebbers in Holland een einde gemaakt. Doemburg werd als nieuwe Goeverneur gezonden en gelast Versluys naar Batavia op te zenden, ten einde daar zijn proces zou worden opgemaakt. Versluys weigerde in 't eerst het bestuur over te dragen en liet zelfs op 's Kompagnie's schepen schieten. Daar evenwel de ambtenaren weigerden hem langer te erkennen, moest hij zich wel gewonnen geven, toen Doemburg landde. Versluys werd naar Batavia opgezonden, eerst gevangen gezet, doch later onder borgtocht ontslagen; zijn proces werd slepende gehouden en vervolgens geheel vergeten.

De rust bleef op Java gehandhaafd. Door nieuwe kontrakten met de Vorsten aldaar trachtte men de voordeelen, die men van dit eiland trok, beter te verzekeren en te vermeerderen. Belangrijk is vooral het verdrag dat den 8 November 1733 met den Soesoehoenan werd gesloten. De regering te Kartasoera was reeds sedert geruimen tijd achterlijk gebleven in het voldoen aan de haar bij kontrakt opgelegde verplichtingen. Het was dus noodig hierop orde te stellen, en dientengevolge werd in gezegd traktaat bepaald, dat de Soesoehoenan gedurende 22 jaren jaarlijksch zou betalen 10000 Sp. realen, tot afdoening van de achterstallige soldij voor de lijfwacht of het garnizoen te Kartasoera, onverminderd de verplichting om bij voortduring 1300 Rs. maandelijks daarvoor uit te keeren. Voor de hulp in de laatste oorlogen en de achterstallige leverantie van rijst nam de Soesoehoenan op zich gedurende 50 jaren, jaarlijks op Batavia 1000 kojans rijst te leveren. Alleen bij misgewas zou geld worden aangenomen; voorts beloofde de Kompagnie voor ieder pikol (125 Amst. pd.) peper 5 Rs. te betalen; terwijl de Soesoehoenan zich verbond de koffijkultuur te verbieden en de bestaande aanplantingen uit te roeijen. Verder beloofde hij de noodige houtwerken voor de reparatiën aan de forten te Samarang en Japara en tevens jaarlijks een bepaald getal balken te zullen leveren tegen betaling; terwijl de afgekeurde voor minder dan den overeengekomen prijs tegen taxatie konden worden overgenomen. De Kompagnie schold voor dit alles den Soesoehoenan zijn achterstallige en andere schulden kwijt. Nieuwe prijzen werden vervolgens bepaald voor de katoenen garens, en werd voorts betaling toegezegd voor het hout, dat te Soerabaja mogt worden

geleverd; terwijl ten slotte nog eenige bepalingen voor het garnizoen te Kartasoera werden gemaakt.

In hetzelfde jaar 1733 werd met den Sultan van Bantam eene nieuwe overeenkomst gesloten tot ampliatie van die van 1731, welke laatste voor den handel eenige belangrijke bepalingen bevatte, o. a. dat aan vreemde oosterlingen de handel op Bantam werd toegestaan, mits niet in de artikelen van 's Kompagnie's monopolie, en aan Bantammers die op Java (het oostelijk deel van dat eiland); terwijl de Sultan beloofde maatregelen te zullen nemen tot vermeerdering van de peperproduktie, vooral bij de Lampongers, in plaats van die, zooals tot nu toe, tegen te gaan. Bij het kontrakt van December 1733 werden nieuwe regels aangenomen voor den peperhandel, die wederom, zooals reeds in 1684 had plaats gehad, als monopolie aan de Kompagnie werd afgestaan voor de schuld van 600000 Rs. De Kompagnie scheen de Lampongs als peper voortbrengend land meer en meer te hebben gaan waarderen, althans reeds in September 1738 werd een nieuwe overeenkomst aangegaan en door den Sultan toegestaan aldaar een fort te Toelong Bawang te bouwen om de leverantie van peper te verzekeren. Voor ditzelfde doel werd ook met Bandjermasin, waar men in 1726 weêr was beginnen te handelen, in 1733 een kontrakt aangegaan, waarbij men zich het monopolie van de peper verzekerde, met uitzondering van één Chinesche jonk in 't jaar, die lading mogt halen. Deze uitzondering werd evenwel tot regel gemaakt, dat wil zeggen, de jonken (want er kwamen er natuurlijk meer dan één) kregen de peper en de Kompagnie 't overschot, zoodat zij dan ook reeds in 1736 haar bedienden terugriep.

Van Cloon overleed den 10 Maart 1735. Zijn opvolger was niet aangewezen, zoodat de Raad van Indië tot de vervulling der vakature overging. Kort te voren was ook de Direkteur-Generaal Westpalm gestorven, en daar diens betrekking door Adriaan Valckenier werd waargenomen, scheen deze het meest in aanmerking te moeten komen. Hij verkreeg echter evenveel stemmen als Abraham Patras, Buitengewoon Raad van Indië, en in plaats van nu op nieuw te stemmen, liet men het lot beslissen, waarbij Patras één punt meer kreeg dan zijn mededinger. Deze trad dus als Goeverneur-Generaal op en werd als zoodanig door de Kamer van Zeventienen bevestigd. Hij was een oud man, Franschman van afkomst. In het jaar 1690 als soldaat in Indië gekomen, ging hij na eenige jaren in civiele dienst over en was, na alle rangen te hebben doorloopen, eerst in 1732 Buitengewoon Raad van Indië geworden.

Hij overleed reeds den 3 Mei 1737 en liet groote rijkdommen na. Tweemaal was hij Direkteur in Bengalen geweest.

Thans volgde Valckenier in de hoogste betrekking op. Daar hij uit een deftig Amsterdamsch geslacht afkomstig was, kon zijn snelle bevordering geen verwondering baren, toen bij zijn benoeming tot lid van den Raad van Indië in 1733, oudere Buitengewone Raden werden voorbijgegaan. Opvliegend en heftig zijnde, had hij weinig vrienden, gelijk reeds bleek bij den dood van van Cloon.

Het begin van zijn bestuur kenmerkte zich door onlusten op Celebes, verwekt door zekeren Bontoe Langkasa, die met behulp der Wadjorezen en een oproerige partij in Boni er in slaagde, den Vorst van Gowa uit verschillende gedeelten van zijn gebied en eindelijk uit zijn hoofdplaats te verdrijven; doch toen hij zoover ging van het fort Rotterdam te belegeren, werd hij door den Goeverneur Smout verslagen, die vervolgens ook Gowa weêr innam en Bontoe Langkasa op de vlucht joeg, die kort daarna overleed. Daarop bracht Smout den oorlog over naar Wadjo en behaalde twee overwinningen; doch in plaats van naar Tosora, de hoofdplaats, voort te rukken en door de verovering van deze stad Wadjo geheel onschadelijk te maken, keerde hij terug en liet aldus zijne onderneming onvoltooid. Spoedig echter trokken de gebeurtenissen op Java geheel de aandacht, en moesten alle krachten worden ingespannen om deze belangrijke bezitting te behouden.

HOOFDSTUK XIII.

DE OPSTAND DER CHINEZEN EN DE OORLOGEN OP JAVA EN MADOERA TOT AAN DE ONDERWERPING VAN MAS SAÏD. 1740—1757.

Tijdens het bestuur van Valckenier, namen de belangrijke gebeurtenissen op Java een aanvang, die meermalen het gezag der Nederlanders met ondergang bedreigden, doch ten laatste dit meer en meer bevestigden en het eiland Java bijna geheel in hunne macht brachten. Deze gebeurtenissen maken een zamenhangend geheel uit, dat op zich zelf staat en achtereenvolgens kan worden besproken.

Reeds van het begin der Nederlandsche vestiging af, hadden de Chinezen, vooral op Java, een voornaam gedeelte van de aan 's Kompagnie's gezag onderhoorige bevolking uitgemaakt. Door hen werd een levendige handel op China en de naburige eilanden onder-

houden; zij waren pachters van tollen en belastingen op Batavia en elders, en eigenaars of huurders van de meeste suikermolens in den omtrek van Batavia, in Bantam en Tjeribon. Zoo waren zij de Nederlanders overal, waar deze posten en loges op het eiland Java bezaten, gevolgd. Zij werden vooral in de eerste helft der 18de eeuw door de Regering bijzonder beschermd, omdat zij uitmuntende landbouwers en handelaars waren en daardoor dikwijls groote voordeelen aanbrachten, niet alleen aan de Kompagnie, maar ook aan de ambtenaren. Van jaar tot jaar vermeerderde hun aantal, daar de jonken die voor den handel op Batavia kwamen, ook meestal eenige Chinezen achterlieten, die zoo goed mogelijk in hun onderhoud voorzagen, doch waarvan vele een zeer onzeker bestaan hadden en, in de omstreken van Batavia rondzwervende, dikwijls de algemeene veiligheid bedreigden. Vandaar dat reeds onder de Haan besloten was, maatregelen tegen hunne al te groote vermenigvuldiging te nemen. Daar evenwel hieraan de hand niet werd gehouden, werd onder Durven het besluit genomen om aan ieder Chinees, die op Java zijn verblijf wilde houden, een verlofbriefje te geven, en de vagebonden naar de Kaapkolonie over te brengen. De ambtenaren met de uitvoering belast, maakten daarvan gebruik tot allerlei afpersingen, zoodat de Chinezen het voorschrift ontdoken en het doel geheel werd gemist. Terzelfder tijd werden de mindere Chinezen door belastingen ten profijte der lagere ambtenaren gekweld, dat natuurlijk groote ontevredenheid verwekte, en de rijke openlijk zelfs boven Nederlanders begunstigd, doch in het geheim genoodzaakt daarvoor aan de hoogere ambtenaren groote sommen te betalen.

In weêrwil van dit een en ander nam het aantal Chinezen gedurende het bestuur van de Goeverneurs-Generaal Patras en Valckenier nog steeds toe, en werd men meer en meer beducht voor ongeregeldheden, ja zelfs voor de veiligheid van de stad en de Europeanen. Het vroegere besluit werd daarom op nieuw van kracht verklaard met eene wijziging, die daarin op voorstel van van Imhoff, eerst Goeverneur van Ceilon en thans Raad van Indië, werd gebracht. Er werd alsnu bepaald, dat alle zonder vast verblijf rondzwervende Chinezen die geen verlofbriefje konden vertoonen, zouden worden aangehouden en naar Ceilon overgebracht, om er als kaneelschillers in dienst te worden gesteld. Doch ook nu werd alles door de wijze van uitvoering bedorven. Men begon met een aantal arme Chinezen gevangen te zetten, dat natuurlijk de overige beangstigde en de vlucht deed nemen naar hunne landgenooten die buiten de stad rondzwierven of op de suikermolens

werkten. Allerlei dwaze geruchten werden verspreid, b.v. dat men hen, als ze in zee zouden zijn, zou verdrinken, en dergelijke. Bovendien werden de overige Chinezen verbitterd door de handelingen van den Baljuw en diens zendelingen, die zoowel binnen als buiten de stad niet alleen arme, maar ook gegoede Chinezen aanhielden, met bedreiging hen naar Ceilon te zullen zenden, ten einde hen op die wijze belangrijke geldsommen af te persen. De Chinezen buiten de stad begonnen daarop hunne woonplaatsen te verlaten en zich tot benden te vereenigen, die de ommelanden afliepen en in de stad betrekkingen onderhielden, ja er zelfs vele landgenooten overhaalden zich bij hen aan te sluiten. Meer en meer namen zij eene dreigende houding aan en sloegen weldra tot openlijken opstand over.

Men was in de stad zoo slecht onderricht van 't geen daar buiten voorviel, dat men zeer onaangenaam verrast werd, toen den 26 September 1740 drie luitenants der Chinezen de Regering waarschuwden op hare hoede te zijn, ofschoon de kapitein der Chinezen Nihoekong verklaarde van niets te weten. Den 1 October kwamen nadere berichten in, die meer en meer bevestigden dat de Chinezen in den omtrek booze plannen koesterden. Toen den 5 October geen twijfel meer mogelijk was, zond men versterkingen naar de posten Meester Kornelis en Bekassi; tevens werden van Imhoff en de Raad Extraordinair van Aerden als Kommissarissen met een aantal troepen naar Tanabang gezonden, ten einde te trachten door onderhandelingen de onderwerping der oproerigen te verkrijgen. Zij zonden daartoe een paar Chinezen met een brief aan hen af, die echter met een booghartig schrijven werd beantwoord, waarin formeel de oorlog werd verklaard. Hierop keerden de Kommissarissen naar Batavia terug: het was nu duidelijk dat geweld onvermijdelijk was. In den morgen van den 8 Oktober werden dan ook de Chinezen te Tanabang aangevallen en van daar verjaagd; doch reeds den 7 was de post de Kwal aan den mond der rivier van Tangéran afgeloopen, terwijl een detachement tot versterking van de schans Tangéran afgezonden, bij Kadoewang werd overvallen en voor de helft het leven liet. De rebellen stootten het hoofd voor de schans zelve en insgelijks voor Meester Kornelis, maar 't gelukte hun de troepen der Kompagnie te Bekassi te verslaan en tot den laatsten man om 't leven te brengen. Tevens werden overal in den omtrek, aan de Maronde, te Tandjong Priok, de woningen in brand gestoken en geplunderd en gruwelijke wreedheden aan Europeanen gepleegd. Dit verwekte natuurlijk bij de bevolking binnen de stad vrees en

angst, en daarenboven verbittering bij de geringere Europeanen, die de Chinezen op allerlei wijze kwelden, zoodat de Regering zich genoodzaakt zag hiertegen een plakkaat uit te vaardigen.

Het wantrouwen tegen de Chinezen nam evenwel meer en meer toe en hunne handelingen waren niet van dien aard om dit te verminderen, daar zij hunne gezinnen en eigendommen reeds begonnen te verwijderen. Men verbood hun dit en gelastte dat zij des avonds hunne huizen niet mogten verlaten en alle wapenen moesten uitleveren. Eene huiszoeking bij den kapitein Nihoekong deed een aantal wapens en ammunitie ontdekken, zoodat men tot verdere voorzorgsmaatregelen overging, de schutterij opriep, en de pennisten (lagere ambtenaren), matrozen en ambachtslieden wapende; terwijl de leden van den Raad van Indië kommissiën vormden om tot het handhaven van de orde en verdediging van de stad en verschillende posten mede te werken.

Reeds dienzelfden avond, den 8, werden de buitenwerken van de stad aangevallen. De muitelingen moesten echter aftrekken, doch ondernamen een tweeden aanval op de Diesterpoort met even weinig gunstig gevolg. Na nog een aanval te hebben beproefd, sloegen zij op de vlucht, alles om de stad heen in brand stekende. Dit bracht de opgewonden gemoederen nog meer in beweging; de verbittering van de burgerij en de lagere volksklasse, die thans gewapend was, tegen de Chinezen nam steeds toe; daarbij verdacht men hen met hunne landgenooten buiten de stad te heulen, ofschoon zij zich ook gedurende den aanval zeer rustig hadden gehouden. Den 9 Oktober deed Valckenier des morgens in den Raad van Indië het voorstel de stad om der veiligheidswille van de vijanden te zuiveren. De meerderheid, met van Imhoff aan het hoofd, was tot zulk een uiterst machtsbetoon niet gezind en besloot eene proklamatie uit te vaardigen, waarbij de Europeanen tot kalmte en de Chinezen tot rust werden vermaand. Valckenier verzette zich hiertegen en wilde al de Chinezen als vijanden behandeld hebben. Hij werd evenwel overstemd, en de proklamatie afgekondigd.

Op denzelfden dag brak eensklaps een brand uit in een aantal Chinesche woningen, die zich spoedig sterk uitbreidde en te gelijkertijd begon het Bataviaasch gemeen hare bewoners te vervolgen en te vermoorden. Weldra vond dit navolging en ontstond er eene algemeene slachting der Chinezen op straten en grachten: kunne noch leeftijd werden ontzien, en niemand die onder het bereik van den woesten volkshoop viel, werd gespaard. De kapitein Nihoekong verdedigde zich met een aantal landgenooten en slaven in zijn

woning, die zelfs door kompagniën burgerij en troepen met geschut werd aangevallen. Eerst tegen den morgen werd hij tot de vlucht gedwongen, doch aangehouden en op het kasteel gevangen gezet. De Chinesche muitelingen vielen des avonds op nieuw de Diesterpoort en de Waterplaats bij de kruitmolens aan, doch zonder eenig voordeel te behalen. Op den 10 duurde het moorden en brandstichten voort, zoodat zelfs 's Kompagnie's pakhuizen met moeite werden gered; tevens werd den fiskaal Philips op diens voorstel, door Valckenier opgedragen de Chinezen in de gevangenissen om te brengen, waarbij die ambtenaar, naar het schijnt eigenmachtig, de verpleegden in het hospitaal voegde. Op den 11 begon het plunderen; alles wat eenige waarde had werd uit de brandende of verbrande huizen weggehaald.

Eerst den 12 kwam alles tot rust: de Chinezen die niet waren vermoord, waren gevlucht; 600 woningen waren verwoest, en het getal der omgekomenen werd op 10000 geschat. Ternaauwernood was de stad zelve tegen de vlammen bewaard. Op denzelfden dag werd nog een premie uitgeloofd voor het hoofd van iederen Chinees, doch reeds den 22 werd een algemeene amnestie uitgevaardigd voor alle Chinezen die zich binnen eene maand zouden onderwerpen. De oproerlingen waagden inmiddels geen nieuwen aanval op de stad; daarentegen werd eene expeditie tegen hen naar Kadoewang en Tangéran ondernomen onder bevel van Crummel, die de Chinezen geheel uit het westen van Batavia verdreef. Met hetzelfde doel werden ook tochten oostwaarts gedaan, naar Bekassi, Tandjong Priok en Meester Kornelis. Daar nu de regentijd inviel en gebrek aan levensmiddelen onder de Chinezen ontstond, werd het getal dergenen die zich kwamen overgeven, weldra groot en waren reeds na eenige weken een aantal huisgezinnen op een stuk land, dat men hun nu buiten de stad tot woonplaats aanwees, gevestigd, terwijl men hun niet toeliet hunne woningen in de stad te betrekken. Reeds zeer spoedig nadat men het grootste gevaar geweken achtte, werd een boet-, dank- en bededag te Batavia gehouden (23 November).

In hoeverre de schuld van den moord der Chinezen te Batavia geheel voor rekening komt van den Goeverneur-Generaal is niet uitgemaakt; het is niet bewezen dat hij daartoe last gaf, wel tot het ombrengen van de gekerkerde Chinezen, waarom ook deswege later krimineel tegen hem is geprocedeerd. Zijne gezindheid blijkt evenwel genoegzaam uit zijn voorstel op den morgen van 9 October in den Raad van Indië gedaan. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij den moord en brand dan ook met instemming gezien en geen maatregelen

genomen om die te stuiten, ja zelfs toegelaten dat daaraan door de troepen werd deelgenomen.

Gedurende den regenmoesson van 1740 op 1741 werden de Chinezen met rust gelaten en hielden zij hun kwartieren te Bekassi en elders. Men maakte evenwel toebereidselen tot eene expeditie tegen hen, waarmede men eindelijk in Junij 1741 gereed was, toen onder bevel van kapitein van Oosten met Abraham Roos, den Gekommitteerde voor de zaken van den inlander, als kommissaris, een macht van 5000 man tegen hen werd uitgezonden. De Chinezen namen op de nadering van dit legertje de vlucht uit het gebied van Batavia, en trokken oostwaarts op naar Tjeribon, dat hun door de Javanen niet werd belet.

Toen de gebeurtenissen, in Batavia voorgevallen, algemeen bekend waren geworden, waarschijnlijk niet weinig vergroot en veranderd, werd ook de houding der Chinezen in de overige plaatsen op Java dreigend. Het eerst sloegen zij in Februarij 1741 te Madjawa in Pati tot oproer over, vermoordden de Europeanen aan de indigomakerij aldaar, en verzamelden zich in groot getal te Welahan bij Japara, vanwaar zij de verschillende posten in den omtrek bedreigden. De toestand werd dus hier ook gevaarlijk, te meer daar weldra bleek dat de Javanen mede niet te vertrouwen waren.

Aan het Hof van den Soesoehoenan te Kartasoera waren twee partijen; de eene, waartoe de Vorstinne-moeder, de Ratoe-Ageng, behoorde, was de Hollanders genegen; de andere, met den Rijksbestierder Nata Koesoema aan het hoofd, was hun vijandig en wilde de Chinezen ondersteunen. Ook waren sedert eenigen tijd de zonen van den naar Ceilon verbannen Soenan Mangkoerat Mas teruggekeerd, die door het Hof als mogelijke pretendenten tot den troon zeer schenen gewantrouwd te worden, vooral ook omdat zij de Hollanders voor zich trachtten in te nemen. Bovendien was een der machtigste vasallen, de Pangéran Tjakraningrat van Madoera, meer en meer weigerachtig om den Soesoehoenan als zijn opperheer te erkennen. Sedert Soemanap en Pamakassan in 1705 onder 's Kompagnie's beheer waren gekomen, was het streven der Vorsten van Madoera voortdurend om ook in denzelfden toestand te geraken. Reeds in 1728 was door de Regering te Batavia eene poging aangewend om den Soesoehoenan tot afstand van dat gewest te bewegen, hetgeen evenwel toen niet mocht gelukken. In 1740 was de verhouding echter zeer gespannen, en werd door den Soesoehoenan geklaagd dat zijn Regent weigerde naar Kartasoera te komen. De Hooge Regering had toen den twist bijgelegd.

Toen de Chinezen op de noordkust van Java eene vijandige houding aannamen, deed de Soesoehoenan allerlei betuigingen van vriendschap en wist hij zoodoende den gezaghebber te Samarang, Bartholomeus Visscher, in slaap te wiegen, niettegenstaande hij herhaaldelijk waarschuwingen van den bevelhebber van het fort te Kartasoera ontving. Het schijnt de bedoeling van den Soesoehoenan geweest te zijn, de Chinezen in het geheim te helpen, doch verder den loop der gebeurtenissen af te wachten; om, als zij de overwinning mogten behalen, zich bij hen te voegen, ten einde de Hollanders van Java te verdrijven. Zoolang de Chinezen dus geene belangrijke voordeelen hadden verkregen, bleef hij in schijn de Hollanders steunen. Dienovereenkomstig werden op aanvrage van den gezaghebber te Samarang, door de Regenten inlanders tegen de Chinezen te Tandjong Welahan gezonden, en later door den Soesoehoenan zelven nieuwe troepen; alle keerden evenwel onverrichter zake terug. Zelfs ging de Javaansche Regent van Grobogan, Martapoera, openlijk tot de Chinezen over.

In Mei 1741 werd de toestand dreigender: Joana werd afgeloopen, en Demak kon alleen door versterking van troepen behouden blijven. De Chinezen verlieten overal hun woonplaatsen en vereenigden zich om tegen Samarang op te trekken. In het begin van Junij kwamen zij daar aan en dadelijk daarop deed men tegen hen een uitval, die echter zonder eenig gunstig gevolg, ook door de houding der Javaansche hulptroepen, afliep. De stad werd nu door de Chinezen ingesloten, en de Politieke Raad, eensklaps van de vroegere onbezorgdheid tot overdreven angst overslaande, besloot nu aan de bevelhebbers der onderhoorige posten te gelasten de Chinezen, waar dit mogelijk was, uit te roeijen, de aanbiedingen van hulp van den Regent van Madoera aan te nemen en hem als vassal van de Kompagnie te erkennen. De Hooge Regering keurde deze maatregelen echter zeer af en om deze- en andere redenen was men te Batavia ontevreden op Visscher, die dien ten gevolge vervangen werd door Abraham Roos, tot nu toe Kommissaris voor de zaken van den inlander, die weldra met versche troepen naar Samarang vertrok.

In hunne werken aan de landzijde niet bemoeijelijkt, streefden de Chinezen er voortdurend naar om de gemeenschap van Samarang met de zee af te snijden. Men vroeg daarom dringend om verdere hulp van Batavia, ja zelfs van den Soesoehoenan, die zich evenwel meer en meer den Chinezen genegen toonde, zooals ook bleek uit de van de overige kantoren ontvangen berichten. De Chinezen, die in Junij uit de omstreken van Batavia waren verdreven

en in Tjeribon aankwamen, werden daar geheel ongemoeid gelaten, totdat zij door de inlandsche troepen van Batavia, die hen achterna waren gezonden, genoodzaakt werden naar Tagal te wijken. Hier was de toestand van 's Kompagnie's dienaren terstond zeer hachelijk, want de Javanen legden openlijk hunne vijandige gezindheid aan den dag en steunden de Chinezen om de loge aan te vallen, welke zij later insloten, toen de Chinezen zich voor Samarang bij hunne landgenooten voegden. Zoo ook vereenigden zij zich met deze om Demak, Rembang en andere posten te benaauwen.

Ten gevolge van de bevelen uit Samarang, werden op de meer oostelijk gelegen posten de Chinezen voorgekomen, dat is, zij werden, voordat zij nog eenig blijk van kwade gezindheid hadden gegeven, om het leven gebracht. Zelfs had men hiertoe de hulp ingeroepen van den Prins van Madoera, die dan ook een honderdtal Chinezen te Gresik liet vermoorden. De Javanen bedreigden weldra Soerabaja, waar men troepen van Soemanap en Pamakassan bijeenbracht, die evenwel weinig diensten bewezen. Nu de Pangéran van Madoera zijn doel had bereikt, bestreed hij de Javanen wel, maar voor eigen rekening, klaarblijkelijk met het doel om zich een eigen gebied te verwerven. Zoo werden, behalve Sidajoe, dat zijn zoon reeds vroeger had verkregen, Gresik, Lamongan en eenige andere regentschappen door hem bezet. Ook op Pasoeroean waren de troepen verre van veilig; de Javanen namen een vijandige houding aan en trachtten zelfs door afsluiting van de rivier de gemeenschap met Soerabaja te beletten. De Regent had de vlucht genomen, gelijk omstreeks denzelfden tijd die van Samarang deed, zoodat het thans duidelijk bleek, dat de Soesoehoenan het masker had afgeworpen, en openlijk toonde op de hand der Chinezen te zijn. Ook de gemeenschap met Kartasoera was gestremd, en van de bezetttng aldaar werden geene berichten meer ontvangen, terwijl de Javanen zich te gelijker tijd met de Chinezen voor Samarang vereenigden. De zaken hadden dus in het laatst van Julij en het begin van Augustus een zeer ongunstig aanzien. Den 27 Julij werd de loge te Rembang na dappere verdediging eindelijk door de Chinezen ingenomen en verbrand, terwijl Japara voortdurend werd bedreigd.

Van meer belang evenwel was het gebeurde te Kartasoera. Het schijnt dat de bevelhebbers aldaar de Javanen zeer hadden verbitterd en de verhouding dus, toen de Chinezen zich ook vandaar hadden verwijderd, meer en meer gespannen werd. Het wantrouwen tegen de Prinsen, zonen van den vroeger verbannen Soesoehoenan Mang-

koerat Mas, gaf zich thans openlijk lucht; twee van hen werden in den kraton om het leven gebracht, een derde had reeds de vlucht genomen, doch viel in handen van de Chinezen, die hem aan den Soesoehoenan overleverden, waarop ook hij hetzelfde lot onderging als zijne broeders. Den 20 Julij reeds werd de wacht bij den kraton overvallen en verjaagd, en tevens een verraderlijke aanval op het fort beproefd, die gelukkig werd afgeslagen, doch waarbij de kommandant van Velsen gekwetst werd. Desniettegenstaande werd niets gedaan om de vesting van levensmiddelen te voorzien en in beteren staat van verdediging te brengen. Zelfs toen de Javanen werken tegen het fort aanlegden, werden geen pogingen aangewend om dit te verhinderen. Eerst toen zij begonnen te vuren antwoordde men er op. Zeer spoedig werd evenwel onderhandeld, doch toen de Soesoehoenan de overgave van de vesting eischte en tevens bekeering tot het Mohammedaansch geloof, kwam er verdeeldheid onder de bezetting. Door van Velsen werden geen bevelen meer gegeven, en de verdediging was dus uiterst zwak, zoodat door een deel van het volk de witte vlag werd geheschen en allen de vesting verlieten om zich over te geven. Zij werden daarop onder de verschillende Javaansche hoofden verdeeld, terwijl alles in de loge geplunderd werd. Van Velsen en een drietal andere hoofden werden omgebracht, de overige gedwongen den Islam aan te nemen en door de Javaansche grooten als lijfwacht en voor bediening gebruikt. Toen later de zaken een gunstiger keer namen, werden zij naar Samarang teruggezonden.

Op Batavia was men door de ontvangen berichten zeer teleurgesteld in de verwachting dat Samarang door de met Roos gezonden versterkingen genoeg in staat zou zijn zich met goed gevolg te verdedigen. De Europesche soldaten en inlanders die men nog kon missen, werden nu onder bevel van den Berghopman Nathanaël Steynmetz derwaarts afgezonden. Toen deze te Samarang waren aangekomen, begreep men meer aanvallender wijze te kunnen handelen en verdreef den 21 en 23 Augustus den vijand uit een gedeelte zijner werken, doch daar men zich niet sterk genoeg achtte die in bezit te houden, en ze ook niet slechtte, werden zij door de Chinezen op nieuw bezet en alles bleef alzoo in denzelfden toestand.

Weldra kwamen dan ook wederom zeer ongunstige tijdingen te Batavia aan. Een Javaansch leger, onder bevel van den Rijksbestierder Nata Koesoema, had zich bij de Chinezen voor Samarang aangesloten, en een ander was naar Soerabaja tegen den Pangéran van Madoera opgerukt. Te Samarang was oneenigheid ontstaan tusschen den

gezaghebber Roos en den militairen kommandant Steynmetz, en zelfs kwam er gebrek aan levensmiddelen. Het gezag der Kompagnie liep dus op Java groot gevaar, en de Hooge Regering begreep dat alle krachten moesten worden ingespannen om de posten te behouden en de rust te herstellen. Roos werd ontslagen en aan Steynmetz het civiel en militaire gezag te Samarang geheel overgedragen. Voorts werd besloten hulptroepen van Makassar en Amboina te ontbieden, met zooveel rijst en sago als men daar missen kon. Eindelijk werd er nog als uiterste maatregel toe overgegaan om een gedeelte der retoerschepen met hunne bemanning en twee derden van de zich op Batavia bevindende ambachtslieden naar Samarang te zenden. Nog werd in overweging genomen een voorstel, dat een der Raden van Indië als Kommissaris derwaarts zou vertrekken, doch daar alle meenden dat uit hoofde van het aanstaand vertrek van den Goeverneur- en den Direkteur-Generaal hunne tegenwoordigheid op Batavia noodzakelijk was, werd daartoe benoemd Hugo Verijssel, Ontvanger-Generaal van 's Kompagnie's domeinen, en hem Johannes Theling als tweede Kommissaris toegevoegd.

Inmiddels was men op de ingesloten posten er in geslaagd zich te handhaven. Wel trachtte de Soesoehoenan de inlandsche soldaten, ja zelfs Europeanen in dienst der Kompagnie, tot afval over te halen en schreef hij brieven aan de Regenten in Tjeribon en de Preangerlanden om hen te bewegen zijne partij te kiezen, doch dit mogt hem niet gelukken, hoewel een inval in Tjeribon eerst werd gestuit door uit Tagal afgezonden inlandsche troepen. Deze plaats zelve werd bij voortduring door de Javanen ingesloten en nog in Oktober een, gelukkig vergeefsche, aanval daarop gedaan. In dezelfde maand kwam Verijssel te Samarang aan, van waar hij bericht zond naar Batavia dat de krijgsraad van oordeel was, dat al de troepen meer dan noodig waren om de verdedigingswerken te bezetten, en men dus nog niet aanvallenderwijs kon te werk gaan. Deze kennisgeving werd te Batavia niet gunstig opgenomen. Men was van meening dat de werken te uitgebreid waren, zoomede dat de berekening gemaakt was alsof men tegen Europeanen en niet tegen inlanders oorlog voerde, en er werd alzoo besloten nogmaals aan te dringen om tot den aanval op den vijand over te gaan.

Te Samarang had men dezen wensch reeds voorkomen. Toen men door spionnen bericht ontving dat bij den vijand tegen den 7 November een aanval op de werken werd voorbereid, begreep men beter te doen dien te voorkomen. De vijand werd door de troepen onder

bevel van Kapitein Mom, in den morgen van dien dag aangetast en uit een gedeelte van zijn werken verdreven, die onmiddellijk werden geslecht. Dit verlevendigde den moed zoozeer, dat den 9 een tweede aanval werd ondernomen, die met een even goeden uitslag werd bekroond. Na verloop van vier dagen ging men eindelijk voor de derde maal op de nog overgebleven werken af, die, ofschoon niet zoo gemakkelijk, mede werden ingenomen, zoodat Samarang thans als ontzet kon worden beschouwd. Veel geschut werd daarbij buit gemaakt, en daaronder stukken uit den kraton te Kartasoera. De tijding van deze overwinning gaf te Batavia groote blijdschap, en op den 29 November werd weder een dank- en bededag gehouden. Men was thans ook in staat de overige kantoren te helpen, en bepaaldelijk Tagal en Japara. Het waren echter niet alleen de wapenfeiten die het zoo dreigende gevaar afwendden, maar ook en vooral de veranderde houding van den Soesoehoenan, wiens Rijksbestierder onmiddellijk onderhandelingen met den Kommissaris Verijssel aanknoopte.

Inmiddels was door den Pangéran van Madoera met afwisselend geluk oorlog tegen de Javanen gevoerd. Aanvankelijk werd zijn zoon, de Regent van Sidajoe, genoodzaakt te vluchten, doch weldra herstelde hij zich en bracht den Javanen herhaalde nederlagen toe. De Pangéran verzocht daarop aan de Regering te Batavia om de regentschappen Toeban, Gresik, Lamongan en Soerabaja onder zijn beheer te mogen houden, dat hem evenwel werd geweigerd, zooals ook zijn aanvraag om hulp ten einde een aanval tegen Kartasoera te ondernemen. Verijssel werd gelast vooral omzichtig te zijn bij de onderhandelingen met den Rijksbestierder en om, eer men voor goed over den vrede, welks voorwaarden reeds in algemeene trekken werden aangegeven, onderhandelde, te blijven aandringen op de vervulling der te stellen eischen, als: uitroeijing van de Chinezen, herstel der zaken te Kartasoera, en terugroeping van alle Javanen. De Rijksbestierder deed zich nu voor als vijand der Chinezen, leverde hun gevechten, maar slechts in schijn, en zond de afgeslagen hoofden van eenige zieke en gevangen Chinezen als bewijs van zijne goede gezindheid naar Samarang. De overige liet hij evenwel oostwaarts aftrekken, en keerde zelf tegen het einde van 1741 naar Kartasoera terug, zoodat thans het groote gevaar dat 's Kompagnie's gezag op nieuw had bedreigd, voor goed geweken scheen.

De Chinezen bleven evenwel in het begin van 1742 zich voortdurend in de omstreken van Samarang en Japara, Joana en

Demak ophouden, terwijl zich een aantal Javanen, onder de Regenten Mangoen-oneng van Pati, en Martapoera van Grobogan, bij hen voegden. Zij bedreven allerlei vijandelijkheden en hielden alles in onrust. De Soesoehoenan gaf der Kompagnie thans bewijzen van zijne vriendschap, doch men bleef hem steeds wantrouwen, te meer daar de Javanen weinig tegen de Chinezen ondernamen. Ofschoon hij de gevangen genomen bezetting van het veroverde fort van Kartasoera had teruggezonden, weigerde men te voldoen aan zijn verzoek om een nieuwe bezetting, en bepaalde er zich toe, den Kapitein von Hohendorff en den Luitenant Hogewitz als gekommitteerden naar Kartasoera te zenden. Daar het Chineesch-Javaansche leger steeds sterker werd, doordien veel Javaansche hoofden zich daarbij voegden, vaardigde de Soesoehoenan hiertegen een edikt uit, doch de oproerlingen beantwoordden dit door een tegenkeizer uit te roepen, waartoe verkozen werd Mas Garendi, zoon van den in het vorige jaar te Kartasoera om het leven gebrachten Pangéran Tepasana, dus een kleinzoon van den naar Ceilon verbannen Soenan Mas. Hij nam den naam aan van Amangkoerat, en is in de geschiedenis bekend onder dien van Soenan Koening.

Ook in de oostelijke regentschappen was het ver van rustig. In Soerabaja betwistten de hoofden elkander het gezag, terwijl een zekere Mas Brahim, afstammeling van Soerapati, een aanzienlijken aanhang in Pasoeroean had weten bijeen te brengen, waarmede hij zelfs den Regent van Kediri verjoeg en Djapan (Madjakarta) onderwierp. Inmiddels hield de Pangéran van Madoera de noordoostkust van Gresik tot Rembang bezet en drong steeds aan op verlof om tegen Kartasoera op te trekken, terwijl hij zijn vroeger gedaan verzoek om eenige regentschappen voor zijn zonen herhaalde. De toestand was dus nog altijd ernstig, te meer toen het Javaansche legerhoofd, Arja Pringgalaja, in Grobogan werd verslagen en genoodzaakt terug te trekken in de richting van Kartasoera, terwijl de Rijksbestierder Nata Koesoema, die op nieuw te velde was getrokken, niets van aanbelang ondernam.

Dringend werd op nieuw de hulp van de Kompagnie ingeroepen en de Kommissaris Verijssel zeide die thans toe, mits de Soesoehoenan gijzelaars zond, waarin deze na eenig onderhandelen bewilligde. Hiervan kwam echter niets, dewijl de Chinezen de gemeenschap tusschen Samarang en Kartasoera op nieuw hadden gestremd. Daar de Rijksbestierder weigerde troepen te zenden om die te herstellen, verdacht men hem van verstandhouding met de opstandelingen, waarom men er den 18 Junij 1742 toe overging hem zonder machtiging

van den Soesoehoenan, die eerst later werd verkregen, in de loge te Samarang te arresteren. Ook het vernieuwde aanbod van den Soesoehoenan om de gijzelaars te zenden, mits men ze van Salatiga liet afhalen, werd afgeslagen, daar men wederom verraad vreesde, en nu in Samarang zelf. Intusschen was het vereenigd Chineesch-Javaansche leger der opstandelingen rechtstreeks naar Kartasoera opgetrokken, het leger des Soesoehoenans voor zich uitdrijvende, zoodat deze genoodzaakt was, den 30 Junij uit zijn kraton oostwaarts op te vluchten, bijna door zijn geheele familie verlaten, doch door de gekommitteerden der Kompagnie vergezeld. Hij hield zich een tijd lang op in Magettan, later in Pranaraga, na een vergeefsche poging om de opstandelingen uit Kartasoera te verdrijven. Drie zijner broeders onderwierpen zich aan Mas Garendi en vier andere namen de wijk naar Samarang. De Kommissaris Verijssel stelde den Soesoehoenan voor om over Soerabaja naar Samarang te komen, doch deze was hiertoe niet te bewegen; alleen verklaarde hij zich bereid de voorwaarden, die de Kompagnie mocht willen stellen, aan te nemen, ten einde om zich daardoor van hare hulp te verzekeren.

Von Hohendorff begaf zich daarop zelf naar Samarang om op het zenden van hulp aan te dringen, waartoe de Hooge Regering nog altijd aarzelde. Inmiddels hadden de Regenten over de landen ten westen van Samarang zich, in afwachting van den loop der gebeurtenissen, onder de bescherming van de Kompagnie gesteld, en verjoegen zij met behulp van eenige troepen de Chinezen en Javanen uit Batang. Zij verbonden zich schriftelijk aan de Kompagnie en werden daarin later door de Regenten over de gewesten ten oosten van Samarang gevolgd. Terzelfder tijd beoorloogde Kapitein Mom de Chinezen en Javanen in Demak en Japara, en verjoeg von Hohendorff hen uit Oengaran. De regenmoeson en een inval der Chinezen in Kaliwoengoe verhinderden evenwel de troepen der Kompagnie onmiddellijk naar Kartasoera op te rukken, zoodat de Pangéran van Madoera, wiens hulp men had ingeroepen om Rembang en Joana te bezetten, hen voorkwam, en overeenkomstig zijn vroeger reeds gebleken plannen naar Kartasoera trok, vanwaar hij de Chinezen en Javanen onder Mas Garendi met geringe moeite verdreef. Verijssel duidde hem dit echter zeer euvel, omdat hij zonder eenige voorkennis of goedkeuring der Regering had gehandeld. Hij zond Reinier de Klerk naar hem heen, om hem over te halen de hoofdplaats weder in het bezit van den verdreven Soesoehoenan te stellen, en liet Steynmetz met troepen volgen om

dit aanzoek meer kracht bij te zetten. Tjakradiningrat, die den Soesoehoenan zeer vijandig was, zou, naar men wil, eerst voornemens geweest zijn een zijner zonen, en daarna een der broeders van den Soesoehoenan, Pangèran Ngabèï, tot Vorst uit te roepen. Op de ernstige vertoogen van de Klerk zag hij daarvan evenwel af, en trok hij naar de nog door hem bezette landen bij Soerabaja terug. De Soesoehoenan kon daarop wederom bezit nemen van den kraton, hetgeen dan ook werkelijk onder geleide van Hollandsche troepen geschiedde. Gedurende den verderen loop van het jaar 1743 werden de Chinezen en oproerige Javanen overal vervolgd, en werd zooveel mogelijk de rust hersteld. Op nieuw werd een termijn van drie maanden aan de Chinezen gegeven om zich onderwerpen, waarvan door velen werd gebruik gemaakt. Ook de gewezen Regent van Pati, Mangoen-oneng, kwam vergiffenis vragen; zelfs Mas Garendi gaf zich in Oktober te Soerabaja over; alleen Martapoera hield zich steeds in het Zuidergebergte op. Men beijverde zich voorts de wraakzucht des Soesoehoenans tegen hoofden en prinsen die hem hadden verlaten, zooveel mogelijk te temperen, en onderhandelde intusschen met hem over het herstel van de vriendschap door middel van een nieuw traktaat, waarvan de grondslagen reeds voor twee jaren, bij hervatting der betrekkingen, aan den Kommissaris waren voorgeschreven. Het gelukte aan Verijssel den Vorst in de meeste door de Regering aangegeven voorwaarden te doen bewilligen, en den 11 November 1743 werd het traktaat te Kartasoera geteekend.

In het eerste artikel betuigde de Soesoehoenan zijn leedwezen over zijne handelingen gedurende het jaar 1741 (de verovering van het fort te Kartasoera en de hulp aan de Chinezen verleend) en verklaarde alleen door de barmhartigheid van de Kompagnie zijn Rijk terug te ontvangen. Tot bevestiging der vriendschap tusschen de kontrakterende partijen zouden de Rijksbestierder en de Hoofdregenten, alsmede alle hoofden aan de stranden den eed komen afleggen bij den Kommandeur van wege de Oost-Indische Kompagnie te Samarang aangesteld, en zou door hen worden beloofd aan de bevelen van de laatstgenoemde altijd de voorkeur te geven boven die van den Soesoehoenan (art. 3); die hoofden zouden eerst na approbatie van de Hooge Regering worden benoemd en ontslagen (art. 4); geen der Regenten zou mogen worden gestraft voor zijn aandeel in de gebeurtenissen der laatste jaren en evenmin verplicht zijn in persoon ten Hove te komen om zijne schatting of contributiën over te brengen (art. 5); de Soesoehoenan stond het landschap

Madoera aan de Kompagnie af (art. 6) en zegde het Regentschap Sidajoe aan een der zonen van Pangéran Tjakraningrat toe (art. 7); alle landen door de Kompagnie veroverd, werden den Soesoehoenan teruggegeven (art. 9), met uitzondering van de volgende, die hij aan de Kompagnie afstond: *a.* den Oosthoek van Java van Pasoeroean af; *b.* 600 roeden langs de boorden van de zee en de rivieren die daarin uitloopen; *c.* Soerabaja met onderhoorige Regentschappen of distrikten; *d.* Rembang en Japara, met de houtbosschen; *e.* de sabandarijen van de reeds in 1705 afgestane distrikten Samarang, Kaligawé, Torbaja en Goemoelak (art. 10).; het garnizoen te Kartasoera en in de veldschansen op den weg tusschen deze hoofdstad en Samarang te leggen, zou bedragen 300 man voetvolk en 50 ruiters of in plaats van deze nog 100 man voetvolk, waarvoor de Soesoehoenan zou betalen 31200 realen 's maands. Tot afdoening dier gelden stond hij alle sabandarijen behalve die van bovengenoemde afgestane landerijen af, wordende voor deze laatste 7200 realen afgetrokken. Wat de andere meer dan 24000 realen opbrachten, zou den Soesoehoenan worden uitgekeerd, doch het ontbrekende moest hij aanvullen. Hij verbond zich voorts een nieuw fort en veldschansen te bouwen (art. 11). De achterstallige schuld voor het onderhoud van het Kartasoerasch garnizoen zou hij in zes jaar voldoen (art. 12). Alle oorlogskosten werden hem kwijtgescholden, mits hij zich hield aan al de voorwaarden van het traktaat (art. 13), en uit erkenlijkheid hiervoor zou hij jaarlijks doen leveren 5000 kojans rijst tegen 10 Rs. de kojan (art. 14), benevens 500 last katjang en boonen tegen 20 en 16 Rs. het last, en 300 pikols katoenen garen tegen verschillende prijzen (art. 15 en 16). Ook beloofde hij de teelt van peper te zullen uitbreiden om in het vijfde jaar te kunnen leveren 5000 pikols en in het achtste jaar 10000 tegen den prijs van 4 Rs. per pikol, wat meer geleverd werd zou met 5 Rs. worden betaald (art. 17). Evenzoo verbond hij zich de indigokultuur te zullen voortzetten en de teelt van zijdewormen te zullen beproeven (artt. 18 en 19). Voorts zou al het benoodigde hout aan de Kompagnie worden geleverd en zouden geen vaartuigen ten behoeve van vreemdelingen mogen worden gebouwd (art. 20). De Javanen zouden niet verder dan tot Bali varen. (hetgeen later door van Imhoff tot Borneo werd uitgebreid) (art. 21). Eindelijk stond de Soesoehoenan aan de Kompagnie af het recht van de munt in zijn Rijk en gaf hij verlof om overal de in zijn gebied eventueel te vinden mijnen van metalen te ontginnen (artt. 22 en 23). — Hiermede was deze Chineesch-Javaansche oorlog wederom tot groot voordeel voor de

Kompagnie geëindigd. De macht der Javaansche Vorsten werd door deze overeenkomst gefnuikt, en de Kompagnie heerschte nu geheel alleen op Java, niet slechts over haar eigen grondgebied, doch ook over dat der inlandsche Vorsten, daar hunne voornaamste ambtenaren van haar afhankelijk waren geworden.

Slechts voor korten tijd was evenwel de rust op Java hersteld. Weldra werd zij op nieuw op ernstige wijze verstoord, zoodat nieuwe krachtsinspanning gevorderd werd om het Nederlandsch gezag te handhaven en te bevestigen. Vele elementen waren nog op Java aanwezig, die tot nieuwe woelingen aanleiding konden geven. Het jaar 1744 verliep echter in schijn rustig; alleen werd den Soesoehoenan toegestaan zijn rijkszetel over te brengen naar Solo, aan welke plaats hij den naam gaf van Soerakarta Adiningrat. Eenige Prinsen waren evenwel over den loop van zaken minder tevreden en verschenen niet aan het Hof of verwijderden zich later weder, en onder deze Mas Saïd, een zoon van Mangkoe Negara, een broeder van den Soesoehoenan die in der tijd op 's Vorsten verzoek naar Ceilon was verbannen. Deze scheen vooral steun te vinden bij den nog steeds in de bovenlanden omzwervenden hoofdrebel Martapoera en maakte zich aldra door zijne zwerftochten bekend.

De gevaarlijkste vijand was evenwel voor het oogenblik de Pangéran van Madoera, Tjakraningrat. Deze had zijn doel om zich belangrijke bezittingen op Java te verwerven, niet kunnen bereiken en achtte zich daarom door de Kompagnie gekrenkt, omdat zij alles voor zich zelve behield en niets aan hem overliet. Dit was des te gevaarlijker, dewijl bijna alle afgestane landen nog door zijne troepen waren bezet. Hij weigerde dan ook die te ontruimen en eischte voor zich Blora, Djipang (Bodjanegara) en Lamongan, benevens de sabandarijen (heffingen van tollen, in- en uitgaande rechten, enz.) van Gresik, Toeban en Sidajoe. De twee laatstgenoemde was men wel genegen hem af te staan, mits hij het overige aan de Kompagnie overliet. Ook verlangde hij Soerabaja als regentschap voor zijn zoon, en voor zich den titel van Panembahan. Daar de Regering weigerde in deze voorstellen te bewilligen, begon hij oorlogstoerustingen te maken, wierf Baliërs in zijn dienst en hief inkomsten, die de Kompagnie volgens gewoonte verpacht had. Bovendien zocht hij de Regenten van Soemanap, Pamakassan en Soerabaja aan om zich met hem tegen de Kompagnie te vereenigen. Eerst nam men den weg van onderhandelingen te baat en zond den Kommissaris Verijssel naar Madoera, die evenwel niets kon uitrichten. Tjakraningrat verklaarde den oorlog, maakte Straat Madoera met zijne vaartuigen onveilig,

bezette het eilandje Mengari en viel met 2000 man in Soerabaja. Hier werd hij echter weldra verslagen en gedwongen naar Madoera terug te keeren, waar het hem gelukte het geheele eiland te veroveren, terwijl hij met een nog levenden kleinzoon van Soerapati, die zich Wira Negara noemde, een plan beraamde om Pasoeroean in te nemen, dat evenwel mislukte. In het begin van 1745 kwam Elso Sterrenberg, Kommandeur van Java's Noordoostkust, zelf op Madoera, doch ofschoon hij Soemanap veroverde, werden zijne troepen door de Madoerezen bij Tjomplong geheel ingesloten, en van deze gelegenheid maakte Tjakradiningrat gebruik om de kust op Java van Sidajoe tot Joana toe af te loopen en een aanslag op Rembang te ondernemen. Krachtige maatregelen moesten nu worden genomen. Den 16 Februarij 1745 werd Pangéran Tjakradiningrat IV onder den naam van Raden Djoerit van zijne waardigheden vervallen en tot vijand van de Kompagnie verklaard. Een krijgsmacht werd onder von Hohendorff afgezonden, die de Madoerezen achtereenvolgens bij Rembes, Banjoeanjer en Oedjoeng Pangka versloeg en geheel van Java verdreef. Soeradiningrat, Tjakradiningrat's zoon en Regent van Sidajoe, onderwierp zich aan de Kompagnie. Tjakradiningrat zond een ander zijner zonen naar Benkoelen om bij de Engelschen hulp te vragen, doch knoopte inmiddels vredesonderhandelingen met den Kommissaris Verijssel aan. Intusschen werden de troepen op Madoera door den Kommandant van Pasoeroean, Rhener, ontzet en gezamenlijk veroverden zij Sambilangan, de hoofdplaats van Madoera. Tjakradiningrat vlugtte daarop naar Bandjermasin, waar hij werd opgeëischt en gevangen genomen op het oogenblik dat hij aan boord zou gaan van een Engelsch schip om naar Benkoelen te vertrekken. (Volgens Engelsche berichten bevond hij zich reeds aan boord, en werd hij alleen door bedreigingen van de Hollanders in hunne handen overgeleverd.) Naar Batavia overgebracht, werd hij van daar naar de Kaapkolonie verbannen. Zijn zoon, de Regent van Sidajoe, werd Regent van Madoera en later om zijn trouwe diensten tot den rang van Panembahan verheven.

Namens de Kompagnie waren, overeenkomstig de gemaakte voorwaarden, de inkomsten van de nieuw verkregen landen, benevens die welke de Soesoehoenan nog bezat, verpacht; doch de Kommandeur van de Noordoostkust, Sterrenberg, was met die regeling volstrekt niet ingenomen, terwijl de Goeverneur-Generaal van Imhoff een groot voorstander van de pachten was. Om deze reden en om tevens andere zaken in het nieuw verkregen grondgebied en vooral in de gewesten, die zooveel door den oorlog hadden geleden, te onderzoe-

ken en te regelen, besloot de Goeverneur-Generaal zelf zich naar deze landen te begeven.

De reis werd in Maart 1746 met het schip de Hersteller aangevangen, eerst naar Rembang, en vervolgens naar Soerabaja, waar een plechtige intocht werd gehouden. Vele zaken die ten gevolge van den oorlogstoestand nog verward waren, werden nu geregeld. Inzonderheid de verplichtingen van de Regenten in het nieuw verworven gebied, aan ieder van welke de levering van eene zekere hoeveelheid rijst werd opgelegd, zonder of met betaling. Van Soerabaja ging de reis eerst naar Soemanap en daarop naar Pasoeroean, waar door de voortdurende onlusten alles een treurig voorkomen had. Van daar werd de terugreis aangenomen, en na Gresik en Madoera te hebben bezocht, kwam men den 2 Mei te Japara aan, waarna weldra Samarang werd bereikt, ter welker plaatse door den Soesoehoenan Pakoe Boewana II met zijn geheele familie een plechtig bezoek aan den Goeverneur-Generaal werd gebracht. Dit beantwoordde deze door op zijne beurt de reis te ondernemen naar de nieuwe hoofdplaats Soerakarta, alwaar men den 15 Mei aankwam. Reeds zeer spoedig werd door den Goeverneur van Imhoff met den Soesoehoenan het punt besproken der strandregentschappen, die nog niet formeel aan de Kompagnie waren afgestaan, maar toch door de tijdsomstandigheden en de levering van hun aandeel in de rijst bijna geheel onder 's Kompagnie's toezicht waren gebracht. De Soesoehoenan stemde er in toe ze af te staan, ten gevolge waarvan eene overeenkomst werd opgemaakt en den 18 Mei 1746 geteekend, waarbij werd bepaald dat alle sabandarijen zouden worden geheven ten behoeve van de Kompagnie, om te strekken tot afbetaling en afdoening van al hetgeen de Soesoehoenan nu en later verschuldigd zou zijn of worden. Voorts werden daarbij afgestaan de nog overige distrikten aan de stranden (de tegenwoordige residenties Tagal en Pekalongan), doch de Kompagnie zou de inkomsten daarvan met 5000 Sp. realen jaarlijks aan den Soesoehoenan betalen. Eindelijk deed de Soesoehoenan afstand van alle tolpoorten in zijn gebied en gaf der Kompagnie vrijheid deze geheel naar haar genoegen te regelen tegen betaling van 9000 Sp. realen 's jaars, daaronder begrepen de pacht van de vogelnestjes, van de tabak in Kadoe, de rivier Solo, en alles wat tot de tolpoorten behoorde. Bovendien zou de Kompagnie jaarlijks nog 2000 Sp. realen voor den Kroonprins bij zijn meerderjarigheid en 1000 Sp. realen voor de vorstelijke familie en de hoogste ambtenaren uitkeeren. Een paar dagen later werd de eenige zoon van den Soesoehoenan als Kroonprins erkend door den

Goeverneur-Generaal, die ongelukkig in een andere zaak tusschenbeide kwam, welke in de gevolgen te weeg bracht, dat Java op nieuw een tijdperk van oorlog en verwoesting te gemoet ging, en al het goede dat hij tot stand had gebracht voor het oogenblik vernietigde. Een van 's Vorsten broeders, Pangéran Mangkoe Boemi namelijk, had, naar hij meende, reden tot ontevredenheid vooral over den Rijksbestierder, en liet daarvan blijken door zijn gedrag aan het Hof. Zelfs had hij zich gedurende een jaar daarvan verwijderd gehouden. Het verschil liep voornamelijk over de hem voor zijn onderhoud toegekende gronden. Op verzoek van den Soesoehoenan sprak van Imhoff hem over zijn gedrag aan, doch hij scheen zich daarover beleedigd te achten en verliet denzelfden nacht de hoofdplaats.

Den 19 Mei werd de terugreis door van Imhoff aangenomen, doch niet naar Samarang, maar door het binnenland naar Tagal. Onder weg werden de ruïnen van Brambanan, die in 1733 't eerst door de Hollanders waren ontdekt, bezocht. Het laat zich denken dat die tocht niet aangenaam was: ongebaande wegen, slechte gidsen en weinig zorg voor nachtverblijf maakten die zeer vermoeijend. Den 30 Mei werd Tagal bereikt, alwaar nog eenige besluiten werden genomen tot nadere regeling der zaken en tot uitvoering der nieuw gesloten overeenkomst; onder anderen werden de nog omzwervende Prinsen vogelvrij verklaard en prijzen op hunne hoofden gesteld. Ook werden voor de tolpoorten nieuwe bepalingen gemaakt met het doel om de daaruit voortvloeijende vexaties te verminderen en eindelijk de verplichtingen van de Strandregenten, die nu onder de Kompagnie waren gekomen, omschreven en bepaald. Op Tjeribon werden deze laatste verder aangevuld, en ook besloten het slaan van pitjes (p i t j i s, eene op Java gangbare kleine munt) te verpachten. Tot Batavia werd de reis verder over land volbracht en zoo was van Imhoff de eerste Goeverneur-Generaal die bijna geheel Java bezocht en een groot gedeelte te land bereisde, dat nog geen lid der Hooge Regering vóór hem had gedaan.

Bijna onmiddellijk nadat hij Soerakarta had verlaten, wist Pangéran Mangkoe Boemi een leger bijeen te brengen, waarmede hij Soerakarta aanviel en gedeeltelijk verbrandde. Van daar zich naar Pati en Joana begevende, sloot hij Demak in. Hij werd evenwel in 1747 door von Hohendorff, die intusschen Kommandeur en later Goeverneur van Java's Noordoostkust was geworden, uit deze streken verjaagd. Meer en meer trad ook Mas Saïd op den voorgrond, die een guerilla-oorlog voerde tegen de troepen van de Kompagnie en den Soesoehoenan. Op de eene plaats verslagen, vertoonde hij zich

op eene andere, zonder dat het gelukte hem in handen te krijgen. Ook het jaar 1748 verliep zonder het doel om Mangkoe Boemi en Mas Saïd tot onderwerping te brengen, een stap nader te komen; zelfs vertoonden zij zich, na zich vereenigd te hebben, op nieuw te Soerakarta, waar de bevolking ten gevolge dier herhaalde aanvallen zeer verliep. Terwijl eenige Prinsen en hoofden zich in 1749 onderwierpen en zelfs Mangkoe Boemi onderhandelingen met von Hohendorff aanknoopte, veranderde de staat van zaken eensklaps door eene ziekte van den Soesoehoenan. Von Hohendorff begaf zich naar Soerakarta en vond den Vorst in zeer gedrukte stemming, zoodat hij hem verzocht het bestuur over het Rijk in naam van de Kompagnie op zich te willen nemen en het over te dragen aan hem wien men de geschiktste zou oordeelen. Den 11 December werd de akte hiervan geteekend, en op denzelfden dag liet Mangkoe Boemi zich tot Soesoehoenan uitroepen in tegenwoordigheid van een veel grooter aantal Prinsen en Grooten, dan die op den 15 daaraanvolgende den jongen Vorst Pakoe Boewana III, nadat hij door von Hohendorff was geïnstalleerd, begroetten.

Aan hem werd op zekere voorwaarden nog bij het leven van zijn vader, die evenwel reeds den 20 December 1749 overleed, het Rijk in leen afgestaan. Mangkoe Boemi en Mas Saïd kregen hierdoor meer en meer aanhang en wisten een groot deel van Midden-Java in onderwerping te houden. Men begreep dat het noodig was krachtig op te treden en riep de Madoerezen te hulp, doch desniettemin leden de onzen te Mataram een vrij belangrijke nederlaag. Dit maakte de rebellen stoutmoedig, zoodat zij het waagden een geregelden veldslag aan von Hohendorff te leveren bij Banjoedana, waar zij evenwel geheel werden verslagen. Mangkoe Boemi wist zich steeds in het Zuidergebergte (Goenoeng Kidoel) staande te houden, ofschoon men er in slaagde zijn aanhang vrij zware nederlagen te doen ondergaan. Mas Saïd had eene nog talrijke legerbende bijeen; doch vermeed steeds zorgvuldig eenige ontmoeting met 's Kompagnie's troepen; alleen wanneer hij de kans schoon zag een onverwachten aanval te doen, ging hij daartoe over, doch doorgaans werd hij afgeslagen. Intusschen werden de troepen der Kompagnie, vooral de Europesche, gaandeweg zeer afgemat; zelfs werd een aantal hunner, door den resident Toutlemonde aangevoerd, door Mas Saïd zoo ingesloten, dat zij zich niet meer konden bewegen en von Hohendorff tot ontzet moest aanrukken. Deze verdreef Mas Saïd en noodzaakte Mangkoe Boemi Mataram te ontruimen.

Terwijl men nu tegen het einde van 1751 den vijand weêr naar

het Zuidergebergte had gedrongen, werden verschillende posten in Midden-Java door de troepen onder Nederlandsche bevelhebbers bezet, ten einde er de rust te handhaven. Ongelukkigerwijs werd bij het begin van den volgenden veldtocht de Majoor de Clercq door Mangkoe Boemi in Bagelèn geheel verslagen; en ofschoon men meende goede maatregelen te hebben genomen om dezen het verder voortrukken te beletten, deed hij in Maart 1752 onverwacht een inval in Pekalongan en leverde op de hoofdplaats zelve een gelukkig gevecht aan von Bielefeldt. Een aantal Regenten koos daarop zijne zijde. Bij de aankomst van hulptroepen van Madoera en Soerabaja trok hij evenwel spoedig af en werden Pekalongan en omliggende landen wederom onderworpen. Zijne taktiek om groote gevechten te vermijden, gevoegd bij het gebrek aan goede aanvoerders en aan eene voldoende krijgsmacht aan deze zijde deed den krijg voortduren, die allernoodlottigst op de welvaart van Midden-Java terug werkte. Weldra verspreidden de rebellen hunne macht en werden ook de landen ten oosten van Soerakarta, namelijk Pranaraga en Madioen, door hen bezet, waarmede, naar het schijnt, de afval van een der Regenten van Soerabaja zamenhing, die, na den dood van zijn mederegent, in zijn verwachting alleen Regent te worden teleurgesteld, zich tegen de Kompagnie verzette, doch ten slotte naar het Malangsche werd verjaagd. Het jaar 1753 verliep zonder dat men den vijand belangrijk nadeel toebracht, doch er was zooveel gewonnen, dat er oneenigheid tusschen Mangkoe Boemi en Mas Saïd was uitgebroken, terwijl de laatste zelfs voor zich aanspraak op den troon begon te maken, waartoe hij onderhandelingen met von Hohendorff aanknoopte, zonder dat dit tot eenig gevolg leidde. Inmiddels beoorloogden de rebellen elkander en was Mangkoe Boemi genoodzaakt naar Soekawati terug te trekken; van deze zijde werden echter geen voordeelen behaald. De Soesoehoenan was geheel machteloos en 's Kompagnie's troepen, die veel zieken hadden, bleven waar zij waren, zonder iets goeds uit te richten. Von Hohendorff was dan ook door den loop van zaken zeer ontmoedigd en vroeg in 1754 zijn ontslag.

Zijn opvolger was Nikolaas Hartingh, een man die lang op Java in ondergeschikte betrekkingen had gediend en daardoor met taal en volk zeer bekend was. De Goeverneur-Generaal Mossel kwam hem zelf installeren, en men beproefde nu door tusschenkomst van eenen Arabischen of Turkschen priester, die zich op Batavia bevond, op nieuw in onderhandeling te treden. Daardoor kwam Mangkoe Boemi in briefwisseling met Hartingh en stelde

hij een mondgesprek voor, waarmede Hartingh onder zekere voorwaarden genoegen nam. Inmiddels ging men voort wederkeerig gezanten te zenden, terwijl het nu bleek dat Mangkoe Boemi de helft van Java voor zich als gebied begeerde. Mas Saïd trachtte dit zoowel met geweld als door onderhandeling te beletten, en stelde hem zelfs de verdeeling van het Rijk tusschen hen beiden voor. Deze voorslag maakte evenwel de verbittering van Mangkoe Boemi tegen hem nog grooter, zoodat deze er nu ook in toestemde een mondgesprek met Hartingh te Padagangan te houden, waarvan de uitslag was, dat hij zich tot eene verzoening met de Kompagnie en den Soesoehoenan bereid verklaarde, mits hem de helft van de Javaansche bovenlanden werd afgestaan, die wel tot het Rijk van Pakoe Boewana III werden gerekend, doch grootendeels in handen van de rebellen waren. Tevens beloofde hij Mas Saïd mede te zullen beoorlogen. Intusschen trachtte laatstgenoemde door nieuwe aanvallen dezen vrede te verhinderen doch zoowel Hartingh als Mangkoe Boemi ontkwamen dit gevaar, waarna de laatste zijne troepen met die van de Kompagnie vereenigde. Nu leverde men Mas Saïd slag bij de Semongko en dwong hem tot den terugtocht, waarna hij nog een aanval op het legertje onder bevel van Steenmulder bij Sedakersa waagde, maar ook daar afgeslagen, trok hij zich in Patjitan terug. Vele Grooten en Regenten onderwierpen zich daarop aan Mangkoe Boemie of aan den Soesoehoenan. De eerste werd bij akte van 13 Februarij 1755 door Hartingh erkend en gehuldigd als Sultan Amangkoe Boewana Senopati-ingalaga Abdoerrachman Sahidin Panatagama Kalifatoellah, en had eene zamenkomst met den Soesoehoenan te Ganti. Hij verkreeg de helft van de nog niet onder de Kompagnie behoorende distrikten en van de vergoeding, den Soesoehoenan voor het gemis van de vroeger afgestane inkomsten toegelegd. Zijne verhouding tot de Kompagnie werd op dezelfde wijze geregeld als die van den Soesoehoenan volgens de laatst gesloten traktaten. Tot zijn residentie verkoos hij Djokja in Mataram en noemde deze plaats Djokjakarta.

Intusschen werd Mas Saïd van meer dan één kant aangevallen en gedurig verslagen, doch altijd wist hij te ontkomen en door de verschillende afdeelingen heen manoeuvrerende, het geheele land van Samarang tot Soerabaja in onrust te houden. Inmiddels knoopte hij onderhandelingen aan met den Goeverneur over zijne onderwerping, doch verklaarde onder geen van de twee Vorsten te willen staan. Zijne strooptochten liet hij evenwel niet na, en poogde zelfs Djokja in brand te steken. Na gehouden overleg te Samarang werd door de

beide Vorsten besloten, gezamenlijk krachtig tegen Mas Saïd op te treden. Deze werd dan nu ook overal waar hij zich vertoonde aangetast en hardnekkig vervolgd, zoodat hij veel volk verloor en met een geringen aanhang wederom naar het ongenaakbaar gebergte van Patjitan terugtrok. Van daar werden weêr onderhandelingen gevoerd, waarbij Mas Saïd op nieuw voor den dag kwam met een reeds vroeger gedanen eisch van het derde gedeelte van Java, dat natuurlijk door den Góeverneur werd afgeslagen, die evenwel beloofde hem een Strandregentschap te zullen geven. Mas Saïd zond daarop zendelingen naar den Soesoehoenan, bood zijne onderwerping aan en vroeg eenige landschappen in Padjang, Kadoewang en Patjitan, voor zijn onderhoud. Zijne onderwerping werd evenwel tot voorwaarde van alle onderhandeling gesteld, en tot teeken daarvan kwam hij in Maart 1757 op Soerakarta. De Vorsten begaven zich daarop te zamen naar Salatiga en hadden er eene bijeenkomst met den Goeverneur Hartingh, waarvan het einde was dat aan Mas Saïd de titel en naam van Pangéran Adipati Arja Mangkoe Negara werd verleend, en hij voor zijn onderhoud de landschappen Laro, Matessé, Kadoewang en eenige landen in 't Zuidergebergte verkreeg. — Hiermede was eindelijk Java bevredigd en voor vele jaren de rust hersteld; een groote omwenteling was er tot stand gekomen; 's Kompagnie's macht was er heerschend, en het overige gebied onder drie Vorsten verdeeld, die nimmer ééne lijn trekkende, ook nooit meer gevaarlijk voor het Nederlandsch gezag konden zijn. Alles was door den langdurigen oorlog afgemat, en de Kompagnie werd nu in staat gesteld door den opluikenden handel het groote verlies aan geld, al was het dan ook niet aan menschenlevens, eenigermate te vergoeden. Hiermede was de derde Javaansche successie-oorlog en tevens de laatste krachtige inspanning van de Kompagnie ten einde.

Doch terwijl zoo Midden- en Oost-Java gadurende een reeks van jaren door oorlogen werden geteisterd, was het in West-Java ook niet geheel rustig gebleven. In Bantam waren insgelijks over de troonsopvolging woelingen ontstaan. De sedert 1736 regerende Vorst Aboe'lfatachi Mohammed-Sjah liet zich geheel beheerschen door zijne gemalin Ratoe Saria Fatima, die den wettigen troonopvolger wenschte te verwijderen en haren neef, welke met eene dochter van den Sultan gehuwd was, op den troon te plaatsen. De goedkeuring van de Regering te Batavia werd hierop gevraagd en tegen afstand van eenig grondgebied in 1747 verkregen. Toen evenwel de oude Sultan overleed, verklaarden zich een aantal Rijksgrooten ten gun-

ste van den wettigen opvolger, onder den titel van Pangéran Goesti bekend. Ratoe Saria werd gevangen genomen en naar Batavia overgebracht, waar zij kort daarna overleed. Haar aanhangers achtten zich evenwel nog niet verslagen; zij heerschten in de bovenlanden, blokkeerden Bantam en plunderden en roofden in de omstreken van Batavia, hetgeen men wegens den Javaanschen oorlog niet in staat was met kracht tegen te gaan. Eerst toen versterkingen uit Nederland waren aangekomen, kon men troepen naar Bantam zenden. Deze slaagden er in de opstandelingen te verdrijven, waardoor de nieuwe Sultan voor goed op den troon werd bevestigd. Reeds in 1751 was door dien Vorst eene overeenkomst met de Regering gesloten, waarbij hij het Rijk in leen ontving en de Lampongs geheel afstond. Het gelukte den Nederlanders evenwel niet zich aldaar te handhaven, zoodat dit gewest voortdurend van wege den Sultan van Bantam werd bestuurd. Gelukkig was hiermede de rust hersteld en had men gedurende deze eeuw ook geen verdere moeijelijkheden met dit Rijk.

HOOFDSTUK XIV.

DE NEDERLANDSCHE OOST-INDISCHE BEZITTINGEN BUITEN JAVA VAN 1740 TOT 1757.

De Goeverneur-Generaal Valckenier, die tijdens den opstand der Chinezen het bewind voerde, had getracht zich te wreken over de tegenwerking, van den kant der Raden van Indië van Imhoff, de Haaze en van Schinne, bij zijne voorstellen ondervonden. Na door ongesteldheid in langen tijd de vergaderingen van de Hooge Regering niet te hebben bijgewoond, verscheen hij er wederom den 6 December 1740 en liet de zaal door eene kompagnie grenadiers bezetten. Daarop liet hij eene verklaring voorlezen, waarin allerlei beschuldigingen werden ingebracht tegen leden van de vergadering, die het bevel over troepen tijdens de Chinesche onlusten hadden gevoerd, en voorts gewaagd van misbruik van gezag en minachting van het zijne, vooral in militaire zaken, zooals onlangs nog gebleken zou zijn uit een besluit der vergadering waarbij tegen een door hem bevolen onderzoek moeijelijkheden in den weg werden gelegd. Hij vorderde daarom inzage en mededeeling van de toen genomen geheime besluiten, die, naar hij beweerde, ten doel hadden hem van zijne waardigheid te ontzetten. De notulen van die

vergadering werden daarop voorgelezen, maar de inhoud daarvan werd door Valckenier voor onwaarheid verklaard. Hij eischte voorts de sleutels van de poorten, die evenwel moesten gehaald worden, waarna hij op nieuw heftig tegen van Imhoff, de Haaze en van Schinne uitvoer, die hij zelfs oproerigen en zamenzweerders noemde en arrest oplegde. Zij weigerden evenwel hunne plaatsen te verlaten. Nadat hij de sleutels had ontvangen, verliet hij de vergadering en gelastte den bevelhebbenden officier de drie genoemde leden niet te laten vertrekken. De vergadering vaardigde nu eenige harer leden af, ten einde te beproeven den landvoogd op zijn besluit te doen terugkomen, doch deze eischte vooraf eene erkenning van schuld van de drie leden, die deze weigerden te geven. Valckenier gaf van zijne zijde niets verder toe, dan dat de leden van den Raad in plaats van in de gevangenis, in hunne eigen huizen in arrest zouden blijven, en daar hij weigerde verdere vertoogen aan te hooren, zag de Raad van Indië zich genoodzaakt te berusten. De drie genoemde leden werden onder militair geleide naar hunne woningen gebracht en bleven er in arrest zonder acces, totdat zij in Januarij 1741 ieder op een afzonderlijk schip als gevangenen naar Nederland vertrokken.

Bijna terzelfder tijd dat van Imhoff door Valckenier in verzekerde bewaring werd gesteld, werd hij door de Bewindhebbers in Nederland tot Goeverneur-Generaal benoemd, namelijk den 2 December 1740. Daar de tijding hiervan evenwel eerst op Batavia kwam lang nadat hij de reis naar Nederland had aangenomen, moest bij het vertrek van Valckenier in November 1741 op andere wijze in het bestuur worden voorzien, terwijl de Direkteur-Generaal van den handel, Nikolaas Schaghen, tegelijkertijd de terugreis naar Nederland aannam. Reeds sedert 1740 was Johannes Thedens als opvolger van den laatstgenoemden aangewezen, zoodat deze thans als waarnemend Goeverneur-Generaal optrad, in welke funktiën hij bleef tot Mei 1743, toen van Imhoff zijne betrekking aanvaardde.

Van Imhoff was in September 1741 in Nederland aangekomen met de beide andere Raden van Indië. Daar men over het gedrag van Valckenier bij gelegenheid van den opstand der Chinezen ontevreden was en ook zijne latere handelingen niet goedkeurde, werden de drie Raden van Indië in staatsie van Texel afgehaald en dadelijk uit hun arrest ontslagen. Juist in die dagen was de verlenging van het oktrooi, dat met 31 December 1740 was geëindigd en toen slechts voor een jaar verlengd, een der aanhangige kwestiën,

vermits de toestand van de Kompagnie door de Staten niet gunstig werd geoordeeld. Den drie Raden, en bepaaldelijk van Imhoff als benoemd Goeverneur-Generaal, werd hun gevoelen gevraagd, dat werd neêrgelegd in eene memorie van konsideratiën, waarin de vaart op Indië, de handel, de betrekkingen met inlandsche Vorsten, en de huishouding of administratie werden behandeld. Van Imhoff toonde zich een voorstander van meer vrijheid van handel voor de partikulieren, voornamelijk van dien op Voor-Indië en op China, in 't bijzonder voor de thee. In verband daarmede wilde hij tevens vermindering van den omslag der kantoren om de West van Indië en verklaarde hij zich voor de kolonisatie van Europeanen, hoofdzakelijk tot uitbreiding van den landbouw in de omstreken van Batavia. Deze memorie werd ingediend den 24 November 1741.

Inmiddels werd van Imhoff zeer gevierd. Zoo ontving hij een zilveren servies ten geschenke, omdat hij eene schadeloosstelling van f 24000 had afgeslagen, en bouwde men een schip, dat ter zijner eer den naam van de Hersteller kreeg, waarmede hij de reis naar Indië aannam. Intusschen was het bevel naar Indië gezonden om Valckenier met den fiskaal Philips en het lid van den Raad van Justitie Helvetius, benevens eenige lagere ambtenaren voor den Raad van Justitie te doen terecht staan wegens het gebeurde op Batavia en de gevangenneming van de drie Raden van Indië. Valckenier had toen reeds de terugreis aangenomen, doch deze bevelen bereikten hem aan de Kaap, zoodat hij in arrest naar Batavia werd teruggezonden. Zijne zaak bleef slepende en er was nog geen vonnis uitgesproken toen hij in 1751 overleed.

Van Imhoff kwam den 21 Januarij 1743 aan de Kaap en werd er met bijzondere plechtigheid als Goeverneur-Generaal geïnstalleerd. Van daar vertrok hij naar Batavia, kwam er den 22 Mei aan, en nam dadelijk het bestuur over van den waarnemenden landvoogd Thedens. Hij begon terstond eenige van de verbeteringen, die hij in de bovengenoemde memorie had voorgesteld, in te voeren, verminderde het aantal schrijvers op de Sekretarie te Batavia en hief het ambachtskwartier aldaar op. Ook was hij een ijverig voorstander van het verpachten der belastingen, om zoodoende de opbrengst ten behoeve van de Kompagnie te verbeteren. Dien ten gevolge werd dit zeer uitgebreid en werden te Batavia tollen, in- en uitgaande rechten, belasting op kroegen en amfioenkitten enz. verpacht. Evenzoo werd dit toegepast op de tollen (sabandarijen) en andere heffingen in de nieuw verkregen landen op Java. Ofschoon nu wel veel verbetering werd aangebracht door de misbruiken van amb-

tenaren te weren en een vaste opbrengst te verzekeren, was een ander kwaad nu veel moeijelijker te kontroleren. De pachters van de belastingen ontzagen zich niet de gemaakte bepalingen te ontduiken en de inlanders op velerlei wijze te knevelen en te mishandelen. Vooral was dit het geval, toen langzamerhand de pachten weêr in handen van de Chinezen kwamen. De Kommandeur van Java's Noordoostkust, Elso Sterrenberg, was dan ook met de pachten geenszins zoo ingenomen als zijn landvoogd en schreef voortdurend in dien geest naar Batavia. Van Imhoff meende dat het hem aan ijver ontbrak en zond onder anderen Reinier de Klerk, die hem geheel te wille was, als eerste administrateur naar Samarang. Op van Imhoff's reis over Java in 1746 werd de zaak op nieuw onderzocht, doch Sterrenberg bleef bij zijn gevoelen. Hij werd daarop in Maart 1747 ter verantwoording naar Batavia geroepen, en daar hij zich hoogelijk verongelijkt achtte, dwong hij zijne vrouw een beleedigend schrijven aan den Goeverneur-Generaal te richten, dat tot eene gerechtelijke vervolging tegen Sterrenberg aanleiding gaf, die door de Bank van schepenen tot 25 jaar ballingschap werd veroordeeld en door de Regering naar Poeloe Ai, een der Banda-eilanden, gezonden. Zijn vijand, althans men hield hem daarvoor, de Klerk, volgde hem weldra, maar als Goeverneur, derwaarts. Deze was evenwel edelmoedig genoeg Sterrenberg zijn treurig lot niet smartelijker te maken. Na den dood van van Imhoff werd Sterrenberg uit zijne ballingschap ontslagen en bij revisie van zijn vonnis bij den Raad van Justitie, in rang en eer hersteld.

Ook voor den handel trachtte van Imhoff verbeteringen aan te brengen. Zoo gaf hij den partikulieren vrijheid op de Philippijnen handel te drijven en ook om in 's Kompagnie's schepen thee naar Europa te zenden, die op 's Kompagnie's vendutiės zou worden verkocht, terwijl dan 60% van de opbrengst voor den uitzender en 40% voor de Kompagnie zouden zijn. In 1745 richtte hij de amfioen-societeit op voor den verkoop van dit produkt in den Archipel en bepaaldelijk op Java, met het doel om de vele misbruiken, die ook hierbij bestonden, te weren. Terwijl toch de handel in opium van de Kompagnie steeds belangrijker was geworden, was ook de smokkelarij in dit artikel zeer vermeerderd, en werd daarin door eigen dienaren, vooral in Bengalen, waar de opium werd verscheept, een uitgebreide handel gedreven, zoodat zelfs dikwijls schepen die van daar te Batavia kwamen, niets van dat produkt voor de Kompagnie, maar daarentegen eene groote hoeveelheid voor rekening van hare dienaren of andere personen aanbrachten. Tegen alle

verbodsbepalingen in bleef deze toestand voortduren, en niettegenstaande de landen van den Soesoehoenan, waar men het monopolie had, nu voor een groot deel onder beheer van de Kompagnie waren gekomen, vermeerderde haar debiet van opium niet, want hare dienaren trokken er hetzij door eigen handel of door oogluikende toelating van dien van anderen, te groote voordeelen van. Van Imhoff had dan ook voorgesteld op dit punt meer vrijheid toe te staan. In September 1745 kwam hij evenwel met een ander plan te berde, dat door den Raad van Indië werd goedgekeurd en waarbij aan eene societeit de handel in amfioen geheel werd overgedragen naar die landen, waar de Kompagnie het gebied bezat of het uitsluitend invoerrecht had verkregen. Daartoe was een kapitaal van 600000 Rs. bijeengebracht. Deze zoogenoemde Amfioensocieteit bekwam een oktrooi voor tien jaren, terwijl er was gerekend op een debiet van 1200 kisten. Zij moest zelve waken tegen de sluikerij en zou daartoe een aantal dienaren en gewapende vaartuigen in dienst mogen houden. Ongeveer 40 jaar lang bleef zij bestaan, doch beantwoordde weldra niet meer aan de verwachting. Het belang dat de ambtenaren der Kompagnie als aktiehouders hadden om de verbodsbepalingen te handhaven, verminderde weldra toen de meeste akties door vertrek en erflating in handen van personen kwamen, die niet in Indië waren gevestigd, en reeds zeer spoedig kon het oorspronkelijk bepaalde debiet van 1200 kisten niet meer worden bereikt.

In de memorie van konsideratiën had van Imhoff de kolonisatie van Europesche landbouwers, vooral in den omtrek van Batavia, zeer aangeprezen. Nadat Coen in zijne hervormingsplannen daarop had aangedrongen, was dit punt een reeks van jaren blijven rusten. Wel werd in 1669 een besluit genomen tot het uitzenden van volkplanters naar de Kaap de Goede Hoop, Mauritius, Ceilon en Batavia, doch het was alleen op eerstgenoemde plaats, dat die onderneming slaagde, terwijl die naar de andere streken, waar bovendien 's Kompagnie's eigen handel haar meer duldde dan bevorderde, werd verwaarloosd en weldra geheel gestaakt. Het mogt eerst aan van Imhoff gelukken, de Bewindhebbers over te halen den 3 April 1742 een besluit te nemen om gezinnen naar Java te zenden, ten einde daar den landbouw uit te oefenen. Een aantal landerijen tusschen de rivier van Tangéran en de Angké werden hun ter bebouwing aangewezen. Aanvankelijk ging het hun wel, doch hunne goede vooruitzichten werden geheel vernietigd toen de Bantammers in 1752 de ommelanden van Batavia afliepen, de velden verwoestten en een aantal boeren vermoordden. Van dien tijd af ging alles

zeer achteruit, en in 1760 waren nog slechts enkele van hen over. Aan de verwachting dat zij produkten voor de Kompagnie zouden telen, was ook geenszins beantwoord; zij hadden zich meestal tot Europesche vruchten en groenten bepaald. De Kompagnie ondersteunde hen dan ook niet verder en weldra was van de Europesche boeren geen spoor meer over.

Zeer ongelukkig liep het af met eene onderneming naar Mexico om zilver voor den handel te bekomen, waaraan zich groote behoefte deed gevoelen, waarschijnlijk ten gevolge van den oorlogstoestand in Europa. Van Imhoff besloot derhalve zich dit metaal te verschaffen door zonder voorkennis van de Kamer van Zeventienen eenige schepen naar Mexico te zenden, die met Europesche en Indische produkten geladen waren. Voorgevende een reis naar de landen beoosten Japan te doen, vertrokken zij in Mei 1746, doch keerden weldra wegens de heerschende tegenwinden terug zonder Amerika te hebben bereikt. Van Imhoff gaf zijn voornemen evenwel niet op en stelde in den Raad van Indië voor, op nieuw twee schepen voor hetzelfde doel te bestemmen en aan partikulieren te vergunnen hunne goederen bij die van de Kompagnie te laden. Overeenkomstig de bepalingen van den vrede van Munster was alle handel op Spaansch-Amerika verboden, zoodat de onderneming zeer geheim moest worden gehouden. Men vleide zich evenwel door tusschenkomst van de Jesuïten die in Californië gevestigd waren en van welke er zich één op Batavia bevond, betrekkingen ook met den Onderkoning van Mexico te kunnen aanknoopen en zoodoende het oogmerk te bereiken. Vóórdat de schepen uitzeilden, begonnen zich echter moeijelijkheden op te doen; eerst onder de bemanning van de schepen, die voor den tocht bestemd waren, daar zij zeer opzagen tegen de vaart over den toen nog onbekenden Grooten Oceaan, vervolgens ook van den kant van eenige leden van den Raad van Indië, die bezwaar tegen de onderneming maakten. Van Imhoff wist evenwel zijn verlangen door te drijven, zoodat de tocht werd vastgesteld, doch nu geheel voor rekening van de Kompagnie. De schepen vertrokken in 1747, maar toen zij op de kust van Mexico waren aangekomen, werden zestien schepelingen, die aan wal waren, in hechtenis genomen, terwijl de overige zich door de vlucht moesten redden. Toen de tijding hiervan in Europa aankwam, beklaagde zich de Spaansche Regering zeer ernstig over deze schennis der traktaten en eischte gestrenge straf voor den overtreder, in dit geval den Goeverneur-Generaal. Zoowel de Staten-Generaal als de Bewindhebbers in Ne-

derland verklaarden niets van de zaak te weten. Er moesten dus inlichtingen uit Indië worden gevraagd, en eer deze kwamen en de zaak beslist kon worden, overleed van Imhoff en werd alles weldra vergeten. Van de zestien gevangenen ontsnapten drie of vier; van de overige kon men de bevrijding niet verkrijgen.

Wikkelde van Imhoff den Staat zoodoende in moeijelijkheden met Spanje, door eene andere handeling was hij de oorzaak van verkoeling tusschen Frankrijk en de Vereenigde Gewesten. Ten gevolge van den Oostenrijkschen successie-oorlog, waren ook Frankrijk en Engeland in oorlog, en werden door de Engelschen drie schepen, aan de Fransch-Indische Kompagnie behoorende, te Batavia opgebracht, waar van Imhoff ze voor rekening van de Nederlandsche Kompagnie aankocht. Dit werd door Frankrijk zeer euvel opgenomen; het eischte de teruggave van de schepen en lading en trok alle handelsvoordeelen, die den Nederlanders bij het verdrag van 1739 waren toegestaan, in. Na vele onderhandelingen werden door de Kompagnie drie millioen francs aan de Fransche Maatschappij betaald voor de lading, en de schepen op hare kosten naar Frankrijk teruggebracht. Toen kort daarna een Hollandsch schip, maar door een Engelsch kapitein gevoerd, door de Franschen werd genomen, beklaagde van Imhoff zich te vergeefs bij den Franschen Goeverneur-Generaal Dupleix te Pondichéry. Ook Engeland kwam op met grieven over handelingen der Nederlandsche beambten in Voor-Indië, maar vooral over den moord der bemanning van twee Chinesche jonken, die van passen, door den Goeverneur van Benkoelen uitgereikt, waren voorzien, eene zaak die met het straffen der schuldigen afliep. Het ligt voor de hand, dat deze moeijelijkheden van Imhoff zeer onaangenaam waren. Hij vroeg dan ook bij schrijven van 28 Januarij 1746 verlof om in het volgend jaar naar Nederland terug te keeren; doch men verzocht hem zijne betrekking nog te blijven waarnemen, waaraan hij met te meer genoegen voldeed, toen de Stadhouder Willem IV in 't volgend jaar als Erfstadhouder optrad en tevens den 16 April 1749 tot Opperbewindhebber en Goeverneur-Generaal van de Kompagnie en hare bezittingen werd benoemd. Deze stelde van Imhoff daarop ook tot Luitenant-Generaal van de Infanterie aan.

Op de bezittingen buiten Java streefde van Imhoff naar bevestiging van het Nederlandsch gezag. Zoo werden in 1747 pogingen aangewend om Palembang te dwingen tot nakoming van de in 1735 en 1736 gesloten traktaten, waarbij levering van peper en tin van Banka was toegezegd, doch die altijd achterwege bleef, omdat

de Engelschen zich van een groot gedeelte dier produkten meester maakten door middel van Chinesche jonken, die aan de waakzaamheid der Nederlanders zoo gemakkelijk konden ontsnappen. Door zulke jonken in beslag te nemen en de rivier naauw te blokkeren, trachtte van Imhoff deze handelingen tegen te gaan.

Ofschoon over het geheel weinig van 's Kompagnie's bezitting Malakka te vermelden is, was het naburige Maleische Rijk gedurende het eerste gedeelte van de 18de eeuw het tooneel geweest van onlusten en woelingen, die groote veranderingen in het bestuur en in zijne verhouding tot de Nederlanders te weeg brachten. In het jaar 1717 was een zekere Radja Ketjil, Vorst van Siak, er in geslaagd zich van den troon van Djohor meester te maken, doch zijn mededinger Radja Soleiman vereenigde zich met de toenmaals in menigte rondzwervende Boeginezen, die als handelaars en zeeroovers door den geheelen Archipel verspreid waren. Het gelukte dezen om Radja Ketjil uit Riouw, zijn' residentie, te verdrijven, waarna de Boeginezen rijkelijk voor hunne hulp werden beloond. Sultan Soleiman sloot met hen een eeuwigdurend verbond van vriendschap en moest aan het Boeginesche hoofd Daèng Maréwa de waardigheid verleenen van Radja Moeda of Onderkoning met den titel van Sultan. Hierdoor kreeg deze bijna alle macht in handen, daarin bijgestaan door een ander Boeginees, die tot Radja Toewa, insgelijks met den titel van Sultan, werd verheven. Niettegenstaande herhaalde pogingen gelukte het Sultan Soleiman niet zich van hen los te maken; hij had hunne hulp te veel noodig om zich te handhaven. Van hunnen kant maakten zij evenwel van de gelegenheid gebruik om hun invloed ook op de westkust van het Maleisch Schiereiland zeer uit te breiden en verminderden daardoor ook 's Kompagnie's winsten op het tin, dat hier werd gewonnen. Toen echter de Boeginesche Radja Moeda was overleden en nog geen nieuwe was benoemd, maakte Sultan Soleiman van de gelegenheid gebruik om zich de Kompagnie tot vriend te maken, door haar bij akte van 14 December 1745 het Rijk van Siak op de oostkust van Sumatra af te staan. De Kompagnie aanvaardde deze gift alleen om der wille van den alleenhandel op de rivier van Siak, doch trok zeer weinig voordeel van hare nieuwe bezitting, daar de oneenigheden tusschen de zonen van Radja Ketjil er bijna allen handel onmogelijk maakten.

Bandjermasin was in 1736 door de Kompagnie wederom verlaten; doch behalve de Chinezen begonnen ook de Engelschen hier terug te komen, die er zelfs ammunitie aan den Pangéran van Madoera

hadden geleverd. Van Imhoff begreep de noodzakelijkheid om hen zoo mogelijk van daar te verwijderen en zond daartoe in 1746 reeds een blokkade-flottille derwaarts. In 't volgende jaar trad hij met nog meer nadruk op door er van der Heyden heen te zenden met last om op den grondslag van vroegere overeenkomsten een nieuw kontrakt te sluiten. Dit geschiedde den 18 Mei, en de voornaamste bepalingen daarvan waren: uitsluiting van alle andere Europesche natiën van den handel; ééne Chinesche jonk zou jaarlijks peper mogen koopen van de Kompagnie; de Bandjerezen zouden alleen handel mogen drijven op Java en niet verder oostwaarts; van den kant der Kompagnie zou men een fort mogen bouwen te Tabenio en een loge te Tatas. Weldra ontstonden echter op nieuw moeijelijkheden, waartoe door de Nederlanders veel aanleiding schijnt te zijn gegeven. Van daar in 1756 eene zending van den Kommissaris Paravicini, die door het sluiten van nieuwe traktaten en het doen van voorstellen tot nadere regeling van de zaken aldaar, verbetering trachtte aan te brengen. Het was niet zoozeer om het voordeel, als wel om de vreemdelingen te weren, dat het bezit van eene loge te Bandjermasin wenschelijk geacht werd.

Ook Timor vordert hier eenige vermelding. 's Kompagnie's vestiging op Koepang was steeds zeer onbeduidend en het gezag over de bevolking uitgeoefend, was van weinig beteekenis. Bij een tocht in het binnenland in 1748, werd het opperhoofd Meulenbeek met 30 man van zijn gevolg door de Timorezen vermoord. Deze trokken daarna tegen Koepang op, welke plaats zij zeer ernstig bedreigden. De bezetting was slechts 23 Europeanen sterk en stond onder bevel van den vaandrig Lip, die met de inwoners van Koepang en de gewapende Kompagniesslaven tegen den vijand optrok en hem door krijgslisten zooveel nadeel wist toe te brengen, dat hem voor langen tijd de lust verging om de wapenen tegen de Kompagnie op te vatten. Vooral de slaven bewezen hierbij groote diensten; zij werden vrijgelaten en tot een afzonderlijk korps gevormd, dat ook in later tijd zich nog zeer onderscheidde.

Reeds is vermeld, dat bij gelegenheid der verbanning van Sterrenberg naar Poeloe Ai, Reinier de Klerk tot Goeverneur van de Banda-eilanden was benoemd. Deze vond daar alles in een treurigen toestand. De perkeniers waren zeer achteruitgegaan en bijna alle in schulden gewikkeld, terwijl de overige bevolking door de hooge prijzen van de rijst in een lijdenden toestand verkeerde. De Klerk bemerkte, dat twee of drie personen zich van den geheelen voorraad hadden meester gemaakt en naar willekeur den prijs bepaalden.

Door het vaststellen van een hoogsten prijs, overeenkomende met dien van elders, trachtte de Klerk dit misbruik te keer te gaan en maakte hij zich al dadelijk zeer bemind. Bovendien wist hij te bewerken dat de perkeniers een grooter voorraad noten en foelie dan vroeger leverden, en poogde ook nog op andere wijze hunne belangen te bevorderen, zoodat men hem in 1753 met leedwezen zag vertrekken.

Van Imhoff betoonde zich steeds waar hij dit mogelijk en wenschelijk achtte een voorstander van vrijen handel in Indië. Zoo werd in 1749 de handel in eenige artikelen op de westkust en Sumatra vrijgelaten en zelfs in 't volgend jaar eene societeit opgericht, die de katoenen goederen aldaar zou invoeren. Het gelukte evenwel niet den door de konkurrentie der Engelschen steeds kwijnenden handel op te beuren.

Gelijk van Imhoff zich een voorstander had betoond van den landbouw door Europeanen, zoo trachtte hij ook door eigen voorbeeld de ontginning van gronden in den omtrek van Batavia te bevorderen. Daartoe liet hij zich, tegen betaling van eene kleine som, in 1745 door de Indische Regering het landschap Bogor, ten zuiden van de stad, in gebruik afstaan, en bouwde er een buitenverblijf, dat hij Buitenzorg noemde, een naam die weldra op de geheele landstreek werd toegepast. Daar Mossel het wederom tegen de vroegere taxatie van van Imhoff's erfgenamen overnam, werd het voortaan beschouwd als een buitenverblijf van den Goeverneur-Generaal, en ieder die deze betrekking bekleedde, nam het voor den eersten koopprijs van zijn voorganger over, dat echter eerst onder Alting tot eene verplichting werd gemaakt.

Onder de verbeteringen waarop van Imhoff had aangedrongen, behoorde ook regeringszorg voor het onderwijs, in den zin als het toenmaals werd begrepen. Hij richtte reeds in 1743, dus kort na zijne optreding als Goeverneur-Generaal, eene school voor de zeevaart onder den naam van Akademie der Marine op. Bovendien wenschte hij een soort van Latijnsche school, vooral met het doel om predikanten voor Indië te vormen, gelijk die reeds op Ceilon bestond, op Batavia te stichten, ten gevolge waarvan bij besluit van 25 Junij 1745 werd overgegaan tot de oprichting van een Seminarium, welks kweekelingen na voltooide studiën drie jaar in Nederland in de theologie zouden studeren, om vervolgens als predikanten in Indië te worden geplaatst. Den 1 November 1745 werd deze school ingewijd, doch slechts één leerling bereikte volkomen zijn bestemming. Reeds in 1756 werden die beide inrichtingen, de school voor de zeevaart

en het Seminarie, als maatregel van bezuiniging opgeheven. Duurzamer was eene andere stichting van van Imhoff, de Luthersche Kerk, die in 1749 werd ingewijd. Hij zelf behoorde tot de Luthersche belijdenis, en niettegenstaande het verzet van den Gereformeerden kerkeraad te Batavia, dreef hij de benoeming van een Luthersch predikant en het instellen van een afzonderlijke gemeente door.

Van groote vrijzinnigheid getuigde ook de vergunning aan een zekeren Jordens tot het drukken en uitgeven van een koerant onder den naam van Bataviasche Nouvelles. De uitgave begon in 1744, doch moest reeds in Junij 1746 op last van de Bewindhebbers in Nederland worden gestaakt.

De hervormingen die van Imhoff invoerde, werkten niet lang en krachtig genoeg om belangrijke veranderingen in den staat van zaken in Indië te brengen; zij roerden slechts de oppervlakte aan, doch drongen niet tot het innerlijke door en waren niet doortastend genoeg om oude misbruiken te weren en nieuwe te voorkomen. Ofschoon zijn opvolger zijn werk trachtte voort te zetten, al was het dan op andere wijze, bleef toch de algemeene toestand tamelijk dezelfde. Overigens handhaafde van Imhoff het gezag der Kompagnie beter dan zijn voorgangers; slechts was hij, ook door zijn eenigzins onvoorzichtig gedrag, de oorzaak van een nieuwen successieoorlog op Java. Hij was een groot beminnaar van pracht en staatsie, en bevorderde gedurende zijn bestuur zeer de weelde op Batavia, waartegen zijn opvolger zich genoodzaakt zag maatregelen te nemen.

Na nog de benoeming van den Stadhouder Willem IV tot Opperbewindhebber luisterrijk te hebben gevierd, overleed van Imhoff den 1 November 1750. Als zijn opvolger trad de Direkteur-Generaal Jacob Mossel onmiddellijk op. Deze was meer koopman dan staatsman, en trachtte uit dit oogpunt verbetering aan te brengen in den steeds achteruitgaanden toestand en in de gebreken die zich bij het handelslichaam, dat meer en meer een heerschende mogendheid werd, openbaarden. Zoo werd den 31 Julij 1753 een Generaal Reglement omtrent de bevordering der dienaren van de Kompagnie en hunne verhooging in gagie enz. uitgevaardigd, waarbij ook aan oude ambtenaren, mits zij in Europa geboren, zestig jaar oud en niet met inlandsche vrouwen getrouwd waren, rustgagiën (pensioenen werden toegelegd. Hierna volgde in Mei 1755 een Generaal Reglement wegens de provisiën voor de dienaren enz. op de buitenkantoren, en den 28 Augustus 1755 een Reglement en Ordonnantie wegens de provisiën en verdere douceurs voor de dienaren van de Kompagnie

te Batavia. Zoo werd althans eenige regelmaat gebracht in de zoo vaak willekeurig ingevoerde gewoonten, en overtreding werd nu strafbaar, al werden nog geen bepaalde straffen omschreven.

Van denzelfden tijd dagteekenen de Reglementen tot het tegengaan van de overdaad in pracht en praal, die op aanschrijving van de Bewindhebbers van 8 Oktober 1753, den 30 December 1754 werden uitgevaardigd. Daarin werden naar evenredigheid van de verschillende rangen der ambtenaren, allerlei bepalingen gemaakt omtrent het gebruik van rijtuigen, paarden en slaven, omtrent kleeding en edelgesteenten, alsmede omtrent de plechtigheden en feesten bij huwelijken en begrafenissen. In den konsiderans worden onderscheiden vroegere ordonnantiën, dit onderwerp betreffende, doch die allengs buiten gebruik waren geraakt, opgenoemd. Uit alles blijkt evenwel tot welk eene hoogte de weelde, te Batavia vooral, was geklommen, hoewel die naar de tegenwoordige begrippen voor het meerendeel niet van wansmaak zou zijn vrij te pleiten.

Een bewijs hoe verkeerd de geest onder de ambtenaren was, leverde ook wederom het kantoor op, dat in 1747 te Tatas in het Rijk Bandjermasin was gevestigd. Niet alleen dat alles op zeer kostbaren voet was ingericht, maar ook het opperhoofd maakte zich aan allerlei afpersingen schuldig, waardoor de handel zeer verminderde, en het kantoor spoedig ongunstige resultaten gaf. Diensvolgens werd in 1756 de kommissaris Paravicini derwaarts gezonden, ten einde nadere bepalingen in het kontrakt te doen opnemen, vooral met het doel om de Engelschen te weren; want alleen zoodanige politieke overwegingen konden het verder behoud van den post onder de toenmalige omstandigheden wettigen. Paravicini sloot twee kontrakten: een met den Sultan, waarbij aan de Kompagnie wederom belangrijke handelsvoordeelen werden toegestaan, en een met den Kroonprins, zijnde een pretendent, die wederrechtelijk bij de troonsopvolging scheen voorbijgegaan. Bij dit laatste werd het geheele gebied aan de Kompagnie afgstaan en haar het recht tot benoeming van den Vorst toegekend, welke dan geheel als haar leenman zou optreden en een jaarlijksche schatting daarvoor betalen. Alleen het eerste kontrakt werd evenwel door de Hooge Regering van kracht verklaard, en sedert dien tijd was het Nederlandsch gezag voor goed op Bandjermasin gevestigd.

In het Rijk van Djohor heerschte voortdurend oneenigheid tusschen de Maleijers en de Boeginezen, aan welke laatste aldaar groote voordeelen waren toegekend, die de Maleische Vorsten en Grooten gedurig trachtten in te krimpen. Dit had ten gevolge dat een

aantal Boeginezen onder Daèng Kambodja naar Linggi vertrok, terwijl Radja Hadji met de zoogenaamde gemengde Boeginezen zich nog bij Sultan Soleiman bleef ophouden. In Siak betwistten twee broeders, Radja Alam en Sultan Mohammed, elkander den troon, waarvan de eerste er in slaagde dien te bemachtigen, doch zich de Kompagnie zeer weinig genegen betoonde en haar handel tegenwerkte, zoodat zij zich voor den andere verklaarde. In 1754 werd bij eene nieuwe overeenkomst met Djohor bepaald dat men elkander wederzijds hulp zou verleenen, mits der Kompagnie de handen vrij werden gelaten in Siak. Dien ten gevolge werd in 1755 het eilandje Goentoeng, in de rivier van Siak, bezet en Radja Alam verjaagd. Nu werd in 1756 wederom een kontrakt met Sultan Soleiman gesloten, waarin van den vroegeren afstand van Siak niet werd gewaagd, doch alleen vrije handel en vrijdom van tollen werden toegekend, terwijl de Kompagnie bovendien den alleenhandel in tin op de westkust van het Schiereiland van Malakka verkreeg, met de toezegging dat geen andere Europeanen tot den handel zouden worden toegelaten. Omstreeks denzelfden tijd begonnen de Boeginezen, die zich op de vaste kust bij Linggi en elders hadden gevestigd, openlijke vijandelijkheden tegen Malakka, waarin de Kompagnie zeer slecht door hare Maleische bondgenooten werd ondersteund. Toen nu in 1757 ook Radja Hadji de zijde van zijn landgenooten koos, werd de toestand hachelijk. Nadat de versterkingen te Linggi waren ingenomen, naderden de Boeginezen meer en meer de stad en sloten die in 1757 geheel in, zoodat dringend hulp van Batavia werd gevraagd. Toen deze gekomen was, werden de nieuw opgeworpen versterkingen te Linggi wederom veroverd en de Boeginezen verjaagd, die zich in het volgende jaar aan den Sultan onderwierpen, terwijl de landschappen Linggi, Rembao en Kalang aan de Kompagnie werden afgestaan, die dus ook hier wederom ten haren voordeele de zaak beëindigde.

Minder gunstig liepen de zaken elders af. De Engelschen traden meer en meer op den voorgrond en wisten de Hollanders op vele plaatsen geheel te verdringen en op vele andere te overvleugelen. Zoo liep het in de eerste plaats op de westkust van Sumatra, waar zij op Natal en Tapanoeli kantoren vestigden en de Hollanders voor een groot deel van den handel met de inlanders uitsloten. Bovendien werd de in 1750 door van Imhoff opgerichte handelssocieteit voor de westkust ontbonden, terwijl de Kompagnie den zouthandel wederom aan zich trok.

Erger nog was het om de West van Indië. Alleen in de Perzi-

sche Golf wist de resident von Kniphausen in 1754 de belangen van de Kompagnie krachtig te beschermen tegenover den Pacha van Bassora, die zich allerlei knevelarijen veroorloofde. Von Kniphausen verplaatste de loge naar het eiland Kareek of Karedsch, waardoor hij den handel op Bassora en Aboeshir kon beheerschen. Toen dit eilandje aan de Kompagnie was afgestaan, en er een fort was aangelegd, verplaatste een groot gedeelte van den handel in de Perzische Golf zich derwaarts.

De weinige veerkracht der ambtenaren en de geringe hulp die in het tijdperk van bezuiniging, met Mossel ingetreden, van Batavia werd verkregen, werden de oorzaak van den steeds meer en meer openbaar wordende achteruitgang van zaken in Voor-Indië, zoowel op de kust van Malabar en op die van Koromandel, als in Bengalen. Op de eerstgenoemde was men eerst met den Vorst van Travankore en later met dien van Kalikoet in onmin geraakt, en was men onverstandig genoeg niet van beider vijandschap partij te trekken, zoodat men genoodzaakt was op onvoordeelige voorwaarden overeenkomsten aan te gaan, waardoor de macht en het aanzien van de Kompagnie in deze streken voor een groot gedeelte verloren gingen.

Op de kust van Koromandel werd gedurende de oorlogen, die in Europa tusschen Engeland en Frankrijk werden gevoerd, door deze beide natiën om de opperheerschappij gestreden, terwijl zij gedurende den vrede de inlandsche Vorsten tegen elkander in het harnas joegen. De Nederlanders zagen dit, tot groot nadeel van hunnen handel en belangen, rustig aan en berustten er zelfs in dat hun schepen door de oorlogvoerende partijen werden in beslag genomen, ja eenige hunner forten bezet of geslecht. Zoo ging hier de invloed van de Kompagnie reeds achteruit, ofschoon zij zich in den Archipel nog steeds krachtig wist te handhaven en zelfs in de laatste jaren in aanzien nog had gewonnen. Nogtans stond de Nederlandsche macht in Indië aan het einde van dit tijdperk op een keerpunt, terwijl haar wedijver tegen de Engelschen tot openlijke vijandelijkheden oversloeg, die krachtig medewerkten tot hare verzwakking en eindelijk zelfs haar geheelen ondergang ten gevolge hadden

HOOFDSTUK XV.

TOESTAND VAN DE OOST-INDISCHE KOMPAGNIE EN HARE BEZITTINGEN IN DE EERSTE HELFT DER 18DE EEUW.

Gedurende het tijdperk dat door de jaren 1678 en 1757 wordt ingesloten, kwam een groote verandering in den toestand der Kompagnie en hare bezittingen, bepaaldelijk in den Archipel. Door de uitbreiding van grondgebied trad zij meer en meer op als Soeverein, en ging haar oorspronkelijk karakter van handelslichaam allengs over in dat van eene staatkundige macht. Zij werd nu een vereeniging van kooplieden, die staten en landen in eigendom bezat, en als Vorstin over andere Vorsten heerschappij voerde. Dat de handelsbelangen bij de Regering in Indië op den achtergrond geraakten, nu zoovele andere hare zorgen eischten, was natuurlijk, zoodat dan ook de eigenlijke koophandel in die gewesten achteruit ging en niet meer zooveel voordeelen afwierp als te voren. Met den handel op Europa was dit niet zoo gemakkelijk, dewijl de Bewindhebbers hier te lande het oog gevestigd moesten houden op de winsten, die alleen uit dien handel konden worden verkregen, zoodat dan ook hunne maatregelen en aanschrijvingen naar dit doel bleven streven. De winst, hier op de verkochte produkten behaald, bleef dan ook de grondslag waarnaar de dividenden werden berekend, niettegenstaande daaruit ook vele uitgaven en onkosten zoowel in Indië als hier te lande moesten worden goedgemaakt. Onder die uitgaven bekleedden die ten behoeve van den Staat een belangrijke plaats. Door de voor haar bestaan noodzakelijke verlengingen van het oktrooi was de Kompagnie van den Staat afhankelijk en moest zij die verlengingen vaak met belangrijke sommen betalen. Zoo had zij voor de veertigjarige verlenging van 1700 tot 1740 f 3000000 gegeven, en moest zij in 1743 voor een nieuw oktrooi van twaalf jaar, 3% rekognitie op hare uitdeelingen toestaan. Deze laatste verlenging was evenwel met zeer veel moeite verkregen. Dewijl met het einde van 1740, het oktrooi moest afloopen, was reeds in 1739 een koncept-oktrooi aan de Kamers gezonden, dat in April 1740, nog door een nieuw koncept-oktrooi was gevolgd. Op dit laatste werden door Holland zestien „remarques" gemaakt, die door eene „remonstrantie" van de Kamer van Zeventienen in Augustus 1740 werden beantwoord. Ook door de Staten-Generaal werden „bedenkingen" aan de Bewindhebbers medegedeeld omtrent

allerlei misbruiken bij de Kompagnie, zoowel hier als in Indië bestaande. Bovendien werd door de Landprovincien mede aanspraak gemaakt op de voordeelen die de Kompagnie afwierp, onder anderen op die van het munten van geld, en tevens verlangd dat de heffingen, die tot nu toe door Holland en Zeeland werden bewerkstelligd, aan de Generaliteit zouden komen. Het gevolg van dit een en ander was, dat tusschen de Staten-Generaal, de Staten van Holland, en de Bewindhebbers van de Kompagnie onderhandelingen over de verlenging van het oktrooi werden aangeknoopt, en dat bij de aankomst van de drie door Valckenier afgezonden Raden van Indië, deze zelfs zoowel door de Kamer van Zeventienen als door de Staten van Holland werden gehoord. Het duurde tot het begin van 1743 eer een besluit werd genomen. Aan de Kompagnie, werd toen, zooals boven is gezegd, eene verlenging voor twaalf jaar toegestaan tegen een rekognitie van 3% op de uitdeelingen, doch terwijl men haar aan de éene zijde in bescherming nam door eene publikatie tegen partikuliere vaart en verboden handel uit te vaardigen, werden aan de andere zijde zes en twintig punten vastgesteld voor de Bewindhebbers bij het bestuur der Kompagnie en hare bezittingen. Kort te voren, den 4 September 1742, was een nieuwe artikelbrief vastgesteld, waarin in Oktober 1747, ten gevolge van de veranderde omstandigheden, eene wijziging werd gebracht, daar in dat jaar Prins Willem IV tot Erfstadhouder en Kapitein-Generaal en Admiraal was benoemd, hetgeen in den artikelbrief moest worden vermeld. Doch weldra werd zijn invloed op de Kompagnie veel grooter. In den oorlog waarin men toen met Frankrijk gewikkeld was, openbaarde zich groot gebrek aan buskruit. De Stadhouder verzocht nu aan de Bewindhebbers van de Kompagnie den bij haar aanwezigen voorraad salpeter aan den Staat af te staan. Gereedelijk werd hierin toegestemd, en de Stadhouder deed daarop aan de Staten-Generaal het voorstel, tot afbetaling van deze schuld aan de Kompagnie voor een zeker getal jaren eene nieuwe verlenging van het oktrooi te verleenen. Dien ten gevolge werden onderhandelingen tusschen de Bewindhebbers en de Staten-Generaal geopend, die eindigden met een besluit van 19 September 1748, waarbij aan de Kompagnie bij het einde van het loopende oktrooi eene verlenging voor twintig jaar werd verleend, dus tot 31 December 1774. Voor deze gunst zoude ten behoeve van de algemeene geldmiddelen eene som van f 1200000 worden gestort, die na aftrek van het geleverde salpeter tot f 572000 verminderde. De Kompagnie beantwoordde deze dienst daarenboven door den

Stadhouder tot haren Opperbewindhebber en Goeverneur-Generaal te benoemen.

Behalve de vermelde buitengewone uitkeeringen, werden op de Kompagnie ook voor altijd lasten ten behoeve van den Staat gelegd. Zoo werden, volgens Ordonnantie der Staten van Holland van 1677, de gewone inkomende rechten van hare goederen geheven, doch voor den uitvoer jaarlijks f 16000 gevorderd. Eenige jaren later werd dit voor beide of f 300000 bepaald en in 1696 tot f 364000 opgevoerd, welke som volgens de quota over de Kamers werd omgeslagen. Toen in 1716 de aktiën werden bedreigd met eene heffing van den honderdsten en tweehonderdsten penning, kocht de Kompagnie dit af door de intresten van de leening, die de Staten van Holland ten laste van het ambtgeld hadden gesloten, voor hare rekening te nemen. De aktiën bij erfenis overgaande waren belast met den twintigsten penning en in Zeeland werd eene rekognitie geheven bij verkoop, om welke reden daar de aktiën altijd wat minder waarde hadden dan in Holland, waar bovendien beter gelegenheid was ze te plaatsen. Reeds zeer vroeg werd daarin gespekuleerd en een verbod daartegen door de Staten van Holland uitgevaardigd. De prijzen verschilden natuurlijk zeer, ook naar evenredigheid van de hooge of lage dividenden, die in de 18de eeuw doorgaans geregeld in Mei in geld of in nagelen werden uitbetaald. Nooit nog had de Kompagnie minder dan 12½ % uitgedeeld, eens, in 1671, zelfs 60%. Hare aktiën waren dan ook altijd boven de oorspronkelijke waarde, ja drie- of viermaal hooger dan het oorspronkelijk kapitaal. Tijdens den windhandel van 1719 en 1720 waren zij tot bijna 1200% gestegen.

Iedere Kamer rustte hare eigen schepen uit en ontving daarvan de lading. Behalve de muskaatnoten en kruidnagelen, werden de goederen tweemaal in het jaar op publieke veilingen te Amsterdam verkocht, waardoor de Kamer van deze stad ook in dit opzicht grooten invloed had. Het bedrag der veilingen was natuurlijk zeer verschillend, maar bedroeg in dit tijdperk nooit minder dan twaalf, maar ook zelden meer dan twintig millioen. De produkten die de Kompagnie hier te lande verkocht, werden in vier afdeelingen gesplitst: de eerste bevatte de specerijen, waaronder ook koffij, thee, suiker, indigo, harsen en andere voortbrengselen uit het plantenrijk, die met elkander ver het belangrijkste gedeelte van den invoer uitmaakten. De tweede afdeeling was die der zijden stoffen; de derde van katoenen goederen; de vierde eindelijk van metalen, edelgesteenten, porselein enz. Tegenover de aanzienlijke waarde uit Indië ontvan-

gen, stond slechts een gering bedrag aan uitvoer derwaarts. Het meeste was nog gemunt geld; verder eenige katoenen en wollen stoffen, fabriekaten van Haarlem en Leiden, die de Kompagnie in de laatste tijden had op zich genomen uit te voeren tot een bedrag van f 200000. Niemand mogt goederen uit Indië aanbrengen dan de Kompagnie. Aan hare dienaren die repatriëerden, stond zij evenwel toe een zeker getal kisten, dat bij ordonnantiën van 1698, 1711 en 1750 was bepaald, meê te nemen, waarin goederen uit Indië, behalve zijden stoffen en de meeste pondgoederen, zijnde de waren van de eerste afdeeling, konden worden gepakt. Zij werden dan op de veilingen der Kompagnie gebracht, en de opbrengst na aftrek van zekere procenten aan de eigenaars ter hand gesteld. Gereed geld, edele metalen en edelgesteenten mogt ook niemand meênemen, men moest die te Batavia afgeven en daarvoor wissels aannemen, die hier te lande werden uitbetaald.

Gewoonlijk zeilden driemaal in het jaar schepen naar Indië uit. De eerste vloot, Paaschvloot geheeten, vertrok in April of Mei; de tweede in September, de laatste in December of Januarij. De retoervloot zeilde vroeger in twee afdeelingen, namelijk in November of December en in Januarij of Februarij; de schepen wachtten elkander aan de Kaap op, om van daar gezamenlijk de reis naar Nederland voort te zetten. In Maart volgde dan nog een schip met thee, benevens de boeken en rekeningen, waarom het thee- of boekschip werd genoemd. In later tijd werd dit zoo gewijzigd, dat in Julij een viertal schepen van Batavia naar Ceilon vertrok en van daar naar Holland zeilde. In Oktober nam het grootste aantal retoerschepen de reis aan, die in December en Januarij nog door twee kleine afdeelingen, en ten slotte in Maart door het theeschip werden gevolgd. De reis zoowel heen als terug duurde minstens zes of zeven maanden, dat zelfs die dagen reeds als lang werd beschouwd. De Kaap werd steeds aangedaan als verzamel- en ververschingsplaats. De langdurigheid van de reis, gevoegd bij het driejarig verblijf in Indië, veroorzaakte een groot verlies aan manschappen; onbekendheid met of onoplettendheid op de stormen in de Indische zeeën, lading in strijd met de reglementen en overlading met partikuliere goederen waren oorzaak van het vergaan van menig schip. Ook werd zeer geklaagd over onkunde bij schippers en stuurlieden, doorgaans menschen zonder eenige opleiding, die van de laagste rangen tot die betrekkingen opklommen. Bovendien waren zij, in ieder geval dat zich een ambtenaar met den rang van opperkoopman of koopman aan boord bevond, aan dezen ondergeschikt.

Bevonden zich een aantal schepen bij elkander, dan was zulk een ambtenaar kommandeur, dat doorgaans het geval was met de groote retoervloot van Oktober, omdat daarmede de aanzienlijke ambtenaren repatriëerden. Deze kommandeur van de retoervloot diende ook, overeenkomstig de bepalingen van het oktrooi, een schriftelijk rapport omtrent den stand van zaken in Indië bij de Staten-Generaal in.

Behalve den handel met Europa werd nog groote prijs gesteld op dien in Indië zelf, welke in de 17de eeuw groote voordeelen afwierp maar in de 18de meer en meer achteruitging. Vooral was het der Kompagnie op den duur onmogelijk, overal waar zij (zoo als in Voor-Indië doorgaans) op gelijken voet met andere natiën, in het bijzonder de Engelsche, tot den handel was toegelaten, de mededinging met deze vol te houden, ofschoon hare ambtenaren nog vele voordeelen voor zich uit dien handel wisten te trekken. Het was dus natuurlijk dat daar waar zij de machtigste was, gestreefd werd naar den alleenhandel, hetzij in alle, hetzij in de belangrijkste produkten, terwijl dan tegelijker tijd Vorsten en Staten ook in andere opzichten van haar afhankelijk werden gemaakt. Op deze wijze ging dan uitbreiding van de politieke macht steeds gepaard met uitbreiding van monopolie en was het gezag van de Kompagnie bijna over den geheelen Indischen Archipel gevestigd. Daar handel evenwel het hoofddoel bleef, werd er voortdurend naar gestreefd eene groote menigte produkten tegen geringe prijzen te verkrijgen. Daartoe was, bepaaldelijk op Java, aan de inlandsche hoofden de verplichting opgelegd, in plaats van schatting, produkten op te brengen; en tevens om dezelfde of andere produkten in hun gebied aan te kweeken en tegen vastgestelde prijzen te leveren. Die opbrengsten in produkten heetten kontingenten, en deze naam werd doorgaans ook voor de gedwongen leverantiën gebruikt, en het geheel daarnaar kontingentenstelsel genoemd. Java werd dan ook de meest winstgevende bezitting van de Kompagnie, waar tegenover echter belangrijke uitgaven voor bezetting en personeel stonden.

Batavia was steeds de hoofdzetel van 's Kompagnie's handel, evenzeer als van het bestuur. Niet alleen dat alle schepen uit Nederland er aankwamen en van daar vertrokken, ook de handel in Indië zelf werd er grootendeels gedreven. Alle schepen bezochten van daar uit de havens en brachten er hun lading aan, behalve die voor Ceilon. Dit gaf doorgaans veel oponthoud, grooten omslag en onnoodige kosten; doch men meende tot wering van allen partikulieren handel op die wijze te moeten voortgaan. Batavia was in de tweede plaats het hoofdkantoor voor Java, dat toen reeds

de belangrijkste produkten, als rijst, koffij, peper en suiker, opbracht, en ook, doch in mindere mate, indigo, arak en katoenen garens. Rijst werd vooral voor een groot deel als kontingent van Midden- en Oost-Java verkregen en diende voor eigen gebruik of werd door Chinezen uitgevoerd. Koffij werd geheel uit de Bataviasche en Tjeribonsche bovenlanden, de tegenwoordige Preanger-regentschappen, aangevoerd en met 6 Rs. per pikol van 125 pd. aan de ambtenaren betaald, hoewel de inlander de pikol van 180 of 240 pd. leverde. Suiker werd op verschillende kantoren gekocht; het grootste gedeelte kwam evenwel van de molens uit de ommelanden van Batavia, waar aan een bepaald getal fabriekanten het leveren van een zekere hoeveelheid tegen vaste prijzen was opgelegd. Soms werd verboden het meerdere uit te voeren, waardoor de fabriekanten gedwongen werden hun produkt tegen geringen prijs aan partikulieren, ja zelfs aan hooge ambtenaren, af te staan, die er dan wel hun voordeel meê wisten te doen. In het Tjeribonsche en elders, werd aan Chinezen een privilegie gegeven om suikermolens te bouwen en van de inlandsche hoofden landen te huren tot het planten van het riet, dat aan de bevolking in heeredienst werd opgedragen.

Peper kwam meest uit Bantam, doch werd later ook als kontingent in andere streken opgebracht, evenzeer als katoenen garens en indigo. Laatstgenoemd produkt werd onder toezicht van Europeanen bewerkt, doch leverde slechts weinig op.

Behalve door ingezetenen van Batavia, werd ook door vreemdelingen een vrij levendige handel in produkten gedreven, mits zij, zoo heette het althans, geen monopolie van de Kompagnie waren. Ook Europeesche natiën, Engelschen en Franschen, werden dikwijls toegelaten voor den handel in waren, die de Kompagnie aan hare eigen landgenooten en onderdanen verbood. De invoer op Java bestond voor een groot deel uit opium en lijnwaden, waarvan de Kompagnie het monopolie had.

Op de westkust van Sumatra was 's Kompagnie's hoofdkantoor te Padang, doch de handel ging er achteruit, nadat de Engelschen zich te Benkoelen gevestigd hadden. De produkten waren peper en stofgoud, waarvan het laatste grootendeels in handen van de ambtenaren viel. De voornaamste invoer was ook hier opium en lijnwaden, bovendien rijst en zout. Op de oostkust was Palembang wegens het tin van groot belang. Behalve een fort op die hoofdplaats had de Kompagnie nog schepen op de rivier om den smokkelhandel in dat produkt tegen te gaan, dat evenwel zeer weinig baatte, want een veel grooter hoeveelheid tin dan de Kompagnie kon machtig worden, kwam

door tusschenkomst van Chinezen en Boeginezen in handen van de Engelschen. Het tin werd voor 13 en 15 Rs. per pikol geleverd. Bijkantoren waren te Bengkalis, Indragiri en Djambi. Op de oostkust werd de handel ook nog gedreven van Malakka uit, welke stad overigens sedert zij in handen van de Hollanders was gevallen, haar vroeger bloeijenden handel geheel naar Batavia had zien verplaatsen en niet meer was geworden dan een militaire post. Ook uit het binnenland werden weinig produkten aangebracht; tin was het voornaamste, terwijl de ambtenaren zich meestal evenals te Padang het goud toeëigenden.

Van minder belang waren de betrekkingen met Borneo. De herhaalde pogingen om van Bandjermasin de peper te verkrijgen, strekten daarvan ten bewijze, en op de westkust werd in 't geheel niet meer gehandeld. Toch kwamen er vele Engelsche schepen en tot het laatst der 17de eeuw was een Engelsch kantoor te Soekadana gevestigd. Dit werd wel opgeheven door de verovering van deze plaats, doch dit belette niet dat de vaart op dit eiland steeds levendig bleef. De Kompagnie achtte het tot in het laatst van dit tijdperk minder noodig zelve handel met Bandjermasin te drijven, omdat het hoofdprodukt, de peper, haar in ruime hoeveelheid door Chinezen van daar werd aangevoerd. Politieke gebeurtenissen en het streven om de Engelschen althans uit den Archipel te weren, deden haar toen echter besluiten zich daar geheel van dat produkt meester te maken.

De vestiging in Zuid-Celebes was meer van politiek dan wel van handelsbelang, en de uitgaven overtroffen er verre de inkomsten. Eenige rijst werd door middel van tiendheffing verkregen en eenig lijnwaad ingevoerd; doch er werd een vrij levendige handel gedreven in slaven, die hetzij uit het binnenland werden aangevoerd, hetzij van de omliggende onder dit Gouvernement behoorende eilanden, welke verder nog sapanhout, vogelnestjes en paarden opleverden. De post Koepang op Timor was in der tijd vooral bezet om het sandelhout en de konkurrentie der Portugezen, die echter hier nog steeds waren gevestigd. Bovendien werden van hier de meeste slaven voor de Banda-eilanden verkregen.

Van veel meer, ja van het allergrootste belang waren de bezittingen in de Molukken, alwaar de Kompagnie het monopolie der specerijen bezat, die zoowel in Europa als in Azië op hooge waarde werden gehouden en nog altijd aan de Kompagnie de grootste winsten opleverden, daar het beginsel van goedkoopen inkoop en duren verkoop hier in volle werking was. Nadat men er in geslaagd was de

teelt der kruidnagelen geheel tot de Ambonsche eilanden te beperken, had men tot geregeld beheer en regelmaat van arbeid en betaling, de nagelgronden verdeeld in 4000 tuinen, ieder van 125 boomen. De opbrengst was zeer ongelijk, maar werd gemiddeld gerekend op 2 à 2¼ pd. per boom. De Kompagnie betaalde 48 stuivers voor de 10 pd., waarvan de helft in katoenen goederen. Gewoonlijk werden in Nederland 400000, in Indië 150000 à 200000 pd. verkocht, en men had doorgaans gelijke hoeveelheid in voorraad; wat er te veel was werd van tijd tot tijd verbrand. De prijs was meestal 13 st. per pd. 's Kompagnie's ambtenaren heerschten in de landvoogdij Amboina onbeperkt en bijna zonder toezicht, zoodat dan ook reeds in het begin der 18de eeuw ongunstig over hun gedrag tegenover den inlander wordt gesproken.

Daar op de Banda-eilanden zoogenaamde vrijburgers, Europeanen of afstammelingen van deze, in veel grooter getal dan elders in verhouding tot de overige bevolking gevestigd waren, konden de ambtenaren daar lang niet zoo naar willekeur handelen. Herhaaldelijk werden dan ook klachten bij de Hooge Regering tegen hen ingebracht en kwamen de Banda-eilanden langzamerhand in zoo kwaden reuk, dat eene verplaatsing derwaarts bijkans als een ballingschap werd beschouwd. De toestand der perkeniers was intusschen verre van gunstig geworden, naar het schijnt ten gevolge van eene strenge handhaving van het monopolie. Zij moesten hun geheele produkt van muskaatnoten en foelie aan de Kompagnie leveren en ontvingen van deze bijna alles wat zij voor hun onderhoud behoefden. Daar de balans meestal ten voordeele van de Kompagnie stond, waren de perkeniers doorgaans in schuld bij haar en was de verhouding dikwijls zeer onaangenaam.

De handel op Ternate was sedert de uitroeijing der specerijboomen op de omliggende eilanden, van weinig belang geworden; men hield er bezetting om de hand aan de uitroeijing te houden en de Vorsten ontzag in te boezemen.

Na Java was Ceilon de belangrijkste bezitting van de Kompagnie, omdat zij er het kaneel, een van hare monopolieprodukten, en waarop mede zulke groote winsten werden behaald, van verkreeg. Sedert 1655 was bijna de geheele kust, en daaronder ook de voornaamste kaneeldistrikten, in handen van de Hollanders, onder de opperheerschappij van den Maharadja van Kandia. De lieden, voor de inzameling van het kaneel in dienst, tjoelja's geheeten, waren zeer talrijk, doch hun loon gering, terwijl de winsten, door de Kompagnie alleen op deze specerij behaald, soms f 3500000 beliepen.

Ook bezat zij hier nog de parelvisscherijen van Tutikorijn en Manaar, die voor f 100000 waren verpacht. De produkten werden doorgaans rechtstreeks naar Nederland gevoerd.

De toestand van den handel op de meeste kantoren in Voor-Indië was reeds ongunstig geworden; men werd er overal door de Engelschen verdrongen. Deze waren ook reeds bijna meester in Bengalen, waar de Hollanders hun hoofdkantoor te Chinsura of Ougly hadden, dat hun voornamelijk opium en salpeter leverde. Het kantoor was op zeer omslachtigen voet ingericht, ter wille van de betrekkingen met de inlandsche Vorsten, doch sedert de handel vrij was, was dit geheel onnoodig geworden. De naijver tusschen Nederlanders en Engelschen kwam hier, waar de Kompagnie het zwakste was, weldra tot uitbarsting.

De handel op Achter-Indië was alleen nog aangehouden in Siam, ofschoon die ook daar reeds lang van weinig beteekenis was geworden. Anders was het met dien op China. Toen in 1722 de nieuw opgerichte Maatschappij van Ostende met konkurrentie dreigde, werd de vaart rechtstreeks uit Nederland naar China ondernomen: doch daar men die in Indië gaarne zelf in handen wilde houden, werd zij van daar zeer tegengewerkt en bleef ze tot het laatst van dit tijdperk van weinig belang. In 1756 werd eene afzonderlijke kommissie van direkteuren voor den handel op China ingesteld, die jaarlijks vier of vijf schepen uitzond, welk eerst lading te Batavia gingen innemen en bij hunne terugkomst uit China vooral thee en zijde aanbrachten.

Nadat de handel op Japan tot één kantoor beperkt en geheel taxatie-handel geworden was, werd in 1684 bovendien de waarde der in te voeren goederen op hoogstens f 1000000 bepaald. Daardoor waren de winsten voor de Kompagnie zeer verminderd; maar vermits hare ambtenaren te Desima er in slaagden een uitgebreiden partikulieren handel te drijven, waarin ook de hooge ambtenaren te Batavia deelden, hadden allen er te veel belang bij, het kantoor te behouden.

De handel op Perzië, waar vooral zijde tegen suiker werd geruild, had veel te lijden van de binnenlandsche onlusten in dat rijk, zoodat Mossel dan ook gezind was de kantoren aldaar op te heffen. Dat te Mocha in Arabië werd verwaarloosd, omdat het voornaamste produkt, de koffij, waarvan men in 1712 nog 2,600,000 pd. uitvoerde, meer en meer op Java werd gewonnen.

De Kaapkolonie, de eenige volkplanting der Kompagnie, genoot niet veel voorspoed; haar bestaan en behoeften streden te veel met

den monopoliegeest, die de Kompagnie bij al hare handelingen bezielde, en de ambtenaren waren te veel daarvan doordrongen en te veel gewoon eigen voordeel bij alles in het oog te houden om de vrije ontwikkeling eener kolonie te bevorderen. Van hier ook voortdurend strijd tusschen bestuur en kolonisten, die niet altijd ten voordeele van de laatsten werd beslist.

Op het bestuur der Kompagnie in Nederland werd de grootste invloed uitgeoefend door de Kamer van Amsterdam. Hare aandeelen bedroegen in het begin $\frac{7}{12}$ van het maatschappelijk kapitaal en waren reeds in 1672 tot $\frac{3}{4}$ geklommen, hoewel haar quotum steeds op het oorspronkelijk $\frac{1}{2}$ bleef, dat eerst voordeelig, maar later, toen de zaken achteruitgingen, nadeelig was voor de overige Kamers. Ofschoon het getal harer Direkteuren op twintig was bepaald, bedroeg dit meestal vijf en twintig, van welke achttien door Burgemeesters van Amsterdam, vier door de steden Dordrecht, Haarlem, Leiden en Gouda, en drie zoogenaamde Buitenbewindhebbers door de provinciën Gelderland, Utrecht en Friesland werden benoemd. Alle handelszaken gingen door tusschenkomst van deze Kamer, waarom een aantal kommissiën bij haar bestonden om de verschillende belangen te behartigen. Zij had twee advokaten, die de rechtszaken van de geheele Kompagnie bezorgden, en van welke vooral de zoogenaamde eerste advokaat met der tijd een zeer gewichtig persoon werd. Het getal schrijvers en opzichters van allerlei rang, bij deze Kamer in dienst, was zeer groot, evenals dat der werklieden, dat gewoonlijk 1200 bedroeg.

Bij de overige Kamers was alles op veel kleiner schaal ingericht. Die van Zeeland telde dertien Bewindhebbers, van welke een door de provincie Groningen, de overige door de Zeeuwsche steden bij beurt werden benoemd. Evenzoo benoemde Overijssel een Bewindhebber te Delft.

De uitvoerende macht berustte bij de Kamer van Zeventienen, die vier, later zes jaar te Amsterdam en twee jaar te Middelburg vergaderde. Driemaal in het jaar kwam zij bijeen; eerst in Februarij of Maart om de prijzen van de specerijen en het dividend te bepalen; voorts in Augustus om de door de Haagsche Besogne reeds gelezen of vastgestelde dépêches te behandelen; eindelijk in Oktober of November, waarop de veilingen en de uitrustingen van schepen werden besproken en voorts de hooge ambtenaren in Indië, de Goeverneur, de Direkteur-Generaal en de Raden van Indië benoemd.

De Haagsche Besogne was eene afzonderlijke kommissie van tien Direkteuren, omstreeks het midden van de 17de eeuw vooral ingesteld met het doel om van de uit Indië komende brieven kennis te nemen,

en de derwaarts af te zenden antwoorden alsmede de besluiten te ontwerpen voor de vergadering in Augustus, om ze later in de najaars-vergadering te behandelen en vast te stellen. In 1756 kwam nog eene afzonderlijke kommissie voor den handel op China.

De rekeningen der verschillende Kamers werden gedaan voor daartoe aangewezen hoofdparticipanten, zonder dat dit echter eenigen waarborg schijnt te hebben gegeven, evenmin als het afleggen der vierjarige rekening voor eene Kommissie uit de Staten-Generaal, waartoe uit iedere Kamer één Bewindhebber en één hoofdparticipant, benevens de twee advokaten van de Kompagnie zich naar 's Hage begaven. In de eerste tijden werd eene algemeene rekening opgemaakt, die bij deze gelegenheid werd nagegaan, doch weldra vonden de Bewindhebbers dit te lastig en verzochten zij de afzonderlijke rekeningen van iedere Kamer te mogen overleggen, die, na door de hoofdparticipanten opgenomen te zijn, in eene plechtige zitting door eene kommissie uit de Staten-Generaal in ontvangst genomen werden en bij dit lichaam ter griffie nedergelegd, waarmede de geheele zaak afliep, behalve dat door de Kompagnie hiervoor sedert 1728, in plaats van leges en andere emolumenten, f 8000 werd betaald, indien gekommitteerden uit drie, en f 10666.14, indien gekommitteerden uit vier provinciën de rekening afnamen.

De administratie in Indië was langzamerhand op zeer omslachtigen voet ingericht geworden; het bestuur op de posten in en buiten Batavia werd door een groote menigte ambtenaren met verschillende titels uitgeoefend. Batavia zelve met hare onderhoorigheden (de Ommelanden, de Jakatrasche Bovenlanden en de Preanger-regentschappen, namelijk al het land, gelegen tusschen de rivier Tangéran ten westen en die van Pamanoekan ten oosten van de Javazee tot aan de Indische zee) stond onder rechtstreeksch beheer van den Goeverneur-Generaal, die in het kasteel, en later, bij de toenemende ongezondheid der stad, doorgaans op een buitenverblijf zich ophield. De stad had, behalve de ambtenaren, ook andere Europeanen, zoogenaamde vrijburgers, tot bewoners, die meestal door handel, voor zoover dit onder het monopolie mogelijk was, in hun onderhoud voorzagen. Daarbij kwamen Chinezen in groot getal, die handel, handwerk en landbouw in de omstreken uitoefenden en onder het bestuur van een kapitein en een aantal luitenants waren geplaatst. Verder vond men er Maleijers, meest kooplieden en visschers. De visscherij werd ook ten deele door Javanen uitgeoefend, die zich overigens op de rijstteelt toelegden. Evenzoo waren er Amboinezen, die als soldaten werden gebruikt en buiten

de stad in kampementen onder eigen bevelhebbers hun verblijf hadden, gelijk mede Balinezen, tot welke natie ook zeer vele slaven behoorden. Eindelijk hielden er zich Boeginezen en Makassaren op, die als werklieden en soldaten zeer gezocht waren, benevens mardijkers of pampangers, meest vrijgelaten slaven van alle natiën, gedeeltelijk kooplieden, gedeeltelijk landbouwers. Al die volken leefden onder hun eigen hoofden in afzonderlijke kampongs, doch de Chinezen eerst sedert 1741. Ieder mogt zijn godsdienst buiten de stad vrij uitoefenen. De gezamenlijke inlandsche natiën, ook de Chinezen. stonden onder toezicht van den Kommissaris voor de zaken van den inlander. Deze betrekking, die in het laatst van de 17de eeuw was ingesteld, was allengs zeer belangrijk en voordeelig geworden, toen de koffijteelt, vooral in de Preanger-regentschappen, groote uitbreiding verkreeg en een gedeelte van dit produkt op Batavia werd geleverd.

De Goeverneur-Generaal had een inkomen van ongeveer f 1200 en f 800 tafelgeld 's maands; zijn woning werd op kosten van de Kompagnie onderhouden; hij voerde een grooten staat en staatsie en had een lijfwacht van hellebardiers en langzamerhand voor zich en zijn familie een deftig ceremoniëel verkregen. Over zijne funktiën en die van den Raad van Indië is vroeger reeds gesproken.

Na den Raad van Indië was de Raad van Justitie het tweede kollegie in rang. Hij bestond uit negen leden en werd gepresideerd door een lid van den Raad van Indië. In 1711 werd door Bewindhebbers meer zelfstandigheid aan dien Raad gegeven, doordien de leden door het Opperbestuur in Nederland werden benoemd en dus niet geheel afhankelijk waren van den Goeverneur-Generaal. Sedert dien tijd waren ook doorgaans al de leden Meesters in de rechten. De Raad had rechtspraak over alle zaken waarin de Kompagnie of hare ambtenaren waren betrokken, en was tevens Hof van appel van de lagere rechtbanken in Indië; zijn vonnissen kwamen dikwijls in revisie en werden soms veranderd door den Raad van Indië.

Het tweede rechterlijk kollegie te Batavia was de Bank van Schepenen, waarvoor de zaken van burgers van Batavia en ommelanden werden gebracht. Het bestond voor de helft uit dienaren der Kompagnie en voor de andere uit burgers, doch altijd was de President wederom lid van den Raad van Indië. Hij werd bijgestaan door een Baljuw en een Drossaart voor de Ommelanden. De leden werden jaarlijks uit een voorgedragen tweetal door den Raad van Indië benoemd. Dit kollegie diende tevens tot gemeentebestuur van Batavia.

Een even gemengd kollegie was dat van Weesmeesters, wier funktiën door hun naam worden aangewezen. In 1679 was ingesteld het Kollegie van Heemraden, dat het toezicht uitoefende over en recht sprak in zaken betrekkelijk wegen, bruggen, stroomen en al wat daarmede zamenhing, en tevens ook de huurkoetsiers en de permissiën om paard en rijtuig te houden onder zijn beheer had. Ook geschillen over grensscheiding werden voor deze rechtbank gebracht. De Drossaart over de Bataviasche Ommelanden was vice-president.

Aan de Bank van Schepenen sloot het Kollegie van huwelijks- en kleine zaken aan, dat alleen uit dienaren van de Kompagnie bestond en over zaken beneden de 80 Rs. recht sprak. Ook moesten huwelijksakten hier worden verleden. Huwelijken van Hollanders met ongeloovigen en niet in Indië geborenen die geen Hollandsch verstonden, waren verboden. Eindelijk was er nog een Kollegie van boedelmeesters der Chinesche en andere onchristen sterfhuizen. De sabandar of havenmeester was er voorzitter van.

Op de overige bezittingen was het bestuur in het klein ingericht als te Batavia, met de wijzigingen door de plaatselijke omstandigheden gevorderd. Als voorbeeld zou kunnen dienen 's Kompagnie's oudste bezitting Amboina, waar een Goeverneur aan het hoofd der regering was geplaatst, ter zijde gestaan door een Raad van politie en justitie, waarvan leden waren een opperkoopman als tweede in rang en administrateur, de bevelhebber der troepen, de hoofden van kantoren, de fiskaal en een sekretaris. Deze Raad benoemde ambtenaren tot den rang van boekhouder en militairen tot dien van serjant, terwijl hij tevens als rechtbank fungeerde in civiele met, en in kriminele zaken zonder hooger beroep, zijnde de fiskaal belast met de instruktie der zaken; bij kriminele processen namen ook de opperchirurgijn, de burgerkapiteins en een vrijburger als leden zitting. Aangevuld met een aantal inlandsche hoofden, vormde deze raad de kleine landraad, die over inlanders recht sprak. Men vond te Amboina ook kollegies van huwelijks- en kleine zaken en van wees- en boedelmeesters.

Het Goevernement Amboina omvatte al de eilanden die thans nog tot de residentie Amboina (behalve de assistent-residentie Banda) worden gerekend.

Voorts bestond het Goevernement van Banda, waartoe, behalve de eilanden van dien naam, ook die ten zuiden daarvan, de zoogenaamde Zuidwester- en Zuidooster-eilanden, werden gebracht, die soms van kleine forten waren voorzien en op onbepaalde tijden door kleine schepen werden bezocht, voornamelijk met het

doel om de verboden teelt van produkten tegen te gaan.

Ook op Ternate was een Goeverneur, die, behalve over den Nederlandschen post op dat eiland, het hoofd was over al de andere die in de Rijken van Ternate, Tidore en Batjan werden gevonden, zoodat het gebied van dit Goevernement bestond uit de tegenwoordige residentiën Ternate en Menado.

Tot het Goevernement van Makassar werden gerekend de meeste Rijken en volken, die het Bongaaisch traktaat hadden onderteekend, benevens het eigen grondgebied van de Kompagnie op Celebes, zoodat het bijna geheel overeenkwam met het tegenwoordige Goevernement van Celebes en onderhoorigheden.

Nog was er het Goevernement van Malakka, waaronder verschillende kantoren op het Maleisch schiereiland en eenige op de oostkust van Sumatra behoorden.

Belangrijker was het Goevernement van Ceilon, welks Goeverneur dan ook doorgaans lid van den Raad van Indië was, en minder afhankelijk van de Hooge Regering dan de hierboven genoemde; immers hield hij rechtstreeks briefwisseling met de Direkteuren in Nederland. Hij had zijn verblijf te Kolombo; terwijl op de kust van Ceilon faktoriën waren verspreid, waar ambtenaren van de Kompagnie waren geplaatst. Punto de Galle was er de voornaamste handelsplaats en had dan ook een Kommandeur.

De Kaap de Goede Hoop was mede een Goevernement. Door zijn karakter als landbouwkolonie onderscheidde het zich van de overige door de veel talrijker bevolking van vrijburgers. Desniettemin was het gezag er geheel in handen der Kompagniesdienaren, die over alle betrekkingen beschikten en daardoor een zekere tyrannie uitoefenden, waartegen zich natuurlijk de kolonisten verzetten, hetgeen steeds veel moeijelijkheden gaf. Vooral in het begin der 17de eeuw brachten de willekeurige handelingen van den Goeverneur van der Stel ernstige onlusten in de kolonie te weeg.

In later tijd kwam hier nog bij het Goevernement van Java, dat zich over het geheele gebied, bij de traktaten van 1743 en 1746 verkregen, uitstrekte, terwijl bovendien de residenten aan de Hoven der Javaansche Vorsten ondergeschikt waren aan den Goeverneur van Java, zoodat al het land ten oosten van Tjeribon hiertoe kan worden gerekend.

Op de plaatsen waar de Kompagnie geen eigen grondgebied, maar slechts kantoren voor den handel had, had zij aan het hoofd van een kleiner of grooter aantal posten Direkteuren of Presiden-

ten. De eerste titel werd later meer algemeen. Deze traden dus meer op als handelsagenten en faktoors dan als bestuurders. Wanneer het grondgebied werd uitgebreid, ging de titel dikwijls over in dien van Goeverneur, of werden zij bijeengevoegd, zooals op Java, terwijl op de Kust van Koromandel soms de titel van Goeverneur, soms die van Direkteur werd gegeven. De macht van den Direkteur was ook meer beperkt, o. a. dáárin, dat hij geen doodvonnis aan land mogt laten voltrekken. Onder Koromandel stond tot aan 1655 ook Bengalen, dat toen een eigen Direkteur bekwam. Deze ambtenaar was belast met den aan- en verkoop voor de Kompagnie, doch dreef die met het meeste voordeel voor zich en de overige bedienden, zoodat eene betrekking aldaar tot de voordeeligste bij de Kompagnie behoorde. Andere Direktiën waren nog Soeratte en Gamron in Perzië.

Van lageren rang waren de kommandeurs en opperhoofden of residenten. De eerste waren meest militairen, de laatste burgers. Laatstgenoemden titel of dien van gezaghebber hadden de onder hoogere ambtenaren staande hoofden van kantoren; er waren er evenwel ook, die alleen rechtstreeks onder toezicht van den Goeverneur-Generaal waren gesteld, zooals te Tjeribon, Bantam, Siam, Mocha, welke beide laatste evenwel van weinig belang waren. Onder den Resident van Tjeribon waren geplaatst de Regenten van de tegenwoordige oostelijke Preanger-regentschappen, terwijl tot het Rijk van Bantam toen nog de Lampongsche distrikten op Sumatra behoorden.

Na volbrachten diensttijd keerden de meeste Nederlanders naar hun vaderland terug, doch vreemdelingen, die als zeelieden of ambtenaren in Indië waren gekomen, bleven er betrekkelijk meer. Hooge ambtenaren vonden het verkieslijk naar Holland terug te gaan, om van de verworven schatten aangenaam te leven.

De vrijburgers mogten handel drijven in de artikelen en op de plaatsen die de Kompagnie verwaarloosde. Zij moesten daarvoor licentiën betalen en allerlei lasten bij aan- en uitvoer opbrengen. De Kompagnie had er blijkbaar belang bij, geene machtige burgermaatschappij in haar gebied toe te laten, die niet in haar dienst stond en zij niet kon beheerschen, gelijk zoo licht bij sterke toeneming van Europeanen het geval zou hebben kunnen worden. Daarom werden deze veel minder begunstigd dan de Chinezen, van wie niets dergelijks was te duchten.

Niets was bij de Kompagnie slechter ingericht dan het militaire wezen, omdat daarbij zooveel mogelijk bezuinigd werd. Er waren

in Indië Europesche militairen en inlandsche van verschillende natiën. De laatsten, militie geheeten, waren gedeeltelijk op Europesche, gedeeltelijk op inlandsche wijze gewapend, en stonden doorgaans onder bevel van hun eigen hoofden, die de titels van kapitein, luitenant enz. droegen. Zij werden natuurlijk meestal met Europeanen vereenigd op expedities gebruikt.

De Europesche soldaten waren doorgaans laag gezonken wezens, het schuim van alle natiën, meestal aangebracht door wervers, die bij het volk den naam van zielverkoopers hadden gekregen, zijnde eene verbastering van het woord ceelenkooper. Ceelen waren aanwijzingen op 's Kompagnie's kassen voor maandelijksche soldij, welke door de bij haar in dienst tredende personen ten behoeve hunner schuldeischers werden afgestaan. Door allerlei slechte en schandelijke middelen trachtte men personen, vooral vreemdelingen, in schulden te wikkelen en zoo in dienst van de Kompagnie te doen treden. Trouwens het was niet de Kompagnie alleen, die zulke middelen aanwendde om soldaten te krijgen. Werden niet de staande legers in Europa op even ergerlijke en schandelijke wijze aangevuld? Liet aldaar het militair beheer ook niet veel te wenschen over, en werd niet alles wat den soldaat dienstig was verwaarloosd? Bovendien was men dan nog maar verplicht in eigen land, of althans in hetzelfde werelddeel te dienen. Is het dus wel te verwonderen, dat de Kompagnie de grootste moeite had, het benoodigd aantal troepen bijeen te brengen, en dat die van het allerslechtste gehalte waren? Te betreuren was het evenwel, dat welbegrepen eigenbelang haar niet deed inzien, hoe een betere verzorging haar veel geld zou hebben bespaard. Nu toch was de sterfte aan boord reeds ontzettend groot, en in Indië niet minder. De soldij werd doorgaans, tot delging van schulden, voor de helft in Europa uitbetaald, en voor de andere helft moest in Indië nog een gedeelte in katoenen worden aangenomen.

Met de officieren was het niet veel beter gesteld. Daar hunne traktementen even laag waren als die van de ambtenaren en zij niet zooveel gelegenheid hadden in het ontbrekende te voorzien, was hun toestand zeer treurig en vond men dan ook weinig goede aanvoerders onder hen. De meeste waren van onder af in rang opgeklommen, of verkwisters, personen van een beteren stand, die als laatste hulpmiddel soldaat waren geworden, en nu door gunst vooruit kwamen. De kommandant van het leger had den titel van serjant-majoor, terwijl de andere officieren kapiteins, luitenants en vaandrigs waren. Door van Imhoff werden officieren van hoogeren rang naar Indië medegenomen,

en eerst onder Mossel werden de rangen van overste en overste-luitenant bij het leger zelf ingevoerd. Bij expedities werden de troepen verdeeld in brigades, waarover een Europeesch kapitein bevel voerde. De artillerie stond onder een afzonderlijken bevelhebber, doorgaans een scheepskapitein. Op Batavia en elders, waar Europeanen in genoegzaam aantal gevestigd waren, had men ze vereenigd tot schutterijën, en bij die te Batavia stond een kolonel, ook wederom een lid van den Raad van Indië, aan het hoofd.

De inrichting van het zeewezen liet mede veel te wenschen over. Behalve dat geen onderscheid bestond tusschen oorlogs- en koopvaardijschepen, of liever dat de Kompagnie geen van de eerste soort in dienst had, waren de bevelhebbers doorgaans menschen van geringe ontwikkeling, en bestond de bemanning slechts voor een klein gedeelte uit bevaren zeelieden, zoodat dan ook in later tijd, toen de mededinging met Frankrijk en Engeland moest worden volgehouden, de zaken zeer achteruit gingen. De zware bemanning en het groot getal schepen, meer dan voor de geregelde vaart noodig was, maakten dat de Kompagnie haar waren veel duurder van de eene plaats naar de andere overbracht dan hare middelen toelieten en voor de mededinging met andere natiën wenschelijk was. Door van Imhoff werden dan ook voorstellen gedaan tot verbetering, zoowel van materieel als van personeel, die evenwel geen belangrijke hervorming konden te weeg brengen.

De eenige wettig erkende Godsdienst was de Gereformeerde, tot dat in 1746 de Luthersche gemeente ook een kerkgebouw en predikant verkreeg. De uitoefening hunner eerdienst was aan de Roomsch-Katholieken verboden, terwijl Jesuïeten in het geheel niet werden toegelaten. Aan Mohammedanen en Chinezen was godsdienstoefening buiten de plaatsen, door Europeanen bewoond, toegestaan. Op de voornaamste posten waren predikanten; elders, even als op de schepen, ziekentroosters; doch vele plaatsen moesten op bepaalde tijden door de predikanten worden bezocht. Te Batavia waren ook predikanten voor de Portugezen en Maleijers; daar bestond tevens een kerkeraad, die als gezaghebbend voor Indië gold, en over kerkelijke zaken met de Synoden in Holland en Zeeland briefwisseling onderhield, terwijl zijne vergaderingen door een kommissaris-politiek werden bijgewoond. De kerkelijke zaken waren alzoo geheel onder toezicht van de Regering gesteld, welke dan ook de predikanten, die na benoeming door de Bewindhebbers, uit Nederland aankwamen, hunne standplaatsen aanwees. Dikwijls hadden deze op kosten van de Kompagnie hunne studiën volbracht en zich daarvoor in

hare dienst verbonden. Doch ook in Indië zelf had men getracht, jonge lieden voor hunne studiën in Holland voor te bereiden. Zoo werden reeds zeer spoedig seminariën te Kolombo en Jafnapatnam op Ceilon, en later ook te Batavia, opgericht. De vruchten waren gering, en in den lateren tijd van bezuiniging gingen ook deze instellingen te niet. Voor het onderwijs werd overigens weinig gedaan; wel waren er schoolmeesters in de Molukken, doorgaans inlanders, daartoe op eene of andere wijze uitgekozen, maar zij brachten, even als het Christendom dat daar werd beleden, zeer weinig tot ontwikkeling van het volk bij.

Het rechtswezen was ook zeer gebrekkig ingericht. In de meeste gevallen waren de rechters geen rechtsgeleerden. Het appel bestond alleen in civiele zaken, was kostbaar en langdurig, terwijl het strafrecht doorgaans in handen van onkundigen was, en dikwijls slechts eenmaal in het jaar voor strafzaken werd zitting gehouden.

De finantiën der Kompagnie waren voortdurend met een dikken nevel omgeven. Men zag er hier te lande niet veel meer van dan de uitdeelingen, die steeds zeer ruim waren en dus een gunstig denkbeeld van de zaken moesten geven. Dit was dan ook altijd het doel van de Bewindhebbers, die er volkomen in slaagden den reeds in dat tijdperk zeer verachterenden toestand verborgen te houden. In Europa bestonden de inkomsten in de opbrengst der verkoopingen, waarop alle produkten werden van de hand gezet, behalve de specerijen, die tot vastgestelde prijzen te bekomen waren; de uitgaven in die voor de uitrusting der schepen en aankoop van goederen, onderhoud van eigendommen, kosten van administratie, opbrengsten aan den Staat, interesten en uitdeelingen. De uitgaven in Indië, die hoofdzakelijk bestonden in die voor handel en scheepvaart en de onkosten van administratie en militaire zaken, werden hoofdzakelijk bestreden uit de handelswinsten, aldaar verkregen, en de zoogenaamde territoriale inkomsten, namelijk opbrengsten van produkten en belastingen, welke zeer uiteenliepen, naar gelang van de plaatsen waar zij werden geheven. Daaronder bekleedden de inkomende en uitgaande rechten in de verschillende havens, en de pasars en tolpoorten in het gebied van het Goevernement van Java, wel de voornaamste plaats, terwijl nog vele andere heffingen werden vermeld, die meestal onder hetgeen men indirekte belastingen noemt, konden worden gerangschikt, zoo als op het slachten van vee, op de spelen van wajangvertooningen bij de Chinezen, de groente- en vischmarkten enz. Bijna alle werden verpacht, even als de zouthandel, die op Java geheel in handen der Chinezen was. Verder

worden nog vermeld: hoofdgeld der Chinezen, verponding en enkele andere belastingen, die nu meer tot de direkte zouden worden gebracht. Over 't algemeen was de voorkeur gegeven aan heffingen, die den koop en verkoop van goederen en produkten konden treffen, omdat deze het gemakkelijkst te innen waren en voor den inlander het lichtst te dragen.

Op ieder kantoor werd afzonderlijk boek gehouden van de uitgaven en inkomsten, en men had geen algemeene rekening. In dit tijdperk stegen de uitgaven zeer in evenredigheid van de inkomsten. Dit was vooral het geval op het hoofdkantoor Batavia, waar alle uitgaven van algemeen bestuur en defensie werden geboekt. Terwijl die in 1715 f 475000 bedroegen, waren zij in 1739 reeds tot boven een millioen geklommen, doch, daar hier tevens de belangrijkste handel werd gedreven, sloten de boeken meestal met een voordeelig saldo, dat Mossel in 1752 nog op f 500000 stelde, doch in 1757 reeds niet meer dan de helft bedroeg. De balans der overige kantoren op Java was in den regel voordeelig, maar van de meeste zoogenaamde buitenkantoren was die nadeelig, voor zooveel hunne rechtstreeksche inkomsten tegenover de uitgaven betreft. Er waren er evenwel verscheidene, zooals die in de Molukken, te Palembang, op Ceilon, in Japan, enz., die belangrijke hoeveelheden produkten voor den handel in Europa, te Batavia of op andere kantoren leverden en op deze wijze groote winsten gaven.

Men neemt het jaar 1696 aan als het keerpunt in den finantiëlen toestand der Kompagnie; want in 1697 begonnen in Indië de uitgaven de ontvangsten te overtreffen, zoodat aldaar langzamerhand werkelijk achterstand ontstond, gelijk ook spoedig daarna in Europa het geval was. In Indië werden gelden tegen hooge rente opgenomen, in Europa tegen lage, en daar geen aflossing geschiedde, was de achteruitgang reeds omstreeks het jaar 1740 zoo merkbaar, dat de Algemeene Staten groote zwarigheid maakten eene verlenging van oktrooi toe te staan. Terwijl men in 1696 nog een overwinst van 40 millioen berekende, was die in 1724 reeds tot één millioen gedaald, en daarmede was een geregeld tijdperk van achterstallen aangebroken, die men niet meer te boven kwam. Wel vermeerderden de territoriale inkomsten door de uitbreiding van grondgebied, maar te gelijkertijd verminderden die van den handel. Daarbij gingen de eerste gepaard met zeer vele uitgaven, wier bedrag langzamerhand tot meer dan het dubbele steeg. In den eersten tijd werden de tekorten door middel van geldopnemingen gedekt; een gevolg daarvan was dat omstreeks het jaar 1740 het kantoor Batavia een vrij

aanzienlijken schuldenlast had. Daar men in Europa goedkooper geld kon verkrijgen, werd later door verzending uit Holland in de behoefte voorzien.

Zoo bleek, dat, terwijl in dit tijdperk de overgang der Kompagnie van een handels- in een politiek lichaam plaats greep, ook evenzoo daarin de overgang van bloei tot dien van achteruitgang voorviel; daarin is dan ook de voorname verklaring van dit laatste verschijnsel te zoeken. De Kompagnie was niet bestemd een politiek lichaam te zijn; haar doel was winst te behalen; zij was geheel als eene groote handelsvereeniging ingericht, en hoe meer hare ambtenaren zich met zaken van bestuur moesten bezig houden, hoe minder goed zij handel dreven; hoe meer hare bestuurders eene regering vormden, hoe minder tijd zij hadden het oog op hunne agenten te houden en de steeds dieper doordringende misbruiken te weren. De Bewindhebbers werden niet altijd naauwkeurig van alles onderricht; de korrespondentie ging geheel door de handen van de hooge ambtenaren, en deze hadden er dikwijls belang bij veel te verzwijgen. Werd dan al hier te lande van tijd tot tijd, door het uitgeven van reizen en door inlichtingen van partikulieren, een hoekje van den sluijer opgelicht, dit schijnt weinig te hebben gebaat, terwijl het bovendien in het belang der Bewindhebbers was vele zaken te verbergen om hun eigen bestuur niet in een kwaad daglicht te stellen en ook omdat vele van hen familieleden in Indië hadden. Wel lieten zij herhaaldelijk ambtenaren door den Raad van Justitie vervolgen; maar het moest al zeer erg wezen, zooals in de zaak van Vuyst, als eene veroordeeling volgde; doorgaans werd het proces slepende gehouden en langzamerhand geheel vergeten. De Raad van Justitie werd steeds gepresideerd door een lid van den Raad van Indië, waardoor deze invloed kon uitoefenen, gelijk de Goeverneur-Generaal dat deed door zijn persoonlijkheid en betrekking. Op de buitenkantoren, waar een fiskaal met de rechtszaken was belast, had deze er doorgaans het meeste belang bij, goede vrienden met den Goeverneur of Direkteur te blijven, terwijl inspekteurs en kommissarissen, zooals ook de zending van van Reede tot Drakestein bewijst, niets meer dan eene verandering in het personeel bewerkten, zonder eenige verbetering in den staat van zaken te brengen. De bijzondere belangen der ambtenaren ijverden voor het behoud van kantoren die aan de Kompagnie geen voordeel gaven, waartoe medewerkte het zoo talrijk personeel dat bij de Kompagnie in dienst was. De groote rijkdommen die verzameld werden, wekten bij velen de begeerte op

bij haar geplaatst te worden; van daar een overvloed van bedienden, vermeerdering van posten, oprichting van onvoordeelige nieuwe kantoren en behoud van schadelijke oude. De Goeverneurs-Generaal waren bovendien doorgaans kort aan het bestuur, en ieder hunner trachtte zich zelven en zijn vrienden zooveel mogelijk te bevoordeelen. De geringe traktementen der ambtenaren, die de Bewindhebbers wilden behouden, maakten deze blind voor onwettige voordeelen, die weldra als de ware inkomsten werden beschouwd, het traktement slechts als bijkomend, en ieder ambtenaar rekende daarop bij het aanvaarden zijner betrekking. Het was zoo ver gekomen, dat eene regeling bepaald noodig werd geacht en dan ook door Mossel ingevoerd. Dit geschiedde bij een reglement, waarvan de titel luidde: Reglement en Ordonnantie wegens de provisiën en verdere douceurs voor de dienaren van de Kompagnie tot Batavia enz.; bij resolutiën van 26 en 28 Augustus 1755 gearresteerd. Hierbij werd bepaald wat ieder rekenplichtig ambtenaar voor zijne administratie mogt afkorten, en hoeveel hij daarvan zou moeten afstaan aan andere, „om ze een behoorlijk bestaan te verschaffen." Een tweede reglement werd gemaakt voor de buitenkantoren. Zoo werd, bij voorbeeld, voor Amboina een vaste verdeeling tusschen al de daar geplaatste ambtenaren voorgeschreven, waarvan natuurlijk de Goeverneur het grootste deel verkreeg. De emolumenten kwamen voort uit het overwicht op nagelen, gerekend tegen 20 %, en de 5 % op katoenen lijnwaden die in publieke vendutie werden verkocht.

Had op zoodanige wijze eene wettelijke bevestiging plaats van betaling voor werkzaamheden, waarvoor men anders zou denken dat het traktement moest dienen, veel was er bovendien, dat niet geregeld, alleen gekontroleerd kon worden, doch die kontrole ontbrak geheel. Ontzettend waren dan ook de knoeijerijen die bij leverantiën plaats hadden: alles werd van de slechtste kwaliteit tegen de hoogste prijzen geleverd. Zoo was het ook met de proviandering van schepen en hospitalen zeer treurig gesteld, natuurlijk ten nadeele van den zeeman en den zieke, die er veel onder leden. Werden zulke handelingen of wel smokkelarijen ontdekt, dan hielp eene schuldbekentenis aan den fiskaal de zaak uit de wereld; slechts enkele malen werden de daarop gestelde straffen toegepast; de schippers die in dienst van de Kompagnie op ongeoorloofde handelingen werden betrapt, werden tijdelijk afgezet, doch dikwijls na eenigen tijd in de dienst hersteld. Reeds Nikolaas de Graaf, die in de 17de eeuw Indië bezocht, geeft een denkbeeld van de wijze waarop on-

der den dekmantel van de Kompagnie te werk werd gegaan om voordeel te behalen. De goederen werden aan Chinezen of vrijburgers verkocht en dan als verloren of bedorven opgegeven; de huizen van de ambtenaren en partikulieren te Batavia werden gebouwd van materialen uit 's Kompagnie's magazijnen; deze heetten dan gebruikt aan hare gebouwen en schepen, die op zoodanige wijze verwonderlijk veel bouwstoffen verslonden.

Grooter nadeel werd echter der Kompagnie toegebracht, doordien hare schepen voor den partikulieren handel werden gebruikt, en dat vooral in Bengalen en op Japan. In het eerstgenoemde land had zich op de Nederlandsche kantoren zelfs eene vereeniging van kooplieden en ambtenaren gevormd, die een geregelden handel tusschen Bengalen en Batavia dreef, zoodat zij den naam had gekregen van de Kleine Kompagnie; zij werd wel door van Reede vernietigd, doch daarmede werd het kwaad zelf niet uitgeroeid. Daar de Kompagnie den handel der vrijburgers zooveel mogelijk onderdrukte, dwong zij hen zich op ongeoorloofde wijze hun onderhoud te verschaffen en medeplichtigen te worden van de ambtenaren, die hen anders zeer konden benadeelen. Al deze omstandigheden ondermijnden de Kompagnie, doch waren niet in staat haar te doen vallen, zoolang haar voordeelen nog groot genoeg waren om voor 's hands de uitgaven te dekken en geregeld genoeg inkwamen om de betalingen vol te houden. Dat hiertoe leening op leening moest worden gesloten, kon zonder oogenblikkelijk nadeel geschieden, zoolang het geld ruim en het krediet van de Kompagnie groot genoeg was. Hare recepissen of anticipatiebiljetten gaven 3 % 's jaars rente en waren even gezocht en vertrouwd als Engelsche banknoten. Het grootste bedrag werd door de Kamer van Amsterdam, ook in verhouding van haar kapitaal tot dat van de andere Kamers, uitgegeven. Ofschoon er gedurig naar gestreefd werd om door allerlei middelen verbetering aan te brengen, en daartoe b. v. de schulden in Indië door eene verandering van munt werden verminderd, baatte dit weinig, zoolang de schulden niet werden afgelost, en daaraan werd niet gedacht, omdat niemand, zoowel in Indië als in Nederland, geneigd was zijn geld, hetwelk hem goede rente opleverde en dat hij goed geplaatst meende, waartoe te dier tijde lang zooveel gelegenheid niet was als tegenwoordig, terug te nemen.

Uit de onderzoekingen van Mossel, medegedeeld in zijne Memorie van menage, en in zijne „Sekrete Bedenkingen over den intrinsieken staat van de O. I. Kompagnie ten dienste van de Heeren Principalen bijeengebracht," blijkt hoe het met de verhouding van in-

komsten en uitgaven op de meeste kantoren gesteld was. Hoewel hij tot een jaarlijksch overschot kwam van f 2200000, was toch het getal kantoren, die nadeelige uitkomsten opleverden, veel grooter dan dat der voordeelige. Zoo beschouwde hij den toestand der posten in Bengalen als hopeloos, en verkreeg alleen voor de drie landvoogdijen van Amboina, Banda en Ternate, benevens Makassar, als de sleutel van de Specerij-eilanden, een nadeelig saldo van f 266000, dat allereerst van de winst op de produkten moest worden afgetrokken. Hij stelde verder het totaalcijfer der bezittingen van de Kompagnie nog op f 24300000, en aangezien dit kapitaal naar zijne meening geen voldoende rente gaf, achtte hij dit een zeer slecht teeken, terwijl hij het tevens zeer betreurde, dat de ambtenaren van de Kompagnie in 't geheel geen kooplieden meer waren, en de konkurrentie met de Engelschen onmogelijk was vol te houden. Wel was hij geneigd den partikulieren handel meer ruimte te geven, en aan dezen op Batavia de lijnwaden en eenige andere min belangrijke artikelen over te laten, doch durfde hij dit om de moeijelijkheden niet geheel aan. Hij achtte het wenschelijk door het invoeren van bezuinigingen, namelijk, door het getal ambtenaren te verminderen en onvoordeelige kantoren op te heffen, verbetering aan te brengen. Hiertoe kwamen in de eerste plaats bij hem in aanmerking de posten op de westkust van Sumatra, die hij aan de Engelschen wilde overdragen, behalve Padang, dat dan voor den vrijen handel zou worden opengesteld. Daarentegen verlangde hij van de Engelschen de toezegging te verkrijgen, dat de vaart ten oosten van Atjih en Kédah door hen zou worden opgegeven. Ook de handel op Perzië moest aan hen worden overgelaten, omdat die toch geen voordeel meer opleverde. Hoe lofwaardig ook het streven was dat in deze voorstellen doorstraalde, was de staat van zaken te ernstig geworden om daardoor alleen verbeterd te kunnen worden. Zij werden wel door de Kamer van Zeventienen behandeld en gaven aanleiding tot herhaalde briefwisseling met de Indische Regering, doch zij werden niet ten uitvoer gelegd; evenmin als de later door den Goeverneur-Generaal van de Parra ingediende memorie omtrent de kantoren op Java.

Terwijl de hervormingen, door van Imhoff ingevoerd, reeds onder het bestuur van zijn' opvolger grootendeels wederom waren verdwenen, bleef de toestand verder grootendeels onveranderd, daar na dien tijd in Indië zelf alle veerkracht begon te ontbreken, en de pogingen om uit Nederland verbetering aan te brengen door den wederstand in Indië geheel vruchteloos werden gemaakt.

Omtrent den toestand van 's Kompagnie's grondgebied en kantoren is weinig bekend. Alles wat van belang werd geacht was in Batavia vereenigd, en daaromtrent werden dan ook de meeste berichten gegeven.

De hoofdplaats Batavia was in den loop der tijden zeer uitgebreid geworden, en zelfs buiten de stad waren vrij uitgestrekte voorsteden ontstaan, waar langzamerhand een aantal buitenplaatsen werd aangelegd, aan welke ter bewoning reeds de voorkeur boven de stad werd gegeven. Het kasteel, vroeger aan zee gelegen, was er thans ver van verwijderd door de aanslibbing van grond op de reede, die zeer was bevorderd door de mindere strooming van de Tjiliwoeng, gelijk mede door het graven van eene menigte kanalen en waterleidingen ten behoeve van den landbouw, en binnen de stad door de menigvuldige verdeeling in grachten, waarin altijd een groote hoeveelheid slib neêrviel, zoodat die dan ook voortdurend moesten worden uitgebaggerd. Dit een en ander had Batavia sedert het begin der 18de eeuw zeer ongezond gemaakt, weshalve er de sterfte bijzonder groot was, vooral door het heerschen van de Bataviasche koorts, een soort van rotkoorts, die dikwijls bij den eersten aanval den dood ten gevolge had en aan de stad den naam verschafte van het graf der Hollanders.

Reeds vroeg had men getracht door het oprichten van hospitalen tot betere behandeling en afzondering der zieken, vooral onder de zeevarenden en soldaten, doch ook onder de lagere ambtenaren, aan het kwaad te gemoet te komen, maar de slechte geest onder het personeel bedierf ook hier wederom veel. In 1750 werd een hospitaal voor herstellende zieken opgericht, doch de sterfte verminderde niet, integendeel, in het jaar 1755 bedroeg die alleen voor de hospitalen, over de 2000 personen, terwijl omstreeks denzelfden tijd de sterfte onder de op Batavia gevestigde Europeanen op meer dan een tiende van het geheele getal zou moeten worden gesteld, indien eenigermate op de opgaven van de bevolking en de sterfte kon worden gerekend, hetgeen evenwel het geval niet is. Om dezelfde reden is het zeer moeijelijk het cijfer der inwoners van de stad mede te deelen, daar de opgaven van omstreeks denzelfden tijd met niet minder dan 100000 zielen verschillen, wel een bewijs dat men er niets van wist, evenmin als van de bevolking van Java, die onmogelijk zoo gering kan zijn geweest als men in de vorige eeuw aannam.

Na Batavia was Samarang de belangrijkste plaats op Java, en Amboina in de Molukken; zij werden evenwel nog overtroffen door

Kolombo op Ceilon, waar zich ook een groot aantal vrijburgers bevonden, terwijl Malakka zeer in aanzien was verminderd. Op de overige Kompagnie's kantoren was doorgaans slechts een klein getal Europeanen, ambtenaren of militairen, te midden van de inlandsche bevolking gevestigd. Wat men van deze laatste wist liet veel te wenschen over, of liever, de Kompagnie maakte hetgeen zij daaromtrent vernam, in het geheel niet bekend. In het volgende tijdperk werd hierin eenige verandering gebracht, al was hetgeen toen bekend werd allezins onvolledig.

Ofschoon reeds herhaalde aanschrijvingen waren afgegaan, werden die niet genoegzaam in acht genomen om herstel en verbetering aan te brengen, waar die zoo hoog noodig bleken te zijn. De mededinger, die ten laatste al de Nederlandsche bezittingen bemachtigde, trad reeds in den aanvang van het laatste tijdperk van het bestaan der Kompagnie vijandig tegen haar op, en daarmede begon de reeks van tegenspoeden, die na eenigen tijd op de geheele opheffing van de eens zoo machtige Nederlandsche maatschappij uitliepen.

HOOFDSTUK XVI.

HET VERVAL VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG IN INDIË TOT AAN DEN OORLOG MET ENGELAND. 1757—1780.

Nadat reeds in het vorige tijdperk zich teekenen hadden vertoond van de verzwakking van de Nederlandsche macht en invloed in Indië, gingen deze in het tijdperk dat thans werd ingetreden, meer en meer achteruit en naderde ook de Kompagnie in snelle vaart haar ondergang. In Voor-Indië kwam de reeds lang bestaande spanning tusschen de Engelschen en Nederlanders tot eene uitbarsting, die noodlottig voor de laatsten afliep. Sedert het jaar 1755 hadden de eersten hun invloed in het Rijk van den Grooten Mogol zeer uitgebreid en die vooral gevestigd in het gebied van Bengalen en van Bahar, ofschoon dit nog in naam door een Goeverneur van wege den Grooten Mogol werd bestuurd. Nadat deze kortelings met de hulp der Engelschen eenen mededinger had overwonnen, begon hij den Nederlanders groote geldsommen af te persen, daarbij hun handel op allerlei wijze benadeelende door den uitvoer van salpeter te verbieden en het aankoopen van lijnwaden te belemmeren. Toen hiervan bericht op Batavia was ontvangen, achtte men het wenschelijk te trachten het overwicht der Engel-

schen door meer machtsontwikkeling te fnuiken en zoodoende de vroegere voordeelen te behouden. Alzoo werd in het midden van 1759 eene kleine vloot uitgerust, die met een aantal troepen aan boord onder bevel van Roussel, naar men voorgaf met bestemming naar Koromandel, in Junij de reis aannam. Om dit voorgeven eenigen schijn van waarheid bij te zetten, werd eerst Negapatnam aangedaan, doch waarschijnlijk mislukte door het hierdoor veroorzaakte tijdverlies de geheele expeditie. De Engelschen werden reeds in Augustus door hunne op Batavia wonende landgenooten van de onderneming onderricht, en hadden daardoor gelegenheid de noodige voorzorgsmaatregelen te nemen. Zij wisten van den Goeverneur of Nawab van Bengalen, Mir Jaffir, een verbod tegen de Hollanders te verkrijgen om schepen op de rivier en troepen in het land te brengen. Te gelijker tijd vereenigden zij hunne troepen met die van den Nawab en lieten het fort Tanna, benevens de batterijen aan de rivier, bezetten om het opvaren van de schepen te verhinderen; tevens posteerden zij troepen aan de oevers, ten einde eene landing te weren.

De Hollandsche schepen kwamen eindelijk in Oktober ten getale van zes op de rivier, doch konden de Hollandsche sterkte, fort Gustavus, niet bereiken, zoodat zij drie weken bleven liggen zonder iets uit te voeren en daardoor veel zieken aan boord kregen. Na herhaalde protesten van weêrszijde, zetten zij eindelijk in November hunne plannen door, voeren de rivier op en ontscheepten de landingstroepen, ten getale van 700 Europeanen en 800 Boeginezen, ten einde naar Chinsura, het Hollandsche hoofdkantoor, op te rukken. Kort daarop leverden de Hollandsche schepen een kort gevecht tegen de Engelschen, doch waren genoodzaakt de vlag te strijken en zich over te geven. Ook de troepen werden, na een zeer afmattenden marsch, door Engelschen en inlanders onder bevel van kolonel Forde, bij Chandernagor aangevallen, en waren na een vrij kloeken weêrstand, waarbij veel dooden vielen, gedwongen zich voor het grootste gedeelte over te geven, terwijl de overige een goed heenkomen zochten. De Engelschen, die nu hun doel bereikt hadden, waren terstond bereid vrede te sluiten en traden zelfs op als bemiddelaars tusschen de Hollanders en den Nawab, welke laatste zich hunner zeer vijandig toonde. De Kompagnie moest zich allerlei vernederende voorwaarden laten welgevallen om hare kantoren in Bengalen te behouden; men stond voortaan niet alleen bloot aan gedurige afpersingen van de inlandsche hoofden, maar was als het ware geheel onder toezicht van de Engelschen geplaatst en moest zelfs van hen de opium en salpeter ontvangen, waarvan de binnen-

landsche handel nu geheel in hunne handen was gekomen. Ook de lijnwaden konden de Hollanders niet dan met moeite verkrijgen; desniettegenstaande waren de kantoren nog vrij voordeelig, maar de eigenlijke macht was geheel gebroken, terwijl die der Engelschen geheel overheerschend werd, zoodat men zelfs alleen door hunne tusschenkomst met de inlandsche vorsten kon onderhandelen.

Niet tevreden met hunne overwinning, beklaagden zich de Engelschen nog zeer over het gedrag der Hollanders, zoodat na de aankomst van den Goeverneur Clive in Engeland door den gezant Yorke een ernstig vertoog bij de Staten-Generaal werd ingediend, waarbij als voldoening het straffen van de schuldigen werd geëischt. De Bewindhebbers hier te lande antwoordden in 1761 met een verdediging van hunne dienaren, en klaagden hunnerzijds over handelingen der Engelschen in Voor-Indië en in de Molukken, waarop de Direkteuren van de Engelsche Kompagnie wederom een verdediging inzonden (3 Februarij 1762). Zoo werden gedurig stukken gewisseld, zonder dat men tot eenige beslissing kwam.

Gunstiger was de toestand op Ceilon, waar men met geluk krijg voerde tegen den Maharadja van Kandia, en ook de Engelschen wist te weren, die er kwamen met het bepaalde doel om in troebel water te visschen. Reeds spoedig na het vertrek van van Imhoff in 1739, waren er moeijelijkheden ontstaan met de kaneelschillers, waardoor men bedreigd werd met eene geringere produktie en dien ten gevolge met een groot geldverlies voor de Kompagnie. De Keizer van Kandia eischte bovendien een aandeel in de winsten, even als van den handel in olifantstanden, zoodat ook hier moeijelijkheden waren te voorzien. De Goeverneur Schreuder wist in het eerst een uitbarsting te voorkomen, welke later volgde toen Mossel, die den 15 Mei 1761 was overleden, door Petrus Albertus van de Parra was vervangen.

De Nederlanders waren gewoon op Ceilon den Keizer van Kandia als hun opperheer te erkennen, en hadden slechts de kusten in bezit als bewaarders van den Keizer. Zij bewezen hem dan ook dezelfde slaafsche eerbewijzen als de inlanders, en nog in het jaar 1761 werd op zoodanige wijze een brief naar het Hof gebracht, niettegenstaande de Keizer in het vorige jaar een voor het gezag der Kompagnie dreigenden opstand in het zuiden van Ceilon had ondersteund. Naar men wil was die opstand veroorzaakt door eenige willekeurige bepalingen van den Goeverneur omtrent het grondbezit; hij eindigde echter spoedig door verloop van het volk. Toen de Baron van Eck als Goeverneur optrad, werd een andere politiek

gevolgd: al wie zich tegen de Nederlanders verzette werd onderworpen, en zelfs de Keizer niet ontzien. De Engelschen zonden een gezant om hem hulp tegen de Hollanders aan te bieden, doch de hoofdigheid van den Engelschman, die zich niet naar de hofetikette wilde schikken, deed de zaak mislukken.

Evenmin stoorde van Eck zich aan de dreigende taal van den Admiraal Cornish, die met eenige schepen voor Trinkonomale verscheen. Vooral toen hij versterking had ontvangen, zette hij den oorlog door. Eerst in 1765 gelukte het hem een belangrijke overwinning te behalen door de verovering van de hoofdplaats Kandia, toen zijn dood alle voordeelen daarvan deed verloren gaan. Van Eck's opvolger, Falck, hervatte den oorlog evenwel met goed gevolg, sloot allen toevoer naar het binnenland af, en dwong daardoor den Keizer weldra tot den vrede, waarbij alle kusten en de kaneelvoortbrengende streken aan de Kompagnie in eigendom werden afgestaan, zoodat voortaan ook hier haar gezag de bovenhand behield.

Minder gelukkig was men in 1776 op de kust van Malabar, bij een oneenigheid met den Vorst van Mysore, Hyder-Ali, welke zich in het eerst voor de posten aldaar zeer dreigend liet aanzien; het beleid van den Direkteur Moens wendde dit gevaar echter af, vooral door het zenden van rijke geschenken aan Hyder-Ali, ten einde dezen daardoor tot den vrede te stemmen.

Op de Oostkust van Sumatra en het schiereiland van Malakka bleef de verwarde toestand voortduren, ofschoon Daèng Kambodja met den Sultan van Djohor was verzoend en zich met zijne Boeginezen aan hem had onderworpen. De zeeroof nam zeer toe, vooral door toedoen van den Sultan van Siak, die zelfs in 1759 de bezetting op Goentoeng liet vermoorden.

Eer men er toe overging hem daarvoor te tuchtigen, kwam hij te overlijden, waarop met Radja Alam in 1761 eene overeenkomst werd gesloten, waarbij deze den alleenhandel in lijnwaden aan de Kompagnie afstond en verlof gaf een nieuw fort op Poeloe-Goentoeng te bouwen. Daar de aanhang van wijlen Sultan Mohammed zich tegen Radja Alam verklaarde, werd een expeditie afgezonden om het fort wederom te bezetten en wraak te nemen over den gepleegden moord. Deze tocht had met groote moeijelijkheden te kampen, doch den 17 Junij 1761 slaagde men er in eene drijvende sterkte te vermeesteren, waarna Radja Alam als Sultan werd geïnstalleerd, zonder echter overal in het Rijk te worden erkend. Hij betoonde zich de hulp van de Kompagnie echter niet waardig,

bemoeijelijkte haar handel en onderdrukte zijne onderdanen, en nadat nog in 1764 vertoogen daarover zonder eenig gevolg tot hem waren gericht, werd reeds in 1765 de post te Goentoeng opgebroken.

In het vervolg van tijd waren de betrekkingen met de Siakkers nu eens meer dan eens minder vriendschappelijk, al naarmate men met de Boeginezen, hunne vijanden, op goeden voet stond.

In Palembang, het andere Rijk van Sumatra's Oostkust, waar de Kompagnie een zoo belangrijken handel dreef, werd wederom een poging aangewend om den smokkelhandel tegen te gaan. Daartoe werd met den Sultan in 1763 een nieuwe overeenkomst gesloten, waarbij de Kompagnie zich verbond het tin tot een maximum van 30000 pikols volgens vroeger overeengekomen prijzen in ontvangst te nemen.

Op de Westkust was de toestand minder gunstig door de konkurrentie van de Engelschen, die te Benkoelen gevestigd waren. Zeer verleidelijk was het daarom voor de Hooge Regering, toen in 1760, tijdens den zevenjarigen oorlog, het Engelsche fort Marlborough door den Franschen Admiraal d'Estaing werd veroverd, even als de andere posten te Natal en Tapanoeli, en hij, op Batavia komende, deze in ruil aanbood tegen een vergunning om zijne schepen aldaar te kalfateren. Het laatste werd hem toegestaan, het eerste niet aangenomen; en men bepaalde zich den Resident te Padang te gelasten, kleine forten, echter niet op de plaats waar die der Engelschen zich bevonden hadden, te Natal en Tapanoeli aan te leggen. Toen de Engelschen na den vrede in 1763 op de Westkust van Sumatra terugkwamen, vestigden zij zich ook weder te Natal en Tapanoeli, alwaar zij de Nederlanders weldra geheel uit den handel met de inlanders wisten te verdringen. Bovendien gaf deze nabuurschap aanleiding tot allerlei moeijelijkheden, zoodat dan ook de Hollandsche kantoren na eenigen tijd werden ingetrokken. Ook ontstond nog mededinging tusschen de beide natiën omtrent het goud uit het landschap Rau, waarbij zij elkander door middel van de inlandsche hoofden zochten tegen te werken. Het einde was, dat het Nederlandsche fort te Pasaman in 1772 door een van deze werd overvallen en de bezetting vermoord, terwijl hij bovendien de distrikten Doewablas-Kota en Sembilan-Kota onder zijn invloed, en daardoor onder dien van de Engelschen bracht.

Terwijl in 1757 door de onderwerping van Mas Saïd de binnenlandsche oorlogen op Java waren geëindigd, was de zoogenaamde Oosthoek nog bijna geheel buiten 's Kompagnie's bemoeijingen gebleven, ofschoon die in 1743 reeds aan haar was afgestaan. Niet-

tegenstaande Pasoeroean altijd was bezet, heerschte in het daar nabijgelegen landschap Malang nog een afstammeling van Soerapati, Malajoe Koesoema, die de Kompagnie nog niet als zijn Soeverein had erkend en zich zelfs in 1763 en volgende jaren aan strooptochten op haar grondgebied schuldig maakte. Hij werd daarin gesteund door het hoofd der Tenggerezen, die echter reeds spoedig bij Porong werd verslagen, waarna ook Malajoe Koesoema in 1767 werd overwonnen, die kort daarop overleed. Zijn gebied werd ingelijfd en in twee Regentschappen verdeeld. In het gebied van Balambangan, dat nog onder Balineschen invloed stond, verwekte een zekere Pangéran Wilis velerlei onlusten, en werd zelfs eene vestiging der Engelschen te recht of te onrecht gevreesd. Om dit te voorkomen werd dit gewest in 1770 namens de Kompagnie in bezit genomen, te gelijk met de landschappen Loemadjang en Poeger. Tevens werden forten aangelegd op Banjoe-alit en Noesa Barong; doch het eerste werd weldra verplaatst naar de baai van Pampang, waar echter de bevolking zich verzette en het kleine garnizoen vermoordde. Diensvolgens werd de geheele bevolking vogelvrij verklaard en bloedige wraak er over genomen. Een gedeelte van de bevolking week naar Bali, anderen liepen als zeeroovers de kusten af, hetwelk alles ten gevolge had, dat de Oosthoek van Java meer en meer werd ontvolkt, en thans de Javanen er bijna geheel vervangen zijn door Madoerezen, die er zich langzamerhand hebben gevestigd.

Sedert 1752 bestond eene nieuwe regeling der opvolging in Tjeribon. Vroeger volgden de Vorsten, tusschen wie dat gebied verdeeld was, elkander in de titels op; in genoemd jaar werd bepaald dat de zonen aan de vaders zouden opvolgen en hun een deel uit de pachten toegelegd. In 1773 overleed Panembahan Tjeribon, wiens gebied van 1000 tjatjahs (een tjatjah is zooveel ongeveer als tegenwoordig een bouw) tusschen de Sultans Sepoeh en Anom werd verdeeld. Behalve deze beiden was er ook nog Radja Tjeribon, wien bij deze gelegenheid niets schijnt te zijn toegewezen.

Op Celebes was het Rijk van Makassar weêr gedurende een reeks van jaren het tooneel van onlusten. De eerste aanleiding daartoe was de vlucht, in 1766, van den Vorst van Makassar, Batara Gowa II, naar Bima, waar hij zich aan zeerooverij schuldig maakte, ten gevolge waarvan hij werd gevangen genomen en naar Ceilon verbannen. In 1776 gaf een zekere Sangkilang zich voor dezen gebannen Vorst uit, die daardoor een grooten aanhang wist bijeen te brengen, waarmede hij den regerenden Vorst van Gowa noodzaakte zijn Rijk te verlaten, en hij zich zelf als Vorst deed erken-

nen. De Nederlandsche Goeverneur was echter niet gezind in de zaak te berusten en heroverde in 1779 Gowa. Sangkilang vluchtte daarop naar het gebergte en werd door de binnenlands wonende zoogenaamde Bergmakassaren als Vorst erkend. Hij was nog steeds in het bezit van de meeste rijkssieraden, welke na zijn kort daarop gevolgden dood in handen van den Vorst van Boni kwamen, waarom deze later door den aanhang van Sangkilang als hun wettige vorst werd beschouwd.

De berichten die omtrent het bestuur van van de Parra staan vermeld, spreken alle van den achteruitgang die in de zaken was op te merken. Even als Mossel heeft ook van de Parra getracht door bezuinigingen den finantiëlen toestand te verbeteren. De zaken waren evenwel te ver gekomen; het handelsstelsel van de Kompagnie bleek niet meer voor de tijdsomstandigheden te passen, en alleen hervormingen, geen gedeeltelijke wijzigingen, konden zoowel de Kompagnie als hare bezittingen redden. Het uitsluitend monopolie gaf tot zulke ongerijmdheden aanleiding, dat b. v. de Engelschen goederen op Batavia kochten en in dezelfde havens als de Kompagnie, dus in konkurrentie met haar, invoerden. Bovendien stond men aan vreemdelingen toe, wat aan eigen ingezetenen werd geweigerd, zoodat de welvaart van deze laatsten onder dat alles zeer leed. In 1770 werd hierin evenwel eenige verandering gebracht en de Engelsche schepen alleen tot proviandering en reparatie op Batavia toegelaten, doch de sluikhandel kon daardoor geenszins worden belet.

Van de Parra overleed den 28 December 1775 en werd opgevolgd door den Directeur-Generaal Jeremias van Riemsdijk, welke reeds na verloop van twee jaar stierf en vervangen werd door den van vroeger bekenden Reinier de Klerk, welke alzoo nog in hoogen ouderdom deze aanzienlijke betrekking aanvaardde. Ofschoon nog een krachtig man, verminderde zijne gezondheid zeer spoedig, en reeds den 16 Maart 1780 moest hij verzoeken van de waarneming van zijn ambt tijdelijk te worden ontheven; zijne krachten herstelden zich niet, en hij bezweek den 1 September 1780, aan toenemende verzwakking, waarna Mr. Willem Arnold Alting als Goeverneur-Generaal optrad.

Terwijl aan den éénen kant de eigenlijke handelswinsten verminderden, streefde men aan den anderen kant naar het vermeerderen der voordeelen die men door middel van kontrakten tot levering van produkten en het strenge handhaven van het monopolie kon verkrijgen. Een voorbeeld van het eerste is het gebeurde op de west-

kust van Borneo, waarmede de Regering zich sedert de vorige eeuw niet had bezig gehouden. De toestand aldaar dient evenwel vooraf met een enkel woord te worden toegelicht.

Omtrent het jaar 1735 had zich eerst te Matan, later te Mampawa, een Arabier, Sjerief Hoesein Ibn-Ahmed Alkadri, gevestigd, die zich daar groot aanzien had verworven door zijn vroomheid, en in laatstgenoemde plaats zelfs tot Rijksbestierder was benoemd. Een zoon van dezen, Abdoerrahman geheeten, leidde aanvankelijk een zwervend leven, eerst als koopman, later als zeeroover, en maakte zich weldra in den Archipel zeer gevreesd. Hij had een aantal gelukzoekers van alle natiën om zich heen verzameld, waarmede hij eindelijk, in navolging van andere, vooral Maleische, hoofden, het plan vormde een eigen rijk te stichten. Hij koos daartoe een eilandje in de rivier de Kapoeas, aan de monding van de rivier van Landak, Pontianak geheeten, naar een boozen geest, die het, zooals het volksgeloof wilde, bewoonde. Hij nam dit in Januarij 1772 in bezit. De ligging was uitnemend geschikt voor den handel met het binnenland, en weldra kwamen er zich dan ook kooplieden uit alle landen vestigen. Abdoerrahman begunstigde deze zooveel in zijn vermogen was, beschermde hen tegen de zeeroovers en voerde vaste tarieven van rechten in, zoodat de stad, die den naam Pontianak bleef dragen, reeds een jaar na hare stichting algemeen bekend was en een belangrijke handelsplaats was geworden. De Vorst nam den titel van Sultan aan en begon reeds uit te zien naar gelegenheid tot uitbreiding van zijn gebied.

In de nabuurschap waren de twee kleine Staten Landak en Sangou of Sesango gelegen, waarvan het eerste aan Bantam onderhoorig was, en daarom door Abdoerrahman nog werd ontzien. De Pangéran van dit Rijkje maakte zich echter zeer ongerust over de toenemende macht van Pontianak, en zond een overdreven bericht daarvan naar Bantam, welks Sultan hiervan mede aan de Regering te Batavia kennis gaf. Deze achtte de zaak van genoegzaam belang om nader onderzoek te doen, en zond in 1778 den kommissaris Kloek met twee kleine oorlogsvaartuigen en eenige militairen naar Pontianak, waar deze met veel onderscheiding werd ontvangen. De verhouding tot den Sultan was in den eersten tijd dan ook zeer gunstig, doch weldra veranderde dit; er ontstond oneenigheid tusschen den Vorst en den Kommissaris, en Abdoerrahman ontzag zich zelfs niet Kloek bij de Hooge Regering aan te klagen. Klaarblijkelijk had hij reeds vroeger betrekkingen door middel van zendelingen, volgens sommigen met

„wichtige" argumenten, te Batavia aangeknoopt, zoodat dan ook zijn zoon Sjerief Kasim, dien hij voor deze zaak met een grooten diamant als geschenk naar Batavia deed vertrekken, een gunstig onthaal aldaar vond. Nadat inmiddels Bantam den 26 Maart 1778 zijne aanspraken op Landak en Soekadana, waaronder de geheele Westkust van Borneo begrepen was, aan de Kompagnie had afgestaan, werd het Rijk van Pontianak benevens dat van Sangou (waarover reeds een Vorst regeerde), bij besluit van 6 November 1778 door de Hooge Regering aan Sultan Abdoerrahman in leen gegeven. Tevens werd een nieuwe Kommissaris derwaarts gezonden in den persoon van den Resident van Rembang, Palm, die den 5 Julij 1779 een kontrakt sloot met Abdoerrahman, waarin deze beloofde als schatting voor het hem geschonken leen de produkten van zijn land tegen matige prijzen aan de Kompagnie te leveren, welke tevens de handelsrechten en eenige andere heffingen zou innen en daarvan een deel aan den Vorst uitkeeren. Hij verbond zich tevens de teelt van specérijen en koffij in zijn gebied tegen te gaan, terwijl alle vreemdelingen onder het gezag van de Kompagnie werden geplaatst. Een klein fort werd er aangelegd en van eene bezetting voorzien. Terwijl men in dat kontrakt alzoo de levering van produkten als voornaamste bepaling opnam, dus daarbij in de eerste plaats handelsvoordeel op het oog had, bleek weldra dat de inkomsten verre door de uitgaven werden overtroffen en het doel dus volstrekt niet werd bereikt. Het gelukte Abdoerrahman niet zijn gezag in Sangou te vestigen, zoodat hij daarvan bloot den titel voerde.

In de Molukken deed zich het monopoliestelsel nog steeds sterk gevoelen: Herhaaldelijk werden nieuwe uitroeijingen van nagelboomen voorgeschreven, omdat de produktie de behoefte overtrof en smokkelhandel zeer werd gevreesd. Proeven met andere kultures, indigo, koffij en peper, waren niet geslaagd.

Op de Banda-eilanden werd de weinige welvaart der perkeniers in 1778 bijna geheel vernietigd. Een vorige Goeverneur had de kanariboomen, die tot beschutting van de notenmuskaatboomen dienen, laten vellen, ten gevolge waarvan de laatste in een orkaan zeer werden beschadigd en de perkeniers belangrijke verliezen leden. Om hen eenigzins te gemoet te komen, werden de prijzen die de Kompagnie voor de noten en foelie betaalde, eenigzins verhoogd.

In de landvoogdij Ternate waren moeijelijkheden van een anderen aard te bestrijden, namelijk een verzet van de Sultans van Batjan en Tidore, welke dien te gevolge werden afgezet en naar de Kaap

verbannen, terwijl hunne Rijken tot dezelfde afhankelijkheid werden gebracht als dat van Ternate.

Ofschoon de Raad van Justitie van Batavia, wat zijne rechtspraak betrof, geheel onafhankelijk was van de Hooge Regering, was hij toch feitelijk daaraan, als zijnde de hoogste macht in Indië, onderworpen. Deze verhouding gaf in 1778 aanleiding tot een ernstig konflikt tusschen deze beide kollegiën. In de 18de eeuw was de bij den Raad gebruikelijke manier van procederen herhaaldelijk ter sprake gekomen. Zelfs was eenmaal een nieuwe instruktie ontworpen, zonder evenwel te worden ingevoerd. De Raad had alzoo in 1767 eenige bepalingen gemaakt om meer orde in de behandeling der processen te brengen en ze daardoor tevens minder omslachtig en kostbaar te maken, maar de Bewindhebbers schenen daarmede niet in te stemmen, te oordeelen naar hun eerst in 1774 volgend schrijven. Herhaaldelijk werden nu hierover brieven gewisseld, totdat in 1778 de Raad van Indië aan twee buitengewone Raden opdroeg om naar de bij den Raad van Justitie gebruikelijke wijze van procederen een onderzoek te doen. Deze kommissie sloeg den Raad van Indië voor, stukken van den Raad van Justitie ter inzage te vragen. Hieraan werd door dien Raad voldaan. De kommissie meende evenwel rede te hebben om te vermoeden, dat de inhoud van die stukken niet geheel met de feiten overeenstemde, en dat vooral sedert de wijzigingen van de procesorde in 1767, het getal en de kosten der processen niet waren verminderd, zooals de Raad van Justitie beweerde. Zij gaf daarom aan de Hooge Regering te kennen, dat zij originele processtukken van den Raad van Justitie ter inzage verlangde. Het daartoe noodige besluit werd den 1 September genomen, doch deze Raad achtte zich niet gerechtigd de stukken, die bij hem werden bewaard, af te geven, en weigerde dus aan dit besluit te voldoen, zich evenwel bereid verklarende tot alle mondelinge inlichtingen en mede tot het geven van authentieke afschriften. Deze weigering werd door de Hooge Regering zeer hoog opgenomen, en den 6 Oktober werd de Raad van Justitie gelast onmiddellijk aan het besluit te voldoen, met bedreiging van ontslag van de leden, die zich hiertegen zouden verzetten. In de vergadering van den Raad van Indië was het lid, aan wien tevens de betrekking van President van den Raad van Justitie was opgedragen, Mr. Thomas Schippers, niet tegenwoordig. De Raad van Justitie volhardde evenwel bij zijne weigering, onder protest tegen het geweld hem aangedaan, zoodat den 8 Oktober de bedreiging werd uitgevoerd en al de leden, met uitzondering van de geässumeerde,

die niet tot het besluit hadden medegewerkt, werden ontslagen. Toen het bericht hiervan in Nederland was aangekomen, vond deze handeling geen bijval bij de Bewindhebbers, die al de ontslagenen in hunne betrekking herstelden, doch tevens te kennen gaven, dat de Raad van Justitie naar hunne meening beter had gedaan met aan het verlangen van de Hooge Regering te voldoen.

Ofschoon de Goeverneur de Klerk zelf geen wetenschappelijk gevormd man was, vond het plan om in Indië een wetenschappelijk genootschap te vestigen, in navolging van de vele die gedurende dit tijdperk in Nederland waren tot stand gekomen, bij hem grooten bijval. Het eerste voorstel daartoe was uitgegaan van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem, die eene afdeeling te Batavia wilde oprichten. Doch toen men hiervan in Indië kennis kreeg, gaf men er de voorkeur aan een eigen vereeniging van dien aard te stichten, die dan ook, vooral door de bemoeijingen van den buitengewonen Raad van Indië Radermacher, in April 1778 tot stand kwam onder den naam van Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, dat zich het verspreiden van kennis en godsdienst (hier de Christelijke) ten doel stelde.

Toen in 1766 de jonge Prins van Oranje in de betrekking van Erfstadhouder opvolgde, werd door de Bewindhebbers van de Kompagnie machtiging van de Staten-Generaal gevraagd om hem de waardigheid van Opperbewindhebber en Goeverneur-Generaal van de Kompagnie, die zijn vader had bekleed, aan te bieden. Dit verzoek werd onmiddellijk toegestaan, en zoo trad ook Prins Willem V als Opperbewindhebber op. Zijn invloed was er echter niet groot, althans werkte niet veel uit tot verbetering van de zaken.

Aldra begonnen in Nederland zich luide stemmen omtrent den ongunstigen toestand van Indië en de aldaar heerschende misbruiken te verheffen. Dit was vooral het geval tegen den tijd dat het oktrooi ten einde liep; en hoogstwaarschijnlijk is dat ook niet zonder invloed geweest op de beraadslagingen over eene nieuwe verlenging bij de Staten-Generaal. Met het jaar 1774 eindigde het loopende oktrooi, en ofschoon reeds in het najaar van 1773 verlenging was verzocht, werd die eerst in December 1774 voor den tijd van twee jaren toegestaan, alleen om de nadeelige gevolgen te voorkomen, die uit eene niet verlenging zouden kunnen voortspruiten. In Julij 1776 werd daarop door Utrecht in de Staten-Generaal het voorstel gedaan, om wegens den ongunstigen staat van zaken bij de Oost-Indische Kompagnie (voor het eerst werd in een officiëel stuk erkend, dat de Kompagnie gevaar liep in te storten), eene kommissie te benoemen,

ten einde middelen te beramen die zouden kunnen medewerken om den handel voordeeliger te maken voor de Republiek en hare fabrieken, en tevens een voorstel te doen de strekking hebbende om de belastingen van de obligatiën en aktiën van de Kompagnie geheven, ten bate te doen komen van de Generaliteit en niet meer van de bijzondere provinciën. Dit voorstel werd in handen van eene kommissie gesteld, die er echter geen rapport over uitbracht. In Oktober kwam Holland met het voorstel te berde om tegen eene matige rekognitie eene verlenging van twintig jaar toe te staan. Dit voorstel vond bijval bij Zeeland, doch tegenstand bij de overige provinciën, die eerst een onderzoek verlangden. Den 12 December werd eene vergadering van de Staten-Generaal gehouden, waarbij ook de Erfstadhouder tegenwoordig was, en waarschijnlijk heeft dit er niet weinig toe bijgedragen dat de toestemming tot de verlenging van het oktrooi werd verkregen van al de provinciën, behalve Utrecht, welke op grond van haar vroeger vermeld voorstel in zeer krachtige bewoordingen tegen dit besluit protesteerde. Eene rekognitie ten bedrage van drie pCt. op de uitdeelingen werd vastgesteld ten behoeve van het fonds van het verhoogde last- en veilgeld, dat bepaaldelijk tot onderhoud van de marine was aangewezen.

Zoo was het bestaan van de Kompagnie weêr verzekerd tot 1796. Zij trad nu de laatste periode van haar leven in, die wel onder de belangrijkste daarvan moet gerekend worden. Slechts weinige jaren na den aanvang van dit nieuwe oktrooi nam de min gunstige toestand, waarin zij reeds verkeerde, een gevaarlijk aanzien aan, en niettegenstaande de hulp door den Staat geschonken, werd die hoe langer hoe ongunstiger en bleek redding ten slotte onmogelijk.

HOOFDSTUK XVII.

DE BEZITTINGEN VAN DE O. I. KOMPAGNIE GEDURENDE HET BESTUUR VAN DEN GOEVERNEUR-GENERAAL ALTING. 1780—1793.

Nadat in 1776 de oorlog tusschen Engeland en zijne Amerikaansche koloniën was uitgebroken, was de verhouding van de toenmalige staatspartijen in Nederland meer en meer gespannen geworden; de stadhouderlijke partij helde tot Engeland over, de tegenstadhouderlijke tot Frankrijk, welk Rijk reeds de zijde van de Amerikanen had gekozen. De laatstgenoemde partij legde zijne sympathiën zoo openlijk aan den dag, dat Engeland, na zich herhaaldelijk hierover te

hebben beklaagd, in het laatst van 1780 den oorlog aan de Republiek verklaarde wegens beweerde schending van de onzijdigheid. Men was volstrekt niet voorbereid om krijg te voeren. Door de tweedracht in de Regering waren alle plannen voor de verdediging onuitgevoerd gebleven; bovendien had men van den langdurigen vrede gebruik gemaakt tot verbetering der geldmiddelen, en was daarom zeer zuinig met de fondsen voor militaire uitgaven te werk gegaan, niettegenstaande Prins Willem V er herhaaldelijk op had aangedrongen om hierin verandering te brengen. Ook bij de Kompagnie had hetzelfde plaats gevonden. Met de bedoeling om de uitdeelingen te verzekeren en schulden te delgen, hadden de Bewindhebbers in de laatste jaren alles wat het militaire wezen betrof, min of meer verwaarloosd, en dit, gevoegd bij de steeds groote sterfte van Europeanen in Indië, vooral te Batavia, waar de troepen het eerst aankwamen, was oorzaak dat de meeste posten onvoldoende waren bezet en zeer schraal van wapenen en ammunitie voorzien.

Het kon niet anders of de Engelschen hadden bij een dergelijken toestand terstond veel vooruit; en terwijl de Nederlandsche handel in het algemeen groote verliezen leed, werd vooral aan de Kompagnie ontzaggelijke schade toegebracht, die zij niet meer bij machte was te herstellen. De marine van den Staat was te zwak om 's Kompagnie's schepen en vloten te beschermen, zoodat deze geen volk en schepen naar Indië kon zenden tot versterking der posten, die dus geheel aan eigen krachten waren overgelaten, en, als zij werden aangevallen, grootendeels in handen van de Engelschen vielen. Gelukkig werd de Fransche vlootvoogd de Suffren gelast de Nederlandsche bezittingen in Indië tegen de Engelschen te verdedigen, waardoor althans de verovering van een paar der belangrijkste bezittingen verhinderd werd. Ook werden Fransche troepen in dienst genomen en naar de Kaap de Goede Hoop overgebracht.

In Maart 1781 werd het uitbreken van den oorlog aan de Kaap de Goede Hoop bekend, waar het groote ontsteltenis te weeg bracht, daar een aantal schepen zich reeds op de reede bevonden of nog verwacht werden, voor wier veiligheid groote beduchtheid bestond. Een Engelsch schip werd door het Fransche oorlogschip, dat de tijding bracht, genomen, doch door den Goeverneur opgeëischt en naar Ceilon gezonden om het bestuur aldaar te waarschuwen. Op Batavia werd de tijding in Junij ontvangen, doch vermits die niet rechtstreeks van de Bewindhebbers, maar van den gezant der Republiek in Parijs afkomstig was, meende men er nog geen onbepaald geloof aan te kunnen hechten. Men liet daarom een Engelsch schip, dat eerst

in beslag was genomen, vrij vertrekken en dit haastte zich het bericht naar Benkoelen over te brengen, waardoor de Engelschen niet alleen gewaarschuwd werden, maar ook opgewekt om daarvan ten hunnen voordeele gebruik te maken. De Goeverneur op fort Marlborough haalde eenige Chinavaarders, die zich op de reede bevonden, over om een onderneming tegen de Nederlandsche posten op de Westkust van Sumatra te beproeven. De zwak bezette kantoren te Ajer-Hadji en Poeloe Tjinko gaven zich reeds op de eerste aanmaning over, en afschoon de gezaghebber van Padang, van Heemskerk, in Augustus de tijding van den oorlog had ontvangen, en dus eenige maatregelen tot verdediging had kunnen nemen, werd hij onaangenaam verrast door het bericht dat twee Engelsche schepen in het gezicht waren. De bevelhebbers van deze bodems gaven aan twee leden van den Politieken Raad, welke van Heemskerk bij hen aan boord zond, kennis, dat zij door meer schepen werden gevolgd, en alleen door eene spoedige overgave partikuliere eigendommen en bezittingen konden worden gespaard. De gezaghebber belegde eene vergadering van den Raad met de inlandsche hoofden, waarin de leden van den Raad voor overgave, de hoofden voor verdediging stemden. Niettegenstaande men eene macht van ongeveer 100 militairen, Europeanen en Inlanders, bijeen had, waarbij nog de burgers en Maleijers hadden kunnen worden gevoegd, werd den 18 Augustus 1781 de kapitulatie door van Heemskerk geteekend, en zonder dat een schot was gelost, werden op schandelijke wijze alle vestigingen der Kompagnie ter Westkust van Sumatra, met eene waarde van f 500000 aan goederen en geld in handen van de Engelschen overgeleverd.

Even treurig was het met de posten in Voor-Indië gesteld. Over het algemeen zwak bezet en slecht van troepen en ammunitie voorzien, waren zij niet bestand tegen de overmacht der Engelschen aldaar. Deze wisten zelfs de kleine Nederlandsche posten op de kust van Koromandel onkundig te houden van den uitgebroken oorlog en ze in Junij 1781 onverwacht tot de overgave te dwingen. De hoofdzetel van het gezag aldaar, Negapatnam, dat in de vorige eeuw op last van van Reede zeer was versterkt, werd sedert het begin van den oorlog van de zee- en landzijde ingesloten, en toen de Engelschen meer troepen hadden bijeengebracht, door den Generaal Munroe belegerd. De stad had een talrijke bezetting en was van alle behoeften voorzien, terwijl de Engelschen geringer in getal waren en bovendien door ziekten veel te lijden hadden. Ofschoon bij een paar uitvallen was gebleken dat op de troepen

kon worden gerekend, werd evenwel den 12 November 1781 gekapituleerd, waarbij de Engelschen, in het bewustzijn van hunne zwakheid, gunstige voorwaarden toestonden. Hiermede ging deze belangrijke post voor altijd voor Nederland verloren.

De kantoren in Bengalen waren te zwak om eenigen weêrstand te kunnen bieden. Reeds in Julij waren zij dan ook aan de Engelschen overgegaan; een groote schat viel ook hiermede in 's vijands handen. Alleen de kantoren op de kust van Malabar werden behouden, vermits de Engelschen ze niet aanvielen en men daar alleen met een paar inlandsche Vorsten te doen had, die gelukkig na eenige krachtinspanning tot den terugtocht konden worden genoodzaakt.

Aan de Kaap, waar men het eerst bericht van den oorlog had ontvangen, was alles een tijd lang in gespannen verwachting, terwijl men gedurig een aanval van de Engelsche vloot onder Johnstone duchtte, te meer omdat op de reede een zestal koopvaardijschepen uit China en Indië met rijke lading waren aangekomen. Men achtte ze in de Tafelbaai niet veilig genoeg en bracht ze over naar de Saldanhabaai, doch verzuimde om ze door batterijen tegen een aanval te beschermen. Inmiddels had men met de middelen waarover men kon beschikken, zich in staat van verdediging gesteld. Den 20 Junij kwam een eskader Fransche oorlogschepen, dat reeds met de Engelschen slaags was geweest, onder de Suffren op de reede. Deze had in last de Nederlandsche posten zooveel mogelijk te steunen, natuurlijk voor rekening van de Kompagnie, maar hij kon niet verhinderen dat de Engelsche vloot onder Johnstone, de aanwezigheid van de rijk geladen koopvaardijschepen in de Saldanhabaai vernemende, derwaarts zeilde en al de schepen, die onmiddellijk door de bemanning werden verlaten, bemachtigde.

Toen de Goeverneur van Ceilon, Falck, de tijding van de oorlogsverklaring ontving, nam hij zoodanige maatregelen van verdediging als de omstandigheden slechts veroorloofden, want ook hier was het militaire wezen in een zeer slechten toestand. Enkele plaatsen slechts konden genoegzaam worden bezet, en men moest zich dus tot de verdediging van deze bepalen.

Nadat Negapatnam was ingenomen, begaf zich de Engelsche Admiraal Hughes naar Trinkonomale, dat zoowel om den kaneelhandel als om de schoone baai door de Engelschen zeer werd begeerd. Den 5 Januarij 1782 verscheen hij voor de stad, welke hem spoedig in handen viel, daar men zich tot de verdediging van het fort Oostenburg aan de binnenbaai bepaalde. Den 21 werd ook dit

evenwel stormenderhand ingenomen. Kort daarna kwam de Suffren in die wateren aan, zocht de Engelschen aan de kust van Koromandel op, en noodzaakte hen in de baai van Trinkonomale de wijk te nemen. Daarop begaf hij zich naar Kolombo, om met Falck, die hoogen prijs op de herovering van Trinkonomale stelde, de noodige maatregelen daartoe te beramen. Inmiddels hadden de Engelschen versterking bekomen en werd den 12 April een onbeslist gevecht tusschen de beide vloten voor Trinkonomale geleverd. Intrigues van de Engelschen met den Maharadja van Kandia wist men te verijdelen. Intusschen had de Suffren vier Kompagniesschepen onder zijne bevelen bekomen, en de Engelschen bij Negapatnam ontmoetende, leverde hij hun aldaar op den 6 Julij ten derde male een hardnekkig gevecht. Ofschoon de overwinning niet beslissend was, kon de Suffren thans tot den aanval op Trinkonomale overgaan, waartoe hij met Falck 2400 man had bijeengebracht. Naauwelijks was hij geland en was de stad opgeëischt, of deze gaf zich over, evenals den volgenden dag Oostenburg (30 en 31 Augustus 1782). De Suffren heesch er de Fransche vlag, ofschoon Falck veel tot de verovering had bijgedragen. De Engelsche vlootvoogd gaf den kamp nog niet op, doch kwam te laat om de stad te ontzetten. Op nieuw leverde de Suffren hem slag, die wederom geheel onbeslist bleef. Falck moest aan de Franschen aanzienlijke sommen voor de verleende hulp betalen en zich daarvoor het geld ten koste van zware opofferingen verschaffen. Zoo werd nu nog Ceilon behouden, maar, treurig genoeg, door de hulp van eene natie, die ruim 100 jaar vroeger zoo schitterend door van Goens uit die wateren was verdreven.

Zelfs op Batavia vreesde men een aanval van de Engelschen. Men vermeerderde en oefende er de inlandsche troepen, riep zelfs die van de Javaansche Vorsten te hulp, en stond toe dat de opgezetenen van de landen in den omtrek van Batavia door hunne landheeren werden gewapend. De Engelschen bepaalden er zich evenwel toe, de meer in de nabijheid van hunne voornaamste vestigingen gelegen posten te nemen. Dezerzijds werd niets tegen hen ondernomen; zelfs op Benkoelen, zoo dicht bij Batavia gelegen, werd door de Hollanders geen aanslag gewaagd, ofschoon er te Batavia zeven ten oorlog uitgeruste schepen bijeen waren.

Doordien de gemeenschap met Nederland zeer onveilig werd gemaakt, kwamen gedurende ongeveer drie jaren in Indië bijna in het geheel geen schepen, maar vooral geen manschappen en geld aan, zoodat men niet in staat was de gewone inkoopen voor den handel

te doen; ja zelfs voor de gewone uitgaven was er geen geld genoeg voorhanden. In deze behoefte moest nu door leeningen worden voorzien, en bovendien door de uitgifte van papieren geld, naar het schijnt, tot een bedrag van drie millioen gulden. Ook werden produkten verkocht, maar tegen lage prijzen, tot groot nadeel voor de Kompagnie, en moest men zich van onzijdige, later van partikuliere schepen bedienen om de kantoren te bezoeken, natuurlijk tegen hooge vrachtprijzen. Desniettemin bleven eenige kantoren in 1782 geheel onbezocht, zoodat ook daardoor groote schade werd geleden. De retoerschepen, die, voordat het uitbreken van den oorlog aan de Kaap bekend was, van daar waren vertrokken, waren gelukkig met een enkele uitzondering in Spanje en Noorwegen binnengekomen, maar de Kompagnie was toch voor langen tijd van de lading verstoken en kon dus hare gewone veilingen niet houden, zoodat zij in niet geringe geldelijke verlegenheid geraakte. Ook het einde van den oorlog was voor haar noodlottig.

Toen in het laatst van 1782 onderhandelingen over den vrede werden aangeknoopt, eischte Engeland de haven en stad van Trinkonomale, doch bood de teruggave van alle andere kantoren aan. Bij verdere besprekingen wijzigde het zijne vordering en verklaarde Negapatnam te verlangen, maar tevens de vrije vaart in de oostersche zeeën. Niettegenstaande krachtige protesten van den kant der Bewindhebbers van de Kompagnie, werden deze punten in de vredespreliminairen, die den 2 September 1783 haar beslag kregen, opgenomen, en hoewel zij al hunne pogingen aanwendden om minder bezwarende voorwaarden te erlangen, ja zelfs eene kommissie naar Parijs zonden, werd er geene verandering in gebracht en de vrede voor goed op dien voet in Mei 1784 te Parijs gesloten.

Zoo ging de eerste belangrijke post der Kompagnie in andere handen over. Negapatnam werd beschouwd als de sleutel van Ceilon, en ofschoon deze bezitting in de laatste jaren niet bijzonder voordeelig was geweest, werd de handel in lijnwaden, de zoogenaamde Koromandelsche kleedjes, daardoor zeer belemmerd. Grooter opoffering was het evenwel nog voor de Kompagnie, de vrije vaart in de oostersche zeeën, hier bepaaldelijk die van den Archipel, te moeten toestaan, daar zij hiervan veel gevaar voor haar monopolie in de Molukken duchtte, waarop, volgens haar, toch reeds gedurig door de Engelschen inbreuk werd gemaakt. De Engelschen beweerden, dat de bepaling alleen betrof de walvischvaarders, die reeds in die dagen de Zuidzee bezochten; het gevolg was evenwel, dat

de smokkelhandel zeer werd bevorderd, zonder dat men hun dit kon beletten.

De oorlog had den uiterst verwaarloosden toestand der verdedigingsmiddelen in Indië doen kennen. Zoowel in Nederland als in Indië werden daarom middelen ter verbetering beraamd. De Raad van Indië Radermacher, die gedurende den oorlog met het beheer der krijgszaken was belast geweest, had een uitgewerkt plan van defensie ter tafel gebracht. Dit hing echter zeer naauw zamen met de geheele inrichting van het bestuur en de administratie, daar eene uitbreiding van het militair gezag daarmede gepaard zou moeten gaan. Het werd dan ook vooral bestreden met het argument, dat het plan te veel was ingericht voor en het oog had op een toestand zooals bij de Engelsche Kompagnie bestond, die in tijden van gevaar steeds op hulp van staatswege kon rekenen. Vooral het lid van Stockum bestreed in een advies, dat den 15 Januarij 1784 werd overgelegd, mede op dien grond de mogelijkheid om het plan van Radermacher uit te voeren. De Bewindhebbers gaven evenwel hun verlangen te kennen, om hetgeen eenigermate mogelijk werd geoordeeld, in te voeren. Tevens werden op hun verzoek eenige genieofficieren naar Indië gezonden om de verdedigingswerken te onderzoeken en plannen tot verbetering te ontwerpen. Ook werd aan den Raad van Indië gelast, den bevelhebber der troepen in zijne vergaderingen zitting te geven. Met weerzin werd hieraan voldaan; men achtte toch het civiele element als het eenige ware bij de Kompagnie en liet zoo weinig mogelijk aan het militaire over. Intusschen bleek reeds spoedig hoezeer de Kompagnie ook in dit opzicht onmogelijk op eigen krachten kon steunen, en dat de hulp van den Staat haar zelfs tegenover den inlander zoo goed als onmisbaar was geworden.

Gedurende den oorlog met Engeland waren moeijelijkheden met den Boegineschen Onderkoning (Radja Moeda) van Riouw, Radja Hadji, ontstaan. Ofschoon hij op goeden voet scheen te staan met de Kompagnie, veranderde dit eensklaps, toen in 1782 een Engelsch koopvaardijschip door een Franschen kaper met behulp van een paar Nederlandsche schepen op de reede van Riouw werd genomen. Terwijl Radja Hadji ontkende dat dit met zijne toestemming was geschied, eischte hij evenwel een gedeelte van den buit voor zich. Toen men hem dit weigerde, sloeg hij een anderen toon aan en beweerde dat dit was overeengekomen, weshalve hij, over die weigering verbitterd, zich naar Moar, bij Malakka, begaf, waar hij zich bondgenooten verwierf onder de op het Schiereiland gevestigde Boegi-

nesche hoofden, waaronder ook den Sultan van Selangoer. Deze maakten de zeevaart in de straat van Malakka onveilig, waarom de Goeverneur versterking vroeg van Batavia en van de Vorsten van Siak en Trengganoe. Twee groote schepen en vier kleinere vaartuigen werden afgezonden onder bevel van kapitein Abo, om de haven van Riouw, werwaarts Radja Hadji was teruggekeerd, te blokkeren. Abo kwam in 1783 aldaar aan, en bepaalde zich volgens zijne instruktie geheel tot het belemmeren van den handel, bepaaldelijk het beletten van den toevoer van rijst. Dit mogt hem evenwel niet geheel gelukken, daar de Boeginezen doorgaans wisten te ontkomen en verscheiden schepen aanvielen; onder anderen het schip Hof ter Linde, dat naar Malakka moest worden opgezonden om de bekomen schade te herstellen. Bovendien hadden zij nu tijd om verschansingen op te werpen en vooral het eilandje Penjingat (Mars) te versterken. Abo werd door de vele zieken aan boord meer en meer verhinderd krachtig op te treden. In November kwam er versterking in schepen en manschappen van Malakka, en werd tevens, volgens bevelen uit Batavia, de leiding der expeditie aan twee leden van den Politieken Raad te Malakka, Lemker en Hoynck van Papendrecht, als Kommissarissen opgedragen. Deze bepaalden dat de aanval op 8 Januarij 1784 moest geschieden, doch de onderneming werd slecht geleid. Ofschoon de batterijen der Boeginezen door het vuur van de schepen tot zwijgen werden gebracht, mislukte de landing, die door verkeerd beleid zeer moeijelijk was geworden. Toen bovendien het fregat Malakka's Welvaren door een onbekende oorzaak in de lucht sprong, waarbij de Kommissaris Lemker met een groot aantal militairen het leven verloor, wakkerde dit den moed der Boeginezen aan, zoodat de aanval werd afgeslagen. Abo nam het bevel weêr op zich, en in den krijgsraad werd besloten naar Malakka terug te keeren, daar men langzamerhand aan alles gebrek begon te krijgen. De Boeginezen volgden de vloot terstond en landden bij Telok Katapang, ten oosten van Malakka.

Al de Boeginesche hoofden, alsmede Sultan Mahmoed van Djohor en de Vorst van Rembao vereenigden zich nu en sloten Malakka aan alle zijden in, onder bevel van Radja Hadji aan de oost- en den Sultan van Selangoer aan de westzijde. In de stad begon aldra gebrek aan levensmiddelen te heerschen en ten spoedigste werd hulp van Batavia gevraagd. Aldaar zou men slechts met groote moeite aan dat verzoek hebben kunnen voldoen, indien niet een Landseskader van zes schepen was aangekomen, onder bevel van kapitein van Braam, dat in April 1783 uit Nederland vertrokken en

tot versterking van de zoo vervallen zeemacht der Kompagnie uitgezonden was.

Na de noodige reparaties en uitrusting werd de tocht naar Malakka aangenomen met vier Lands- en eenige Kompagniesschepen, alwaar van Braam in het laatst van Mei aankwam. Zeer spoedig liet hij eene landing doen bij Telok Katapang, onder bevel van den kapitein Hamell en den kapitein-luitenant Dirk van Hogendorp. Na een uur strijdens, waarbij Radja Hadji sneuvelde, werden de vijandelijke bentings genomen, ten gevolge waarvan de Boeginezen naar Riouw vluchtten. Ook de Vorst van Selangoer trok terug; hij werd het eerst gestraft. Men belegerde zijn hoofdplaats, nam die bij eene landing onder aanvoering van van Hogendorp in, en verdreef den Vorst van daar naar het binnenland, waarna er een der Siaksche Vorsten, Mohammed Ali, werd aangesteld, die echter reeds in het volgend jaar genoodzaakt was de vlucht te nemen.

Inmiddels werd de haven van Riouw door een tweetal schepen geblokkeerd, en knoopte de opvolger van Radja Hadji, Radja Ali, onderhandelingen aan, die evenwel tot niets leidden. Van Braam begaf zich daarop ook met de overige schepen naar Riouw, en begon met aan Sultan Mahmoed, die zich aldaar insgelijks bevond, vredesvoorstellen te doen, als voorwaarde de verwijdering der Boeginezen stellende. Daar deze nog de macht in handen hadden, werd dit natuurlijk niet aangenomen. Den 29 Oktober werd de strijd door de Boeginezen geopend, doch hunne praauwen werden in de baai teruggedreven. Terstond daarop werd een landing op Penjingat ondernomen door kapitein Hamell, wien het gelukte de bentings te nemen en de Boeginezen te verjagen. Den volgenden nacht ontvluchtten allen, met Radja Ali aan het hoofd, van het eiland, zonder dat dit tijdig genoeg door de Nederlandsche schepen werd bemerkt, zelfs om hen te vervolgen. De Sultan Mahmoed gaf er kennis van aan van Braam. De onderhandelingen werden daarop hervat en den 1 November een kapitulatie gesloten, waarbij al de sterkten werden overgegeven. Nu kwam den 10 November een traktaat van bondgenootschap en vriendschap tot stand, waarvan de voornaamste bepalingen waren, dat de Sultan zijn Rijk in leen zou ontvangen van de Kompagnie, en ieder Vorst te Batavia zou worden bevestigd; dat de Boeginezen niet meer zouden worden toegelaten; dat de Kompagnie den vrijen handel zonder tollen verkreeg en vrije houtkap op de omliggende eilanden; dat de Sultan de zeeroovers niet zou steunen en geen tin en specerijen in zijn gebied zou laten aanvoeren; bovendien zou hij eene sterkte aanleggen

voor een bezetting op Tandjong Pinang. De oorlogskosten die van Braam had geëischt, werden later den Sultan kwijtgescholden. In Mei 1787 werd in dit traktaat eene wijziging gebracht, waarbij aan den Hollandschen resident groote invloed in het bestuur werd verzekerd. De Maleijers waren daarmede echter, naar het schijnt, niet ingenomen, althans men verdenkt den Sultan zeer, de hand te hebben gehad in een aanslag van Soeloesche en Maleische zeeroovers op Tandjong Pinang, die in datzelfde jaar plaats had, en waarbij de Hollandsche bezetting zich met zoo weinig beleid en zoo lafhartig gedroeg, dat de zeeroovers haar noodzaakten de vlucht te nemen met achterlating van alle goederen, behalve het geld. Men kwam hier echter later zonder tegenstand terug, doch toen had de Sultan zijn verblijf op Lingga, en later op Pahang, gevestigd.

De gevluchte Boeginees, Radja Ali, had de wijk naar Mampawa, en van daar naar Soekadana genomen. Sultan Abdoerrahman van Pontianak schilderde diens verblijf op de Westkust van Borneo als zeer verontrustend bij de Regering te Batavia af, met het doel om zijn eigen plannen op Mampawa, dat hij reeds eenmaal vruchteloos had beoorloogd, te kunnen verwezenlijken. Ook tegen Soekadana had Abdoerrahman een grief, daar deze haven als handelsplaats met Pontianak wedijverde, vanwaar zelfs sommige der vreemdelingen zich naar Soekadana hadden verplaatst. Daar de Kompagnie geen voordeel uit hare vestiging te Pontianak trok, en ook Soekadana de erkenning van hare soevereiniteit weigerde, leende de Hooge Regering, ook wegens de toelating van Radja Ali, aan de inblazingen van Abdoerrahman gereedelijk het oor en werd er tot eene expeditie tegen Mampawa en Soekadana besloten. De Kompagnie gaf hulp, bestaande uit twee oorlogsbrikken en eenige kleinere vaartuigen, met 500 Europeanen en 1000 Javanen bemand, maar nam de leiding der expeditie niet op zich, welke dan ook aan Abdoerrahman's zoon, Sjerief Kasim, werd opgedragen. De tocht ging naar Soekadana, van waar Radja Ali terstond vluchtte, eerst naar de Tambilan-, later naar de Anambas-eilanden. De Sultan van Soekadana week met de meeste inwoners naar Matan, zijn gewoon verblijf, zoodat men, voor de stad komende, geen vijand meer te bestrijden vond. De stad werd in brand gestoken, waarna de flotille zich naar Mampawa begaf. (1786.)

Mampawa was geducht versterkt, zoodat men na een mislukten aanval zich genoodzaakt zag de stad alleen te blokkeren; bovendien bleef de beloofde hulp van Sambas achter. Men vreesde terecht,

dat dit bewijs van onvermogen bij de Kompagnie een voor haar ongunstigen indruk zou maken, doch werd gelukkig uit de verlegenheid geholpen door de komst van een tweede Landseskader onder kapitein Silvester ter reede van Batavia. Onmiddellijk werd besloten dezen met een gedeelte van zijn schepen naar Borneo te zenden. Hij kwam den 28 April 1787 voor Mampawa aan en vond de zaken in een ongunstigen toestand. Slechts twee schepen lagen voor de haven om die te blokkeren; van kleine schepen om de ondiepe rivier, waaraan Mampawa landwaarts in gelegen was, op te varen was men niet voorzien. Alle gevaarlijke punten werden door bentings verdedigd, en de kansen voor den aanval stonden dus zeer ongunstig, terwijl bovendien nog een hevige ziekte aan boord der oorlogschepen was uitgebroken. Hierdoor ontmoedigd, wilde Silvester reeds terugkeeren, toen de Panembahan een gezant zond om te onderhandelen. Silvester trachtte nu zijne reeds als mislukt beschouwde zending althans nog ten deele uit te voeren en vorderde de onderwerping en verwijdering van de Boeginezen. Gedurende die onderhandelingen kwam de Sultan van Pontianak met een aantal lichte vaartuigen opdagen, maar te gelijkertijd bleek, dat de Panembahan ook slechts tijd had zoeken te winnen en gewacht had op de schepen van Sambas, welks Sultan thans openlijk zijne partij koos. Silvester liet de vaartuigen van Sambas onmiddellijk door de kleinere Kompagniesschepen onder bevel van kapitein Drillinger aantasten en slaagde er in vele in den grond te boren en de reeds op het strand opgerichte bentings voor een deel te vernielen. Dit bewoog die van Sambas ten spoedigste naar hun land terug te keeren en benam tevens den Panembahan geheel den moed, zoodat hij zich aan kapitein Silvester overgaf, die daarop gelastte de vijandelijkheden te staken en dezelfde voorwaarden stelde als vroeger. Sultan Abdoerrahman voer met zijne kleine schepen de rivier op, doch vond de stad ledig, daar de Panembahan met al zijn volk naar de binnenlanden was gevlucht. Deze had hierdoor feitelijk afstand gedaan van de regering, waarop overeenkomstig de oorspronkelijke instruktie, de zoon van Abdoerrahman, Sjerief Kasim, tot Panembahan werd aangesteld, met wien den 20 Junij 1787 een kontrakt werd gesloten, bijna gelijkluidend met dat van Pontianak.

De posten op de Westkust van Borneo bleven evenwel lastposten. De handel der Kompagnie was er gering, en gelijk overal elders, werd een uitgebreide handel in waren, die volgens het traktaat aan de Kompagnie moesten worden geleverd, waarschijnlijk met oogluiking van den Resident, tusschen Boeginezen en Engelschen

gedreven. Op bevel uit Holland werd derhalve de geheele Westkust in 1791 verlaten.

Het gedeelte van het Landseskader van kapitein Silvester, dat niet naar de Westkust van Borneo was gezonden, werd onder bevel van kapitein van Halm bestemd om de vlag in de Molukken te vertoonen, en nam op de terugreis deel aan eene expeditie naar Bandjermasin, welke in 1787 derwaarts was vertrokken om een zekeren Pangéran Nata die zich van de regering had meester gemaakt ten nadeele van zijn neef, den wettigen troonopvolger, te ondersteunen. Deze Pangéran Nata was zeer in het naauw gebracht, daar zijn neef op de Oostkust bij den Vorst van Pagattan zijne toevlucht had gezocht, welke hem met 3000 Boeginezen te hulp kwam. Hiermede werd een landing in het Rijk van Bandjermasin ondernomen, waarna Pangéran Nata de hulp van de Kompagnie inriep, die hem eerst 80 Sipajers onder bevel van Christoffel Hofman zond, doch toen het gevaar dreigender werd, ook de twee oorlogsschepen gelastte naar Bandjermasin te verzeilen. De pretendent, Pangéran Amir, werd daarop verslagen en was genoodzaakt zich over te geven, terwijl Pangéran Nata, of Panembahan Ratoe, zooals hij zich noemde, den 13 Augustus 1787 met de Kompagnie een voor haar zeer voordeelig kontrakt sloot. Hij verkreeg het Rijk in leen, en moest de keuze van een troonopvolger en de benoeming van de hoogste ambtenaren aan hare goedkeuring onderwerpen. De distrikten op de Oostkust, Poeloe Laoet en de helft van de Doesoen werden onder het bestuur van de Kompagnie gesteld, evenzeer als de Chinezen en andere vreemdelingen. De belangrijkste inkomsten zouden door de Kompagnie worden beheerd en de helft daarvan zou aan den Sultan (deze titel werd thans ook door Panembahan Ratoe aangenomen) worden uitgekeerd. De Kompagnie verkreeg verder het monopolie van de peper, en alle andere Europeanen werden van den handel uitgesloten. Nadat echter Hofman in 1789 was vermoord, gingen de zaken hier zeer achteruit, daar zijne opvolgers het gezag der Kompagnie in minachting brachten.

Na nog een vergeefschen tocht tegen de Boeginesche zeeroovers op Soembawa, nam het eskader van Silvester de terugreis naar Nederland aan, van waar intusschen reeds een derde eskader onder bevel van kapitein Staring naar Indië was vertrokken, dat in 1789 aankwam en ook zeer veel diensten bewees aan de in militaire zaken thans, naar het scheen, geheel machtelooze Kompagnie. Eerst werd Makassar bezocht om Boni eenig ontzag in te boezemen, daar de Vorst van dit Rijk zich tegen de overige bondgenooten steeds zeer

overmoedig toonde. Men was te zwak om met geweld tegen hem te werk te gaan, en zooals altijd werd de weg der onderhandelingen tot bevrediging ingeslagen.

Terwijl een tweetal schepen werden gebruikt om in de Molukken en langs de noordkust van Celebes de vlag te vertoonen, hielpen andere mede om moeijelijkheden in de Vorstenlanden op Java uit den weg te ruimen. In September 1788 was de Soesoehoenan van Soerakarta, Pakoe Boewana III, opgevolgd door zijn zoon Pakoe Boewana IV, die, zich zijne macht grooter en die van de Kompagnie geringer voorstellende dan werkelijk nog het geval was, vooral aan zijn nabuur, den Sultan van Djokjokarta, gedurig landen zocht te onttrekken. De Goeverneur van Java Greeve vertrok daarop aan het hoofd van zooveel inlandsche hulptroepen als hij had kunnen bijeenbrengen en met een deel der scheepsbemanning naar Soerakarta, alwaar het hem weldra gelukte den Vorst, die lafhartig van aard was, tot onderwerping te dwingen, terwijl hij de aanstokers van de woelingen, eenige grooten en priesters, op wie natuurlijk de schuld geheel werd geworpen, van Java verwijderde (September 1790). Een paar jaar later overleed ook de eerste Sultan van Djokjokarta, die na zijn verheffing gedurende het overige van zijn leven zich een trouw vriend van de Kompagnie had betoond en naar de verbetering der welvaart in zijne door vroegere oorlogen zoozeer verwoeste landen had gestreefd. Tevens had hij ook voor zich zelven groote rijkdommen verzameld. Zijn zoon, die hem ook onder den naam van Amengkoe Boewana opvolgde, was van een geheel andere inborst, en vooral een vijand van de Europeanen. In de eerste jaren van zijn bestuur toonde hij dit evenwel niet openlijk en bleef de rust hier dus bewaard.

De machteloosheid der Kompagnie bleek ook reeds tegenover de zeerooverij, die nu aan alle kanten in den Archipel woedde en een groot gedeelte der zeeën onveilig maakte. De Hooge Regering wenschte dus ook van de aanwezigheid der oorlogschepen gebruik te maken om dit kwaad eenigermate te keer te gaan, en wel bepaaldelijk in het oostelijk gedeelte van den Archipel, waar de Goram- en Matabella-eilanden sedert eenigen tijd het verblijf van zeeroovers waren geworden, die zich tegen het bestuur verzetten en alle gehoorzaamheid weigerden. Twee der kleine oorlogsschepen vertrokken onder bevel van Werner Gobius naar Banda, waar zich een aantal Kompagniesvaartuigen bij hem voegde. Eerst bezocht hij de Aroe-eilanden; vervolgens werd op Teor eene landing gedaan en de bevolking van de kusten verjaagd; eindelijk werd

Goram, het voornaamste roofnest, bereikt, waar de dorpen zeer versterkt waren. Op verschillende plaatsen werden landingen gedaan, doch bij den aanval op een der hoofdversterkingen werd Werner Gobius gevaarlijk gewond, waardoor hij eenige dagen later overleed. Men was er in geslaagd de bentings te verwoesten en moest zich daarmede tevreden stellen. De beide oorlogschepen van deze expeditie keerden weldra naar Batavia terug.

Kort te voren was kapitein Staring met eenige schepen naar Palembang verzeild. De Sultan aldaar voldeed bij voortduring niet aan zijne verplichtingen omtrent de levering van peper en tin, 't welk te schadelijker was voor de Kompagnie, omdat hij belangrijke sommen in voorschot had ontvangen. Wel had men getracht door het verbod van uitvoer van levensbehoeften naar Palembang weêrwraak te nemen, maar dit had weinig gebaat. Van de aanwezigheid der oorlogschepen onder Staring werd daarom gebruik gemaakt, om deze de Soensang te laten blokkeren en zoodoende allen smokkelhandel onmogelijk te maken. De Sultan begreep nu te moeten toegeven en beloofde betaling zijner schulden en getrouwer nakoming der traktaten (1791). Men was evenwel weldra niet meer in staat hem daartoe te noodzaken, zoodat aan de uitvoering spoedig weêr veel ontbrak.

Niet alleen de verzwakking van krachten, ook de verdorvenheid van den toestand der Kompagnie kwam gedurende het bestuur van Alting meer en meer aan den dag. Reeds van den beginne af was over hem geklaagd en hem bijzondere begunstiging en bescherming van zijn aanhangers ten laste gelegd. Groot was dan ook het getal ambtenaren, die naar Nederland terugkeerden, omdat zij meenden op onbillijke wijze te zijn achteruitgezet. Geheimzinnige tekorten in de geldkamer werden tot een belangrijk bedrag ontdekt; in de administratie der pakhuizen kwamen allerlei misbruiken aan het licht, waardoor op hen die daarmede belast waren, erge verdenkingen van oneerlijkheid en kwade trouw vielen; men vergenoegde zich echter hen de schade te doen vergoeden, zonder hun verder eenige straf op te leggen. Evenzoo ging het met het beheer der gelden bij de Weeskamer, waardoor de ontevredenheid der burgerij te Batavia in niet geringe mate werd opgewekt. Luider en krachtiger werden dan ook de stemmen, die zich daartegen verhieven, doch men was in Indië niet genegen deze misbruiken, die eigenlijk met de geheele administratie waren vereenzelvigd, uit den weg te ruimen. Alting bepaalde er zich toe zooveel mogelijk de zaken gaande te houden, en te trachten voor zich en zijn gunstelingen

van de omstandigheden partij te trekken. Hij werd in dit opzicht getrouw door al de ambtenaren nagevolgd. Met spanning, ja door sommigen met angst, werd dan ook gedurende de jaren 1792 en 1793 de komst van de Kommissarissen-Generaal te gemoet gezien, die na den grooten teruggang van 's Kompagnie's zaken en de bemoeijing van het Staatsbestuur in Nederland, in 1791 waren benoemd geworden om in Indië de zoo hoog noodzakelijke verbetering en hervorming tot stand te brengen.

HOOFDSTUK XVIII.

DE NEDERLANDSCHE OOST-INDISCHE KOMPAGNIE GEDURENDE DE JAREN 1780—1791.

Het is eene treurige geschiedenis, die van den tijd, welke de Kompagnie thans ging doorloopen. Terwijl tot nu toe alles bij haar weelde, grootheid en welvaart was, begon zij bij den eersten zwaren schok onverwacht te waggelen en werd haar bestaan alleen door krachtige hulp van buiten nog gedurende twintig jaar verlengd. Misschien zou zij nog te redden zijn geweest, maar dan had zij een geheele hervorming moeten ondergaan. Het oude gebouw zou als het ware door een geheel nieuw, volgens andere beginselen en met andere inrichtingen opgetrokken, moeten zijn vervangen. Maar de veranderde omstandigheden zouden daartoe niet alleen geheel andere mannen hebben gevorderd, dan nu aan het werk waren, maar deze zouden ook een anderen geest hebben moeten vinden bij hen, die geroepen waren om het nieuwe gebouw te bewonen en te bewaken. In Indië stond de gedachte op den voorgrond, dat de toestand zoo niet kon voortduren, en het einde nabij was; dat men dus nog zooveel mogelijk tot eigen voordeel van het bestaande gebruik moest maken. In Nederland waren de machthebbenden evenmin gezind iets van hun eigen genoegen en belang op te offeren, zoodat zoowel hier als ginds elk voorstel tot verbetering, dat de persoonlijke belangen kwetste, de grootst mogelijke tegenwerking moest ondervinden. Bovendien begonnen hier te lande na den oorlog met Engeland de partijtwisten steeds heviger te woeden, en werd ook de Kompagnie daarin betrokken. De tegenstadhouderlijke partij weet haar achteruitgang aan den Erfstadhouder als Opperbewindhebber; zij verlangde meer rechtstreekschen invloed van de Regering en stelde punten van verbetering voor.

Daarentegen plaatsten de Bewindhebbers den bestaanden toestand als het ware onder de bescherming van den Prins en schreven de klachten, hoe gegrond die overigens ook waren, aan partijzucht toe. Toch mogt het hun niet gelukken op den duur den invloed van den Staat tegen te gaan. Het steeds heerschende geldgebrek noopte hen de toevlucht tot de Staten te nemen, en bij iedere aanvraag was openlegging van zaken om de gronden van hun verzoek te regtvaardigen, onvermijdelijk. Toen nu de stadhouderlijke partij de overhand had verkregen en de Kompagnie steeds op hulp bleef aandringen, was het niet mogelijk een naauwkeurig onderzoek te ontgaan, en werden dan ook toen eerst met kracht de handen aan het werk geslagen om verbeteringen aan te brengen, ten einde de Kompagnie voor den meer en meer dreigenden val te behoeden.

Alleen het groote krediet dat de Kompagnie genoot, had haar in staat gesteld geld te bekomen voor de uitrusting van schepen en de uitzending van specie en waren naar Indië. Bij het uitbreken van den oorlog had zij aan recepissen van anticipatiepenningen een schuld van achttien millioen, waarvan ten laste van de Kamer Amsterdam alleen voor dertien millioen kwam. Toen daarop vrees voor het behoud harer bezittingen ontstond, en daarbij geruchten kwamen van geldgebrek en geringen voorraad van waren, werden de houders der recepissen wantrouwend en vielen zij de Kompagnie om aflossing lastig. Niet in de mogelijkheid zijnde daaraan te voldoen, wendden de Bewindhebbers zich reeds in Januarij 1781 tot de Staten van Holland om handsluiting of schorsing van de verzilvering der recepissen te vragen, die bij besluit van 8 Februarij voor den tijd van een jaar werd toegestaan, en later gedurig voor korter of langer tijd herhaald. Verzoeken om garantie der recepissen en hulp in geld werden voorloopig aangehouden.

Het is ligt te begrijpen, dat hierdoor het krediet der Kompagnie bij partikulieren geheel verloren ging en zij voortaan tot den Staat haar toevlucht moest nemen. Dit bleek dan ook weldra zeer noodig te zijn. Reeds in April werd om bijstand in geld voor de uitrusting van zes schepen gevraagd, waarvoor in Mei door de Staten van Holland aan de Kamers van die provincie f 1200000 werd toegestaan. Een verzoek aan de Staten-Generaal om oorlogschepen tot geleide, bleek weldra niet voor inwilliging vatbaar, omdat de Marine die niet kon leveren. Diensvolgens werd besloten, in plaats van konvooi de noodige gelden om hare schepen beter te kunnen wapenen, aan de Kompagnie te verstrekken. Alleen Holland voldeed hieraan voor het haar opgelegde deel, ten

bedrage van ruim f 1300000; de overige provinciën bleven achterlijk. De toestand bleef intusschen zeer treurig, daar, zooals vroeger reeds is gezegd, weinig retoeren werden ontvangen en voor de uitzending van schepen groote kosten moesten worden gemaakt. Zoo betaalde men, naar wordt medegedeeld, in 1782 voor een partikulier schip f 525 per last en 10 pCt. voor averij. In datzelfde jaar wendden de Bewindhebbers zich ook tot de Algemeene Staten met een verzoek om hulp, en wel om garantie van de opgenomen anticipatiegelden en van hetgeen men verder nog zou behoeven, berekend op twee millioen binnen korten tijd en tien millioen in het geheel. In Mei daaropvolgende werd hierop door de Staten van Holland gunstig beschikt en een bedrag van acht millioen toegestaan. Behalve dat het aan de schepen, die in Noorwegen waren binnengeloopen, thans gelukte het vaderland te bereiken, werd de lading van die in Kadix waren eerst verkocht te Parijs, doch later weêr ingekocht en met onzijdige schepen afgehaald.

Hoewel met het einde van ditzelfde jaar de hoop op vrede begon te herleven, kwamen in 1783 nieuwe moeijelijkheden op. Er waren berichten gekomen van het groote verlies aan schepen met kostbare lading en van bezittingen. De Indische Regering schreef met aandrang om geld, en de in der tijd aldaar getrokken wissels werden ter betaling aangeboden; doch de Kompagnie was geheel buiten staat aan al die eischen te voldoen, ja het was zelfs zoover gekomen, dat de Kamers soms niet meer dan voor een week geld in kas hadden om hunne bedienden en werklieden te betalen.

In Februarij hadden de Bewindhebbers eene memorie bij de Staten-Generaal ingediend om te protesteren tegen de door Engeland gestelde vredesvoorwaarden, waarover toen werd onderhandeld en welke voor de Kompagnie zeer nadeelig waren. Zelfs zonden zij eene kommissie naar Parijs om te trachten verzachting daarvan te verkrijgen.

Belangrijk was eene missive, in Junij 1783 door gekommitteerde Bewindhebbers aan de Algemeene Staten gezonden, waarin zij den ongunstigen toestand van de Kompagnie wegens gebrek aan kontanten blootlegden. Zij gaven daarin eene berekening van de ontzettende verliezen, door de Kompagnie ten gevolge van den oorlog geleden, en brachten al de voordeelen in herinnering, die zij gedurende haar bestaan door middel van belastingen en rekognitiën aan den Staat had verschaft; hoeveel rijkdom zij daarenboven in de verschillende provinciën had verspreid door de ruime uitdeelingen en door de winsten die handel en zeevaart op de waren welke

zij in- en uitvoerde, hadden behaald. Het was dus, vervolgden zij, ontegenzeggelijk, dat de handel op Indië voor den Staat van het grootste belang en het bestaan van de Kompagnie allernoodzakelijkst voor de algemeene welvaart was. Liet men haar ondergang toe, dan zou men tevens den geheelen handel op Indië prijs geven en de welvaart der Republiek een groot nadeel toebrengen, behalve de groote schade, die partikulieren en zelfs liefdadige instellingen daardoor zouden lijden. De Bewindhebbers deelden verder mede, dat een groote voorraad produkten in Indië voorhanden was, doch dat men, om die af te halen, geld en schepen noodig had, waarvoor een som van ongeveer veertien millioen werd berekend.

Toen dit schrijven bij de Staten van Holland ontvangen werd, besloten zij terstond f 1200000 voor te schieten, en stelden zij dat vervolgens in handen van eene kommissie, ten einde nader onderzoek naar den toestand der Kompagnie te doen. Deze bracht in Oktober rapport uit, waarin zij voorstelde het verzoek bij de Staten-Generaal te ondersteunen, onder voorwaarde dat verandering en verbetering in de administratie zouden worden gebracht overeenkomstig een door haar bijgevoegd plan van redres. Dit had vooral de strekking om aan de participanten een grooter aandeel in het bestuur te geven, door uit hen een afzonderlijke vergadering te vormen, die nevens de Kamer van Zeventienen toezicht op den gang van zaken zou houden; de Kommissie drong verder aan op bezuiniging door vermindering van personeel en door het invoeren van de vrije vaart op Indië, voor zoo ver dit in het belang der Kompagnie mogelijk was.

Reeds in Julij en Augustus hadden de Bewindhebbers op spoedige behandeling van hunne aanvrage aangedrongen; zij wenschten vóór alles van geld te worden voorzien, en waren met de voorstellen der Hollandsche kommissie volstrekt niet ingenomen, te meer daar Holland hun voorname steun was. Zij wendden zich daarom in November op nieuw tot de Staten-Generaal om op het verleenen van hulp aan te dringen, en betoogden dat alleen de oorlog de oorzaak was van hunne verlegenheid, dewijl zij reeds vóór dien tijd maatregelen hadden genomen die verbetering hadden moeten aanbrengen, doch wier uitvoering thans niet meer mogelijk was. Ook stelden zoowel Bewindhebbers als hoofdparticipanten pogingen in het werk om Amsterdam gunstig te stemmen, ten einde door den machtigen invloed van deze stad de aanneming van hun voorstel èn bij de Staten van Holland èn bij de Algemeene Staten te verwerven. Den 5 December besloten daarop de Staten van Holland

hunne garantie te verleenen tot een bedrag van acht millioen, maar tevens op het invoeren van verbeteringen aan te dringen, waarvoor ook genoemde kommissie verder werkzaam bleef. Om in de dadelijke behoefte te voorzien, werd één millioen toegestaan en zou aan de Algemeene Staten een voorschot van vier millioen worden voorgesteld. Deze gaven hunne toestemming, onder voorwaarde dat die som moest worden terugbetaald uit eene te sluiten geldleening, en dat Holland daarvoor borg bleef. Deze leening werd tegen 3 pCt. uitgeschreven en zou na verloop van acht jaar worden afgelost of vervangen door obligatiën ten laste der provincie. Zij kon evenwel nog geen vijf millioen opbrengen, en het bleek dan ook weldra, dat het ontvangene ver van voldoende was om in het tekort te voorzien. Reeds in Mei 1784 meldde de Kompagnie zich wederom bij de Algemeene Staten aan, met verklaring dat zij vóór het einde van Junij zes millioen, en vóór het einde van het toen loopende jaar in verschillende termijnen nog gelijke som zou noodig hebben. Vooral de geldeisch uit Indië gaf aanleiding tot dat verzoek, daar de Hooge Regering aldaar niet minder dan veertien millioen voor drie jaren had gevraagd, verklarende anders in de onmogelijkheid te zijn tin en andere waren, wier levering bij kontrakt was bedongen, te betalen, en dat men alsdan gevaar liep deze produkten aan anderen, vooral aan de Engelschen, te zien verkoopen.

De Staten van Holland waren evenwel niet geneigd nieuwe hulp te verleenen voordat zij de zekerheid zouden hebben dat althans op enkele punten zou worden voldaan aan hun verlangen tot verandering in het bestuur en de administratie bij de Kompagnie, overeenkomstig de voorstellen hunner kommissie van Oktober 1783. Zij wijzigden echter deze beschikking in October 1784 in zoo verre, dat zij zich bepaalden tot de benoeming van zeven nieuwe hoofdparticipanten en een nieuwen advokaat. Ook in de Staten-Generaal drongen zij hierop aan, doch deze vroegen de meening der verschillende Kamers, met voorbijgang van de Kamer van Zeventienen. De kleine Kamers waren met de voorgestelde verandering niet ingenomen, terwijl die van Zeeland er zich zeer sterk tegen verklaarde en een gemeenschappelijk bericht wenschte. De Bewindhebbers van de Kamer Amsterdam, benevens de hoofdparticipanten aldaar, deelden in afzonderlijke stukken hunne beschouwingen mede.

De kommissie uit de Staten van Holland stelde daarop eene nieuwe wijziging voor, meer overeenkomstig het denkbeeld der

Amsterdamsche Bewindhebbers, namelijk om aan de Kamer van Amsterdam zes nieuwe Bewindhebbers, uit den handel gekozen, toe te voegen, van welke twee steeds leden van de Kamer van Zeventienen zouden zijn. Zij zouden eene afzonderlijke kommissie vormen, vooral om de korrespondentie met Indië en de belangen van den handel aldaar te bezorgen. Nadat dit voorstel in Februarij 1786 door de Staten van Holland was aangenomen en door hen bij de Staten-Generaal, niettegenstaande de protesten van Zeeland, doorgedreven, werden de nieuwe Bewindhebbers in Mei benoemd. Door deze verandering werd de invloed van Amsterdam geheel overheerschend, daar de Bewindhebbers uit die stad nu overal de meerderheid uitmaakten.

De nieuwe kommissie verkreeg den naam van Preparatoir Besogne, of het vijfde Departement, alzoo geheeten omdat er bij de Kamer van Zeventienen reeds vier Departementen waren, voor de ontvangst, de ekwipage of scheepsuitrusting, de rekenkamer en den handel. Later werd het vijfde Departement genoemd dat van besognes of voor de Indische Zaken.

Zeeland bleef inmiddels tegen deze nieuwigheid protesteren en verbood den Bewindhebbers zijner Kamer zitting te nemen in eene vergadering, op andere dan de vroegere wijze zamengesteld. Dit gaf aanleiding tot gedurige moeijelijkheden met Holland en de Algemeene Staten. Eindelijk berustte die Provincie in een voorstel om de leden van Zeeland bij de beide hooge kolleges der Kompagnie nog met één te vermeerderen.

Het was natuurlijk, dat onder zulke omstandigheden geen uitdeelingen konden worden gedaan, totdat daartoe in 1786, vooral op het dringend verzoek van de Joodsche armverzorgers te Amsterdam, weêr werd overgegaan.

Behalve in officiële stukken, waren ook door andere meer of minder bevoegden bij het bestuur van de Kompagnie voorstellen ingediend, met plannen tot verbetering en hervorming. Bovenal trok de memorie van den Bewindhebber C. van der Oudermeulen de aandacht. Reeds in 1772 had deze aan de Kamer van Amsterdam eene geheime memorie gezonden, waarin op sommige wenschelijke verbeteringen in den handel werd gewezen, doch hiervan was niets gekomen. In 1785 kwam van der Oudermeulen daarop terug, maar had er nu nog verschillende punten bijgevoegd betrekkelijk gebreken, die in den laatsten tijd aan den dag waren gekomen. Zijn voorstellen strekten voornamelijk om 's Kompagnie's handel in Indië in te krimpen en dien aan partikulieren over te laten, doch dien

naar en van Indië en China uit te breiden. Ook drong hij aan op meer spaarzaamheid. Op eenige punten werd aan zijne voorstellen gevolg gegeven, maar de uitkomst beantwoordde niet aan de verwachting. Zoo ging het o. a. met de thee, die in grooter hoeveelheid werd aangebracht, doch de voorraad werd zoo aanzienlijk, dat een verbod van invoer van vreemde thee de Kompagnie in 1791 uit de verlegenheid moest helpen.

Inmiddels was men er in 1785 en 1786 in geslaagd, nieuwe leeningen tot een gezamenlijk bedrag van zeventien millioen te sluiten. Toen echter in het begin van 1787 de nog verschuldigde drie millioen van het voorschot van 1783 uit de Generaliteitskas werden teruggevorderd, geraakten de Bewindhebbers op nieuw in verlegenheid, terwijl de Staten-Generaal niet genegen waren hen van deze schuld te ontslaan. De Kamer van Zeeland verkreeg eindelijk in dit jaar ook de som van drie millioen door eene geldleening van die provincie, waardoor zij in staat werd gesteld haar deel in de uitrusting te dragen.

Het nieuw opgerichte vijfde Departement was steeds een doorn in het oog van de Bewindhebbers. Nadat de Erfstadhouder in zijne rechten was hersteld, trachtten zij dat dan ook wederom te doen vervallen, bewerende dat het hun door de tegenstadhouderlijke partij was opgedrongen, ten einde den invloed van den Opperbewindhebber te verminderen, en dat het slechts vertraging in de behandeling van zaken te weeg bracht. Het schijnt evenwel dat men, bij den treurigen staat van zaken der Kompagnie, over de werking van dat departement niet ongunstig dacht, althans het bleef bestaan, doch de Opperbewindhebber nam voortaan meer deel aan het bestuur. Zoo deed hij den voorslag om in de vergadering van de Kamer van Zeventienen een naauwkeurig onderzoek naar alles in te stellen. Hieraan werd voldaan, en het gevolg daarvan was, dat de Kamer aan de Staten van Holland en Zeeland berichtte, dat naar hare overtuiging de Kompagnie het herstel der militaire zaken op den voet als wenschelijk was, niet zou kunnen dragen. Zij herinnerde daarbij aan hare voortdurende behoefte aan geld, niettegenstaande den door de genoemde provinciën reeds verleenden onderstand; doch meende tevens dat herstel en nieuwe ontwikkeling nog door krachtige hulp zouden kunnen worden bevorderd. In denzelfden geest richtte de Kamer een adres aan de Staten-Generaal en verklaarde dat zij vóór Oktober een bedrag van tien millioen zou noodig hebben, en in Maart daaraanvolgende een totaal van dertig millioen.

De Staten-Generaal namen hierop evenwel geen besluit, en de zaak bleef hangende, totdat in Mei 1788 door de Staten van Holland en Zeeland gekommitteerden werden benoemd om een nieuw onderzoek naar den finantiëlen toestand van de Kompagnie te doen. Door de Bewindhebbers ingelicht, kwam die kommissie tot het besluit, dat er, om de zaken gaande te houden, een som van drie en twintig millioen noodig was, waarvan reeds vijf millioen door de Staten van Holland door middel van eene wisselnegotiatie waren verschaft. Hierbij moesten echter nog worden gevoegd de schulden, wier aflossing wenschelijk was, namelijk aan de Generaliteit drie, aan Holland zeven, aan Zeeland drie en aan Middelburg een half millioen, te zamen dertien en een half millioen, zoodat het totale bedrag der behoefte van de Kompagnie was een en dertig en een half millioen. Holland zou hiervan drie vierde, Zeeland een vierde verschaffen, in evenredigheid van de aandeelen in deze provinciën geplaatst, terwijl iedere Kamer in dezelfde verhouding met kapitaal en rente zou worden belast.

Dit punt bleef echter onbeslist, terwijl intusschen allerlei voorstellen bij de verschillende kollegiën ter tafel kwamen, die wel veel licht over den toestand verspreidden, maar geen verbeteringen konden aanbrengen, omdat men nog altijd aarzelde doortastend te werk te gaan. Het kon niet anders of met al dat dralen verergerde de toestand voortdurend, terwijl het geld dat de Kompagnie ontving, in een bodemloozen put scheen te verzinken. Aan het einde van 1789 werd het nadeelige saldo op vier en zeventig millioen berekend, waarvan voor rekening van de Kamer van Amsterdam vijf en veertig millioen werd gesteld. Men begreep nu dat handelen noodig was, en er werd besloten aan eene nieuwe kommissie van zes leden, waarvan vier uit Holland en twee uit Zeeland, de moeijelijke taak op te dragen om onderzoek te doen en middelen van herstel aan te wijzen. In Mei 1790 werden als leden dier kommissie door den Opperbewindhebber voor Holland benoemd de Heeren Baron van der Does, Heer van Noordwijk, Mr. P. H. van de Wall, Oud-burgemeester van Dordrecht, Mr. J. Rendorp van Marquette, Burgemeester van Amsterdam, en Mr. Hendrik van Stralen, Sekretaris van Gekommitteerde Raden te Hoorn. In Junij werden de Heeren Schorer, Pensionaris van Middelburg, en de Mauregnault, Burgemeester van Veere, voor Zeeland benoemd. Alleen de Hollandsche leden gaven bewijzen van groote werkzaamheid. De uitgebrachte rapporten zijn alleen door hen onderteekend; van de verrichtingen der Zeeuwsche leden zijn geen stukken openbaar geworden.

Een eerste rapport werd reeds den 8 Julij 1790 door hen aan de Staten van Holland ingezonden. Daarin werd de treurige geldelijke toestand der maatschappij duidelijk blootgelegd. Het was na naauwkeurig onderzoek gebleken, dat de schuldenlast der Kompagnie, die in het vorige jaar vier en zeventig millioen bedroeg, thans tot ongeveer vijf en tachtig millioen was gestegen, en dat zij gedurende de jaren verloopen tusschen 1781 en 1790, aan subsidiën voor de Hollandsche Kamers alleen, bijna acht en zestig millioen had ontvangen, waarvan nog geen elf millioen waren terugbetaald. Niettemin werd de staat van zaken niet hopeloos geacht, terwijl de voorraad in de pakhuizen op eene waarde van zeventien à twintig millioen werd geschat. Vóór November zou evenwel nog eene som van zeven millioen noodig wezen, waarom de kommissie voorstelde eene leening van acht millioen met aflossing te sluiten. Hieraan werd bij besluit van 23 Julij onmiddellijk voldaan. Het aanbod van geld was echter nu zoo groot, dat voor een bedrag van tien millioen werd geteekend.

Hiermede achtte de kommissie hare taak evenwel niet afgeloopen. Zij stelde ook een onderzoek in naar de middelen van herstel der zaken, en bracht in Januarij 1791 een tweede uitvoerig rapport uit. In dit belangrijk stuk werden de verschillende onderwerpen van handel, scheepvaart, administratie enz. bij de Kompagnie behandeld en maatregelen van verbetering overwogen. In de eerste plaats werd van den finantiëlen toestand op nieuw een ongunstig tafereel opgehangen. Wederom was met het einde van het jaar een tekort te wachten, tenzij zeer rijke retoeren mogten aankomen. Bovendien moest de leening van ongeveer vijf millioen, die in 1783 was gesloten, worden afgelost, terwijl er veel reden was om te vreezen dat de middelen daartoe geheel zouden ontbreken. De Kommissie was van oordeel, dat een nieuwe leening niet veel kans van goedkeuring bij de Staten van Holland zou hebben en had derhalve naar andere middelen omgezien om het dreigend te kort te verminderen. Twee groote punten waren haar daarvoor vooral wenschelijk voorgekomen, namelijk bezuiniging in Nederland en Indië, en invoering van nieuwe belastingen in Indië, ten einde den zoogenaamden geldeisch van daar te verminderen of, zoo mogelijk, geheel te doen vervallen. Daardoor, maar dan ook alleen door daartoe onmiddellijk over te gaan, meende de kommissie dat de val van de Kompagnie zou kunnen worden verhoed.

De bezuinigingen, die de Hollandsche gekommitteerden in Nederland verlangden, waren van verschillenden aard en betroffen zoowel het bestuur als den handel, terwijl evenwel de eene veel

belangrijker was dan de andere. Zij hechtten veel aan de vermindering van het groot aantal werklieden en bedienden, en ook van dat der Bewindhebbers; voorts verlangden zij de Haagsche Besogne te hebben afgeschaft, zoomede de vele kommissiën der Bewindhebbers, waardoor de jachten der verschillende Kamers zouden kunnen worden gemist. Evenzeer wenschten zij de uitdeelingen van specerijen en suiker, die een goed gedeelte van den voorraad vorderden, te doen ophouden. Ook zou, naar het oordeel der kommissie, het varen met gehuurde schepen goedkooper zijn dan met eigene, welke in elk geval door mindere bemanning, beter lading en korter reizen veel onkostbaarder zouden zijn te maken. Bovendien vond zij het getal paketbooten, die voor den overvoer van brieven en goederen naar en van de Kaap sedert 1788 waren aangeschaft, veel te groot. Eindelijk meende zij nog dat bij de verschillende Kamers meer gelijkheid in de prijzen van de aangekochte goederen voor uitrusting der schepen en de behoefte in Indië moest bestaan, en dat voortaan geheel aan partikulieren moest worden overgelaten in de laatste te voorzien. Zij maakte evenwel de opmerking, dat, daar zij zooveel tegenkanting bij hare reeds aan de Bewindhebbers gedane voorstellen had ondervonden, zij voor de uitvoering ernstige vrees koesterde, tenzij de invloed der Staten ten gunste daarvan zou kunnen werken.

Overgaande tot de wenschelijke veranderingen in Indië zelf, gaf de kommissie den indruk weder, dien de kennisneming van den staat van zaken aldaar bij haar had teweeg gebracht. Zij zoude hare taak als hopeloos opgeven, indien niet leden van het bewind de zaak naauwkeurig hadden bloot gelegd en middelen ter verbetering aangegeven; de allerbedorvenste en achteruitgaande toestand in alles aldaar had haar ten diepste getroffen, waarbij ook de teugellooze schraapzucht en trouwloosheid van 's Kompagnie's dienaren, en de zwakheid en toegevendheid van de Hooge Regering, met name werden genoemd. Zij was van oordeel, dat, om het beoogde doel, afschaffing of althans vermindering van den geldeisch uit Indië, te bereiken, de noodzakelijke hervormingen moesten bestaan in de volgende: de monopoliehandel van de Kompagnie moest worden beperkt tot amfioen, specerijen, koper, tin en suiker; de handel in Indië (binnenlandsche handel) moest geheel worden overgelaten aan partikulieren; een aantal kantoren moesten vereenvoudigd of geheel opgeheven worden; de rijstkultuur moest worden uitgebreid; van hier moesten alleen manufakturen voor China en Japan worden gezonden, en al de overige behoeften in Indië aan partikulieren overgelaten; ook moest een ambtgeld worden geheven, en

eindelijk eene buitengewone kommissie tot het invoeren van al deze hervormingen naar Indië gezonden.

Een gedeelte dezer voorstellen, bepaaldelijk die welke den handel betroffen, schijnen een gevolg te zijn geweest van eene memorie van konsideratiën, door den hoofdparticipant G. Titsingh bij de kommissie ingediend. Deze wees er op dat de uitbreiding van den handel in enkele artikelen, welke naar aanleiding van de vroeger vermelde memorie van den Bewindhebber van der Oudermeulen was ondernomen, niet de verwachte uitkomst had gehad, en meende daarom, dat men moest overgaan tot een ander stelsel, namelijk dat van inkrimping en beperking van 's Kompagnie's eigen handel, gepaard met de toelating van dien van partikulieren in schepen der Kompagnie, tegen betaling van rekognitie. De memorie van Titsingh werd met een advies van drie Bewindhebbers, leden van het vijfde Departement, aan de Kamer van Zeventienen ingezonden, waarbij zij zich voor een deel met zijne beschouwingen vereenigden en vooral ook in Indië op bezuiniging aandrongen, hebbende bepaaldelijk de Kaap de Goede Hoop door de hooge uitgaven in de laatste jaren de aandacht getrokken. Titsingh was van meening, dat niet alles in Indië moest worden gezocht, maar hier te lande niet minder verbetering noodig was.

Reeds voordat het rapport door de Hollandsche kommissie aan de Staten was verzonden, had de Kamer van Zeventienen het besluit genomen om buitengewone heffingen in Indië te bewerkstelligen. Vooreerst zou de vijftigste penning (2 pCt.) bij wijze „van liberale gift" worden geheven van alle bezittingen; voorts een ambtgeld ingevoerd, waarvoor alle dienaren die werden aangesteld of in rang bevorderd, zouden opbrengen het bedrag van hun jaarlijksch inkomen, verdeeld over vier jaren; zij die reeds een jaar in betrekking waren geweest, zouden driemaal een vierde, en die twee jaar of langer, tweemaal een vierde van hunne inkomsten betalen; eindelijk werd de heffing van kollateraal gelast.

Nadat de Kamer van Zeventienen in Maart 1791 weêr was bijeengekomen om over de andere voorgestelde veranderingen te beraadslagen, werden de belangrijke besluiten genomen om aan partikulieren den handel naar de Kaap de Goede Hoop, de West van Indië en Batavia in Kompagniesschepen toe te staan, en den uitvoer van daar te gedoogen van een aantal artikelen, behalve die, welke de Kompagnie voor zich zelve wenschte te behouden en die natuurlijk de belangrijkste en meest winstgevende waren. Dit was niettemin eene belangrijke koncessie van de Kompagnie; zij gaf een

van hare hoofdbeginselen prijs, en de nood moest wel hoog bij haar zijn geklommen, dat de Bewindhebbers hun toestemming tot zulke maatregelen gaven.

Als bijdrage tot de kennis van den toenmaligen staat van zaken zijn vooral ook van groot belang te achten de „Konsideratiën" van den eersten advokaat der Kompagnie, Mr. S. C. Nederburgh, die, daartoe aangezocht door de Gekommitteerden, de vraag beantwoordde, door welke middelen, bij den hopeloozen toestand van de zaken der Kompagnie, verwarring zou kunnen worden vermeden. Daarover zijne denkbeelden mededeelende, uit hij de meening, dat zijne voorstellen misschien nog zouden kunnen bijdragen om de Kompagnie voordeelig voor haar aandeelhouders en den Staat te doen zijn. Nederburgh schijnt volgens zijn aanhef den toestand al bijzonder donker te hebben ingezien. Hij beschouwde den val der Kompagnie als aanstaande, want in weêrwil van het vele, dat men zou bezuinigen, bleef er nog altijd een tekort van acht millioen. Wanneer geen hulp van buiten (in casu de Provinciën) werd verleend, zouden de zaken nog in het toen loopende jaar kunnen worden gaande gehouden, maar dan zou de Staat òf ruim moeten ondersteunen, òf den val van de Kompagnie toelaten. In het laatste geval zelfs, zou er nog veel zijn af te doen: intresten, loonen en traktementen van allerlei aard, assignatiën uit Indië, enz. Nederburgh was van oordeel dat men moest beginnen met den omslag in alle takken van beheer te verminderen. Daartoe stelde hij als den belangrijksten maatregel voor, de vaart op en naar Indië, behalve ten oosten van Batavia, aan partikulieren te vergunnen en daarbij koffij en peper te Batavia aan hen te verkoopen. De vruchten hiervan zouden zijn, dat de Kompagnie, in plaats van twintig, slechts tien schepen hehoefde uit te rusten, en zij aan geen belangrijken geldeisch voor Indië zou hebben te voldoen, want de verkoop van bovengenoemde artikelen en andere voor den handel in Indië, benevens de nieuwe belastingen, zonden de Regering in staat stellen de noodige uitgaven te doen, terwijl bovendien aldaar nog veel zou kunnen worden bezuinigd. Voorts wilde hij alle kosten van defensie aan den Staat overlaten, en in Nederland zou, ten gevolge van de verminderde uitrusting van schepen en de daaruit voortvloeijende bezuinigingen, ook veel minder geld noodig zijn. Het aldaar benoodigde zou, naar zijn berekening, kunnen worden gedekt door den verkoop van produkten, gezwegen van de rekognitiën, die van partikulieren voor de door hen mede gebrachte goederen zouden worden ontvangen. Voor de tekorten, gesteld op ruim acht mil-

lioen, zouden moeten worden bestemd f 3300000 in een negotiatie ten behoeve der Kamer van Zeeland, en het overige door bezuinigingen worden gevonden.

Deze konsideratiën verdienen te meer de aandacht, omdat de schrijver eerlang geroepen werd als eerste persoon werkzaam te zijn om de verbeteringen in Indië aan te brengen, waarvan in de verschillende rapporten sprake was. De Gekommitteerden toch wenschten zeer spoedig uitvoering te geven aan het voorstel om eene kommissie naar Indië te zenden, en de Kamer van Zeventienen deed, na gehouden overleg met genoemde Gekommitteerden en den Opperbewindhebber, daartoe bij missive van 17 Mei 1791 het voorstel aan de Staten-Generaal. Deze hechtten hunne goedkeuring daaraan en verzochten den Prins de verdere maatregelen te nemen en de personen aan te wijzen. Deze benoemde onmiddellijk den eersten advokaat der Kompagnie, Mr. S. C. Nederburgh, den kapitein ter zee S. H. Frykenius, benevens den Goeverneur-Generaal Alting en den Direkteur-Generaal van Stokkum tot leden der Kommissie. Zij verkregen den titel van Kommissaris-Generaal, en Nederburgh werd als de eerste in rang aangemerkt, daar aan hem de hoogste bezoldiging en vele andere voordeelen werden toegekend. Niettegenstaande men in den laatsten tijd op zuinigheid had aangedrongen, werd dus alles hier wederom op ruimen voet ingericht.

Den 14 Julij 1791 werd eindelijk door de Gekommitteerden nog een nader rapport als eindverslag van hun onderzoek naar 's Kompagnie's zaken uitgebracht. Zij berekenden dat het nadeelig saldo, 't welk in Mei 1791 een en tachtig millioen bedroeg, toen nog met vijftien millioen was vermeerderd; dat het jaarlijksch tekort sedert vijf jaar ongeveer acht millioen bedroeg; en waren van meening dat het hoogst wenschelijk was de inkomsten door vermeerdering van retoeren en verhooging der prijzen te verbeteren, waartoe onder anderen eene vaste kommissie van Bewindhebbers uit de verschillende Kamers te Amsterdam zou moeten worden ingesteld. Ook moest eene vermindering der uitgaven worden ingevoerd, doch Gekommitteerden merkten daarbij op, dat tot hunne teleurstelling de Bewindhebbers verscheiden der door hen verlangde bezuinigingen hier te lande, waarover in het vorig rapport was gesproken, hadden verworpen, zoodat daarvan nog weinig was gekomen. Evenwel verwachtten zij veel van de uitzending der Kommissie naar Indië.

In Augustus 1791 werd de Kommissie voorzien van open brieven als volmacht, en eene instruktie. Haar werd groote en uitgebreide macht gegeven om in alle omstandigheden op iedere plaats

als opperste gezag te kunnen handelen en om bij ontstentenis van een der leden een plaatsvervanger aan te wijzen. Eenige bepaalde gebreken in de zaken in Indië werden opgenoemd, welke vooral hunne aandacht vorderden. Zij hadden een zware taak op zich genomen, te meer omdat men op Batavia volstrekt niet met hunne zending was ingenomen, zoodat niet veel medewerking was te verwachten. In December 1791 zeilden de beide Kommissarissen-Generaal van Texel uit en bereikten eerst in Junij 1792 de Kaap de Goede Hoop.

HOOFDSTUK XIX.

DE NEDERLANDSCHE BEZITTINGEN IN OOST-INDIE TIJDENS HET BESTUUR VAN DE KOMMISSARISSEN-GENERAAL. 1792—1799.

Nadat de beide leden van de Hooge Kommissie aan de Kaap waren aangekomen, vingen zij daar hunne werkzaamheden aan, waartoe hun een zeer uitvoerige instruktie was meêgegeven. De reeds zoolang gevoerde strijd tusschen kolonisten en ambtenaren duurde er nog altijd voort. Ofschoon Kommissarissen-Generaal er naar streefden den toestand van de eersten te verbeteren, door openstelling van de vaart, bevordering van landbouw en veeteelt, enz., en beperking van de groote macht der ambtenaren, waren de kolonisten daarmede toch geenszins geheel te vreden gesteld, want zij hadden geheel vrijen uitvoer van hunne produkten met eigen schepen gewenscht, dat hun nog niet kon worden toegestaan.

Den 2 September 1793, dus na een verblijf van ruim een jaar, verlieten Nederburgh en Frijkenius de kolonie en kwamen in November te Batavia aan, waar de moeijelijkheden terstond een aanvang namen. De Direkteur-Generaal en vierde Kommissaris van Stokkum was intusschen overleden, en de waarneming van de eerstgenoemde betrekking opgedragen aan den schoonzoon van Alting, J. Siberg, lid van den Raad van Indië, terwijl door Bewindhebbers bij gesloten brieven voor deze betrekking benoemd was de Goeverneur van Ceilon, W. J. van de Graaff, die dan tevens als Kommissaris-Generaal zou optreden, en ook later Alting vervangen. Van de Graaff bevond zich nog niet op Batavia, en toen de beide leden van de Hooge Kommissie aldaar aankwamen, werd aan Siberg, die verklaarde tegen het einde van het volgend jaar zijn ontslag te willen vragen, voorloopig in afwachting van de komst van de Graaff, zitting verleend als vierde lid der Kom-

missie. Hierdoor werd de zending der Kommissarissen-Generaal zoo goed als nutteloos en ijdel. Terwijl Nederburgh nog door Prins Willem V tegen Alting was gewaarschuwd; terwijl in een officiëel stuk gesproken was over de zwakheid en toegevendheid van de Indische Regering, en in de instruktie der Kommissarissen op de groote gebreken bij het bestuur en de ambtenaren was gewezen, begingen zij, tegen de hun gegeven bevelen in, den grooten misslag van een schoonzoon van den Goeverneur-Generaal als vierde Kommissaris te erkennen, en daardoor den invloed van de „familieregering" in Indië ook bij hen over te brengen; deze deed zich dan ook aldra gevoelen. Immers, terwijl Nederburgh en Frijkenius nog in Maart 1794 zich ongunstig over de Regering uitlieten, was, gelijk bleek uit het gebeurde met van de Graaff, Nederburgh in November geheel voor de partij van Alting gewonnen.

Aan de Kommissie was mede opgedragen een onderzoek naar de vele in den laatsten tijd ontdekte tekorten in de administratie der rekenplichtige ambtenaren. Zij bepaalde er zich evenwel toe aan de schuldigen de vergoeding van het ontbrekende op te leggen, zonder dat een vervolging voor den rechter tegen hen werd ingesteld. Het bleef dus eigenlijk geheel bij het oude en in dit opzicht werkte de zending niets uit: de hoofdschuldigen waren zeer naauw aan de machtigen in Indië verbonden en de invloed van deze moest dus wel ten hunne gunste werken.

De door Bewindhebbers voorgeschreven heffing van ambtgeld ontmoette in Indië de groote zwarigheid, dat niemand eigenlijk een vast bepaald en omschreven traktement had, maar alle ambtenaren het grootste gedeelte van hunne inkomsten uit de emolumenten, die aan hunne betrekking verbonden waren, trokken. Bovendien was geen straf bepaald tegen hen, die bij de opgave hiervan bedrog pleegden, zoodat men wel genoodzaakt was tot eene schatting over te gaan. Men moest nu evenwel in de meeste gevallen naar de inkomsten gissen, en schatte die dan doorgaans te laag. De sprekendste voorbeelden hiervan leverden de hooge ambtenaren op Java. Nadat men eerst b. v. het inkomen van den Resident van Tjeribon op 12000 Rs. had gesteld, kwam men later tot de overtuiging, dat dit wel 30000 bedroeg, hoewel het een vrij algemeen bekend feit was, dat het de laatste vier jaren wel tot 40000 was geklommen. Desniettemin werd het ambtgeld een niet onaanzienlijke bron van inkomst.

Als nieuw beginsel was reeds vóór de komst der Kommissarissen de vrijheid van handel voor partikulieren aangenomen, doch dit was niet veel meer dan eene doode letter, daar de ambtenaren zich niet

ontzagen dien handel zooveel mogelijk tegen te werken, uit vrees dat hunne voordeelen er door zouden verminderen. Immers, er werd tot dien tijd toe een ongeoorloofde partikuliere handel door de ambtenaren gedreven, en zij wisten dan ook nu wel te bewerken, dat die voor ieder ander bijna onmogelijk werd. Zoo werden den handelaars te Batavia allerlei kwellingen door de Chinesche pachters van de in- en uitgaande rechten aangedaan, en als de benadeelde koopman zich bij den Sabandar of Havenmeester ging beklagen, kwam hij er nog slechter af. Dikwijls werden de handelaars gedwongen hunne goederen aan een of meer bepaalde personen, doorgaans Chinezen, af te staan. Gelijk er in de 17de eeuw in Bengalen eene vereeniging van kooplieden bestond, onder den naam van kleine Kompagnie bekend, zoo was er ook nu op Batavia eene dergelijke associatie, waarvan de waarnemende Direkteur-Generaal Siberg het hoofd, en de Direkteur der Kantoren in Bengalen agent was. Alleen na verloop van tijd zou daarin verbetering zijn gekomen, indien de hoofden van het bestuur met een goeden geest waren bezield geweest en de ambtenaren daarvoor hadden moeten bukken.

Van de bezuinigingen waarop door de Bewindhebbers was aangedrongen, werden eenige ingevoerd, doch de meeste onuitvoerbaar verklaard, zoodat daarvan, ook ten gevolge van de tijdsomstandigheden, mede weinig is gekomen. Reeds lang had de Amfioensocieteit niet meer aan het doel beantwoord waarmede zij was opgericht; dikwijls waren de winsten die zij afwierp, zeer gering. Herhaaldelijk had dan ook de Kamer van Zeventienen de opheffing in overweging gegeven, ten einde de voordeelen, die vroeger zoo groot waren, geheel aan de Kompagnie te trekken. Hieraan was evenwel door de Regering in Indië, om welke reden dan ook, niet voldaan. Thans werd de zaak door de Kommissarissen-Generaal beslist en de Amfioensocieteit in 1794 opgeheven: dien ten gevolge werd ook de verkoop van opium in den Archipel weêr bij de Kompagnie overgebracht.

In de opgaven van de Staatskommissie voor het onderzoek van de zaken der Kompagnie, komt ook onder de behoeften voor Indië eene som voor van drie millioen voor inwisseling van papieren geld, naar het schijnt, het bedrag, dat in 1783, tijdens den Engelschen oorlog, door Alting was uitgegeven. Toen door den oorlog op nieuw de gemeenschap met Nederland was gestremd en zich weêr geldgebrek deed gevoelen, werd de uitgifte van papier, als een zeer gemakkelijk middel om in de behoeften te voorzien, weêr bij de hand genomen, doch zeer onbepaald en ongeregeld, zoodat het juiste bedrag niet is bekend geworden.

Daar het van groot belang voor de Kompagnie werd geacht meer produkten voor den verkoop in Indië, zoowel als in Nederland, te verkrijgen, werd de uitbreiding van de teelt op Java, vooral die van koffij, gelast. De Kommissarissen-Generaal deden voorts in een rapport van 4 Julij 1795 verslag van hunne onderzoekingen omtrent de kultures en den handel, en voegden er hunne berekeningen bij van de inkomsten en uitgaven, zoowel in Nederland als in Indië, waarbij zij tot de slotsom kwamen, dat, na aftrek van alle uitgaven, nog een overschot van één millioen jaarlijks zou kunnen worden verkregen. Zij wenschten evenwel den handel in enkele artikelen, die aan partikulieren in Nederland was toegestaan, wederom geheel aan de Kompagnie te trekken, en dien op de West van Indië liever geheel vrij te laten. Dit rapport, te midden der omwenteling in Nederland ontvangen, werd natuurlijk vergeten en had geen verdere gevolgen. De mannen die het gezag in handen hadden gekregen, waren bovendien andere beginselen toegedaan als die in dat rapport ontwikkeld, en dus niet genegen daaraan uitvoering te geven. Intusschen waren bij het afzenden van dat rapport de tegenspoeden van het Nederlandsch Bestuur reeds wederom begonnen.

De oorlog met Frankrijk, in 1793 aangevangen, had nog geen belangrijke nadeelen aan de Kompagnie berokkend; doch toen in het laatst van 1794 de toestand van het land meer hachelijk was geworden, en de Erfstadhouder dien ten gevolge in Januarij 1795 de vlucht naar Engeland had genomen, werd het gevaar voor de Nederlandsche bezittingen veel dreigender. Daar de vroegere patriotsche of tegenstadhouderlijke partij, die zeer Franschgezind was, wederom de bovenhand verkreeg, werd in Engeland een bondgenootschap van de Bataafsche Republiek met Frankrijk gevreesd, om welke reden het Britsche Goevernement Prins Willem V overhaalde eene aanschrijving aan alle Goeverneurs en bevelhebbers van de bezittingen der Oost-Indische Kompagnie te richten, waarin hij in zijn kwaliteit van Opperbewindhebber hun gelastte, de posten in handen van de Engelschen, als bondgenooten van de Republiek, te stellen, ten einde te voorkomen dat ze in de macht van de Franschen geraakten.

Deze aanschrijving, den 7 Februarij 1795 uit Kew gedagteekend, bracht in de gevolgen veel kwaad te weeg. De Engelschen verzuimden niet er allerwege gebruik van te maken, en de verdediging van zeer vele posten werd er geheel of gedeeltelijk door verlamd. Nadat reeds in het begin van 1795 de berichten uit Europa veel ongerustheid aan de Kaap de Goede Hoop hadden verwekt, kwam aldaar in Junij eene Engelsche vloot aan, onder bevel van den

Admiraal Elphinstone. Deze bracht de aanschrijving van den Erfstadhouder ter kennis van den Goeverneur en vorderde de overgave, onder toezegging dat alles op den bestaanden voet zou blijven, doch dat alleen de handel met Holland en de Hollandsche bezittingen was verboden. De Kommissaris, waarnemend Goeverneur Sluysken, wilde aan dien eisch niet voldoen, maar stond de Engelschen toe, ongewapend en in klein getal aan wal te komen.

Terecht weigerde Sluijsken aan deze bevelen van den Opperbewindhebber te gehoorzamen. Gesteld de Prins ware in die kwaliteit tot zoodanige bevelen bevoegd geweest, dan was eene aanschrijving, buiten 's lands geteekend, nadat hij, door het verlaten van het land, zijne waardigheden feitelijk had neêrgelegd, niet anders dan als een onwettig stuk aan te merken. Ofschoon Sluijsken het ook als zoodanig beschouwde, bracht de zaak evenwel eene weifeling bij hem te weeg, die mede bleek uit zijn gedrag tegenover den kapitein ter zee Dekker, welke zich met twee oorlogschepen en drie kompagniesschepen onder zijn geleide, op de reede bevond. Hij gelastte dezen namelijk niet te vertrekken, maar naar de Kaapstad te komen en zijne schepen te verbranden. Dekker voldeed hieraan echter niet; hij lichtte het anker en vertrok naar Batavia, doch de schepen der Kompagnie bleven aan de Kaap achter. Weldra bleek de ware bedoeling der Engelschen dan ook duidelijk. Zij herhaalden hun vroeger gedanen eisch, en begonnen nu allerlei geweld te plegen. De schepen der Kompagnie werden in beslag genomen, en de Amerikaansche, die brieven uit Nederland medebrachten, aangehouden. Daar Sluijsken de overgave der Kolonie bleef weigeren, was de oorlog feitelijk verklaard. De Engelschen landden en trokken tegen de Kaapstad op. Verraad en plichtverzuim heerschten onder de troepen, zoodat, toen de Engelschen bovendien nog versterking bekwamen, tot de overgave, niettegenstaande den goeden geest der kolonisten, besloten werd. Den 16 September werd de kapitulatie geteekend, en daarmede begon de reeks van verliezen, door de Nederlanders in dezen ongelukkigen oorlog geleden.

Ceilon, welks sterke vesting Trinkonomale reeds eenmaal in handen van de Engelschen was geweest, was voor hen nog altijd een begeerlijke buit. Nadat de staat van zaken in Indië bekend was geworden, zond de Engelsche Goeverneur van Madras de aanschrijving van Kew dadelijk aan den Goeverneur van Ceilon, van Angelbeek, die aan W. J. van de Graaff was opgevolgd (Julij 1795). Reeds was in den Raad van bestuur besloten de Engelschen toe te laten, toen men op het bericht van vijandelijkheden, door hen tegen Trinkonomale gepleegd, tot

andere gedachten kwam en besloot hen als vijanden te beschouwen. Voor Trinkonomale was een vloot verschenen onder bevel van Rainier, die de vesting opeischte, doch de kommandant Fornbauer weigerde, en zoo begon den 18 Augustus de aanval. Na een dappere verdediging was de kommandant, vooral ten gevolge van de oproerige gezindheid der Europesche troepen, genoodzaakt in eene kapitulatie te bewilligen. De inlandsche, vooral Maleische, troepen hadden zich moedig gedragen. Weldra volgde het kasteel Oostenburg, en daarmede was de Engelsche macht voor goed op Ceilon gevestigd. Ook andere posten op Ceilon, zooals Jafnapatnam, Manaar en Batikalao, vielen de Engelschen in handen. Een groot gedeelte der bezetting van Kolombo bestond uit het in 1781 in dienst genomen regement Zwitsers, Meuron geheeten; thans werd een schrijven ontvangen, waaruit bleek, dat dit regement reeds in Maart door zijn aanvoerder in Engelsche dienst was overgeleverd. Hiervan werd aan van Angelbeek kennis gegeven en dienvolgens op de overgave aangedrongen. Wederom werd die geweigerd, doch het regement Meuron ontslagen en naar den vasten wal overgebracht, toen officieren en manschappen verklaarden de overeenkomst, door hun chef gesloten, te willen nakomen. Om nu Kolombo eenigszins in staat van verdediging te brengen werden alle nog beschikbare troepen aldaar en te Ngombo bijeengebracht, waardoor weldra alle overige plaatsen den Engelschen in handen vielen. Bovendien koos de Maharadja van Kandia hunne partij, zoodat de Nederlandsche macht op Ceilon met geheelen ondergang werd bedreigd. Desniettemin werd in het laatst van 1795 alles tot eene dappere verdediging gereed gemaakt; doch men zag zich weldra genoodzaakt ook Ngombo te ontruimen. In Februarij 1796 werd Kolombo ingesloten, en hoewel men in het eerst eenigen weêrstand bood, werd, vooral bij de officieren, de overtuiging, dat men op den duur de stad niet zou kunnen houden, te sterk, zoodat den 15 Februarij tot eene kapitulatie werd overgegaan, waarbij Kolombo en geheel Ceilon aan de Engelschen werd overgeleverd, om nooit meer onder de Nederlandsche macht terug te keeren.

De andere posten in Voor-Indië, zoo nabij de Engelsche gelegen, werden even als in den vorigen oorlog zonder slag of stoot door hen bezet: alleen Koetsjin, dat zij nog niet hadden gehad, moest worden beschoten, eer de bezetting kapituleerde (Februarij 1796). Eenige meer bij den hoofdzetel van het Nederlandsch gezag gelegen posten waren reeds voorgegaan. Malakka werd in Augustus 1795 door den Goeverneur Couperus aan een Engelsch schip op grond van de aanschrijving des Erfstadhouders overgegeven, zooals

de overeenkomst luidde, ter bewaring tegen de Franschen. Even gemakkelijk ging het op de Westkust van Sumatra, waar de gezaghebber Chassé in November 1795 dit voorbeeld volgde, nadat Padang in 1793 reeds door een Franschen kaper was gebrandschat.

De Molukken werden evenwel door de Engelschen van het grootste belang beschouwd. In Januarij 1796 kwam dan ook de Engelsche Admiraal Rainier voor Amboina, welks Goeverneur Cornabé het kasteel zonder eenige verdediging overgaf op dezelfde voorwaarden als Malakka. Men verdacht hem hiertoe te zijn overgegaan om de verantwoording van de kas te ontkomen.

De Admiraal Rainier spoedde zich van Amboina naar de Banda-eilanden. Op het behoud van deze bezitting was door de Kommissarissen-Generaal veel prijs gesteld, waarom zij, toen de oorlog bekend was geworden, naar verschillende posten bevelen hadden gezonden om troepen derwaarts te richten. Hieraan was alleen door den Goeverneur van Makassar voldaan, doch het schip dat het krijgsvolk overbracht, was in handen van de Engelschen gevallen, en de troepen waren bij hen in dienst getreden. De gezaghebber van Banda, van Boekholtz, had alles voor de verdediging in gereedheid gebracht, doch daarbij geheel op den westmoesson gerekend, zoodat het door eene zeer onverwachte en ongewone verandering van den wind aan de Engelschen gelukte aan de achterzijde van Neira te landen en geschut op een berg te planten, die het kasteel Belgica beheerschte. Van Boekholtz achtte verderen tegenstand met zijn betrekkelijk geringe macht nutteloos en meende de partikuliere eigendommen niet verder in de waagschaal te mogen stellen, weshalve hij besloot Banda op zeer gunstige voorwaarden over te geven. Later werd hij beschuldigd daartoe uit lafhartigheid en met bijoogmerken te zijn overgegaan, doch hij werd zoowel door de Hooge Regering als door den later in Nederland ingestelden Aziatischen Raad van alle schuld vrijgesproken.

Eene treffende uitzondering op al deze treurige feiten maakte het gebeurde te Ternate, alwaar de Goeverneur Budach niet alleen met vijanden van buiten, maar ook met verraad van binnen te strijden had. Immers, behalve dat men een aanval vreesde van den Tidoreschen Prins Noekoe, die zich met zeeroovers en in die zeeën rondzwervende Engelschen had vereenigd, wekte ook de houding van den Sultan van Ternate achterdocht. In April 1796 werd daarom door Budach besloten hem gevangen te nemen, af te zetten en een ander in zijn plaats te benoemen, dat zonder eenigen weêrstand werd uitgevoerd. Ook voor de verdediging

werden de noodige maatregelen genomen, de drie forten, Oranje, Kajoe Mérah en Terlukko, zoo goed mogelijk in staat van verdediging gebracht, en eenige batterijen opgeworpen. Toen de tijding van de overgave van Amboina en later van Banda was ontvangen, werden de Engelschen dagelijks verwacht; daarenboven werden de berichten omtrent den reeds genoemden Prins Noekoe, die zich op Djailolo ophield en aldaar een grooten aanhang om zich heen verzamelde, waarmede hij voortdurend 's Kompagnie's posten in dat Goevernement bedreigde, hoe langer hoe ongunstiger. Eerst in Februarij 1797 kwamen drie Engelsche schepen voor het eiland aan, onder bevel van den Commodore Pakenham. Op de gewone wijze werd de overgave gevorderd, doch door Budach bepaald geweigerd. De Engelschen beschoten daarop de forten en beproefden eene landing; zij werden evenwel door het krijgsvolk en gewapende burgers afgeslagen. Daarop vertrokken zij naar Menado, welke plaats hun even als Kema zonder slag of stoot werd overgeleverd. Het dreigendst gevaar was nu wel voor het oogenblik afgewend, doch men was nu in een ander vervallen, daar de overgave van Menado aanleiding zou kunnen geven tot hongersnood, althans tot gebrek aan rijst, terwijl bovendien, daar de gemeenschap met Batavia gestremd was, ook weinig toevoer van de andere benoodigdheden was te hopen. Gelukkig bleven de Vorsten van Ternate en Tidor getrouw, terwijl de burgerij zich tot allerlei opofferingen voor de verdediging bereid verklaarde. Intusschen zat ook Prins Noekoe niet stil, maar begon hij in gemeenschap met de Engelschen Batjan te bezetten, waar de bevolking hem bijviel, zoodat de posthouder-serjant aldaar genoodzaakt was het kleine fort over te geven (Maart 1797). Reeds den 12 April werd ook Tidor door hem overrompeld, waar de meeste grooten en het volk zijn partij hadden gekozen, zoodat de Koning de vlucht naar Ternate had moeten nemen.

Hierdoor vooral was de toestand van Ternate zeer hachelijk geworden, daar Prins Noekoe nu ook in de gelegenheid was den toevoer van Djailolo naar Ternate af te snijden en dit eiland bij iedere gelegenheid te verontrusten. Reeds den 25 April werd de eerste aanval door de vloot van Prins Noekoe en de Tidorezen gedaan, daarin bijgestaan door twee Engelsche partikuliere schepen, die vooral voor den smokkelhandel in specerijen werden gebruikt. De aanval werd afgeslagen, en hoewel het fortje Kajoe Mérah door de bezetting werd verlaten, werd het door den vijand niet in bezit genomen, en verliet hij weldra het eiland. Nog twee aanvallen werden met even ongunstig gevolg ondernomen, waarna de vij-

and er toe overging het eiland van alle kanten in te sluiten en zoo allen toevoer te beletten. Herhaalde gevechten werden nu geleverd en allerlei pogingen aangewend om berichten van de gebeurtenissen naar Batavia te zenden en levensmiddelen aan te vragen, doch slechts enkele dier berichten bereikten hunne bestemming. Al het overleg en al de moed van den Goeverneur Budach waren noodig om bij het meer en meer ontstaande gebrek aan leeftocht de rust te bewaren. Men zag zich zelfs genoodzaakt uit 's Kompagnie's kas in de voornaamste behoeften van vele der inwoners te voorzien, en trachtte ook de gemeenschap met Djailolo open te houden, ten einde van daar sago te bekomen. Toch werd de ellende groot en in het laatst van 1797 behoorden paarden, honden en katten reeds tot het voedsel van een deel der bevolking. Een paar maal werd het eiland nog door de Engelschen opgeëischt, doch altijd op hulp uit Batavia hopende, weigerde men met hen in eenige onderhandeling te treden, en werd in den wederstand volhard.

Ook het jaar 1798 verliep zonder dat het den vijand gelukte eenig belangrijk voordeel te behalen. Den 20 December tastte Prins Noekoe het eiland nogmaals met groote macht aan, maar ook nu werd het, hoewel met groote inspanning van krachten, nog gelukkig behouden. In het begin van 1799 was evenwel de nood zeer hoog geklommen en was de sterfte, vooral onder de Europeanen, wegens het slechte voedsel zeer groot. In Maart werd het eiland op nieuw door Engelsche oorlogschepen aangetast, maar ook deze waren genoodzaakt onverrichter zake af te trekken. Zij blokkeerden daarop het eiland en namen eenige kleine schepen, wier komst met verlangen was tegemoet gezien. Een aanval in Julij op Tidor ondernomen, liep ongunstig, ja met groot verlies af, daar de Engelschen aan de Tidorezen bijstand verleenden. In Augustus kwamen er eindelijk twee Fransche schepen, die door de Regering te Batavia voor de expeditie naar Ternate waren aangenomen. Zij brachten ook eenigen voorraad van levensmiddelen aan en zoo was men voor het oogenblik geholpen. Een aanval op Tidore in vereeniging met de Franschen mislukte. Kort daarna kwamen eenige Kompagniesschepen aan, waarop zich de nieuwe Goeverneur Cranssen bevond. Budach werd ontslagen en tot belooning van zijn moed en volharding benoemd tot Buitengewoon Raad van Indië. Hij overleed evenwel reeds in Januarij 1800.

Ook Timor verdient hier met een enkel woord te worden vermeld. Toen de Engelschen zich voor Koepang vertoonden, gaf het opperhoofd Wanjon dezen post, zonder een schot te doen, over; doch zijn

sekunde Greving verzamelde de slaven en inlanders en noodzaakte de Engelschen van Timor te vertrekken.

Dat door ondergeschikte bevelhebbers niet gehandeld werd zooals men voor de eer en het belang van het land wel zou wenschen, moet minder verwondering wekken, wanneer men nagaat hoe weifelend ook de houding was van het Opperbestuur te Batavia, toen aldaar de geruchten omtrent de verandering der zaken in Europa waren bekend geworden. Toen de eerste tijding van de mogelijke verandering van den toestand in Nederland in die stad aankwam, bevonden zich vier Engelsche Chinavaarders op de reede. Men wilde hen laten vertrekken om ze tegen de Fransche kapers te beveiligen, toen de kapitein Dekker van de Kaap de Goede Hoop het bericht aanbracht van het gebeurde aldaar en dat de oorlog met Engeland als uitgebroken moest worden beschouwd. Niettegenstaande het aanbod van Dekker en den kapitein der reede Masson om de Engelsche schepen in beslag te houden, werd dit door Nederburgh en de Hooge Kommissie als onrechtvaardig en onstaatkundig afgeslagen, en vertrokken de schepen ongedeerd, terzelfde tijd dat de Engelsche reeds bezig waren de Nederlandsche bezittingen aan te vallen en te veroveren. Zoo werd van deze zijde niets gedaan om de Engelschen als vijanden te behandelen, alleen bij aanval zou men zich verdedigen, doch de staatkundige redenen van de Hooge Kommissie waren zeker zeer geschikt om alle bezittingen zonder slag of stoot in vreemde handen over te leveren. Even vreemd was haar gedrag ten opzichte van de beide pas aangekomen oorlogschepen en twee gewapende Kompagniesschepen. Alle werden ontwapend en in vertimmering gebracht, zoodat men zich voor langen tijd van dit middel van verdediging ontblootte.

Deze houding verwekte dan ook ontevredenheid te Batavia. Aldaar waren bovendien ook de begrippen der Fransche revolutie doorgedrongen, en de zegepraal daarvan in het Vaderland deed ook hier den wensch koesteren eenige der voorrechten, die men daaraan verbonden achtte, te verkrijgen. Een adres werd den 5 December 1795 aan de Hooge Regering en de Kommissie aangeboden, welke door een groot aantal Bataviasche burgers en Kompagniesdienaren was geteekend, en waarin dan ook werd verzocht om eene wijziging in het Bestuur, zoodat ook de ingezetenen van Batavia deel daarin verkregen. Dit adres schijnt grooten schrik in het eerstgenoemd Kollege te hebben verwekt, althans op voorstel van den Raad van Indië Mom werd besloten, van de Graaff uit te noodigen als Direkteur-Generaal zitting te komen nemen, en tevens aan hem met Frykenius

en de kapiteins ter zee Dekker en Kuvèl de zorg voor de versterking der hoofdplaats op te dragen. Immers toen van de Graaff in November 1794 op Batavia was gekomen om zijne betrekking te aanvaarden, was in de Hooge Kommissie besloten hem dit niet toe te staan en hem ook geen zitting als Kommissaris-Generaal te laten nemen. Alleen Frykenius verzette zich hiertegen, en daar de verhouding tusschen Alting en van de Graaff reeds vroeger minder gunstig was geweest, scheen de eerste wel als de voorname bewerker van deze grievende beleediging te moeten worden beschouwd. Van de Graaff was dus gedwongen op Batavia te blijven buiten betrekking, totdat hij onverwachts weêr werd geroepen die op zich te nemen. Het was natuurlijk, dat bovengenoemde besluiten in het geheel niet naar den zin waren van Nederburgh, die geheel de partij van Alting was toegedaan en van de Graaff wilde weren, doch hij werd ook in de Hooge Kommissie overstemd, verliet gebelgd de vergadering en verklaarde zich met niets meer te willen bemoeijen. Op dringend verzoek echter van eene kommissie uit de Regering en van Frykenius om zijne hulp ten behoeve van het vaderland in die tijden niet te onttrekken, liet hij zich overhalen de vergaderingen wederom bij te wonen. Inmiddels evenwel had hij zijne maatregelen genomen. Door tusschenkomst van zijne broeders en anderen, waaronder de kommandant de Sandol Roy, had hij twee tegenadressen van Kompagniesambtenaren en van officieren weten uit te lokken, die in behandeling moesten komen. Nu wist Nederburgh het dáárheen te richten, dat eene vereenigde vergadering van de Kommissarissen-Generaal en de Regering zou worden gehouden, waarmede hij reeds voor een gedeelte zijn oogmerk had bereikt. Die vereenigde vergadering werd daarop telkens op nieuw bijeengeroepen en is onder den naam van Gekombineerde Vergadering bekend geworden. Alle zaken van eenig belang werden daarin behandeld en alle leden hadden gelijkelijk stem, zoodat de invloed van de Kommissarissen-Generaal geheel te niet ging. De partij van Alting en Siberg, van welke Nederburgh voortaan als het hoofd moest worden beschouwd, had de meerderheid en dreef alle zaken naar haar zin door. Van de Graaff weigerde dan ook in deze vergadering zitting te nemen, en maakte de verdediging der stad tot zijn voornaamste taak.

Nu het aan Nederburgh gelukt was zijn invloed in de Regering op nieuw te verzekeren, aarzelde hij niet weêrstand te bieden aan alle vrijheidsgezindheid bij burgerij en ambtenaren, en vervolgde hij hen, die als de voorname bewerkers van het adres van 5 December moesten worden beschouwd. Deze waren vooral Mr. J. G. Hartman

en de Ekwipagemeester Andriessen. Hartman wist den toorn van Nederburgh af te wenden, doch Andriessen werd naar Nederland opgezonden als een gevaarlijk sujet, niettegenstaande hij tweemaal door den Raad van Justitie, en nog wel nadat deze tot een werktuig van de Hooge Regering was gemaakt, was vrijgesproken.

Aan de grief der burgerij, dat niets werd gedaan voor de verdediging, werd thans in zooverre toegegeven, dat eene kommissie werd benoemd, bestaande uit Frijkenius, van de Graaff, de kapiteins ter zee Kuvèl en Dekker, benevens de buitengewone Raden van Indië Fetmenger en Wiese, die met de betrekking van Kommissaris ter zee en te velde, volgens vroegere gewoonte bij de Indische Regering, waren bekleed. Nog in December deed deze Kommissie eenige voorstellen omtrent het aanleggen van batterijen voor de kustverdediging, welke werden aangenomen. Het besluit om de eilanden in de baai van Batavia, waar vele kostbare inrichtingen, werven, pakhuizen, enz. van de Kompagnie zich bevonden, te ontruimen, werd eerst eenige maanden later, en toen nog maar gedeeltelijk uitgevoerd. Den 6 Januarij 1796 werden nieuwe voorstellen omtrent bewapening en bezetting gedaan, terwijl van de Graaff inmiddels het toezicht over de aan te leggen werken en bijbehoorende zaken op zich nam, en dus langzamerhand de verantwoordelijke persoon werd. Dit had dan ook ten gevolge, dat, toen hij den 4 Februarij op nieuw dienaangaande voorstellen deed, daarbij waren gevoegd eenige vragen, welke de gebreken van de inrichting der militaire zaken vrij sterk deden uitkomen; maar de toon waarop die vragen werden gedaan, was scherp en onaangenaam, en wekte dan ook bijzonder den toorn op van den eersten Kommissaris-Generaal. Die vragen betroffen vooral het bestuur en de wijze van verdediging, en waren ook gericht tegen de beide Kommissarissen ter zee en te velde. Reeds den 8 Februarij bracht Nederburgh in de Gekombineerde Vergadering een advies uit, waarin tegen van de Graaff een aantal beschuldigingen werden te berde gebracht, die in soortgelijke algemeene en hoogdravende termen waren vervat, als waarvan de Kommissaris-Generaal zich ook in zijne geschriften zoo goed wist te bedienen. Van de Graaff werd beschuldigd van nieuwigheden te willen invoeren, van ondermijning van het wettig gezag, en bovendien van de onbezonnenheid om dadelijk bij zijne komst te Batavia in den post van Direkteur-Generaal (waartoe hij door de Bewindhebbers benoemd was) te willen optreden. Het advies eindigde dan ook met het merkwaardig voorstel, van de Graaff uit zijne bediening te ontslaan en naar Nederland te laten vertrekken. Frijkenius trok onmiddellijk

de partij van den aangeklaagde en trachtte ook later in een schriftelijk advies de onbepaalde aanklacht van Nederburgh te wederleggen. Nog denzelfden dag (8 Februarij) werd echter door de Gekombineerde Vergadering overeenkomstig het voorstel van Nederburgh beslist en van dit besluit, zonder bijvoeging van de motieven, aan van de Graaff kennis gegeven; zelfs toen hij de mededeeling er van verzocht, werd hem dit geweigerd. Een maand later vertrok hij met een onzijdig scheepje van Batavia, en na zijn vertrek werd de verdediging weêr geheel verwaarloosd.

In December 1795, kort na de moeijelijkheden met de burgerij, had Nederburgh, misschien in een aanval van moedeloosheid, zijn ontslag gevraagd. Door de gebrekkige gemeenschap met Nederland en de veranderde omstandigheden aldaar, duurde het natuurlijk lang, eer hij het kon ontvangen. Intusschen gaf Alting aan zijn reeds meermalen te kennen gegeven voornemen om zijn ambt neêr te leggen, in Augustus 1796 gevolg. Nu van de Graaff, die in der tijd door de Bewindhebbers tot zijn opvolger was aangewezen, was verwijderd, zou Siberg het eerst voor de betrekking van Goeverneur-Generaal in aanmerking zijn gekomen, doch het schijnt dat Nederburgh de stoutmoedigheid niet zoo ver durfde drijven van dit tweede hoofd der Indische familieregering thans aan het bewind te brengen. Het oog viel nu op Mr. Pieter Gerardus van Overstraten, den Goeverneur van Java, ook wel een der gunstelingen, maar door zijne afwezigheid van de hoofdplaats gedurende de laatste jaren van alle partijtwisten en intrigues vrij gebleven. Ook had hij zich zoo door zijne bemoeijingen aan de Hoven van Soerakarta en Djokjokarta bij de troonsopvolging en het overlijden van Pangéran Mangkoe Negara, als door zijne werkzaamheid ten behoeve van de verdediging en de uitbreiding der kultures in zijn Goevernement, gunstig onderscheiden.

Reeds den 16 Augustus benoemd, vertrok van Overstraten eerst den 12 November van Samarang over land naar Batavia, waar hij in December aankwam. Eerst den 17 Februarij 1797 aanvaardde hij de betrekking van Goeverneur-Generaal en trad hij toen als zoodanig ook als Kommissaris-Generaal op. De tijd van zijn bestuur was een moeijelijke tijd. De Nederlandsche kantoren waren ten gevolge van den oorlog geheel aan eigen krachten overgelaten. De Republiek, die thans het toezicht over de Indische bezittingen reeds tot zich had getrokken, had wel een poging aangewend om door het zenden van eene kleine vloot onder bevel van den Schout bij nacht Lukas den Engelschen aldaar tegenstand te bieden, doch die schepen wa-

ren reeds bij de Kaap geheel in de macht der Engelschen gevallen. Het Komité dat nu in Holland het bestuur in handen had, was uit mannen zamengesteld, die als groote voorstanders der vrijheid bekend stonden en dus de Regering in Indië, die daarover gansch niet eenstemmig dacht, eenigzins wantrouwden. Bovendien had de opzending van het lid van den Raad van Justitie Wegener, die met twee andere leden, Hartman en van Hoesen, den 23 Mei 1795 uit zijne betrekking was ontslagen, groote ontevredenheid bij het Komité verwekte.

Van nu af blijkt dan ook weinig meer van de werkzaamheid der Hooge Kommissie met betrekking tot hare zending; aan hervorming viel onder de bestaande omstandigheden niet meer te denken, en de tegenwoordigheid der Kommissarissen-Generaal in Indie was dus zoo goed als nutteloos geworden, zoodat Frykenius zelfs als zijn gevoelen kenbaar maakte, dat hunne taak was afgeloopen. Alleen wanneer belangrijke punten werden besproken, was hun invloed merkbaar in de Gekombineerde Vergadering, die dan werd belegd. Dit was reeds het geval geweest bij de komst van den Franschen vlootvoogd de Sercey op Batavia, met wien ook van de Graaff onverwacht aldaar terugkeerde. Het Amerikaansche scheepje, waarmede hij van Batavia was vertrokken en dat door de Kompagnie tot overvoer van produkten was gehuurd, werd door de Engelschen genomen, maar door de Franschen hernomen en naar Mauritius gebracht. Daar had van de Graaff aanvankelijk een overeenkomst met den koopman Monneron voor den verderen tocht naar Europa gesloten, doch maakte eerst een reis naar Tranquebar, waar hij vernam dat eene Bataafsche vloot naar Indië op weg was (die van Lukas). Later ontmoette hij den Franschen scheepsbevelhebber de Sercey, dien hij overhaalde om naar Batavia te gaan ten einde daar gezamenlijk met Lukas eene onderneming tegen de Engelschen te beramen. Ook ging hij zelf met Monneron van Mauritius naar Batavia om er zijne diensten aan te bieden. Hem werd evenwel terstond verboden aan wal te komen, ofschoon Frykenius, Mom en van Riemsdijk, die de oppositie in de Gekombineerde Vergadering vormden, zich daartegen verzetten. Toen daarop een Amerikaansch schip het treurig einde van de vloot van Lukas kwam mededeelen, nam van de Graaff voor goed de terugreis naar Europa aan, waar hij volkomen goedkeuring van zijne handelingen verwierf.

De Sercey was nu ongenegen langer op Batavia te blijven, doch meende nog een nuttig gebruik van zijne aanwezigheid te kunnen maken. Hij deed aanvraag om produkten tegen wissels op de Fran-

sche Republiek. Dit verzoek werd geweigerd, doch na nieuwen aandrang zoo gewijzigd dat in de plaats van de Sercey, die naar Mauritius terugkeerde, zou optreden de koopman Monneron, met wien van de Graaff naar Batavia was gekomen. Deze zaak gaf evenwel aanleiding tot nieuwe moeijelijkheden tusschen de leden van de Hooge Kommissie, waarbij Frykenius niet onduidelijk op oneerlijke handelingen van Nederburgh of Siberg zinspeelde. Kort daarop overleed Frykenius (Mei 1797). Zoo was de Hooge Kommissie op nieuw onvoltallig, maar thans kon niet tot de aanvulling worden overgegaan, daar het een der uit Nederland gezonden leden betrof. Nederburgh bleef nu alleen als zoodanig over, en had nog twee jaar genot van zijn hooge macht, dewijl hij meende dat de buitenkantoren, die echter voor een deel in handen van de Engelschen waren, nog regeling behoefden en de toestand op Java ook nog nader diende te worden onderzocht.

Daar de koffij meer en meer eene belangrijke plaats onder de produkten begon in te nemen, had men den aanplant van den koffijboom ook over Oost-Java uitgebreid, zoodat op een ruimer voorraad bij den oogst van dit produkt werd gerekend. Evenzoo had van Overstraten getracht aan de teelt van peper, indigo en andere produkten meer uitbreiding te geven, doch de oogsten schijnen nimmer aan de verwachting te hebben beantwoord.

Den pepervoorraad trachtte men ook nog te vermeerderen door van den Sultan van Bandjermasin eene betere nakoming van de traktaten te verkrijgen. Diensvolgens werd in 1797 de vroegere gezaghebber te Banda, van Boekholtz, als Kommissaris derwaarts gezonden, hetgeen te meer noodzakelijk was, omdat men den Sultan verdacht een gezant naar Malakka bij den Engelschen Goeverneur te hebben gezonden. Van Boekholtz verminderde de bezetting, droeg het bestuur over de aan de Kompagnie afgestane landen weder aan den Sultan op en wist dezen daardoor te bewegen om wederom peper te leveren. Weldra verminderden evenwel de leverantiën, en de belangrijkheid van den post ging daarmede ook voor een groot gedeelte verloren.

Een der voornaamste zorgen van van Overstraten was de verdediging van Batavia. Gelijk hij als Goeverneur van Java zich zeer beijverd had voor de betere inrichting van de militaire zaken in dat gebied, zoo ging hij ook te Batavia met overleg te werk. Geruchten van eene militaire expeditie die in Voor-Indië tegen Java zou worden voorbereid, waren ook van Overstraten ter oore gekomen, en hij meende in alle geval voorzieningen tegen zulk eene ge-

beurlijkheid te moeten nemen. Niet alleen trachtte hij alle onderdanen van de Kompagnie te doordringen van het besef, dat van het behoud van Java dat van al de bezittingen afhing, en dat dus daarvoor alle krachten moesten worden ingespannen, hij beraamde ook een plan van aftocht naar de binnenlanden, voor het geval men genoodzaakt mogt worden de stad en de kust te ontruimen. Tot versterking van de krijgsmacht, die door sterfte onder de Europeanen zeer verminderde, werden tevens inlanders aangeworven en eene betere oefening der troepen, zoowel inlandsche als Europesche, ingevoerd. Ook vorderde hij alle slaven tusschen de veertien en veertig jaar op om in den wapenhandel te worden geoefend en legde het kamp te Weltevreden aan. Zijne voorzorgen kwamen eenige jaren later, terwijl hij zelf nog aan het bestuur was, zeer te stade.

Was het der Gekombineerde Vergadering gelukt de burgers van Batavia te bevredigen, niet alle stemmen waren in Indië tot zwijgen gebracht. Bij gelegenheid van de verovering van Banda was van Boekholtz in een naamloos geschrift van lafhartigheid en verraad beschuldigd. Schrijver daarvan bleek te zijn de reeds vroeger vermelde Dirk van Hogendorp, die uit de marine van den Staat in dienst van de Kompagnie was overgegaan en thans de betrekking van gezaghebber te Soerabaja bekleedde. Toen de vloot van de Sercey op Batavia was, bood hij aan met eenige Fransche schepen de Banda-eilanden te gaan hernemen, waarvan evenwel geen gebruik werd gemaakt. Hierover nog meer verbitterd, ontzag van Hogendorp ook de Regering en de Kommissarissen en vooral Nederburgh niet, dien hij van heulen met den vijand, benadeeling van 's Kompagnie's belangen enz. beschuldigde. Natuurlijk kon dit niet worden geduld, waarom aanvankelijk aan den Goeverneur van Java, van Reede tot de Parkeler, werd opgedragen onderzoek naar van Hogendorp's administratie te doen, en vervolgens eene kommissie naar Soerabaja werd gezonden om hem in zijne betrekking te schorsen en punten van aanklacht op te zoeken. Hij werd daarop in arrest naar Batavia gebracht en de fiskaal bij den Raad van Justitie gelast hem te vervolgen. Zoover liet van Hogendorp het evenwel niet komen; hij ontvluchtte den 13 Oktober 1798 van Batavia en keerde naar Nederland terug. Toen hij aldaar in September 1799 aankwam, waren de stukken in zijne zaak nog niet ontvangen, zoodat hij eerst in 1800 bij eene uitspraak van den Aziatischen Raad van alle vervolging werd ontslagen.

Het uiteenloopen der inzichten van de Regering in Indië en van het Komité voor de zaken van den Oost-Indischen handel, open-

baarde zich ook in de keuze der personen, die van tijd tot tijd in gewichtige betrekkingen werden uitgezonden. Zoo kwam in Oktober 1797, als nieuw lid van den Raad van Justitie, op Batavia aan Mr. J. J. Prediger, dien Nederburgh den naam gaf van emissaris van het Komité. Weldra evenwel wist Nederburgh hem tot toenadering in zijne belangen te winnen, nam hem op eene reis over Java mede en liet hem eerlang teruggaan naar Holland, waar hij, naar men wil, ten gunste van Nederburgh werkzaam zou zijn geweest.

Die reis, door Nederburgh alleen in 1798 ondernomen, was volkomen door de instruktie gewettigd, en had tot voorwendsel een onderzoek naar de duurte van de rijst; zij werd echter, daar zij als geheel nutteloos werd beschouwd, omdat van Overstraten nog kort te voren van daar was gekomen, aan Nederburgh zeer euvel geduid, en heeft dan ook volstrekt geen resultaten opgeleverd. Nederburgh had daardoor gelegenheid zich in zijn volle waardigheid ook buiten Batavia te vertoonen, en dit geschiedde met een praalvertooning en ceremoniëel, die vooral in die tijden van tegenspoed minstens zeer ongepast waren.

Bij zijne terugkomst op Batavia trof hij aldaar twee personen aan, die hem zeer onwelkom waren. De een was het vroegere lid van den Raad van Justitie Wegener, die in der tijd naar Nederland was opgezonden. Of hij zich daar door vertoon van hevige republikeinsche gevoelens of door andere middelen in de gunst van het Komité had weten te dringen, is onzeker; maar hij kwam thans op Batavia aan als Raad van Indië en Kommissaris tot de zaken van den inlander. De andere persoon was de Generaal-Majoor Nordmann, die als kommandant van de troepen was uitgezonden. Het was zeer natuurlijk dat beide den bestuurderen in Indië zeer hinderden, waartoe de meêgegeven instruktiën bovendien veel bijdroegen. Wegener moest de vrijmaking en ontwikkeling van de inlanders overeenkomstig de republikeinsche begrippen dier dagen bevorderen, terwijl Nordmann geheel onafhankelijk van de Regering was gemaakt en alleen gehouden haar te gehoorzamen in zoover zijn plicht dit medebracht. Hierdoor was dus het leger zoo goed als geheel aan het gezag van de Regering onttrokken. Beiden werden in hunne betrekkingen geïnstalleerd, doch tevens werd onmiddellijk alles in het werk gesteld om hen onschadelijk te maken en zich zoo spoedig mogelijk van hen te ontslaan.

Daar met die hooge beambten ook bevelen van het Komité waren aangekomen, waarbij aan de Regering werd gelast den Raad van Justitie

op de vroegere wijze zamen te stellen en aan te vullen met nieuwe leden die uitkwamen, werd de toorn van Nederburgh in hooge mate opgewekt, en hij gaf daaraan in een schrijven van 31 December lucht. Doch hierbij bleef het niet; ook de Hooge Regering richtte eene depêche aan het Komité, waarin zij zich over deze handelingen met allen ernst beklaagde, en zelfs ieder der leden op ontslag aandrong, indien men niet genegen was hen tegenover hunne ondergeschikten, bepaaldelijk Wegener, te handhaven. Kort duurde evenwel het verblijf van dezen op Batavia; hij werd reeds in Januarij 1799 zoozeer voor zijn persoonlijke veiligheid beducht, dat hij zich aan boord van een Deensch schip van Batavia verwijderde. Daar hij op reis omkwam, is zijne zaak niet opgehelderd. Hij was geschorst in zijne betrekking en den advokaat-fiskaal bij den Raad van Justitie was gelast hem te vervolgen. Deze Raad hield evenwel bij zijn uitspraak in Februarij de zaak in advies, en daarbij is het verder gebleven.

De zaak van Nordmann werd meer publiek behandeld. Daar hij als bevelhebber der krijgsmacht zitting had in de vergadering van de Hooge Regering, woonde hij ook als zoodanig de Gekombineerde Vergadering bij. Hij was vooral gezonden om de krijgstucht te herstellen en vond daardoor veel tegenstand bij officieren, die, sedert lang in Indische dienst, natuurlijk reeds over zijne komst ontstemd waren. Den 17 Januarij zonden eenige hoofdofficieren een adres met klachten tegen Nordmann bij de Kommissarissen-Generaal in. Nordmann was daardoor ten zeerste beleedigd, ontzag zich niet zich in kwetsende bewoordingen over Nederburgh uit te laten en zond eindelijk den 8 April eene verklaring in, waarin hij te kennen gaf, dat zijne instruktie niet van eene Gekombineerde Vergadering sprak, dat hij dus verkeerd had gedaan daarin zitting te nemen en voortaan daaraan geen deel meer zou nemen. Tevens bracht hij eenige verandering in het personeel van de officieren die hem omringden. Hierdoor werd het gevaar dat aan de Regering alle gezag over de troepen zou worden ontnomen, dreigender en dus besloten tot handelen over te gaan. Nederburgh gelastte den kolonel Gosson om Nordmann te arresteren, en in eene vergadering van den Kommissaris en de Regering, waarbij Nederburgh op zijne wijdloopige wijze zijn gedrag verdedigde, werd besloten punten van aanklacht tegen hem bijeen te brengen en de troepen van den eed aan hem te ontslaan. De punten van beschuldiging, waarop men Nordmann gelastte zich te verantwoorden, waren nog minder gegrond dan die tegen van de Graaff uitgebracht. Nordmann weigerde

er op te antwoorden, bewerende dat hij alleen aan het Opperbestuur in Nederland verantwoording schuldig was, en verzocht derwaarts te mogen vertrekken. Hiermede had men het doel der vervolging tegen hem bereikt. Nordmann werd, in Nederland aangekomen, van alle schuld vrijgesproken.

Zoo wist Nederburgh zijne vijanden te weren en zijn gezag te handhaven, doch daarmede liep het nu evenwel spoedig ten einde. Nadat hij in December 1795 zijn ontslag had gevraagd, werd door het Komité tot den Oost-Indischen handel en bezittingen zwarigheid gemaakt het hem te verleenen, op grond dat zijn verzoek nog was gericht aan de vroegere Kamer van Zeventienen, zoodat hij werd uitgenoodigd dit te herhalen. Hij voldeed hieraan den 10 Julij en op nieuw den 10 November 1797. Intusschen werd door het Komité geschreven, dat als de Kommissarissen-Generaal oordeelden hunne kommissie tot genoegzame likwiditeit te hebben gebracht, zij de terugreis konden aannemen. Nederburgh schijnt hiervan evenwel geen gebruik te hebben willen maken, althans hij bleef altijd op zijn bepaald ontslag wachten. In Mei 1799 ontving hij daarop een schrijven van den 12 Julij 1798, waarin hem werd toegestaan terug te keeren, doch vóór hij de reis aannam, gewerd hem een nader schrijven, waarin hem op eervolle wijze zijn ontslag en verlof om naar Nederland terug te keeren werd verleend, en gelast de Hooge Kommissie op plechtige wijze te ontbinden. Dit geschiedde den 28 September, en den 9 Oktober verliet Nederburgh Java, na een verblijf van bijna zes jaar. Eerst den 20 Junij 1800 kwam hij in Nederland aan, waar hem terstond eene onaangename ontmoeting wachtte. Immers Dirk van Hogendorp was een jaar geleden in Nederland teruggekomen en had zich onmiddellijk over de hem aangedane behandeling als het ware op het volk beroepen. In een werkje getiteld: „Berigt van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen enz," in het laatst van 1799 uitgegeven, had hij niet alleen een ongunstige schildering van den toestand in Indië gegeven, maar ook zich beklaagd over de behandeling hem aldaar aangedaan. Nederburgh verlangde nu, behalve zijn ontslag, een volkomen decharge van zijne verrichtingen, welke hem echter eerst na herhaalde verzoeken den 17 November 1803 door den Raad der Aziatische Bezittingen werd gegeven.

Het nut door de zending der Kommissarissen-Generaal aangebracht, is zeker zeer gering geweest. Hoewel dit ten deele kan worden toegeschreven aan de tijdsomstandigheden, is het toch niet verschoonbaar dat de wering en uitroeijing der groote misbruiken

die bij de administratie in Indië bestonden, geheel achterwege bleven. De voornaamste hervormingen, invoering van ambtgeld en opening van den partikulieren handel, waren reeds door de Bewindhebbers gelast, hoewel dit laatste, voornamelijk door de tegenwerking der ambtenaren, zonder gevolg was gebleven. Bovendien had Nederburgh door zijne onverantwoordelijke handelingen, bepaaldelijk tegenover van de Graaff, misbruik van het hem gegeven gezag gemaakt. IJdel en heerschzuchtig van aard, vond hij klaarblijkelijk een groot genoegen in het uitoefenen van zijne uitgebreide macht en ontzag hij zich niet alles daaraan op te offeren. Het oordeel over zijn persoon en zijne verrichtingen kan niet anders dan ongunstig zijn, al kunnen hem geene groote bekwaamheden worden ontzegd.

Aan het einde van zijn bestuur waren de vroeger zoo uitgebreide bezittingen der Kompagnie beperkt geworden tot Java en eenige onderhoorige kantoren, en ook daar kostte het zelfs moeite het gezag door de voortdurende stremming der gemeenschap met het moederland te handhaven. Bovendien waren langzamerhand 's Kompagnie's schepen onbruikbaar voor de dienst geworden en grootendeels verkocht, zoodat aan het einde van de 18de eeuw er bijna geen meer in Indië aanwezig waren. Men had in Indië door verkoop van produkten in eigen behoeften moeten voorzien, en het rijke Java leverde genoeg op, om de zaken nog gaande te houden.

In Nederland hadden inmiddels de groote veranderingen op staatkundig gebied ook veranderingen in het beheer der Koloniën aangebracht, en toen Nederburgh in het vaderland aankwam, was ook de Kompagnie gevallen. Met het jaar 1800 had zij opgehouden te bestaan, en waren haar bezittingen en schulden aan den Staat overgegaan.

HOOFDSTUK XX.

DE VAL VAN DE VEREENIGDE OOST-INDISCHE KOMPAGNIE. 1791—1799.

Uit de verschillende rapporten, door de Staatskommissie in 1791 uitgebracht, was gebleken, dat de Kompagnie met het einde van dat jaar nog een belangrijke som zou noodig hebben om hare uitgaven te dekken. Dien ten gevolge werd in September van dat jaar wederom eene leening van vijf millioen door de Staten van Holland gewaarborgd. In het volgend jaar was de toestand nog altijd dezelfde en zou er eene som van vier millioen noodig zijn. Eenige koop-

lieden hadden zich bereid verklaard een gedeelte van die som voor hunne rekening te nemen, doch toen de veilingen van de Kompagnie niet overeenkomstig hun verlangen werden ingericht, of althans geene beslissing daaromtrent werd genomen, onttrokken zij zich aan de beloofde hulp. De Kompagnie moest daarom weder tot eene gewone geldleening onder waarborg van Holland en Zeeland haar toevlucht nemen, doch kon slechts een vierde van het benoodigde bedrag bijeen krijgen. Dit gaf aanleiding dat de toestand hoe langer hoe hachelijker werd, en zelfs den 1 Maart 1793 door de Staatskommissie aan de Staten van Holland moest worden verklaard, dat zonder tijdige hulp alle betalingen moesten worden gestaakt. Hoewel de oorlog met Frankrijk was uitgebroken en dus de omstandigheden voor het aangaan van leeningen niet gunstig waren, werd toch besloten de Hollandsche Kamers met vier millioen te helpen, waarbij later nog drie en een half millioen werden gevoegd, terwijl Zeeland een bedrag van twee en een half millioen voor zijne rekening nam.

Volgens een verslag, den 6 Maart 1794 door de beide Zeeuwsche Gekommitteerden aan hunne lastgevers ingezonden, achtten zij den toestand der Kompagnie mede zeer ongunstig en hopeloos. De gebeurtenissen kwamen dit oordeel na de omwenteling van 1795 weldra bevestigen. Toen in dat jaar in plaats van de Staten van Holland de Provisionele Representanten als besturend lichaam optraden, werden ook de Gekommitteerden voor de zaken van de Oost-Indische Kompagnie door andere vervangen, waartoe nu werden benoemd van der Velden, Du Tour, Titsingh en van Berestein. Den 15 Junij 1795 bracht deze kommissie een verslag uit, waarin zij, het bestaan van de Kompagnie onmisbaar achtende voor het vaderland, den treurigen toestand blootlegde en verschillende middelen van herstel, die reeds aangewend waren en nog aangewend zouden kunnen worden, besprak. Het geldgebrek had onder anderen reeds doen besluiten het volk op de werven alleen bij afwisseling te laten werken, terwijl daartoe zelfs te Amsterdam het lid van de kommissie, Titsingh, geld had voorgeschoten. Het was gebleken dat de schuldenlast van de Kompagnie in 1794 tot honderd twaalf millioen was gestegen, en het haar onmogelijk was geweest geld op te nemen, terwijl bovendien een groot aantal retoerschepen in de Engelsche havens waren aangehouden, en de vooruitzichten dus zeer donker waren.

De Vergadering van Representanten noodigde de kommissie uit, besluiten in den geest van haar verslag voor te dragen, tot welk

doel haar nog zes leden werden toegevoegd. Deze nieuwe leden waren evenwel eene andere meening toegedaan dan de oude en verlangden ook bij de Kompagnie eene geheele verandering, hetwelk hieruit bleek dat een voorstel om de Bewindhebbers en al de bedienden en arbeiders te ontslaan, thans werd aangenomen.

Dien ten gevolge werd besloten dat Holland in de Algemeene Staatsvergadering het voorstel zou doen om in plaats van het bestaand Bewind een Komité tot de zaken van den Oost-Indischen handel en bezittingen, te benoemen, dat zamengesteld zou zijn uit 28 leden, waarvan Holland twintig, Zeeland drie en de overige provinciën ieder één zouden benoemen.

De Provisionele Representanten van Zeeland waren met dit voorstel geenszins ingenomen en hadden ook een advies van de Kamer van Zeventienen verzocht, waarin dat voorstel natuurlijk met alle kracht werd bestreden, terwijl zij zich tevens verdedigde tegen de beschuldigingen, in het Hollandsche rapport tegen de Kompagnie te berde gebracht. De redenen van den grooten schuldenlast werden verklaard te zijn de mindere ontvangsten en meerdere uitgaven gedurende het tijdperk na 1780. Tot aanvulling had men leeningen moeten sluiten, wier aflossing op korte termijnen zeer bezwarend voor de Kompagnie was geworden. Ook omtrent andere punten werden ophelderingen gegeven, maar vooral wees men op het onrecht dat de Kompagnie zou worden aangedaan, indien, in strijd met het oktrooi, een geheel buiten haar om benoemd Komité als bestuur aan haar hoofd werd geplaatst. Ook de participanten hadden zich omtrent dit punt tot de Kamer van Zeventienen gewend. Reeds den 16 November werd evenwel door de Staten-Generaal, overeenkomstig het voorstel van Holland, besloten het bestuur van de Kompagnie te ontbinden, de Bewindhebbers benevens alle dienaren, beambten, enz. met den 19 Januarij 1796 te ontslaan en het Komité op de voorgestelde wijze aan het hoofd te plaatsen. Bij nader besluit van den 24 December werd het voorstel van Holland op een enkel punt gewijzigd, en werden aan Zeeland zes in plaats van drie leden toebeschikt. De verdere bepalingen hielden in, dat de leden van het Komité geen deelhebbers in de Kompagnie behoefden te zijn; dat de hooge ambtenaren in Indië door de Regering der Republiek zouden worden benoemd en dat jaarlijks eene kommissie zou worden aangewezen om de rekeningen te onderzoeken, bestaande uit leden van de Regering en personen door deelhebbers gekozen. Aan het Komité werden een sekretaris, een fiskaal en een ontvanger toegevoegd. Het Komité zou te Amsterdam zitting hebben; op de overige kantoren,

de vroegere Kamers, werden agenten aangesteld, terwijl een Visitateur-Generaal die van tijd tot tijd zou bezoeken.

Eerst met 1 Maart 1796 trad dit nieuwe bestuur op, terwijl inmiddels het oktrooi voor den tijd van twee jaar, en dus tot het einde van 1798 was verlengd. Door participanten was nog eene poging aangewend om hunne rechten te handhaven, waartoe een adres en memorie bij de Nationale Vergadering werden ingediend; doch deze was toen te zeer met het staatsbelang vervuld om dat van bijzondere personen in aanmerking te nemen.

Weldra bevond ook het Komité zich in groot geldgebrek. Slechts aan een deel der retoerschepen die in 1794 uit Indië waren vertrokken, was het gelukt de Engelschen te ontkomen en in Noorwegen binnen te vallen, vanwaar ze het niet waagden wederom zee te kiezen, zoodat men genoodzaakt was de lading aldaar tegen geringe prijzen te verkoopen. Er bestond dus weinig vooruitzicht op verbetering. Holland werd weêr om hulp aangesproken, maar wilde alleen gelden voorschieten op voorwaarde van ze uit de eerstvolgende verkooping terug te ontvangen. Op de protesten van het Komité hiertegen, verklaarde Holland evenwel geduld te willen hebben.

Ofschoon op deze wijze de zaken werden gaande gehouden, werd de toestand hoe langer hoe ernstiger. Geen schepen kwamen meer uit Indië aan en de Regering aldaar berichtte voortdurend dat zij geene produkten kon zenden, omdat zij die ter voorziening in de noodzakelijkste behoeften aldaar moest verkoopen. In Mei 1797 werd de laatste rekening afgelegd, en kort daarna had de veiling van eenige nog overgebleven goederen plaats. Met de opbrengst werden de dringendste schulden afgedaan, maar aan rentebetaling en aflossing kon niet meer worden gedacht, zoodat dan ook de Nationale Vergadering, die de Staten-Generaal had vervangen, op nieuw handsluiting moest verleenen. Zij wier geldelijke belangen bij de Kompagnie betrokken waren, verlangden dus zeer naar een regeling der zaken.

Inmiddels werd het oktrooi op verzoek van het Komité bij besluit van den Nationale Vergadering van 26 Januarij 1798 nog voor een jaar, dus tot het einde van 1799, verlengd, doch met de bijvoeging: „ten ware inmiddels door de tusschenkomst van eene in te voeren Constitutie voor het Volk van Nederland of door eenige volgende wetgevende vergadering zoodanige beschikkingen werden gemaakt, waarbij het hierbij geprolongeerd octrooi òf voor eenen langeren tijd mogt worden gecontinueerd, òf als overbodig per se komen te vervallen."

Dit laatste had spoedig plaats. In de Staatsregeling van 1798

werden verschillende bepalingen omtrent de zaken van de Kompagnie opgenomen.

Art. 247 luidde: de Bataafsche Republiek neemt tot zich alle de bezittingen en eigendommen der gewezen Oost-Indische Kompagnie, benevens al hare schulden. De octrooijen, voormaals aan die Kompagnie verleend, worden vernietigd.

Art. 248: De geïnteresseerden bij en houders van actiën in de gewezen Oost-Indische Kompagnie worden door de Natie, bij wijze van afkoop, schadeloos gesteld.

Art. 249: De Bataafsche Republiek behoudt voor alsnog aan zich het vervoeren van allerlei goederen naar de Oost-Indiën, die niet aan de handeldrijvende ingezetenen zijn afgestaan, alsmede den aanbreng der voortbrengselen van den grond aldaar, herwaarts, het aanvoeren van thee uit het Rijk van China daaronder begrepen. De Raad, zulks uitvoerende, zal bij voorraad handelen volgens den inhoud van het laatste octrooi, aan het Komité tot de zaken van den Oost-Indischen handel en bezittingen verleend, met zoodanige verdere bepalingen als bij deze acte van Staatsregeling zijn uitgedrukt, tot zoolang dat door het uitvoerend Bewind, op voorstel van den Raad der Aziatische Bezittingen, aan het Vertegenwoordigend Lichaam een nieuw Charter aangeboden en door het laatste zal zijn bekrachtigd.

Hiermede was dus de opheffing van de Kompagnie uitgesproken. Gelijk zoo menige instelling van den vroegeren tijd werd zij in den stroom der onwenteling verzwolgen, maar het denkbeeld dat zij had vertegenwoordigd, den uitsluitenden handel op Indië, leefde nog voort en trad, zij het dan ook onder nieuwe vormen, gedurig weêr te voorschijn.

Een van de voornaamste oorzaken van den achteruitgang der Nederlandsche macht in Indië was de mededinging en latere overmacht der Engelschen. Terwijl de Kompagnie zich vastklemde aan haar monopolie en oude gewoonten, wisten deze met andere natiën haar van een groot gedeelte harer handelsvoordeelen te berooven. Toen zij zich machtig genoeg gevoelden, begonnen zij meer openlijk den strijd en aarzelden niet de Nederlanders van den eenen post voor en den anderen na te verdringen of althans de grootste voordeelen aldaar te ontnemen. De oorlogen in het laatst der vorige eeuw gaven hun daarbij de gelegenheid der Kompagnie groote verliezen toe te brengen. Die verliezen kwam zij nimmer te boven, omdat ook haar inwendige toestand diep bedorven was en zij ook reeds daardoor aan uitputting van krachten leed. De groote uitbrei-

ding van haar politiek gezag vermeerderde haar aanzien, maar ging niet gepaard met eene evenredige vermeerdering van inkomsten; integendeel, de uitgaven stegen hoe langer hoe meer. Daarbij voegde zich langzamerhand eene groote weelde in bestuur en administratie, die de verhouding bij voortduring ongelijker maakte.

De misbruiken bij de ambtenaren in Indië, als het ware te gelijk met de Kompagnie ontstaan, waren met haar opgegroeid en namen ook met haar in omvang toe; zij waren een uitvloeisel van de politiek, die zij als handelslichaam genoodzaakt was te volgen, waarbij altijd haar eigen belang, niet dat van hare onderhoorigen, moest worden behartigd. Daardoor onuitroeibaar, verzwakten die misbruiken de inwendige kracht der Kompagnie zoozeer, dat zij bij de eerste aanleiding moest instorten. Die aanleiding was de oorlog met Engeland in 1780; wel worstelde zij nog twintig jaar om zich weder te verheffen, maar de finantiële achteruitgang belette haar om ooit weder op te staan.

Hoewel het vrij natuurlijk is dat de Kompagnie, bij de toenemende uitbreiding harer zaken, gelden opnam gelijk iedere onderneming in zoodanig geval gewoonlijk doet, was het zeer verkeerd niet alleen geen pogingen aan te wenden om die af te lossen, maar vooral om voort te gaan met groote uitgaven te doen en schulden te maken, zonder dat in evenredigheid meer winsten werden behaald. Toen daarop het groote krediet, dat haar altijd gelden deed verkrijgen, een zekeren schok onderging, en zij meende dit te kunnen herstellen door de zoogenaamde handsluiting, waarmede zij zich feitelijk failliet verklaarde, verdween haar krediet geheel en al en moest zij door den Staat worden bijgestaan. Doch deze hulp herstelde haar niet tot vorige krachten. De verliezen waren te groot, de winsten verminderden, en leening op leening moest worden gesloten, om haar het geld voor de noodige uitgaven te verschaffen; terwijl zij daarbij geheel afhankelijk van den Staat werd. Wel werden pogingen tot verbetering aangewend, maar ook deze liepen op niets uit, waartoe zoowel uit- als inwendige oorzaken bijdroegen, zooals het op nieuw uitbreken van den oorlog met Engeland en de minder doelmatige wijze waarop bij die pogingen werd te werk gegaan. Alles wat van de Kompagnie uitging, was doortrokken van den geest die haar bezielde, en daardoor als van zelf tot onvruchtbaarheid veroordeeld.

Toen eindelijk de omwenteling van 1795 andere mannen aan het bestuur bracht, die zich ten doel stelden alle afzonderlijke lichamen en vereenigingen, die als zoovele kleine Soevereinen het vroegere

Gemeenebest der Vereenigde Provinciën vormden, tot een staatseenheid te maken, was ook het vonnis van de Kompagnie geveld. Met dit begrip van Staatseenheid toch was evenmin overeen te brengen het afzonderlijk bestaan van een lichaam, dat een groot gebied bezat, en feitelijk wel aan den Staat was onderworpen, maar niet door hem werd bestuurd. Ook dit lichaam moest in den nieuwen Staat worden opgenomen, en gereede aanleiding daartoe werd gevonden in den treurigen en afhankelijken toestand van de Kompagnie. Haar val was daardoor onvermijdelijk en werd dan ook weldra verwezenlijkt.

Treurig was het einde van het eens zoo machtige handelslichaam, dat in drie werelddeelen den scepter zwaaide en zooveel had bijgedragen tot de grootheid en den voorspoed van de Nederlandsche Republiek. Nog bij het einde van haar bestaan had zij een aantal bezittingen, die, hoe ook verminderd, haar reeds groote winsten hadden opgeleverd en waarvan vele nog een rijke bron van welvaart voor den Staat konden worden. Die bezittingen gaven Nederland dan ook in de rei der volken nog eene plaats, waarop dit Rijk door zijn anders zoo beperkt grondgebied geen aanspraak zou kunnen maken.

Hebben de monopoliegeest der Kompagnie en de schraapzucht harer ambtenaren in Indië veel kwaad berokkend, en is hare aanwezigheid menig volk, bepaaldelijk in de Molukken, tot rampspoed geweest, eenigzins kan tot hare verontschuldiging de geest der tijden strekken, die nog geen gelijkheid der menschenrassen erkende, en eene exploitatie, eene slavernij van het eene volk ten behoeve van het andere duldde. Hiervan bediende zich dan ook de Kompagnie om haar monopolie te handhaven, waartoe zij bovendien door de zucht tot zelfbehoud werd gedreven.

Als vergoeding voor hare winsten en te gelijk om haar gezag beter te vestigen, bracht de Kompagnie het Christendom in den Archipel, en wel haar eigen geloof, het Christendom der Gereformeerde kerk. Diensvolgens werden de Roomsch Katholieke Christenen die reeds op de Ambonsche eilanden en elders gevonden werden, tot die kerk overgebracht en werd ook naar uitbreiding door den ijver der predikanten gestreefd. Vele van deze, en daaronder verdienen vooral Leidekker, Valentijn, van der Vorm en Werndley met name te worden genoemd, legden zich met alle kracht op het Maleisch toe, en een bijbel in die taal was de vrucht van hunne werkzaamheid, en van de mildheid der Kompagnie in de dagen van haar voorspoed.

Wanneer men de vele gebreken, die bij de Kompagnie reeds zoo

vroeg aanwezig waren, nagaat, moet het verwondering wekken, dat haar bestaan nog zoo lang heeft geduurd. Dit is wel een bewijs van de bekwaamheid der mannen, die de grondslagen der macht van dat lichaam hebben gelegd, en van hen, die daarop hebben voortgebouwd, terwijl het voorzeker van hunne scherpzinnigheid getuigt, dat zij, steeds het aangewezen doel voor oogen houdende, van de omstandigheden op de beste wijze gebruik maakten en daardoor het Nederlandsch gezag een langdurig bestaan verzekerden.

De Kompagnie was een natuurlijke vrucht van den tijd, waarin zij werd geboren, en zij ging te niet, toen hare taak was volbracht, de vruchten van hare werkzaamheid achterlatende. Zij was gelijk een boomstam, die nog dikke takken heeft, maar inwendig geheel is verteerd, zoodat bijna niets dan de schors is vrij gebleven. Wanneer een storm hem van zijn kroon heeft beroofd, wordt hij geveld, maar zijne wortels blijven in den grond en daaruit groeit een nieuwe boom op, die weldra wederom zijne takken uitbreidt, en misschien meer nog dan zijn voorganger het woud tot sieraad en zijn eigenaar tot voordeel verstrekt.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

DRUKFOUTEN EN VERBETERINGEN.

Bladz.	regel	*staat:*	*lees:*
9,	15	onderscheidde	onderscheidden
68	15 v. o.	een gezantschap	een Javaansch gezantschap.
79	7	Ordinaris Raad	Ordinaris Raad van Indië
84	20	De verstandhonding met Palembang was	Met Palembang waren in 1640 en 1642 overeenkomsten gesloten, waarbij de uitvoer van peper bij uitsluiting aan de Kompagnie was toegestaan. De goede verstandhouding was echter
85	19	het jaar 1623	het jaar 1623, toen Soekadana door de Javanen was veroverd en de Nederlandsche loge geplunderd,
85	21 en elders	Bandjarmasin	Bandjermasin
94	6	op de reede van Batavia	op de reeden en in de havens van den Soesoehoenan.
97	2	de Saint Martin,	de Saint Martin, nadat nog bij akte van 15 Januarij 1678 Samarang was afgestaan, behalve de inkomsten, die aan den Soesoehoenan bleven.
118	10 v. o.	behuwelijking	aanhuwelijking
128	15	scheen	schijnt
143	14	's maands	's jaars
144	20	zwerftochten	rooftochten
146	5 en 6	geregeld. Inzonderheid	geregeld, inzonderheid
152	19	buiten Java *moet vervallen.*	

TWEEDE AFDEELING.

NEDERLANDSCH INDIE

BEZITTING VAN DEN STAAT.

1800—1872.

EERSTE TIJDPERK.

VAL VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG.

JAREN VAN OVERGANG

1800—1816.

GESCHIEDENIS

VAN DE

NEDERLANDSCHE OOST-INDISCHE BEZITTINGEN,

DOOR

J. J. MEINSMA,

Directeur van de Instelling voor Onderwijs in de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië te Delft.

DEEL II, 1e STUK.

's HAGE. — JOH. IJKEMA. — 1873.

HOOFDSTUK I.

DE NEDERLANDSCHE BEZITTINGEN NA HAAR OVERGANG AAN DEN STAAT, TOT AAN HET BESTUUR VAN DEN GOEVERNEUR-GENERAAL DAENDELS. REGELING VAN HANDEL EN BESTUUR. 1800 — 1808.

Op het tijdstip dat de bezittingen van de vroegere Oost-Indische Kompagnie aan den Staat overgingen, waren zij voor een groot deel in handen van de Engelschen, daar alleen Java en de posten te Palembang, te Bandjermasin, te Makassar en op Timor, benevens Ternate, nog door de Nederlanders bezet waren; het laatste werd evenwel binnen zeer korten tijd door de Engelschen genomen.

Het eiland Java was verdeeld in het gebied van den Staat en de Rijken van Bantam, Soerakarta en Djokjokarta, welke beide laatsten ook te zamen de Vorstenlanden werden genoemd. Het eerste omvatte: *a.* Batavia, de Bataviasche Ommelanden en de Jakatrasche Bovenlanden, welke laatste naam toenmaals aan de tegenwoordige westelijke Preanger-regentschappen en de residentie Krawang werd gegeven; deze landen stonden rechtstreeks onder den Goeverneur-Generaal; *b.* Tjeribon met de regentschappen Limbangan en Soekapoera, waarover een resident was gesteld; *c.* het Goevernement van Java's Noord-oostkust, waaronder alle regentschappen langs de Noordkust van Tagal tot Banjoewangi werden begrepen, en dat bestuurd werd door een' Goeverneur, die te Samarang resideerde en bovendien onmiddellijk gezag uitoefende over dit en de omliggende regentschappen Kendal, Kaliwoengoe en Demak; onder hem stonden ook de residenten te Tagal, Pekalongan, waartoe ook behoorde het land Oeloedjami (dat aan een Chinees was verhuurd), Japara, Joana en Rembang. Over de geheele kuststreek van Sidajoe tot Banjoewangi, waartoe mede de eilanden Madoera en Bawéan werden gerekend, was een gezaghebber te Soerabaja aangesteld, onder wien een resident te Gresik en militaire bevelhebbers te Pasoeroean en Banjoewangi nog macht uitoefenden. De landschappen Panaroekan en Besoeki waren verhuurd aan den Chinees

Han-Tjanpit voor 6088 Rs. en 35000 ℔ rijst 's jaars, terwijl Malang om niet aan den Regent van Bangil was afgestaan; deze landschappen toch waren, ten gevolge van de oorlogen in het laatst der vorige eeuw, bijna geheel ontvolkt en verwoest en hadden daardoor, niettegenstaande hunne vruchtbaarheid, weinig waarde.

Batavia was steeds de hoofdzetel van het Nederlandsch gezag en de plaats waar de produkten werden aangebracht en ook verkocht, vermits de gestremde gemeenschap met Nederland den afvoer derwaarts belemmerde en men ook geen gelden van daar ontving. In dit tijdvak kwam de koffij meer en meer als een der meest gewilde produkten op den voorgrond, zoodat deze kultuur ook in Oost-Java sterk werd aangemoedigd en van Overstraten als Goeverneur van Java's Noord-oostkust zich daarvoor veel moeite had gegeven. In West-Java waren mede pogingen aangewend die nog hooger op te voeren, door iedere familie een grooter aantal boomen te doen aanplanten; doch de uitslag had niet aan de verwachting beantwoord, daar de produktie niet in evenredigheid was toegenomen. Na de koffij waren de peper en suiker de belangrijkste artikelen van uitvoer, doch het laatste was in die dagen zoo weinig gezocht, dat men, om den voorraad op te ruimen, genoodzaakt was tot dwangmiddelen de toevlucht te nemen.

Gedurende de tweede helft der 18de eeuw was in de Ommelanden van Batavia groote verandering gekomen, dewijl uitgestrekte terreinen met de daarop gevestigde bewoners aan Europeanen en Chinezen in eigendom waren afgestaan en dien ten gevolge vele woeste gronden in kultuur waren gebracht. Wel werd er bijna niets dan rijst op geteeld, omdat het winnen van andere produkten door het monopoliestelsel te zeer werd belemmerd, doch het land had een geheel ander voorkomen gekregen en er werd zelfs rijst van daar te Batavia ter markt gebracht. Evenwel liet de toestand der bevolking, door gemis aan goede politie en vaste verordeningen, veel te wenschen over, daar het bestuur over die streken meestal door Europesche opzichters, mandadoors geheeten, werd gevoerd, die zich niet zelden aan knevelarijen schuldig maakten.

De suikermolens in den omtrek van Batavia kwijnden door de moeijelijkheid om hun produkt te plaatsen, niettegenstaande men getracht had de fabrikanten door mildere bepalingen en voorschotten te gemoet te komen.

De zoogenoemde Bovenlanden of Bataviasche regentschappen waren met de Tjeribonsche regentschappen Limbangan en Soekapoera het groote koffijland voor den Staat. Over de eerstgenoemde was gesteld de Kommissaris over den inlander, die zich echter zeer weinig met het bestuur bemoeide, dat geheel aan de regenten was overgelaten, doch te meer met de inning der kontingenten welke de regenten van verschillende produkten, waaronder natuurlijk koffij het voornaamste was, moesten opbrengen.

De stad Batavia was nog altijd even ongezond als vroeger, en geen afdoende maatregelen waren nog genomen om daarin verbetering te brengen; alleen had van Overstraten het begraven binnen de stad verboden en een terrein daarvoor aangewezen bij Tanabang. Men berekende de verhouding der sterfgevallen onder de Europeanen als van een tot acht, en het is dus niet te verwonderen dat deze meer en meer hun vast verblijf in de voorsteden hielden. Het getal inwoners in de stad en voorsteden werd op 145000 geschat; de bevolking van de Ommelanden was echter volstrekt niet te bepalen.

Het Rijk van Bantam, eenmaal de zoo gevreesde nabuur van Batavia, was van zijne vroegere grootheid geheel vervallen en vooral sedert het jaar 1780 merkbaar achteruitgegaan, mede ten gevolge van de vermindering der peperleverantiën, daar de Lampongsche distrikten, waar dit produkt in de vorige eeuw voornamelijk werd geteeld, naar het schijnt meer en meer door de Engelschen of hunne handlangers werden bezocht en zich tegen hooge prijzen van die specerij meester maakten. De Sultan ontving dus geen geld, en geraakte in schulden. Het Nederlandsch gezag werd er vertegenwoordigd door een resident, terwijl een posthouder te Anjer was gevestigd om op de aankomende schepen te letten. De bevolking van het geheele Rijk werd op 180000 zielen geschat, doch dit cijfer berustte blijkbaar meest op gissingen, daar het aan Europeanen verboden was in Bantam te reizen en men dus geheel op berichten van inlanders moest afgaan.

De Benedenlanden van Tjeribon verkeerden in bedenkelijken toestand, daar de Sultans die er het beheer voerden, zich zeer weinig aan hunne onderdanen lieten gelegen liggen en de meeste dorpen aan Chinezen waren verhuurd. Daardoor was de gehechtheid der bevolking aan hare hoofden zeer verminderd, en dit te meer, omdat, naar hare meening, de erfopvolging op onrechtvaardige wijze was geregeld. Een zwaar onweder broeide er dan ook, dat weldra tot uitbarsting kwam.

Het Goevernement van Java's Noord-oostkust bleef de voorname rijstschuur voor Indië, daar aan de regenten van de verschillende gewesten kontingenten, vooral in dat artikel, waren opgelegd. In 1795 was hiervoor nog bepaald een totaal van 5600 kojans (lasten), waarvan ongeveer 1100 om niet, en de overige tegen betaling van zekeren prijs, die in dat jaar wegens de duurte van dat produkt aanmerkelijk werd verhoogd. Die duurte werd aan verschillende oorzaken toegeschreven, en o. a. aan den verkoop door de ambtenaren aan handelaars van den overwal (Borneo en elders). Naar het schijnt liet de geregelde opbrengst der kontingenten in het begin der 19de eeuw voortdurend veel te wenschen over, zoodat in de jaren 1804 en 1806 onderzoekingen naar de voortdurende schaarschte van rijst werden ingesteld. Sedert de komst der Kommissarissen-Generaal had men hier ook de teelt van koffij en peper aangemoedigd en werd ook eerlang van het eerste produkt een vrij belangrijke oogst verkregen, zonder dat die evenwel geheel aan de verwachting beantwoordde.

De Goeverneur had eene groote macht, en zijne betrekking werd wegens de vele stille winsten, die daaraan verbonden waren, als een der voordeeligste in Indië beschouwd. Van hem hing ook af de verstandhouding met de beide Vorsten, tusschen welke het overige gebied van Java was verdeeld. Te Soerakarta regeerde toen Pakoe Boewana IV, bijgenaamd Bagoes, en te Djokjokarta Amengkoe Boewana II, later Sepoeh bijgenaamd. Zij bezaten hunne Rijken als leenen van den Staat, even als de te Soerakarta gevestigde Pangéran Aria Prang Wedana, opvolger van Mangkoe Negara, wiens gebied naar gissing door 7000 à 8000 huisgezinnen werd bewoond. — De landen dezer Vorsten liepen geheel in elkander, een gevolg van de omstandigheid, dat bij de verdeeling ieder der hoofden bleef bij den Vorst wiens partij hij had gekozen. Alzoo behoorden de regentschappen van de tegenwoordige residentiën Kediri en Banjoemas, benevens gedeelten van Bagelèn, Kadoe, Djokjokarta en Soerakarta tot het Rijk van Soerakarta; het overige van deze residentiën, benevens Madioen, tot Djokjokarta. Hierdoor had men weinig van de Vorsten te duchten, die bovendien elkander niet zeer genegen waren. De bevolking van het gezamenlijk gebied werd gerekend op 1500000 zielen; terwijl die van het Goevernement van Java's Noord-oostkust op een gelijk cijfer werd gesteld.

De Hooge Regering werd aan de Hoven vertegenwoordigd door

residenten, die ook pachters waren van de vorstelijke domeinen en de vogelnestklippen, waarvan zij de opbrengst met den Goeverneur van Java deelden. Bij openbare plechtigheden moesten zij zich aan een vernederend ceremoniëel onderwerpen, hoewel hun invloed dikwijls zeer groot was.

Samarang was eene belangrijke plaats geworden als zetel van het bestuur; ook vond men er eene school tot opleiding voor de krijgsdienst; terwijl bovendien bezettingen lagen op de forten te Soerakarta en Djokjokarta, alsmede op de veldschansen aan den weg van daar naar Samarang. In 1796 was nog een fort te Klatèn gebouwd, bij welke gelegenheid de ruïnen van Brambanan meer algemeen bekend waren geworden.

Sedert 1757 had, op eenige kleine moeijelijkheden na, voortdurend rust op Java geheerscht, en de inlandsche hoofden genoten te veel voordeel van den staat van zaken onder het Nederlandsch gezag, om naar eene verandering te streven, die hen misschien voor een groot deel van hunne inkomsten zou berooven. Hunne onderhoorigen verkeerden wel niet in een gunstigen toestand, maar onder de Vorsten van Mataram was die nog erger geweest, terwijl de Vorstenlanden voortdurend door dessa-oorlogen en roofpartijen onveilig werden gemaakt.

De betrekkingen met Palembang werden steeds aangehouden om het tin, dat volgens kontrakt door den Sultan moest worden geleverd, doch waarvan de hoeveelheid gedurig verminderde, niettegenstaande men altijd een fort met het noodige personeel op de hoofdplaats onderhield om zooveel mogelijk de levering te verzekeren. Dit was de eenige post, die de Kompagnie nog op het eiland Sumatra bezat, evenals Bandjermasin op Borneo, sedert men in 1791 de Westkust van dit eiland geheel had verlaten. Na dien tijd was aldaar de zeeroof meer en meer toegenomen, als wordende door de Vorsten hetzij geduld, hetzij openlijk beschermd, ja zelfs waren er onder hen die zelven zich daaraan schuldig maakten, zooals de bekende Pangéran Anom van Sambas. Bandjermasin, dat voornamelijk om de peper werd aangehouden, was een kantoor van minder belang, dat nooit aan de verwachtingen beantwoordde en ook na de nieuwe regeling van van Boekholtz in 1797 meer verlies dan winst gaf.

Veel moeite kostte het om de orde in het Goevernement van Makassar te handhaven, daar de oorlogstoestand het zeer moeijelijk maakte de posten steeds van het noodige te voorzien en het gar-

nizoen op de vereischte sterkte te houden, ten einde het prestige van het gezag, vooral tegenover den Vorst van Boni, die zijne macht zeer uitbreidde en zelfs aanspraken op het Rijk van Gowa liet gelden, niet te verliezen.

Toen de Goeverneur-Generaal van Overstraten het bestuur alleen in handen nam, was derhalve de toestand der Nederlandsche bezittingen over het algemeen vrij ongunstig. Gedurende een tijdsverloop van vijf jaren was geen schip uit Holland aangekomen, en ter zee was men geheel weerloos geworden, daar men geen oorlogschepen meer in de vaart had. Van deze treurige omstandigheden maakten de Engelschen gebruik om de Nederlanders, waar zij konden, afbreuk te doen en zij daarbij zelfs Java niet ontzagen. In Augustus van het jaar 1800 toch kwamen zij met vijf schepen ter reede van Batavia, bezetten de eilanden Onrust en Kuiper en plunderden de vaartuigen die aldaar geankerd waren. Te Batavia kwam alles in de weer en werd de verdediging zoo goed mogelijk geregeld: die van het kasteel werd opgedragen aan de pennisten en die van de stad aan de burgerij, terwijl de militairen in Weltevreden werden vereenigd; bovendien werden de bepalingen, door van Overstraten vroeger gemaakt omtrent hetgeen ieder bij eene landing van den vijand te doen had, thans wederom herhaald. Om te voorkomen dat de schepen, die op de reede lagen, mede den vijand in handen vielen, werden zij op het drooge gehaald en verbrand, doch met eenige partikuliere schepen werd daarbij zoo ruw te werk gegaan, dat dit aan een aantal menschen het leven kostte. Eerst den 26 Augustus kwam een Engelsch officier aan wal, die kennis gaf dat de ter reede aangekomen schepen, deel uitmakende van het eskader van den Vice-admiraal Rainier, onder bevel van kapitein Ball stonden, en dat deze in last had de havens van Java te blokkeren; tevens verklaarde hij geen voorslagen te doen te hebben, maar dat hij ze wel aan zijn bevelhebber kon overbrengen. Van Overstraten's antwoord was, dat ook hij geen voorstellen verlangde te doen en zijn gedrag zou regelen naar zijn plicht hem voorschreef. Dit kleine eskader onder kapitein Ball was waarschijnlijk bestemd om de voorlooper te zijn van eene landingsvloot, die evenwel achterwege bleef.

Batavia werd nu van den zeekant geblokkeerd, en daar het in het laatst van den oostmoeson was, liep de voorraad rijst op Batavia, die steeds van Oost-Java werd aangevoerd, op 't laatst, zoodat de stad met gebrek werd bedreigd. Om hierin te voorzien,

gelastte van Overstraten den landbouwers in den omtrek der stad zooveel mogelijk voedingsmiddelen te telen en stond daarvoor het onbeperkt gebruik van water uit rivieren en kanalen voor de landerijen toe. Uitvoer van levensmiddelen werd tevens verboden.

Gedurende de maand September ondernamen de Engelschen niets van belang en kregen zij zelfs veel zieken, terwijl de bevolking van Batavia zich langzamerhand aan hunne tegenwoordigheid begon te gewennen. In Oktober deden zij hier en daar landingen en hielden zich een tijd lang aan de Maronde bij de aldaar wonende Javanen op, doch keerden weldra bij de nadering van een detachement militairen onder aanvoering van Nikolaas Engelhard, naar de schepen terug, terwijl de inlanders zich verstrooiden en voor een gedeelte zelfs bij de Engelschen de vlucht namen. Den 9 November verlieten deze eindelijk de reede van Batavia, na op de eilanden Onrust en Kuiper de magazijnen en werkplaatsen geheel te hebben vernield. Dit laatste uitgezonderd, gelukte het hun niet eenig belangrijk voordeel op Java te behalen, en had deze expeditie geen verdere gevolgen.

Naar aanleiding van deze blokkade ontstond er een ernstig geschil tusschen de Raden van Indië Neun en van Ysseldijk, en al het overleg en het gezag van van Overstraten waren noodig om dit bij te leggen. De laatste namelijk gaf den eerste eenigermate de schuld van het verbranden der koopvaardijschepen op den 25 Augustus en van het verlies van menschenlevens bij die gelegenheid, welke beschuldiging door Neun zeer hoog werd opgenomen en op zulk eene beleedigende wijze beantwoord, dat van Ysseldijk voldoening vorderde, een eisch dien hij eerst op verlangen van van Overstraten introk.

Kort daarna waren de Engelschen gelukkiger op Ternate, waar zij tot dien tijd steeds het hoofd hadden gestooten. Sedert Cranssen in het laatst van 1799 het bestuur over dit eiland van Budach had overgenomen, was de toestand er weinig verbeterd. [1])

Terwijl hij zich beijverde de verschillende posten in goeden staat van verdediging te brengen, deed hij spoedig eene poging om Tidor een gevoelige les te geven, hetgeen evenwel door de geringe medewerking der Ternatanen mislukte, waarna hij trachtte door tusschenkomst van zekeren Prins Hassan vrede met genoemd Rijk te sluiten. Deze werd echter eenigen tijd later vermoord, waarna de

[1]) Men zie hierover 1e Deel blz. 234—236.

vijandelijkheden werden hervat, zoodat, toen de Engelschen in Februarij 1801 terugkwamen, het gevaar voor het Nederlandsch gezag op Ternate wederom zeer ernstig werd. Wel slaagde Cranssen er in een aanval der Engelschen af te slaan en hen tot den aftocht te noodzaken, doch in April kwamen zij met sterker macht terug, en den 29 van die maand eischte Kolonel Burr op nieuw de overgave, waartoe Cranssen even weinig als vroeger gezind was. Alzoo werd den 1 Mei de oorlog hervat, doch met minder goed gevolg voor de Hollanders dan vroeger, daar de langdurige oorlogstoestand den moed scheen te hebben verflaauwd; en ofschoon Cranssen alles in het werk stelde om de posten te behouden, werden die zeer slecht verdedigd. Reeds den 8 en 9 Mei werd het fort Kajoe Mérah aan de Engelschen overgegeven en verkregen zij dus vasten voet op het eiland. Den 12 weigerden de pennisten langer te strijden, naar aanleiding waarvan in den Raad van politie werd voorgesteld te kapituleren, en ofschoon zelfs de kommandant van de troepen met dat voorstel instemde, wilde Cranssen er zich niet mede vereenigen, en hield hij, niettegenstaande herhaalden aandrang, vol tot den 19 Junij, toen twee leden van den Raad, van Dokkum en Rodijk, hem overvielen en gevangen namen. Door deze werd nu namens den Raad van politie aan de Engelschen eene kapitulatie aangeboden, ten gevolge waarvan Ternate den 21 Junij aan hen werd overgegeven. Om hun verraderlijk gedrag eenigermate te verontschuldigen, zonden de leden van den Raad een schriftelijk relaas naar Batavia, daarbij als redenen van hunne handelingen aanvoerende het nijpend gebrek aan levensmiddelen tot hongersnood toe, alsmede de houding van Cranssen tegenover hen en anderen gedurende den oorlog. Deze was intusschen te Batavia aangekomen en verantwoordde zich tegen deze beschuldigingen voor eene kommissie uit den Raad van Indië, die in December 1801 een rapport uitbracht, waarin werd voorgesteld hem vrij te spreken, doch de leden van den Raad te doen vervolgen; dienovereenkomstig werd door den Raad van Indië besloten, doch van deze vervolging is niets gekomen, althans verder niets gebleken.

Het bericht van de overgave van Ternate verhaastte waarschijnlijk den dood van den Goeverneur-Generaal, die bij de ontvangst daarvan reeds ernstig ongesteld was. Op zijne reis van Samarang naar Batavia in 1796 had hij eene wonde aan den voet gekregen, welke in het begin van 1801 zeer verergerde en eene ziekte veroorzaakte, die hem verhinderde de vergaderingen van de Rege-

ring bij te wonen en waaraan hij den 22 Augustus 1801 overleed. Men kan hem den lof niet onthouden in hoogst moeijelijke omstandigheden zich gunstig te hebben onderscheiden en meer rechtschapenheid dan vele anderen te hebben aan den dag gelegd.

Siberg, nog altijd waarnemend Direkteur-Generaal van den handel, kon nu als waarnemend Goeverneur-Generaal optreden en werd in die betrekking voorloopig door het Staatsbewind der Republiek bij besluit van 16 April 1802 bevestigd.

Inmiddels waren evenwel tijdingen omtrent den loop der zaken in Nederland en de daarvan te verwachten veranderingen op Batavia aangekomen, en waarschijnlijk werd Siberg hierdoor bewogen reeds in Januarij 1802 zijn ontslag te verzoeken. Toen er in het volgend jaar geruchten omtrent eene zending van nieuwe Kommissarissen-Generaal liepen, herhaalde hij dat verzoek, en bij besluit van 19 Oktober 1804 werd hem verlof gegeven zijne waardigheid over te dragen aan den Direkteur-Generaal Wiese, die nu voorloopig als waarnemend Goeverneur-Generaal optrad en door Koning Lodewijk als zoodanig werd bevestigd.

Bij den vrede van Amiens in Maart 1801 werd Nederland genoodzaakt nogmaals eene schoone bezitting aan Engeland af te staan, want Ceilon moest de prijs zijn, waarvoor de vrede werd gekocht. De overige bezittingen die in handen der Engelschen waren, zouden worden teruggegeven, waartoe de noodige bevelen werden afgezonden, doch eer men in Indië deze overeenkomst geheel had ten uitvoer gelegd, brak de oorlog op nieuw uit (1803), zoodat een aantal bezittingen, bepaaldelijk die op het vaste land en op Sumatra, niet werden overgedragen. Daar Engeland het meerendeel dezer bezittingen slechts bezat als bewaarder om te verhinderen dat ze in Fransche handen vielen, kon men omtrent deze de vraag opperen of zij nu nog altijd Nederlandsche bezittingen bleven, dan wel Engelsch eigendom werden. Bovendien werd de verhouding der overige bezittingen thans geheel anders, nu Engeland de Bataafsche Republiek had erkend, en dus in geval van oorlog recht had hare bezittingen als vijandelijk eigendom te beschouwen en zich toe te eigenen.

Tot overname van de Kaapkolonie werd eene kommissie uit Nederland gezonden, en dit gewest tot een afzonderlijk gebied onder eenen Goeverneur-Generaal gemaakt. Deze betrekking werd opgedragen aan den Generaal J. W. Janssens, terwijl het lid van den Aziatischen Raad, Mr. J. A. de Mist, met de overname en

regeling der zaken werd belast. Nadat de kolonie in Februarij 1803 was overgenomen, was Janssens reeds in Januarij 1806 genoodzaakt haar aan de Engelschen over te geven, daar hij niet bij machte was de Engelsche vloot, die een aanval deed, te weêrstaan.

In Indië haastte men zich de steeds voordeelige specerij-eilanden weêr onder onze macht te brengen en zond dus spoedig derwaarts Kommissarissen, waartoe men — niettegenstaande het Staatsbewind had bevolen geen ambtenaren, die bezittingen aan de Engelschen hadden overgeleverd, weder aldaar in dezelfde of andere betrekkingen aan te stellen — benoemde de reeds meermalen gemelde van Boekholtz en Cranssen, waarvan de laatste tot Goeverneur van Amboina werd aangesteld. Als eerste Kommissaris ging de kapitein bij 's Lands Marine Melissen derwaarts, die later door Buyskes werd vervangen.

Onmiddellijk na het sluiten van den vrede waren uit Nederland oorlogschepen naar Indië vertrokken om er de vlag te vertoonen en tevens met het doel om produkten af te halen. Zoo kwam in den loop van 1802 de kapitein ter zee Dekker met drie schepen aldaar aan, en trad er als bevelhebber van de vloot op. Daar hem evenwel gelast was in Maart 1804 in Nederland terug te zijn, meende hij in Oktober 1803 de reis derwaarts te moeten aannemen, niettegenstaande Siberg hem verzocht nadere berichten omtrent den loop der gebeurtenissen in Europa, welke wederom zeer oorlogzuchtig luidden, af te wachten. Toen Dekker evenwel uit gebrek aan genoegzamen voorraad bij zijn besluit volhardde, werd hem bevolen Mauritius aan te doen, om er hulp van troepen en schepen te vragen, en, ingeval de oorlog was uitgebroken, zelf ook terug te keeren. Nog voordat hij het anker had gelicht, gelastte hem de Goeverneur-Generaal in Indië te blijven, zich daarbij beroepende op een besluit van het Staatsbewind van 3 Mei 1802, dat hiertoe in oorlogstijd machtiging gaf. Daar Dekker als officier bij de Bataafsche Marine weigerde de bevelen van den Goeverneur-Generaal van Indië te erkennen, vertrok hij met drie schepen, Buyskes als bevelhebber over de andere achterlatende; en toen hij op Mauritius niets kon verkrijgen, stevende hij naar de Kaap, waar de oorlogstijding bevestigd werd. Nu keerden twee schepen naar Java terug, en één werd onttakeld, terwijl hijzelf naar Nederland vertrok, waar men hem zijn gedrag zeer euvel duidde en zelfs voor een krijgsraad bracht.

Zoodra de oorlog in Europa op nieuw dreigde uit te barsten, had men den Vice-admiraal Hartsinck, die zich met een eskader in de Middellandsche Zee bevond, last gegeven met vier schepen naar Indië te stevenen en er het bevel over de zeemacht op zich te nemen. Eerst den 16 Junij 1803, dus reeds nadat den Gezant der Republiek in Engeland zijne paspoorten waren toegezonden, kon hij van Ferrol vertrekken, zoodat hij Indiê lang na het vertrek van Dekker bereikte. Hier had hij, met de nieuw ingerichte koloniale marine, dertien schepen, groote en kleine, onder zijn bevel, doch ook hij scheen niet gezind iets tegen de Engelschen te ondernemen, hoewel de Fransche Admiraal Linois er hem toe aanspoorde en ook de Hooge Regering er op aandrong. Hartsinck beweerde vooral tot behoud van Java te zijn uitgezonden en zich niet van daar te mogen verwijderen, zoodat hij er zich toe bepaalde een paar schepen aan Linois mede te geven en van tijd tot tijd de Molukken te doen bezoeken om de gemeenschap open te houden. Deze gedwongen rust werkte zeer ongunstig op de bemanning der vloot; ziekten, verveling, gebrek aan benoodigdheden, die uit Europa moesten komen en nu niet konden worden aangevoerd, waren oorzaak dat het personeel zeer verminderde, terwijl ook vele van de bevelhebbers stierven. Ook het materieel van de vloot ging, uit gebrek aan goede en veilige havens, sterk achteruit. Wel wenschte Hartsinck Soerabaja tot scheepsstation in te richten, doch de Hooge Regering weigerde hiertoe mede te werken, zeggende geen manschappen en geschut te hebben om nieuwe posten te bezetten, daar men zelfs niet in staat was alle aangevraagde behoeften naar de Molukken te zenden, hoewel men te dien tijde op die bezitting bijzonder veel prijs stelde, omdat de specerijen te Batavia gretig door onzijdigen werden opgekocht.

Toen nu in den loop van 1805 een schip in de Java-zee verging en een ander door de Engelschen werd genomen, terwijl de Hooge Regering verklaarde aan de verdedigingsmiddelen te land de voorkeur te geven boven die ter zee, besloot men eenige van de grootste schepen te onttakelen en de bemanning over de andere te verdeelen. Zoo was het aantal schepen reeds zeer verminderd, toen in Oktober en November 1806 de kust van Java ten tweeden male door de Engelschen werd bezocht. Den 18 Oktober naderde een oorlogschip onder bevel van kapitein Rainier de reede van Batavia, veroverde eerst een brik en tastte daarop het

fregat Maria Reigersbergen aan, waarvan de bemanning, grootendeels uit inlanders bestaande, de stukken verliet en het schip dus als een gemakkelijke buit aan de Engelschen in handen viel. Den 27 November volgde een eskader van zeven schepen, waarover de Admiraal Pellew (later Lord Exmouth) het kommando had. Op de reede van Batavia lagen nog een achttal ten oorlog toegerustte schepen en twintig koopvaarders; van de eerstgenoemde werd de Wilhelmina onder Onrust door de Engelschen genomen, terwijl de overige, in plaats van zich in linie te scharen om de Engelschen, die in achttien sloepen naderden, af te weren, naar de modderbank weken, waar zij aan den grond raakten. Een in den tijd van Alting gegeven bevel werd nu nog ten uitvoer gebracht: na de ammunitie, zooveel de tijd toeliet, over boord te hebben geworpen en gaten in de kielen te hebben gehakt, verliet de bemanning de schepen, waarop de Engelschen ze in bezit namen en de stukken nog op de vluchtenden afschoten. De koopvaardijschepen zochten een goed heenkomen; eenige werden door de Engelschen genomen en meêgevoerd, andere tegelijk met de oorlogschepen verbrand. Gedurende vijf dagen zetten de Engelschen hun verwoestingswerk voort, en alles wat zij in 1800 op de eilanden Onrust en Kuiper nog overgelaten hadden, werd nu vernield, terwijl zij het kruithuis in de lucht deden springen. Daarop verdeelde zich het eskader en verliet voor het grootste gedeelte de kust van Java, welke evenwel nog geruimen tijd door herhaalde bezoeken in staat van blokkade werd gehouden.

Reeds sedert het begin van de eeuw heerschten er onlusten in de Sultanslanden van Tjeribon. Van het vroegere viertal dezer Vorsten waren er nu slechts twee over, bekend onder de namen van Sepoeh en Anom. De eerste was reeds in 1765, met voorbijgang van een ouderen broeder, Radja Kanoman geheeten, tot opvolger van zijn vader bestemd en had dezen in 1797 vervangen. Het volk, dat zeer ontevreden was, trok partij voor den onterfde en diens broeders Radja Kaboepatèn en Radja Laoetan, verwachtende van hen verbetering in zijn toestand, terwijl het nog meer werd opgewonden door de geestdrijverij van zoogenoemde tapa's (godsdienstige dweepers, boetedoeners), van welke vooral zekere Bagoes Rangga en Bagoes Sidoeng met zijne zonen Bagoes Arisim en Bagoes Soewasa bekend zijn. De Vorsten bemoeiden zich weinig met hun volk, dat door de Chinezen, die de dessa's huurden, werd uitgemergeld, zoodat dan ook in 1802 de ver-

bittering der bevolking tot uitbarsting kwam en de Chinezen overal werden verjaagd en vermoord. Het daaruit ontstaande volksverloop had ook een nadeeligen invloed op de levering van produkten, zoodat dit de aandacht der Regering trok, die zich nu met de zaak begon te bemoeijen, iets waarvan zij zich tot dien tijd, zooals overal op Java wat den toestand der bevolking betrof, zorgvuldig had onthouden. Vermits het volk zich ten sterkste voor Radja Kanoman verklaarde, wekte dit achterdocht tegen den Prins, die daarop met zijne beide broeders in 1804 naar Batavia werd ontboden. Nu wendde zich de bevolking tot den resident te Tjeribon om hunne terugkomst te verzoeken, doch zij ontving daarvoor straf, waarop zich een duizendtal Tjeribonners naar Batavia op weg begaf om hetzelfde verzoek rechtstreeks aan den Goeverneur-Generaal te doen. In Krawang aangekomen, werden zij echter met geweld teruggedreven, terwijl men de Prinsen naar Amboina verwijderde. De rust was hiermede evenwel niet hersteld, weshalve werd besloten den Raad-extraordinair Walbeeck in 1805 als kommissaris met troepen af te zenden, doch deze kon niets uitrichten, daar de oproerlingen weigerden zijne voorstellen tot onderhandelen aan te nemen en zelfs eenige zijner afgevaardigden vermoordden, terwijl het door gebrek aan wegen zeer moeijelijk was om een krijgstocht te ondernemen. Het land was vol verwarring; de Sultans hadden niet het geringste gezag en gewapende benden maakten alles onveilig. De Regering begreep dan ook in het midden van 1806 nog andere maatregelen te moeten nemen, en dien ten gevolge werd Nikolaas Engelhard, Goeverneur van Java's Noord-oostkust, gelast onmiddellijk met de beschikbare Madoeresche troepen naar Tjeribon te vertrekken en als kommissaris de zaken te regelen.

Engelhard vertrok den 16 Julij derwaarts, vergezeld van een aantal aanzienlijke inlanders en eenigen tijd later gevolgd door de Madoerezen. De troepenmacht die nu in Tjeribon was bijeengebracht, was vrij sterk, maar toch meende Engelhard beter te doen den weg van onderhandeling in te slaan, waartoe hij reeds eenige vertrouwde Javanen had uitgezonden. Het gelukte hem zoodoende met de hoofden der muitelingen Bagoes Sidoeng en zijne zonen Soewasa en Arisim in betrekking te komen, doch deze vorderden vóór alles den terugkeer van Radja Kanoman en zijne beide broeders, verwijdering van een aantal personen die bij het volk gehaat waren, en eenige andere punten, terwijl Engelhard hun

wel voldoening beloofde, maar vooraf onderwerping eischte. Achtereenvolgens werd die nu van de verschillende hoofden verkregen, en alzoo kon eene algemeene vergiffenis worden verleend. Nadat den 28 Augustus eene vergadering van hoofden was gehouden, waarin deze op nieuw hunne reeds gemelde punten van bezwaar hadden uiteengezet, werd den 1 September een nieuwe overeenkomst met de Sultans gesloten, waarbij zooveel mogelijk aan het verlangen der bevolking werd voldaan. De voornaamste bepalingen daarvan waren: 1°. dat de landen in leen werden gegeven aan de Sultans, die ieder een afzonderlijk deel verkregen, terwijl bij ieder een Rijksbestierder en eenige mantri's als ondergeschikte ambtenaren door de Regering zouden worden benoemd; 2°. dat aan de Chinezen het verblijf in de binnenlanden en het huren van dessa's werd verboden; 3°. dat de rechtspleging werd overgebracht bij een landraad, waarvan de resident voorzitter was; en 4°. dat aan de Sultans een jaarlijksch inkomen van 1125 Rs. ieder werd toegelegd, onder verplichting van produkten te telen en eene bepaalde hoeveelheid rijst op te brengen. Radja Kanoman en de beide andere Prinsen kwamen nu in 1807 terug, doch de latere regeling door Daendels liet deze schikking niet geheel tot uitvoering komen.

Gedurende het jaar 1807 werd de vernietiging der Nederlandsche scheepsmacht door de Engelschen voltooid, die voortdurend jacht maakten zoowel op oorlog- als op koopvaardijschepen. Zoo werd in Augustus de korvet Scipio bij Samarang door hen genomen, en daarmede ging het eenige nog zeewaardige schip verloren. Wel lagen de onttakelde linieschepen nog voor Gresik, maar men was niet in staat die te bemannen, terwijl bovendien een gedeelte van het scheepsvolk weigerde den eed aan Koning Lodewijk af te leggen, waarom men hen afbetaalde en ontsloeg. Toen Wiese als Goeverneur-Generaal voorloopig was bevestigd en tevens tot opperhoofd van de land- en zeemacht in Indië benoemd, werd ook Hartsinck onder hem gesteld. Deze omstandigheid en het besef dat er bijna geen schepen meer waren, schenen voor dezen redenen genoeg om zijn ontslag te vragen en zich naar Amerika te begeven, waar hij in 1808 overleed. Spoedig na zijn vertrek ging ook het overschot van zijne vloot te niet.

Om de schepen in de Straat van Madoera eenigszins te beveiligen, had men batterijen aangelegd bij Gresik en op Madoera, waarvoor vooral kapitein Cowell, een Amerikaan van geboorte,

doch sedert 1802 in dienst van den Staat, zich zeer had beijverd, terwijl een drijvende batterij bij het eiland Mengari was geplaatst. Desniettemin gelukte het Pellew, toen hij den laatsten November 1807 met acht schepen in Straat Madoera kwam, zelfs onder het vuur van eene batterij van den Madoereschen wal, zonder moeite tot voor Gresik door te zeilen, waar Cowell van zins was tegenstand te bieden, doch daarin verhinderd werd door een verbod van den Raad van politie te Soerabaja, die hem zelfs arrest oplegde. Van de verdediging kwam dus niets. Zoodra had niet de Engelsche Admiraal eene ernstige bedreiging doen hooren, of alles vluchtte naar Soerabaja, waarna Gresik door de zijnen werd bezet en de aldaar liggende schepen in zijne handen vielen. Dien ten gevolge werd door den Raad van politie te Soerabaja aan den bevelhebber von Franquemont volmacht gegeven om eene kapitulatie te sluiten, welke den 3 December geteekend werd en waarvan de hoofdbepalingen waren dat de versterkingen te Sambilangan (op Madoera) en te Gresik zouden worden geslecht en de Engelsche vloot voorzien worden van proviand. Hierdoor werden de magazijnen te Soerabaja en eenige koopvaardijschepen, die daar op de reede lagen, gespaard. De Engelschen hadden nu hun doel, de vernietiging der Hollandsche scheepsmacht, bereikt; de geregelde gemeenschap tusschen de verschillende bezittingen was verbroken en voor hen was het gemakkelijk ze achtereenvolgens in bezit te nemen. Dit waren de laatste belangrijke gebeurtenissen onder het bestuur van Wiese, wiens opvolger kort daarna op Batavia aankwam.

Gedurende het tijdvak van acht jaren, dat sedert de opheffing der Kompagnie was verloopen, was men in Nederland, grootendeels ten gevolge van de ongunstige tijdsomstandigheden, slechts gedeeltelijk kunnen slagen den handel op en het bestuur van de Oost-Indische bezittingen behoorlijk te regelen. De gemeenschap was met eene korte tusschenpoos voortdurend gestremd; een groot deel dier bezittingen was nog in handen van de Engelschen; en in Nederland volgde de eene verandering in het Staatsbestuur op de andere, terwijl alles er nog zeer in ongeregelden toestand verkeerde, waaronder ook de belangen van de overzeesche gewesten moesten lijden.

Toen de Kompagnie was opgeheven, loste zich de regeling van

hare nalatenschap op in drie kwestiën, namelijk: de vergoeding voor hare aandeelhouders, de handel op en in Indië, en het bestuur aldaar.

In art. 248 der Staatsregeling van 1798 was omtrent het eerste punt bepaald, dat de aandeelhouders bij wijze van afkoop zouden worden schadeloos gesteld. Als eerste stap daartoe werden zij door den Agent van Finantiën Gogel opgeroepen tot eene vergadering op 5 Maart 1800, doch men kwam toen overeen deze zaak tot na het sluiten van den vrede te laten rusten. Toen hierop in het najaar van 1801 uitzicht bestond, zonden een aantal deelgerechtigden een adres in bij het Staatsbewind, waarin zij, naar aanleiding van de in de vredespreliminairen opgenomen bepaling, dat Ceilon aan Engeland zou worden afgestaan, hunne vorderingen bloot legden. De Hoogleeraar Cras, die zich ook reeds in 1795 op den voorgrond had gesteld, wordt genoemd als de steller van dit adres, dat vooral zeer hevig werd bestreden door het lid van den Aziatischen Raad Mr. S. Izn. Wiselius. Bij hnnne redeneringen schenen beide partijen den bestaanden toestand over het hoofd te zien, en alleen uit te gaan van dien welken zij verlangden. De aandeelhouders spraken over de Oost-Indische bezittingen alsof zij hun, of althans der Kompagnie, nog geheel toebehoorden; deze was naar hunne wijze van zien wederrechtelijk opgeheven, zoodat zij natuurlijk eene belangrijke schadevergoeding eischten. Wiselius daarentegen beweerde, dat hun geen de minste schadevergoeding toekwam, omdat de Kompagnie de bezittingen slechts in vruchtgebruik gehad had en ze eigenlijk aan den Staat behoorden. Dien ten gevolge liep de strijd over de wijze waarop de Kompagnie hare landen bezeten had: of zij namelijk haar in eigendom hadden toebehoord, en zij dus geheel naar willekeur daarover konde beschikken, zooals Cras c.s. beweerden, dan wel of, zooals Wiselius wilde, het grondgebied aan den Staat behoorde, en de Kompagnie daarvan slechts het vruchtgebruik had gehad, terwijl haar eigendom zich bepaalde tot de op de gronden staande gebouwen en de op verschillende wijzen verkregen produkten. Natuurlijk kwam men nu ook bij de berekening van de waarde der bezittingen van weêrszijden tot zeer verschillende cijfers. Bovendien waren beide partijen het niet eens omtrent het bedrag der schulden, die de een veel hooger, de ander veel lager stelde dan de som van *f* 119000000, die men in Maart 1796 had aangenomen. Een aantal geschriften over en wêer zagen het licht,

zonder tot eenige uitkomst te leiden. Nadat den 29 Julij 1802 door het Staatsbewind een voorstel aan het Wetgevend Lichaam was gedaan om door middel van afkoop de aktiehouders schadeloos te stellen, dewijl de aktiën gedeeltelijk in handen waren van korporatiën en gestichten, die er hunne inkomsten van trokken, werd door deze Vergadering bepaald dat de beslissing hierover zou worden uitgesteld tot na de te verwachten regeling van handel en bestuur. Het schijnt dat deze kwestie hiermede, misschien ook ten gevolge van den op nieuw uitgebroken oorlog, begraven is en dat later de aktiën, even als de obligatiën ten laste van de Kompagnie, onder de schulden van den Staat zijn opgenomen.

Het was natuurlijk dat bij den val der Kompagnie de vraag rees, op hoedanige wijze voortaan de handel op Indië zou worden gedreven, terwijl hiermede ten naauwste zamenhing eene andere, van wier beantwoording eigenlijk die der eerste afhankelijk was, namelijk hoe de Staat het meeste voordeel van zijne nieuwe bezittingen zou kunnen trekken. Het gereede middel hiertoe lag voor de hand. De produkten, welke vroeger de Kompagnie op verschillende manieren verkreeg, waren nu eigendom van den Staat, en voor rekening van dezen was daarin dan ook, voor zoover dit mogelijk was, sedert eenigen tijd handel gedreven. Men had hiermede slechts voort te gaan, en zoo zouden dan door den Staat de rechtstreeksche voordeelen van zijne bezittingen worden verkregen; de rollen zouden dan zijn omgekeerd, en in de plaats van den Koopman-Soeverein trad de Soeverein-Koopman op. Hiertegen verhief zich evenwel terstond de krachtige stem van Dirk van Hogendorp, daarin weldra ter zijde gestaan door zijn broeder, G. K. van Hogendorp, welke beide zich in verschillende geschriften voor den vrijen handel op Oost-Indië verklaarden.

Tot verdediging van het eerste gevoelen kon men wijzen op de omstandigheid, dat de Kompagnie een aantal leveringskontrakten met Vorsten in den Archipel had gesloten, bepaaldelijk voor peper en tin; dat aan haar op Java groote hoeveelheden produkten als schatting of tegen geringe betaling werden opgebracht, en dat zij het monopolie in de Molukken had; dit alles kwam nu aan den Staat en hiermede was toch vrije handel geheel onvereenigbaar, zoodat de Staat daardoor wel gedwongen was dien geheel aan zich te houden, of, zooals sommigen, vooral

de verdedigers van de oude Kompagnie, wilden, dien wederom uitsluitend aan eene bepaalde maatschappij af te staan. De beide van Hogendorpen waren daarentegen van meening, dat, behoudens eenige uitzonderingen, de geheele handel in en op Indië aan partikulieren moest worden overgelaten, en de Staat alleen door belastingen inkomsten moest verkrijgen; dat daarmede eene geheele omwenteling van het thans gevolgd stelsel van bestuur, bepaaldelijk op Java, moest gepaard gaan, werd door Dirk van Hogendorp volmondig erkend, die dan ook alle gedwongen leverantiën en heerediensten wilde afschaffen en individueel landbezit invoeren. In 1801 werd door den Aziatischen Raad het gevoelen van den gewezen Kommissaris-Generaal Nederburgh gevraagd, die zich tegen het stelsel van van Hogendorp verklaarde en behoud van den bestaanden toestand en van den uitsluitenden handel wenschte. Dit advies werd door de beide van Hogendorpen in verschillende geschriften beantwoord, waarin de vrije handel op nieuw werd verdedigd, met uitzondering alleen van dien op China, waarvoor zij eene kompagnie, vooral wat de thee betrof, verlangden. Verder wilden zij den handel op Japan verpachten en het monopolie van muskaatnoten en foelie behouden, doch dat van de kruidnagelen loslaten, dewijl de Engelschen jonge plantjes van dezen boom naar elders hadden overgebracht en het dus niet meer mogelijk zou zijn het monopolie van dit produkt te handhaven.

Het derde punt, de inrichting van het bestuur in Indië, was dus ten naauwste met het tweede verbonden, en de beslissing over beide kon derhalve moeijelijk worden gesplitst, evenmin als tot nu toe het beheer van beide was gescheiden geworden, dat nog steeds in handen was van den Raad der Aziatische Bezittingen, die overeenkomstig de Staatsregeling van 1798 was opgetreden en den 22 Mei 1800 het Komité tot de zaken van den Oost-Indischen handel en bezittingen had vervangen. Daartoe was hij gesplitst in drie departementen: *a.* dat van de Indische zaken; *b.* dat van handel en zeevaart; *c.* dat van finantiën. Toen nu bij den vrede van Amiens den 25 Maart 1802 de Republiek door Engeland werd erkend, en alle bezittingen in andere werelddeelen werden teruggegeven, met uitzondering van Ceilon, was het hoog tijd eene vaste bepaling omtrent den handel te maken, te meer, daar men meende dat eene menigte produkten te Batavia in voorraad waren. Het schijnt evenwel, dat in den strijd die over de bestaande kwestiën werd gevoerd, het Staats-

bewind meer inlichtingen verlangde dan de Aziatische Raad kon geven; althans op den 11 November 1802 werd eene kommissie benoemd, aan welke de beantwoording werd opgedragen van de vraag: »op welken voet en wijze in het vervolg de handel in 's Lands Bezittingen in Oost-Indië zou behooren gedreven te worden en die Bezittingen bestuurd, in voege dat aan deze den hoogstmogelijken trap van welvaart, aan den koophandel der Republiek het meeste nut, en aan 's Lands financiën het meeste voordeel worden aangebracht."

Met lofwaardige onpartijdigheid werden de beide mannen, die bij de beantwoording dezer vraag geacht werden de tegenover elkander staande stelsels te vertegenwoordigen, mede tot leden van deze kommissie benoemd, welke bestond uit J. Meerman, F. O. J. Ponthoi, W. Six, C. A. Verhuell, R. Voute, Nederburgh en D. van Hogendorp. Aanvankelijk hadden Verhuell en Nederburgh bedankt, omdat zij met van Hogendorp te veel in gevoelen verschilden, doch na herhaald verzoek van het Staatsbewind namen zij het lidmaatschap aan. Reeds den 16 Februarij 1803 diende deze kommissie een voorloopig voorstel omtrent den handel bij het Staatsbewind in, ten gevolge waarvan eenige bepalingen dienaangaande bij publikatie van 1 Maart 1803 werden afgekondigd. Voorloopig werd opengesteld de handel uit Nederland op de West van Indië, waaronder werden verstaan alle bezittingen ten westen van Batavia, in alle waren, behalve ammunitie en opium. Van Batavia werd alleen de uitvoer toegestaan van suiker, en ook van andere artikelen als deze door het Indisch Bestuur weder verkocht; de handel van haven tot haven (binnenlandsche handel) was geheel vrij. Dien ten gevolge behield de Staat zich het recht voor om een aantal produkten naar Nederland over te brengen; ook mochten geene andere havens worden aangedaan, dan die vanwaar men was uitgezeild.

De kommissie had intusschen hare werkzaamheden voortgezet, en als vrucht daarvan den 31 Augustus 1803 een rapport uitgebracht, waarin hare opiniën omtrent de verschillende punten, die tot beantwoording van de haar gestelde vraag moesten dienen, waren blootgelegd, terwijl daarbij was gevoegd een koncept-charter, dat de daarmede overeenkomende bepalingen bevatte.

Zich geheel van een oordeel over het gebeurde met de Oost-Indische Kompagnie onthoudende, bepaalde de kommissie zich geheel tot den bestaanden toestand, om daaruit op te maken

welke regeling zij wenschelijk zou achten. Zij wilde daarom de kontrakten van levering met Bantam, Palembang en Bandjermasin behouden, evenzeer als het monopolie van specerijen in de Molukken, terwijl zich omtrent de belangrijke kwestie der kontingenten en gedwongen leverantiën op Java, twee tegenovergestelde meeningen openbaarden, welke ook reeds vroeger door ieder van de beide leden der kommissie Nederburgh en van Hogendorp waren voorgestaan en thans door hen wederom in afzonderlijke memoriën werden verdedigd. De kommissie was na rijpe overweging van oordeel, dat de toestand op Java onbestaanbaar was met vrije en onbepaalde beschikking over het produkt; immers er was geen onbeperkte eigendom van grond; de landen dienden alleen voor de rijstkultuur en werden gebruikt om diensten te betalen, hoofden en geestelijken te onderhouden en de kontingenten op te brengen. Aan zoodanige orde van zaken waren te veel belangen verbonden, terwijl het voor'shands onmogelijk werd geacht de tot nu toe behaalde winsten door belastingen te vervangen. De kommissie verklaarde zich dus voor het behoud van het bestaande, zoodat Nederburgh, die dit gevoelen voorstond, op dit punt de overwinning behaalde.

Den suikerhandel wenschte de kommissie vrij te laten, doch met schadeloosstelling voor den Staat, omdat zij bij hare voorstellen het beginsel tot grondslag legde, dat de koloniën voor den Staat zijn. De overige opgebracht wordende produkten zouden naar Nederland ten verkoop moeten worden overgevoerd, daar dit het meeste voordeel, zoowel finantiëel als merkantiëel geacht werd te geven; dit moest evenwel tot later worden uitgesteld, als de vrede de gestremde gemeenschap weêr zou openen. De theehandel zou, overeenkomstig het vroeger medegedeelde voorstel van Dirk van Hogendorp, worden overgedragen aan eene afzonderlijke kompagnie, voor welke een ontwerp-oktrooi bij het rapport was gevoegd, en die tevens op Indië zou mogen handel drijven, maar zonder ander privilegie, dan dat zij den overvoer van produkten voor den Staat op zich nam. Men was eenigzins in twijfel omtrent den amfioen, dien men in Malakka zou willen toelaten ten behoeve van den handel op de landen die niet tot de Nederlandsche bezittingen behoorden, terwijl men in deze laatste het gebruik zooveel mogelijk zou willen beperken.

Na dit omtrent den handel te hebben gezegd, ging de kommissie over tot de mededeeling van de beginselen van bestuur,

die zij in de toekomst wenschte gevolgd te zien. Het toezicht over den gang van zaken, meende zij, zou moeten worden uitgeoefend door den Aziatischen Raad, die zich voortaan niet meer met handelszaken zou hebben te bemoeijen; bestuur en rechtspleging moesten, even als bestuur en administratie, van elkander worden gescheiden; aan de ambtenaren moesten, in plaats van de verschillende inkomsten, die zij tot nu toe genoten, vaste bezoldigingen worden toegelegd; zij zouden in vier klassen worden verdeeld in plaats van de nog gebruikelijke titels van koopman, enz.; van de gedwongen leverantiën werden alleen die in rijst, koffij en peper behouden, de overige zouden worden afgeschaft tegen verhooging van andere of tegen eenige pacht. Het behoud van de kontingenten en heerediensten maakte tevens dat van de regenten als hoofden van het volk en leenmannen van den Staat noodzakelijk.

Zoo was de strijd tusschen Nederburgh en van Hogendorp voor het oogenblik beslist en had bij de kommissie de konservatieve koloniale politiek, die door Nederburgh werd voorgestaan, in vele opzichten gezegevierd; zij had datgene verworpen wat zij begreep niet meer behouden te kunnen worden, en tegelijkertijd de middelen aangewezen om de ergste misbruiken in Indië te voorkomen; haar arbeid bestond dus in een grondig onderzoek naar den staat van zaken in Indië zelf, en in de eerste ernstige proeve om handel en bestuur naar vaste regeringsbeginselen in te richten. Het door haar ontworpen charter diende dan ook tot model voor latere reglementen en instruktiën, en was de grondslag waarop de eerste pogingen tot hervormingen in Indië werden gebouwd.

Het duurde nog tot September 1804 eer het charter voor de Aziatische Bezittingen werd vastgesteld, dat op enkele bepalingen na, geheel overeenkomstig het ontwerp van de kommissie was ingericht; zoo werd, bij voorbeeld, tegen haar advies de verkoop van koffij en peper in Indië gelast.

Inmiddels had men getracht het bestuur in Indië te regelen, dewijl Siberg zijn ontslag had gevraagd. Door de kommissie van Marine en Koloniën uit het Staatsbewind, werd voor de betrekking van Goeverneur-Generaal Dirk van Hogendorp voorgedragen, maar op deze voordracht viel geen beschikking.

Nadat in Mei 1804 de zetel van den Raad der Aziatische Bezittingen naar 's Gravenhage was overgebracht, — bij welke gelegenheid eenige leden, die tot de vurigste patriotten behoor-

den, zoo als Wiselius, daaruit waren verwijderd en o. a. Nederburgh tot lid was benoemd, — werd de Raad uitgenoodigd eene voordracht voor de betrekking van Goeverneur-Generaal te doen. De Raad was evenwel van meening, dat het wenschelijk was eerst het charter vast te stellen, maar tevens, tot tijdelijke voorziening, wegens den hoogen leeftijd van Siberg, den eersten Raad van Indië Wiese tot Goeverneur-Generaal ad interim te benoemen. Hieraan werd echter eerst in Oktober van dat jaar gevolg gegeven, nadat in September, op herhaalden last van het Staatsbewind, een drietal door den Raad was aangeboden, want men was nu tot andere gedachten gekomen en wilde eene kommissie van drie leden naar Indië zenden tot invoering van het charter, een van welke dan tevens als Goeverneur-Generaal zou optreden.

De tijdsomstandigheden lieten de uitvoering dezer plannen niet meer toe, daar de optreding van den Raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck als hoofd van den Staat weder eene geheele verandering in het bestuur bracht. Deze nam de zaken der koloniën zeer ter harte, en benoemde den 11 November 1805 tot Kommissarissen-Generaal over Bataafsch Indië den Prokureur-Generaal bij het Nationaal Gerechtshof, Mr. C. Th. Elout, en den Gezant bij het Hof van Portugal, C. H. van Grasveld, die tevens tot Goeverneur-Generaal en Luitenant-Generaal werd aangesteld. Den 27 Januarij 1806 werden een reglement op het beleid der regering, het politiewezen en den handel, benevens instruktiën voor de Kommissarissen-Generaal vastgesteld. Deze verordeningen weken op enkele punten van de voorstellen der kommissie af; zoo werden koffij en peper ook nu niet als monopolie behouden, en de bepaling niet opgenomen, dat de beginselen van eigendom van grond en afschaffing van heerediensten op Java niet in aanmerking mogten komen als gronden van de verbetering voor het inwendig bestuur; terwijl bovendien de belangen van den Staat naast die van den inlander werden gesteld. Een aantal personen zou in verschillende betrekkingen worden uitgezonden, en vooral voor de reorganisatie van het rechtswezen werden nieuwe leden van den Hoogen Raad van Justitie benoemd, waaronder ook de later zoo bekende Mr. H. W. Muntinghe.

Reeds hadden de Kommissarissen-Generaal de reis naar Indië ondernomen, toen de wil van Keizer Napoleon de Bataafsche Republiek herschiep in een Koningrijk Holland, met zijn broeder

Lodewijk Napoleon als Vorst aan het hoofd. De nieuwe konstitutie bepaalde in art. 12 omtrent de Koloniën, dat het bestuur door bijzondere wetten zou worden geregeld, en dat de ontvangsten en uitgaven zouden worden beschouwd als een gedeelte van die van den Staat; tevens werd in art. 36 het beheer uitsluitend aan den Koning opgedragen.

Nadat Lodewijk in Junij 1806 zijne intrede had gedaan, wijdde hij terstond zijne aandacht aan de Oost-Indische bezittingen, naar men wil op last des Keizers, aan wien dit door C. H. Verhuell was voorgesteld. Een »Exposé succinct des établissements Hollandais aux Grandes Indes", door Nederburgh opgesteld, werd daartoe aan Koning Lodewijk voorgelegd. Den 29 Julij werd de Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissementen vervangen door een Ministerie van Koophandel en Koloniën.

Terwijl men bij de behandeling van de koloniale zaken slechts had gedacht aan handel en bestuur en de daarin te brengen hervormingen, trad thans nog een ander verlangen op den voorgrond, namelijk om de bezittingen tevens in zoodanigen verdedigbaren toestand te brengen, dat men hare verovering door de Engelschen zou kunnen verhoeden. Hiervoor was zeker geen der beide uitgezonden Kommissarissen-Generaal, die reeds te Rio Janeiro waren aangekomen, de geschikte man. Zij werden daarom teruggeroepen en kwamen den 4 Januarij 1807 wederom in Nederland aan, waar den 28 daaraanvolgende de toenmalige Kolonel-Generaal Mr. Herman Willem Daendels tot Goeverneur-Generaal van de Hollandsche Bezittingen beoosten de Kaap de Goede Hoop werd benoemd.

HOOFDSTUK II.

HET BESTUUR VAN DEN GOEVERNEUR-GENERAAL DAENDELS. 1808—1811.

Mr. Herman Willem Daendels was een zeer bekend persoon in Nederland door de rol, die hij bij de verschillende staatkundige gebeurtenissen in het laatst der vorige eeuw had gespeeld, en door den naam, dien hij zich bij de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland in 1799 als legerhoofd had verworven.

Dat Koning Lodewijk onder invloed van Keizer Napoleon hem tot zulk een belangrijken post bevorderde, was vooral omdat hij in zijne militaire bekwaamheden groot vertrouwen stelde; doch Daendels heeft getoond niet alleen een goed krijgsoverste, maar ook een goed bestuurder te zijn, toen hij geroepen werd Indië naar andere beginselen, dan tot dien tijd gevolgd waren, te beheeren; immers aldaar was ook na de opheffing der Kompagnie alles op denzelfden voet gebleven' als gedurende haar bestaan, en dus de ordonnantie van 1680 voor bestuur en administratie nog van kracht.

Reeds de benoeming van Daendels was in zoover eene nieuwigheid, dat hij, vóór hij zijne betrekking aanvaardde, nooit in Indië was geweest, zooals op een enkele uitzondering na, met al zijne voorgangers wel het geval was; ook de bepaling van zijn traktement en de hem gegevene instruktie, benevens die voor den Goeverneur-Generaal en Raden, waren eene afwijking van de toen bestaande gewoonten. Zijn traktement werd bepaald op *f* 118000, en *f* 12000 als generaal, terwijl *f* 5000 pensioen aan zijne weduwe zou worden toegelegd, indien hij binnen vier jaar kwam te overlijden.

In de instruktie voor den Goeverneur-Generaal waren de bepalingen voor de militaire zaken waarschijnlijk onder medewerking van Daendels zelven vastgesteld. Hem was daarbij als een zijner eerste plichten opgedragen het organiseren van de landmacht en het omzien naar etablissementen om 's Lands oorlogsschepen de noodige herstellingen te doen ondergaan. Omtrent de in te voeren hervorming van bestuur en administratie werden hem geen bepaalde bevelen gegeven. Hij had toe te zien dat 's Lands gelden met eerlijkheid en zorg werden beheerd en de noodige spaarzaamheid werd in acht genomen; verder werd hem gelast een onderzoek in te stellen omtrent de veranderingen in de bij de Javanen bestaande inrichtingen, welke in het rapport der Staatskommissie van 31 Augustus 1803 waren besproken, evenzeer als omtrent het monopolie van koffij en peper voor den Staat. Inmiddels mogten geen belangrijke veranderingen worden gemaakt, tenzij die, in overleg met de regenten, werden noodzakelijk geacht om het lot van den minderen inlander te verbeteren. Tevens moest hij het houden van pandelingen verbieden, streven naar verzachting van het lot der slaven, en den slavenhandel trachten tegen te gaan; eindelijk werd hem gelast, middelen te beramen tot verbetering van den gezondheidstoestand van Batavia. Terwijl hem verlof werd gegeven gedurende den oorlog de

produkten te verkoopen, die anders naar Nederland zouden worden overgebracht, moesten de uitgaven »zooveel doenlijk" worden bestreden uit de territoriale inkomsten, doch hem werd toegestaan tot een maximum van *f* 600000 wissels op de Regering in Holland te trekken. Bovendien moest zijne administratie geheel van de vorige gescheiden blijven. — Op denzelfden dag, 9 Februarij 1807, werd ook eene instruktie voor den Goeverneur-Generaal en Raden vastgesteld, waarbij de macht van den eerste zeer werd uitgebreid: hem alleen werd de bevoegdheid toegekend voorstellen in beraadslaging te brengen, en ook om tegen den zin van de meerderheid een besluit te nemen en uit te voeren; evenwel moesten de besluiten worden afgekondigd als vastgesteld door Goeverneur-Generaal en Raden, zoodat de Raden toch als mederegerend werden beschouwd. Bij geheime dekreten van dezelfde dagteekening werden nog verschillende voorschriften aan Daendels gegeven, en hem ook machtiging verleend de Hooge Regering te ontbinden en op nieuw zamen te stellen, waardoor deze in werkelijkheid geheel van hem afhankelijk werd en de bepalingen in de instruktie zoo goed als nietig werden gemaakt.

Terwijl men eerst voornemens was geweest Daendels met een oorlogsschip te laten vertrekken, werd later beter geacht een eskader naar Indië te zenden onder bevel van den Schout-bij-Nacht Buyskes; doch daar men een hoofd voor Indië van het allergrootste belang rekende en de uitrusting van dit eskader nog eenigen tijd kon aanhouden, werd er besloten dat Daendels alleen met een klein gevolg de reis zou aannemen. Hij ging daarom reeds den 18 Februarij op weg naar Parijs, waar hij aan den Keizer werd voorgesteld, en vertrok van daar naar Lissabon. Uit vrees van den Engelschen in handen te vallen, stak hij op een klein vaartuig naar de Kanarische eilanden over, waar hij voor de verdere reis een schip huurde. Zoo zette hij, slechts van een enkel adjudant vergezeld, den 1 Januarij 1808 te Anjer voet aan wal, zonder voorzien te zijn van de stukken, die zijne identiteit en aanstelling moesten bewijzen, daar deze zich met een gedeelte van zijn gevolg aan boord van een door de Engelschen genomen schip bevonden. Nogtans aarzelde Wiese niet hem den 14 Januarij 1808 het bestuur over te dragen.

Intusschen had men in Nederland geen berichten omtrent Daendels ontvangen en wist men dus niet of hij al dan niet aan de Engelschen was ontkomen, weshalve den 17 Mei 1807 aan den

Schout-bij-Nacht Buyskes gelast werd, zoo stil en zoo spoedig mogelijk onder neutrale vlag naar Indië te vertrekken als bevelhebber der zeemacht, en tevens met den titel van Luitenant-Goeverneur-Generaal, om, als Daendels nog niet mocht zijn aangekomen, het bestuur van Wiese over te nemen. Buyskes deed de reis over New-York en kwam in April 1808 te Batavia aan, waar hij Daendels reeds in de volheid zijner macht gevestigd vond.

Krachtens zijne instruktie ontbond Daendels de Hooge Regering terstond na zijne optreding, doch stelde ze voorloopig weder aan, waarna hij den 30 Maart 1808 haar voor goed regelde en zamenstelde. Tevens trok hij de korrespondentie met de Ministers aan de Hóven van Soerakarta en Djokjokarta geheel aan zich, zonder de tusschenkomst van den Goeverneur van Java.

Een zijner eerste regeringsdaden was, den overste von Franquemont en den kapitein ter zee Cowell ter verantwoording te roepen wegens het gebeurde te Soerabaja en Gresik bij den aanval der Engelschen op het einde van het vorig jaar; beide werden echter van alle vervolging ontslagen, doch de resident van Gresik, van Naersen, van zijn post ontzet. — Behalve dat Daendels terstond de militaire zaken met veel ijver ter harte nam, nieuwe plannen voor de vestingwerken van Batavia ontwierp, en een begin maakte met de reorganisatie van de legermacht, nam hij bovendien verschillende maatregelen om bezuinigingen in te voeren en in het korps ambtenaren, vooral door het stellig verbod om geschenken aan te nemen, een nieuw leven te brengen, terwijl hij het tevens wenschelijk achtte zich omtrent den staat van zaken, vooral in het Goevernement van Java's Noord-oostkust, te overtuigen. Daartoe werd een reis derwaarts beraamd en na de aankomst van Buyskes, aan wien hij de betrekking van President van den toen gereorganiseerden Raad van Indië opdroeg, den 22 April ondernomen. Op dezen tocht werden een aantal bepalingen gemaakt ten opzichte van administratie en kultures, en eene zamenkomst gehouden met de regenten, hetgeen alles uit de bepalingen van zijne instruktie voortvloeide.

Kort na zijne terugkomst te Batavia, ontstonden er moeijelijkheden met Bantam, die ernstige gevolgen hadden. Reeds van den aanvang van zijn bestuur af had Daendels zich ten doel gesteld de oppermacht van het Goevernement tegenover de inlandsche Vorsten te handhaven en geheel te breken met de politiek der

Kompagnie, die, om hare belangen te bevorderen, voortdurend eene schijnbaar nederige houding had aangenomen, en toegelaten dat hare dienaren in alles aan de Vorsten den voorrang gaven, ja hen als hunne meerderen bedienden.

Toen Daendels het bestuur aanvaardde, waren de betrekkingen met Bantam overigens zeer gnustig, en nog kort geleden had Wiese eene zamenkomst met den Sultan te Tangeran gehad. Deze verhouding veranderde, nadat Daendels, in overleg met Buyskes, er volgens art. 11 zijner instruktie [1]) toe was overgegaan op Java havens voor maritieme stations der oorlogsschepen aan te leggen, en voor die in het Westen de Meeuwenbaai onder Bantam bestemde. De leiding over dit werk werd aan Cowell opgedragen, die, naar het schijnt, met meer overhaasting dan overleg te werk ging. De werklieden moesten geleverd worden door den Sultan van Bantam; daar evenwel weldra bleek, dat de nieuw bewerkte grond schadelijke dampen uitwasemde, die ziekten veroorzaakten waaraan velen stierven, liepen de Javanen, die bovendien met dien ongewonen arbeid niet zeer ingenomen waren, bij troepen weg, en vorderde het werk uiterst langzaam. Het is zeer de vraag, of de Goeverneur-Generaal het recht had werkvolk van den Sultan te vorderen, doch de Bantamsche hoofden durfden het niet weigeren, hoe ongelukkig zij ook slaagden in hunne pogingen om het volk bijeen te houden.

Daendels, die noch het werk aan de Meeuwenbaai wilde opgeven, noch de Bantammers in hun verzet stijven, was geneigd om dit alles aan tegenwerking van den Rijksbestierder Warga Diradja, op wien hij ook wegens vroegere handelingen ontevreden was, toe te schrijven, en hij gaf dus den Sultan te kennen, dat hij den Rijksbesterder voor de levering van volk verantwoordelijk stelde. Nu zond de Sultan een tweetal gezanten onder geleide van den Kommandeur P. du Puy, die het Hollandsche Goevernement te Bantam vertegenwoordigde, naar Batavia om zijne bezwaren kenbaar te maken; doch Daendels was niet te bewegen om van zijne eischen af te zien, en gelastte du Puy aan den Sultan de volgende voorwaarden te stellen: *a.* de Rijksbestierder moest naar Batavia worden opgezonden; *b.* duizend man moesten dagelijks voor de werken aan de Meeuwenbaai worden geleverd;

[1]) Dit artikel luidde aldus: Hij (de Goeverneur-Generaal) zal zich met allen ijver bezig houden met na te gaan welke etablissementen zouden kunnen dienen tot het repareren en kalefaten der oorlogsschepen, enz.

c. in verband met de verplaatsing van het Hollandsch fort naar Anjer, werd de Sultan gelast ook zijn kraton derwaarts over te brengen; *d.* een Aria (inlandsch hoofd), die naar de Lampongs gevlucht was en vermoedelijk vermoord, moest worden teruggevorderd.

Deze eischen bewezen, dat Daendels zich geen rekenschap had gegeven van de beteekenis daarvan voor den inlander; vooral de derde eisch was in lijnrechten strijd met inlandsche gewoonten en werd door geen verdrag gewettigd. Daendels zelf trachtte later zich te verontschuldigen door te beweren, dat die voorwaarden in zijne afwezigheid waren gesteld; terwijl anderen zeggen, dat hij zelf de uitlevering van den Rijksbestierder met luider stem had geëischt. De voldoening op dit punt was juist het moeijelijkst, omdat dit hoofd zeer machtig was en bijna alle Bantammers op zijne zijde had. Den 10 November 1808 keerde du Puy naar Bantam terug, en daar hij er niet in slaagde den Rijksbestierder met list in zijne macht te krijgen, zag hij zich genoodzaakt openlijke stappen te doen; doch bij zijne komst in den kraton werd hij door het gevolg van den Rijksbestierder vermoord, en werden ook later de Europesche soldaten van de kratonwacht benevens de luitenant Kohl om het leven gebracht.

Het bericht van deze gebeurtenissen, dat den 15 November te Batavia werd aangebracht, deed Daendels reeds den volgenden dag met duizend man naar Bantam oprukken, waar hij den 19 aankwam en zulk een schrik te weeg bracht, dat de Sultan, ofschoon de overmacht in troepen hebbende, aan geen weêrstand scheen te denken en spoedig door de meeste grooten met een deel van het leger werd verlaten. Nadat de Vorst herhaaldelijk eene zamenkomst met daartoe aangewezen personen had geweigerd, liet Daendels den 21 November den toegang tot den kraton forceren om zoo aan allen tegenstand een einde te maken. De Sultan werd van zijne waardigheid vervallen verklaard en naar Amboina verbannen, terwijl de Rijksbestierder door een krijgsraad ter dood werd veroordeeld. Den 22 November werd nu het Rijk van Bantam tot Hollandsch domein verklaard en tot Vorst daarover aangesteld de Kroonprins Ratoe Alioeddin; de Lampongsche distrikten werden onder beheer genomen van het Goevernement, en aan de Ommelanden van Batavia werden toegevoegd het gedeelte van Bantam ten westen van de rivier van Tangeran tot 300 roeden over de Tjimandiri, benevens de distrikten Sading en Djasinga.

Zoo werd Bantam in een geheel afhankelijken toestand gebracht, want in de instruktie van 27 November, aan den nieuwen Vorst gegeven, was hem slechts een schaduw van gezag toegekend. De inkomsten van het Rijk werden in beheer genomen door het Goevernement en aan den Sultan toegelegd een jaargeld van 15000 sp. m. De voordeelen van het Goevernement zouden overigens bestaan in koffij en peper, waarvan de teelt moest worden ingevoerd of uitgebreid. Voor het bestuur werd nevens den Sultan aangesteld een Europeesch ambtenaar met den titel van prefekt, die zijn verblijf zou houden te Serang, terwijl den Sultan ook werd gelast het kasteel »de Diamant," dat hem voor kraton diende, te verlaten, daar dit moest worden gesloopt. Vermelding verdient nog de bepaling, dat het den Sultan niet meer geoorloofd zou zijn als erfgenaam van zijne onderdanen op te treden; ook het houden van pandelingen werd verboden, en de heerediensten en belastingen op den eigendom afgeschaft.

Deze hervorming droeg evenwel zeer weinig vruchten. Bantam werd voortdurend in onrust gehouden door invallen van zeeroovers uit de Lampongsche distrikten en elders, en bovendien waren er een groot aantal ontevredenen, grooten en geringen, die bij de nieuwe orde van zaken hadden verloren en daarom zich uit de bewoonde plaatsen verwijderden, in de bosschen en wildernissen rooverbenden vormden, en het land onveilig maakten. De jonge Sultan werd zelfs verdacht van min of meer gunstig voor hen gestemd te zijn en daarom den 7 Mei 1809 onder voogdij gesteld van den Rijksbestierder Aria Troena Dilaga en den Prins Soera Menggala; doch ook dit baatte niet. De zeeroovers uit de Lampongs versterkten zich zelfs te Tjibongor, ten zuiden van Anjer, en wel dermate dat Daendels, die in persoon eene expeditie derwaarts aanvoerde, genoodzaakt was onverrichter zake terug te trekken. Deze bende verliet evenwel met het einde van den droogen moeson die plaats uit eigen beweging.

Ook in de binnenlanden duurden de onrust en onveiligheid gedurende het jaar 1810 voort, en vooral maakten zich drie personen, een zekere Pangeran Ahmed, Kanoman en Mas Djakaria als aanvoerders van rooverbenden befaamd. Wel slaagde eene expeditie onder Kolonel van Diermen er in de roovers te verdrijven en Kanoman te dooden, maar de rust was daarmede niet hersteld.

Dit alles bewoog Daendels het inlandsch gezag nog meer te be-

perken, en den 22 Augustus 1810 werd de Sultan afgezet en naar Batavia gezonden, waarna de strandgewesten, namelijk de regentschappen Bantam en Anjer, rechtstreeks onder beheer van het Goevernement werden gebracht, terwijl over de bovenlanden wederom een nieuwe Sultan werd aangesteld, Mohammed Ben Soltan Mohjijœd-din Zainœ-s-salikina geheeten, die o. a. op zich nam een vast kontingent van 300 man voor de werken aan de Merakbaai, welke die aan de Meeuwenbaai zouden vervangen, te leveren. De onveiligheid bleef echter in Bantam voortduren tot onder het Engelsch bestuur.

Daendels had zich het afgestane distrikt Djasinga in eigendom laten toewijzen met het doel, zooals hij zeide, om het grootendeels woeste en onveilige land in kultuur te brengen en de rust te herstellen; doch de Regering in Holland keurde dit af en hij was genoodzaakt er wederom afstand van te doen en het als publiek domein te verkoopen.

Terstond na Daendels komst op Java werden de zaken van Tjeribon door hem in behandeling genomen. De regeling door Engelhard in 1806 ontworpen, was nog niet geheel en al tot uitvoering gekomen, zoodat Daendels gelegenheid had er op terug te komen door eenige nieuwe voorwaarden tot verzekering van de rust bij de vroegere te voegen. Hoewel Radja Kanoman in het begin van 1807 was teruggekeerd, waren er nog steeds een aantal ontevredenen, waarbij zich vooral Bagoes Rangin (of Rangga) op den voorgrond stelde. Kanoman werd nu in Maart 1808 tot derden Sultan onder den naam van Sultan Tjeribon aangesteld. Op zijne reis over Java regelde Daendels ook hier de zaken en legde aan de Sultans ieder een traktement toe van 8000 Rs., welke, met andere uitgaven, moesten worden gevonden uit eene belasting op het rijstgewas.

Reeds den 2 Februarij 1809 werden echter hierin wederom belangrijke veranderingen gebracht, welke door Daendels ten gevolge van een onderzoek omtrent nieuwe woelingen, door twee muitelingen, Kiai Koelaar en Drachman verwekt, werden noodig geoordeeld. Thans werd Tjeribon verdeeld in twee prefekturen, waarvan de noordelijke bevatte de Sultanslanden (Tjeribon en Indramajoe) en Gabang; de zuidelijke Limbangan, Soekapoera en Galoeh. De noordelijke prefektuur werd nu den 13 Maart 1809 tusschen de drie Sultans op zoodanige wijze verdeeld, dat de eerste, Sultan Sepoeh, het oosterdeel verkreeg, Sultan Anom het middendeel, Sultan

Tjeribon het westerdeel (Indramajoe), waarvan ieder ruim 4000 djoengs (inlandsche maat van 2000 Rijnl. roeden) rijstvelden en ongeveer 80000 zielen bevatte. Van de rijstvelden werden aan elk hunner 300 djoengs voor hun onderhoud en dat van hunne familie toegelegd, met eenige opbrengsten van de bevolking; maar tevens waren zij verplicht gezamenlijk aan het Goevernement op te brengen 30000 Rs. en 2000 kojans rijst. Desniettemin werden zij beschouwd als ambtenaren van het Goevernement. De bevolking moest bovendien koffijboomen planten, ieder huisgezin 500, en de boonen tegen 4 Rs. de 225 ℔ aan de pakhuizen leveren. Zij wier gronden niet geschikt waren voor de koffijkultuur, moesten katoen telen. Den 2 Maart 1810 werd Sultan Tjeribon ontslagen en zijn gebied tusschen de beide andere Sultans verdeeld of aan Krawang getrokken.

Ook de zuidelijke prefektuur bleef niet lang bestaan. Reeds den 20 Junij 1810 werden de landschappen Limbangan en Soekapoera bij de prefektuur der Preanger-regentschappen gevoegd, terwijl Galoeh bij kontrakt van 10 Januarij 1811 in ruil tegen ander gebied aan Djokjo werd afgestaan.

Moeijelijker was de verhouding tot de Vorstenlanden, waar de beide machtigste Vorsten van Java heerschten. Nadat Daendels in het begin van zijn bestuur de korrespondentie met de Ministers aan den Goeverneur van Java had onttrokken, had hij ook het vernederend ceremoniëel, dat aan de residenten bij zekere plechtige gelegenheden was opgelegd, afgeschaft en hun het voeren van een zonnescherm als teeken van hun waardigheid voorgeschreven. Hierdoor wilde hij het gezag van het Goevernement boven dat der Vorsten verheffen, en hun dit doen gevoelen, zoodat zij daarmede dan ook niet zeer ingenomen waren en in het geheim overeenkwamen zich tegen de invoering van een nieuw ceremoniëel te verzetten. Alleen de Sultan van Djokjo weigerde echter dit te erkennen, terwijl de Soesoehoenan van Solo zich onderwierp. Waarschijnlijk bracht de resident van Braam, die naar Soerakarta werd gezonden, er veel toe bij dat de Soesoehoenan zich meer onderworpen toonde dan de Sultan, bij wien de Resident of Minister, zooals Daendels ze noemde, P. Engelhard, niet zoo gelukkig was.

Toen Daendels in September 1808 te Samarang was, kwamen de beide Rijksbestierders hem hunne hulde brengen, bij welke ge-

legenheid hij de verhouding tusschen het Goevernement en de Vorsten verklaarde als die van bondgenooten en van den sterke tegenover den zwakke. Waarschijnlijk hebben de Javanen de beteekenis van die woorden niet gevat, althans alles bleef op den bestaanden voet. Men wil evenwel dat de Sultan toen geweigerd heeft den Goeverneur-Generaal te Djokjokarta te ontvangen, omdat hij de eerbewijzing aan dien landvoogd wenschte te ontwijken.

Niettemin scheen in het volgende jaar, toen Daendels in Junij te Djokjokarta kwam en alles volgens het nieuwe ceremonieel werd behandeld, het verschil bijgelegd. Doch de moeijelijkheden begonnen op nieuw, toen in Februarij 1810 de Djokjosche hoofdregent van Madioen, die reeds vroeger groote oneenigheid tusschen Solo en Djokjo had verwekt, op nieuw twee Solosche dorpen in Panaraga overviel en verbrandde. Deze hoofdregent, Raden Rongga Prawira Dirdja geheeten, was een schoonzoon van den Sultan en een zijner gunstelingen, zoodat deze weigerde de door Soerakarta gevorderde voldoening te geven, zelfs toen daarop door Daendels werd aangedrongen. Middelerwijl rezen er hooggaande geschillen wegens wanbedrijven, door onderdanen des Sultans op Goevernements grondgebied gepleegd, waarvan, behalve eenige roofpartijen in Pekalongan, Samarang en Rembang, de voornaamste waren: roof en brandstichting in Demak, het ophouden van deserteurs en het verleiden van soldaten tot desertie door drie patih's van Djapan (Madjakarta). De Goeverneur-Generaal beschouwde deze laatste handeling als een vijandelijke daad, en vorderde daarom uitlevering van de schuldigen en teruggave van het geroofde te Demak. De Sultan beriep zich op de kontrakten, in welke alleen straf in het eigen rechtsgebied werd voorgeschreven. Daendels liet zich evenwel hiermede niet tevreden stellen en bleef op zijne eischen staan, doch zond, toen de Minister P. Engelhard in November 1810 op het punt stond met de lijfwacht Djokjo te verlaten, den President van de Hooge Regering van Braam met een ultimatum, terwijl hij zelf troepen te Samarang verzamelde en aan de forten versterking zond.

Er bestond nog een grief van anderen aard tegen den Sultan, en wel door de afzetting van den Rijksbestierder Danoe Redja, die later op uitdrukkelijk verlangen van Daendels in zijnen rang was hersteld, doch zooveel mogelijk buiten alle zaken werd gehouden, waartoe de Sultan nu zijn' schoonzoon Raden Toemenggoeng

Natadiningrat gebruikte, terwijl Danoe Redja slechts met den Minister handelde. Daardoor had de Rijksbestierder grooten invloed op dezen ambtenaar en wist hij zich daarvan te bedienen om zijnen mededinger bij het Goevernement verdacht te maken, waarbij de hofkabalen hem nog in de hand werkten. Van des Sultans drie vrouwen toch, was de jongste, Ratoe Kentjana Woelan, het meest bij hem geliefd; hare dochter was met Raden Natadiningrat gehuwd, wiens vader, Nata Koesoema, een broeder was van den Sultan, die eerst met hem oneenig was geweest, doch nu verzoend. Men beschuldigde deze drie personen van den Kroonprins en den Rijksbestierder bij den Sultan als Hollandsgezind verdacht te maken, om hen daardoor van alle gezag en invloed te berooven.

Nadat van Braam den 12 November 1810 te Djokjo was aangekomen met een brief van Daendels van den 3 te voren, die vooral tegen Nata Koesoema zware beschuldigingen bevatte, veranderde, hetzij ten gevolge van dezen brief, hetzij door de krachtige militaire toebereidselen van Daendels, terstond de houding van den Sultan. Na overleg met zijn zoon, den Kroonprins, werd door hem besloten aan alle eischen van den Goeverneur-Generaal toe te geven, den Rijksbestierder te herstellen, en den Raden Rangga, benevens de andere opgeëischte personen uit te leveren. Van Braam kon hiermede zijne zending als geëindigd beschouwen en begaf zich naar Soerakarta.

Raden Rangga, die den 26 November naar Batavia zou vertrekken, maakte zich den tijd ten nutte, verwijderde zich den 20 November met 300 man van Djokjo, en keerde over Klatèn naar zijn regentschap terug, terwijl hij in brieven aan Natadiningrat en Soemadiningrat zijn voornemen te kennen gaf, Solo en de Europeanen te beoorlogen; hij verzocht hun hiervan den Sultan kennis te geven en hem hulp te vragen. Later ging hij er echter toe over zich tot Vorst onder den naam van Soesoehoenan Praboe Ingalaga op te werpen, terwijl hij de Javanen en Chinezen uitnoodigde, zich met hem tegen de Europeanen te vereenigen. De Sultan liet hem echter onmiddellijk door een zijner regenten met 1000 man, benevens den luitenant Paulus en serjant Leberfeld met 12 dragonders, vervolgen, en schreef aan de regenten in de Montjanegarasche landen om hen te verbieden de partij van Raden Rangga te kiezen.

Naauwelijks had Daendels bericht van Raden Rangga's vlucht ont-

vangen, of hij zond een schrijven aan den Sultan om de uitlevering van Nata Koesoema en Soemadiningrat te vorderen, waarbij later nog Natadiningrat werd gevoegd. Daendels verdacht hen namelijk de vlucht van Raden Rangga te hebben bevorderd, en bovendien van met dezen en de Ratoe Kentjana Woelan te hebben zamengespannen om den Hollandschen invloed te weren, waarom ook sprake was van de uitlevering dezer Vorstin. Engelhard wist evenwel den Goeverneur-Generaal daarvan af te brengen en evenzoo Soemadiningrat vrij te pleiten, ofschoon deze veel sterker de partij van Raden Rangga was toegedaan dan de anderen.

Daar Daendels van oordeel was, dat de vervolging van Raden Rangga niet krachtig genoeg werd doorgezet, zond de Sultan een tweede expeditie onder Dipa Koesoema af, die den 7 December den dalem van den oproerling te Maospati bezette. Raden Rangga werd daarop door zijn meeste volk verlaten, zwierf met nog slechts ongeveer 100 man rond in het regentschap Kartasana, waar hij den 17 December door drie regenten en den serjant Leberfeld werd overvallen en gedood.

Hiermede scheen de zaak als geëindigd beschouwd te kunnen worden; zij was dit evenwel niet voor Daendels, die eene macht van ruim 2000 man te Samarang had bijeengebracht en daarvan nu wenschte gebruik te maken om zijne plannen met de Vortenlanden ten uitvoer te brengen; bovendien hield hij Nata Koesoema en Natadiningrat, die de Sultan gehoopt had dat na Rangga's dood zouden worden teruggezonden, steeds in hechtenis en zond ze eerst naar Batavia en ten slotte naar Tjeribon, waar hij den landdrost Waterloo eene aanschrijving deed geworden van den volgenden inhoud: »De Prinsen Nata Koesoema en Natadiningrat zijn de twee grootste steunen van de Ratoe Kentjana Woelan. Het Goevernement kan deze twee Prinsen niet openlijk ter dood veroordeelen, maar verlangt te vernemen dat zij niet meer bestaan." Waterloo verschoof de uitvoering van dit bevel met medewerking van Nahuys zoo lang mogelijk, totdat de komst van Janssens hun het leven redde.

Reeds den 23 December 1810 had Daendels aan den Sultan een schrijven gericht, waarin hij hem in overweging gaf het bestuur aan zijn zoon, den Kroonprins, als regent op te dragen, waarop echter door den Sultan niet rechtstreeks werd geantwoord. Den 26 gaf deze kennis van den dood van Raden Rangga, daarbij zijne verwondering betuigende, dat Daendels zooveel

troepen bij zich had. Deze gaf voor, dat dit noodig was voor zijne bescherming, zijnde zijn daartoe betrekkelijke brief van den 28 December gedagteekend uit Kamoloko, op tien paal afstand van Djokjokarta, waar hij vervolgens den 29 aankwam. Hierdoor schijnt de Sultan zoo beangst te zijn geworden, dat hij besloot aan het verlangen van Daendels toe te geven en de regering aan zijn zoon over te dragen, waarvan hij den 31 aan den Goeverneur-Generaal kennis gaf. Het duurde evenwel nog eenige dagen eer alles geregeld was. Den 2 Januarij omschreef Daendels nader zijne eischen, doch gaf tevens den Sultan verlof in den kraton te blijven, zonder echter eenig aandeel in de regering te mogen nemen. Onder die eischen behoorde ook eene gratifikatie van 196320 sp. m. voor de troepen en de ambtenaren, die den Goeverneur-Generaal hadden vergezeld, terwijl verder werd bepaald, dat eene kommissie de grenzen der landen van de Vorsten en die van het Goevernement nader zou regelen. Nadat den 4 Januarij deze voorwaarden waren aangenomen, begaf Daendels zich naar Soerakarta om er met den Soesoehoenan eene nieuwe overeenkomst te sluiten, welke reeds den 6 daaropvolgende tot stand kwam en de volgende bepalingen bevatte: de strandgelden (rekognitie voor het bezit der stranden, bepaald bij de kontrakten van 1743 en 1746) werden afgeschaft; door den Soesoehoenan werden aan het Goevernement afgestaan: het noordelijk gedeelte van Kadoe, eenige landen in Samarang, Demak en Japara, benevens een deel van Blora, waarvoor hij in ruil ontving Malang en Antang (in Pasoeroean); bovendien verbond zich het Goevernement de schulden van den Soesoehoenan, ten bedrage van 96875 sp. m., te betalen, en ten slotte werden eenige bepalingen gemaakt omtrent het onderhoud der wegen en forten.

Van bijna gelijken inhoud was de overeenkomst, den 10 Januarij te Djokjokarta met den Prins-Regent — dit was de titel aan den Kroonprins gegeven — gesloten. Ook hij deed afstand van de Djokjosche gedeelten van Kadoe en de landen in Samarang, Grobogan en Japara, zoomede van Djipang (Bodjanagara) en Djapan, terwijl het Goevernement hem eenige landen bij Bojolali benevens Galoeh en Tjaoer-Wétan in Tjeribon toekende. De kosten van de laatste expeditie werden kwijtgescholden en de Regering nam op zich 10000 sp. m. voor de in Demak geroofde goederen te betalen; daarentegen zouden de strandgelden voortaan worden ingehouden. De uitvoering van deze overeenkomsten gaf eenige moeije-

lijkheid, zoodat die dan ook ten gevolge van den inval der Engelschen en de verovering van Java geheel achterwege bleef. Spoedig begon ook de oude Sultan (Sultan Sepoeh) zijn invloed wederom te laten gelden tegenover zijn zoon, en het bleek weldra dat het een fout van Daendels was geweest, den vader in den kraton te laten, terwijl hij den zoon de macht in handen gaf, daar de kinderlijke eerbied der Javanen den laatste in eene valsche verhouding bracht, die het hem onmogelijk maakte op den duur zich tegen zijn vader te handhaven. Misschien had Daendels de onrechtvaardigheid, die hij jegens den vader pleegde, door dit verlof eenigzins willen goedmaken. De Sultan had aan alle eischen, door Daendels gesteld, voldaan en deze had dus geen reden meer om hem vijandig te behandelen en af te zetten. Het waren klaarblijkelijk redenen van hoogere politiek die hem bewogen zoo te handelen, namelijk het verlangen om beide Vorsten ook de overmacht van het Goevernement te doen gevoelen, de strandgelden, dat overblijfsel uit den tijd van der Kompagnie's nederigheid tegenover de Vorsten, af te schaffen en eene betere grensregeling van het wederzijdsche grondgebied te verkrijgen; misschien kan hierbij nog wantrouwen tegen den Sultan worden gevoegd, terwijl zonder bestraffing van dezen misschien de Soesoehoenan ook niet genegen zou zijn geweest in de hem gestelde voorwaarden toe te stemmen.

Ofschoon de gebeurtenissen van het jaar 1811 oorzaak waren dat Daendels werk onafgedaan bleef, bleek toch in de toekomst zijn juiste blik, want de latere regeling onder Raffles kwam bijna op hetzelfde neder. Het zou evenwel waarschijnlijk beter zijn geweest, indien Daendels zich op dat oogenblik, nu de overmacht der Engelschen reeds zoozeer merkbaar was, onthouden had van stappen, die zoo licht de rust op Java voor langen tijd hadden kunnen verstoren. Niet gelukkiger was de wijze, waarop met de Prinsen Nata Koesoema en Natadiningrat werd gehandeld. Men had geen bewijzen tegen hen, dan die door den Rijksbestierder waren medegedeeld, en deze kon toch moeijelijk om de vroeger vermelde redenen geacht worden onpartijdig te zijn. Terwijl Nata Koesoema vroeger steeds een groot vriend van de Europeanen was geweest, hadden de omstandigheden aanleiding gegeven dat hij later de zijde des Sultans had gehouden, zonder zich daarom als vijand van de eersten te gedragen. Bijna was hij nu het slachtoffer geworden van Daendels onbillijke verdenking.

Niet zoo rijk in de gevolgen, in elk geval niet zoo roemrijk of voordeelig waren de gebeurtenissen op de Buitenbezittingen, wier aantal zeer verminderde, daar zij, niettegenstaande Daendels streven om ze in verdedigbaren staat te brengen, gedurende zijn bestuur grootendeels in handen van de Engelschen vielen.

De faktorie te Palembang werd nog aangehouden om des voordeels wille, dat evenwel hoe langer hoe minder werd, dewijl de produkten in nog veel hoogere mate dan vroeger aan anderen dan de Nederlanders werden verkocht en het Goevernement niet in staat was dit door het zenden van schepen tegen te gaan. Daendels ging er daarom toe over, dezen post, ter bezuiniging, in omslag te verminderen, maar dien toch te behouden, om altans eenigermate den Engelschen invloed te weren; daarbij bleef de Sultan nu verplicht peper en tin te leveren, al kon men er hem feitelijk niet toe noodzaken.

Van andere beschouwingen ging Daendels uit bij zijne handelingen omtrent Borneo, waar Bandjermasin nog bezet was en steeds wat peper leverde, doch ook hier was de achteruitgang merkbaar, te meer, omdat de peper geen hooge prijzen meer gold en daarop in de laatste jaren verlies werd geleden. Om deze reden besloot Daendels, den post den 19 Mei 1809 op te heffen, de goederen naar Batavia te laten komen en de vesting met het onvervoerbaar geschut aan den Sultan te verkoopen. Voorzeker zou het beter zijn geweest hier evenzoo te handelen als te Palembang, want de Engelschen vestigden zich hier, op eigen verzoek van den Sultan, nog voordat zij Java hadden veroverd. Evenwel waren met den verkoop van de vesting geenszins de soevereine rechten, die de Regering op het Rijk van Bandjermasin had, afgestaan, waartoe Daendels trouwens ook geen bevoegdheid zou gehad hebben.

Makassar was eene van de duurste bezittingen, omdat geen noemenswaardige voordeelen tegen vrij aanzienlijke uitgaven overstonden. De Kompagnie had dezen post dan ook voornamelijk aangehouden tot handhaving van het monopolie der specerijen, waarom deze plaats als de sleutel van de Molukken werd beschouwd. Hoe onjuist deze opvatting was, bleek uit de omstandigheid, dat de Engelschen de Molukken hadden veroverd zonder aan Makassar te raken. Daendels achtte dan ook het behoud van dezen post niet om die reden wenschelijk, maar om de mogelijke voordeelen in de toekomst. Ten einde de uitgaven evenwel meer in overeenstem-

ming te brengen met de inkomsten, werd het personeel verminderd en het civiel en militair gezag den 8 Mei 1809 vereenigd in de handen van eenen kommandant, terwijl bovendien nog een aantal andere betrekkingen werden bijeengevoegd. Alleen werd er een vrij sterke militaire macht behouden, om het ontzag onder de Vorsten te bewaren en smokkelarijen en andere ongeregeldheden tegen te gaan.

Door Daendels werd evenzeer als door het vorige bestuur groot belang gesteld in de Molukken, om het belangrijk handelsartikel der specerijen, dat ook toen nog duur werd betaald. Behalve dat door Daendels een nieuwe regeling werd gemaakt, die door de omstandigheden zoo goed als onuitgevoerd bleef, had hij ook getracht Amboina van het noodige te voorzien voor de verdediging, zoodat hij meende bij een aanval der Engelschen goede verwachtingen daarvan te mogen koesteren, te meer, omdat hij tot militairen kommandant had aangesteld den kolonel Filz, een Franschman, in wien hij nog al vertrouwen stelde. Hoezeer dat vertrouwen werd beschaamd zal het vervolg leeren.

Eerst in het begin van 1810 vertoonde zich een klein eskader onder kapitein Tucker met ongeveer 300 inlandsche soldaten in de baai van Amboina, waar weldra bij eene landing een paar batterijen werden veroverd. Het fort Batoe Gantong, dat deze batterijen bestreek, was wegens zijne ligging alleen van achteren te naderen, zooals aan een der Engelsche bevelhebbers, kapitein Court, die vroeger op Amboina verblijf had gehouden, bekend was. Toen deze daarop met eenige troepen bij het fort verscheen, vluchtte de bezetting in grooten schrik weg. Kolonel Filz schijnt van meening geweest te zijn, dat de Engelschen over eene vrij groote macht konden beschikken, naar men wil in dien waan gebracht door zijne adjudanten, die hem allerlei overdreven berichten gaven, zoodat hij de Engelschen ongemoeid in hunne veroverde positiën liet blijven. Dientengevolge konden deze met hunne schepen voor de stad ten anker komen, en in den morgen van den 18 Februarij het vuur op de stad en het kasteel Victoria openen. Kort daarna zond Tucker een parlementair, met wien nu door Filz onderhandelingen werden aangeknoopt, die weldra eene kapitulatie ten gevolge hadden, waarbij Amboina en onderhoorigheden met al den krijgsvoorraad aan de Engelschen werden overgeleverd (19 Februarij), en zulks nietegenstaande Filz 1500 man geregelde troepen en

280 gewapende burgers onder zijne bevelen had. De reeds vermelde onbekendheid met den waren stand van zaken, en zwakheid tegenover aandrang van buiten, schijnen het gedrag van Filz eenigzins te verklaren; hij moest er echter zwaar voor boeten. Hoewel gewaarschuwd door Tucker en door zijne vrienden te Pekalongan, begaf hij zich naar Batavia. Daendels was over zijn gedrag ten hoogste verontwaardigd en deed hem voor de Hooge Militaire Vierschaar terecht staan, die hem ter dood veroordeelde, zoodat hij den 11 Junij 1810 werd gefusilleerd.

Na Amboina viel de eene post voor, de andere na in handen van de Engelschen. Kapitein Tucker zelf bezette de forten te Bantaeng en Boeloekomba, in het zuiden van Celebes, en begaf zich vervolgens naar den noordkust van dit eiland, waar hij eerst Gorontala veroverde, en vervolgens Menado, welks fort (Amsterdam) zich zonder tegenweer den 24 Junij 1810 overgaf.

Ternate stond onder het bestuur van den militairen kommandant J. P. von Metman, en alle posten waren er tamelijk wel bezet, daar het aantal troepen ruim 500 bedroeg, waaronder nog 150 Europeanen, de overige meest Amboinezen en Menadorezen. Onder de laatsten was omstreeks het midden van Augustus 1810 een opstand uitgebroken, omdat zij uit gebrek aan geld en levensmiddelen slechts half rantsoen en halve soldij ontvingen. Den 28 verschenen de Engelschen voor dit eiland, landdden in den vroegen morgen bij het fort Kajoe Mérah en overrompelden dit zonder veel moeite. Daarop verder trekkende, werden zij door een paar strandbatterijen in hun voortgang gestuit, doch hun schepen vuurden op het fort Oranje, waar zich von Metman om de weêrspannigheid zijner troepen niet aan een bepaalde verdediging waagde, zoodat hij weldra de witte vlag heesch en met Tucker eene kapitulatie sloot voor de overgave. Van de 500 man troepen gingen er 200 in Engelsche dienst over. Von Metman werd te Batavia voor een krijgsraad gebracht, doch door dezen vrijgesproken.

Reeds vóór Ternate was Banda door de Engelschen veroverd. De bezetting aldaar was zwak en leed aan gebrek aan voedsel en aan de kinderziekte. Zoodra de gezaghebber Coop à Groen de overgave van Amboina vernam, liet hij alle voorhanden produkten, ook de onafgewerkte noten, naar Batavia overbrengen. Nadat de Engelschen den 25 Maart Poeloe Ai hadden veroverd, doch weêr verlaten, vernam men geruimen tijd niets verder van hem; eerst

den 8 Augustus 1810 verschenen zij op nieuw met drie schepen onder kapitein Cole voor Neira. In een stormachtigen nacht werden den 9 Augustus de waterbatterij en het fort Belgica genomen, zoodat het fort Nassau, waar zich Coop à Groen met 26 man ophield, tot overgave gedwongen was. Zoo gingen de specerijeilanden ten tweeden male in handen van de Engelschen over, weldra door al de nog overige Nederlandsche Bezittingen in Indië gevolgd.

Inmiddels brachten de belangrijke veranderingen van het jaar 1810 in Nederland, ook, althans voor het uitwendige, verandering op Java aan. Den 9 Julij 1810 had Keizer Napoleon het dekreet geteekend van de inlijving van Holland bij het Fransche Keizerrijk, en vóór dat nog de tijding daarvan in Indië kon aangekomen zijn, had Daendels die verandering reeds als eene zeker te verwachten gebeurtenis verkondigd, toen hij, bij gelegenheid van den verjaardag van Lodewijk Napoleon, de gezondheid instelde van Keizer Napoleon als den aanstaanden Soeverein. In December werd het gerucht van de inlijving van Holland door een Amerikaansch scheepsbevelhebber op Java verspreid, en Daendels aarzelde niet bij een schrijven van den 18 zijne vreugde over die gebeurtenis wegens de goede verwachtingen, die hij meende voor de kolonie daarvan te mogen koesteren, te kennen te geven. Eindelijk kwam op 17 Februarij 1811 de brik Claudius Civilis met de officiële tijding op Batavia aan, tevens eene missive aan de Indische Regering overbrengende, waarbij gelast werd den eed aan den Franschen Keizer af te leggen en de inlijving van Holland bij proklamatie bekend te maken. De eedsaflegging geschiedde door Daendels en de overige leden der Regering, gelijk ook door al de lagere ambtenaren zonder onderscheid. In de proklamatie drukte Daendels wederom zijne hoop uit, dat men thans in een veel gunstiger toestand zou komen, dat de handel zou herleven en men in alle opzichten van het noodige zou worden voorzien.

Uit alles blijkt dus, dat Daendels zich het beste van de verandering in Nederland voor Indië voorspiegelde, al mag er dan ook misschien een enkel oogenblik door hem aan gedacht zijn, de erkenning van Frankrijk te weigeren en Java, nu er geen Holland meer bestond, toch Hollandsch te laten blijven. Was hij daartoe overgegaan, dan had hij kunnen beproeven met de Engelschen op een goeden voet te komen en daardoor misschien de verovering van Java kunnen beletten. De Engelschen hadden tot nu toe echter dit

eiland vooral ontzien om de groote kosten, bij eene expeditie onvermijdelijk; toen het evenwel mede onder Fransch bestuur was gekomen, veranderden zij van politiek, en moest Java weldra het lot der overige Fransche en Hollandsche koloniën die reeds in hunne handen waren gevallen, ondergaan, terwijl bijzondere omstandigheden daartoe thans nog medewerkten. De berichten van de plannen der Engelschen kwamen met meer en meer zekerheid ook Daendels ter oore, en hij verzuimde niet het noodige voor de verdediging voor te bereiden.

Reeds in het jaar 1810 had hij het toenmalig fort Meester Cornelis en omliggend terrein uitgekozen voor een aantal redouten, om een eventuelen terugtocht van Batavia naar Buitenzorg te dekken. Doch meer en meer scheen het plan bij hem gerijpt om daarvan eene vaste versterking te maken, totdat bijna tegelijk met de tijding der inlijving van Holland, die van de toebereidselen der Engelschen tot eene expeditie naar Java werd aangebracht. Van nu af werden de werken ter verdediging van Batavia met kracht doorgezet en alle maatregelen genomen voor het geval eener landing der Engelschen; reeds gedurende de maanden Maart en April 1811 werden in den omtrek van Batavia de bruggen afgebroken en een aantal opstoppingen in de rivieren en kanalen gemaakt om het land onder water te zetten. Ter zelfder tijd werd een besluit genomen, waarin werd bepaald, dat bij afwezigheid van den Goeverneur-Generaal, het civiel bestuur zou zijn opgedragen aan den President der Hooge Regering van Braam en aan de Sekretarissen Veeckens en Meijer. Bovendien werden de inwoners van Batavia gelast hunne watervaten te ledigen en slechts voor ieder gezin twee halve in gebruik te houden. In de maand Maart werd nog door een Engelsch schip bericht gegeven van de opheffing der blokkade van de Javaansche havens, en een aanslag gedaan op Tjeribon, zonder dat dit evenwel belangrijke gevolgen had.

Intusschen werd voortgegaan met Meester Cornelis meer en meer te maken tot de hoofdstelling voor de verdediging in den omtrek van Batavia en werden derwaarts alle troepen van Java, behalve de noodige bezettingen, zamengetrokken en verschillende posten aan hen aangewezen.

Zeer onverwacht werd Daendels evenwel aan zijne werkzaamheden onttrokken. Ofschoon hij in November 1809 aan Koning Lodewijk zijn ontslag had verzocht wegens ongunstigen gezond-

heidstoestand, had hij later dit verzoek niet herhaald, en was daarom zeer verrast, toen hem bij schrijven van den Franschen Minister van Marine en Koloniën werd medegedeeld, dat de Keizer besloten had zijn verzoek toe te staan en een plaatsvervanger voor hem te benoemen in den persoon van den Divisie-Generaal Jan Willem Janssens, die dan ook in het laatst van April te Soerabaja aan wal stapte, reeds voorafgegaan door den Franschen Brigade-Generaal Jumel, bestemd tot bevelhebber van de krijgsmacht. Beiden waren vergezeld van een aantal officieren en manschappen, in het geheel ongeveer 500, terwijl nog aan Janssens waren toegevoegd de auditeurs van den Franschen Staatsraad Larentie en de Panat. Waarschijnlijk hebben de vele klachten tegen Daendels ook in Holland op Napoleon invloed uitgeoefend om van dat vroeger gedaan verzoek gebruik te maken en hem uit zijne betrekking te ontslaan.

Janssens gaf van zijne aankomst kennis aan Daendels en verzocht de overdracht van het bestuur. Daendels wenschte dit nog eenigen tijd te verschuiven, doch Janssens beriep zich op zijne instruktie en begaf zich onmiddellijk op weg naar Batavia, waar hij den 16 Mei het bestuur overnam. Volgens zijne toespraken en proklamatiën scheen hij mede zeer goede verwachtingen van den »grootsten monarch der aarde" te hebben. Daendels verliet den 29 Junij Java met de korvet Sappho, in gezelschap van eenige getrouwen die mede hun ontslag hadden verzocht.

Hiermede zijn wel is waar de belangrijkste gebeurtenissen gedurende het bestuur van Daendels medegedeeld, doch er blijft nog over te bespreken zijne werkzaamheid als bestuurder en administrateur, waarvoor hem in zijne instruktie bepaalde voorschriften waren gegeven.

Daendels had zich ook door de lezing van het rapport der kommissie van 1803 voor zijne taak voorbereid en kwam waarschijnlijk ook daardoor op Java met eene ongunstige meening omtrent de regering en de administratie, waarom hij zich geroepen achtte deze geheel te reorganiseren en met een nieuw leven te bezielen, ofschoon hem daartoe in zijne instruktie slechts tot op zekere hoogte machtiging was gegeven. Evenals zijne inkomsten op een nieuwen voet waren geregeld, achtte hij ook vaststelling daarvan voor de ambtenaren in Indië, gevoegd bij eene naauwkeurige omschrijving van ieders werkzaamheden en gezag,

een van de eerste vereischten om aan vele misbruiken een einde te maken. Zooals vroeger reeds gezegd is, begon hij met eene ontbinding van de Hooge Regering, doch stelde haar onmiddellijk voorloopig weder aan, totdat zij bij besluit van 30 Maart 1808 geheel werd gereorganiseerd en het getal leden van 13 tot 7 verminderd, benevens den Direkteur-Generaal, die voortaan, als hoofd van de administratie, den titel had van Direkteur-Generaal van finantiën en domeinen. Het getal gewone Raden werd bepaald op vier, dat der buitengewone op drie, terwijl hun vaste traktementen werden toegelegd en werd verboden de andere betrekkingen waar te nemen, welke tot nu toe aan die van Raad van Indië waren verbonden geweest. Alleen aan den Direkteur-Generaal werd $^2/_3$ van het halve procent, dat bij den verkoop van produkten als opgeld werd geheven, toegestaan. Na de aankomst van Buyskes werd deze tot President van de Hooge Regering aangesteld en bij zijn vertrek in het laatst van 1809 daarin vervangen door van Braam. De Direkteur-Generaal eindelijk werd uitsluitend belast met de administratie en niet meer met het bestuur, waarom hij toen ook ophield lid van den Raad van Indië te zijn. Zoo had eene verdeeling van werkzaamheden plaats, die orde en regelmaat zeer bevorderde. Onder hem stonden administrateurs met verschillende rangen, die de vroegere opperkooplieden des kasteels vervingen. De ambtenaren werden verdeeld in vijf klassen en de vroegere titels van boekhouder, koopman enz. opgeheven.

Omtrent den toestand van het Goevernement van Java schijnt Daendels een bijzonder ongunstigen indruk te hebben gehad, en hij meende hier vooral art. 29 van zijne instruktie [1]) te moeten toepassen. Toen de zaken op Batavia eenigermate waren geregeld, ging Daendels in het laatst van April naar Samarang, waar hij vijf maanden bleef om eene geheele hervorming in de administratie in te voeren en met de regenten in overleg te treden omtrent de verbetering van het lot van den inlander.

[1]) Dit art. luidt: Dienonverminderd is hij (de Goev.-Gen.) verpligt te zorgen dat de meest geschikte middelen, met overleg van de Inlandsche regenten, worden beraamd en in het werk gesteld, om in de Landen onder het gebied van Zijne Majesteit in Oost-Indiën het lot van den gemeenen Inlander te verbeteren en te verzekeren; alle onregelmatige en willekeurige belastingen en andere misbruiken af te schaffen: den landbouw zooveel mogelijk uit te breiden, en benevens allen geoorloofden koophandel te beschermen en aan te moedigen.

Daar Daendels den Goeverneur aldaar als de bron van veel kwaad beschouwde, omdat hij zoo goed als oppermachtig was en niemand hem aandurfde, werd deze betrekking opgeheven, en ook de Raad van politie even als die van den Oosthoek ontbonden. De residenten werden nu genoemd prefekten en ook dezelfde titel aan den gezaghebber te Soerabaja gegeven, terwijl zij als ambtenaren rechtstreeks aan den Goeverneur-Generaal ondergeschikt waren. Zij werden aangesteld te Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara (met Joana), Gresik en te Soerabaja. Toeban werd vereenigd met Gresik, en Rembang en Lasem gesteld onder het kollege van administratie der houtbosschen. Later werden ook Tjeribon, Krawang en Bantam ieder onder een prefekt gesteld, en evenzoo de Preanger-regentschappen, waarmede de Tjeribonsche bovenlanden Limbangan en Soekapoera nog vereenigd werden. Op aandrang van Koning Lodewijk werd in 1809 de titel van prefekt veranderd in dien van landdrost.

Nadat reeds verschillende besluiten waren genomen, waarbij aan de Europesche ambtenaren het drijven van handel en het bezit van schepen was verboden, als ook in het algemeen het verleenen van voorschot op het gewas, benevens het verhuren van dessa's, behalve ten behoeve van suikermolens, zoutpannen en vogelnestklippen, werd eene vergadering van 38 regenten uit het vroegere Goevernement van Java van 29 Juli tot 20 Augustus te Samarang gehouden, waarop verschillende voorstellen, vooral omtrent de kontingenten en gedwongen leverantiën, werden besproken en goedgekeurd. Bij eene ordonnantie van 1 September 1808 werd nu eene nieuwe organisatie ingevoerd, waarbij de regenten tot Hollandsche ambtenaren werden gemaakt en hun, in plaats van verschillende opbrensten, rekognitiën in geld werden opgelegd tot een gezamenlijk bedrag van ruim *f* 217000.00. De prefekten werden belast met het civiel bestuur en het toezicht op het beheer der regenten. De hoogere inlandsche hoofden zouden worden benoemd door den Goeverneur-Generaal, de lagere door den prefekt. Verschillende leverantiën, als van indigo, katoenen garens enz. werden afgeschaft; ook werden de regenten van een aantal dienstprestatiën ontheven en regels vastgesteld voor de opkomst der heerendienstplichtigen ten behoeve van reizende ambtenaren en van de regenten. Voor de reizigers zouden bovendien herbergen op bepaalde plaatsen worden aangelegd en zelfs postwagendiensten voor rekening van de regenten. De verplichtingen der prefekten en regen-

ten werden nader omschreven bij instruktiën van 27 September.

De rijstleverantie bleef behouden en de kontingenten van dit produkt werden aangenomen tegen 15 Rs. de kojan, terwijl de inlander des verkiezende meer kon leveren tegen 17 Rs. Het werd uit de pakhuizen tegen 35 Rs. verkocht; zelfs werd van tijd tot tijd de uitvoer verboden.

Daendels schreef als verplichte kultures voor de koffij of de kapas (katoen), de eerste te leveren tegen 4 Rs. de 225 ℔, de andere tegen 3 Rs. de 128 ℔, terwijl voor ieder djoeng rijstveld 2 sp. m. zouden worden betaald; dit laatste werd evenwel tegelijk met de kapaskultuur bij besluit van 10 Mei 1809 wederom afgeschaft, en aan de Javanen, die niet bij de koffijkultuur waren ingedeeld, het doen van heerendiensten opgelegd. De uitbreiding der koffijteelt op Java werd door hem zeer ter harte genomen, en hij gelastte daarom dat ieder gezin jaarlijks 200 boomen zou aanplanten, tot zoo lang ieder 500 vruchtdragende voor zijne rekening had. In haar geheel werd zij onder toezicht gesteld van eenen Inspecteur-Generaal; de gevolgen daarvan zouden, volgens opgaven van Daendels, o. a. geweest zijn, dat gedurende de drie jaren van zijn bestuur meer dan 45000000 koffijboomen werden aangeplant.

Reeds den 14 Maart 1808 had Daendels voorstellen gedaan aan de Hooge Regering tot betere regeling van de koffijkultuur in de Preanger-regentschappen, ten gevolge waarvan ook hier de levering van indigo en katoen werd afgeschaft, en voor ieder pikol koffij van 225 ℔ aan den inlander zou worden betaald 4 Rs. zilver, aan den regent voor de pikol van 126 ℔ 1 Rs., terwijl alle drukkende lasten, behalve heerendiensten, werden opgeheven en alle transportkosten voor rekening genomen van het Goevernement. Proeven met de teelt van andere produkten, o.a. tabak en kajang, ook door Chinezen, werden genomen, doch schijnen weinig gunstig gevolg te hebben gehad.

De suiker, die tot de nadeeligste produkten behoorde, werd geheel vrijgelaten voor uitvoer, behoudens de verplichtingen van de fabriekanten in de Ommelanden van Batavia ter zake van de hun door de Regering gegeven voorschotten.

Vroeger stonden de zoogenaamde houtbosschen, liever djati-bosschen geheeten, onder toezicht van de regenten en residenten. Van meening zijnde dat hieruit voor het Goevernement veel voordeel was te trekken, richtte Daendels ook het beheer hiervan op geheel nieuwen voet in door de benoeming van eenen Inspekteur-

Generaal en de instelling van een kollegie van administratie, dat mede het bestuur kreeg over de residentie Rembang en zorgen moest voor de exploitatie en het onderhoud der bosschen. De voor den arbeid aldaar bestemde inlanders, blandoeng geheeten, werden vrijgesteld van alle overige heerendiensten, en hun rijst en zout voor hun onderhoud toegekend.

Even als op Java, trachtte Daendels ook in de Molukken regelmaat en orde in de administratie te brengen. De Raden van politie werden ontbonden en de Goeverneurs en gezaghebbers gemaakt tot ambtenaren met den titel van prefekt (landdrost), die de bevelen van het Opperbestuur hadden op te volgen. Ook werd besloten Ternate te verlaten, en de daaronder behoorende landen, Gorontalo en Menado, waarin men om de manschappen voor het leger en de rijst veel belang stelde, bij Amboina te voegen. Dit besluit wekte echter sterke tegenkanting op, vooral van de zijde van den Direkteur-Generaal van IJsseldijk, zoodat het kort daarna wederom voorloopig werd ingetrokken. Daendels was evenwel van meening, dat voortdurende bezetting van dit eiland onnoodig was voor het monopolie der specerijen, dat hij op den duur toch niet houdbaar achtte, dewijl zoowel in de Engelsche als de Fransche bezittingen noten en nagelen werden aangekweekt. Ternate werd nu evenwel op denzelfden voet gebracht als Makassar, en dus gesteld onder het bestuur van een militairen kommandant. Verder werden alle gedwongen leverantiën en verkoop van levensmiddelen in de Molukken op doodstraf voor den overtreder en met kassatie van den over hem gestelden prefekt of gezaghebber, verboden.

Alle emolumenten, in zoo ruime mate in de Molukken genoten, werden den ambtenaren ontnomen en hun vaste traktementen toegelegd. Het monopolie werd overigens ongeschonden behouden, de smokkelhandel streng verboden, en zelfs de hongitochten tot uitroeijing van specerijboomen toegelaten, terwijl bovendien een bepaalde leverantie werd voorgeschreven. De misbruiken onder het Europeesch personeel, waaronder de inlander natuurlijk ook leed, werden dus door Daendels tegengegaan, zonder dat het regeringssysteem werd aangeroerd. Daendels meende de opbrengst der produkten nog te veel noodig te hebben, om tot belangrijke wijzigingen over te gaan, daar hij nog op een millioen Rs. winst hoopte. De inneming der Molukken door de Engelschen verhinderde hem echter ook hier zijne plannen en maatregelen verder ten uitvoer te brengen.

Op Timor, waarin Daendels eenig belang stelde voor het bekomen van slaven ten behoeve van Banda, werd ook een landdrost aangesteld en daartoe benoemd een partikulier van Koepang, Haaert, die deze betrekking onder verschillende besturen heeft bekleed.

Daar men in Nederland van oordeel was, dat ook de regeling van het finantiëel beheer in Indië veel te wenschen overliet, dewijl in het laatst der vorige eeuw vele misbruiken waren aan den dag gekomen, legde Daendels, overeenkomstig de artt. 23, 24 en 34 van zijne instruktie [1]), zich met ijver toe om zoowel eene betere organisatie van het personeel als een zuinig beheer en vermeerdering van inkomsten te verkrijgen. Reeds boven is gezegd, dat de Direkteur-Generaal van den handel thans alleen werd aangesteld als hoofd van de finantiële administratie. Bovendien was Daendels van oordeel, dat de kontrole geheel onvoldoende was, en werden daarom het kantoor-generaal van finantiën en dat van den Visitateur-Generaal vervangen door eene Algemeene Rekenkamer, die met 1 Januarij 1809 in funktie trad, met welk tijdstip tevens de boekhouding werd veranderd en eenvoudiger ingericht, ook met het doel om, volgens de instruktie, het beheer van Daendels geheel van het overige af te scheiden.

---

[1]) Deze artikelen luiden: art. 23. Hij (de Goev.-Gen.) zorgt, dat de wetten gehandhaafd en zonder onderscheid van personen geëerbiedigd worden; dat de militaire magt zoowel te land als ter zee, in goeden staat, onder de noodige tucht en wel geëxerceerd worde; dat alle publieke administratiën van gelden en goederen met eerlijkheid en oplettendheid worden bestuurd, en dat de publieke gestichten tegelijkertijd behoorlijk en met eene gepaste spaarzaamheid worden onderhouden.

Art. 24. Hij zal hebben te zorgen, dat zijne administratie van de vorige administratie worde afgescheiden, ten einde voor te komen dat geen der misbruiken, die in dezelve zijn ingeslopen, aan hem worde geïmputeerd.

Art. 34. Hij zal zorgen, dat in alle deelen van de Indische huishouding en administratie alle mogelijke spaarzaamheid worde betracht, en dat de noodzakelijke uitgaven zooveel doenlijk worden bestreden door de territoriale inkomsten der Bezittingen zelven, en voor zooverre het gedurende den oorlog onvermijdelijk zal zijn daaraan te blijven suppleren door den verkoop van zoodanige produkten te Batavia, welker aanbreng en verkoop hier te lande anderzins voornamelijk de waarde der Indische bezittingen voor het Koningrijk uitmaakt, zal hij nochthans toezien dat zulks geschiede met alle behoorlijke menagement.....

Nadat eerst den ambtenaren het aannemen van geschenken was verboden, werden later gestrenge straffen bedreigd tegen ontrouw in het beheer van 's Lands gelden en goederen, en het schijnt wel aan Daendels te zijn gelukt, dit voor het welzijn der Kompagnie zoo schadelijk euvel voor een goed gedeelte te vernietigen, waartoe bovendien het opheffen van alle emolumenten en het toeleggen van vaste traktementen veel bijdroeg. Tevens werd door Daendels het ambtgeld afgeschaft, als strijdig met het stelsel van vaste bezoldiging door den Staat, die dan terugnam met de eene hand, wat hij met de andere gaf.

Het ging evenwel moeijelijk in de bestaande tijdsomstandigheden, uitgaven en inkomsten te regelen en de laatste voldoende te maken voor de eerste. Immers de vele hervormingen van Daendels, de vaste traktementen aan de ambtenaren, de publieke werken, de betere inrichting van het krijgswezen, de uitbreiding van de koffijteelt en vermeerdering van produktie, waren zoovele oorzaken van verhooging der uitgaven, terwijl het hem hoe langer hoe moeijelijker viel door verkoop van produkten inkomsten te verkrijgen. Wel trachtte Daendels door het invoeren van eenige bezuinigingen aan de verhooging van andere uitgaven te gemoet te komen, doch het was onmogelijk hierin gelijken tred te houden. Bovendien bestond er nog eene andere moeijelijkheid; men had door eene overmatige uitgifte van papier met en zonder rente, en ook van kopergeld, zulk eene verwarring in het muntwezen gebracht, dat er een belangrijk agio op het zilvergeld was gekomen en men de grootste moeite had de kassen van het Goevernement steeds van het noodige bedrag voor zijne uitgaven te voorzien.

Volgens Daendels beweren was het geld, bij zijne komst te Batavia in kas, niet voldoende voor de uitgaven van de verschillende kantoren en den inkoop van produkten gedurende het jaar 1808, en werd daarin door hem zoo goed mogelijk voorzien in afwachting van nadere regeling, welke evenwel meer en meer onmogelijk werd door den oorlog tusschen Engeland en Denemarken en het embargo in Amerika, waardoor de verkoop van produkten geheel werd gestremd. Het was evenmin mogelijk door verhooging der belastingen in het te kort komende te voorzien, al trachtte Daendels ook de opbrengst van sommige te vermeerderen.

Daendels kon dus niet met ernst aan eene hervorming der belastin-

gen denken, en zag zich genoodzaakt tot buitengewone middelen zijn toevlucht te nemen, ten einde zich inkomsten te verschaffen.

Zoo werd reeds in Junij 1808 aan gemachtigden van uitlandige personen gelast, om de onder hen berustende gelden in zilver in 's Lands kas te storten tegen recepissen, welke konden worden ingewisseld tegen de waarde aan produkten, of, als men liever wilde wachten, zouden worden terugbetaald zoodra de staat der kas het zou toelaten. Daar de toestand niet verbeterde, werd dezelfde maatregel in de volgende jaren, o. a. bij besluit van 24 Julij 1810, wederom toegepast, en ook het papier daaraan onderworpen, waarvan de afgifte mede tot een zeker bedrag werd gelast, tegen terugbetaling na 4 jaar of een jaar na den oorlog.

Inmiddels was reeds den 1 Oktober 1808 op bijna dezelfde voorwaarden uitgeschreven een gedwongen heffing tot een bepaald bedrag voor ieder Europeesch ingezeten van Batavia, in goud of zilver, later ook voor Chinezen en Mooren, terwijl bovendien door een aantal gegoede ingezetenen nog vrijwillig deel werd genomen in de storting, op 24 Julij 1810 gelast.

Voor deze leeningen werden tot het bedrag der waarde de op dat oogenblik onverkoopbare in 's Lands magazijnen aanwezige produkten als hypotheek gesteld.

Het was natuurlijk dat Daendels ook 's Lands uitstaande gelden ter zijner beschikking zocht te krijgen, en daartoe gebruik maakte van eene soort reorganisatie der Bank van leening, aan welke het voortaan verboden zou zijn panden te beleenen tot een hooger bedrag dan 100 Rs., terwijl de beschikbare gelden door hem werden opgeëischt; op dezelfde wijze werd met het Vendukantoor gehandeld, en aan beide instellingen slechts een betrekkelijk geringe som overgelaten.

Ten einde te gemoet te komen aan de behoefte tot het doen van beleeningen, dat gedurende zoo langen tijd door de Bank van leening was geschied, werd de Weeskamer gemachtigd krediet-papier uit te geven en voor dat doel te gebruiken; zoo werden achtereenvolgens in ieder der jaren 1809 en 1810 uitgegeven een bedrag van 1200000 Rs. ten behoeve van partikulieren, waarbij nog kwam eene som van 600000 Rs. in promessen van 500 Rs. voor hetzelfde doel, en 1000000 Rs. door het Land opgenomen, doch later afgelost. Inmiddels gaf het Goevernement zelf ook papierengeld uit van gering bedrag tot inwisseling van het oude, sedert 1784 uitgegevene.

Toen Daendels in Indië kwam, vond hij daarvan reeds een groote hoeveelheid in omloop, en daardoor natuurlijk de reeds gebrekkige muntcirculatie nog meer bedorven. Hij poogde daarin bij besluit van 21 Maart 1808 verbetering te brengen, door jaarlijks voor een som van 500000 Rs. in produkten tegen papier verkrijgbaar te stellen; doch daar dit middel niet hielp, werd overgegaan tot den verkoop van landerijen, om van de opbrengst het bedrag aan papier te vernietigen. Dit had althans plaats met de koopsom van de landerijen ten westen van Batavia, groot 21700 Rs., doch hiermede kon door het toenemend gebrek aan spetie niet worden voortgegaan, en dus werden de later verkregen gelden door de schatkist ontvangen en gebruikt. Op deze wijze werden ook de landerijen vervreemd, die van het regentschap Krawang afgenomen en bij de Ommelanden van Batavia waren gevoegd, en een totaal van bijna 780000 Rs. opbrachten.

Voor de tekorten te Samarang en Soerabaja, welke, niettegenstaande de aldaar ingevoerde verbeteringen in het finantiewezen, telken jare voorkwamen, werden ook bij deze hoofdplaatsen landerijen verkocht, en ten slotte bij Batavia nog de nieuwelings door Bantam afgestane landstreken, waaronder Djasinga, dat eerst in het bezit van Daendels was geweest, een en ander vooral met het doel om de bovengenoemde 1000000 Rs. schuld aan de Weeskamer af te doen.

Een eerste stap tot den verkoop van grooter landen was vroeger gedaan door de reeds bestaande verhuring van de distrikten Besoeki en Panaroekan aan den Chinees Han-Tjanpit, tegen een betreklijk geringe pacht; doch daar op deze landen een niet onbelangrijke schuld kleefde, achtte Daendels verkoop voordeeliger voor het Land en ging hij daartoe over tegen een totaal bedrag van 400000 sp. m., de overgenomen schuld daaronder begrepen, en het overige te voldoen in zes maandelijksche termijnen.

Belangrijker nog was de verkoop van Probolinggo. Daar het Land er weinig rechtstreeksche voordeelen van trok en men vreesde er niet meer van te zullen kunnen verkrijgen tenzij het in handen van partikulieren werd overgegeven, werd door Daendels tot den verkoop overgegaan en daartoe eene overeenkomst gesloten met den broeder van Han-Tjanpit, Han-Tiko, kapitein-Chinees te Pasoeroean, die aannam 1000000 Rs. te betalen in 20 halfjaarlijksche termijnen. Daar Daendels evenwel terstond gebruik van dit geld wenschte te maken, gaf hij tot dat bedrag schuldbrieven uit te-

gen den koers van zilver, welke zouden worden uitgeloot voor $^1/_{20}$ telkens als een vervallen termijn moest worden afgelost. In het oostelijk gedeelte van Java werd dit papier, onder den naam van Probolinggopapier bekend, een der bestanddeelen van het in omloop zijnde betaalmiddel, dat voor het overige even als elders bijna geheel in kopergeld bestond.

Daendels trachtte op alle wijzen het papier zijn waarde te doen behouden, zoowel door produkten als waarborg te stellen, als door het uitvaardigen van verbodsbepalingen tegen hooger agio dan door het Goevernement was vastgesteld, en door het verbod van den uitvoer van zilver, ja zelfs van koper, streng te handhaven. Daar hij hiermede het doel niet bereikte, en zelfs het Goevernement niet zelden inkoopen moest doen tegen zilver, was men wel genoodzaakt in de behoefte aan betaalmiddel te voorzien door voortgaande uitgifte van duiten, die op de munt te Soerabaja werden geslagen, terwijl men met de winsten hierop, die volgens Daendels jaarlijks ongeveer 100000 Rs. zouden hebben bedragen, doch door anderen veel lager worden geschat, tevens het tekort in de uitgaven aldaar kon aanvullen. Die duiten voorzagen in de behoefte aan zilverenpasmunt en behielden daardoor meer waarde dan het papier; doch Daendels gaf zelf aanleiding tot depreciatie, toen de koperen stukken van 5 en 10 duiten, zoogenaamde bonken, werden doorgekapt en de helft voor gelijke waarde werd uitgegeven als het geheel. Dit en de steeds vermeerderende omloop, gaf aanleiding dat ook het kopergeld in waarde verminderde en de bestaande verwarring nog meer toenam, zoodat dan ook bij de komst der Engelschen onmiddellijk voorziening noodig was, ten einde het muntwezen op eenigzins beteren voet te brengen.

De Regering in Nederland was met alle maatregelen van Daendels niet ingenomen; vooral het lichten van geld van uitlandigen werd afgekeurd en de teruggave in produkten bevolen; daar het evenwel bijna onmogelijk was die produkten te verkoopen, gaf dit weinig vergoeding aan de belanghebbenden.

Onder de middelen van inkomst tijdens de Kompagnie behoorde ook de verkoop van amfioen, die in 1794 weêr aan de Regering was getrokken, doch op dat oogenblik zeer weinig voordeel gaf. Daendels hief daarom de amfioen-direktie op en trachtte, door de ambtenaren in de winsten te doen deelen, hen ook voor het tegengaan van het smokkelen te winnen; hij droeg daarom aan de prefekten het debiet in het groot, ieder in zijn gebied, op, terwijl de verkoop

overal werd verpacht, zooals reeds van den beginne af te Batavia geschiedde. Daardoor bezorgde hij zeker een meer vaste, al was het dan geen groote winst aan het Goevernement.

Vóór de komst van Daendels was de rechtspleging over de inlanders op Java zeer gebrekkig. Te Batavia en onderhoorigheden was deze in handen van het Kollege van schepenen, waarbij de Landdrost als Officier van justitie fungeerde, en van den Gekommitteerde tot de zaken van den inlander, die het Kollege van Heemraden in deze had verdrongen. In het Goevernement van Java was zij geheel overgelaten aan den Raad van Justitie te Samarang, zamengesteld uit ambtenaren, met den Goeverneur als voorzitter, voor zoover de zaken niet door de inlandsche hoofden zelven werden afgedaan. Het gebied van beide was veel te uitgestrekt voor eene goede rechtspleging. Ook beweert Daendels, dat te Batavia de getuigen in eene zaak in het blok werden geplaatst, om ze het wegloopen te beletten wanneer zij bij een proces moesten verschijnen.

Het Kollege van schepenen te Batavia was tevens rechtbank voor de Europeanen die geen ambtenaren waren. Op de buitenposten had men steeds de Raden van Justitie uit den tijd van de Kompagnie. Boven deze allen stond als hoogste rechtskollege de Raad van Justitie te Batavia, die mede recht sprak over de ambtenaren (de vroegere Kompagnie's dienaren). Reeds eerder waren klachten geuit, niet alleen over de rechtspraak zelve, maar ook over het personeel dat daarmede was belast, zoodat ook door de kommissie in 1803 was voorgesteld, een aantal personen als leden van het Gerechtshof, dat volgens haar rapport den Raad te Batavia moest vervangen, uit te zenden; dienovereenkomstig waren benoemingen door Schimmelpenninck gedaan, waaronder ook die van Mr. H. W. Muntinghe, welke in zoovele betrekkingen in Indië is werkzaam geweest. Daendels had bepaaldelijk twee grieven tegen den Raad van Justitie: de eerste was onkunde en ongeschiktheid, de tweede een geest van tegenstand tegen het Goevernement, welke het regeren op den duur onmogelijk zou maken. Doch ook tegen de overige lichamen bestonden bezwaren, die hem bewogen, ofschoon niet rechtstreeks daartoe gemachtigd, tot reorganisatie over te gaan. Het was evenwel zeer moeijelijk de rechtbanken behoorlijk te bezetten, uit gebrek aan personeel.

Voor de inlanders werd eene nieuwe rechtspleging ingevoerd.

Aan de Schepensbank te Batavia werd alleen jurisdiktie toegestaan over de stad en hare voorsteden, en de Hoofdschout van Batavia met de vervolging der misdrijven belast, terwijl die over de Ommelanden werd opgedragen aan den landdrost, aan wien de verplichting werd opgelegd van op drie, later vier, verschillende plaatsen zitting te houden met twee assessoren uit de landeigenaren, terwijl in de vier distrikten schouten werden aangesteld, die in alle voorkomende zaken voorloopig konden voorzien en een onderzoek beginnen (besluit van 15 Maart 1808).

Voor de kriminele zaken in de Preanger-Regentschappen werd reeds zeer spoedig (Augustus 1808) een ambulant gericht ingesteld, bestaande uit den Gekommitteerde, den lateren Landdrost, als voorzitter, den regent en priester uit het distrikt waar de misdaad was gepleegd, en twee opzieners als leden.

Dit alles ging gepaard met de opheffing van het Kollege van Heemraden, wier funktiën grootendeels reeds door andere waren overgenomen.

Op zijne reis over Java in 1808, toen Daendels de belangrijke hervormingen aldaar invoerde, werd ook de rechtspleging niet vergeten. Voor die over den inlander werden twee groote Landraden ingesteld, te Samarang en te Soerabaja; van de eerste waren leden die van het Landgericht, benevens één der regenten om de West en één om de Oost. De Landraad te Soerabaja had tot leden den gezaghebber en de voornaamste der aan hem onderhoorige regenten. De zaken welke hier werden behandeld waren tempelroof, verraad, doodslag van Javanen onderling, alsmede misdrijven, waaraan zich Javaansche hoofden en aanzienlijken schuldig maakten.

Landgerichten zouden er in ieder landdrostambt zijn, waarvan de landdrost president, en hoofden of voorname inlanders leden waren; de hoofddjaksa was fiskaal, de boekhouder of translateur scriba. Tot de kompetentie van deze rechtbank behoorden alle zaken, die niet voor den Landraad kwamen. Eindelijk volgden er nog vredegerichten, één in ieder regentschap, waarvan de regenten en lagere ambtenaren, benevens priesters leden waren en die alle kleine zaken afdeden, als van huwelijk, injurie, wanbetaling enz., onder hooger beroep op het Landgericht.

Daar alle zaken, waarin niet-Javanen betrokken waren, voor de Europesche rechtbanken moesten komen, werd de Raad van Justitie te Samarang in aanwezen gelaten en te Soerabaja een tweede ingesteld voor den Oosthoek, waarvan evenwel de Euro-

pesche ambtenaren aldaar leden waren; van de zamenstelling van den Raad van Justitie te Samarang wordt niets naders gemeld.

Ook de Hooge Raad van Justitie te Batavia ontsnapte niet aan Daendels hervormingen. Uit alles straalt door, dat hij ontevreden was over de houding van dit gerechtshof bij verschillende gelegenheden, zonder dat men behoeft aan te nemen, dat hij vertoornd was over den hem geboden tegenstand, toen hij zich schuldig maakte aan misbruik van gezag, door eenige gevangenen, wier zaak door den Raad behandeld werd, daaraan te onttrekken en met de galg te straffen. Daendels ging er daarom toe over eene kommissie te benoemen, die eene nieuwe instruktie zou ontwerpen; onder de leden van deze kommissie behoorde ook Muntinghe, toen Sekretaris-Generaal, die een belangrijk aandeel had in de nieuwe regeling, welke den 15 Augustus 1809 tot stand kwam.

De Raad, voortaan Hooge Raad van Justitie geheeten, werd nu hoogste rechterlijk kollege voor Indië in alle zaken behalve militaire, waarvoor reeds den 22 April 1808 een Hooge Militaire Vierschaar was opgericht, en zou kunnen behandelen alle zaken in appel van lagere rechtbanken en die van Goevernementsdienaren in eerste en laatste instantie, benevens eenige andere zaken; o. a. werd dien Raad de bescherming van weduwen en weezen opgedragen.

Van het invoeren dezer nieuwe regeling werd gebruik gemaakt om het lichaam zelf geheel nieuw zamen te stellen, en werd o. a. Muntinghe tot president benoemd.

Ofschoon Daendels, althans voor Europeanen, wel in beginsel aannam, bestuur en rechtspleging zooveel mogelijk af te scheiden, werd toch het Kollege van schepenen gehandhaafd als een soort van gemeente-bestuur en als rechtbank voor Batavia. De direktie van wegen en andere waterstaatswerken werd evenwel nog bij besluit van 5 Februarij 1810 aan genoemd Kollege onttrokken en aan een bepaald ambtenaar opgedragen, terwijl tevens nog eenige voorschriften werden gegeven, de strekking hebbende om botsingen met den drossaard te voorkomen.

Bantam en Tjeribon verkeerden in een bijzonderen toestand en kregen ook eene afzonderlijke organisatie voor de rechtspleging. In Bantam werd een Landraad ingesteld, bepaaldelijk voor kriminele zaken, terwijl in Tjeribon een dergelijke, maar voor civiele en kriminele beide, bestond, waarvan de Sultans, de Rijksbestierders, de militaire kommandant en de opziener der koffijkultuur

benevens twee distriktshoofden onder voorzitterschap van den landdrost leden waren.

Op de Buitenbezittingen werden ook eenige veranderingen gemaakt. Ten gevolge van de vermindering van het personeel te Makassar, was aldaar de Sabandar tevens fiskaal, president van de Weeskamer en van het Kollege voor huwelijks- en kleine gerechtszaken, en de Administrateur tevens president van den Raad van Justitie, welke verder uit zes leden bestond, uit de burgerij en militairen gekozen. Verder had men nog de Raden van Justitie te Ambon, Banda en Ternate, welke door Daendels behouden werden, doch de vonnissen moesten worden voorzien van het fiat executio van den prefekt of militairen kommandant.

Voor de rechtspleging over Europeanen en vreemde oosterlingen bleven, zooals tot nu toe, de Bataviasche statuten ook onder Daendels van kracht, al werden daarin door den loop der tijden en door de veranderingen van Daendels in het rechtswezen, hier en daar eenige wijzigingen noodzakelijk geacht. Over den inlander werd recht gesproken naar zijne wetten, doch daaromtrent, vooral in het voormalig Goevernement van Java, bepaald, dat namens de Hooge Overheid recht zou worden gevorderd, wanneer de inlandsche wetten hierin niet voorzagen, en dat de straffen zouden worden gewijzigd, wanneer zij werden geacht niet in overeenstemming met de misdaad te zijn. Verminkende straffen werden verboden, ofschoon andere wreede straffen, als verbranden en krissen, werden geduld. De eerstgenoemde straf werd bepaaldelijk voorgeschreven bij veroordeeling wegens brandstichting, omdat deze misdaad, gepaard met roof, in de laatste jaren zeer algemeen was geworden. Daendels hield zich bij doodvonnissen het verlof tot uitvoering voor, doch toonde over het geheel eene neiging tot snel en krachtig straffen, zoodat hij meermalen in de uitvoering van het recht ingreep en strenger straffen gelastte, dan de rechtbank zou hebben kunnen uitspreken; ook gaf hij niet zelden op militaire wijze last tot het uitvoeren van lijfstraffen zonder vorm van proces. Verscheidene voorbeelden, zelfs van Europeanen, worden daarvan vermeld, en het is niet te ontkennen dat Daendels hierin meermalen een onverschoonbare willekeur heeft aan den dag gelegd, waarvan de lijdende partij dan onverdiend het slachtoffer werd.

Tot handhaving van rust en orde werden door hem eenige bepalingen voor de politie gemaakt, en onder anderen korpsen Dja-

jangsekars, of »strikruiters", zooals hij ze zelf noemt, in alle landdrostambten opgericht, om als marechaussée dienst te doen. Eerst werden zij bij de reorganisatie van het Goevernement van Java ingesteld en later ook in de overige gewesten, nevens de oppassers of politieagenten van den landdrost. Voor de behandeling der gevangenen werden door Daendels ook eenige voorschriften gegeven, met het doel om hun toestand eenigermate te verbeteren.

Al is reeds veel van het door Daendels tot stand gebrachte, ook ten gevolge van latere gebeurtenissen, te niet gegaan, er zijn toch twee zaken die nog steeds van zijne arbeidzaamheid en alles doorzettenden wil getuigen: de groote postweg op Java en de herschepping van de stad Batavia.

Ten gevolge van het verlies van een aantal schepen en van de nog steeds ter zee heerschende onveiligheid door de Engelsche kruisers, was niet alleen de gemeenschap tusschen de eilanden, maar ook tusschen de hoofdplaatsen op Java zelf moeijelijk gemaakt, daar de toestand der landwegen zeer ongunstig was en het veel tijd kostte ze te bereizen. Daendels had hiervan zelf de zwarigheden ondervonden, en besloot daarin ook ten behoeve van het militaire wezen verbetering te brengen. Hij deed van Anjer tot Panaroekan, grootendeels langs het strand, een doorloopenden weg aanleggen, waarvan de plannen meest door officieren waren ontworpen, en tot welks daarstelling de inlanders onder hunne hoofden in groote menigte waren opgeroepen, terwijl de uitvoering werd opgedragen aan vier kommissarissen-inspekteurs, ieder voor een vierde. Vooral in de Preanger-regentschappen, waar de weg door het gebergte liep, had men groote zwarigheden van het terrein te overwinnen, en er werd dan ook beweerd, dat het aanleggen van dien weg aan een groot aantal inlanders het leven kostte. Dit belette niet, dat in een groot jaar de geheele weg was voltooid en men Java van het eene eind tot het andere kon doorreizen, hetgeen bovendien nog gemakkelijk werd gemaakt door de op bepaalde afstanden aangelegde posthuizen en herbergen, met de daar gestationneerde postpaarden. Zelfs werden door Daendels postwagens in dienst gesteld, en voor alle voorkomende gevallen instruktiën gegeven. — Deze geheele weg, in heerendiensten aangelegd, kostte den Lande niet meer dan 30000 Rs. in zilver en 30000 Rs. in papier, vooral voor het eerste gedeelte, dat van Batavia naar Buitenzorg en door de Preanger- regentschappen liep.

De vele klachten over de ongezondheid van Batavia waren reeds in het rapport der kommissie van 1803 besproken; zeer spoedig ging Daendels er toe over om, volgens art. 33 [1]) zijner instruktie, verbeteringen aan te brengen.

Behalve de noodige maatregelen tot herstel van waterleidingen en het schoonhouden van straten, werden de muren en poorten der stad afgebroken om meer doorstraling van lucht te geven, en eenige grachten gedempt om den afloop van het water te bevorderen. Doch daar Daendels oordeelde dat het verblijf voor Europeanen toch gevaarlijk was in de stad, en zijne plannen om den zetel van het bestuur naar Soerabaja te verplaatsen, onuitgevoerd bleven, werden de bureaux overgebracht naar Weltevreden, terwijl het kasteel, dat geheel nutteloos was geworden voor de verdediging, werd afgebroken, en alleen de magazijnen behouden. Tevens trachtte Daendels partikulieren over te halen zich meer in de buitenwijken te vestigen, waartoe grond tegen geringen prijs of om niet werd uitgegeven en toegestaan aldaar van de afbraak der huizen uit de stad nieuwe te bouwen. Ook verplaatste hij met hetzelfde doel de societeit derwaarts. Tevens werd door hem een aanvang gemaakt met den bouw van het paleis van Weltevreden, als de zetel van het bestuur, dat echter niet geheel voltooid kon worden, en welks verdere bouw na hem voor langen tijd werd gestaakt. Het garnizoen werd verspreid over de buitenwijken, en de kerkhoven verder van de stad geplaatst. Dit alles had ten gevolge, dat het oude Batavia bijna geheel door de Europeanen werd verlaten en er een nieuw Batavia verrees, veel meer geschikt voor de heete luchtstreek dan de geheel op Hollandsche wijze opgebouwde oude stad.

---

[1]) Dit artikel luidt: Hij (de Goev. Gen.) zal onderzoeken en zoo spoedig doenlijk aan den Minister van Koophandel en Koloniën doen toekomen zijne gedetailleerde consideratiën, of er mogelijkheid en waarschijnlijkheid zij, door de aanwending van gepaste middelen, de plaats hebbende ongezondheid van de stad en reede van Batavia weg te nemen, of aanmerkelijk te verminderen, en welke daartoe het geschiktst zouden zijn; of wanneer daartoe weinig of geen hoop mocht overblijven, naar welk meer gezond en daartoe geschikt gedeelte van het eiland Java, de hoofdplaats van onze Aziatische koloniën en bezittingen zoude kunnen worden verlegd en op wat wijs zulks zoude kunnen worden bewerkstelligd zonder te drukkende onkosten of andere ongelegenheden te veroorzaken.

Inmiddels is hij verplicht alle zoodanige middelen ter verbetering aan te wenden, welke practicabel en met geene te zware onkosten vergezeld zijn.

Vele waren de bepalingen zijner instruktie, waarbij hem de defensie werd opgedragen, en hij trachtte daaraan mede door het aanleggen van werken te voldoen. Ofschoon hij de onder een vorig bestuur gemaakte verdedigingswerken om Batavia afkeurde en ze uit den weg liet ruimen, werd deze stad toch van een verdedigingslinie voorzien. Te Soerabaja, dat bestemd was tot maritiem station, werden werken aangelegd voor dit doel, welke in het westen eerst in de Meeuwenbaai, later in de Merakbaai waren aangevangen, doch onvoltooid bleven. Beter uitkomst leverde de bouw van het fort Lodewijk op, dat op het eiland of liever de bank van Mengari in de Straat van Madoera werd opgericht en waarvan de bestemming was, de nadering met schepen tot Soerabaja te bemoeijelijken. De Schout-bij-Nacht Buyskes werd met het opzicht hierover belast en slaagde er in de sterkte in anderhalf jaar tijds te voltooijen.

Men kan het zich zeer goed verklaren, dat door Daendels een bijzondere voorliefde werd gekoesterd voor alles wat het militaire wezen betrof, en het gelukte hem dan ook dit op zoodanige wijze te organiseren, dat zelfs door zijne hevigste bestrijders geen aanmerking daarop werd gemaakt. Het was bij zijne komst met de troepen op Java dan ook treurig gesteld, en het getal Europeanen zeer verminderd; het bestond toen grootendeels uit overblijfsels van in het laatst der vorige eeuw in dienst van de Kompagnie genomen Wurtembergers, die eerst aan de Kaap in garnizoen hadden gelegen, doch na de overgave aan de Engelschen, naar Java waren gezonden, en van Fransche troepen, in 1804 naar Indië gekomen, waarbij nog konden worden gevoegd eenige schepelingen van de vloot van Hartsinck, in alles ongeveer 2400 man uitmakende. De in Indië aanwezige bevelhebbers werden door Daendels niet zeer ontzien. De kommandant de Sandal Roy werd in 1809 naar Nederland teruggezonden, en ook zijn schoonzoon, de Luitenant-Kolonel J. van den Bosch, die adjudant van Wiese was, vertrok weldra uit Indië.

Reeds zeer spoedig ontwierp Daendels plannen voor de legerorganisatie, en bij besluit van 6 Maart 1808 werd die vastgesteld op een totaal van ruim 19000 man, waarvan ruim 16000 op Java. Hieronder zouden ruim 4000 Europeanen zijn. Daar het evenwel zeer moeijelijk, ja onmogelijk was die te verkrijgen, werden in hunne plaats inlandsche Christenen van Amboina en omliggende eilanden aangenomen. De inlandsche troepen werden grootendeels

bijeengebracht door het vrijkoopen van slaven, door lichtingen van Javanen, en door aankoop van inlanders, die uit alle gedeelten van den Archipel werden aangevoerd. Een geheel nieuw leven werd aldus door Daendels aan het krijgswezen gegeven, waarin hij getrouw werd bijgestaan door een aantal hoofdofficieren, onder welke de chef van den staf von Gützlaff en de brigadier H. Merkus de Kock vermeld moeten worden.

Van militaire inrichtingen en werkplaatsen was de Kompagnie mede geheel ontbloot; in alles moest worden voorzien door het zoogenaamde ambachtskwartier te Batavia, dat reeds in de vorige eeuw veel reden tot klachten had gegeven. Daendels schafte dit af en richtte een konstruktiewinkel te Soerabaja op om het militaire materiëel te vervaardigen. Bovendien werden te Batavia en Samarang nog andere inrichtingen voor het aanmaken van kruit en kogels behouden of daargesteld. In laatstgemelde plaats eindelijk werd de door van Overstraten opgerichte marineschool veranderd in eene artillerieschool.

Vooral gaf Daendels zich veel moeite voor de geneeskundige dienst bij het leger, wier regeling tot dien tijd veel te wenschen had overgelaten. Het door hem nieuw gebouwde militaire hospitaal te Batavia wordt om zijne inrichting geprezen als de vergelijking met de meeste in Europa te kunnen doorstaan. De geheele geneeskundige dienst, ook de civiele, werd onder den militairen chef gesteld, terwijl het bijzonder hospitaal voor het gesticht der pennisten, evenals dit gesticht zelf, werd opgeheven.

De zaken van marine traden bij Daendels geheel op den achtergrond, daar die dienst vóór zijne komst bijna geheel was vernietigd. Desniettemin was er nog eenig personeel van de vroeger naar Indië gezonden schepen en van die welke de Kompagnie in dienst had gehad, aanwezig, waarbij, onder anderen, Merkus de Kock als chef van den generalen staf fungeerde, terwijl er ook nog een Kommissaris-Generaal der marine voor het materiëel was aangesteld. De meeste officieren hadden nu sedentaire betrekkingen, als havenmeesters en kommandanten der reeden, enz. Buyskes was gedurende zijn verblijf in Indië het hoofd van de marine, gelijk Daendels van de landmacht. De Kommissaris-Generaal voor de marine was dit tevens voor de scheepstimmerwerven en de houtstapelplaatsen.

Ofschoon het bouwen van groote schepen wel in de plannen zou hebben gelegen, was dit in de bestaande omstandigheden on-

mogelijk; Daendels vergenoegde zich dan ook met het bijeenbrengen van eene flotille van 45 kruis-praauwen, om de scheepvaart zooveel mogelijk tegen de zeeroovers, die toen alle zeeën in den Archipel onveilig maakten, te verdedigen.

Nog eene enkele bijzonderheid van Daendels bestuur zij hier aangestipt. Terwijl Daendels de kracht en het aanzien van het Goevernement bij alles op den voorgrond stelde, was hij toch te veel een kind van zijn tijd om niet openbaarheid voor te staan, vooral ook met het doel om al het nieuwe, dat werd ingevoerd, bekend te maken, en, zooals hij zich uitdrukte, »iedereen gelegenheid te geven den staat van zaken na te gaan, de groote veranderingen welke in het bestuur en de directie waren ingevoerd, te leeren kennen en van hare heilzame bedoelingen en uitwerksels volkomen overtuigd te worden". Hij was dan ook geenszins tevreden met het weinige dat toen ter tijd te Batavia als nieuwsberichten werd uitgegeven, als alleen bestaande in het zoogenaamde vendunieuws, waarom, bij gelegenheid dat een nieuw reglement voor de landsdrukkerij werd vastgesteld (9 Nov. 1809), besloten werd tot de uitgave van een weekblad, bekend onder den naam van »Coloniale courant." Het eerste nummer verscheen den 5 Januarij 1810; redakteur was de predikant Ross, terwijl de censuur werd uitgeoefend door den Sekretaris van de Regering. Daendels plaatste hierin soms artikelen van zijne hand, mede om zijne administratie tegen aanvallen van vrienden van het oude systeem te verdedigen.
Eerst onder Daendels bestond in Indië gelijkheid van Godsdienst, daar ook het Roomsch-Katholiek kerkgenootschap als zoodanig werd erkend. Het was met de kerkelijke zaken treurig gesteld, daar zich slechts één predikant te Batavia bevond, dewijl in de laatste jaren niemand als zoodanig was uitgezonden.

Bij art. 3 [1]) van zijne instruktie was bepaald geworden, dat de schikkingen omtrent Weltevreden en Buitenzorg op den bestaanden voet moesten blijven. Toen Daendels evenwel op Java was aangekomen, scheen hij teleurgesteld in zijne verwachting omtrent de inkomsten, die uit deze landgoederen konden worden ge-

[1]) In dit artikel wordt gezegd: De schikkingen omtrent de bewoning van Weltevreden, mitsgaders het landgoed Buitenzorg, zullen blijven voortduren, gelijk zij op autoriteit van het vorig bestuur over de Oostindische Bezittingen zijn vastgesteld geworden.

trokken, daar hij vele uitgaven had moeten doen, zoowel voor hun aankoop als ter voldoening van daarop rustende verplichtingen. Op voorstel van den waarnemenden Direkteur-Generaal van IJsseldijk werd daarop door de Hooge Regering besloten, aan Daendels Buitenzorg geheel in bijzonderen eigendom over te dragen, hetwelk alleen belast bleef met het leveren van 8 à 10000 pikols koffij, en Weltevreden van hem over te nemen. Daendels verkocht daarna gedeelten van Buitenzorg aan verschillende personen, en droeg ten slotte het nog overschietende wederom aan den Lande over tegen eene som van 400000 Rs in papier, zoodat hij zijne nieuwe bezitting met groote winst van de hand zette. Men legt Daendels te last, dat hij, ten einde meer waarde aan zijne nieuwe bezitting te geven, vooraf de bestaande beperkende bepalingen omtrent de inkomsten, die uit de particuliere landen door de eigenaars konden worden getrokken en op een maximum van $^1/_5$ van het rijstgewas waren bepaald, had ingetrokken, zoodat deze daardoor hunne inkomsten en den prijs hunner laden somtijds verdubbeld zagen.

Uit alle handelingen van Daendels kan worden afgeleid, dat hij zich bij het waarnemen van zijne hooge betrekking niet verplicht achtte zijn eigen belang te verwaarloozen; dit bleek mede uit het gebeurde met het landschap Djasinga, waarvan vroeger is gesproken. Zulke feiten gaven natuurlijk mede aanleiding dat men hem zeer gemakkelijk minstens van groote inhaligheid kon beschuldigen. Over het algemeen heeft misschien geen Goeverneur-Generaal ter zake van zijn beheer dan ook zulke hevige aanvallen te verduren gehad als Daendels, waartoe hij zelf medewerkte door in 1814 zijn »Staat der Nederl. Oost-Indische bezittingen onder het bestuur van den Goeverneur-Generaal H. W. Daendels, 1808 — 1811," in het licht te geven, waarin hij een hoogst belangrijk overzicht gaf van al zijne verrichtingen en van de gunstige gevolgen, daardoor reeds onder de moeijelijke omstandigheden van die jaren verkregen; hierbij voegde hij eene berekening, waaruit zou blijken dat door middel van zijn stelsel voor het moederland eene bate van 5000000 Rs. zou kunnen worden afgezonderd.

Dit werk vond felle bestrijders, van welke twee anoniem optraden, doch later herkend zijn als J. van den Bosch en Mr. R. van Polanen, welke laatste in zijn werkje ook nog opnam eene nota van Mr. Prediger, die reeds in 1810 bij den Minister van

koloniën en marine in Holland was ingediend. De hevigste bestrijder was evenwel de door Daendels ontslagen Goeverneur van Java's Noord-oostkust, Nikolaas Engelhard, die het werk aan eene naauwkeurige kritiek onderwierp, en den vroegeren toestand veel beter dan dien onder Daendels, wiens handelingen hij onder een ongunstig daglicht plaatste, trachtte voor te stellen. — Zonder te willen beweren dat alle gemaakte aanmerkingen ongegrond waren, moet evenwel in het oog worden gehouden, dat al de bestrijders van Daendels zich persoonlijk door hem op de eene of andere wijze gekwetst achtten. Reeds is gesproken van van den Bosch en Engelhard; Prediger was bij de hervorming van den Raad van Justitie te Batavia niet herbenoemd en toen naar Holland teruggekeerd; van Polanen was tijdens het bestuur van Daendels eerst Vice-President van den Raad van Justitie, doch viel bij hem in ongenade en verliet daarom Indië; vervolgens agent in Amerika zijnde, had hij op last van den Minister van der Heim met Amerikaansche kooplieden eene overeenkomst aangegaan tot het afhalen van produkten, bepaaldelijk specerijen, van Java; doch Daendels weigerde daaraan gevolg te geven, op grond dat de konditiën voor het Land te onvoordeelig waren; men beschuldigde hem evenwel dat hij dit alleen had gedaan uit haat tegen van Polanen en van der Heim.

Daendels was een man, door en naar zijn militaire loopbaan gevormd; hij was dan ook als Goeverneur-Generaal een autokraat, en een krachtig bestuur was naar zijne meening voldoende om alles goed te maken en zelfs willekeurige handelingen te verschoonen. Hij trad meer op als een Kommissaris-Generaal dan als Landvoogd, en ontzag zich zelfs niet de bepalingen van zijne instruktie te overtreden, wanneer hij dat op het oogenblik door de omstandigheden gevorderd of gewettigd achtte. Bij al zijne besluiten en voorschriften werden het belang van het Land en het behoud van Java als beweegredenen aangevoerd, waarvoor alle andere belangen moesten achterstaan, dus niet alleen die van de ambtenaren, welke onder de Kompagnie de eerste plaats hadden ingenomen, maar ook die van partikulieren en de inlandsche bevolking. Evenwel werd deze laatste geenszins uit het oog verloren, waartoe trouwens meer dan ééne bepaling van zijne instruktie hem verplichtte. Waar hij kon, verminderde hij de lasten die aan de inlandsche bevolking waren opgelegd, voor zoo ver ze voor

het Land van minder waarde werden geacht; doch hij vorderde veel van den Javaan, wanneer hij dat zoowel voor het Land als voor hem zelven noodig achtte, zooals met den aanleg van den grooten weg het geval was. Men heeft zijn stelsel het dwang-arbeid-stelsel genoemd, en zeker verkreeg hij door gedwongen arbeid een groot deel der middelen om hervormingen tot stand te brengen. Ofschoon hem was voorgeschreven zijne gedachten over de kwestie van belasting of kontingenten mede te deelen, was Daendels daaromtrent nog niet tot een vast besluit gekomen, doch scheen een geregelde belasting hem voor 's hands nog niet geheel mogelijk. Toch komt hem de eer toe, met het stelsel der Kompagnie, onthouding van alle inmenging in het binnenlandsch bestuur, te hebben gebroken, en de Regering in meer rechtstreeksche aanraking met den Javaan te hebben gebracht.

Zeer verdienstelijk heeft Daendels zich gemaakt door het opruimen van den Augiasstal der Kompagnie, want al worden de misbruiken door Engelhard verbloemd en vergoelijkt, het blijkt te duidelijk uit gedrukte en ongedrukte stukken dat het daarmede al zeer treurig was gesteld. Militair autokraat als hij was, eischte hij van zijne onderhoorigen ook eene militaire gehoorzaamheid; elke tegenstand verbitterde hem en moest worden onderdrukt. Het kan dan ook niet verwonderen, al is het niet goed te keuren, dat hij dikwijls willekeurig straffen oplegde, en zelfs die welke reeds door den Raad van Justitie waren uitgesproken, veranderde. Hij strekte het bij de militairen gebruikelijke opleggen van disciplinaire staffen door den bevelhebber, over de geheele rechtspleging uit, vooral wanneer het ambtenaren betrof, die zich op ouderwetsche wijze aan misbruik van gezag of afpersingen schuldig maakten, waarvan dan zelfs mededeeling werd gedaan in de koloniale courant.

Zijne verdiensten zijn vooral groot wegens het invoeren van orde en regelmaat in de administratie en het centraliseren van het bestuur bij de Hooge Regering, waardoor hij het dikwijls zeer onbepaalde gezag der verschillende opperhoofden bij haar overbracht en deze alleen tot uitvoerders van haar bevelen, en dus tot hare ambtenaren, maakte.

Een der zwakke punten van Daendels bestuur was vooral zijne finantiële administratie, waarvan het treurige gevolg was grenzenlooze verwarring in het muntwezen, verarming der ingezetenen, die niets anders meer aan waarde bezaten, dan zeer gedeprecieerd

papier of koper, en vervreemding van belangrijke landerijen, wier inkomsten aan den Staat werden onttrokken, waartoe zelfs moest worden overgegaan om in de gewone uitgaven te voorzien; terwijl hem tot dat einde slechts was toegestaan de verkoop van produkten zoolang de oorlog duurde, doch welke juist daardoor onmogelijk was.

Vond Daendels in de ambtenaren doorgaans gewillige werktuigen, zijn bestuur maakte toch vele ontevredenen, niet alleen onder de partikulieren wegens de gedurige geldheffingen, maar ook de inlandsche hoofden waren er niet zeer mede ingenomen.

Niettemin moet men den doorzettenden wil en de krachtige hand bewonderen van den man, die in die tijden en onder zulke omstandigheden het Nederlandsch gezag wederom wist te doen eerbiedigen en eene hervorming tot stand te brengen, waardoor zooveel verkeerds van vroegere dagen voor altijd werd vernietigd, terwijl hij bestuur en rechtspleging inrichtte op zoodanige wijze, als zij tegenwoordig nog voor een goed deel op Java bestaan.

HOOFDSTUK III.

BESTUUR VAN DEN GOEVERNEUR-GENERAAL JANSSENS. — LANDING DER ENGELSCHEN OP JAVA. — VEROVERING EN OVERGAVE VAN DAT EILAND EN VAN ALLE ANDERE BEZITTINGEN.
MEI—SEPTEMBER 1811.

Het korte bestuur van den Goeverneur-Generaal Janssens is zeker een der treurigste tijdperken van de geschiedenis der Nederlanders in Indië. Behalve dat het eiland Java niet meer het hunne kon worden genoemd, ja zij zelven onder vreemde heerschappij gebukt gingen en ook op Java Napoleon zijn schepter zwaaide, werd die kostbare bezitting thans nog bovendien door de Engelschen aangevallen en na slechts een korten weêrstand veroverd.

Nadat in de laatste maanden van Daendels bestuur in Batavia en de Ommelanden alles in spanning was geweest omtrent de verwachte landing der Engelschen, was men er, toen zij zoolang wegbleven, in de laatste tijden geruster, maar ook zorgeloozer geworden en werden de vele onaangenaamheden van den staat van beleg te dieper gevoeld. Dientengevolge werd Janssens bij zijne komst met allerlei klachten en verzoeken bestormd om in den staat van oorlog althans eenige verzachting te brengen. Het kan niet worden ontkend, dat van de bevolking in den omtrek van Batavia in den laatsten tijd veel was gevergd, daar men voortdurend een groot aantal lieden had opgeroepen voor de werken van defensie en voor verscheidene andere diensten, zooals om voor de paarden in het kamp gras te snijden, dat hoe langer hoe verder moest worden gezocht. Door het afbreken van bruggen, het afdammen van rivieren en kanalen, en het opgraven van de wegen, was de gemeenschap bijna geheel gestremd, en de landbouw ten gevolge van de evengenoemde

herhaalde oproepingen van werkvolk zeer verwaarloosd. Het kan dus niet verwonderen dat Janssens, om zooveel mogelijk aan die bezwaren te gemoet te komen, verlangde omtrent de defensiewerken te Meester-Kornelis en den staat der wegen naauwkeurig te worden ingelicht. Eene memorie van den kolonel der genie Starrenburg over de versterkingen te Meester-Kornelis, en eene van den majoor Schultze over de bruggen en wegen, werden hem nu ingezonden, waarop door hem werd gelast de bruggen met bamboezen te herstellen, ten einde ze onmiddellijk bij eene landing van den vijand wederom te kunnen onbruikbaar maken.

Ontegenzeggelijk had Daendels de kolonie in een ongunstigen toestand achtergelaten, en niet dan met moeite kon men er in slagen de noodige sommen voor de dagelijksche uitgaven en de betaling der troepen bijeen te brengen. Bovendien had Janssens geen tijd, zich veel met andere dan bepaald militaire zaken bezig te houden. Toch nam hij een maatregel ter bevordering van de kennis der Javaansche taal onder Europeanen, door aan de ambtenaren te Soerakarta en Djokjokarta zoogenaamde »élèves voor het civiel" toe te voegen, die zich op die taal moesten toeleggen; ook werden eenige bepalingen gemaakt voor de militaire rechtspleging en de huwelijken van officieren.

Met Janssens waren zeer weinig soldaten (ongeveer 500 man), maar een betrekkelijk groot getal officieren, vooral van hoogen rang, op Java aangekomen, waaronder mede de Generaal-Majoor Jumel, die tot kommandant van het leger was benoemd. Deze toonde zich een groot voorstander van wolfskuilen bij de versterkingen, en liet ze dan ook overal waar daartoe gelegenheid bestond, bij het kamp aanleggen, terwijl andere werken tot verbetering der defensie daarvoor achter moesten staan, die nu door het gering getal beschikbaar werkvolk en de steeds grootere moeijelijkheid om dit te verkrijgen, geheel achterwege bleven. Engelsche oorlogschepen kruisten intusschen voortdurend in de zeeën rondom Java; zelfs in de maanden Junij en Julij werden landingen op de kusten van Bantam beproefd, waarom Janssens derwaarts troepen zond, die evenwel weinig konden uitrichten. Desniettemin scheen men in de eerste helft van Julij de Engelschen nog niet op Batavia te verwachten, daar er voorschriften werden gegeven om den naamdag van den nieuwen Soeverein, Napoleon, op eene luisterrijke wijze te vieren, toen eensklaps tegen het midden van die maand hoogstverontrustende

tijdingen bij de Hooge Regering inkwamen, die geen twijfel meer omtrent de plannen der Engelschen overlieten.

De Goeverneur-Generaal van Britsch-Indië, Gilbert Elliot Lord Minto, had vooral op het aandringen van een jongen Engelschen ambtenaar, in dienst der Kompagnie, Thomas Stamford Raffles, besloten, de dikwijls beraamde, maar steeds uitgestelde expeditie tegen Java te ondernemen en die in persoon te vergezellen, opdat hij op de plaats zelve zou kunnen beslissen, wat bij goeden afloop van den tocht zou moeten worden gedaan. De Direkteuren van de Engelsche Kompagnie toch verlangden alleen de vernietiging van de Fransche heerschappij in de Indische zeeën, en niet de inbezitneming van Java, doch daardoor zouden de overgebleven Europeanen, in dit geval Nederlanders, geheel in de macht der inlanders zijn gebleven, ja aan hunne wraakzucht overgeleverd.

Lord Minto kon zich met deze zienswijze geenszins vereenigen en wenschte eene zoo schoone bezitting als Java voor het Britsch gezag te behouden. De Engelschen bragten nu een leger van ongeveer 12000 man bijeen onder bevel van Generaal Auchmuty, met eene vloot, die met de transportschepen 100 zeilen telde en onder den Admiraal Stopford stond. Deze vloot vereenigde zich in het begin van Junij te Malakka en nam van daar de reis naar Java aan.

Inmiddels deed Janssens eenige maatregelen tegen de verwachte komst der vijanden nemen, en liet hij den 3 Augustus de proklamatie van Daendels, welke de bepalingen omtrent de retraite bevatte, op nieuw afkondigen ; alleen gelastte hij de vernietiging van de produkten, wier bewaring door Daendels was bedoeld. Waarschijnlijk was Janssens tot dat besluit gekomen door de wetenschap dat alle eigendommen van den vijand, dus ook de produkten, bij de Engelschen als oorlogsbuit beschouwd en door de prijsagenten ten behoeve van het leger in bezit genomen werden.

Terwijl de majoor der genie Schultze den 3 Augustus naar de meest geschikte middelen tot vernietiging der produkten omzag, werd hem de komst van een groot aantal Engelsche schepen bericht, die allen koers zetten naar de baai van Tjilintjing, ten oosten van Batavia. Aan de vernieling der produkten werd nu onmiddellijk begonnen, en daar men van het vuur te groot gevaar voor de stad duchtte, werden de pakhuizen met het vuile water uit de stadsgrachten bespoten en dit werk den volgenden dag voortgezet. Het was zeer te betreuren, dat Janssens hiertoe meende te moeten overgaan, daar de produkten door Daendels tot waar-

borg waren gesteld voor de verschillende door hem gesloten leeningen, die dus dien waarborg geheel verloren.

Den 4 Augustus hadden de Engelschen hunne voorhoede onder bevel van den kolonel Gillespie doen landen, zonder in het minst te worden bemoeijelijkt; er werd slechts eene verkenning gedaan en de brug van Antjol door eenige troepen onder bevel van von Lutzow bezet, welke evenwel reeds den volgenden dag wederom werd teruggeroepen, met achterlating van eene kleine afdeeling. Toen de Engelsche landingsdivisie bijna geheel aan wal was gebracht, werd den 5 een tocht ondernomen in de richting van Meester-Kornelis, doch bij die gelegenheid werd een aantal soldaten door zonnesteken getroffen, zoodat het raadzamer werd geacht eerst tegen Batavia op te trekken. Daartoe werd den volgenden dag eene verkenning derwaarts gedaan door kolonel Gillespie, die 's avonds tot Tandjong Priok voortrukte.

Van Fransche zijde had men zooveel mogelijk de bamboezen bruggen afgebroken; voorts werden maatregelen genomen om Batavia te ontruimen en met alle nog overige troepen, benevens den staf naar het versterkte kamp van Meester-Kornelis te retireren. Daar men eene poging der Engelschen duchtte om van den westkant de stad aan te vallen, werden eenige troepen daarheen gezonden. Hiertoe bepaalde men zich evenwel geheel en liet den vijand overigens ongemoeid, die dan ook niet verzuimde in den avond van den 7 door middel van booten langs de brug van Antjol over te steken, nadat het klein aantal aldaar geposteerde troepen door het vuur der Engelschen was verjaagd.

De weg naar Batavia was nu voor hen open, en toch waren zij zeer behoedzaam in hunne bewegingen, naar men wil omdat zij in 1807, na op zeer gemakkelijke wijze van Buenos-Aires te hebben bezit genomen, daaruit later met groot verlies werden verdreven. Nu evenwel Batavia geheel onverdedigd scheen, werd in den vroegen morgen van 8 Augustus eerst de voorstad bezet en vervolgens de stad opgeëischt; daar echter de meeste ambtenaren naar het binnenland waren geweken en er geen troepen meer werden aangetroffen, trokken ongeveer 800 man onder Majoor Thorn de stad binnen, weldra door de overige troepen der voorhoede gevolgd. Nog op dienzelfden dag zond Lord Minto een brief aan Janssens, waarin hij de overgave van Java en de overige bezittingen eischte en tevens mededeeling deed van eene proklamatie, die den 4 Augustus aan de Nederlanders op Java was gericht

geworden, waarin hun als doel van de expeditie de vernietiging van de Fransche heerschappij werd voorgespiegeld en zij uitgenoodigd werden de Britsche bescherming aan te nemen, zoodat van het nog geheime doel, de onderwerping van Java aan Engeland, niet werd gesproken. Integendeel scheen men zelfs den Nederlanders op Java het recht toe te kennen, zich zelven een bestuur te kiezen, op grond dat Nederland niet meer bestond en men dus op Java daarmede in het geheel niet meer verbonden was en van alle verplichtingen ontslagen. Dezelfde voorstelling kwam ook voor in den brief aan Janssens, waarom deze in zijn weigerend antwoord tot kapitulatie dan ook wees op de omstandigheid, dat zonder eenig verzet de eed aan Napoleon was afgelegd en de kolonie dus zonder eenigen twijfel onder Fransche heerschappij moest geacht worden te staan.

Nu Janssens zich van Batavia had verwijderd en naar het leger begeven, en dus geheel als legerhoofd optrad, werd het burgerlijk bestuur opgedragen aan den Sekretaris-Generaal, terwijl de Hooge Regering zich verplaatste naar Tjseroa, nabij Buitenzorg.

Het was in het versterkte kamp te Meester-Cornelis niet bijzonder gunstig gesteld. Door gebrek aan werkvolk uit den omtrek, dat zeer slecht opkwam, konden de werken tot voltooijing van het kamp slechts met moeite worden voortgezet; een proef met soldaten voldeed evenmin, daar deze weigerden iets uit te voeren en men hen niet schijnt te hebben durven straffen voor hun verzet.

De voorposten werden nu teruggetrokken tot Weltevreden en eene afdeeling aldaar geplaatst onder den Brigadier von Lutzow; de nadering werd bemoeijelijkt door eene verhakking in den grooten weg, doch men beging de nalatigheid, het omliggend terrein, vooral aan de linkerflank, waar eer vele sirihtuinen waren, niet te bezetten met tirailleurs. De gevolgen bleven niet uit. Nadat op den 10 Augustus het geheele leger der Engelschen was bijeengebracht, rukte de voorhoede onder Gillespie naar Molenvliet en Weltevreden tegen de Fransche troepen onder von Lutzow op; het gelukte deze haar in het front tegen te houden, doch de linkerflank werd omgetrokken, terwijl de daarheen gezonden troepen hun aanvoerders verloren en in verwarring raakten. Om deze reden gaf Janssens, op sterken aandrang van Jumel, doch zeer tegen den zin van Lutzow, bevel tot den terugtocht en werd Weltevreden met zijne talrijke gebouwen en welvoorziene magazijnen met 300 kanonnen, in handen van de Engelschen

overgelaten, die daarbij tevens het belangrijke voordeel verkregen, dat zij hunne troepen uit de ongezonde stad derwaarts konden overbrengen. Bij deze gelegenheid werd nog de Brigadier en chef van den staf, Alberti, zwaar gekwetst en in zijne betrekking opgevolgd door de Kock, terwijl overigens het geheele verlies bestond uit 100 man dooden en 260 gekwetsten.

De Fransche armée werd nu zamengetrokken binnen het versterkte kamp en de Engelschen bereidden zich tot een geregelde belegering daarvan voor. Opmerkelijk was het hierbij, dat men van weerskanten zeer slecht van elkanders positie en bewegingen was onderricht, zoodat men in de eerste dagen er zich geheel toe bepaalde elkander gade te slaan, zonder, vooral van de Fransche zijde, iets belangrijks te ondernemen. Slechts werden eenige maatregelen genomen om de versterking in beter staat van verdediging te brengen, en de opvolging bij overlijden van den Goeverneur-Generaal te regelen. Inmiddels had de reeds zoo lang voorbereide viering van Napoleons verjaardag op 15 Augustus plaats, doch thans bestond zij slechts uit eene parade in het kamp. De Engelschen gebruikten den tijd om tegen het noorderfront batterijen aan te leggen. Eerst den 19 werd getracht dit tegen te gaan, door water uit de rivier op het land te laten; ook was toen een uitval beraamd, die echter uit gebrek aan gidsen onuitgevoerd bleef, en toen deze den volgenden dag geleverd werden, maakte men er geen gebruik van. Intusschen naderden de Engelsche batterijen hare voltooijing, en begreep Janssens dat iets daartegen zou moeten worden ondernomen. In een krijgsraad, den 21 gehouden, verklaarde hij niet genoeg met de aktieve dienst bekend te zijn om in dit geval een besluit te nemen, doch gaarne adviezen te willen ontvangen. Jumel was van gevoelen, zooals hij reeds meermalen had te kennen gegeven, dat men niet sterk genoeg was voor krachtige uitvallen, doch niettemin werd op voorstel van den majoor Schultze daartoe besloten. De daarvoor bestemde troepen werden echter door Jumel willekeurig verminderd, en bovendien werd het bataljon jagers onder bevel van den luitenant-kolonel Vollenhoven, dat aangewezen was om den rechtervleugel der Engelschen aan te vallen, door zijne gidsen op een verkeerd spoor gebracht, zoodat het zich in den morgen bij de Fransche in plaats van bij de Engelsche versterkingen bevond. Eene zwakke afdeeling onder kapitein Lebon slaagde er wel in de vijandelijke loopgraven te bereiken, doch werd weldra door

de overmacht gedwongen te wijken. Deze onderneming liep dus, vooral door de schuld van den Generaal Jumel, op niets uit.

Onmiddellijk daarop, en wel in den morgen van den 22, werd nu het vuur door de Engelschen geopend, dat krachtig van Fransche zijde werd beantwoord, doch waarbij de werken in het kamp vrij veel te lijden hadden, en men des nachts de schade eenigzins moest herstellen; den 23 zweeg het vuur geheel, om den 24 met hevigheid te worden hervat, waardoor veel schade aan de redoutes N°. 1 en 2 werd te weeg gebracht; het duurde den 25 op dezelfde wijze voort, zoodat het nadeel aan werken en materieel en verlies van manschappen zeer belangrijk was. Desniettemin bleef tot dien tijd de geest der troepen zeer goed, en vooral de artilleristen, grootendeels Javanen, gedroegen zich uitmuntend. Intusschen begrepen de Engelschen, dat zij op deze wijze weinig vorderden, en dat een rechtstreeksche aanval dus wenschelijk was. Eene verkenning deed de zijde van het kamp, waar dit door de Slokan en de op den rechteroever gelegen redoute N°. 3 werd gedekt, als het zwakste punt kennen, hetgeen nog bevestigd werd door de mededeelingen van een Franschen serjant, die uit die redoute was gedeserteerd. Er werd dan ook tegen den morgen van den 26 een aanval daarop voorgenomen, doch ook van de Fransche zijde verwacht, waarom Janssens in den avond van den 25 aan Jumel bevel gaf om den volgenden dag de batterijen met versche, pas aangekomen artilleristen te bezetten, het volk tegen drie uur in den morgen in de wapens te doen komen, de voorposten te doen bezetten door Europeanen en de veldartillerie positie te doen nemen tusschen de beide redoutes in het front tegenover de Engelschen.

Inmiddels was de Engelsche voorhoede onder Gillespie reeds op weg om redoute N°. 3 aan te vallen onder geleide van den Franschen serjant; het gelukte hun ongemerkt tegen het aanbreken van den dag daar aan te komen, waarna zij eene voorwacht overvielen en afmaakten. Hoewel het vuur der redoute op hen werd gericht, vielen zij deze onmiddellijk aan en namen die zonder veel tegenstand in.

Kort te voren was Janssens op het terrein gekomen en had zich tusschen de redouten N°. 1 en 2 begeven, waar hij bemerkte dat zijne bevelen van den vorigen avond niet waren opgevolgd, ja zelfs slecht voor de veiligheid was gezorgd en het grootste gedeelte van het leger nog in slaap was. Nog was hij bezig Jumel hierover te onderhou-

den, toen het krijgsgeschreeuw der Engelschen zich deed hooren. Deze bevonden zich tegelijk met de vluchtelingen uit redoute N°. 3 op de door deze verdedigde brug over de Slokan, waardoor het de nabijzijnde redoutes onmogelijk was te vuren. Deze werden daarop tegelijk aangetast. De eene, N°. 2, deed de bevelhebber Mulder in de lucht springen, waarbij een aantal Engelschen omkwamen. De andere werd door de Engelschen genomen, terwijl het meer en meer bleek dat men niet in staat zou zijn hen met goeden uitslag te weêrstaan.

Nadat nog de kavallerie een mislukten aanval had gedaan en de vijand reeds den terugtocht bedreigde, gaf Janssens bevel om terug te trekken, doch naauwelijks buiten het kamp gekomen, nam alles de vlucht, waartoe ook de artillerie, die bestemd was om de retraite te dekken, nog bijdroeg door zich in galop een weg door het voetvolk te banen. De Engelsche dragonders zetten de vluchtelingen na en maakten een groot aantal er van gevangen, naar men wil wel 6000, waaronder zeer vele officieren; zonder eenigen weêrstand lieten zich de inlandsche soldaten neêrvellen, zoodat van het geheele leger geen 100 man bijeen bleef, en Janssens, slechts van enkele officieren vergezeld, ter naauwernood aan het gevaar van gevangen genomen te worden ontkwam en in den namiddag Buitenzorg bereikte. Hier voegde zich de Kock en later ook Jumel bij hem; de laatste was ontegenzeggelijk een der oorzaken van de nederlaag, doch Janssens bepaalde zich er toe hem met blijken van minachting te ontvangen. Reeds 's avonds vervoegde zich wederom een parlementair van Lord Minto bij Janssens om het eiland op te eischen, dat ook nu door dezen zonder aarzelen werd geweigerd. Daar hij het echter onmogelijk achtte zich te Buitenzorg te handhaven, besloot hij zich naar Samarang te begeven, om er de hulptroepen der Javaansche Vorsten bijeen te brengen en dat gedeelte van Java alzoo te verdedigen. Vóór zijn vertrek gaf hij den ambtenaren, met uitzondering van die van finantiën en van de sekretarie, verlof om naar Batavia terug te keeren, doch vorderde van hen de belofte, dat zij niet in Engelsche dienst zouden overgaan zoolang de Fransche vlag op het eiland woei. Den 27 verliet nu Janssens Buitenzorg, nam te Tjiseroa afscheid van de leden der Hooge Regering, aan wie hij mede verlof gaf naar Batavia te gaan onder dezelfde voorwaarde, en kwam den 1 September te Samarang aan. Reeds vroeger had hij de auditeurs van den Staatsraad Larentie en de Panat en eenige offi-

cieren naar Soerabaja doorgezonden om met de beide Fransche fregatten naar Europa terug te keeren; het gelukte dezen aan de talrijke Engelsche kruisers te ontkomen.

Inmiddels hadden Jumel en von Motman getracht te Buitenzorg eenige verstrooide troepen bijeen te brengen; doch zij waren er niet in geslaagd ze gedurende den marsch bijeen te houden, vermits er niet voldoende voor levensmiddelen was gezorgd en de meeste inlandsche soldaten daarom weldra aan het muiten sloegen. Slechts een klein getal bleef bijeen, dat echter weldra genoodzaakt was zich aan de Engelschen over te geven, die den 3 September het fort van Tjeribon hadden bemachtigd, en op dienzelfden dag ook den Generaal Jumel gevangen namen, welke zich van de marscherende troepen afgescheiden en, niettegenstaande men hem had gewaarschuwd, zich naar Tjeribon begeven had.

Reeds voordat Janssens op Samarang aankwam, had de bevelhebber van het tweede militaire arrondissement, de brigadier von Winckelman, eene plaats die beter dan Samarang kon verdedigd worden, uitgezocht om bij een mogelijken aanval van de vijanden te worden bezet. Zij was gelegen twee uur ten zuiden van Samarang. bij Serondol, en bekend onder den naam van Djati-ngalih; door hare ligging zeer moeijelijk te genaken, zou deze positie met eenige opgeworpen versterkingen gewapend, zeer gemakkelijk tegen een vijandelijke overmacht te verdedigen zijn. Janssens wenschte ze dan ook tot een versterkt legerkamp in te richten en de nog beschikbare troepen benevens de verwachte hulpbenden van de Javaansche Vorsten aldaar te vereenigen. Hiervoor was het evenwel noodzakelijk eenige werken aan te leggen en gebouwen voor het verblijf der troepen en voor de magazijnen op te slaan, waartoe 3000 man van den Landdrost van Samarang gevorderd werden. Deze was evenwel niet in staat dat getal bijeen te brengen; nooit waren er meer dan 600 man bijeen, die bijna even gaauw wegliepen als zij gekomen waren; ook was het schier onmogelijk bouwmaterialen te verkrijgen, en alles was dus nog in een onvoldoenden toestand toen de troepen zich aldaar vereenigden, die dan ook zeer ontevreden waren over gebrek aan verblijf en zelfs aan genoegzame levensmiddelen.

Langzamerhand kwamen intusschen de opgeroepen troepen aan, en Janssens hoopte eerlang 8000 man in de nieuwe positie te verzamelen; doch welke soldaten waren dit? Om daarvan een denkbeeld te geven, zal het genoeg zijn hier aan te teekenen,

hoe het bij de inspektie der troepen van den Soesoehoenan gesteld was. Den 6 September begaven zich daartoe de Brigadiers von Lutzow en von Winckelman, benevens eenige andere officieren naar Salatiga, en vonden er onder vijf Javaansche hoofden (Toemenggoengs) eene bende van 2400 of 2500 man met pieken en gepunte stokken gewapend, slechts enkele honderden hadden geweren van allerlei soort. De hoofden waren nog vergezeld van den gewonen nasleep van bedienden en zelfs van vrouwen, die bij een Javaansch leger nooit mogen ontbreken. De Fransche officieren konden dan ook weinig goeds van hen verwachten tegenover de Engelsche soldaten, waarvan zelfs de inlanders in menigen strijd waren gehard, doch men was in de treurige noodzakelijkheid tevreden te zijn met hetgeen men had. Door dezelfde Brigadiers werd nog eene stelling aan de rivier de Toentang aangewezen als geschikt om bij een terugtocht tot verzamelplaats te dienen.

Na eenige dagen kwamen nu ook de Djokjosche troepen in de versterking bij Serondol aan, welke van hetzelfde gehalte waren als die van Soerakarta, terwijl die van het legioen van Prins Prang Wedônô, dat deze zelf aanvoerde, een eenigzins beteren indruk maakten en daarom ook op de voorposten werden geplaatst. De toegang tot de versterking langs den grooten weg werd verdedigd door eene batterij, waarbij een aantal Boeginesche zeelieden werden geplaatst, die onder aanvoering van den luitenant Meijer eenige kanonneerbooten in de rivier van Indramajoe zeer dapper tegen de Engelschen verdedigd en middel gevonden hadden zich naar Samarang te begeven.

Met deze schikkingen was het reeds den 9 September geworden, toen zich eenige Engelsche schepen voor Samarang vertoonden. De Engelsche bevelhebbers hadden geen stellige berichten omtrent het verblijf van Janssens en daarom werd, vooral op aandrang van den Admiraal Stopford, die zijne schepen tegen den regenmoesson in veiligheid wenschte te brengen, besloten naar Sidajoe en Soerabaja te gaan, waartoe zich ook Auchmuty met eene afdeeling onder kolonel Gibbs aan boord begaf. Op de hoogte van Tjeribon werd uit een onderschepten brief vernomen, dat Janssens zich te Samarang bevond, waarom Auchmuty besloot aldaar te landen, ofschoon hij slechts 1200 man en geen ruiterij bij zich had. In den namiddag van den 10 kwamen de adjudant-generaal Agnew en de kapitein ter zee Elliot, zoon van Lord

Minto, aan wal om nieuwe voorstellen tot kapitulatie te doen, welke ten derden male beleefd werden afgewezen. In denzelfden nacht werden nu de kanonneerbooten in de rivier van Torbaja door de Engelschen met gewapende sloepen aangetast en volgens bekomen bevelen van Janssens door den ekwipagemeester Meeuwsen verbrand. Daar alle toebereidselen waren gemaakt om Samarang te ontruimen, werd hiertoe overgegaan, en den 11 de legerplaats van Djati -ngalih voor goed betrokken, terwijl het hoofdkwartier te Oengaran werd gevestigd. Reeds had men de teleurstelling ondervonden, dat de verwachte Madoerezen niet waren opgedaagd. Immers nadat de Engelschen op Madoera waren gekomen, hadden de Vorsten hunne troepen, die reeds op Java waren, teruggeroepen. Alleen het bataljon van Soerabaja, bestaande uit 500 onlangs aangeworven, doch goed van wapens voorziene manschappen, onder bevel van kolonel Bartlo, kwam in den avond van den 14 langs binnenwegen in het kamp aan. Den 12 September werd daarop Samarang door de Engelschen bezet; en reeds daags daarna zeilden hunne schepen door naar Sidajoe.

Gedurende de twee volgende dagen werd niets van hen vernomen, en eerst in den avond van den 15 werd van hunne vermoedelijke komst in de omliggende dorpen bericht gegeven. In den nacht daarop deserteerden de vroeger vermelde Boeginesche zeelieden en zelfs hadden ook reeds Europeanen het kamp verlaten. Men verwachtte nu een aanval tegen den volgenden morgen, en nam zooveel mogelijk maatregelen om zich daartoe gereed te houden. Die aanval bleef ook niet uit: reeds zeer vroeg werden de voorposten teruggedreven en de linkervleugel aangetast. Aanvankelijk hield een goed onderhouden vuur van de batterijen den vijand tegen, doch toen de aanval meer algemeen werd en het legioen van Prang Wedana, bijna zonder tegenstand te hebben geboden, de vlucht nam, werden ook spoedig de batterijen verlaten, zoodat de Generaal Janssens zich onder het vijandelijk vuur in oogenblikkelijk gevaar bevond. Er schoot niets anders over dan terug te trekken, hetgeen dan ook onder bedekking van de rijdende artillerie onder den luitenant Beauchat geschiedde. Toen nu de rechterflank werd aangetast, weken de Solosche troepen onmiddellijk en trok alles terug in de richting van Oengaran. Hier bleek het weldra dat de Javaansche hulptroepen niet bijeen te houden waren; zelfs werd Prang Wedônô door al zijn volk verlaten, en allen keerden naar hun land terug.

Nu werd besloten naar Salatiga te rukken en de positie aan de Toentang te bezetten, terwijl von Lutzow gelast werd de Engelschen te Oengaran zoolang mogelijk op te houden. Doch naauwelijks waren deze in het gezicht, of het bataljon van kolonel Bartlo nam lafhartig de vlucht, terwijl hun aanvoerder, die zich te ver waagde, zonder aarzelen door hen werd vermoord, in welk lot door een aantal officieren dien dag werd gedeeld. Zoo kon Janssens slechts officieren zonder soldaten om zich heen verzamemelen, en alleen een brand in het dorp Oengaran, die de Engelschen belette spoedig voorwaarts te rukken, gaf aan von Lutzow gelegenheid met de twee stukken rijdende artillerie achter de Toentang te komen, waar hij, behalve eenige dragonders, ongeveer een veertigtal officieren en Pangeran Praug Wedônô met zijne zonen, maar zonder eenig gevolg, aantrof.

Von Lutzow gaf den Generaal Janssens van zijne treurige positie kennis, die daarop den Brigadier von Winckelman gelastte den vijand een wapenstilstand voor te slaan, om over de overgave van Java te kunnen onderhandelen. Dit werd door Auchmuty voor 24 uren, te beginnen 's morgens ten 6 uur van den 17 September, toegestaan, zijnde dit voorstel hem niet onwelkom, daar hij niet gezind was zich met zijn betrekkelijk klein korps verder naar binnen 's lands te begeven. Wat echter betrof het verzoek van Janssens om met lord Minto te onderhandelen, dit sloeg hij af. Janssens vaardigde nu den chef van den Generalen staf Merkus de Kock en den Luit.-Kolonel de la Chapelle af om over de voorwaarden der kapitulatie die hij voorstelde, te handelen. Zij kwamen evenwel met een antwoord terug, waarin de drie hoofdvoorwaarden van den Engelschen bevelhebber waren vervat en die hierop neêrkwamen: *a.* dat alle posten, aan Java onderhoorig, in de overgave zouden zijn begrepen; *b.* dat alle militairen krijgsgevangen zouden zijn; en *c.* dat de Engelschen geene verplichtingen op zich namen ten aanzien van de door het Fransch bestuur gemaakte schulden. — Janssens vond die voorwaarden zoo vernederend, dat hij weigerde ze te onderteekenen en nogmaals von Winckelman met den majoor Schultze naar de Engelsche legerplaats zond om een mondgesprek met Auchmuty te vragen. Ook dit werd hem geweigerd en de onderhandelaars zagen niemand anders dan den adjudant-generaal Agnew, zoodat zij met de overeenkomst als ultimatum terugkwamen.

Janssens zag zich nu wel genoodzaakt toe te geven, dewijl

hem geen middel van verdediging was overgebleven, zooals hij daarna in een brief aan Generaal Auchmuty schreef, waarin hij zich over de door hem ondervonden behandeling beklaagde. Auchmuty beschouwde de kapitulatie blijkbaar slechts als eene gunst van zijnen kant, daar Janssens niet meer in de mogelijkheid was zich te verdedigen, terwijl hij volgens het eerste artikel, in de kapitulatie alleen wilde begrijpen datgene wat nog niet in handen der Engelschen was gevallen, wordende het overige door hem als reeds veroverd gebied beschouwd. Onder eenige bepalingen omtrent de krijgsgevangenen kwam ook die voor, dat de troepen van Solo en Djokjo zouden worden teruggezonden, doch dat die van het legioen van Prang Wedônô hunne vuurwapenen moesten afgeven. In het 12 en 13 artikel werden voor de civiele ambtenaren eenige gunstige voorwaarden opgenomen, doch de erkenning van het papieren geld werd aan het civiele bestuur overgelaten, de terugbetaling der gedwongen leeningen rechtstreeks geweigerd, en het Fransche Goevernement daarvoor aansprakelijk gesteld. Ook de erkenning der bezittingen van de inlandsche Vorsten werd voorbehouden, gelijk trouwens niet anders kon worden verwacht.

Dit waren de voornaamste bepalingen van de overeenkomst, die een einde maakte aan het Fransch-Hollandsch bestuur op Java en in den geheelen Archipel, waarmede de eenige mededinger der Engelschen was verdreven en niets meer in staat was hunne uitbreiding tegen te gaan.

Groot was dit verlies ook voor den Franschen Keizer, want daarmede ging zijne laatste bezitting in Indië aan de Engelschen over, en waren de Franschen niet meer in staat, zooals tot nu, oorlog tegen de Engelschen in de Indische wateren te voeren. De Admiraal Stopford was den 17 voor Sidajoe aangekomen, en den 18 werden de troepen ontscheept; na een paar dagen werd Gresik bezet, weldra gevolgd door Soerabaja en het fort Lodewijk, die zich alle overeenkomstig de kapitulatie overgaven. Op dit laatste bestond de bezetting grootendeels uit Madoerezen en de kommandant Deshautels kon slechts met moeite de orde onder hen handhaven sedert zij vernomen hadden, dat Madoera reeds aan de Engelschen was overgegaan. Nadat toch reeds in Julij te vergeefs eene landing in Soemenap was beproefd, kwamen de Engelschen in het laatst van Augustus op het eiland Madoera en slaagden er in den Vorst van Bangkallan of Madoera, met wien reeds vroeger briefwisseling was aangeknoopt, tot afval over

te halen, zoodat hij niet alleen zijne troepen terugriep, maar ook de Nederlanders, die hij in zijne macht kon krijgen, bij de Engelschen aan boord bracht en zelfs een hospitaal te Mengari liet afloopen en verbranden. Door den voorspoed der Engelschen was de gezindheid der regenten op Java ook reeds eenigzins veranderd, getuige de daad van den regent van Lamongan, die twee Nederlanders, derwaarts van Soerabaja met archiefstukken gezonden, deed knevelen en aan de Engelschen overleverde. Gelukkig dat niet allen dit voorbeeld volgden.

De bezittingen buiten Java, Makassar, Timor en Palembang, waren in de kapitulatie begrepen, doch alleen de beide eerste gingen zonder moeijelijkheden over; in de laatste had de Sultan zich reeds geheel van de Nederlanders losgemaakt.

Voordat deze kapitulatie was geteekend, was reeds het belangrijke tijdperk van het Engelsch tusschenbestuur aangebroken en moet dus thans daarop de aandacht worden gevestigd.

HOOFDSTUK IV.

HET BESTUUR DER ENGELSCHEN OVER JAVA EN ONDERHOORIGHEDEN. — THOMAS STAMFORD RAFFLES. — JOHN FENDALL. SEPTEMBER 1811—AUGUSTUS 1816.

Na de kapitulatie van Janssens was de Nederlandsche macht, die gedurende twee eeuwen in den Archipel had geheerscht, aldaar geheel vernietigd, en scheen het wel dat voortaan Engeland alleen in de zeeën en landen van Zuid-Azië zijnen schepter zou zwaaijen. Slechts op het kleine eiland Desima, waar het Nederlandsch kantoor in Japan was gevestigd, bleef de vaderlandsche vlag, ten gevolge van buitengewone omstandigheden, waaijen, ook toen dat vaderland zelf niet meer als onafhankelijke staat bestond en niettegenstaande deze post in de reeds genoemde kapitulatie was begrepen.

De voormalige Nederlandsche Bezittingen in den Archipel waren tijdens het Engelsch bestuur verdeeld in vier Goevernementen: Malakka, Sumatra's Westkust, de Molukken en Java met onderhoorigheden. De drie eerste zijn voor de geschiedenis van weinig belang, daar de Engelschen zich bepaalden er de zaken gaande te houden, zoowel wegens den oorlogstoestand, als om de onzekerheid waarin men omtrent hunne positie als bezittingen van de Engelsche Kompagnie of van de Engelsche kroon, steeds verkeerde, zoodat ingrijpende hervormingen, welke anders, bepaaldelijk in de Molukken, wel te verwachten waren, niet schijnen te hebben plaats gehad; slechts werd het monopoliestelsel minder streng gehandhaafd dan onder het Nederlandsch gezag, al werd het dan ook niet geheel losgelaten.

Van het grootste gewicht daarentegen is het Engelsch bestuur voor Java geweest, omdat het hervormingen heeft tot stand gebracht, die alle stormen van den tijd hebben getrotseerd en nog

steeds in werking zijn, terwijl zij vooral ook dáárom van veel belang waren, omdat zij niet gelijk die van Daendels, slechts de oppervlakte aanroerden, maar de geheele inlandsche maatschappij aantastten en daarin een groote omwenteling te weeg brachten. In den man, die deze hervormingen invoerde, is dan ook als het ware het Engelsch bestuur verpersoonlijkt, te meer nog, omdat hij mede als een der bewerkers van de expeditie der Engelschen en van hunne vestiging op Java moet worden beschouwd. Het kan daarom niet onbelangrijk worden geacht een kort overzicht te geven van het vroegere leven van Thomas Stamford Raffles, voordat hij als Luitenant-Goeverneur over Java en onderhoorigheden optrad.

Nadat in 1807 Gilbert Elliot Lord Minto Goeverneur-Generaal van Britsch Indië was geworden, werd het door de Direkteuren van de Engelsche Kompagnie bevolen stelsel van zuinigheid verlaten en eene meer oorlogzuchtige politiek ook in dat gedeelte der wereld gevolgd. Nog steeds waren de eilanden Bourbon en Isle de France in handen der Franschen, waarom in 1809 en 1810 door welgelukte expeditiën de Engelschen daarvan bezit namen. Toen nu ook de Molukken en omliggende posten door hen waren bezet, bleven alleen Java en enkele andere vestigingen als Fransche bezittingen over en was de verwachting algemeen, dat deze ook weldra het lot der overige zouden moeten deelen. Deze verwachting werd ook gekoesterd door den toenmaligen adjunkt-sekretaris van Poeloe Pinang, Raffles, die van het groote belang voor de Engelschen om in den Archipel hun invloed uit te breiden, overtuigd was. Toen hij in 1805, na eerst klerk op de kantoren van de Engelsche Kompagnie in Londen te zijn geweest, in bovengenoemde betrekking in Indië was aangekomen, legde hij er zich weldra op toe om eene naauwkeurige kennis te verkrijgen van de eilanden die zich oostwaarts uitstrekten en tot dien tijd voor een groot deel buiten den Engelschen invloed gebleven waren. Zeer werd hij daartoe opgewekt door den beroemden Dr. Leyden, met wien hij tijdens een bezoek te Malakka in 1808 kennis maakte en die ook zeer veel belang stelde in alles wat den Archipel betrof, waarom hij dan ook een artikel van Raffles over dit onderwerp aan het Aziatisch Genootschap te Calcutta inzond en de aandacht van Lord Minto daarop vestigdë. Raffles vleide zich de betrekking van Goeverneur der Molukken bij de verovering van die eilanden te zullen verkrijgen, hetgeen hem evenwel niet gelukte, doch hem

aanleiding gaf Lord Minto over Java te onderhouden als een mede zeer begeerige buit. Het gevolg daarvan was, dat deze Raffles machtigde hem eerst omtrent dit eiland, later omtrent den geheelen Archipel, inlichtingen te verschaffen, met het oog op eene derwaarts te ondernemen expeditie, wanneer de overige Fransche bezittingen, bepaaldelijk Isle de France, zouden zijn veroverd. Weldra werd bovendien aan Raffles opgedragen betrekkingen met de Inlandsche Vorsten in den Archipel aan te knoopen, waartoe hij den officiëlen titel verkreeg van Agent van den Goeverneur-Generaal bij de Maleische Staten. Thans had Raffles een uitgebreid veld van werkzaamheid voor zich, waarvoor hij door zijnen ijver, zijne uitgebreide kennis, zijne bedrevenheid in de Maleische taal en zijne bijzondere gave om met inlanders om te gaan, uitnemend geschikt was. Allerwege werden dan ook door brieven en zendelingen de Inlandsche Vorsten uitgenoodigd om zich aan de Engelschen aan te sluiten en zich aan den Hollandschen invloed te onttrekken. Geene middelen om het doel, ondermijning van het Hollandsch en uitbreiding van het Engelsch gezag, hoe gevaarlijk en onkiesch ze ook zijn mogten, te bereiken, bleven ongebruikt. Zelfs de Vorsten van Soerakarta en Djokjokarta op Java ontvingen brieven van Raffles, en aan de inwoners van Batavia werd eene proklamatie gericht. Hij was evenwel voorzichtig genoeg zich in zijne brieven van zeer onbestemde uitdrukkingen te bedienen ten einde zich zoo weinig mogelijk te binden, en ook zijne zendelingen kregen zoodanige instruktiën, dat hij ze later gemakkelijk kon verloochenen. Terwijl hij zich op deze wijze beijverde den voorgenomen grooten tocht voor te bereiden, werkte zijn begunstiger Lord Minto ook van zijn kant daartoe mede en werd in zijne plannen door de memoriën, welke Raffles bij hem indiende, meer en meer versterkt. Toen alles gereed was, kwam hij in Mei 1811 naar Malakka, waar zich vloot en leger vereenigden en waar ook Raffles zich bevond.

Deze was steeds voortgegaan in zijn toeleg om de inlandsche Vorsten van de Nederlanders af te trekken, en was er in geslaagd den Vorst van Bangkalan op Madoera tot afval over te halen, gelijk uit diens houding na de landing der Engelschen bleek. Omtrent de verdedigingsmiddelen op Java was hij tevens goed ingelicht, en hij had zelfs onderzoek laten doen naar den geschiktsten weg voor de vloot om de kusten van Java te bereiken. Niettegenstaande de scheepsbevelhebbers zich tegen zijn gevoelen hieromtrent verklaarden, bleef

Lord Minto daaraan toch de voorkeur geven, en bewees de uitkomst ook de naauwkeurigheid van zijne inlichtingen, daar zoowel de oorlogs- als transportschepen zonder eenig ongeval de kusten van Java bereikten, waarna op het bericht dat de Fransche strijdkrachten alle in den omtrek van Batavia waren bijeengetrokken, besloten werd in de baai van Tjilintjing te landen, die men den 3 Augustus bereikte.

Reeds den 4 Augustus werd eene proklamatie aan de bewoners van Java gericht, welke door Raffles was opgesteld en eenigzins dubbelzinnig was omtrent het doel der expeditie, hetzij alleen vernietiging van het Fransche gezag, of ook vestiging van het Engelsche. Klaarblijkelijk wilde men zich daaromtrent vooreerst niet nader verklaren.

Na den veldslag van Meester-Kornelis werd het westelijk gedeelte van Java door de Engelschen als veroverd beschouwd en door hen in bezit genomen; terwijl nog voordat Janssens had gekapituleerd, reeds bepalingen werden gemaakt voor de inrichting van het bestuur, waaruit dus het voornemen bleek om zich voor goed op Java te vestigen.

Een der eerste maatregelen was de benoeming van Raffles tot Luitenant-Goeverneur, op welke betrekking hij door zijne verdiensten bij de voorbereiding van de expeditie zeker de meeste aanspraak had, terwijl hij tevens om zijne kennis van land en volk als de geschiktste moest worden beschouwd.

Den 11 September werden door Lord Minto eenige proklamatiën uitgevaardigd, strekkende om de verhouding van de bewoners tot het bestuur te regelen en de plannen der Regering kenbaar te maken. In de eene werden de rechten en verplichtingen der bevolking nader omschreven en belangrijke voordeelen aan de Engelschen toegekend, door hun namelijk hunne voorrechten als Engelsche onderdanen te laten behouden, en te bepalen, dat geen straf aan hen kon worden voltrokken, dan na kennisneming van den Luitenant-Goeverneur. In burgerlijk recht zouden de Hollandsche wetten voor allen van kracht zijn; in krimineel recht werd de pijnbank afgeschaft, en de uitvoering van doodvonnissen alleen toegestaan met goedkeuring van den Luitenant-Goeverneur, die tevens het recht had gratie of verzachting van straf te verleenen. Aan dezen was de wetgevende macht toegekend in zaken van dringenden aard; wel stond hij onder toezicht van den Goeverneur-Generaal, doch wegens den verren afstand verkreeg hij meer onafhankelijkheid dan

andere ambtenaren van dien rang; evenwel moest hij altijd onder nadere goedkeuring van het Bestuur in Britsch-Indië besluiten uitvaardigen.

Bij eene andere proklamatie werd eene kwestie beslist, die de Hollanders lang in ernstige spanning had gehouden, namelijk de erkenning van het Hollandsche papierengeld, tot een bedrag van $8^1/_2$ millioen Rs. nominaal, tegen den toenmaligen zeer lagen koers.

Eene derde proklamatie verklaarde de reeds bezette posten tot bezittingen van de Indische Kompagnie, onderworpen aan alle bepalingen, die door de Engelsche Regering of door de Kompagnie zouden worden gemaakt. Het was evenwel onbeslist of zij bezittingen van de Kompagnie zouden blijven, dan wel aan de Kroon zouden overgaan, en dit werd vóór de teruggave niet uitgemaakt.

Lord Minto bleef zes weken op Java en schijnt gedurende dien tijd aan Raffles geene bepaalde instruktiën te hebben gegeven, wel eenige algemeene voorschriften, die de leidende gedachten, waarnaar Lord Minto het bestuur wenschte ingericht te zien, inhielden. Aan Raffles werd een Raad (council) ter zijde gesteld, die geheel was ingericht als die in Britsch-Indië, waar de bevelhebber van de troepen lid en vice-president was, voor welke betrekking op Java werd benoemd de kolonel Gillespie, die zich bij de landing der Engelschen en den veldslag bij Meester-Kornelis zeer had onderscheiden. De beide andere leden van den Raad waren twee Nederlanders, Muntinghe en Cranssen. De eerste had wegens zijne aan Janssens gedane belofte van geene betrekking bij de Engelschen te zullen aannemen zoolang de Fransche vlag nog op Java woei, aanvankelijk geweigerd in funktie te treden, doch was daartoe, zoodra de kapitulatie bekend werd, overgegaan. Hij had een groot aandeel in de door Raffles ingevoerde hervormingen en kreeg in 1814 in zeer vleijende woorden zijn ontslag als lid van den Raad, in welke betrekking hij werd vervangen door Hugh Hope, en deze in 1816 door Th. Abraham, terwijl Cranssen lid bleef gedurende het geheele Engelsch bestuur.

Raffles nam over het geheel eene zeer onafhankelijke houding aan tegenover het Bestuur van Britsch-Indië, waartoe de bijzondere omstandigheden van de nieuwe bezittingen en de vele, althans in zijne oogen, aldaar dringend noodige hervormingen hem eenigzins wettigden; dit werd ook niet afgekeurd zoolang Lord Minto Goeverneur-Generaal bleef.

Niettemin was de taak zwaar die Raffles op zijne schouders had genomen, en in den beginne mede omdat bijna geene middelen aanwezig waren om de zaken gaande te houden, daar volgens Engelsch oorlogsrecht alle roerende goederen van den overwonnen vijand, de wettige buit van het leger moesten worden. Met het te gelde maken en de verdeeling belastten zich personen die vandaar onder den naam van prijsagenten bekend zijn, en dikwijls aan het Engelsche Goevernement het geheel of een gedeelte tegen de waarde overdeden.

De aanzienlijke voorraad koopwaren die op Java in de magazijnen werd gevonden, werd eerst langzamerhand ter markt gebracht om zooveel mogelijk daling der prijzen te voorkomen. Desniettemin werd daardoor, bij het toen nog in Europa heerschende kontinentaal stelsel, de waarde van enkele produkten, vooral van de koffij, zeer gedrukt. Bovendien gaf de prijsverklaring der produkten te Batavia aanleiding tot moeijelijkheden. Zooals vroeger is medegedeeld, was een deel dier produkten door Daendels gesteld tot waarborg voor verschillende door hem gesloten leeningen, zonder dat bepaald was aangewezen welke produkten dit zouden zijn, terwijl door Janssens de vernieling der pakhuizen met hunne waren gelast en diensvolgens eene belangrijke hoeveelheid daarvan onbruikbaar gemaakt was. Door de Engelschen werd het geheel als publiek eigendom prijs verklaard en verkocht, en ten opzichte van den waarborg beweerd, dat het Fransch Goevernement in Europa voor de gemaakte schulden aansprakelijk bleef. Van dit standpunt uit weigerden zij iedere schadevergoeding zoowel nu als later, te meer omdat zij het papier, dat eigenlijk ook een vlottende schuld van het Fransche Goevernement was, al was het dan ook tegen geringe waarde, hadden erkend.

De regeling der zaken in de verschillende streken van Java waar nog inlandsche Vorsten waren, en de handhaving van het Europeesch gezag tegenover deze, werden weldra door den Luitenant-Goeverneur ter hand genomen, en daarmede het werk dat Daendels had begonnen, voortgezet en voor een goed deel ten einde gebracht.

Niettegenstaande de vele pogingen van Daendels was de rust in Bantam niet hersteld, en bevond er zich vooral een zekere Pangeran Ahmed als hoofd van de rebellen, die zelfs door de Engelschen, gedurende hunne pogingen om verstandhouding op Java

aan te knoopen, in zijn verzet was ondersteund; dit ging zoover, dat hij, bij de overgave van Java, zelfs den laatsten Sultan geheel in zijne macht had, en het land dien ten gevolge in een volslagen regeringloosheid verkeerde. De Engelschen, die hem nu niet meer noodig hadden, zonden eene expeditie naar Bantam, namen Pangeran Ahmed gevangen en verwijderden hem naar Banda.

Hiermede was Raffles evenwel niet voldaan, daar hij den Sultan niet krachtig genoeg achtte om de rust te bewaren. Hij trad derhalve in 1813 in onderhandeling over zijn troonsafstand, en het gelukte hem dezen daartoe te brengen tegen het genot van een jaargeld van 10000 sp. m. Het Rijk van Bantam werd nu tot eene gewone residentie gemaakt, en alles op denzelfden voet als elders ingericht.

De Lampongs werden wel gerekend eene onderhoorigheid van Java te zijn, doch er werd geen ambtenaar geplaatst, dus in het geheel geen gezag uitgeoefend.

Niettegenstaande de maatregelen van Engelhard en Daendels om de onlusten in Tjeribon te dempen, was er nog altijd een zekere Bagoes Rangin, die een grooten aanhang had en voortdurend de rust bedreigde; het gelukte echter in 1812 hem onschadelijk te maken, nadat er een prijs van 1000 dollars op zijn hoofd was gesteld. Daar de Sultans bovendien achterlijk bleven in hunne verplichtingen, achtte Raffles nieuwe schikkingen wenschelijk en wist hij dan ook den 19 Julij 1813 met de beide overgebleven Vorsten eene overeenkomst te sluiten, waarbij hun tegen afstand van het geheele bestuur over hun gebied, een inkomen werd toegelegd van 8000 sp. m. en eenige grond in vruchtgebruik. Na twee jaren werd hun positie nog in zoo ver veranderd, dat zij als gepensioneerde Sultans bleven voortleven.

De overeenkomsten welke Daendels nog in Januarij 1811 met de beide Mataramsche Vorsten had gesloten, waren tijdens de verovering van Java door de Engelschen nog niet tot uitvoering gekomen. Nadat Janssens had gekapituleerd, zond Auchmuty den kapitein Robinson naar de beide Hoven, die de stelligste verzekering moest geven, dat alles op den bestaanden voet zou blijven.

Te Djokjo maakte de vroegere Sultan Sepoeh terstond daarna van de gelegenheid gebruik, om zijn zoon, den Prins-Regent, op zijde te zetten en zich zelven wederom van de Regering meester te maken, waarna hij den Rijksbestierder Danoe Redjô, dien hij als de oorzaak van zijne vernedering beschouwde, eerst ontsloeg

uit zijne betrekking en vervolgens om het leven liet brengen. De Nederlandsche minister, Pieter Engelhard, verliet nu het Hof, en werd vervangen door John Crawfurd, die 's Sultan's gedrag zeer afkeurde en op krachtige maatregelen aandrong. Raffles wenschte echter een gematigder weg in te slaan, en toen hij in December 1811 te Samarang was, kwam hem de Rijksbestierder van den Vorst van Soerakarta, Soesoehoenan Pakoe Boewônô IV Bagoes, aldaar begroeten; doch de Sultan zond slechts éen brief, waarin hij Raffles als broeder, dus als zijn gelijke, toesprak. Raffles begaf zich daarop in persoon naar de Vorstenlanden, en wel het eerst naar Solo, waar den 23 December met den Soesoehoenan een nieuw traktaat werd gesloten, welks voornaamste bepalingen de volgende waren: *a.* erkenning van de soevereiniteit van de Engelsche Kompagnie, in dezelfde verhouding als vroeger tot het Hollandsch-Fransche Goevernement; *b.* de Soesoehoenan stond de tolpoorten en vogelnestklippen af tegen eene schadevergoeding van 120000 sp. m.; *c.* gedwongen leveringen werden afgeschaft, en de verkoop van produkten vrij verklaard; *d.* voor publieke werken zouden arbeiders en materialen worden geleverd tegen betaling; *e.* de Soesoehoenan ontving de landen, bij traktaat van 10 Januarij 1811 afgestaan, terug; *f.* hij verbond zich geen korrespondentie te voeren dan door tusschenkomst van het Goevernement; *g.* misdadigers zouden worden uitgeleverd; *h.* alle niet-Javanen werden onderworpen aan de jurisdiktie van het Goevernement, en zoo ook Javanen, onderdanen van den Soesoehoenan, die misdrijven tegen niet-Javanen pleegden. — Ofschoon nu de Soesoehoenan de reeds afgestane landen terugkreeg, bleef de intrekking der strandgelden gehandhaafd; bovendien was op verschillende punten zijn gezag verminderd en hem ook het beheer over een groot deel zijner inkomsten ontnomen. Hij was dan ook geenszins tevreden en trachtte voortdurend het Britsch gezag in het geheim te ondermijnen.

Te Djokjo was de verhouding veel meer gespannen, en Raffles zond Muntinghe derwaarts tot het nemen van voorloopige maatregelen, waarna hij zelf den 27 December aldaar aankwam. Niettegenstaande hooggaande oneenigheden bij het officiële bezoek aan den Sultan schijnen te zijn gerezen, werd deze toch in zijne wederrechtelijk verkregen waardigheid gelaten, en met hem een traktaat gesloten, dat in hoofdzaak met het laatste van den Soesoehoenan overeenkwam, behalve dat de afstand van gronden

werd gehandhaafd [1]). Raffles meende nu op deze wijze de rust te hebben verzekerd, doch weldra bleek het, dat de Sultan niet door toegevendheid was te winnen, die hij blijkbaar voor een bewijs van zwakheid hield. Meer en meer ontwikkelden zich de twee partijen aan het Hof van Djokjokarta, waarvan zich reeds vroeger de voorboden hadden vertoond; de eene steunde den Sultan en werd onder den naam van Kasepoehan (van sepoeh-oud, zoo als de Sultan na zijn troonsafstand genoemd werd) bekend, terwijl de andere, Karadjan (van Radja, de Javaansche titel, die den Kroonprins als Prins-regent was gegeven) geheeten, de Europeanen en nu bepaaldelijk de Engelschen, genegen was. Aan het hoofd van deze laatste partij plaatste zich vooral de Pangeran Nôtô Koesoemô, die met zijn' zoon door de Engelschen uit zijne gevangenschap ontslagen en naar Djokjokarta gezonden was; ook voegde zich de Kroonprins hierbij, zoowel omdat hij zijn leven van den kant zijns vaders niet geheel veilig achtte, als om zooveel mogelijk te voorkomen, dat Nôtô Koesoemô zich van de troonsopvolging zou verzekeren. Omtrent de plannen des Sultans, die op nieuw in het geheim onderhandelingen met den Soesoehoenan aanknoopte, werden de Engelschen door de genoemde Prinsen doorgaans goed ingelicht. De Sultan toonde zich bovendien zeer overmoedig, versterkte zijn kraton en vermeerderde zijne troepen, terwijl hij weigerde maatregelen te nemen tot uitvoering van het laatst gesloten traktaat, en bepaaldelijk om de reeds meer besproken landen af te staan. Het schijnt, dat hij vooral den tijd tot verzet gunstig achtte, omdat een groot deel der Engelsche troepen onder Gillespie afwezig was op de expeditie naar Palembang. Het gelukte Raffles echter 1200 man te Samarang bijeen te brengen, aan wier hoofd zich Gillespie, die pas van Palembang was teruggekeerd, plaatste, en met hen naar de Vorstenlanden oprukte. Het eerst trok hij naar Djokjokarta, waar de Sultan weigerde aan de eischen der Engelschen toe te geven. Zijn kraton werd daarom den 18 Junij 1812 uit het fort beschoten en den 20 door de troepen in vier afdeelingen aangetast. De tegenstand was uiterst zwak, want ofschoon de Sultan ruim 8000 man bijeen had, werd slechts door ruim 1000 aan den strijd deel genomen, terwijl hij zelf zich in zijn gewoon verblijf bleef ophouden. Door den Kroonprins, aan

[1]) Hiervan is men evenwel niet geheel zeker, omdat het officiële stuk uit de archieven verdwenen is.

wien vooraf de opvolging door Raffles was verzekerd, werd een geheel lijdelijke houding aangenomen, zelfs zoude door hem de toegang tot den kraton voor de Engelschen zijn geopend, en deze was dan ook binnen zeer korten tijd door hen bezet.

Volgens Engelsch oorlogsrecht vielen al des Sultans schatten als oorlogsbuit in handen der troepen, wier gezamenlijk bedrag, naar sommigen willen, wel 750000 sp. m. zou zijn geweest, ofschoon dit door anderen lager wordt geschat.

Den 28 Junij werd de Sultan nu vervallen verklaard van den troon, en zijn zoon thans onder den naam van Amangkoe Boewônô III daarop geplaatst. De oude Sultan werd met twee zonen verbannen naar Poeloe Pinang. Raffles begaf zich daarop onmiddellijk naar Soerakarta met de hem in den kraton van Djokjo in handen gevallen bewijzen van de zamenspanning der beide Vorsten, en dwong daardoor den Soesoehoenan, die natuurlijk de schuld op anderen wierp, tot onderwerping en tot het teekenen van een traktaat (den 4 Augustus), dat bijna geheel gelijkluidend was met dat, hetwelk den 1 Augustus met den nieuwen Sultan van Djokjo was gesloten [1]). De bepalingen van die kontrakten waren hoofdzakelijk de volgende: *a.* Zonder goedkeuring van het Goevernement onderhouden de Vorsten geen militaire macht, waarvoor geheel door het Goevernement zal worden gezorgd; *b.* Djokjokarta staat af zijn aandeel in de distrikten Kadoe en Patjitan, met Djapan, Djipang en Grobogan; Soerakarta het andere deel van Kadoe en Patjitan, benevens de distrikten Blora en Wirôsôbô; *c.* pasars en tolpoorten worden door beide Vorsten in beheer gegeven aan het Engelsch Bestuur, dat daarvoor jaarlijks aan den Soesoehoenan 120000 sp. m. en aan den Sultan 100000 sp. m. uitkeert; *d.* 's Goevernements monopolie van amfioen en vogelnestjes wordt bevestigd; *e.* de djatibosschen worden aan het Engelsch Goevernement in eigendom afgestaan; *f.* de Vorsten beloven eene geregelde politie te onderhouden; *g.* alleen de Javanen in het gebied der Vorsten geboren, staan onder hunne jurisdiktie; alle overige inwoners hunner Rijken onder die van het Goevernement; bovendien wordt de resident gehoord bij misdrijven, door personen van de eerste kategorie tegen de laatste gepleegd; *h.* afschaffing van vermin-

[1]) De Javaansche tekst van deze overeenkomst is opgenomen in: Javaansche Brieven enz., uitgegeven door T. Roorda.

kende straffen en het vechten met tijgers; *i.* afschaffing der levering van produkten; *k.* de Vorsten verbinden zich geene lasten van eenigen aard op den binnenlandschen handel te leggen; *l.* publieke werken zullen in het gebied der Vorsten voor hunne rekening worden aangelegd, en geene oude vestingwerken mogen hersteld, noch nieuwe worden gemaakt; *m.* bouwstoffen, werklieden en provisiën zullen tegen betaling door de Vorsten worden geleverd; *n.* de Vorsten erkennen het Britsche oppergezag en beloven onderwerping bij invoering van nieuwe reglementen van bestuur; *o.* ook zullen zij op de raadgevingen van het Goevernement letten in het bestuur van hun gebied; *p.* de Rijksbestierder wordt voortaan door het Goevernement aangesteld en ontslagen; *q.* verstandhouding met andere regeringen of hoofden is verboden; *r.* de Vorsten onderwerpen zich aan eene andere verdeeling der gronden van hun gebied, wanneer dit door het Goevernement wordt noodig gekeurd. — De nieuwe Sultan nam bovendien nog op zich, alle kinderen van zijnen vader te onderhouden, en beloofde den Pangeran Nôtô Koesoemô, die in dienst van het Goevernement trad, niet te zullen bemoeijelijken, evenmin als diens familie en onderhoorigen. Raffles had namelijk besloten, hem tot zoogenaamd onafhankelijk Prins, op denzelfden voet als Mangkoe Negôrô in Soerakarta, te verheffen, met het tweeledig doel om hem voor de vele diensten die hij had bewezen, te beloonen, en om een zeker tegenwicht tegen den Sultan in Djokjokarta daar te stellen. Hij werd daarbij onder den naam van Pakoe Alam met 4000 tjatjah's land begiftigd. Te dien einde werd den 1 Maart 1813 door den Resident Crawfurd met hem eene overeenkomst gesloten en daarin ook bepaald, dat hij, tegen eene maandelijksche toelage van 750 sp. m. een korps van 100 dragonders zou onderhouden. Aan den Sultan werd op diens herhaald verlangen het landschap Seselô in Grobogan, vanwaar het geslacht van Mataram afkomstig en waar zijn voorouders begraven waren, afgestaan. Nog twee maatregelen werden door Raffles genomen, welke aanleiding gaven tot veel ontevredenheid. De kapitein-Chinees te Djokjokarta had den Engelschen veel diensten bewezen, en werd daarom beleend met 1000 tjatjah's in de domeinen van den Sultan, en toen hij daarna tot den Islam was overgegaan, door dezen begiftigd met den titel van Raden Toemenggoeng Setjadiningrat. De andere beschikking was, dat in de plaats van den Rijksbestierder van Djokjokarta, de

Regent van Djipang, een Balinees van afkomst, onder den naam van Raden Adipati Danoe Redjô werd benoemd; ook de Rijksbestierder van Soerakarta werd door een ander vervangen, en hij verbannen.

Door al deze maatregelen was de onderwerping van de Javaansche Vorsten aan het Goevernement weder aanmerkelijk gevorderd, en waren tevens belangrijke voordeelen verkregen, vooral wat de uitbreiding van grondgebied betreft, zonder dat een ruil der gewesten, zooals die door Daendels was bepaald geworden, meer in aanmerking kwam.

De nieuwe Sultan betoonde zich de Engelschen bij voortduring zeer genegen, doch was slechts korten tijd aan het bestuur, daar hij reeds den 3 November 1813 overleed. Zijn oudste zoon, Ontô-Wiriô (later Dipô Negôrô), was niet uit eene vorstin geboren en werd dus voorbijgegaan door een jongeren broeder, Djarot geheeten, die dan ook nog bij het leven van zijn vader tot Kroonprins was verheven. Hij was echter nog pas 13 jaar oud, zoodat Pakoe Alam op bevel van Raffles tot regent werd benoemd. Zijn gezag strekte zich evenwel slechts buiten den kraton uit; binnen den kraton waren de grootmoeder en de moeder van den jongen Vorst zijne voogdessen. Het schijnt, dat hierna Ontô-Wiriô zich meer en meer bij de anti-europesche partij in den kraton te Djokjokarta heeft gevoegd, zonder evenwel openlijk tegen de Engelschen partij te kiezen.

Te Soerakarta liep het niet zoo geheel rustig af. De Soesoehoenan trachtte nog altijd door kuiperijen het Engelsch gezag tegen te werken en knoopte daartoe in 1815 betrekkingen aan met de sepoys of cipajers, de inlandsche soldaten in Engelsche dienst, met welke eene zamenzwering werd beraamd om de Engelschen te verdrijven, waarna den sepoys de stranden zouden worden toegewezen, en de Soesoehoenan alleen als Vorst van Mataram zou regeren. Deze plannen werden evenwel in November 1815 ontdekt en door eene garnizoensverwisseling verijdeld, terwijl de schuld van het gebeurde werd geworpen op 's Vorsten broeder Mangkoe Boemi, die naar Amboina werd verbannen. Deze gebeurtenis, die zeer slechte gevolgen had kunnen hebben, liep alzoo zonder feitelijkheden af, en alles was bij het einde van het Engelsch tusschenbestuur in de Vorstenlanden rustig.

Nog blijft te vermelden het gebeurde in den Oosthoek van

Java, waar de distrikten Besoeki en Panaroekan aan den Chinees Han-Tjanpit, en Probolingo aan 'Han-Kiko of Tiko waren verkocht. Raffles achtte het wenschelijk deze landen wederom rechtstreeks onder het Britsch beheer te brengen, waarom hij van Han-Tjanpit den wederafstand van de beide eerste distrikten wist te verkrijgen tegen eene schadeloosstelling, welke de Engelschen bij de overname tot een bedrag van ruim 546000 Java ropijen in rekening wilden brengen, terwijl hem bovendien in 1815 het landschap Manoekan in Soerabaja in erfpacht werd afgestaan.

Tot de terugname van Probolinggo vond de Goeverneur bepaalde aanleiding door den dood van Han-Kiko, die in een oproer met een aantal Engelsche officieren, welke bij hem aan huis waren, werd afgemaakt. Men wil, dat de Chinees, ten einde de halfjaarlijksche termijnen van 50000 Rs. af te betalen, zware heffingen deed, en dat hierdoor en door andere oorzaken eene ontevredenheid ontstond, waarvan de demang (distriktshoofd) van Wanasari gebruik maakte om de menigte in opstand te brengen, die echter zeer spoedig door Engelsche troepen van Soerabaja gedempt werd. Raffles nam nu het land terug en gaf den erfgenamen van Han-Kiko eenig land in Pasoeroean en 50 sp. m. 's maands tot schadeloosstelling.

De reden van bestaan van het Probolinggopapier had nu opgehouden, waarom Raffles aan de houders voorstelde het te verwisselen tegen schatkistbiljetten met 6 pCt. rente en tot den koers van 40 sp. m. tegen 100 Rds. nominaal. De houders waren hiertoe evenwel niet genegen, omdat zij daardoor het hypothekair verband zouden verliezen. Daar dus deze operatie mislukte, werd er met de uitloting wederom geregeld voortgegaan, zoodat bij de terugkomst der Nederlanders bijna de helft van dat papier was afgelost.

Reeds zeer spoedig nadat Raffles als politiek agent te Malakka was opgetreden, had hij betrekkingen aangeknoopt met den Sultan van Palembang, Mahmoed Badroe'd'din, die nog steeds door de tegenwoordigheid der Hollanders in het fort op zijne hoofdplaats feitelijk met hen was verbonden. Raffles schreef hem herhaaldelijk en zond zendelingen naar Palembang, alles met het doel om hem over te halen de Hollanders te verdrijven en de Engelschen uitsluitend in zijn Rijk toe te laten. Hij wist echter aan zijne woorden zulk een onbepaalden zin te geven, dat de gevolgen steeds door hem konden worden geloochend, wanneer

hem dit raadzaam voorkwam. Zoo schreef hij in een brief van 2 Maart 1810 aan den Sultan: »Mijn vriend moet alle Hollanders en hun resident uitwerpen en vernietigen, en niet toestaan, dat iemand die zich thans onder het Hollandsch gezag te Palembang ophoudt, er langer blijft."

Ofschoon hîerop in het jaar 1811 tweemaal eene bezending van geweren en ammunitie volgde, ging de Sultan niet tot handelen over vóór den 14 September van dat jaar, toen hij het zekere bericht had ontvangen, dat Batavia door de Engelschen was genomen. Klaarblijkelijk met het doel om zich van iederen invloed vrij te maken, werd het fort eerst opgeëischt en op de weigering van den resident, met list overweldigd en de Hollanders, ambtenaren en militairen, benevens de Javanen der bezetting, gevangen genomen, die alle, eenige dagen daarna, aan boord van een vaartuig om het leven werden gebracht. Slechts één inlandsch kind, van de Wetering Buys en zijne zuster, de vrouw van den tweeden resident, ontkwamen aan den algemeenen moord. In zijn stelsel om zich van allen vreemden invloed vrij te houden, trachtte de Sultan zijne wreedheid voor Raffles te verbergen, en dwong diens zendelingen in hunne brieven het zoo voor te stellen, alsof de Hollanders uit eigen beweging waren vertrokken. Toen Raffles bemerkte, dat zijne rechtstreeksche onderhandelingen niet veel vruchten opleverden, zond hij zijne zendelingen naar Banka, dat vooral de begeerlijkheid van de Engelschen opwekte, zooals zeer spoedig na de kapitulatie van Janssens bleek.

Geheel onbekend met het gebeurde te Palembang, zond Raffles in November 1811 eene kommissie derwaarts om de loge over te nemen en den Sultan eenige wijzigingen in de bestaande kontrakten voor te stellen, vooral met het doel om tin van Banka te verkrijgen, waarvoor een belangrijk hoogere prijs, dan tot nu toe betaald was, werd aangeboden; tevens werd hem eene jaarlijksche vergoeding van 20000 sp. m. voorgeslagen, indien hij de tinmijnen geheel wilde afstaan. De Sultan wilde evenwel van niets hooren, en beweerde, dat de kapitulatie van Janssens hem niet aanging, omdat hij reeds vóór dien tijd de Hollanders had verdreven, en hij wist bovendien de Engelsche kommissarissen zoo bezorgd voor hun leven te maken, dat zij onverrichter zake naar Batavia terugkeerden, waar men weldra omtrent de ware toedracht der zaken beter werd ingelicht door de verklaringen van de beide vroegere zendelingen van Raffles en door vergelijking met die van

den Palembangschen gezant en de zendelingen van den broeder des Sultans, tevens Rijksbestierder, Ahmed Nadjmoe'd'din, die zich te Batavia bevonden. Raffles toonde zich ten hoogste verontwaardigd over het gedrag des Sultans, vooral over het vermoorden der Hollanders. En toch had hij zeker door zijne brieven en geschenken aan den Sultan mede aanleiding tot diens handelingen gegeven. Men mag niet aannemen, dat hij zulk een afschuwelijke daad bedoelde, al werd die dan ook in het oog des Sultans daardoor gerechtvaardigd, zooals deze het later trachtte te doen voorkomen, maar Raffles had in zijn ijver om de Hollanders te benadeelen en de inlandsche vorsten hunne partij te doen verlaten en die van de Engelschen te doen kiezen, niet genoeg bedacht, dat het karakter van inlandsche Vorsten, wanneer hun afkeer en wantrouwen eenmaal is opgewekt, hen tot zulke uitersten doet overslaan. Toen nu zijne latere handelingen in den Archipel een beslisten haat tegen de Nederlanders openbaarden, kan het niet verwonderen dat de staatslieden van dien tijd hem als een der voornaamste oorzaken van het gebeurde beschouwden.

Raffles maakte nu van dien moord gebruik als casus belli bij de expeditie, die in het voorjaar van 1812 onder bevel van Gillespie tegen Palembang werd ondernomen. Na den 20 Maart van Batavia te zijn vertrokken, werd den 15 April de monding der rivier bereikt, en den 22 kreeg men de batterijen bij Poeloe Borang in het gezicht. Herhaaldelijk zond de Sultan gezanten om zijne vriendschappelijke gezindheid te betuigen en den bevelhebber uit te noodigen alleen naar Palembang te komen, doch deze weigerde in eenige onderhandeling te treden voordat hij te Palembang zou zijn. De batterijen en verdedigingswerken op en bij Poeloe Borang waren zeer sterk, daar de Sultan ruime gelegenheid en tijd had gehad daartoe het noodige te bewerkstelligen. Toch ontzonk hem reeds bij den eersten tegenspoed de moed, want toen de batterijen van Poeloe Borang zonder tegenstand als een bewijs van goede gezindheid den Engelschen werden overgeleverd, vluchtte hij onmiddellijk met zijn zoon, den Pangeran Ratoe, naar het binnenland zonder eenige orde op het bestuur te stellen. Hierdoor was alles in de stad in verwarring geraakt, terwijl de troepen uit het binnenland zich reeds aan moord en plundering overgaven, en ook vooral de Chinezen bedreigden. Gillespie besloot daarop terstond in persoon aan het hoofd der voorhoede naar Palembang te trekken, doch hij kwam zijn troep spoedig zoo ver vooruit, dat hij slechts

vergezeld van een twintigtal officieren en soldaten voet aan wal zette en zich met deze midden tusschen de gewapende menigte door naar den kraton begaf. Weldra gevolgd door zijne overige troepen, nam hij bezit van de hoofdstad en voorkwam daardoor verdere bloedstorting en plundering.

Reeds was eene proklamatie van Raffles afgekondigd, waarin de moord der Hollanders als de reden van de expeditie werd opgegeven, die niet tegen het volk, maar tegen den Sultan zou gericht zijn; en door Gillespie werden dan ook onderhandelingen aangeknoopt met den reeds vermelden broeder des Sultans, Pangeran Adipati Ahmed Nadjmoe'd'din, ten gevolge waarvan de Sultan van den troon vervallen verklaard en zijn broeder tot Vorst verheven werd. Vermits de geheele expeditie slechts ondernomen was met het oog op het eiland Banka, werd dit doel door de voorwaarden, die aan den nieuwen Vorst werden opgelegd, volkomen bereikt. Bij het den 17 Mei gesloten traktaat toch werd het volgende bepaald: *a.* de eilanden Banka en Blitoeng werden aan de Engelsche Kompagnie afgestaan tegen eene jaarlijksche tegemoetkoming, die door het Engelsche Goevernement zou worden bepaald; *b.* het verhuizen van inwoners van Banka en Palembang zou niet worden belet; *c.* de Sultan zou de Engelschen op Banka van provisiën voorzien, waartoe een Engelsch agent te Palembang zou blijven; *d.* de buffels van den vorigen Sultan zouden aan de Engelschen worden afgestaan; *e.* ook van de schatten van den vorigen Sultan, die men zou trachten meester te worden, zou de helft tot schadeloosstelling voor de oorlogskosten aan de Engelschen worden uitbetaald; *f.* de vreemdelingen, die vroeger onder de bescherming van het Nederlandsche fort leefden, zouden door den Sultan worden beschermd (dit artikel was bepaaldelijk ten behoeve van de Chinezen gemaakt), die tevens *g.* beloofde de bewerkers van den moord op de Hollanders te zullen opsporen en ter dood brengen, met uitkeering van de helft hunner bezittingen aan de overgebleven weduwen en weezen; *h.* de Sultan zou gezanten naar Batavia zenden, om hulde te brengen aan den Luitenant-Goeverneur voor de soevereiniteit.

Gillespie verliet daarop Palembang, en zond eenige troepen onder bevel van kapitein Meares naar het binnenland om den gevluchten Sultan te vervolgen, doch nadat eene sterkte was aangetast, waarbij de bevelhebber der troepen sneuvelde, trokken deze onverrichter zake terug. Intusschen waren de zaken hiermede nog niet

tot rust gekomen. De Britsche Resident Robinson liet zich, vermoedelijk door klinkende argumenten overhalen den ouden Sultan in Junij 1813 op den troon te herstellen, door wien een voor hem zeer bezwarend kontrakt werd geteekend. Raffles was evenwel niet gezind hierin te berusten en zond Colebrooke om Robinson te vervangen. Deze zette den 13 Augustus Mahmoed Badroe'd'din af en herstelde Nadjmoe'd'din, die een nieuw kontrakt onderteekende, waarbij het vroegere in eenige bepalingen werd gewijzigd, en nog werd bepaald dat de Sultan voor wegen naar de Lampongs en Benkoelen zou zorg dragen, en dat hij zooveel produkten zou leveren, vooral peper en katoen als men zou vorderen, terwijl ten slotte aan Badroe'd'din land voor zijn onderhoud kon worden afgestaan [1]).

Zeer ingenomen waren de Engelschen met de aanwinst van het eiland Banka, waar de ontginning der tinmijnen weldra eene belangrijke ontwikkeling verkreeg. Zij trachtten deze bezitting dan ook zooveel mogelijk een Engelsch voorkomen te geven door den naam in Duke of York's Island te veranderen, en de hoofdplaats Mentok door eenigzins gewijzigde uitspraak Minto te noemen. De zeeroovers werden verdreven en de ontginning van tin op nieuw geregeld. Terwijl aanvankelijk de prijs die aan de Chinesche kongsi's zou worden betaald, was verhoogd tot 8 sp. m., met het doel om ontduiking te voorkomen, werd later op voorstel eener kommissie, waarvan de Amerikaan Dr. Horsfield lid was en aan wien dan ook voornamelijk de eer van deze reorganisatie toekomt, besloten den prijs te bepalen op 6 sp. m., doch de mijnen onder Europesche opzichters te plaatsen. Dit had zulke gunstige gevolgen dat de produktie in twee jaren van 7000 tot 25000 pikols steeg.

Toen Java aan de Engelschen overging, was er geen Nederlandsche post meer op het eiland Borneo gevestigd. Reeds vroeger had dan ook Raffles, die Borneo om deze reden ook in de toekomst zeer geschikt achtte voor eene Engelsche vestiging, getracht er betrekkingen aan te knoopen, dat hem wegens den vrij levendigen handel, dien de Engelschen op de Westkust van dat eiland dreven, toescheen zeer gemakkelijk te zijn. Met Sjerif Kasim van Pontianak, die in 1808 zijn vader Abdoerrahman was opge-

[1]) De Maleische tekst van deze overeenkomst is opgenomen in het Maleisch Leesboek van Meursinge, 2e stukje, blz. 58 n°. 35.

volgd, werd de verhouding vrij vriendschappelijk, doch met Sambas was dit niet het geval. De zeeroof toch, die ook de Engelschen teisterde, had op de Westkust zijne schuilhoeken. Nog altijd vonden de Illanoens [1]) bij de Vorsten aldaar grooten steun, en vooral werd Sambas als het groote roovernest beschouwd, omdat een jonger broeder van den Vorst, Pangeran Anom geheeten, zich sedert het begin dezer eeuw aan het hoofd der zeeroovers aldaar gesteld en herhaaldelijk een Engelsch schip had afgeloopen. Toen dit zelfs niet ophield nadat Java aan de Engelschen was overgegaan, werd tot eene ernstige tuchtiging besloten. Deze werd in 1812 ondernomen onder aanvoering van kapitein Bowen, doch liep slecht af, waarom zij in Julij 1813 werd hervat met gunstiger uitslag, zoodat de Sultan en Pangeran Anom genoodzaakt waren naar het binnenland de wijk te nemen. Toen daarop de Sultan in 1815 overleed, volgde Pangeran Anom hem op, en werd deze ook door de Engelschen erkend, doch hij had door toenemende woelingen van zeeroovers en Chinezen groote moeite de rust in zijn gebied te handhaven. Ditzelfde was ook het geval met den Sultan van Pontianak, en het schijnt dat op zijn verzoek in 1814 door Raffles een ambtenaar met een klein garnizoen daar geplaatst, doch reeds na een verblijf van negen maanden teruggeroepen werd, vermoedelijk omdat het verwachte herstel van het Nederlandsch gezag het bestaan eener vestiging op de Westkust van Borneo niet wenschelijk maakte.

Na de opheffing van het Hollandsch kantoor te Bandjermasin, schijnt de Sultan van dit Rijk weldra behoefte te hebben gevoeld aan nieuwen steun, daartoe ook opgewekt door de brieven, die Raffles hem had gezonden. Reeds te Malakka kwamen zijne gezanten hunne opwachting bij Lord Minto maken, die daarop Alexander Hare afvaardigde om met den Sultan eenige maatregelen tot wering van de slavernij te beramen. Hij strekte zijne zending echter verder uit en wist den Sultan er toe over te halen aan de Engelsche Kompagnie dezelfde rechten toe te kennen als vroeger de Nederlandsche had bezeten, terwijl hij bovendien een staatje

---

[1]) De Illanoens zijn zeeroovers, afkomstig van het eiland Magindanao, terwijl die naam ook dikwijls aan andere volken welke dit beroep uitoefenen, wordt gegeven en daardoor in de Maleische landen een algemeen gebruikelijk woord voor zeeroovers is geworden.

naar zijne eigene begrippen trachtte te stichten. Reeds dit deed hem meer als een zonderling dan als een goed ambtenaar kennen, doch ook Raffles en zijn vriend Dr. Leyden hadden met dergelijke plannen gedweept. Hare wist van den Sultan een landschap te verkrijgen, dat hij bevolkte met de landloopers die zijn vriend Raffles op Java liet opvatten en naar Borneo overbrengen. Het schijnt evenwel, dat men zich op den duur niet met landloopers tevreden stelde en ook gevestigde Javanen liet oplichten, vooral ook met het oogmerk om er vrouwen te krijgen. Hare liet nu verschillende kultures beginnen, bouwde een klein koopvaardijschip, vormde zelfs een lijfwacht en voerde eigen vlag. Door dit alles werd Bandjermasin voor de Engelschen een dure post, vermits geen noemenswaardige voordeelen werden verkregen, en Hare het meest voor zijne eigene belangen zorgde.

Het tooneel van een voortdurenden strijd was het Goevernement van Makassar, nadat dit den 26 Januarij 1812, overeenkomstig de kapitulatie, door de Engelschen was overgenomen. De moeijelijkheden kwamen vooral van de zijde van den Vorst van Boni, Aroe Palakka, die zich tegenover de Engelschen nog aanmatigender houding schijnt te hebben veroorloofd, dan zijne voorgangers tegenover de Hollanders. Hij ging zelfs zoover van, steunende op het bezit der rijkssieraden van Gowa, aldaar en in het naauw daarmede verbonden Tello, vorsten aan te stellen. Nog andere beschuldigingen werden ten zijnen laste gebracht, zoodat in 1814 eene expeditie naar Celebes werd gezonden onder bevel van Generaal Nightingall, die er in mogt slagen hem uit zijne versterkingen te verdrijven, doch niet hem te onderwerpen; want naauwelijks was de expeditie naar Java teruggekeerd, of Aroe Palakka stond weder op en voerde een guerillaoorlog tegen de Engelschen tot aan den terugkeer der Nederlanders. De Engelschen waren elders niet gelukkiger: in Soepa werden zij driemaal verslagen, en hoewel zij eindelijk in Junij 1816 bij Maros de overwinning behaalden, bracht dit in den toestand weinig verandering.

Onder Java werd nog de post Koepang op het eiland Timor als onderhoorigheid gerekend, waar de Britsche vlag eindelijk in Februarij 1812, ten gevolge van de kapitulatie, de Nederlandsche — de Fransche was er niet aangenomen — verving; zij werd gebracht tot het Goevernement van Makassar en had geen merkwaardige lotgevallen.

Onder de Vorsten in den Archipel waarmede Raffles vóór de expeditie naar Java reeds in betrekking stond, behoorden ook die van Bali, die zelfs hulp hadden beloofd tegen Oost-Java, waarvan evenwel door den spoedigen afloop des oorlogs geen gebruik behoefde te worden gemaakt. Raffles maakte ze zich echter weldra tot vijand door het verbod van den slavenhandel, waaruit zij tot dien tijd belangrijke inkomsten hadden getrokken. Een strooptocht door den Vorst van Bleling in den Oosthoek van Java ondernomen, was oorzaak dat de reeds besproken expeditie naar Celebes eerst Bali aandeed, waar de Vorsten van Bleling en Karang-Assam zich zonder tegenstand onderwierpen; doch daar geen post op het eiland werd gevestigd, bleef die onderwerping zonder eenig praktisch gevolg.

Merkwaardig is de geschiedenis van de nog steeds bestaande Nederlandsche faktorie in Japan. Sedert 1795 had men voor de vaart derwaarts dikwijls gehuurde Amerikaansche schepen gebruikt, en in 1809 was het laatste schip van Batavia aldaar aangekomen. In 1808 had nog een Engelsch oorlogschip beproefd er toegang te verkrijgen, hetwelk groote verbittering bij de Japanners opwekte. Sedert 1803 was Hendrik Doeff opperhoofd van het kantoor op Desima, en hij bleef na 1809 geheel onkundig van de belangrijke gebeurtenissen, die buiten zijne kleine wereld waren voorgevallen.

Raffles hoopte door zijne tusschenkomst den Engelschen toegang tot Japan te verschaffen en de Nederlanders te vervangen, maar eerst in 1813 zond hij twee schepen derwaarts met de kommissarissen Ainslie en Wardenaar. Deze vorderden bij hunne aankomst de onderwerping van Doeff, volgens de kapitulatie van Janssens. Doeff weigerde en wist zélfs de kommissarissen voor zijne oogmerken te gebruiken. Hij openbaarde hun de verbittering der Japanners tegen de Engelschen en wist hen door de bedreiging, dat hij hunne nationaliteit zou kenbaar maken, er toe te brengen, hem de lading der beide schepen over te leveren, waarvoor zij koper zouden bekomen na afbetaling van de door de faktorie gemaakte schulden. Daarmede konden de kommissarissen terugkeeren en kwamen zoo na eene grootendeels mislukte zending te Batavia aan. De wrevel van Raffles was zoo groot, dat hij zich op Doeff en zijn pakhuismeester Cock Blomhoff, die mede naar Java was gegaan, op onedele wijze wreekte. Den eerste onthield hij de opbrengst van 700 pikols koper, die voor zijne rekening zouden worden verkocht; den tweede, die

door Doeff naar Java was gezonden om de erkenning van de Nederlandsche faktorie te verkrijgen, zond hij als krijgsgevangene naar Engeland, niettegenstaande de kommissarissen er borg voor hadden gestaan, dat hij naar Desima zou terugkeeren.

Raffles gaf evenwel de hoop nog niet op en had uitgebreide plannen om de Nederlanders voor goed te verdringen. Hij vaardigde daarom in 1814 als nieuw benoemd opperhoofd, den Engelschman Cassa af, tevens als wegbereider voor een groot gezantschap, dat in het volgende jaar naar Jeddo zou gaan. Daar hij evenwel hiertoe de goedkeuring van de Regering in Bengalen niet kon verkrijgen, bleef dit laatste achterwege.

Doeff had bij het vertrek van Cock Blomhoff met dezen een geheim sein tot herkenning bepaald; hoewel dit aan Cassa onbekend was, wist hij niettemin door list bij Desima voor anker te komen. Doeff weigerde evenwel hem te erkennen, en dwong hem door dezelfde middelen, om even als de zendelingen van het vorig jaar te handelen. Cassa keerde met een lading koper naar Batavia terug en Doeff bleef op Desima, waar hij moeite had het Japansch Goevernement omtrent zijn langdurig verblijf gerust te stellen, daar gewoonlijk de opperhoofden om de een of twee jaar werden verwisseld. Verder werd geen nieuwe tocht door de Engelschen naar Japan ondernomen, en in 1817 kwam het eerste Nederlandsche schip daar weder aan met Cock Blomhoff aan boord, die daarop Doeff als opperhoofd verving en dezen in de gelegenheid stelde naar Nederland terug te keeren.

Het belangrijkst gedeelte van het bestuur van Raffles was het inwendig beheer in al zijne onderdeelen, bepaaldelijk echter finantiën en justitie, omdat deze het meest waren betrokken in het geheel andere stelsel, dat door Raffles in zijn bestuur op Java werd toegepast en zeer afweek van dat, hetwelk daar tot dien tijd als richtsnoer had gegolden. Wel had Daendels reeds veel van het vroegere vernietigd, doch het belang van den inlander kwam bij hem nog slechts weinig in aanmerking. Toen nu de Engelschen Java in bezit namen, was de toestand allerongunstigst en eene verandering in alle opzichten onvermijdelijk geworden. De humanitaire richting van Minto en Raffles, het streven van den laatste om het Engelsch bestuur en den Engelschen naam in den Archipel geëerd en bemind te maken, en daardoor de herstelling van het gezag

der Nederlanders, indien het daartoe mogt komen, zoo niet geheel onmogelijk. dan toch moeijelijk te maken, deden hem bij zijne overwegingen eene plaats aan het belang van den inlander inruimen. Door hem werd dan ook de merkantiele politiek, althans in beginsel, verlaten, en gestreefd naar een zuiver stelsel van regering, vermengd natuurlijk met die eigenaardigheden van het Engelsche volk, welke op Java toepassing konden vinden.

Evenwel werd niet plotseling tot deze verandering overgegaan. Eerst werd aan eene kommissie, waarvan de Engelsche kolonel Colin Mackensie voorzitter en de vroegere Nederlandsche ambtenaren Knops, Lawik van Pabst en Rothenbuler leden waren, een onderzoek opgedragen naar den aard van het grondbezit op Java, ten einde met dezen als grondslag, aan het Goevernement de noodige inkomsten te kunnen verschaffen. Het duurde twee jaar eer men tot een besluit kwam, en het bestuur van Raffles voor de inwendige administratie verviel nu in twee tijdperken. In het eerste werd het nieuwe stelsel, waarvan de grondslagen werden blootgelegd in de proklamatie van 15 Oktober 1813, voorbereid, en in het tweede uitgevoerd. In het eerste tijdperk werden dus voorloopige beschikkingen en maatregelen, voor het oogenblik wenschelijk of noodzakelijk, genomen, of ook de zoodanige die moesten dienen tot grondslagen van het nieuwe stelsel en om den overgang eenigzins gemakkelijk te maken.

Aan het hoofd van het bestuur stond de Luitenant-Goeverneur, die de uitvoerende macht geheel in handen had en door een Raad als adviserend lichaam werd ter zijde gestaan. De takken van algemeen bestuur werden aan bepaalde personen of aan kommissiën opgedragen; vooral dit laatste viel nog al in den smaak van de Engelschen; de leden van deze kommissiën hadden evenwel doorgaans nog andere funktiën, zoodat het wel schijnt of men hier veel aldus heeft ingericht om zuinigheid te betrachten.

Het getal ambtenaren dat het Goevernement in dezen tijd in dienst had, was veel te gering voor de werkzaamheden die uit het stelsel van meer rechtstreeksche bemoeijing met de zaken van den inlander moesten voortvloeijen.

Ofschoon Raffles zich bij het onderzoek naar den bestaanden toestand en bij de voorloopige regeling meest van de reeds in dienst zijnde Nederlandsche ambtenaren, die doorgaans nog uit den tijd van de Kompagnie afkomstig waren, bediende, schijnt hij toch bij de invoering van zijn nieuwe stelsel aan Engelschen de

voorkeur te hebben gegeven. Vermits hij de uiterste spaarzaamheid in acht wilde nemen, en daarentegen de Engelschen aan hooge traktementen gewoon waren, werden gedurig betrekkingen vereenigd, zeker niet tot bevordering van de dienst. In het gewestelijk beheer vooral werden een groot getal officieren gebruikt, waardoor de regementen dikwijls zeer werden ontbloot.

Het getal landdrostambten op Java werd ten gevolge van de bovenvermelde veranderingen en van eene nieuwe verdeeling, vermeerderd tot zestien, maar de ambtenaar die aan het hoofd daarvan werd gesteld, verkreeg den naam van resident, en vandaar zijn gewest den naam van residentie. Men vond de navolgende op Java: Bantam, Buitenzorg, de Preanger-regentschappen, Tjeribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Djokjokarta, Soerakarta, Japara en Joana, Rembang, Gresik, Soerabaja, Pasoeroean, Probolinggo met Besoeki, Panaroekan met Banjoewangi.

Batavia stond onder het bestuur van de Bank van magistraten, die de vroegere Schepensbank had vervangen.

Oorspronkelijk vormden de Preanger-regentschappen met Buitenzorg ééne residentie, maar later werden ze gescheiden en Buitenzorg vereenigd met een groot deel der Bataviasche Ommelanden.

Op Madoera behoorden Bangkalang en Pamakassan onder Soerabaja, en kreeg Soemenap een eigen resident.

Bij besluit van 15 September 1812 werden nieuwe instruktiën voor de residenten vastgesteld, waarbij hunne funktiën in vier afdeelingen werden gesplitst: civiel beheer, finantiëel beheer, rechtswezen en militaire zaken. De beide eerste waren van grooten omvang; behalve het beheer over houtbosschen en koffiekultuur, werden alle takken van administratie aan den resident opgedragen, die maandelijks zijn gebied moest bezoeken en van zijne bevindingen rapport doen, evenals van den staat van den landbouw, de openbare werken en den handel. Hij mogt zelf geen handel of tak van nijverheid uitoefenen, en niet over diensten van de bevolking zonder belooning beschikken. Hij was ontvanger van alle inkomsten van het Goevernement, en moest een streng toezicht over het finantiëel beheer van lagere ambtenaren.

Belangrijk waren ook de funktiën van den resident als rechterlijk ambtenaar, welke bij de bespreking van de rechterlijke organisatie zullen worden medegedeeld. Bovendien was hij het hoofd van de politie, waarom hij dan ook het pandelingschap moest tegengaan en tegen den sluikhandel waken, terwijl zijne bemoei-

jingen in militaire zaken zich bepaalden tot het verschaffen van verblijf en levensmiddelen aan doortrekkende troepen, benevens het bevel over de Djajangsekars in de residentie.

Hoewel in het rechtswezen door Daendels vrij belangrijke verbeteringen waren aangebracht, waren die naar Raffles meening niet voldoende om aan de vereischten van »snel, zuiver en onpartijdig" te voldoen, vooral wanneer men die beschouwde met het oog van een Engelschman, aan eene geheel andere rechtspleging, vooral in strafzaken, gewoon dan de Hollandsche, die op Java gebruikelijk was. Raffles aarzelde dan ook niet de naar zijne meening hoog noodige veranderingen aan te brengen, welke bij eene proklamatie van 24 Januarij 1812 werden ingevoerd. Met Februarij werden alle bestaande gerechten afgeschaft en de volgende ingesteld:

Hooge Raad als hof van appel en als gewone rechtbank in eersten en eenigen aanleg te Batavia, op wien de funktiën van den vroegeren Hoogen Raad en van de Schepensbank overgingen; in plaats van deze laatste kwam een Bank van magistraten voor politiezaken;

te Soerabaja en Samarang werden de bestaande Raden van justitie behouden, en magistraten en baljuws (in iedere stad één) aangesteld voor politiezaken;

in civile zaken werd de tot dien tijd gevolgde wijze van rechtsvordering behouden, doch in kriminele de Engelsche rechtspleging voorgeschreven;

ten behoeve der inlanders werd nog bepaald, dat de leden van den Hoogen Raad en Raden van justitie (namelijk de voorzitter en een lid) hun gebied moesten rondreizen om de strafzaken, die niet onder het bereik van den Landraad vielen, te berechten (courts of circuit);

landraden zouden worden gevormd uit den resident, den regent en andere inlandsche ambtenaren, op den voet der landgerichten van Daendels; zij zouden civile rechtszaken beslissen en kriminele, voor zoover het politiezaken waren, beide als daarin alleen inlanders waren betrokken;

op de drie hoofdplaatsen werden Rekwestenkamers opgericht voor geringe schuldvorderingen; geen vervolging wegens misdrijf mogt voor geld worden gestaakt.

Terwijl alzoo door deze regeling het gebrek van de vroegere,

dat de Hooge Raad van Justitie over de ambtenaren, de Schepensbank over de burgers recht sprak, werd verholpen, werd nu aan de andere zijde de fout begaan van den Raad als eenige rechtbank voor Batavia te laten bestaan, zonder aldaar een rechtbank van eerste instantie in te stellen. De jurisdiktie van dat Gerechtshof werd uitgebreid over het westelijk deel van Java tot Tagal, dat evenwel later onder die van den Raad van justitie te Samarang werd gebracht, welke zich uitstrekte tot aan Gresik; vandaar oostwaarts begon het gerechtelijk ressort van Soerabaja. Alle drie Raden spraken recht in zaken waarin Europeanen waren betrokken, of als beide partijen Chinezen waren.

Het belangrijkste punt was evenwel, dat de jury werd ingevoerd, waarvoor de maatschappelijke toestand van Java wegens het klein getal Europeanen en de geringe ontwikkeling van den inlander, zeker als hoogst ongeschikt moest worden beschouwd, maar naar de meening van Raffles een onmisbaar element van elke strafrechtspleging was. De Bank van magistraten te Batavia werd bijgestaan door een Baljuw voor de stad, een voor de Ommelanden en een Waterfiskaal. De Baljuw voor de Ommelanden moest den Landdrost vervangen, en had dus rechtsmacht over inlanders en Chinezen wegens geringe overtredingen.

Raffles toonde zich ingenomen met het op Java gebruikelijke Wetboek, de Statuten van Batavia, behoudens enkele straffen, daarin voorgeschreven, die hij te streng achtte; van eene wijziging was dan ook alleen in dien geest sprake, waarbij de Engelsche wetten tot grondslag werden gelegd.

Kort vóór de verovering van Java was door het Engelsche Parlement eene wet aangenomen tot krachtige wering van den slavenhandel in de West-Indische eilanden. Ofschoon Raffles zeer ingenomen was met deze wet, was hij niet gemachtigd ze in den Archipel van kracht te verklaren, noch om de slavernij zelve af te schaffen. Hij bepaalde er zich derhalve toe, eene belasting op de slaven te leggen van 1 sp. m. per hoofd, en van een halven sp. m. op de eigendomsoverdracht (proklamatie van 15 Mei 1812). De belasting bracht in het derde jaar veel minder op dan in het eerste, vermoedelijk omdat, daar den 5 Februarij 1813 de genoemde Parlementsakte ook voor de Indische wateren van kracht werd verklaard en dus de slavenhandel werd geweerd, het aantal

slaven intusschen zeer was afgenomen. Van Bali werden echter nog voortdurend slaven ingevoerd, waarom dit later streng verboden en aan ieder de verplichting werd opgelegd te bewijzen, hoe hij in het bezit van slaven was gekomen.

Het finantiëel beheer, dat door Daendels op geheel nieuwen voet was geregeld, werd door Raffles weêr op eene andere wijze ingericht, die niet als verbetering schijnt te kunnen worden beschouwd. De voorname persoon van de administratie werd de Accountant-General, welke in zijn persoon met twee sub-accountants de funktiën vereenigde van de voormalige Rekenkamer en van den Boekhouder-Generaal. De komptabiliteit was daardoor geheel in de war gebracht en hierin kwam tot aan het einde van de Engelsche heerschappij geen verbetering; bovendien werd de wijze van boekhouding van Daendels wederom afgeschaft, en de vóór hem gebruikelijke bijna wederom geheel gevolgd.

Den 13 Augustus 1813 werd het Revenue-Committee ingesteld als een kontrolerend en adviserend kollege, daar het moest opnemen de rekening en verantwoording der ontvangers en magistraten van Batavia, de verpachtingen, havengelden en pasarrechten van Batavia onderzoeken, en verbeteringen voorstellen in belastingzaken; de landrente bleef geheel onder het beheer van den Luitenant-Goeverneur.

De inkomsten op Java, waaromtrent mededeelingen gegeven zijn over drie jaren (1812—1815), klommen in dien tijd van bijna 5000000 tot ruim 6500000 java rop.; doch de uitgaven overtroffen deze nog altijd tot een belangrijk bedrag, daar zij in 1812—13 ruim 8400000, in 1813—14 7200000, in 1814—15 7800000 java-rop. bedroegen. Ook de onderhoorigheden kostten veel meer dan zij opbrachten, behalve Palembang, waar de tinleverantie in Banka een belangrijke vermeerdering van inkomsten gaf.

Gedurende de beide eerste jaren werden de bestaande of door Daendels ingevoerde rekognitiën in geld en produkten nog altijd gevorderd. Het belangrijkste deel der inkomsten werd echter geleverd door de verpachtingen van verschillenden aard, waaronder vooral de opiumpacht en de in- en uitgaande rechten.

Bij de uitbreiding van haar grondgebied had de Kompagnie het verpachten der belastingen als gemakkelijk middel om die te innen, bijna overal ingevoerd, en Daendels had dit onaangetast gelaten;

alleen had hij getracht de zeer verminderde opbrengst wederom te verbeteren.

Een voornaam deel der verpachtingen was die der tolpoorten, welke echter zeer drukkend was voor de bevolking, zoodat Raffles ze zeer gaarne zou hebben afgeschaft, indien hij de opbrengst had kunnen missen.

Van minder gewicht was de pacht der speelhuizen en hanengevechten, welke beide Lord Minto onmiddellijk te Batavia ophief, hetgeen Raffles over het geheele eiland uitbreidde bij proklamatie van 28 November 1811, in te gaan met 1 Januarij 1812. Vermits de speelhuizen en hanengevechten meest op de pasars werden gehouden, vroegen de eigenaren daarvan in den omtrek van Batavia om schadevergoeding, die hun evenwel werd geweigerd.

Door de nieuwe regeling van Daendels waren de winsten op de opium belangrijk in opbrengst gestegen; zijn stelsel van verpachting der amfioenkitten werd dan ook door het Engelsch bestuur behouden, en tevens het inkomend recht verhoogd van 500 Rs. tot 500 sp. m. Dit hooge recht werd in Bengalen afgekeurd, zoodat het alleen werd gehandhaafd voor den amfioen die niet van daar afkomstig was; op dien van Bengalen werd gesteld een recht van 6 pCt., doch te Makassar, Koepang en Bima op 12 pCt. (7 Maart 1812). Reeds den 17 September van dat jaar kwam hierin evenwel weder verandering en werden de invoerrechten van Bengaalsche opium te Batavia tot op 30 sp. m. verminderd, terwijl de verkoop voor binnenlandsch gebruik alleen aan de pachters werd toegestaan. Het Goevernement was dus geen leverancier meer van de opium, zoodat de geheele voorraad werd verkocht. Maar ook dit duurde niet lang: na ontvangen instruktiën uit Bengalen, werd reeds den 9 April 1813 bepaald, dat te Batavia alleen mogt worden aangevoerd opium van Calcutta, geen andere; het Goevernement zou ze leveren aan de pachters, behalve aan dien van Batavia, voor 1200 sp. m. de kist; de pachter van Batavia mogt zich zelven voorzien, en het inkomend recht bleef op 30 sp. m. bepaald, doch werd kort daarna geheel opgeheven, om in 1815 wederom te worden ingevoerd tot een bedrag van 220 ropijen.

Raffles trachtte het gebruik van den amfioen, dat dikwijls een hoogst nadeelig misbruik wordt, ook zooveel mogelijk te beperken, doch de bevelen uit Bengalen, waar men van dat heulsap

groote voordeelen trok, noodzaakten hem zijn reeds uitgevaardigd reglement, voordat het eigenlijk nog in werking was gekomen, wederom in te trekken.

Nog een ander misbruik trachtte hij tegen te gaan, namelijk dat van den arak, een vroeger zeer gezocht artikel van Batavia. Er bestond een belasting op de branderijen, terwijl de verkoop in het klein verpacht was onder den naam van pacht van herbergen en taphuizen. Den 19 Maart 1812 werd de gedwongen levering aan het Goevernement gelast, en het debiet van arak over het geheele eiland in eens verpacht. Verkoop aan militairen beneden den rang van tweeden luitenant was verboden. Eene wijziging werd later hierin gebracht, totdat in 1814 de geheele pacht werd afgeschaft en door licentiebrieven vervangen. In de overige verpachte middelen werd voorloopig geen verandering gebracht, alleen werd in 1814 eene pacht op de pandjeshuizen ingevoerd.

De van vroeger bestaande boompachten (in- en uitgaande rechten), werden nog op bevel van Lord Minto te Batavia terstond en daarna achtereenvolgens in de andere havens afgeschaft en vervangen door eene heffing bij kollekte, waarmede residenten of ondergeschikte ambtenaren werden belast.

Dewijl Raffles het reeds spoedig voor het belang der Engelsche natie minder wenschelijk vond den onbeperkten handel in alle havens toe te laten, werd den 11 Januarij 1812 bepaald, dat alleen Batavia, Samarang en Soerabaja door zeeschepen mogten worden bezocht, waarbij later nog kwam Gresik; de overige havens mogten door inlandsche vaartuigen zonder verlof worden bevaren.

Den 29 November 1813 kwam de regeling in haar geheel tot stand en werden slechts de drie evenvermelde groote havens opengesteld voor schepen, die van havens ten westen van de Kaap de Goede Hoop uitgeklaard waren, of van die, welke niet onder Britsch gezag stonden; zij moesten evenwel altijd eerst Batavia aandoen. De kustvaart mogt worden uitgeoefend door schepen uit havens ten oosten van de rivier Arakan, onder Britsch gezag staande; door andere mogt dit alleen worden gedaan met verlofpassen van de ontvangers der drie groote havens.

Bij verschillende verordeningen werden achtereenvolgens al de inkomende rechten op Java tot een zelfde cijfer gebracht; zij waren voor het vrijgevig stelsel van Raffles zeer hoog, doch hiervoor zal het belang der schatkist wel als voorname beweegreden

moeten worden aangenomen. Nog kort vóór de overgave werden de invoerrechten in eens van 10 op 6 pCt. gebracht, vermoedelijk met het doel om door dit antecedent de Nederlandsche Regering eenigzins te binden.

Geen zaak was in treuriger toestand bij de verovering van Java dan het muntwezen, dat door de maatregelen van Daendels in den grond bedorven scheen. De vrees van de Nederlanders op Java, dat de Engelschen het door vroegere regeringen uitgegeven papieren geld niet zouden willen erkennen, kwam gelukkig te vervallen door de tweede proklamatie van Lord Minto van 11 September 1811, waarbij hij dat bepaalde het Goevernementspapier werd erkend tot een bedrag van 4500000 Rs., het Weeskamerpapier tot dat van 4000000, beide tegen een wettigen koers van $6^1/_2$ Rs. voor 1 sp. m., dus ongeveer 5 Rs. papier tegen 1 Rs. zilver. Het werd belast met een jaarlijksch stempelrecht van 5 pCt., met het doel om het buiten omloop te brengen, terwijl betalingen zouden geschieden in $^1/_3$ zilver en $^2/_3$ papier.

Ofschoon aan Lord Minto eer toekomt voor zijne handelingen, zoo was het toch een nuttelooze hardheid geweest door de niet-erkenning van dit papier velen ongelukkig te maken, en bovendien zou een groot gedeelte van het bestaande betaalmiddel op Java in eens zijn weggenomen geworden, dat natuurlijk niet anders dan het grootste ongerief kon hebben veroorzaakt.

Hoewel de Engelschen eene vrij aanzienlijke hoeveelheid zilvergeld (ropijen) hadden aangebracht, was dit op verre na niet voldoende om de waarde van het papier op te beuren; integendeel, dit laatste verminderde voortdurend in waarde, tot zelfs op 12 Rs. voor 1 sp. m. De Regering kwam daardoor in een moeijelijken toestand: zij moest het papier aannemen tegen den bepaalden koers, maar kon het billijkheidshalve niet uitgeven dan tegen den koers van den dag. Ten einde nu niet dubbele schade te lijden, moest het in kas gehouden en geamortiseerd worden. Daar echter deze wijze van amortisatie Raffles te langzaam ging, werd naar andere middelen omgezien en daartoe o. a. door Gillespie voorgesteld het trekken van wissels op Bengalen, doch dat kon nu niet worden aangewend, omdat het bestuur aldaar alle spetie naar Europa moest zenden.

Raffles ging daarom over tot het reeds door Daendels met

hetzelfde doel, doch zonder veel gunstig gevolg aangewend middel, namelijk den verkoop van landen; dit werd in Januarij 1813 ondernomen, doch bracht slechts een derde gedeelte van het papier buiten omloop; er bleef dus nog altijd veel over, dat evenwel in 1813 binnenkwam, zoodat in Februarij 1814 werd aangekondigd, dat alles ontvangen was. Men wilde het nu als waarborg voor het nieuwe papier bewaren, doch het werd terecht op bevel uit Bengalen vernietigd. Het geheele verlies van de Engelsche Regering bedroeg slechts 260000 ropijen.

Door deze inwisseling van het oude papieren geld, kwam evenwel gebrek aan betaalmiddelen en zag men zich genoodzaakt tot de uitgifte van nieuw over te gaan; derhalve werd den 31 Julij 1812 de uitgifte van schatkistbiljetten van 100 sp. m. en hooger gelast, met 6 pCt. rente. Tevens werd de Bank van leening den 1 Maart 1813 gemachtigd, om voor 6 maanden geld aan partikulieren op goederen te leenen, en daarvoor 250000 sp. m. aan papier uit te geven. Deze banknoten daalden weldra op drie vierden van de nominale waarde. Desniettemin moest in November van datzelfde jaar eene nieuwe uitgifte van promessen met 6 pCt. rente tot een totaal bedrag van 600.000 sp. m. worden toegestaan, maar werd daarvoor hypotheek op vaste goederen verlangd.

Nadat de waarde van verschillende munten was bepaald en de spaansche mat tot standpenning was verklaard tegen 64 stuivers van 4 duiten, werd de eigenlijke spetie gedurende den eersten tijd aan haar lot overgelaten. Een groot euvel waren de koperen bonken, waarom Raffles die langzamerhand zooveel mogelijk uit den omloop trachtte te nemen door hare waarde bij het gewicht te doen bepalen. Bij hetzelfde besluit (van 9 April 1813) werd eene uitgifte bevolen van kleine schatkistbiljetten beneden de 100 sp. m. en het slaan van tinnen duiten.

De kopercirculatie was evenwel nog zeer groot en moest nog bij betalingen worden toegelaten tot een maximum van 10 sp. m.; verder werden ook nog bij voortduring nieuwe koperen duiten geslagen, en het gelukte daardoor de koperen bonken bijna geheel te verdelgen.

Bijna tegelijk met de invoering van het landrentenstelsel werd ook eene nieuwe muntregeling ingevoerd, waarover in de volgende afdeeling zal worden gesproken.

Reeds is gewezen op den verkoop van land als maatregel om het

oude papieren geld buiten omloop te brengen; het was een dier maatregelen, zooals Daendels ze ook had genomen, die alleen hunne verontschuldiging, niet hunne wettiging, kunnen vinden in den nood van het oogenblik, gelijk Minto het dan ook beschouwde, daar naar zijne meening anders vele redenen daartegen pleitten. Het drijven van Raffles, wien de gewone wijze van amortisatie veel te langzaam ging, schijnt de voorname reden er van geweest te zijn.

Den 5 November 1812 werd de verkoop van landen in Krawang, in de Preanger-regentschappen, bij Samarang en bij Soerabaja aangekondigd; men verkocht daarbij niet de landen zelven, waarop reeds bewoners gevestigd waren, maar de rechten der Regering, als Soeverein, op de voortbrengselen van den grond, volgens herkomst en gebruik.

Deze koopvoorwaarden behelsden verder de volgende bepalingen: 1°. de koopsom moest worden betaald in zilver of Bataviaasch kredietpapier, volgens de verhouding, door de Regering aangenomen van 6½ Rs. papier tegen een sp. m. zilver; 2°. de koopsom moest worden betaald in twee termijnen, de eerste bij de overdracht, de tweede den 1 Maart 1813; 3°. het Goevernement zou geen heerendiensten of gedwongen leveringen vorderen, maar er zou worden voldàan ½ pCt. belasting van de koopsom; 4°. de koopers zouden geen heerendiensten noch andere lasten eischen, dan die uit voortbrengselen van den grond en huur van gebouwen voortkomen, alles met inachtneming van de bestaande wetten en gebruiken; en 5°. de rechten op tolpoorten en pasars, hoofdgelden, enz. zouden uitsluitend aan het Goevernement behooren. — Daar de verkoop werd uitgesteld, en wel tot den 25 Januarij 1813, werden er den 22 nog de volgende bepalingen aan toegevoegd: de koffijteelt zou aan de keus der eigenaren worden overgelaten; het Krawangsche zout moest aan den pachter worden geleverd, en ook het hoofdgeld in de Preanger-regentschappen zou blijven bestaan.

Nog vóór den publieken verkoop, werden een aantal percelen onder de hand verkocht, waartoe de Regering zich het recht had voorbehouden. Dit had onvermijdelijk ongunstige gevolgen voor de konkurrentie, die bovendien bij het geringe kapitaal op Java en den slechten geldelijken toestand der ingezetenen, niet groot kon zijn; zelfs moest de verkoop van drie percelen nog worden vernietigd, omdat de kooper niet aan zijne verplichtingen

kon voldoen. De kopprijzen waren overigens betrekkelijk zoo gering, dat weldra, na het herstel van den vrede, de inkomsten de koopsommen bijna evenaarden. Juist om de geringe konkurrentie had men, indien men tot landverkoop wilde overgaan, kleine percelen moeten nemen, die meer binnen het bereik van iedereen vielen. Verdient dus de landverkoop èn om de tijdsomstandigheden èn om de wijze van uitvoering afkeuring, hij is dit nog meer om zijne gevolgen. Immers slechts 3000000 aan papier kwam wat spoediger dan anders het geval zou geweest zijn, in 's Lands kassen voor amortisatie terug, en het Goevernement beroofde zich willekeurig van het genot van belangrijke inkomsten, gaf zijne soevereine rechten prijs aan partikulieren, en bestendigde een soort van leenstelsel op Java, dat wel is waar in het zoogenaamde zamindarijstelsel in Indië een voorbeeld had, maar toch eer in de middeneeuwen dan in de 19e eeuw te huis behoorde. En dat deed een Goevernement, 't welk de verlossing van den inlander uit de verdrukking van zijn eigen hoofden, van de dwangkultuur en van gedwongen diensten als zijne voorname roeping beschouwde.

Als Goevernementskultuur vonden de Engelschen op Java alleen die van de koffij, welke Daendels over geheel Java had uitgebreid. Van de nieuwe aanplantingen werd nog slechts eene geringe hoeveelheid produkten geplukt, maar zij beloofden natuurlijk elk jaar meer. Onder gewone omstandigheden verblijdend, was dit vooruitzicht, bij den geheelen stilstand van den handel, thans geenszins het geval. De prijzen daalden zeer, het debiet was onbeduidend en de steeds onverkocht blijvende voorraad liep gevaar van te bederven. Het was dus natuurlijk, dat men, bij de verplichting om de koffij aan te nemen tegen 4 Rs. per 225 ℔ voor de bevolking, en daarenboven 1 Rs. per 126 ℔ aan den regent, liefst zoo weinig mogelijk ontving en ook geen bijzondere aanmoediging aan de teelt gaf. Eerst na de herleving van den handel werd daarop weêr prijs gesteld; doch met de invoering van het landrentenstelsel werd de teelt, behalve in de Preanger-landen, geheel vrijgelaten, hetgeen ten gevolge had, dat bijna in iedere residentie eene afzonderlijke regeling bestond.

Tot bezuiniging werd de betrekking van superintendent van de kultuur opgedragen aan den president per Preanger-regentschappen en het personeel in het algemeen verminderd.

Daendels had zich zeer veel moeite gegeven voor het bosch-

wezen en daarbij een geregelde maar vrij omslachtige administratie ingevoerd. Raffles was van meening, dat dit alles een te monopoliserend karakter had en de houtkap niet nuttig was voor het algemeen, daar de prijzen te hoog en de verkrijgbare hoeveelheden te gering waren. Hij bracht hierin dus verandering, vooral met betrekking tot den door de prijsagenten in beslag genomen, maar weêr aan het Goevernement verkochten voorraad. De opbrengst van den verkoop was gedurende de jaren 1812—13 vrij aanzienlijk en belangrijk hooger dan de volgende jaren, toen vermoedelijk de voorraad niet zoo groot meer was.

Geen tak van bestuur werd onder het Engelsch bewind zoo verwaarloosd als die der publieke werken, zoodat het onderhoud van 's lands eigendommen en gebouwen veel te wenschen overliet. De grootst mogelijke zuinigheid stelde Raffles zich tot plicht, weshalve aan werken van dezen aard niet kon worden gedacht. Wel werden het onderhoud van de bestaande en de aanleg van nieuwe wegen den 21 Februarij 1812 gelast, doch hiervan kwam om bovengemelde reden zoo goed als niets. Alleen werd een nieuwe kortere weg van Bantam naar Tjeribon aangelegd en het geld daartoe verkregen door middel van eene loterij (Julij 1812); doch daar deze weg niet voldeed en moeijelijk was te onderhouden, werd hij reeds spoedig buiten gebruik gesteld.

De postwagendienst, door Daendels in het leven geroepen, werd den 19 Augustus 1812 afgeschaft, en ook het leveren van postpaarden door het Goevernement ingetrokken (Mei 1813). Voor de dienst der posterijen werd een ambtenaar aangesteld met den titel van superintendent als hoofd, en onder hem stonden postmeesters en assistenten. Deze tak van beheer werd geregeld bij het reglement van 10 Maart 1813.

Reeds Lord Minto had het middel tot verbetering van den toestand op Java gezien in eene verandering van stelsel, namelijk het invoeren van eene algemeene belasting op de vruchten van den grond, met vrije beschikking van den landbouwer over het overige deel van zijne produkten. Daardoor moest zoowel de onderdaan als de Regering worden gebaat, want deze laatste had onder anderen slechts zeer weinig inkomsten getrokken uit de schoone vruchtbare gewesten, die vroeger het goevernement van Java vormden, daar er te veel belanghebbenden waren tusschen de Re-

gering en den voortbrenger, die ieder hun aandeel verkregen van de opbrengst van den laatste, zoodat slechts een klein gedeelte hiervan aan de Regering kwam.

Aan bovengenoemde kommissie van onderzoek naar het grondbezit werd tevens opgedragen de grondslagen te bepalen voor eene regeling, overeenkomende met eene van die welke in Voor-Indië voor de belastingheffing bestonden. Toen deze kommissie in het voorjaar van 1813 hare taak had geëindigd, bracht Raffles hare rapporten in eene memorie bijeen, welke hij den 14 Junij van dat jaar in den Raad overlegde, en waarin tevens zijne plannen van hervorming werden uiteengezet.

In die memorie werd ook medegedeeld het gevoelen van Raffles, dat de Soeverein als eigenaar van den grond op Java moest worden beschouwd, omdat de bezitters een deel van hunne voortbrengselen voor het gebruik van den grond moesten afstaan. De rechten van tusschenpersonen waren geene andere, dan dat hun was gegeven het deel der vruchten, 'twelk aan den Soeverein bij wijze van schatting of als huur van den grond moest worden opgebracht terwijl men zich naar zijne meening van deze personen bij de heffing van de nieuwe belasting niet moest bedienen. Het nieuwe stelsel zou dan volgens Raffles deze drie grondslagen moeten hebben:

1°. afschaffing van gedwongen levering van produkten en van heerendiensten, met vrijheid van kultuur en handel;

2°. rechtstreeksch toezicht van het Goevernement op de landen, dat zich daartoe niet meer van de regenten zou bedienen, die als hoofden van de politie zouden worden gebruikt;

3°. verhuring der gronden in groote of kleine percelen; wanneer de bekel of het dorpshoofd geschikt wordt geacht, heeft hij de voorkeur.

Het nieuwe stelsel zou niet worden ingevoerd in de Preanger-regentschappen, waar men de koffijkultuur voor rekening van het Goevernement wenschte te behouden, terwijl die in de overige residentiën geheel zou worden vrijgelaten; alleen moest het Goevernement zich verbinden de koffij, die elders niet zou worden geplaatst, tegen den prijs van 3 sp. m. per pikol te blijven aannemen.

Den 28 Julij 1813 werd door Muntinghe een rapport uitgebracht, waarin hij zich vereenigde met het grootste gedeelte der plannen van Raffles, en den 15 October van datzelfde jaar werden door dezen de verschillende punten van hervorming die reeds ingevoerd waren of nog ingevoerd zouden worden, in eene prokla-

matie opgenoemd. Deze punten waren: beperking van het gezag der inlandsche hoofden tot de politie, en toekenning van inkomsten in geld en land; — de landen zouden worden verhuurd aan de dorpshoofden; — gedwongen leveringen en diensten zouden worden afgeschaft, behalve in de Preanger-landen en in de boschdistrikten (blandongstelsel); — koffij zou tegen vasten prijs worden aangenomen; — afschaffing van de verpachting der in- en uitgaande rechten, met verbetering van deze; — vermindering van doorvoerrechten (tolpoorten); — instelling van het zoutmonopolie.

Zoo werd dan voor de landrente als grondslag vastgesteld de verhuring der gronden aan de dorpshoofden, dus de zôogenoemde dorpsaanslag (village-settlement), die ook in Voor-Indië werd aangetroffen. Raffles achtte hiermede evenwel de zaak nog niet geregeld, en aarzelde dus niet reeds na vier maanden een anderen grondslag voor de heffing aan te nemen, namelijk den individuelen aanslag (ryotwarsettlement, detailed system).

Den 11 Februarij 1814 werd daartoe uitgevaardigd eene instruktie voor de landelijke inkomsten, waarbij was gevoegd eene memorie betreffende de geheele inwendige administratie en de invoering van het stelsel, en voorts de ontwikkeling behelzende der redenen waarom het aan de behoeften van de bevolking voldeed.

Naar de meening van Raffles kon het dorpshoofd in de meeste streken niet als bezitter of huurder der gronden worden beschouwd, daar hij slechts de vertegenwoordiger was van de landbouwers, die dus als rechthebbenden het eerst in aanmerking kwamen bij het landelijk stelsel en rechtstreeks moesten worden aangeslagen. De zoogenaamde landrente of grondhuur moest de heffingen waaraan de Javanen onderworpen waren, vervangen; zij bestonden: 1°. in aandeel van den oogst; 2°. in kleine belastingen onder verschillende benamingen, maar die te zamen een vrij aanzienlijk bedrag uitmaakten; 3°. in diensten zonder betaling. Voor deze alle zou eene gemiddelde heffing van twee vijfden van het produkt eene billijke vergoeding zijn. Men maakte evenwel eene verdeeling in de soorten der gronden, en bepaalde, dat van de eerste (beste) soort sawahs (natte velden), die gerekend werd op te brengen per djoeng 40 amats padi van 600 kati (1¼ amst. ℔) tegen 7 ropijen der amat, zou worden geheven ½, van de tweede soort ⅖, van de derde ⅓; van tegals (drooge velden) zou moeten worden betaald in dezelfde evenredigheid ⅓, ¼ of ⅕ van de waarde van het produkt in maïs. Van de dorpsbewoners die geen gronden had-

den, zou men vorderen gemiddeld drie wang (dubbeltjes van 10 duiten) per maand.

De inning van de belasting zou worden opgedragen aan kollekteurs, die daartoe van het noodige onder hen staande personeel zouden worden voorzien. Het bleef evenwel hiermede meest bij het goede voornemen, want doorgaans werd de resident met den aanslag en de inning belast.

Betaling in produkten werd nog alleen voor de sawahs, en wel in rijst, toegestaan wegens de schaarschte van spetie op Java, doch de betaling in geld was voordeeliger voor den landbouwer om den lagen maatstaf bij de berekening.

Wanneer aan de hoofden voor traktement grond werd toegewezen, gaf hun dit slechts recht tot heffing van 's Goevernements aandeel der produkten voor de landrente.

Daar de naauwkeurige opgaven, waarop het stelsel bij de toepassing moest berusten, door de groote uitgestrektheid gronds nog niet waren verkregen, moest veel worden overgelaten aan de plaatselijke omstandigheden en dien ten gevolge aan de met de invoering belaste ambtenaren. Vandaar een groot verschil in de wijze, waarop de door Raffles gegeven voorschriften werden uitgevoerd. De eene resident nam dezen, de andere genen maatstaf aan, de een bleef bij den dorpsaanslag, de andere voerde den individuelen aanslag in, vooral wanneer men meende bij onderzoek hier en daar zich op de hoogte te hebben gesteld en meerdere inkomsten konden worden verkregen. Over het algemeen bedroeg de aanslag in het tweede jaar bijna het dubbele van het eerste, doch daaruit vloeiden ook groote achterstallen voort, die bewezen, dat het zeer moeijelijk was eene belasting in te voeren, die zoo geheel van vroegere gewoonten verschilde. Raffles was geen man van zachte overgangen, hij wilde onmiddellijk wat hij het beste meende te zijn en had geen geduld om te wachten tot gegevens zouden zijn verkregen.

In den toenmaligen staatsrechterlijken toestand van Java was de dorpsaanslag de ware en eenig mogelijke. De Soeverein kende in zake van belastingen slechts het dorp als eenheid waarmede werd gehandeld, en de toepassing van het Westersche individualisme op eene Oostersche maatschappij moest dus noodwendig bij eene zoo gebrekkige kennis van al de omstandigheden, die bij den hoofdelijken aanslag onmisbaar waren, en bij het weinig personeel dat men ter beschikking had, verwarring geven.

Bovendien was het onmogelijk de heerediensten geheel af te schaffen; zij waren te vast en te lang in het bestaan van het volk ingeweven, te veel van gewicht voor de hoofden, die men niet overal genoeg kon kontroleren, om zulk eene overoude instelling met één pennestreek van Java's bodem te doen verdwijnen, zooals de bedoeling van Raffles schijnt te zijn geweest. Men had hierbij bovendien nog te strijden met het karakter van den Javaan, dat zich door eerbied voor en onderdanigheid aan de hoogeren kenmerkt. Hoe kon Raffles dan meenen, dat de door hem gegeven voorschriften alleen voldoende zouden zijn om een stelsel, dat in den bestaanden toestand zoovele zwarigheden ontmoette, niet alleen in te voeren, maar ook den geregelden loop er van te verzekeren; op welken grond kon hij hoog opgeven van al de voordeelen, die daardoor waren of nog zouden worden verkregen? Het was hem klaarblijkelijk toen en later te doen, zijne administratie in een voordeelig daglicht te stellen, ten einde daardoor de tekorten te verontschuldigen en verbetering in de toekomst te doen hopen. Hij had dit in 1814 en 1815 vooral noodig om de toen tegen hem ingebrachte beschuldigingen van Gillespie, waarover later zal worden gesproken. Onder de redenen van Raffles om de Preanger-regentschappen van de invoering van het landrentenstelsel uit te zonderen, vindt men opgegeven, dat de bijzondere ligging van die streken het vervoer van de rijst bijna onmogelijk maakte, en dus de handel daarin niet winstgevend genoeg zou zijn voor den inlander om zijne belasting van de opbrengst zijner velden te betalen. De bewering dat de bevolking door den langen duur gewoon was geraakt aan de dwangkultuur, en dat haar leven en maatschappelijke toestand daarnaar waren ingericht, was op geheel Java toepasselijk, en zou hem dus van elke hervorming hebben moeten weêrhouden, te meer, omdat hij zelf zegt dat er veel van de bevolking gevorderd was en deze soms van de gelegenheid verstoken was geworden voor haar eigen voeding te zorgen. Niet ongegrond is ook het vermoeden, dat hij de koffijteelt aldaar heeft in stand gehouden om de voordeelen, die hij zich daarvan onmiddellijk bij het herstel van den vrede beloofde. Bovendien, in plaats van de bevolking te verlichten, werd haar nog eene belasting van 24 stuivers per huisgezin opgelegd, of althans in wezen gelaten, want het is niet zeker of ze door de Engelschen voor het eerst is gevorderd.

Aangezien de toestand der Javaansche hoofden, bepaaldelijk van de regenten, door de invoering van het landrentenstelsel geheel veranderde, daar hun gezag zich voortaan tot het politiewezen zou bepalen, werd, te gelijk met de instruktie voor de landelijke inkomsten, den 11 Februarij 1814 eene nieuwe verordening voor de uitoefening der justitie bij de landraden enz. (Provincial Courts) uitgevaardigd. Daardoor werd het zwaartepunt van het binnenlandsch bestuur voor goed overgebracht van den regent op den resident, die tot eersten magistraat in zijn gebied werd gemaakt; dat gebied werd verdeeld in distrikten (thans regentschappen), door regenten bestuurd, en de distrikten weder in divisiën (thans distrikten), aan het hoofd waarvan een inlandsch politieambtenaar met den titel van demang of wedana (wedônô) zou staan. De dorpshoofden werden verantwoordelijk gesteld voor hetgeen binnen hun dorp plaats had, en moesten alle bevelen van het Goevernement uitvoeren. Het divisiehoofd had eene beperkte rechtsmacht in civiele zaken beneden 20 ropijen waarde, in kriminele mogt hij geen hooger straf opleggen dan 10 ropijen, en geen gevangenisstraf.

De distriktsgerichten, waarvan de priester (pangoeloe) en inlandsche fiskaal (djaksa) leden waren, werden voorgezeten door den regent (boepati) en namen kennis van zaken in appel van de divisiegerichten, en in eersten aanleg van civiele zaken tusschen 20 en 50 ropijen.

De resident besliste als rechter in den landraad, voortaan residentieraad geheeten; de regenten hadden een adviserende stem; de hoofdpangoeloe en hoofddjaksa gaven de noodige inlichtingen en waren griffiers. Alle misdrijven waarop geen doodstraf stond, kwamen voor den resident, die de inlandsche wetten en gewoonten volgde, behoudens de toepassing van algemeen erkende rechtsbeginselen.

De civiele rechtsmacht van den resident strekte zich uit tot het appel van de distriktsgerichten, en in eerste instantie tot alle zaken boven 50 ropijen, van welke appel was bij den Luitenant-Goeverneur. Ook Europeanen waren, evenals alle vreemdelingen, hieraan onderworpen.

Alle misdrijven waarop doodstraf stond, bleven bij de omgaande rechters, wier getal van twee op één werd gebracht; voortaan zouden zij recht spreken met een jury van inlanders, die minstens den rang van dorpshoofd moesten hebben.

Deze organisatie is zeker een der beste, door Raffles tot stand

gebracht, omdat zij geheel gebouwd was op den bestaanden toestand en daarin aanmerkelijke verbetering bracht. De verkorting der macht van de inlandsche hoofden maakte evenwel voor deze het nieuwe stelsel altijd onaangenaam, hoeveel moeite Raffles zich ook gaf om hun op andere wijze vergoeding te geven.

Reeds is meermalen genoemd de java-ropij. Met den 1 Januarij 1814 was deze munt, die te Soerabaja was geslagen, tot standpenning en wettig betaalmiddel verklaard. Zij had, evenals die welke reeds in de vorige eeuw in omloop was geweest, eene waarde van 30 stuivers à 4 duiten, of 24 holl. stuivers, doch had te weinig fijn zilver in evenredigheid van andere munten, zoodat zij niet aan het doel beantwoordde en het herstel van het Nederlandsch gezag ook aan deze operatie een einde maakte. Het in omloop zijnde papieren geld werd in 1815, op ontvangen bevelen uit Bengalen, voor een groot gedeelte uit de cirkulatie genomen.

Het invoeren van de landrente, als belasting op de landbouwers, maakte het wenschelijk dat ook de bewoners der steden, bepaaldelijk der hoofdplaatsen, meer evenredig in de lasten ten behoeve van den Staat deelden. Dit had ten gevolge, dat een zeker invoerrecht van alle artikelen, waarvan nog geen belasting was betaald, werd geheven, met uitzondering van enkele zaken van dagelijksch verbruik; de verordening daarvoor werd den 13 December 1813 uitgevaardigd, doch reeds den 9 Mei 1814 werd de intrekking aangekondigd.

Met het doel om de eigenaren van partikuliere landen te treffen, werd nog eene belasting op de klapper- of kokosboomen ingevoerd (besluit van 6 Mei 1814), ten bedrage van één stuiver zilver van iederen boom jaarlijks. De opbrengst staat onder de ontvangsten van 1814—1815 vermeld voor een bedrag van 338 ropijen, en was dus eigenlijk de inning niet waard.

Onder den naam van stadslasten werden sedert Daendels een aantal heffingen gedaan, die vroeger voor een gedeelte aan het Kollege van heemraden waren afgestaan, dat door hem was opgeheven. Raffles gelastte echter aan de magistraten, die met de inning belast bleven, de opbrengst in 's Goevernements kassen te storten, en hief dus het afzonderlijk fonds op.

Belangrijk was de verandering, door Raffles in de belasting op

het zout gebracht, welke tot dien tijd door middel van verpachting werd geheven, en waardoor de handel geheel in handen van de Chinezen was, die daarbij met de grootste willekeur te werk gingen. Gedurende het jaar 1812 werden voorloopige maatregelen genomen, door in West-Java alle zoutpannen in het bezit van het Goevernement over te brengen, en in Julij 1813 werd hetzelfde in Oost-Java gelast, hetgeen ten gevolge had, dat in de reeds genoemde proklamatie van 15 Oktober 1813 ook werd aangekondigd, dat het Goevernement het beheer over het zout-departement geheel had op zich genomen. Vervolgens werd bij eene proklamatie van 29 November daaraanvolgende, de intrekking der zoutpachten en hare vervanging door een Goevernementsmonopolie voor Java en Madoera bekend gemaakt en werden tevens de regels vastgesteld voor beheer en verkoop. De prijs werd bepaald op 20 sp. m. per kojan uit de hoofddepôts voor binnenlandsch verbruik; het voor den uitvoer bestemde zou tegen 7 sp. m. per kojan worden afgeleverd. Latere bepalingen brachten hierin nog eenige wijziging, strekkende tot beperking van den uitvoer en verhooging van den prijs tot 45 en 55 ropijen.

Ook het boschwezen werd door een reglement van 26 Oktober 1813 op vasten voet gebracht, waarbij alleen de bosschen van Rembang onder het beheer werden gelaten van den superintendent, en de overige gesteld onder het bestuur van den resident, in wiens residentie zij waren gelegen. In Rembang werd het blandongstelsel behouden, doch het loon tegen de landrente verrekend.

Tot aanmoediging van den scheepsbouw werd later den inlanders verlof gegeven hout te vellen tegen vaste vergoeding, naar gelang van de grootte der vaartuigen. Ook werden de prijzen over het geheel nog wat verlaagd.

Onmiddellijk na den slag bij Meester-Kornelis werd de buitenlandsche handel te Batavia opengesteld, doch de tijdsomstandigheden waren daartoe, zooals reeds is vermeld, hoogst ongunstig. Daar alle buitenlandsche en een groot deel van den binnenlandschen handel over zee geschiedde, kon de scheepvaart mede als maatstaf voor den handel worden beschouwd, zonder dat de handelsbeweging geheel daarnaar kon worden afgemeten, vermits vele schepen, vooral in den tijd van Raffles, het eiland alleen aandeden om ververschingen in te nemen.

Het voornaamste voortbrengsel van Java is ontegenzeggelijk

de rijst, die vroeger niet zoozeer naar Europa als naar Indische havens, tijdens het Engelsche bestuur ook naar China en Engeland, werd uitgevoerd. Onder Daendels was zij, na te Batavia van Oost-Java te zijn aangebracht, monopolie van het Goevernement geworden. Dit werd door de Engelschen volgehouden tot 1814, toen bekend werd gemaakt, dat na dien tijd alles aan den vrijen handel zou worden overgelaten.

Toen in 1813 in den staatkundigen toestand van Europa belangrijke veranderingen kwamen, werd ook het vasteland weêr opengesteld voor den invoer van koloniale produkten. De voorraad daarvan was echter in Engeland zoo groot, dat de meerdere afzet op de plaatsen van voortbrenging, zoo als Java, niet terstond merkbaar was. Eerst in het jaar 1814 begon dit te komen, toen tot een veel hooger bedrag aan koffij werd verkocht; van de overige artikelen was de handel onbeduidend; slechts verdient vermelding, dat die in specerijen en opium den 22 Oktober 1813 werd vrijgelaten.

Behalve het Revenue-Committee werd omstreeks denzelfden tijd een Commercial-Committee ingesteld (9 en 17 Junij 1813); de werkkring van dit kollege was het beheer van 's lands pakhuizen en het waarnemen der handelszaken van het Goevernement, indien dit verlangde zelf zich daarmede in te laten.

Mogt nu de handel en scheepvaart aan Java niet de voordeelen hebben aangebracht, die Raffles er van verwachtte, de tijdsomstandigheden dragen daarvan onvermijdelijk de schuld. Bovendien was Java als Kompagnieskolonie niet bevoorrecht met geheel vrijen handel, zooals het geval zou zijn geweest als het kroonbezitting was geworden. Misschien was dit gelukkig voor het herstel van het Nederlandsch gezag, immers zoo de Engelschen door levendigen handel de waarde van Java hadden leeren kennen en daarvan veel voordeel hadden getrokken, waarschijnlijk zouden zij dan niet zoo spoedig tot de teruggave besloten hebben, die nu toch reeds bij enkelen veel ontevredenheid verwekte.

Was het beheer van de Hollandsche Kompagnie niet zeer gunstig geweest voor de verspreiding van de kennis der Indische Bezittingen, aan het einde van de vorige eeuw was die taak aanvankelijk met ijver ter hand genomen door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen; doch weldra was die eerste ijver bekoeld, en onder den hoogst ongunstigen politieken

toestand was het Genootschap geheel werkeloos gebleven, totdat Raffles het de eenmaal begonnen taak wederom deed opvatten en in korten tijd veel belangrijks voor de kennis van den Indischen Archipel het licht deed zien. Hij zelf trad op als Voorzitter en liet Lord Minto tot Beschermheer benoemen. In de vergaderingen van 1813 en 1815 sprak hij redevoeringen uit, die van zijne veelomvattende kennis, opgedaan te midden van de vele werkzaamheden, aan zijn staatkundige loopbaan verbonden, menigvuldige bewijzen geven.

In deze zaak werd hij vooral bijgestaan door Horsfield, Mackenzie en Crawfurd. De eerstgenoemde was een Amerikaan van afkomst, die zich reeds sedert 1802 op Java bevond tot het doen van natuurkundige onderzoekingen, waarbij hij eerst door de Hollandsche en later door de Engelsche Regering werd ondersteund. Zijn naam werd reeds genoemd bij de organisatie van het beheer der tinmijnen op Banka. Een aantal stukken van zijne hand werden geplaatst in de beide deelen van de Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, die gedurende het Engelsch bestuur verschenen en aanvangen met de bovengemelde redevoeringen van Raffles.

Mackenzie deed in zijne kwaliteit van voorzitter der kommissie van onderzoek naar den grondeigendom enz., vele reizen over Java, bij welke gelegenheid hij de voornaamste oudheden van Java leerde kennen.

Crawfurd, die ook in belangrijke betrekkingen was geplaatst, heeft eerst in later tijd zich bekend gemaakt door verschillende werken over den Indischen Archipel.

Ook Raffles bepaalde zich niet tot het in het licht geven van kleine stukken, waaronder eene beschrijving van de vreeselijke verwoestingen, door de uitbarsting van den vulkaan van Tombora op Soembawa in 1815 veroorzaakt, waardoor dat eiland bijna voor de helft werd ontvolkt. Terstond na zijne terugkomst in Engeland gaf hij eene »History of Java" uit, waarvoor hij de bouwstoffen met anderen gedurende de laatste jaren van zijn bestuur had verzameld, eene uitgave, die, als eerste werk van eenigen omvang over dat belangrijk eiland, groote verdienste had, te meer daar het veel meer dan eigenlijke geschiedenis bevatte en vooral op het gebied der ethnologie veel merkwaardigs mededeelde. De stemming waarin Raffles in die jaren ten opzichte van de Nederlanders verkeerde, heeft evenwel grooten invloed gehad op zijne voorstellingen, die geheel er op zijn ingericht om van het Hollandsch bestuur den allerongunstigsten indruk te geven en zijn eigen beheer op

alle mogelijke wijzen te verheerlijken. Onpartijdigheid kan men dus geenszins van hem verwachten, althans wanneer hij de latere geschiedenis van Java na de komst der Nederlanders beschrijft. In dit werk werden door Raffles ook andere onderwerpen behandeld, vooral zaken van oudheid- en taalkunde, waaromtrent hij van den Panembahan van Soemenap, Nôtô Koesoemô, gegevens had ontvangen. Hij zelf was met zijn werk niet ingenomen en voornemens eene tweede veel verbeterde uitgave te bezorgen, doch de papieren, die hij hiervoor had verzameld, gingen door het vergaan van het schip, waar zij aan boord waren, verloren.

Behalve de verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, kwam op Java niets anders dan de Java-Gazette in het licht, die meer voor Engelschen in die tijden van belang was, dan dat zij voor de kennis der koloniën in die dagen als onmisbare bron kan worden beschouwd.

Voor onderwijs en geneeskundige dienst werd niets gedaan, geheel in den geest van het Engelsch bestuur, dat zulke zaken niet als onderwerpen van staatszorg beschouwde en daarin dus geheele vrijheid liet; zelfs werd de zoogenaamde marineschool te Samarang, die Daendels in een soort van artillerieschool had hervormd, opgeheven. Eén deel der geneeskunde werd echter niet uit het oog verloren, namelijk de koepok-inenting. Met het toezicht daarover werden »super-intendents of vaccination" belast, door wie maandelijks rapporten aan de Regering moesten worden ingezonden.

Gedurende het eerste jaar van het Engelsch bestuur werd bijna de helft der uitgaven op Java gevorderd voor de militaire zaken [1]. Dit was naar het gevoelen van Raffles veel te hoog, dewijl een leger, ingericht om de orde te handhaven tegen een inlandschen vijand, niet zoo sterk behoefde te zijn. In het jaar 1812 werd de sterkte berekend tusschen de 7000 en 8000 man, waarvan ongeveer een derde Europeanen, die doorgaans zoogenaamde koninklijke troepen waren; de overige waren kompagniestroepen, voor een groot gedeelte Sepoys, ook Javanen en Ambonezen. Groot was het getal officieren, dat in civiele dienst werd gebruikt, zoodat dan ook dikwijls het grootste gedeelte bij de regementen ontbrak.

Het was zeer natuurlijk, dat Gillespie, een koninklijk officier,

---

[1] Het totaal der uitgaven op Java bedroeg toen in jav. rop. 8443000, waarvan voor het militair departement alleen 4101000 ruim.

zich slechts moeijelijk kon gewennen aan de gedachte, dat hij stond onder iemand als Raffles, een nog jong kompagniesbeambte, zelfs van lagen rang. Daarbij kwam, dat hij met Raffles omtrent sommige punten zeer in meening verschilde, maar bepaaldelijk het leger tot grootere sterkte wenschte op te voeren, ten einde het in staat te stellen het eiland tegen een buitenlandschen vijand te kunnen verdedigen. Dit verschil gaf aanleiding tot eene buitengewone spanning tusschen Raffles en Gillespie, die vooral zeer hoog liep na de gebeurtenis in Probolinggo, en ten gevolge had dat de laatstgenoemde in Oktober 1813 naar Bengalen terugkeerde, nadat evenwel vooraf eene verzoening had plaats gegrepen. Hij werd vervangen door Sir Nightingall, die gedurende den tijd van zijn verblijf, tot het begin van 1816, zeer met Raffles bevriend was en hem in de toen reeds voorkomende moeijelijkheden met nadruk terzijde stond. Zijn opvolger was Sir W. Grant Keir, die deze betrekking tot het einde van het Engelsch bestuur bekleedde.

Gedurende de beide jaren 1814 en 1815 werden de militaire uitgaven met een belangrijk bedrag verminderd, zoodat Raffles zijn gevoelen schijnt te hebben doorgedreven.

Omstreeks denzelfden tijd dat Gillespie in Bengalen aankwam, trad Lord Minto als Goeverneur-Generaal af (Nov. 1813) en werd hij vervangen door Lord Moira. Raffles verloor in den eerstgenoemde zijn grooten vriend en steun bij de Regering in Indië en ook bij de Direkteuren van de Engelsche Kompagnie, voor wie het bezit van Java eigenlijk nog gerechtvaardigd moest worden, daar de inkomsten door de uitgaven steeds werden overtroffen.

Spoedig bleek dan ook, dat Lord Minto het bestuur niet meer in handen had, en dat de verzoening van Gillespie en Raffles, vooral bij den eerste, niet ernstig gemeend was, daar hij na de aftreding van Lord Minto eenige nota's over den landverkoop op Java, waartegen hij zich vroeger, nog op Java zijnde, reeds verklaard had, bij de Regering te Calcutta indiende, welke nadere ophelderingen vroeg. Ten gevolge daarvan werden door Gillespie nieuwe stukken ingezonden, die vooral de strekking hadden om èn de staatkundige loopbaan èn het persoonlijk karakter van Raffles in een ongunstig licht te plaatsen. Nadat ook nog een vroegere Sekretaris van het Bestuur op Java, Blagrave, gehoord was, werden den 15 Januarij 1814 de stukken aan Raffles gezonden om daarop te antwoorden en zich te rechtvaardigen.

Hij ontving die te midden zijner bemoeijingen bij de invoering

van het landrentenstelsel, doch achtte het van zoo groot belang zijne verdediging op goede gronden te vestigen, dat hij zich daarvoor veel moeite gaf en in 17 memoriën zijn geheele bestuur blootlegde, zonder een enkel punt der beschuldigingen van Gillespie en Blagrave onbeantwoord te laten. Er was hem veel aan gelegen zich te rechtvaardigen, omdat zijn naam als politiek en als eerlijk man daarvan geheel zou afhangen.

Het waren vooral drie punten van bestuur die werden behandeld, en wel vooreerst de verkoop van landen, in verband met de finantiële regeling en het kredietpapier.

Die verkoop werd door Gillespie beweerd te zijn ondoelmatig, maar vooral door Raffles zoo ingericht, dat hij zich zelven en zijne gunstelingen kon bevoordeelen.

De argumenten die tegen dien verkoop werden aangevoerd, zijn reeds besproken; dat door Raffles daarbij handelingen zouden zijn gepleegd, die hem tot oneer kunnen worden gerekend, werd door hem met veel geluk en zeer juist wederlegd. Hij had slechts deel genomen aan den verkoop om vertrouwen te geven en zijn aandeel dan ook onmiddellijk met verlies aan een ander overgedaan.

De tweede beschuldiging betrof de koffijkultuur, vooral die op de partikuliere landen. Gillespie beweerde namelijk, dat in de oostelijke distrikten de koffijkultuur was verwaarloosd, om aan die op de partikuliere landen in de Preanger-regentschappen meer waarde te geven. De redenen van die verwaarloozing zijn vroeger besproken, en het viel Raffles niet moeijelijk zijn tegenstander te weêrleggen. Hiermede hangt echter een ander punt zamen, dat vooral later belangrijke gevolgen had. De koopers van de landen in genoemde residentie beweerden de vrije beschikking over de koffij te hebben en niet genoodzaakt te zijn ze aan het Goevernement te leveren. Dit ontkende Raffles op grond van art. 5 der koopvoorwaarden, en hij bleef dit gedurende zijn bestuur volhouden, doch verhoogde den prijs van dat produkt, wanneer het van partikuliere landen afkomstig was.

Het derde belangrijke punt van aanklacht was de bewering van Gillespie, dat door de beperking van het gezag der hoofden, het verband tusschen bestuur en bevolking was verbroken. Dit hing zoo naauw zamen met het geheele regeringsstelsel van Raffles, dat hij er op moest wijzen, hoe dat mede daarvan een gevolg was en dat het stelsel door hem op bevel van Lord Minto was ingevoerd. Dit gaf hem gelegenheid een warm pleidooi tot verdedi-

ging daarvan te houden. De Javaansche regent, betoogde hij, was niet dan terecht beperkt in zijne macht om de inlanders te overheerschen en zich ten hunnen koste te verrijken; hij bleef altijd nog goede diensten bewijzen in rechterlijke betrekkingen als eerste inlandsche ambtenaar. Nog enkele beschuldigingen van minder belang, meestal met bovenstaande zamenhangende, waren er bijgevoegd, die hier minder ter zake afdoen.

Raffles vaardigde twee van zijne bijzondere vrienden met zijne verdediging af, een naar Bengalen, en een naar Engeland, voor het geval dat zijne zaak voor het Hof der Direkteuren werd gebracht. Vermoedelijk met het doel om de lichtpunten van zijn administratief beheer te doen uitkomen en aldus zijne zaak bij de Direkteuren te steunen, werden ook al de stukken betreffende de invoering van het landrentenstelsel door hem in het jaar 1814 uitgegeven onder den titel van »Substance of a Minute bij Th. St. Raffles, on the introduction of an improved system of internal management enz."

Lord Moira droeg de beslissing van het geschil tusschen Raffles en Gillespie op aan de Direkteuren, welke als hunne meening te kennen gaven, dat Raffles karakter van alle blaam die daarop kon worden gelegd, voldoende door hem was gezuiverd; doch zij achtten zich niet in staat zijne regeringshandelingen te beoordeelen voordat zij het geheele bestuur zouden kunnen leeren kennen.

Raffles was hiermede niet tevreden; toen hij in 1816 in Engeland terugkwam, diende hij eene uitgebreide memorie over zijn bestuur en over de klachten van Gillespie bij de Direkteuren in. Het duurde evenwel nog tot den 25 April 1826 eer die hun eindoordeel uitspraken, waarbij, voor zoover bekend is, over zijne administratie in het algemeen een gunstig oordeel werd geveld, behalve over den landverkoop, dien men niet kon goedkeuren, al geschiedde dit dan in zachte termen.

Naauwelijks had Raffles aan zijn nieuw stelsel, waarvan hij zulke groote verwachtingen koesterde, een begin van uitvoering gegeven en de aanklachten van Gillespie en Blagrave beantwoord, of hij werd verrast door de tijding, dat Holland in November 1813 zijne onafhankelijkheid had teruggekregen. Zijne vrees, dat hierop de teruggave van Java en de andere koloniën aan Nederland zou volgen, werd weldra verwezenlijkt door het bericht van de Konventie van 13 Augustus 1814. Daarmede zag hij zijne toekomst als

staatsman vernietigd, dewijl hij nu niet meer in de gelegenheid zou zijn, zijne voorspellingen omtrent de voordeelen, welke Java aan Engeland zou kunnen opleveren, te verwezenlijken; immers waren, zooals reeds is medegedeeld, tot nu toe belangrijke nadeelige saldo's op Java geweest, 'twelk niet gunstig voor zijn bestuur stemde. Toen daarom in den loop van 1815 de tijding op Java kwam, dat Napoleon in Frankrijk was teruggekeerd, werd bij Raffles de hoop om Java voor Engeland nog te behouden, wederom verlevendigd en wendde hij zelfs pogingen daartoe aan bij eene memorie, die hij aan den Engelschen Minister, den Graaf van Buckinghamshire, Voorzitter van den Board of Control, zond. In dit stuk zette hij de schoone verwachtingen, welke Engeland van het bezit van den Indischen Archipel mogt koesteren, nog eens uitvoerig uiteen en trachtte hij door allerlei voorstellen te doen uitkomen op welke wijze die voordeelen zouden kunnen worden verkregen. Zelfs ging hij zoover van te beweren, dat de Javanen bepaald Engelschen waren geworden, en als zoodanig ook onderdanen van Groot-Brittannië verlangden te blijven. Ter zelfder tijd (5 Augustus 1815) zond hij ook een rapport aan het Geheim Komité van de Oost-Indische Kompagnie, waarin hij de voordeelen, welke Java reeds in den loop van dat jaar beloofde, uiteen zette en dus den slechten indruk van zijne finantiële administratie zocht weg te nemen.

Het mogt evenwel niet baten. Napoleon was reeds weder overwonnen en in Nederland werd voortgang gemaakt om aan de genoemde Konventie uitvoering te geven. Aan Raffles werd evenwel het verdriet bespaard, de kolonie aan de Nederlanders over te dragen. In Maart 1816 kreeg hij eensklaps het bericht, dat een ander in zijne plaats tot Luitenant-Goeverneur was benoemd, en weldra kwam dan ook als zoodanig John Fendall op Java aan. Raffles verliet het tooneel van zijne voornaamste werkzaamheid, doch zijn loopbaan in Indië was nog niet afgeloopen, en weldra keerde hij derwaarts terug om met nieuwe krachten de bij hem zoo gehate Nederlanders tegen te werken.

Het was natuurlijk dat de verwachting van den terugkeer der Nederlanders nadeelig op de Engelsche administratie op Java werkte, en dat daaronder vooral het nieuw ingevoerde landrentenstelsel leed, 'twelk nog zoozeer een krachtige hand noodig had om zijne geregelde werking te leiden en te verzekeren.

Met Raffles was de kracht van het Engelsch bestuur van Java

bepaald geweken. Ontegenzeggelijk moet in hem de man van verdienste erkend worden, die zich door eigen werkzaamheid tot zulk een hoogen rang wist te verheffen, en tevens de geniale man, die voor Java een geheel nieuw stelsel wist te ontwerpen, dat in zijne voornaamste regelingen, het landrentenstelsel en de inrichting van het rechtswezen, is blijven bestaan. Raffles zocht hierin ook zijn grooten roem, en wist de voordeelen, die van zijne handelingen voor Engeland te wachten waren, in woorden aanschouwelijk te maken, terwijl hij er steeds op uit was het vroegere bestuur zoo zwart mogelijk af te schilderen, en zijn eigen beheer voor te stellen als geheel gegrond op de liberale philantropische denkbeelden dier dagen. Evenwel, wanneer deze in strijd kwamen met de belangen van het oogenblik, aarzelde hij niet ze op te offeren, zooals met den landverkoop het geval was. Het was hem, den hervormer, onmogelijk zich te vergenoegen met de nederige rol van administrateur, en het kon ook niet anders of daardoor moest de administratie bij zijne aftreding in groote wanorde verkeeren.

Zijn opvolger Fendall had geen gelegenheid meer hierin verandering te brengen. Reeds vóór zijne aankomst was het bericht op Java aangebracht, dat de Nederlandsche kommissie tot overname van de bezittingen de reis had aangenomen, en weldra kwam zij ook te Batavia aan.

Inmiddels stelden de Engelschen nog alles in het werk om zooveel mogelijk hun bestuur finantiëel te bevoordeelen. Behalve dat het onderhoud der publieke gebouwen zeer werd verwaarloosd, werden er zelfs, zooals de kazernen bij Batavia, voor afbraak verkocht; al het timmerhout op Java werd voetstoots van de hand gezet, en er werden zelfs verpachtingen gehouden om er de voordeelen nog van te kunnen trekken.

Hoewel Fendall trachtte het Engelsch gezag nog eenigen tijd te rekken, was hij toch ten laatste genoodzaakt aan de ontvangen bevelen te gehoorzamen en den 19 Augustus 1816 de bezittingen over te dragen.

Hiermede liep het Engelsch bestuur ten einde; het was ontegenzeggelijk eene der merkwaardigste perioden in de geschiedenis van Nederlandsch Indië, omdat daarmede een nieuw tijdperk voor het koloniaal beheer aanbrak. Het is overigens niet te ontkennen dat dit bestuur vele sporen heeft achtergelaten, al werd ook de bestuurder teleurgesteld in zijne verwachting dat het bij den inlander in onuitwischbaar aandenken zou blijven.

TWEEDE TIJDPERK.

HERSTEL VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG.

1816—1830.

HOOFDSTUK V.

DE KONVENTIE VAN 13 AUGUSTUS 1814. — HERSTEL VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG IN DEN INDISCHEN ARCHIPEL. — OVERNAME DER BEZITTINGEN EN REGELING VAN BESTUUR EN ADMINISTRATIE DOOR DE KOMMISSARISSEN-GENERAAL ELOUT, VAN DER CAPELLEN EN BUYSKES.

1816—1819.

Reeds sedert het begin dezer eeuw had Engeland in den loop der politieke gebeurtenissen gestreefd naar de onafhankelijkheid van Nederland niet alleen, maar ook, als nevendoel, naar de vergrooting van deszelfs gebied, ten einde een Staat te vormen, die aan de noordzijde tot bolwerk tegen Frankrijks veroveringszucht kon dienen. Deze politiek, in 1805 reeds door Pitt voorgestaan, werd later voortgezet door Lord Castlereagh, toen na den Russischen veldtocht geheel Europa zich tegen Frankrijk keerde, Nederland in November 1813 zijne onafhankelijkheid verwierf en de Prins van Oranje als Soevereine Vorst werd erkend. Daarom had dan ook Engeland reeds in 1813 zich verklaard tegen de vredesvoorwaarden, toen aan Napoleon gesteld, waarbij hem Vlissingen en Antwerpen werden gelaten. Deze onderhandelingen werden afgebroken, omdat de Mogendheden wegens het lange dralen van Napoleon nieuwe eischen begonnen te doen, en aan Frankrijk slechts zijne grenzen van 1790 wilden toekennen. Toen nu in het begin van 1814 Lord Castlereagh zelf in het leger der geallieerden aankwam, en de vereeniging van Nederland en België als een der voorwaarden van Engelands deelneming aan de vredesonderhandelingen stelde, werd daarin onvoorwaardelijk door de Mogendheden toegestemd en zoo de oprichting verzekerd van het Koningrijk der Nederlanden onder de soevereiniteit van het Huis van Oranje. Daar Napoleon hiermede geen genoegen wilde nemen,

werd de oorlog hervat, doch Lord Castlereagh bleef inmiddels steeds werkzaam in het belang van het nieuwe Koningrijk, met het gevolg dat bij den eersten Parijschen vrede van 31 Mei 1814, die eigenlijk alleen de schikkingen met Frankrijk betrof, toch reeds aan Nederland eene vermeerdering van grondgebied werd toegezegd, waarvoor in een geheim artikel België werd aangewezen; den 21 Julij werd dan ook door den Soevereinen Vorst voorloopig het bestuur over België aanvaard.

Zoo had de Engelsche politiek haar doel bereikt. Behalve de groote beweegreden reeds boven medegedeeld, had die mogendheid daardoor een bondgenoot op het vasteland van Europa verkregen; bovendien had zij, daar het niet mogelijk was aan Engeland, zooals aan de overige mogendheden, voordeelen in Europa zelf te verschaffen, de mogelijkheid geopend die elders te verkrijgen, waartoe de koloniën eene goede gelegenheid aanboden.

Wel waren toen alle vroegere Nederlandsche bezittingen in Engelsche handen, doch zij waren grootendeels alleen veroverd om de Franschen uit de Indische zeeën te verdrijven. Zij hadden ook nog weinig voordeel aan Engeland opgeleverd, en inzonderheid het belangrijke eiland Java had zelfs niet in de daarvoor ten koste gelegde uitgaven kunnen voorzien.

Was nu het streven van Engeland om Nederland tot een krachtigen Staat als bolwerk tegen Frankrijk te verheffen, dan moest het ook van zijnen kant daartoe medewerken door de teruggave van de koloniën, waaraan Nederland vroeger zulk een groot gedeelte van zijne macht had ontleend en wier verlies de grootste slag voor zijn bloei en welvaart was geweest.

Dit werd ook in Engeland erkend, en reeds den 13 Augustus 1814 werd te Londen eene konventie [1]) gesloten, waarbij de teruggave der vroegere overzeesche bezittingen aan Nederland werd geregeld en welke moet worden beschouwd als een der belangrijkste staatsstukken in de koloniale geschiedenis van Nederland, vermits zij kan gelden als de internationale rechtstitel, waarop het tegenwoordig bezit dier koloniën berust. Na op verschillende wijze bij de onderhandelingen gedurende den zomer van 1814 te zijn voorbereid, werd er reeds bij de toen gesloten traktaten op gezinspeeld. Artikel 9 toch van het traktaat van Parijs bepaalde, dat Zweden het eiland Guadeloupe aan Frankrijk zou afstaan,

[1]) Zie Bijlage A.

volgens schikkingen met zijne bondgenooten. Voordat nu het traktaat tusschen Engeland en Nederland tot stand kwam, werd door deze beide mogendheden met Zweden eene overeenkomst gesloten, waarbij Engeland de verplichting op zich nam aan Zweden eene schadeloosstelling te geven, welke werd bepaald op £ 1000000.

Hoewel reeds in Junij de onderhandelingen over de teruggave der koloniën aan Nederland waren begonnen, duurde het tot 9 Augustus eer de Nederlandsche gevolmachtigde Fagel zijne instruktiën ontving; reeds vier dagen later teekende hij het traktaat, dat dan ook vele blijken van overhaasting, maar vooral van onvoldoende kennis van den staat van zaken in Indië draagt en daardoor in de uitvoering vele moeijelijkheden gaf. Men had bovendien als het ware de wederzijdsche goede gezindheid der onderhandelaars ook bij hen die tot de tenuitvoerlegging moesten medewerken, verondersteld en zich niet genoeg op het standpunt van deze geplaatst, zoodat te veel aan hun eigen zienswijze was overgelaten.

De voorname inhoud van het traktaat is vervat in art. 1, waarbij de teruggave wordt bepaald van alle vroegere Nederlandsche bezittingen, die dit, behoudens de uitzonderingen, nog waren op 1 Januarij 1803. Deze termijn werd natuurlijk gesteld om het reeds bij den vrede van Amiens afgestane Ceilon; ook moet de uitdrukking »dont la Hollande était en possession" in ruimen zin worden opgevat, omdat op dat tijdstip een aantal posten, bepaaldelijk die op het vasteland van Indië en op de Westkust van Sumatra, niet van de Engelschen waren overgenomen geworden en dus in het geheel niet onder het Nederlandsch gezag waren teruggekeerd.

Aangaande de ruiling in art. 2 van Koetsjin met onderhoorigheden tegen Banka, dat Engeland in 1812 van Palembang had verkregen, zou men de vraag kunnen doen, of Nederland geen vroegere rechten op dat eiland kon doen gelden, die op 1 Januarij 1803 nog van kracht waren. Als zoodanig kan zeker niet worden beschouwd de opdracht van de suzereiniteit in 1668, omdat bij latere kontrakten met Palembang Banka als onderhoorigheid van dit Rijk was erkend. Evenmin blijkt uit deze kontrakten zelven, dat Palembang, waartoe Banka dus behoorde, een vassalstaat van de Kompagnie was geweest, tenzij men het jaarlijksch gezantschap, dat de Vorst van Palembang volgens een der vroegste trakta-

en naar Batavia moest zenden, als bewijs daarvoor zou willen aanhalen. Al had men nu geen territoriaal recht op Banka, zou Nederland toch de leverantie van al het tin dat dit eiland voortbracht, kunnen vorderen, overeenkomstig de voorwaarden van 1791.

Dat de verhouding tot Palembang aanleiding tot vele moeijelijkheden gaf, zal later blijken, evenzeer als de fout van in het artikel niet te spreken van »Banka en onderhoorigheden," dat toch voor de hand had gelegen, nu in hetzelfde artikel »Koetsjin en onderhoorigheden" worden vermeld. Hetzelfde was het geval met het bepaalde in art. 3. dat de bezittingen zouden worden overgedragen in den staat, waarin zij zich tijdens het sluiten van het traktaat bevonden. De verwijdering der posten gaf aanleiding dat men zes maanden tijd gaf voor de overgave (art. 5), welke evenwel nog bij de toenmalige middelen van gemeenschap veel te kort was; en hoe was het nu met juistheid uit te maken, in welken toestand zich de bezittingen op 13 Augustus 1814 hadden bevonden?

Opmerking verdient ook art. 4, waarbij Nederland zich verbindt om in de bezittingen, die op het vasteland binnen de grenzen van het Britsch gebied gelegen zijn, niet meer troepen in bezetting te leggen, dan voor de handhaving der orde noodzakelijk zijn. Dit is klaarblijkelijk in het traktaat opgenomen om de herhaling te vermijden van de konflikten, die in het laatst der XVIII^de^ eeuw, bepaaldelijk in 1759; aldaar tusschen de beide natiën hebben plaats gehad.

Dat het 8ste artikel, over den slavenhandel, in het traktaat voorkomt, ofschoon het niet bepaald daarbij behoorde, kan niet verwonderen bij de toenmalige stemming van het Engelsche volk, waardoor de Regering aldaar gedwongen was in hare betrekkingen met buitenlandsche mogendheden dit punt op den voorgrond te stellen. Misschien wilde men daardoor in Engeland, zoo mogelijk, wat gemakkelijker in de teruggave der bezittingen doen berusten, terwijl men in Holland de afschaffing van den slavenhandel als een door Engeland opgelegde voorwaarde kon doen voorkomen.

Door het 1ste additionele artikel kreeg de afstand van de Kaap de Goede Hoop en der bezittingen in West-Indië, den vorm van een koop; evenzoo was het met die van Bernagore gelegen, waarvoor een jaarlijksche vergoeding werd toegekend.

Hoe weinig de waarde der teruggegeven koloniën, vooral die in den Archipel, in Engeland werden gekend, bewijst de geringe oppositie tegen den afstand zelfs bij de Direkteuren van de Engelsche

Kompagnie. Vermoedelijk moet hunne berusting worden verklaard uit de vrees dat al de bezittingen, maar vooral Java, weldra tot kroonkoloniën zouden worden verklaard, en uit de omstandigheid, dat deze meer uitgaven hadden gevorderd dan de inkomsten bedroegen, en dus geen rechtstreeksch voordeel gaven. Ware dit niet het geval geweest, Nederland zou vermoedelijk niet zoo gemakkelijk de kostbare bezittingen hebben terugbekomen.

Voor de uitvoering van het traktaat werden onmiddellijk hier te lande maatregelen genomen door het bijeenbrengen van schepen en troepen. Vooral evenwel werd naar de mannen omgezien, die met de gewichtige en moeijelijke taak zouden worden belast om de koloniën over te nemen, en bestuur en administratie aldaar te regelen. Hiertoe werden eerst bestemd Mr. C. T. Elout, die reeds vroeger als Kommissaris-Generaal naar Indië was vertrokken, maar vóór zijne aankomst aldaar door Koning Lodewijk was teruggeroepen, G. A. G. P. Baron van der Capellen, benevens Mr. H. W. Muntinghe (Besluit van 22 Sept. 1814); later werd Muntinghe vervangen door A. A. Buyskes, Schout-bij-nacht, die onder Daendels als Luitenant-Goeverneur-Generaal in Indië was geweest (Besluit van 20 November 1814). Het schijnt, dat deze verandering vooral geschiedde op aandrang van Elout, die van oordeel was, dat de besliste zienswijze en de kundigheden van Muntinghe dezen nuttiger konden doen zijn op een onafhankelijk standpunt; en misschien hebben de overweging, dat de toevoeging van iemand die zich reeds in Indië bevond, door een vroeger voorbeeld niet werd aangeprezen, gelijk ook redenen, in den persoon van Muntinghe zelven gelegen, hiertoe medegewerkt. Hun werd de titel gegeven van Kommissaris-Generaal en hunne rangorde werd aangeduid door die van hunne benoeming, terwijl van der Capellen tevens als Goeverneur-Generaal zou optreden.

Den 3 Januarij 1815 werd een Reglement op het beleid van de regering, het justitiewezen, de kultuur en den handel in 's Lands Aziatische Bezittingen door den Soevereinen Vorst gearresteerd, waarbij het Ontwerp-Charter der kommissie van 1803 bijna geheel was gevolgd, met uitzondering natuurlijk van de veranderingen, door de sedert voorgevallen gebeurtenissen gevorderd; hierbij was nog gevoegd eene instruktie voor de Kommissarissen-Generaal, die reeds den dag daarna, dus den 4, hunne werkzaamheden begonnen.

Ten einde de komst van de Kommissarissen-Generaal voor te

bereiden en voorloopige maatregelen, vooral tot huisvesting der troepen, te nemen, werd eene kommissie benoemd, bestaande uit Nahuys, Schultze en Asmus, die vroeger in verschillende betrekkingen op Java waren geweest.

De terugkeer van Napoleon van Elba en de op nieuw daardoor uitgebroken oorlog verhinderden echter het vertrek der KK. GG., terwijl de troepen, voor de koloniale dienst bestemd, bij het Nederlandsche leger werden ingelijfd.

Gelukkig kwam deze storm spoedig tot bedaren en kon men de reis naar Indië aannemen, waarvoor een eskader onder bevel van Buyskes werd uitgerust, dat den 29 Oktober 1815 in zee stak. De voorloopige kommissie bleef achterwege, want het was wel waarschijnlijk, dat men in Indië nu wel op de overgave der bezittingen zou zijn voorbereid en de noodige bevelen daartoe had ontvangen; althans reeds in December 1814 had Lord Buckingham aan den Nederlandschen gezant te Londen medegedeeld, dat de instruktiën waren afgezonden. Het gerucht wilde evenwel, dat na den terugkeer van Napoleon, Raffles met den Goeverneur-Generaal van Britsch-Indië, Lord Moira, was overeengekomen deze bevelen als niet gegeven te beschouwen. Bovendien ontving Nahuys berichten van Batavia, waaruit bleek, dat men de kommissie aldaar niet verwachtte. Hij bood daarom aan om op eigen kosten naar Java te vertrekken, en kwam, voorzien van een schrijven van Elout, in Maart 1816 te Batavia aan, waar hij alles vond zoo als men hem gemeld had, terwijl zelfs een nieuwe Luitenant-Goeverneur in plaats van Raffles werd verwacht, die dan ook drie dagen na hem aankwam en zich zeer verwonderd toonde over zijne aanwezigheid aldaar, dewijl Lord Moira hem bij zijn vertrek uit Bengalen had verzekerd, dat de overgave nog wel twee jaar zou uitblijven.

Nahuys sloeg terstond handen aan het werk om, voor zoover hem dit mogelijk was, voor de huisvesting der troepen toebereidselen te maken, waarin hij door de ingezetenen van Batavia met veel welwillendheid werd bijgestaan, vooral ook door hem geld te verschaffen. Alle militaire gebouwen, door Daendels in der tijd te Weltevreden of Meester-Kornelis opgericht, vond hij afgebroken of vervallen, zoodat vele reparatiën noodig waren, terwijl hij van het Britsch bestuur niet de minste medewerking ondervond.

De KK. GG. hadden een lange reis; eerst den 26 April kwam de Evertsen, waarop zich Elout en Buyskes bevonden, op de reede

van Batavia aan; zij werden den 10 Mei gevolgd door van der Capellen.

Toen Elout en Buyskes den hun opgedragen last aan het Engelsch bestuur kenbaar maakten, verklaarde dit geene bevelen te hebben tot de overgave, en dus niet te kunnen treden in het verlangen van KK. GG. om de zaak op grond van het traktaat te regelen.

Niettegenstaande herhaald aandringen van de KK. GG., volhardde de Engelsche Luitenant-Goeverneur Fendall in deze houding en moesten dus nadere berichten uit Bengalen worden afgewacht.

De ontscheping van troepen, met van der Capellen gekomen, gaf reeds eenige moeijelijkheid, welke gelukkig bij een zamenkomst op den 13 Mei werd uit den weg geruimd.

Intusschen moesten KK. GG. voor het onderhoud van troepen en schepelingen zorgen, waardoor zij zich genoodzaakt zagen gelden op te nemen, met wier beheer de Oud-raad van Indië Romswinckel werd belast. Als Sekretaris-Generaal was mede uit Nederland gekomen de heer R. d'Ozy, en ook de Hoogleeraar Reinwardt uit Amsterdam als Direkteur voor de zaken van landbouw, kunsten en wetenschappen.

Het duurde tot den 18 Junij eer met de zaken eenigzins voortgang kon worden gemaakt. Op dien dag was uit Engeland bericht ontvangen van het vertrek der Nederlandsche gevolmachtigden en machtiging om de kolonie over te dragen. Fendall verklaarde echter dit een en ander slechts voor kennisgeving te kunnen aannemen en slechts voorloopige schikkingen te kunnen maken in afwachting van nadere bevelen uit Bengalen, waaraan hij zich alleen kon houden.

Niettegenstaande KK. GG. hiertegen op nieuw met nadruk opkwamen, op grond dat de bezittingen slechts ten gevolge van militaire bezetting waren beheerd en niet met recht van eigendom hetzij aan de Kroon, hetzij aan de Kompagnie behoorden, konden zij niet meer verkrijgen dan de toezegging van schriftelijke voorstellen omtrent den tijd en de wijze van overname, die dan ook na eenige dagen volgden; daarbij was nog gevoegd eene opsomming der punten, welke naar de meening van de Engelsche gevolmachtigden regeling behoefden, en waaronder vooral de aandacht verdient hun streven om het behoud van het landrentenstelsel en de erkenning der traktaten met de inlandsche Vorsten te verkrijgen.

In hun schriftelijk antwoord van 4 Julij ontwikkelden de Neder-

landsche KK. GG. nader hunne meening dat zij gekomen waren om het traktaat uit te voeren, en dus om de bezittingen over te nemen, en dat de tijd en wijze hiervan thans het eerst moesten worden bepaald, onafhankelijk van alle bijkomende kwestiën, die men dan later zou kunnen afdoen of anders aan de beslissing der Goevernementen zou moeten overlaten. Zij stelden tevens voor als termijn van de overgave te bepalen den 1 Augustus, verklaarden zich bereid om Makassar over te nemen, en vroegen verlof tot werving onder de Javanen en Boeginezen, bij het Britsch Bestuur in dienst, ten einde de Nederlandsche koloniale troepen aan te vullen.

De Engelschen erkenden de billijkheid van deze voorstellen, doch verlangden den termijn van overgave te verschuiven tot 1 September, indien dan die der andere posten had plaats gehad; hunne rekening zouden zij dan evenwel op den 1 Augustus afsluiten.

Inmiddels waren eindelijk den 6 Julij de bevelen uit Bengalen om de bezittingen over te leveren, ontvangen en werd dan ook het traktaat van 13 Augustus 1814 in de Java-Gazette opgenomen; doch om de Nederlanders nog zijdelings te verbinden tot erkenning van de met inlandsche Vorsten aangegane traktaten, werden achter art. 3 de woorden gevoegd: »and therefore subject to the existing treaties." Daar KK. GG. vorderden dat deze bijvoeging zou worden teruggenomen, werd op dienzelfden dag een extra nummer van de koerant uitgegeven, waarin deze woorden waren weggelaten.

Zoo kon dan tot de definitive regeling van de overgave worden overgegaan, en zonden ook de Britsche Kommissarissen het ontwerp eener overeenkomst aan de Nederlandsche KK. GG. toe, die met een tegen-ontwerp van de hand van Elout antwoordden. Om de verschilpunten te beslissen, werd nu eene zamenkomst op den 23 Julij gehouden, waarin men eindelijk overeenkwam omtrent eene konventie, waarvan de voornaamste inhoud was, dat achtereenvolgens de posten op Makassar, in de Vorstenlanden, Midden- en Oost-Java en eindelijk West-Java zouden worden overgenomen; dat de rekeningen met den laatsten der maand Julij zouden worden gesloten; dat de dan nog aanwezige geldsommen zouden blijven ter beschikking van het Engelsche Goevernement; dat men zich van weêrszijde voorbehield de bespreking van alle pretentiën, waaronder vooral van Engelsche zijde behoorden de schadevergoeding voor kredietpapier en den wederinkoop van Probolinggo en Be-

soeki, en dat hierover een afzonderlijke konventie zou worden gesloten, of, indien dit niet mogelijk was, de zaak aan de beslissing der Goevernementen in Europa zou worden overgelaten. De Britsche Kommissarissen protesteerden tegen de weigering der Nederlandsche om twee artikelen in de konventie op te nemen, die de erkenning der traktaten, bepaaldelijk wat Palembang betreft, bevatten.

Nadat de konventie was gesloten, verzochten KK. GG. aan kontant geld te worden geholpen, 't welk hun tot een bedrag van 200000 java ropijen werd verleend. Eindelijk werd de overgave der hoofdplaats Batavia en daarmede de overdracht der regeriug bepaald op 19 Augustus. Alzoo rustte op de KK. GG. nu ook de verplichting om eene althans voorloopige regeling te maken omtrent het beheer en de administratie, waartoe in de eerste plaats werd ingesteld eene adviserende kommissie, wier werkkring door haar naam werd aangeduid; vervolgens werd benoemd een Raad van finantiën voor de administratie der finantiën, waarvan de kontrôle werd opgedragen aan eene Algemeene Rekenkamer. Behalve minder bekende namen vinden wij N. Engelhard en Muntinghe terug als leden van de adviserende kommissie, terwijl de laatste in het vervolg als president van den Raad van finantiën optrad.

Zoo was dan de dag gekomen, waarop de Nederlandsche vlag wederom op het schoone Java zou wapperen. Den 19 Augustus werd door proklamatiën, zoowel van het Britsch Bestuur als van de Nederlandsche KK. GG., deze belangrijke gebeurtenis bekend gemaakt, en werden de nieuw benoemde Nederlandsche residenten in de Wester-afdeeling van Java gelast om de posten over te nemen. Op de overige plaatsen op Java liep alles geregeld af, terwijl de Vorsten van Soerakarta en Djokjokarta de Nederlandsche ambtenaren met veel welwillendheid ontvingen. Zoo had op de belangrijkste bezitting de overdracht zonder stoornis plaats. Minder gelukkig was men op de onderhoorigheden, bepaaldelijk Palembang en Bandjermasin.

Reeds is er bij art. 2 van de konventie van 13 Augustus 1814 op gewezen, dat de afstand van Banka aanleiding gaf tot moeijelijkheden, welke vooral in de verhouding tot Palembang waren gelegen. Door de kontrakten toch, die de Vorst met de Engelschen had gesloten, was de toestand geheel veranderd, en de En-

gelschen beweerden nu, dat de Nederlandsche Regering, door Banka volgens traktaat over te nemen, daarmede ook de overeenkomst met den Sultan erkende en hare vroegere rechten, die daarmede waren vervallen, niet konde terugbekomen. Het voorname doel hiervan was, de Nederlanders voor de toekomst in hunne gedragslijn ten opzichte van Palembang onder kontrôle der Engelschen te stellen, en bij weigering de overgave van Banka zoo lang mogelijk te verschuiven. KK. GG. bleven echter hier hun standpunt, de overname der bezittingen, afgescheiden van alle zijdelingsche kwestiën, volhouden, en ofschoon de Britsche gevolmachtigden aanvankelijk de zaak aan de beslissing der Goevernementen wilden overlaten, gaven zij in November 1816 toch in zooverre toe, dat zij onder protest de overgave aanboden, die dan ook nog in het laatst van het jaar zoowel van Banka als van Palembang volgde.

Op eerstgenoemd eiland was nu evenwel eene belangrijke rekening op te maken van den nog aanwezigen voorraad tin en de voorschotten aan de mijnwerkers, waaromtrent men het spoedig eens was, doch de Nederlandsche KK. GG. protesteerden tegen de daarbij gestelde konditiën, vooral tegen die, dat de ontvangsten op Banka ook nog na 1 Augustus door de Engelschen zouden worden genoten, hetgeen zij strijdig beschouwden met de konventie van 23 Julij.

Bandjermasin bevond zich in eenen eenigzins anderen toestand dan de overige bezittingen. De Nederlandsche post aldaar was in 1809 door Daendels ingetrokken, en op verzoek van den Sultan zelven was er een Engelsche resident gevestigd, die in 1812 eene overeenkomst sloot. Op grond hiervan beweerden de Engelschen, dat zij dezen post niet konden overdragen, als zijnde niet door verovering of kapitulatie in Engelsche handen gekomen, en ook omdat het traktaat met den Sultan dit niet toeliet; desniettemin waren zij niet van zins dezen post te behouden, en daarom bereid hunne tusschenkomst bij den Sultan ten behoeve der Nederlanders te verleenen. KK. GG. beweerden daarentegen, dat die handeling van Daendels alleen om militaire redenen had plaats gegrepen, vermits hij het recht niet had bezittingen te ontruimen; bovendien was Bandjermasin ontegenzeggelijk in 1803 eene Nederlandsche onderhoorigheid, en moest alleen uit dien hoofde de overdracht plaats hebben.

Dit laatste wilden de Engelschen niet toegeven, evenmin als zij wilden treden in een gemeenschappelijk onderzoek naar de

gedeporteerden, die tijdens het Britsch bestuur derwaarts waren gezonden, en wier terugkomst op Java aanleiding tot ongeregeldheden kon geven. Fendall wenschte klaarblijkelijk de Nederlanders te verhinderen bekend te worden met den staat van zaken onder den resident Hare in Bandjermasin, waarop zeer veel was aan te merken, zoodat hij met overhaasting een kommissaris derwaarts zond voordat de Nederlandsche gemachtigden konden aankomen. De gevolgen hiervan waren spoedig merkbaar door de aankomst op Java van schepen met gedeporteerden, en het werd noodig geacht eene kommissie te benoemen ten einde te onderzoeken welke van die personen misdadigers, welke vrije menschen waren. Den 13 Mei 1817 werd hierop eene beslissing genomen.

Voordat in November 1816 de gemachtigde tot overname van Bandjermasin van Batavia was vertrokken, kwam aldaar de tijding aan dat die post reeds door de Engelschen verlaten, de vlag gestreken en door die van den Sultan vervangen was. Fendall verontschuldigde dit met het vergevorderde saizoen, dat een langer verblijf voor de Engelschen niet raadzaam maakte. Eerst den 3 December kwamen de Nederlanders op Bandjermasin aan, waar zij alles in een zeer treurigen toestand vonden, daar de gebouwen niet onderhouden waren, alle vervoerbare goederen door de Engelschen waren meêgenomen, en het overige verwoest was. Gelukkig betoonde zich de Sultan vriendschappelijk gezind; de kommissaris van Boekholtz sloot met hem op 1 Januarij 1817 een nieuw kontrakt, en den 2 werd de Nederlandsche vlag er wederom geheschen. Het gelukte dien kommissaris de administratie op een goeden voet in te richten en zelfs lieten zich voordeelige uitkomsten verwachten, toen Nahuys in 1819 dezen post bezocht.

Uit hoofde van den oorlogstoestand op Celebes stonden de Engelschen bereidwillig de spoedige overlevering van Makassar toe. Als kommissarissen gingen derwaarts de Oud-Goeverneur Chassé en Tilenius Kruythoff als nieuw op te treden Goeverneur, die den post den 7 Oktober overnamen. Timor ressorteerde toen onder dit Goevernement en ging dus nu mede in Nederlandsche handen over.

De overige bezittingen die onder de Nederlandsche macht terugkeerden, behoorden niet tot het gebied van den Luitenant-Goeverneur van Java en moesten dus afzonderlijk besproken worden; en het was waarschijnlijk ook dáárom, dat met de overname eenigen tijd

werd gedraald. Den 31 December 1816 werden tot kommissarissen voor de overname van de Molukken benoemd N. Engelhard en J. A. van Middelkoop, welke laatste tevens als Goeverneur zou optreden, terwijl de Goeverneur Martin de Engelsche gevolmachtigde was, met wien dan ook zoodanige schikkingen werden getroffen, dat den 25 Maart Amboina en den 2 April Banda werden overgenomen, waarna de overige posten weldra volgden. De hiertoe betrekkelijke konventiën dagteekenen van 24 Maart en 2 Mei, terwijl aan het Britsch Goevernement moest worden betaald eene som van *f* 643000 voor overgenomen goederen en andere vorderingen. Over de perkslaven van Banda, over eenige oorlogsamunitie en over den tuin Batoe Gadjah en het land Wainitoe kon men het evenwel niet eens worden. De perkslaven maakten het belangrijkste geschil uit; zij waren, volgens bewering van de Engelschen, eigendom van het Goevernement, volgens de Nederlandsche kommissarissen eigendom van de perkeniers. Men eindigde met deze punten aan de beslissing der Regeringen in Europa over te laten.

In tijdorde volgen thans de bezittingen in Voor-Indië, welke, even als Padang en Malakka, sedert 1795 onafgebroken in Engelsche handen waren geweest en daardoor geheel vervreemd waren; bovendien hadden zij veel van haar belang voor Nederland verloren door hare ligging te midden van de Engelsche bezittingen, evenzeer als door het bepaalde bij art. 4, al. 2, van de konventie van 13 Augustus 1814.

Den 28 Junij 1817 werd J. A. van Braam tot kommissaris benoemd. Hij begaf zich eerst naar Bengalen, waar de posten van Chinsura, Kalkapoer, Padna, Behaar en Fultha den 15 September overgingen. Een aantal punten omtrent vroegere rechten der Nederlanders kwamen daarbij ter sprake, zooals de levering van amfioen en salpeter aan de Nederlandsche kantoren en het monopolie van lijnwaden, welke door de Engelschen werden geweigerd. Ook omtrent de schadeloosstelling voor Bernagore (addit. art. 2 der konventie) was men het oneens. Men eindigde met alles ter beslissing naar Europa op te zenden. Minder gelukkig was van Braam op de kust van Koromandel, waar hij de overgave van de posten te Bimilipatnam, Jaggernaïkpoeram, Sadras, Tutikoryn, enz. vorderde. Men maakte evenwel allerlei zwarigheden en vooral de parelvisscherijen van Tutikoryn, waarop de Nederlanders aanspraak maakten, gaven aanleiding tot zoo langdurige besprekingen,

dat besloten werd tot de overgave der posten (31 Maart 1818), voordat hieromtrent werd beslist. Een aanbod van de Engelschen om de helft der visscherijen af te staan, werd door van Braam geweigerd, die van daar vertrok zonder tot eenig resultaat te zijn gekomen, waarom ook hieromtrent het gezag der hoogste autoriteiten uitspraak zou moeten doen.

Nu bleven nog Malakka en Padang op de Westkust van Sumatra over.

In Junij 1818 werden voor Malakka tot kommissarissen benoemd de Schout-bij-Nacht Wolterbeek en Timmerman Thijssen, de laatste tevens als Goeverneur. De Majoor Farquhar, resident van Malakka, vorderde betaling van de meerdere uitgaven boven de inkomsten van 1795 af, ten bedrage ongeveer van 200000 sp.m. Deze vordering werd door de Nederlandsche kommissarissen slechts voor een klein deel erkend, namelijk van na 2 Dec. 1816; het overige werd aan de beslissing in Europa overgelaten bij eene overeenkomst van 19 September 1818, waarin ook over de publieke gebouwen en goederen eenige bepalingen werden gemaakt.

Juist toen deze gemachtigden van Batavia vertrokken, keerde die van Padang onverrichter zake terug. De vroegere Nederlandsche posten op de Westkust van Sumatra toch stonden onder het bestuur van den Britschen ambtenaar te Benkoelen, en het was te betreuren, dat men zoo lang met de overgave had gedraald, daar in het voorjaar van 1818 de groote tegenstander der Nederlanders in den Archipel, Raffles, den voor hem opengehouden post van Luitenant-Goeverneur van Benkoelen had aanvaard. Onmiddellijk na zijne komst nam hij zich voor, de overgave van die posten te bemoeijelijken en tegen te houden, daar het in zijne plannen lag Sumatra voor de Engelschen te behouden, ja geheel onder Engelsche heerschappij te brengen, en daartoe op erkenning van schulden voor de gehouden administratie sedert 1795 aan te dringen voordat de overgave plaats had. Zelfs schreef hij aan van der Capellen een partikulieren brief, waarin hij zijne plannen eenigzins liet doorschemeren. Eerst den 15 Mei 1818 werd besloten tot het overnemen van de vestigingen op de Westkust van Sumatra, met Padang als hoofdplaats, en daartoe gezonden de vroegere sekretaris van den Luitenant-Goeverneur van Java, J. Dupuy, die den 3 Junij te Benkoelen aankwam. Toen Dupuy vroeg of de autoriteiten te Padang gemachtigd waren hem den post over te dragen, antwoordde Raffles ontkennend, want dat hij eerst erkenning vor-

derde van de administratiekosten sedert 1795. Te vergeefs wees Dupuy op het voorbeeld van Java, waar het hijschen van de vlag aan het regelen der rekeningen was voorafgegaan. Toen na nog eenig over en weêr spreken bleek, dat het Raffles doel alleen was tijd te winnen, keerde Dupuy onder protest naar Batavia terug.
KK. GG. besloten daarop zich te wenden tot het bestuur in Bengalen, dat in het begin van het volgend jaar berichtte bepaalde bevelen te hebben gegeven tot overgave, en de finantiële kwestie tot later uit te stellen. Den 22 Mei 1819 had nu de overgave plaats en werden Padang, Priaman, Poeloe Tjingko en Ajer-hadji als Nederlandsche posten bezet, doch over Ajerbangis ontstond verschil van meening, zoodat deze post niet werd overgedragen.

Tot deze poging om de Nederlanders tegen te werken, bepaalde zich evenwel Raffles niet. Reeds in Engeland, waar hij zich gedurende de jaren 1816 en 1817 bevond, had hij getracht de belangstelling in den Indischen Archipel op te wekken en gaande te houden, op grond dat die van zoo groot belang was voor den Engelschen handel, welke zich in het begin der eeuw bijna over zijn geheele gebied uitstrekte. Nu de Nederlanders er teruggekomen waren met plannen tot politieke uitbreiding, zooals Raffles beweerde, bedreigden zij daarmede ook den Engelschen handel, en was het dus allernoodzakelijkst op hunne handelingen het oog te houden, indien men nog geen beslissende stappen wilde doen. Raffles kon evenwel niet meer verkrijgen dan eene machtiging om bericht te geven van hetgeen hem in de daden der Nederlanders als nadeelig voor de belangen van Engeland voorkwam. Toen hij nu, in den Archipel komende, zijn vrees bewaarheid en zelfs Bandjermasin in Nederlandsche handen zag, achtte hij zich verplicht terstond zijn werk aan te vangen. Als nog vrij van den invloed der Nederlanders beschouwde hij de Ooskust van Sumatra en de Westkust van Borneo, met de daartusschen gelegen eilanden behalve Banka. Voor de Engelsche belangen achtte hij het tevens wenschelijk de twee toegangen tot den Archipel en de Chinesche Zee, Straat Soenda en die van Malakka, open te houden, welke beide door de Nederlanders werden bedreigd. Hierom ging hij er dadelijk toe over in de Samangkabaai, op het Nederlandsch gebied der Lampongsche distrikten, de Engelsche vlag te hijschen, welke wederrechtelijke daad hem onmiddellijk

op het beklag der KK. GG. door den Goeverneur-Generaal van Britsch Indië, Lord Hastings (vroeger Lord Moira), verboden werd. Doch ook hierbij bleef het niet. De vestiging der Nederlanders te Palembang was hem een doorn in het oog, en hij veroorloofde zich zelfs in een brief aan van der Capellen daarop aanmerkingen te maken. KK. GG. waren echter van oordeel, dat een ambtenaar, zonder eenige bijzondere kwaliteit, geen recht had zich te bemoeijen met zaken buiten die van zijn goevernement, en weigerden met Raffles daarover in briefwisseling te treden.

Intusschen vond hij gelegenheid zich in de zaken van Palembang te mengen, vermits de toestand aldaar zeer gespannen was geworden. Het bleek meer en meer, dat Sultan Ahmed Nadjmoe'd'din niet berekend was voor zijne taak, daar er in zijn gebied geen genoegzame veiligheid bestond voor personen en goederen, en er drukkende lasten van de bevolking werden geheven; ja ook buiten het Rijk waren een aantal personen opgelicht en als slaven te Palembang verkocht, zoodat zelfs de voorganger van Raffles, Siddons, zich daarover bij den Nederlandschen resident had beklaagd, terwijl bij onderzoek bleek, dat ook uit de Lampongs omstreeks 200 menschen naar Palembang waren vervoerd. In Oktober 1817 benoemden KK. GG. Muntinghe als kommissaris, om orde op de zaken te stellen. Na eerst op Banka te zijn geweest, kwam deze in Junij 1818 te Palembang aan, welks Sultan vermoedelijk reeds uit vrees voor de gevolgen zich tot Raffles had gewend en om bijstand verzocht. Deze zond een zijner ondergeschikten, kapitein Salmond, met een aantal gewapenden over land naar Palembang, doch voordat die daar kwamen, had Muntinghe den 23 Junij den Sultan bewogen tot het teekenen van een kontrakt, waarbij hij de soevereiniteit van Nederland erkende en de landen van zijn gebied, welke aan Benkoelen en de Lampongs grensden, aan het Goevernement afstond; terwijl mede eenige landen aan den vroegeren Sultan Mahmoed Badroe'd'din voor zijn onderhoud werden toegewezen.

Raffles had intusschen op nieuw tijding van den Sultan ontvangen en zond een brief aan Muntinghe om tegen de behandeling van Nadjmoe'd'din als onafhankelijk Vorst te protesteren. Salmond vond bij zijne komst den Sultan, volgens zijne bewering, den Engelschen zeer genegen en bereid om zich onder hunne bescherming te stellen, ten teeken waarvan hij de Britsche vlag op zijn kraton heesch. Muntinghe maakte Salmond bekend met de overeenkomst

van 23 Junij, en noodigde hem uit van Palembang te vertrekken. Salmond weigerde dit echter en wist nog op den 4 Julij met den Sultan eene overeenkomst te sluiten, waarbij deze zich onder Engelsche bescherming stelde, en tot wering van alle andere Europesche volken een Engelsche bezetting te Palembang zou toelaten. Den volgenden dag werd Salmond met zijn gevolg op bevel van Muntinghe gevangen genomen en op een oorlogschip naar Batavia gezonden, vanwaar hij op een Engelsch vaartuig naar Benkoelen werd gebracht.

Groot was de woede van Raffles over deze handeling; hij vaardigde daartegen een protest uit, waarin hij zich in vrij heftige bewoordingen uitdrukte. KK. GG. antwoordden hierop met eene »protestation" tegen al de verrichtingen van Raffles, welke boven zijn vermeld.

Raffles werd dan ook door Lord Hastings in het ongelijk gesteld, doch hij werd daardoor niet ontmoedigd. Reeds spoedig nadat hij zijn protest had publiek gemaakt, begaf hij zich in persoon naar Bengalen om er voor zijne oogmerken werkzaam te zijn. Vermits de Goeverneur-Generaal niet genegen was Raffles in zijne handelingen op Sumatra te steunen, werd nu besloten dit eiland prijs te geven, doch daarentegen de Britsche »belangen" in de Straat van Malakka te bevorderen door er een nieuwen post te vestigen, daar Poeloe Pinang beschouwd werd te ver van den Archipel verwijderd te zijn. Raffles had daarvoor Riouw op het oog, terwijl hij dan ook Atjih aan de Engelschen wenschte te verbinden. Reeds had de Goeverneur van Poeloe Pinang een gezant gezonden om overeenkomsten met de verschillende Vorsten der naburige Rijken te sluiten, doch dit was slechts gelukt op Riouw en Siak. Thans evenwel werd Raffles op nieuw agent van den Goeverneur-Generaal in de Oostersche Zeeën, en gezonden om de evenvermelde plannen ten uitvoer te brengen. Ten einde achterdocht te vermijden, liet hij aan Farquhar de onderhandelingen met Riouw over en ging zelf eerst naar Atjih, waar sedert eenige jaren onlusten heerschten; door den regerenden Vorst te helpen, wist hij er een voor de Engelschen gunstig verdrag te verkrijgen, daar hun, met uitsluiting van alle andere Europesche natiën, werd vergund een resident en vast kantoor op Atjih te houden. Schitterender nog was de uitslag van de onderneming van Farquhar. Daar na de terugkomst der Nederlanders op Malakka door hen ook met den Sultan van het Maleische Rijk, waaronder Riouw be-

hoorde, eene overeenkomst was gesloten, was eene Engelsche vestiging aldaar onmogelijk gemaakt; maar nu werd het oog geslagen op het eiland Singapoera, waar in oude tijden de beroemde hoofdstad van het Maleische Rijk was gevestigd geweest. Zeer slim werd gebruik gemaakt van vroegere oneenigheden over de troonsopvolging in het Maleische Rijk, om een ouderen broeder van den Sultan, Tongkoe Soelong, die thans rustig te Riouw leefde, tot wettigen Vorst te erkennen en van hem den afstand van Singapoera te verkrijgen, waar den 26 Februarij 1819 de Britsche vlag werd geheschen.

Hoogst onrechtmatig was het gedrag van Raffles en Farquhar, door aldus eene bepaald Nederlandsche onderhoorigheid tot eene Engelsche te maken, want gelijk ook later uit een nader onderzoek bleek, moest de regerende Sultan Abdoerrahman, met wien de Engelschen zelven kort te voren nog eene overeenkomst hadden gesloten, ontwijfelbaar als de wettige Vorst worden beschouwd, al had hij de rijkssieraden niet, welke trouwens ook niet in handen van Tongkoe Soelong (Sultan Hoesein), maar in die van de weduwe van den overleden Vorst waren. Niettegenstaande de protesten van van der Capellen, werd deze zaak, zooals blijken zal, niet ten gunste der Nederlanders beslist.

Ofschoon daarvan geheel verschillend, werd door de Engelschen daarmede later verbonden het punt der bezetting van Blitoeng door de Nederlanders. Van de vroegste tijden was dit eiland als onderhoorigheid van Banka beschouwd, en als zoodanig ook door den Sultan van Palembang in 1812 aan de Engelschen afgestaan. Er is reeds op gewezen, dat in art. 2 der konventie van 13 Augustus 1814 achter Banka de woorden »en onderhoorigheden" ontbraken. De Britsche kommissarissen bleven dan ook niet in gebreke hiervan gebruik te maken en te beweren, dat Blitoeng niet behoefde overgegeven te worden. Vermits zich op dit eiland geen Engelsch ambtenaar bevond en het als verblijf van zeeroovers en als geschikte plaats voor smokkelhandel in Bankatin, door de Nederlandsche KK. GG. als van genoegzaam gewicht werd beschouwd, gaven deze kennis van hun voornemen om er bezit van te nemen. Toen Raffles dit vernam, verzuimde hij niet er vertoogen tegen in te brengen, vooral nadat de vestiging te Singapoera daardoor als het ware eenig tegenwicht verkreeg, en hij vond hierin steun bij het Bestuur in Bengalen en de Regering in Europa.

Behalve deze geschillen van staatkundigen aard over de uitvoering van het traktaat van 1814, waren er nog een aantal van finantiëlen aard, die de vergoedingen door Nederland aan Engeland voor overname van goederen en de gedane uitgaven betroffen, en thans nog de aandacht moeten bezig houden als punten, wier regeling aan de hoogste machten in Europa werden overgelaten.

Het traktaat van 1814 bevatte geen bepaling omtrent de eigendommen van het Goevernement in de afgestane bezittingen; slechts werd in art. 3 gezegd, dat deze moesten worden overgedragen in den toestand waarin zij zich op het tijdstip dat het traktaat werd geteekend, bevonden. De roerende goederen waren toen het eigendom van het Engelsch Bestuur, en moesten dus bij de overname als zoodanig worden beschouwd, te meer, dewijl zij gedeeltelijk na de herovering der bezittingen van de prijsagenten ingekocht, gedeeltelijk later aangeschaft waren. In het voorstel van de Britsche kommissarissen om deze mede over te nemen, werd dan ook door KK. GG. toegestemd, en op de konferentie van 23 Julij 1816 besloten, dat dit zou geschieden tegen inkoopsprijs, terwijl de verrekening bleef aan de Goevernementen in Europa. Den 16 Augustus werd bovendien bepaald dat eene kommissie zou worden benoemd, waarvoor de instruktie den 19 November werd vastgesteld. Daar dit evenwel te lang duurde, werd in Februarij 1817 eene nieuwe kommissie benoemd om eene finale rekening op te maken. De Britsche kommissarissen, die naar Bengalen wenschten terug te keeren, kwamen vervolgens in April met de KK. GG. overeen omtrent de wijze van betaling der saldo's, wanneer de rekeningen afgesloten zouden zijn. In Mei bracht dienovereenkomstig de kommissie een rapport uit, waarin zij de overgenomen goederen, zijnde grootendeels produkten en geldspetiën, benevens renten, in twee afdeelingen splitste; voor de eerste waren reeds wissels op het Goevernement in Europa afgegeven ten bedrage van £ 154223 : 14 : 9, terwijl de tweede, die £ 119792 : 10 beliep, in Europa zou moeten worden verrekend.

Daarop volgde den 24 Junij 1817 een tweede uitgebreider rapport, waarin werd gezegd, dat de kommissie hare taak als afgeloopen beschouwde, daar alle kwestiën waren besproken en alle goederen met pretentiën en schulden waren overgenomen. Zij verdeelde de rekening in drie klassen. De eerste klasse bevatte de posten, die op Java werden verrekend en met wissels betaald.

Zij was in twee afdeelingen gesplitst, waarvan de eerste dezelfde was als in de eerste afdeeling van het rapport van Mei 1817, bij nadere berekening tot een bedrag van £ 154623: 19: 3; terwijl de tweede afdeeling bevatte de later overgenomen geldspetiën, de uitstaande schuldvorderingen enz., in het geheel bedragende £ 105150: 7: 7.

Onder de uitstaande schuldvorderingen kwamen voor: het Vendukantoor, waarbij 30 pCt. was gekort; ten tijde van het Britsch bestuur toch was dit op een zoo onverantwoordelijke wijze beheerd, dat er de grootste verwarring heerschte, zoodat het eerst in April 1817 gelukte daaromtrent tot eenige zekerheid te komen, en alstoen bleek van een bedrag van 535000 java ropyen aan uitstaande en 52000 aan hopelooze schulden. De laatstgenoemde werden nog overgenomen met 80 pCt. korting, omdat men het wenschelijk achtte, alle betrekkingen van het Britsch Bestuur op Java te doen ophouden en zoo ook het achterlaten van een agent tot het innen van deze schulden te beletten. Voor het totaal van deze klasse werden wissels afgegeven op 6, 12 en 18 maanden zicht op het Nederlandsch Goevernement.

De tweede klasse bevatte de wederzijdsche pretentiën, wier geldigheid was erkend, doch die in Europa zouden worden verrekend; terwijl de derde klasse de vorderingen bevatte, die van weêrszijde werden betwist en dus aan de beslissing van de Goevernementen in Europa werden overgelaten.

Omtrent deze beide klassen werden bepalingen opgenomen in eene zoogenaamde supplementoire konventie, die den 24 Junij 1817 gesloten werd, en waarin alle finantiële punten welke nog geregeld moesten worden, werden behandeld. De tweede klasse, de wederzijds erkende schuldvorderingen, wordt in art. 5 van de konventie zeer kort besproken. Zij bestond uit twee afdeelingen: A. de posten ten voordeele van het Britsche Goevernement, vooral wegens goederen, rente door de Weeskamer verschuldigd, en de landrente op Java; B. de posten door de Nederlandsche KK. GG. gevorderd, waaronder opmerking verdient de post voor produkten te Soerabaja door prijsagenten uit de huizen van partikulieren weggehaald en prijs verklaard. Door Janssens namelijk waren voor schulden van het Fransch Goevernement nog aan partikulieren aldaar toegewezen eenige produkten, doch toen Java was veroverd, werden deze afgestane produkten niet alleen door de prijsagenten teruggehouden, maar zelfs dat gedeelte 't welk reeds was afgehaald, door hen opgeëischt. Het bedrag van dit laatste nu

vorderden de Nederlandsche KK. GG. terug, en daar deze schuld reeds door het Britsch Bestuur was erkend, gaf het gereedelijk toe. Ook maakten de Nederlandsche kommissarissen aanspraak op een deel der landrente; doch over het bedrag van hetgeen ieder toekwam, was men het niet geheel eens: de Engelschen verlangden hun aandeel tot 1 Augustus, de Nederlanders het hunne van 2 Mei af, den dag dat zij zich tot de overname bereid hadden verklaard. Indien de termijn van deeling op 2 Mei werd gesteld, vorderde de Britsche Regering dat Nederland ook de administratiekosten van dien dag af zoude dragen. KK. GG. beweerden daarentegen, dat de inbezitneming vertraagd was door het Engelsch bestuur en dit dus de onkosten moest betalen, terwijl zij zelven toen hunne medegebrachte krijgsmacht en ambtenaren hádden te onderhouden; bovendien waren gedurende dat jaar de achterstallen van vroegere jaren geïnd ten koste van het loopende, dus ten nadeele van het Nederlandsch Bestuur.

De derde klasse was evenwel de belangrijkste, zoo wat het bedrag, als wat de daarbij voorkomende vraagpunten betreft. De vorderingen van het Britsch Goevernement liepen over:

1°. de amortisatie van het oude Bataviasche kredietpapier, die, zoo als vroeger is medegedeeld, door Raffles was geschied, en waarvoor nu geheele vergoeding werd gevorderd. Dit punt gaf tot warme besprekingen aanleiding: vooreerst was men het niet eens over het bedrag, daar de Nederlandsche KK. GG. al hetgeen de Engelschen in kompensatie genoten hadden, er van wilden aftrekken. Daarbij werden voornamelijk de verkochte landerijen besproken, en kreeg men over de waarde hiervan mede verschil, vermits zij volgens beweren van KK. GG. op onrechtmatige wijze waren verkocht, en de Engelschen daarvan de schade moesten lijden, omdat zij hunne macht als administrateurs waren te buiten gegaan.

Als tweede som die van het montant moest worden afgetrokken, noemden KK. GG. de ruim 1000000 Rs., die bij de verovering in kas waren en door de prijsagenten op nieuw waren uitgegeven; maar de belangrijkste was nog die der door Daendels verhypothekeerde produkten, welke door de prijsagenten in beslag waren genomen, althans in zoover zij niet door Janssens waren vernietigd. De Engelschen beweerden nu, dat het bewezen moest worden, dat het deel, 't welk vernietigd was, niet het verhypothekeerde deel was. Daar echter het geheel was verhypothekeerd, was het

overblijvende deel dit ook, en waren de rechten der pandhouders ongeschonden, ofschoon niet erkend.

De Engelschen wilden de teruggave van hetgeen de intrekking van het papier had gekost, beschouwd hebben als een eereschuld van het Nederlandsch Goevernement, omdat de erkenning van dit papier geheel een edelmoedigheid van hunne zijde was geweest. KK. GG. beweerden daartegen, dat het eene noodzakelijkheid voor hen was het papier als gangbare munt aan te nemen.

2°. Het bedrag der verbandbrieven, door de Weeskamer aan het Britsch Bestuur overgedaan; deze behoorden volgens KK. GG aan het bestuur in kwaliteit, en moesten dus ook zoo aan hen overgaan.

3°. De uitgaven voor den wederinkoop van Probolinggo, Besoeki en Panaroekan. Volgens beweren van de Britsche Kommissarissen waren deze landen door den afkoop bijzonder eigendom geworden van hun Goevernement, dat er krachtens art. 7 van het traktaat over kon beschikken; terwijl de Nederlandsche KK. GG. daarop aanspraak maakten op denzelfden grond als op de onder 2°. vermelde verbandbrieven. De Engelschen vorderden daarop minstens de vervroegde betaling van nog niet verschenen termijnen, waartoe KK. GG. insgelijks weigerden zich te verbinden.

4°. Verschillende andere vorderingen, als uitgaven voor krijgsgevangenen, voor het onderhoud en herstel van gebouwen, enz., welke slechts bijgevoegd waren als tegenwicht tegen de Nederlandsche vorderingen.

Deze laatste werden onder drie hoofden gebracht:

1°. de reeds vermelde vergoeding voor de door de prijsagenten verkochte produkten, kollateraal en andere posten, gezamenlijk voor een bedrag van java ropijen 5715203: 23;

2°. vorderingen voortkomende uit gelden vóór de verovering door godsdienstige instellingen enz. in 's Lands kas gestort en daarna verbeurd verklaard;

3°. partikuliere pretentiën.

Bovendien was nog bij de konventie bepaald, dat de Bank van leening aan Nederland zou worden overgedragen, terwijl er nog andere punten b. v. omtrent de veranderingen, die sedert het teekenen van het traktaat van 1814 waren voorgevallen, en omtrent de overdracht van Banka, mede ter beslissing van de Regeringen in Europa werden gelaten.

De voormelde kwestiën betroffen alleen het eiland Java met de

onderhoorigheden. Hierbij kwamen nog die der andere bezittingen, waaromtrent de respektieve kommissarissen het niet eens hadden kunnen worden en die reeds bij de behandeling der overname zijn besproken.

De uitvoering der konventie van 1814 had dus veel onafgedaan gelaten, dat nu door de beide kontrakterende partijen zou moeten worden beslist; het duurde evenwel geruimen tijd eer men tot onderhandelingen daaromtrent overging, en nog langer eer men tot een besluit kon komen, 't welk in het traktaat van 17 Maart 1824 werd neêrgelegd.

Wanneer men de geschiedenis van Java tijdens het Britsch bestuur nagaat, dan moet het de aandacht trekken in welk een geheel anderen toestand dit belangrijk eiland, van oudsher het middenpunt van het Nederlandsch gezag in den Archipel, daaronder terugkeerde. Niet alleen de heffing van inkomsten voor den Staat was geheel verschillend van vroeger, ook eene geheel andere verhouding der inlandsche hoofden was tot stand gekomen; zelfs die der Vorsten was niet meer dezelfde, daar de laatst gesloten traktaten hen aanmerkelijk in hunne macht hadden beperkt en den invloed van het Europeesch bestuur op de inwendige aangelegenheden van hun Rijk vermeerderd; ja die van Bantam en Tjeribon waren geheel ter zijde gezet terwijl hun gebied bij de Goevernementslanden was gevoegd, die ook door afstand van grond door de Vorsten van Solo en Djokjo zeer waren uitgebreid.

Had het Britsch Bestuur den Oosthoek van Java onder rechtstreeksch beheer teruggenomen, in het westen van Java waren daarentegen groote en vruchtbare landen vervreemd en aan de inkomsten van het Goevernement daardoor groot nadeel toegebracht. Hoewel de rust in de Goevernementslanden was gehandhaafd, werd er toch aan het einde van het Engelsch bestuur hier en daar eene gisting opgemerkt, die zelfs aanleiding gaf dat Bantam vroeger door de Nederlanders werd overgenomen dan de overige residentiën. Het duurde dan ook niet lang of aldaar ontstonden woelingen, die gelukkig niet van ernstigen aard waren, maar zich bepaalden tot het herhaaldelijk verschijnen van rooverbenden onder Mas Bangsa en Mas Djarang, welke zeer spoedig uiteengedreven werden.

De onrustige geest, die sedert jaren voortdurend in het Tjeri-

bonsche heerschte, scheen ook onder het Nederlandsch bestuur zich aldaar en in de naburige streken te openbaren. Reeds in het laatst van 1816 was men genoodzaakt, eenige troepen tegen een aantal oproerlingen in het Krawangsche en hunopperhoofd Bagoes Jabin af te zenden, doch met een enkelen aanval op 20 December slaagde men er in hen uiteen te drijven en verdere zamenspanningen onmogelijk te maken. De oorzaak van hunne oproerige gezindheid schijnt te hebben zamengehangen met andere gebeurtenissen. Het is van vroeger bekend, dat de bevolking partij trok voor Radja Kanoman, een der Vorsten van Tjeribon, die eerst van de regering verwijderd gehouden en later verbannen werd. Een zoon van dezen, Pangeran Radja Laoetan of Mas Ahmed geheeten, die in der tijd mede naar Bandjermasin was verbannen, werd nu terug verwacht, en de bevolking wilde hem nu tot haren heer hebben. Hij was evenwel reeds aan boord van een Engelsch schip, waarmede hij naar Java terugkeerde, in verzekerde bewaring genomen, zoodat hij niet in Tjeribon aankwam. Het bleef daar evenwel niet bij. Reeds in Januarij 1818 braken op nieuw onlusten uit, die een zeer gevaarlijk karakter aannamen. Onder aanvoering van zekeren Bagoes Serit werden zelfs inlandsche hoofden en de assistent-resident Heidenreich om het leven gebracht, en ook de hoofdplaats Tjeribon vrij ernstig bedreigd. Herhaalde gevechten waren noodig eer men er in slaagde het oproer te dempen; ook duurde het eenigen tijd eer Bagoes Serit, op wiens uitlevering een prijs van 500 sp. m. was gesteld, in handen van de regering viel. Met uitzondering van enkele ongeregeldheden in Bagelen, was het elders op Java, zoolang de KK. GG. er zich bevonden, rustig.

Was het aan het beleid van Muntinghe gelukt op Palembang het Nederlandsch gezag te handhaven en den Engelschen invloed te weren, men kon geenszins zeggen dat de rust er volkomen was hersteld. Ahmed Nadjmoe'd'din was ten gevolge van het gebeurde met kapitein Salmond in eene zeer scheeve verhouding tot het Goevernement gekomen, terwijl de vroegere Sultan Mahmoed Badroe'd'din voortdurend er naar streefde zijn aanhang ten koste van zijn broeder te vermeerderen. Ten einde zulke tooneelen als die met kapitein Salmond te voorkomen, werd het noodzakelijk geacht Nadjmoe'd'din in November 1818 te verwijderen en hem en zijne familie Tjandjoer in de Preanger-regentschappen als ver-

blijfplaats aan te wijzen. Tot Sultan werd nu weder Badroe'd'din aangesteld, doch het bleek weldra dat deze daad eene groote onvoorzichtigheid was.

Behalve Palembang werden de Lampongsche distrikten, als vroegere onderhoorigheid van Bantam, nog tot het Nederlandsch gebied gerekend, zooals ook door het Engelsche Bestuur in de afkeuring der handelingen van Raffles volkomen was erkend. Gedurende de Britsche heerschappij was aldaar geen post gevestigd geweest en had zekere Raden Intan, die reeds tijdens Daendels zich veel gezag aanmatigde, zijne macht, mede door den steun der zeeroovers, die er eene schuilplaats vonden, nog zeer uitgebreid. In 1817 werd eene expeditie derwaarts gezonden, welke geen gunstige berichten omtrent den toestand gaf, daar het land zeer onveilig werd gemaakt door rondzwervende Boeginezen, terwijl men Raden Intan verdacht met hen te heulen. Het schijnt evenwel dat hij er in slaagde, zich van dien blaam te zuiveren, althans hem werd in 1818 een jaargeld toegelegd.

Werden de Lampongs voor korter of langer tijd door de zeeroovers bezocht, niet minder was dit het geval met Banka, doch vooral Blitoeng en de Riouw-Lingga Archipel strekten tot voortdurend verblijf van eene bevolking, die voor een groot gedeelte van zeeroof leefde, terwijl zelfs de hoofden, ja de Sultan van Lingga een aandeel van de winst voor zich verkregen. Behalve door het bezetten van Blitoeng, dat zooveel moeijelijkheden met Engeland veroorzaakte, trachtte men door eene overeenkomst met den genoemden Sultan den zeeroof eenigzins tegen te gaan. Nadat Malakka was overgenomen, begaf Wolterbeek zich in November 1818 naar Riouw, waar de Boeginesche Onderkoning van het Maleische Rijk wederom zijn verblijf hield, sedert Radja Ali in 1804 als zoodanig door Sultan Mahmoed was erkend en deze laatste zich op Lingga had gevestigd. Deze was na zijn dood opgevolgd door zijn jongsten zoon Abdoerrahman, niettegenstaande zijne weduwe Oengkoe Poetri weigerde de rijkssieraden af te geven. Het kostte eenige moeite de rijksgrooten te overtuigen, dat het wenschelijk was het oppergezag van eene vreemde Mogendheid te erkennen, doch Wolterbeek wist hen toch den 26 November over te halen tot het aangaan van een kontrakt, waarin het oude recht van Nederland werd erkend en de Sultan alsmede de hoofden zich ver-

bonden den zeeroof tegen te gaan, terwijl de handel vrij werd verklaard. Bovendien werd eene bezetting op Riouw gelegd, waar zich weder een groot aantal Boeginezen had gevestigd.

Bijna met hetzelfde doel als op Riouw, kwamen de Nederlanders op de Westkust van Borneo terug. Hier hadden de Engelschen sedert 1814 geene vestiging meer en werd dus ook geen post overgedragen. De Vorsten van Pontianak en Sambas konden met moeite hun gezag, vooral tegen de in hun gebied gevestigde Chinezen, handhaven en zonden daarom zeer spoedig na de komst der Nederlandsche KK. GG., gezantschappen naar Batavia, ten einde te verzoeken op de Westkust zich op nieuw te vestigen. Eerst in het midden van 1818 echter kon daartoe worden overgegaan door de zending van J. van Boekholtz als kommissaris. Deze trachtte te vergeefs zich omtrent de vroegere verhouding in de archieven te Batavia in te lichten, zoodat hem de in de vorige eeuw gesloten kontrakten geheel onbekend bleven. Naauwelijks was hij den 18 Julij te Pontianak aangekomen, of ook de Engelschen onder Farquhar kwamen er aan, met het doel om evenals elders eene overeenkomst te sluiten, waartoe een schrijven van den Sultan hun aanleiding had gegeven. Ofschoon Farquhar er in slaagde den Sultan een brief te doen geworden, zag hij toch in dat hij hier niet veel kon uitrichten, zoodat hij weldra vertrok Den 10 Augustús 1818 werd nu de Nederlandsche vlag te Pontianak geheschen en daarna ook Tajan als onderhoorigheid van Pontianak bezet. Van Boekholtz begaf zich nu naar Sambas en Mampawa, dat als eene onderhoorigheid van Pontianak werd beschouwd, stelde op beide plaatsen ambtenaren aan en heesch ten slotte de Nederlandsche vlag te Landak. Daarmede waren de werkzaamheden van van Boekholtz afgeloopen, vermits hij om gezondheidsredenen niet veel meer kon doen dan voorloopige overeenkomsten sluiten, terwijl de Vorsten, vooral die van Pontianak, Sjerief Kasim, zich wel wachtten van de vroegere kontrakten te spreken. Ongelukkigerwijs vulden de ondergeschikte ambtenaren te Sambas en Mampawa de weinige veerkracht van van Boekholtz aan door een ijver zonder verstand, die de Nederlandsche belangen op de Westkust meer nadan voordeel aanbracht.

Sedert de laatste helft der vorige eeuw hadden een groot aantal vereenigingen van Chinezen zich op de Westkust van Borneo gevestigd tot het ontginnen der goudmijnen. Deze ver-

eenigingen, kongsi's geheeten, waren allengs zoo machtig geworden, dat zij zich als onafhankelijk van de Vorsten gedroegen, aan deze de schatting weigerden, wanneer zij dat verkozen, en als vrije republieken naar eigene wetten leefden, terwijl zij op het door hen ingenomen grondgebied alle bewoners aan zich onderwierpen. Bij de kontrakten die met de Vorsten waren gesloten, werden de in hunne staten gevestigde vreemdelingen, en dus ook de Chinezen, onder het Nederlandsch gezag gesteld: het was, ook om geregelde inkomsten te verkrijgen, noodig hen tot de erkenning van dat gezag te brengen. De resident van Sambas Muller wist dan ook op eene zamenkomst met de hoofden te Montrado, een der voornaamste Chinesche vestigingen, de onderwerping van een aantal kongsi's aan het Nederlandsch gezag te verkrijgen, zoodat de vlag aldaar werd geheschen en zij zich verbonden tot de betaling van een hoofdgeld van 2½ ropij.

Jammer dat de ambtenaar te Mampawa, Prediger, ook van zijn kant, op grond van vroegere onderhoorigheid aan Mampawa, onderhandelingen met de Chinezen te Montrado aanknoopte. Na zich derwaarts te hebben begeven, sloot hij met hen een kontrakt, zonder zich, naar het schijnt, in het minst te storen aan hetgeen Muller had verricht; en daar de Chinezen aan dezen van het gebeurde kennis wilden geven, is het niet onwaarschijnlijk dat Prediger daarover in onmin met hen kwam, althans hij verliet Montrado in stilte en zag zich onderweg genoodzaakt het kontrakt terug te geven. Muller begaf zich op het bericht van het voorgevallene naar Montrado, liet de vlag van Prediger strijken en stelde eene andere daarvoor in de plaats. Zulke ondoordachte handelingen waren zeker niet geschikt om eerbied voor het Nederlandsch gezag in te boezemen, en Muller was dan ook weldra genoodzaakt den terugtocht aan te nemen. Terstond begaf hij zich naar Pontianak, om zijne klacht bij den nieuwen kommissaris aldaar in te brengen.

Reeds den 10 November werd van Boekholtz teruggeroepen en vervangen door Nahuys, resident van Djokjokarta, die zich eerst naar Palembang begaf om met Muntinghe in overleg te treden. Deze was evenwel juist diep in de binnenlanden, zoodat Nahuys er zich toe moest bepalen, schriftelijk zijne adviezen te vragen, welke niet anders dan zeer algemeen konden zijn en vooral het welzijn van de bevolking, bepaaldelijk van de Dajaks, op het oog hadden. Nahuys kwam den 26 December te Pontianak aan, waar hij eenige zaken op nieuw regelde en den 12

Januarij 1819 met den Sultan een kontrakt sloot, dat als model voor de overige ter Westkust van Borneo diende.

Het voorname doel van die overeenkomst was, om de kosten der bezetting te dekken, waartoe ook het zoutmonopolie, dat nu de Sultan in handen had, aan het Goevernement zou komen. Verder werden eenige bepalingen gemaakt voor de in- en uitgaande rechten en voor de verpachtingen, voornamelijk van den handel in amfioen. De Chinezen werden voor goed onder 's Goevernements gezag gebracht en hun een hoofdgeld van 2 ropijen opgelegd, terwijl aan hen die naar hun vaderland wilden terugkeeren, een pas tegen betaling van een vaste som gelds zou worden uitgereikt. Bijna gelijkluidende traktaten werden den 16 Januarij met Mampawa en den 3 Februarij met Sambas gesloten, zonder dat men evenwel met de Chinezen in dat Rijk in aanraking had kunnen komen. De kommissaris beschouwde zijne taak nu als afgedaan en begaf zich daarop, na aan Muller en Prediger het onberadene hunner handelingen onder het oog te hebben gebracht, naar Bandjermasin, om er den staat van zaken te onderzoeken, die tot dien tijd toe niet dan gunstig kon worden genoemd. Er waren evenwel nog moeijelijkheden uit den weg te ruimen, veroorzaakt door den vroegeren Engelschen resident Hare, die het land Moloeko, dat hem door den Sultan was afgestaan, als zijn eigendom niet alleen, maar ook als een afzonderlijk rijkje wilde beschouwd hebben, weshalve hij weigerde zijnen gevolmachtigde, die gewapende manschappen op Poeloe Lampi had geplaatst en er de Engelsche vlag deed waaijen, bevel te geven zich aan het Nederlandsch Bestuur te onderwerpen. Hij bood nu het Britsche Goevernement zijn land aan, doch dit wilde zich met de zaak niet inlaten. Intusschen had ook de Nederlandsche ambtenaar dat land in bezit genomen, zich dáárop grondende, dat de Sultan het aan Hare alleen als lustplaats zou hebben afgestaan en hij bovendien als Britsch ambtenaar geen geschenken had mogen aannemen; hem werd slechts eene vergoeding voor wapenen en ammunitie toegekend, en hij zag zich genoodzaakt zijn staatje prijs te geven; later vestigde hij zich op de Kokoseilanden.

Op geen der posten was het bij de overdracht zoo onrustig als op Celebes, waar in Maart door de Engelschen nog een heet gevecht tegen de Boniërs was geleverd, wier Vorst, Aroe Palakka, zich bij voortduring zeer vijandig had getoond. Bij de terugkomst der

Nederlanders werd zeer geklaagd over den verwaarloosden toestand van de forten, terwijl kaarten en plans ontbraken, ja zelfs van het archief vele stukken waren verloren geraakt. De vijandelijkheden werden toen evenwel gestaakt en Aroe Palakka toonde aanvankelijk eene goede gezindheid, doch klaarblijkelijk met het doel om door de vriendschap der Nederlanders zich de voorrechten, die zijne voorgangers genoten, wederom te verschaffen en daardoor een soort van gezag over de overige Vorsten van Celebes te kunnen uitoefenen. Nu men echter dezerzijds niet geneigd scheen daarin te treden, werd weldra de verhouding wederom gespannen, terwijl ook Tanette de zijde van Boni koos.

De posten van Gorontalo en Menado werden ook nu weder onder den resident van Ternate geplaatst en zoo vereenigd met het Goevernement der Molukken, waar ongelukkig zeer spoedig een ernstig gevaar het Nederlandsche gezag bedreigde.

Gedurende het Engelsch bestuur was het monopolie van de vroegere Kompagnie niet streng gehandhaafd, zoodat meer vrijheidszin in de bevolking was opgewekt en met weerzin de nieuwe invoering van het monopolie werd gezien, waarbij bovendien, naar het schijnt, door de ambtenaren zeer onverstandig werd gehandeld. Men beweert althans dat vooral de Christenen over hunne kwellingen zeer ontstemd waren, die zich bovendien beklaagden, dat men hun geen predikanten en schoolmeesters zond, en dat de betalingen niet in klinkende munt, maar in papier geschiedden. Ook het gedrag van de kommissarissen voor de overname, Engelhard en van Middelkoop, schijnt althans niet te hebben gestrekt om den toestand te verbeteren. Reeds in Mei 1817 brak een opstand uit op Saparoea, waar zich een zekere Thomas Matulesia, vroeger onderofficier bij de militie in Engelsche dienst, aan het hoofd plaatste en zich schijnt te hebben voorgesteld de Nederlanders te verdrijven en zelf vorst van de Christenbevolking te worden. De eerste slachtoffers waren de Resident van den Berg, met zijne familie, en de kleine bezetting van het fort Wijk bij Duurstede. Toen daarop een aantal troepen van Amboina werden gezonden onder bevel van den majoor Beetjes, liep de door dezen ondernomen landing uit gebrek aan goede beschikkingen zeer ongelukkig af; immers toen men tot den terugtocht genoodzaakt was, waren de orembaajen (inlandsche vaartuigen) afgedreven en konden die niet worden bereikt. De troepen geraakten in verwarring en werden door de

overmacht der opstandelingen geheel in de pan gehakt; slechts 33 man ontkwamen; de aanvoerder en de meeste officieren lieten er het leven bij. Thans sloeg de opstand tot de geheele residentie Amboina over en werd die ook door de KK. GG. zoo ernstig geacht, dat de Schout-bij-Nacht Buyskes als kommissaris derwaarts vertrok en troepen en schepen er heen werden gezonden.

Buyskes deed op zijn reis nog Menado en Ternate aan, en nam op deze laatste plaats hulptroepen van de Vorsten van Ternate en Tidore mede. Nadat hij den 30 September te Amboina was aangekomen, werd eerst de rust op Hitoe hersteld en vervolgens op Haroekoe en Noesalaut, terwijl ten slotte Saparoea in November werd aangetast. Reeds vóór de komst van Buyskes had men met het fregat de Maria Reigersbergen het fort aldaar hernomen en bezet, doch het werd door de opstandelingen voortdurend naauw ingesloten. Thans werden wel hunne daar gelegen verschansingen bemachtigd, doch zij hadden al hunne dorpen met muren van klipsteen zeer versterkt en verdedigden zich daarachter allerhardnekkigst. Vooral voor Oelat was de strijd zeer warm; de aanvoerder, majoor Meijer, werd gekwetst en evenzoo de kapitein Vermeulen Krieger, die echter het bevel bleef voeren en er in slaagde het dorp in te nemen. Nadat kort daarna Matulesia en andere hoofdopstandelingen waren gevangen genomen, kon de opstand als bedwongen worden beschouwd. Op de kust van Ceram werd nog hier en daar een oproerig dorp verbrand en daarmede de rust geheel hersteld. Zoo moest het Nederlandsch gezag juist in zijne oudste bezitting op nieuw met geweld worden gevestigd.

Buyskes had inmiddels verschillende maatregelen genomen voor de regeling van het bestuur, waaronder de verwijdering der kommissarissen eene eerste plaats bekleedde, terwijl later de Generaal-Majoor de Kock tot Goeverneur werd benoemd. Het monopoliestelsel werd er gehandhaafd en de toestand er voortdurend als zeer ongunstig beschreven.

Tot het Goevernement der Molukken werd ook wederom Timor gebracht, waar Hazaert, die er toen ook als Engelsch resident fungeerde, in die betrekking werd gelaten. Deze geraakte spoedig in onmin met de Portugezen over eene oude kwestie, het gebied van het regentschap Fialarang, 't geen ten gevolge had dat hij in het laatst van 1818 door den Portugeschen Goeverneur werd aangeklaagd wegens schending van grondgebied en mishandeling

van soldaten. KK. GG., die reeds in moeijelijkheden waren met Engeland en hunnerzijds alle verdere verwikkelingen wenschten te voorkomen, riepen Hazaert ter verantwoording naar Batavia op en zonden eene kommissie, bestaande uit Taets van Amerongen en Halewyn als resident, tot onderzoek en herstel. Nog vóór het vertrek van deze kommissie bleek, dat de zaken anders waren dan de Portugesche Goeverneur ze had voorgesteld. Reeds in 1812 hadden de Portugezen Atapoepoe bezet, en toen Hazaert hiertegen opkwam en eene minnelijke schikking voorstelde, werd dit door den Goeverneur de Pinto geweigerd. Hazaert begaf zich daarop in 1818 naar Atapoepoe met eenig krijgsvolk, haalde er de Portugesche vlag neêr en sloot eene overeenkomst met den Vorst van Ambinoe. Ook de mishandeling vansoldaten bepaalde zich tot het aanhouden van eenige inlanders, die verdacht werden wapenen te willen stelen.

Ofschoon deze zaak nog niet beslist was toen KK. GG. hun bestuur nederlegden, kan hier worden bijgevoegd, dat Hazaert in het volgende jaar in zijne betrekking werd hersteld en Halewijn teruggeroepen.

Terwijl zoomin de Engelschen als de Nederlanders vroeger een post op het eiland Bali hadden gehad, werd in 1817 door KK. GG. besloten derwaarts een kommissaris te zenden, ten einde vooral ten behoeve van den handel betrekkingen met de Vorsten aan te knoopen. De kommissaris van den Broek slaagde hierin gedeeltelijk, vooral in Badong, dat voor den handel met Banjoewangi en Soerabaja van goede gevolgen was.

Het belangrijkste gedeelte der geschiedenis van Nederlandsch Indië onder de KK. GG. is zeker hun bestuur. Immers alles moest op nieuw worden geregeld ten gevolge van de veranderingen, die gedurende de laatste jaren in den toestand waren gekomen. De vroeger bestaande wijze van bestuur en administratie was reeds lang afgekeurd, en de door Daendels ingevoerde wijzigingen hadden ook reeds weder voor andere, van vreemdelingen afkomstige, plaats moeten maken, waarover men wegens haar korten duur niet in de gelegenheid was geweest een oordeel te vellen. Aan KK. GG. was dan ook bij hunne instruktie voorgeschreven, om bij de opvolging der bepalingen van het Regeringsreglement

van 1815, den bestaanden toestand in het oog te houden, omdat men daaromtrent op dat tijdstip in Nederland niet genoegzaam was ingelicht. De uitkomst bewees, dat bepalingen van dat Reglement niet waren overeen te brengen met het bestaande, dat KK. GG. wenschten te behouden of hetgeen zij in werking wenschten te brengen, waarom zij er toe overgingen dit Reglement geheel ter zijde te zetten en door een ander te vervangen.

Was het een gewichtige taak, die aan KK. GG. was opgedragen, het bleek weldra, ook wat het bestuur betreft, eene hoogst moeijelijke te zijn. Niet alleen toch moest worden gekozen tusschen het oude stelsel van bestuur der Kompagnie en het nieuwe door de Engelschen ingevoerd, maar de administratie van deze laatsten was zeer slordig geweest, zoodat de meeste takken van beheer in groote verwarring verkeerden; ook waren handel en nijverheid gedrukt, hetgeen natuurlijk belemmerend werkte in een land, dat daaraan zooveel van zijne waarde als bezitting ontleende. Hierbij kwam een eigenaardig bezwaar, dat vooral bij de beoordeeling van het eerste punt nog al moest worden gevoeld. Tijdens het Engelsch bestuur waren bijna alle hoofdambtenaren, vooral die welke met de invoering van het landelijk stelsel waren belast, Engelschen; de op Java nog aanwezige vroegere Nederlandsche ambtenaren, op die wijze achteruitgezet, waren om deze en andere redenen minder met het nieuwe stelsel ingenomen, en konden dus niet worden beschouwd als onpartijdige raadgevers, terwijl het personeel, dat met de KK. GG. uit Nederland kwam, zeker nog minder geschikt was om de zaken te beoordeelen. Des te meer lof verdienen dan ook de handelingen van de KK. GG., daar zij, verplicht om uit eigen oogen te zien, meer moeite hadden om tot eene beslissing te komen, maar er daardoor ook een waarborg van onpartijdigheid aan konden geven en er den stempel van hun doorzicht en verstand op drukken.

Terwijl, overeenkomstig hunne instruktie, de administratie voorloopig op den bestaanden voet behouden werd, was het toch een vereischte om met opzicht tot het hoofdbestuur en het algemeen beheer onmiddellijk maatregelen te nemen, daar de Engelschen de daartoe betrekkelijke kolleges en personen terstond hadden ontslagen. Vandaar dan ook dat nog vóór de overdracht de reeds vermelde Raad van finantiën en eenige andere ambtenaren voor dezen tak van dienst werden aangesteld, terwijl als sekretaris

van den Goeverneur-Generaal optrad de reeds zich op Java bevindende ambtenaar J. C. Baud.

Gedurende het beheer van KK. GG. berustte de hoogste macht in hunne handen; de Goeverneur-Generaal was het hoofd der administratie, oefende het bestuur uit zoodra daaromtrent bepalingen waren vastgesteld en gaf uitvoering aan de verdere voorschriften van de KK. GG. Zij mogten ook Raden van Indië aanstellen, die evenwel hunne volle funktiën niet zouden aanvaarden, voordat KK. GG. waren afgetreden. Het gewestelijk bestuur bleef op dezelfde wijze ingericht als door de Engelschen was geschied; slechts werd ook een resident te Batavia aangesteld, terwijl het gezag over de djajang-sekars aan de residenten werd ontnomen.

Bij het Regeringsreglement van 1818 werd het binnenlandsch bestuur voor goed geregeld, en bij besluit van 9 Januarij 1819 n°. 3 werden nadere bepalingen daaromtrent gemaakt. Het getal residentiën werd op Java gebracht op twintig, namelijk Bantam, Batavia, Buitenzorg, Preanger-regentschappen, Krawang, Tjeribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Kadoe, Djokjokarta, Soerakarta, Japara en Joana, Rembang, Gresik, Soerabaja, Pasoeroean, Besoeki, Banjoewangi, Madoera en Soemenap.

De resident moest voortaan ook optreden als rechter van instruktie; zijn finantiëel beheer omvatte mede den aanslag en de inning van de landrente waar geen kollekteur was aangesteld, en van alle andere inkomsten in de residentie.

Buiten Java waren goeverneurs en residenten met het bestuur belast, die vooral te zorgen hadden voor de eerbiediging van het gezag, maar tevens alles moesten vermijden wat de goede verstandhouding met andere volken of vorsten zou kunnen verstoren.

Dewijl KK. GG. er naar streefden de ambtenaren billijke inkomsten toe te kennen, werd het bestuur vrij kostbaar, omdat de grondslagen, wat het personeel betreft, te ruim waren, iets wat echter eerst later, toen alle plaatsen bezet waren, in zijn vollen omvang werd gevoeld.

Onder het Engelsch bestuur was het rechtswezen een der best geregelde takken van dienst op Java, en die regeling strekte ook tot grondslag van latere wijzigingen, die door de minder goede

orde, welke zelfs in dit opzicht bij het einde van het Engelsch gezag werd aangetroffen, werden gevorderd. Bovendien waren, naar het oordeel van KK. GG., enkele veranderingen noodig in hetgeen bleek minder geschikt te zijn voor den op Java bestaanden staat van zaken. Zij meenden daarbij, wat de wetgeving betreft, zich te moeten bepalen tot voorloopige maatregelen, in afwachting van de regeling der wetgeving in het moederland, die echter uitbleef. Bij hunne instruktie had men nog aan een geheel anderen toestand gedacht, daar hun slechts was opgedragen, de nieuwe Statuten van Batavia — die nooit kracht van wet hadden gekregen — te herzien. Hieraan kon dan ook geen gevolg worden gegeven; men bepaalde zich dus tot het bestaande burgerlijk recht, terwijl in kriminele zaken voor Europeanen het Hollandsch recht, voor inlanders hun eigen wetten zouden worden gevolgd, en voor militairen het Nederlandsch Wetboek van 15 Maart 1815.

Ten einde de vereischte regeling voor de justitie tot stand te brengen, werd den 11 Februarij 1817 eene kommissie benoemd, bestaande uit Mr. H. W. Muntinghe, Mr. P. S. Maurisse en Mr. P. Merkus. Haar eerste rapport kon evenwel de goedkeuring der KK. GG. niet wegdragen, die daarop bij een besluit de door hen verlangde grondslagen aanwezen. Hierna volgden nog twee rapporten, in Mei en Oktober 1818, welker inhoud werd opgenomen in het besluit van 10 Januarij 1819, waarbij het justitiewezen voor goed werd geregeld. Als hoogste rechterlijk kollege werd nu aangewezen het Hoog Gerechtshof te Batavia, dat het toezicht moest uitoefenen over de geheele rechtspleging, Hof van kassatie was voor de overige rechtbanken, en Hof van appel voor de Raden van Justitie, die zouden zijn gevestigd te Batavia, Samarang, Soerabaja, en voor de buitenbezittingen te Malakka, Makassar en Amboina. Deze Raden zouden fungeren als gewone rechtbanken voor Europeanen, en voor inlanders in de plaatsen waar zij waren gevestigd.

Bij een afzonderlijk reglement van dezelfde dagteekening werden bepalingen gemaakt voor de rechtspleging over de inlanders, terwijl de politie werd opgedragen aan de inlandsche en Europesche ambtenaren; deze werden ieder in zijn gebied ook belast met een deel der rechtspleging, gelijk dit reeds door de Engelschen was ingevoerd. Zoo had men Distriktsgerechten, Regentschapsraden, Landraden; waarbij voor zuiver kriminele zaken nog moeten worden gevoegd de rechtbanken van omgang. De jury werd afge-

schaft en vervangen door inlandsche rechters. Het rechterlijk kollege te Batavia werd nu verdeeld in Hoog Gerechtshof en Raad van Justitie, waardoor eene tot nu toe bestaande ongelijkmatigheid werd opgeheven. Daarbij hadden KK. GG. ook gestreefd naar bekorting van de burgerlijke procedure, en eindelijk werd alle invloed van de Regering op de rechtspleging, die bij de Engelschen in vrij groote mate bestond, geheel gewijzigd en aan den Goeverneur-Generaal alleen de goedkeuring van de uitvoering der vonnissen toegestaan. Deze drie punten kunnen niet anders dan als belangrijke verbeteringen in de rechtspleging worden beschouwd.

Een paar bijzonderheden verdienen nog hierbij te worden gevoegd: aan Europeanen werd het verblijf op Java toegestaan met verlof van den Goeverneur-Generaal; de Chinezen waren onder de verplichting, zich onder de hoofden van hunne natie te stellen; aan beiden werd het reizen met passen op Java veroorloofd.

De besluiten van Raffles ten gunste der slaven bleven gehandhaafd; ook werd in het nieuwe Regeringsreglement de slavenhandel verboden, en in 1819 het aanleggen van registers voorgeschreven, mede met het doel om de slavernij tegen te gaan. In dat reglement werd mede de pandelingschap op Java geheel afgeschaft verklaard, en op de Buitenbezittingen slechts onder beperkende bepalingen toegelaten.

Reeds is er op gewezen, dat de administratie van finantiën bij de overname in de schromelijkste verwarring verkeerde, daar de hoogste kolleges en ambtenaren geen toezicht uitoefenden en de lagere niet verantwoordelijk waren voor de inning, maar slechts voor hetgeen geïnd was. Staten, begrootingen en boeken ontbraken geheel, slechts kassarekeningen en maandelijksche opgaven van ontvangsten werden gevonden, die niet geschikt waren eenig licht te verschaffen. De taak van den Raad van finantiën en van de Algemeene Rekenkamer, die door de KK. GG. aan het hoofd van het beheer over dezen tak van dienst werden gesteld, was dus hoogst moeijelijk, en hoewel zeker de gang van zaken in het vervolg veel geregelder was dan tijdens het Engelsch bestuur, gelukte het toch niet alle zwarigheden te overwinnen, hoewel deze eerst onder het volgend bestuur haar invloed met kracht deden gevoelen. KK. GG. streefden voortdurend naar verbetering en brachten dan ook eene regeling tot stand, waarbij, overeenkomstig art. 83 van het Regeringsreglement van 1818, het

algemeen beheer der domeinen, goederen, gelden, inkomsten en uitgaven werd opgedragen aan een Hoofddirekteur van finantiën met vier Raden; ook werden een Hoofdinspekteur en drie inspekteurs aangesteld, wier werkzaamheden werden geregeld bij eene instruktie van 9 Januarij 1819 (Stbl. n°. 14 en 15).

Voorts werden ook voorschriften gegeven omtrent de boekhouding, die, op eenvoudige wijze ingericht, evenwel dienstbaar kon zijn om een zuiver overzicht van den staat van zaken te geven. Met het opmaken van de algemeene rekening was de sekretaris van den Raad van finantiën belast, doch deze ambtenaar geraakte daarmede meer en meer ten achter, zoodat dit werk later aan een der Raden van finantiën werd opgedragen; desniettemin bleef dit gedeelte der administratie steeds achterlijk, zoodat in 1820 alleen nog maar het grootboek van 1816 kon worden afgesloten.

Evenzoo was men niet gelukkig met eene begrooting op te maken, welke ook onder het Engelsch bestuur niet had bestaan. Reeds in September 1816 leverde de Rekenkamer eene opgave in van de vermoedelijke inkomsten en uitgaven over zes maanden (1 Aug. 1816 tot 1 Febr. 1817). Later werd bepaald, dat jaarlijks eene begrooting moest worden opgemaakt door den Raad van finantiën, doch deze ondervond de niet te ontkennen moeijelijkheid van dit werk over zulk een uitgestrekt gebied en besteedde vijftien maanden aan het zamenstellen van een staat, voor welks juistheid echter niet werd ingestaan, en die slechts in zooverre van nut was, dat hij eenig licht verspreidde in de finantiële duisternis en tot grondslag kon dienen voor de volgende begrootingen; als zoodanig werd hij dan ook door KK. GG. aangenomen, die bepaalden dat de hoofden van het gewestelijk bestuur jaarlijks eene begrooting zouden inzenden, waarvan de Raad van finantiën een geheel zou maken.

De ontwerp-begrooting voor 1817 raamde de ontvangsten op *f* 13113787, en de uitgaven op *f* 14400000, terwijl in de werkelijkheid bleek dat de eerste hadden bedragen *f* 18278105, de tweede *f* 17399426. Ook het volgende jaar leverde een gunstige uitkomst op.

De inkomsten van Nederlandsch Indië waren reeds van de vroegste tijden af van verschillenden aard; die van Java waren de belangrijkste: zij kwamen voort uit belastingen, die hetzij bij ge-

wone heffing, hetzij bij verpachting werden geïnd, verder uit den verkoop van produkten en uit eenige andere inkomsten, die tot geen van deze drie kategoriën konden worden gebracht.

Onder die van de eerste soort komt de landrente het eerst in aanmerking, omdat zij het meest tot de inkomsten bijdroeg en hare heffing het geheele belasting-, ja het regeringstelsel op Java beheerschte. Immers om het Goevernement de noodige middelen ter bestrijding zijner uitgaven te verschaffen, hadden KK. GG. de keuze tusschen haar en de vroegere kontingenten, waarvoor zij in de plaats was getreden. In afwachting van een reeds aangevangen onderzoek werd eerst besloten, ook voor het jaar 1817 de zaak op den bestaanden voet te laten, doch het bleek uit de achterstallen van dat en van vorige jaren, dat verandering dringend noodig was. De Raad van finantiën, die mede was gehoord, diende in Julij 1817 een rapport in van de hand van zijnen voorzitter Muntinghe, waarin de schadelijke gevolgen van het stelsel der Kompagnie werden uiteengezet en als slotsom de overtuiging werd uitgesproken, dat het noodzakelijk was om bij het verhuren der landen als eene rijke en regelmatige bron van inkomst te volharden, ook omdat daarmede alleen vrijheid van handel en nijverheid kon gepaard gaan en dus wezenlijke ontwikkeling was te verwachten. Nadat nog van eenige residenten inlichtingen waren gevraagd, besloten KK. GG. ten slotte eene reis over Java, van Tjeribon tot Besoeki, te ondernemen, ten einde de werking van het landrentestelsel persoonlijk na te gaan. Meer en meer kwamen zij tot de overtuiging, dat dit stelsel veel goeds bevatte en verre de voorkeur verdiende boven het kontingentenstelsel, dat slechts onzekere en onregelmatige inkomsten opleverde; doch zij waren tevens van oordeel, dat de gemaakte bepalingen niet alle in den bestaanden toestand konden worden toegepast, terwijl bovendien bij de invoering nog groote onregelmatigheid had geheerscht, zooals reeds vroeger is meêgedeeld. Ook waren de handelingen van de dorpshoofden niet alle even zuiver geweest en hadden de ambtenaren, aan wie als inkomst land was afgestaan, daarvan schromelijk misbruik gemaakt door het vorderen van heerediensten, 'tgeen trouwens voor den Javaan zeer natuurlijk was, daar toekenning van land voor hem de toekenning der diensten van de daarop gevestigde bevolking in zich sluit.

KK. GG. begrepen tevens, dat eene keuze moest worden gedaan tusschen de beide in werking gebrachte stelsels van aan-

slag en gaven de voorkeur aan den dorpsaanslag, vermits de individuele zonder meting en klassifikatie der velden naar hunne meening onuitvoerbaar was.

Vóór dien tijd reeds hadden zij een Inspekteur-Generaal en een Adjunkt-Inspekteur-Generaal benoemd, wier instruktie hun een onderzoek in de verschillende residentiën oplegde en tevens voòrbereiding tot eene eenparige en gelijkmatige werking. In Maart 1818 werd daarop een besluit uitgevaardigd omtrent den aanslag en de invordering, waarbij, in afwachting van eene herziening, nog eenige wijzigingen voor het jaar 1818 werden ingevoerd, terwijl den 4 Januarij 1819 eenige bepalingen werden vastgesteld, die wel voorloopig heetten te zijn, maar door de steeds achterblijvende opmeting der velden voortdurend van kracht bleven; zij bestonden in het behoud van den dorpsaanslag, opbrengst in geld of produkten, toekenning van inkomen aan de dorpshoofden, en beperking van den huistaks tot de hoofdplaatsen.

Deze regeling beantwoordde geheel aan de verwachting, daar de meerdere welvaart der bevolking weldra bleek uit de geregelder betaling van den aanslag, 't welk natuurlijk voor het Goevernement van veel belang was. Daarentegen zag men zich genoodzaakt af te zien van den grooten achterstand, die reeds onder het Engelsch bestuur was begonnen en tot en met 1817 op *f* 2000000 werd berekend. Ten einde verdere moeijelijkheden te voorkomen, hadden KK. GG. in der tijd hiervoor *f* 200000 aan de Engelschen betaald, doch de overtuiging dat de achterstallen niet zouden zijn te innen dan ten koste van de loopende dienstjaren, deedin 1819 besluiten deze geheel kwijt te schelden, en dus een einde aan den onregelmatigen toestand te maken.

De huistaks, waarvan boven met een enkel woord is gesproken, was eene belasting, door Javanen, die geen velden bezaten, voor hunne huizen en erven opgebracht; ook van Chinezen werd eene dergelijke belasting gevorderd, doch afzonderlijk verantwoord.

Van de belastingen, die bij gewone heffing werden verkregen, verdienen ook de rechten op den in- en uitvoer vermelding, dewijl door KK. GG. daarin nog menige verandering is gebracht. De Engelschen hadden als regel vastgesteld een inkomend recht van 6 pCt. van de waarde, en dit bleef zoo tot aan het jaar 1818, toen voor de goederen, met Nederlandsche schepen aangebracht, een recht werd bepaald van 6 pCt. van de faktuurwaarde, met eene verhooging van 30 pCt., en van 60 pCt. voor die met

vreemde schepen aangevoerd. In November 1818 kwam eene geheel nieuwe regeling tot stand, waarvan de grondslag was: enkele rechten voor Nederlandsche schepen, dubbele voor vreemde, en middelbare voor vreemde die van en naar Nederlandsche havens voeren, dus 6, 9 of 12 pCt. van de faktuurwaarde, met verhooging van 30 pCt. Zoo werd gestreefd naar eene bevoordeeling van den Nederlandschen handel zonder onbillijk te zijn tegenover vreemden, hetgeen in een tijd, toen het stelsel van beschermende rechten nog algemeen werd vastgehouden, zeker geen afkeuring kan verdienen en allezins billijk moet worden genoemd.

De verpachte middelen waren nog altijd vele in getal, en bepaalden zich gedeeltelijk tot de drie hoofdplaatsen, zooals het hoofdgeld der Chinezen, de pacht der vischmarkten enz., gedeeltelijk tot de binnenlanden, zooals de tolpoorten en ook de pasarrechten, waaromtrent evenwel veel onregelmatigheid heerschte. De belangrijkste van alle was echter de amfioenpacht, welke door KK. GG. op Java op denzelfden voet werd behouden als tijdens het Engelsch bestuur. De opbrengst was aanzienlijk en nam steeds toe, terwijl bovendien eene belangrijke som van de inkomende rechten op dit artikel, die eerst op *f* 220 per kist waren bepaald, doch later op denzelfden voet werden gebracht als die van de overige goederen, werd verkregen.

Niettegenstaande de geringe aanmoediging die de kultuur der koffij tijdens het Engelsch bestuur had ondervonden, bleef deze toch nog een der voornaamste produkten, waarvan door den Staat belangrijke inkomsten werden getrokken. Vandaar dan ook, dat KK. GG. zich zoo spoedig mogelijk dienaangaande lieten inlichten. Uit de verkregen rapporten bleek, dat in de verschillende residentiën eene groote ongelijkheid in de regeling bestond, zoodat het zeer noodzakelijk werd geacht eenige orde daarin te brengen. Terwijl men in Tjeribon een groot gedeelte van de koffijboomen had omgehakt, ten einde de gronden voor den gewonen landbouw te gebruiken, werden zij in Tagal en Pekalongan tegen de opbrengst van een deel van den oogst aan de inlanders overgelaten, doch in Samarang en Japara meestal aan den meestbiedende, doorgaans Europeanen, verhuurd. In Pasoeroean moest het geheele produkt aan het Goevernement worden geleverd, waaraan vooral de hand werd gehouden toen

na 1813 de handel herleefde en de koffij op de Europesche markten zeer was gezocht.

In de Preanger-regentschappen was de toestand dezelfde gebleven als vroeger, en werd van daar dan ook altijd het grootste gedeelte van het produkt verkregen. Toen nu door KK. GG. werd overgegaan tot eene regeling der teelt aldaar, meenden ook zij hierin geene verandering te moeten maken; zij besloten evenwel er de belasting, bekend onder den naam van familiegeld, af te schaffen.

Voor het overige gedeelte van Java werd het stelsel van verhuring, zooals dat reeds voor de velden bij de landrente was aangenomen, toegepast. De koffijtuinen zouden nu dorpsgewijze worden verhuurd voor zes jaren, uitsluitend aan Javanen, tegen een huurprijs, in geld of in koffij te betalen, en verschillend naar de opbrengst, waartoe eene jaarlijksche waardering zou plaats hebben. Bovendien verklaarde zich het Goevernement bereid, de overige koffij tegen een te bepalen prijs over te nemen. Indien de Javanen weigerden te huren, zou het Goevernement de tuinen onder eigen beheer nemen. Deze regeling zou in werking treden met het jaar 1818; het besluit daartoe was van 7 November 1817, dat later, bepaaldelijk den 5 Januarij 1819, nog door nadere besluiten werd gevolgd, die evenwel slechts eenige administratieve voorzieningen bevatten.

In Banjoewangi werd de gedwongen kultuur en leverantie gehandhaafd, zoowel voor de inwoners als voor de bannelingen; de laatste ontvingen evenwel slechts de helft van den prijs, die aan de eersten was toegekend.

Het bleek alzoo het streven der KK. GG. te zijn, om overeenkomstig de geuite meening in het rapport van Muntinghe, de koffijteelt tot eene geheel vrije kultuur te maken. De invloed evenwel van ambtenaren en hoofden, die niet met de regeling ingenomen waren, of deze voor hunne oogmerken trachtten dienstbaar te maken, gaf aanleiding dat het denkbeeld van vrije kultuur geheel verloren ging, en daardoor ook bij den inlander een tegenzin werd opgewekt, dien men niet bij machte was te beheerschen.

Als produkten waarvan door het Goevernement voordeel werd getrokken, komen nog in aanmerking het tin van Banka, de specerijen uit de Molukken en de vogelnestjes uit de Vorstenlan-

den op Java. Sedert het Engelsch bestuur was de opbrengst van tin belangrijk vermeerderd, doch die van de specerijen had, ook ten gevolge van den opstand aldaar, in die jaren niet veel te beteekenen; de vogelnestjes gaven ongeveer *f* 160000. Ook de houtbosschen waren uit een geldelijk oogpunt van veel gewicht te achten en werden daarom ook beschouwd als een belangrijke tak van beheer, te meer omdat die mede bleek onder de Engelschen veel te hebben geleden door het weinig goede toezicht en den schijn van vrijheid, dien men er aan had gegeven, doch waardoor de bosschen zeer werden benadeeld. KK. GG. gingen er dan ook spoedig toe over nieuwe regels voor te schrijven voor den aankap, doch eerst in 1819 werd het beheer voor goed geregeld.

Het door Raffles in navolging van Britsch Indië ingevoerde zoutmonopolie werd ook door KK. GG. behouden, doch zij brachten eenige vereenvoudiging in de administratie, en de prijs werd verhoogd tot *f* 50 per kojan. De voordeelen, die van dit middel van inkomst werden getrokken, waren vrij groot.

De oud-Hollandsche instelling der Weeskamer, die ook te Batavia bestond, werd door KK. GG. slechts van eene nieuwe instruktie voorzien (23 Oktober 1818), terwijl te gelijker tijd andere werden opgericht op de plaatsen, waar Raden van justitie waren gevestigd. Ook de Boedelkamer (die de nalatenschappen van niet-christenen beheerde) verkreeg eene provisionele instruktie.

Daar het Vendukantoor zeer slecht was geadministeerd, werd besloten tot de oprichting van een nieuw Vendudepartement (Januarij 1817), dat evenwel reeds spoedig onder beheer van eene kommissie werd gebracht, en in Januarij 1819 onder dat van een superintendent, die eene geheel nieuwe administratie moest aanleggen.

Ten slotte verdienen nog de licentiën voor de pho- en tophospelen der Chinezen vermelding, dewijl deze, hoewel door Raffles tegelijk met de hanengevechten geheel verboden, door KK. GG. voor den tijd van het Chineesch nieuwjaar en de aankomst der jonken wederom werden toegestaan, daar de geheime speelhuizen meer kwaad deden dan de openbare. Later werden de licentiën wederom over het geheele jaar uitgebreid.

De inkomsten op de overige bezittingen verkregen, waren van zeer verschillenden aard, naar gelang van de plaatselijke gesteldheid, en in de meeste gevallen onvoldoende om de onkosten goed te maken.

Het was natuurlijk, dat de overname der bezittingen b lang rijke kosten veroorzaakte, daar alles nieuw moest worden ingericht. Desniettemin waren de finantiële uitkomsten der eerste jaren gunstig, daar de beide jaren van het beheer der KK. GG. te zamen meer dan ƒ 4000000 overschot gaven. Een aantal uitgaven, uit de overname voortspruitende, vooral wat de goederen betreft, werd echter nog door het moederland betaald, waarin zooveel mogelijk door de overzending van produkten werd tegemoet gekomen. Later werd nog bij de uitgaven in Indië gevoegd de zoogenaamde Indische achterstand, zijnde schulden voortkomende uit heffingen en leeningen, door het Hollandsch Goevernement, vooral door Daendels, bewerkstelligd. KK. GG. hadden hiervoor eene kommissie benoemd, die den 31 Oktober 1818 een rapport uitbracht, waarin het bedrag op ongeveer ƒ 4000000 werd bepaald. Bij Koninklijk Besluit van 4 November 1820 werd dit geregeld en eene jaarlijksche afbetaling van ƒ 400000, met inbegrip der rente, voorgeschreven.

Een der verdiensten van het Engelsch bestuur op Java is geweest de regeling van het vroeger zoo gebrekkig muntwezen. Ongelukkigerwijs werden KK. GG. bij hun vertrek uit Nederland voorzien van instruktiën dienaangaande, wier opvolging gedeeltelijk al het goede wederom voor een reeks van jaren bedierf.

Bij publikatie van 14 Januarij 1817 werden de grondslagen voor het muntwezen afgekondigd, waarbij de java-ropij als rekeningmunt onder den naam van Indischen gulden voor 30 (Ind.) stuivers of 120 duiten werd aangenomen, doch voor de overige in omloop zijnde muntspetiën het vroeger in Indië gevolgde tarief van 1767 op nieuw erkend. Behalve dat bij dit tarief een aantal spetiën niet juist waren geschat, was vooral de berekening van den Nederlandschen gulden zeer zonderling, daar hij als rekenmunt gelijk werd gesteld met 25 Ind. stuivers, maar het muntstuk zelf met 30 Ind. stuivers. Tevens werd bepaald, dat men een standpenning zou aanmunten van dezelfde waarde als de Nederlandsche gulden, die in omloop zou zijn tegen 30 Ind. stuivers, gelijk staande met 24 Nederlandsche (120 duiten). Zoo stelde men eene waarde vast 20 pCt. hooger dan in Holland, daartoe geleid door de meening, dat het zilver in Indië meer waarde had dan in Nederland. Had men nu voor de overige muntstukken in dezelfde evenredigheid een hoogeren maatstaf aangenomen,

dan zou dit euvel verholpen zijn geweest, doch dit deed men niet en de gevolgen bleven niet uit. Langzamerhand verdwenen alle overige muntspetiën uit de cirkulatie, en de standpenning, die intusschen slechts door papier werd vertegenwoordigd, bleef alleen over en bekwam daardoor wel een standvastiger, doch tevens een geringer waarde.

KK. GG. vonden slechts weinig papier in omloop, voornamelijk banknoten (uitgegeven door de Bank van leening) en het nog loopende Probolinggo-papier. Bij dezelfde publikatie van 14 Jan. 1817 werden ook voor de uitgifte van papieren geld regels gesteld, waarvan het bedrag op *f* 2000000 werd bepaald. Het werd als wettig betaalmiddel uitgegeven, en was inwisselbaar tegen klinkende munt, doch de in- en uitgaande rechten, later ook de veilingen, moesten in zilveren munt worden betaald, dat zeker het krediet van het papier niet bevestigde. Bij besluit van 6 November 1817 werd eene nieuwe uitgifte ter waarde van *f* 1000000 gelast.

Eene groote fout van KK. GG. was, zooveel kopergeld in omloop te brengen. Meenende dat dit als voornaamste en zeer gezocht ruilmiddel in den Archipel steeds goeden aftrek zou vinden, namen zij de beperking tot 10 piasters, door de Engelschen aangenomen, geheel weg en verhieven daardoor het kopergeld tot wettig betaalmiddel voor een onbepaald bedrag. Het was natuurlijk dat bij het gebrek aan andere spetie, het kopergeld zeer was gezocht, waarvan gebruik werd gemaakt om al het van de Engelschen overgenomen kopergeld, benevens het uit Nederland aangevoerde en het aanzienlijk bedrag dat te Soerabaja werd aangemunt, uit te geven. Zelfs ging men in 1818 er toe over de door de Engelschen ingetrokken koperen bonken, doch zwaarder dan vroeger, op nieuw in omloop te brengen. Al deze maatregelen bevorderden den uitvoer van zilver, dat tevens moest dienen om het surplus van den invoer te betalen, en weldra had men niets dan koper en papier over en was alles tot den ouden ongunstigen toestand teruggekeerd.

Met de overname der bezittingen moest ook de vraag worden beslist of de handel derwaarts voor iedereen zou worden opengesteld, dan wel op nieuw aan eene bepaalde vereeniging afgestaan. Alle stemmen van die dagen verklaarden zich voor het eerste, zoodat dan ook in het Reglement van 1815 en in de

Instructie voor KK. GG. dit beginsel werd opgenomen. KK. GG. handelden dienovereenkomstig bij de regeling der belangrijke onderwerpen van handel en scheepvaart, zooals reeds uit de bepalingen omtrent de inkomende rechten is gebleken, doch hielden daarbij de belangen van het moederland genoegzaam in het oog, om er de bezittingen voordeelig door te doen blijven, terwijl met hetzelfde doel ook het specerijmonopolie nog werd behouden.

De nog zoo kort geleden geopende handel in Europa bezocht gaarne de Indische zeeën tot het bekomen der koloniale produkten, en de jaren van het bestuur der KK. GG. kenmerkten zich door grooten bloei voor handel en scheepvaart, waarin nevens de Nederlandsche, ook door de Engelsche schepen een ruim aandeel werd genomen. Reeds zeer spoedig bleek evenwel, dat de Nederlanders de mededinging met de Engelschen niet zouden kunnen volhouden. Koffij bleef altijd het voornaamste produkt, en het Goevernement hield daarvan veilingen, die echter eenigzins gedrukt werden door de bepaling, dat de koopsommen in zilver moesten worden betaald. Het tweede belangrijk uitvoerartikel was de suiker, verder rijst, peper, arak enz. De handel op de naburige eilanden werd met kustvaarders gedreven en de artikelen van uitvoer van Java derwaarts waren meest rijst en zout. De handel op Japan bleef in handen van de Regering en hare ambtenaren. Doeff werd als opperhoofd vervangen door Cock Blomhoff. Men beproefde voor den theehandel op China eene maatschappij in Nederland in het leven te roepen, doch die kwam niet tot stand. Tusschen Java en China werd een levendige handel gedreven, evenals tijdens de Kompagnie.

Een belemmering voor den handel was steeds de zeeroof, die zich sterk in de zeeën tusschen Sumatra en Borneo had ontwikkeld; de roovers deden doorgaans een vaste jaarlijksche reis om Java heen. Door de vorming van eene koloniale marine trachtte men een krachtig middel tot het tegengaan van dit euvel te verkrijgen. Gedurende het bestuur der KK. GG. was dit Departement natuurlijk geheel overgelaten aan Buyskes, die door het vaststellen van reglementen voor beheer en administratie, daaraan regel en orde trachtte te geven. Hiertoe werd een kommissaris te Soerabaja aangesteld, aan wien de havenmeesters op de drie hoofdplaatsen van Java en die op Banka, Makassar en Ambon als onder-kommissarissen waren toegevoegd. De Goeverneur-Generaal had het opperbevel, evenals over de landmacht, waarbij onder hem een kommandant

van het leger aan het hoofd stond. Behalve uit Europeanen, werden de troepen grootendeels aangevuld met inlanders, bewoners van de Molukken, Celebes, en Madoera. — Reeds in 1816 was Java in drie militaire afdeelingen verdeeld geworden; die van Batavia, welke zich uitstrekte van Bantam tot Tjeribon; die van Samarang, oostwaarts tot Rembang; die van Soerabaja, van Rembang tot Banjoewanje.

De door Daendels opgerichte konstruktiewinkel werd op nieuw geregeld; ook de marineschool te Samarang, die door de Engelsche autoriteit was opgeheven, werd hersteld en bij besluit van 6 Maart 1818 uitgebreid tot eene militaire school voor zee- en landmacht, maar tevens voor den waterstaat en het landmeten, waardoor zij eene soort inrichting van middelbaar onderwijs werd, terwijl er ook onderricht in de Maleische en Javaansche talen werd gegeven.

Bij de komst der KK. GG. liet ook het lager onderwijs voor kinderen van Europeanen veel te wenschen over, en voor zooveel de andere belangen dit toelieten, werd daaraan de hand geslagen tot verbetering. De voorstellen daartoe werden vooral gedaan door den Hoogleeraar Reinwardt, die de KK. GG. in de betrekking van Direkteur van landbouw, kunsten en wetenschappen vergezelde. Hij had bijna alles op dezelfde wijze ingericht als in Nederland. Een algemeen reglement voor het schoolwezen werd den 6 Januarij 1818 uitgevaardigd, voornamelijk handelende over het lager onderwijs, dat in den regel bestemd was voor kinderen van Europesche ouders, doch waar ook die van inlanders konden worden toegelaten.

De godsdienst werd door het Regeringsreglement vrij gelaten en beschermd; alleen de Christelijke stond in rechtstreeksche betrekking tot het Goevernement door benoeming en betaling harer leeraren, terwijl de instruktie van KK. GG. hun de toelating van zendelingen veroorloofde, indien deze voorzien waren van eene vergunning van het Departement van koloniën in Nederland.

Onder de vele zaken, waarover de zorg aan den Directeur van landbouw, kunsten en wetenschappen werd opgedragen, behoorde ook de geneeskundige dienst. Eene door hem ontworpen regeling werd den 7 Maart 1817 goedgekeurd, ten gevolge waarvan hij als hoofd van dezen tak van dienst optrad, en als zoodanig bovenal veel deed tot verbetering van de hospitalen; ook

de koepokinenting, waarvoor een inspecteur werd aangesteld, werd zooveel mogelijk bevorderd; en vooral werden daarvoor inlandsche priesters gebruikt. Zij vond op Java meer bijval dan op de overige eilanden.

Terwijl de meermalen genoemde Amerikaansche geleerde Horsfield tot 1818 op Java zijne wetenschappelijke onderzoekingen voortzette, was daarmede van Regeringswege ook Reinwardt belast, die, voor zooveel zijne andere, meest administratieve, werkzaamheden dit vergunden, zich er ook mede onledig hield, en daartoe o. a. de KK. GG. op hunne reis over Java in 1817 vergezelde. Hij was de ontwerper van den plantentuin te Buitenzorg, die vooral met het oog op den landbouw werd aangelegd. Van planten, dieren, mineralen oudheden en andere merkwaardigheden bracht hij belangrijke verzamelingen bijeen, die echter op twee na alle met de schepen, waarin zij werden overgevoerd, verongelukten, en waaronder ook eene was, die zich aan boord bevond van den Admiraal Evertsen, het schip waarmede de vertrekkende KK. GG. Elout en Buyskes naar Nederland terugkeerden.

Ofschoon aan Elout verlof was gegeven drie jaren op Java te blijven (art. 32 der instruktie voor KK. GG.), werd de taak der KK. GG. door hen gerekend met het eind van 1818 te zijn afgeloopen. Dien ten gevolge werd de regering over Nederlandsch Indië den 16 Januarij 1819 door hen overgedragen aan den Goeverneur-Generaal van der Capellen en de benoemde Raden van Indië Chassé, van Braam en Dozy, terwijl het vierde lid, Muntinghe, zich als kommissaris in Palembang bevond. Bij die gelegenheid hield Elout eene toespraak tot inwijding van de nieuwe regering.

Den 28 Januarij begaven Elout en Buyskes zich aan boord van de Evertsen, zeilden den 16 Februarij uit, doch kwamen ten gevolge van het vergaan van hun schip bij het eiland Diego Garcia, eerst in Oktober 1819 in Europa aan.

Hoe kan het oordeel over de mannen, aan wie de moeijelijke en kiesche taak van de overname der bezittingen was opgedragen, anders dan gunstig zijn, vooral over dengene van hen, die in letterlijken en figuurlijken zin het hoofd moet worden genoemd? Niet alleen de omvang der werkzaamheden, ook de wijze waarop, bij zooveel verscheidenheid van beheer, het bestuur en de administratie werden ingericht, dwingt bewondering af voor den

man, die zooveel in een betrekkelijk kort tijdsverloop wist tot stand te brengen. De standvastigheid en klem, waarmede het nog naauwelijks herstelde, nog zoo weinig voor schokken berekende Nederlandsch gezag tegen elken aanval van inlander en vreemdeling werd verdedigd, getuigen van eene wijsheid en bedaardheid, die den waren staatsman in moeijelijke oogenblikken kenmerken. Voegt men daarbij eene scherpzinnigheid en goed oordeel, waardoor Elout zich met alle deelen van het koloniaal bestuur naauwkeurig wist bekend te maken, waardoor hij ook na zijne aftreding de vraagbaak bleef voor Indische zaken en weldra geroepen werd die in Nederland te besturen, dan moet ten volle worden erkend, dat de keuze van Elout eene allergelukkigste is geweest, die bijna door geen enkele handeling wordt weêrsproken. Buyskes was als kommandant der zeemacht minder werkzaam in het bestuur; van der Capellen moet als minder bekend met Indische zaken worden beschouwd, en liet zich dus waarschijnlijk meestal door het gevoelen van Elout leiden, waarvan hij later, en niet met zeer gunstigen uitslag, meermalen afweek; het oordeel over hem kan evenwel eerst worden geveld aan het einde van zijn bestuur als Goeverneur-Generaal.

HOOFDSTUK VI.

ONDERHANDELINGEN IN EUROPA OVER DE GESCHILPUNTEN IN INDIË. TRAKTAAT VAN 17 MAART 1824.

Het was bij de uitvoering der konventie van 13 Augustus 1814 gebleken, dat de gevolmachtigden in Indië het omtrent een aantal punten niet eens hadden kunnen worden en genoodzaakt waren die ter beslissing aan hunne regeringen in Europa over te dragen. De meeste dezer punten waren van finantiëlen aard en zijn vroeger medegedeeld geworden. Daarbij kwamen later nog de oneenigheden over de bezetting van Blitoeng, benevens de aanspraken dezerzijde op Singapoera.

Reeds voordat dit laatste punt van verschil bij de overige kon worden gevoegd, had de Nederlandsche Regering eene uitnoodiging aan de Engelsche gericht tot schikking der Indische zaken en ruiling van grondgebied, welk laatste vooral door KK. GG. in overweging was gegeven. De Engelsche Minister Castlereagh, die in het eerst hiervan niet wilde hooren, kwam in 1819 zelf met voorstellen tot onderhandelen voor den dag, en wilde daarmede in Februarij 1820 beginnen, nadat de aanvankelijk gestelde voorwaarde, de erkenning van het bezit van Singapoera, door hem was teruggenomen. Tot onderhandelaars dezerzijds werden benoemd de gewezen Kommissaris-Generaal Elout en de Minister A. R. Falck. De laatste was evenwel op dat tijdstip in Weenen, zoodat het Junij werd eer de beide gevolmachtigden naar Londen konden vertrekken, terwijl de konferentiën eerst in Julij konden beginnen. De Engelsche onderhandelaars waren Castlereach en Canning.

Nadat men van beide zijden ontwerpen van een traktaat had ter tafel gebracht, werd dat der Engelschen tot leiddraad bij de onderhandelingen aangenomen, dewijl al de punten van geschil

daarin waren vermeld. Opmerking verdienen daarin de bepalingen dat het Britsch Goevernement Blitoeng zou afstaan aan Nederland, mits de vestiging van Singapoera niet werd betwist, waarvan evenwel zou worden afgezien, als Nederland Banka en Fultha in Bengalen afstond tot afbetaling der schulden aan Engeland.

Reeds bij het eerste punt, ruiling van Blitoeng voor Singapoera, werden de onderhandelingen geschorst, daar door de Nederlandsche gevolmachtigden de rechten van ederland en van zijnen vasal, den Sultan van Lingga, werden volgehouden, mede door overlegging van eenen brief van den Goeverneur-Generaal van der Capellen aan Lord Hastings, waarin dat punt werd behandeld. Van dezen laatste wachtte men in Engeland nadere inlichtingen, en ook moest omtrent de ruiling van grondgebied de meening gevraagd worden van de Direkteuren der Engelsche Oost-Indische Kompagnie. Dien ten gevolge stelden de Engelschen voor, de onderhandelingen te schorsen tot Oktober, en inmiddels de punten vast te stellen, waaromtrent men het eens was geworden. Deze waren: toelating der wederzijdsche onderdanen tot den handel in alle bezittingen, uitgezonderd in de Molukken, zoolang het specerijmonopolie er bleef bestaan; geen overeenkomsten zouden met inlandsche Vorsten worden gesloten, waarbij uitsluiting van anderen werd bepaald, terwijl de hiervoor noodige bevelen aan de autoriteiten zouden worden gegeven.

Misschien wilden Castlereagh en Canning ook ten opzichte van de kwestie van Singapoera door uitstel der behandeling het fait accompli nog nader bevestigen, of wel hoopten zij op eene wijziging van de publieke meening in Engeland, die toen zeer voor Singapoera was gestemd. Hoe het zij, de onderhandelingen werden niet op den bepaalden tijd hervat en voortdurend door de Engelschen op de lange baan geschoven, ofschoon daartoe herhaaldelijk voorstellen door het Nederlandsche Goevernement werden gedaan. Men was toch in Engeland ontevreden over de houding van Koning Willem I ten opzichte van den slavenhandel, en hield de zaak dus slepende, totdat den 25 Januarij 1823 in dit opzicht aan Engelands verlangen was voldaan, en daarmede de beletselen waren opgeheven tegen de verdere regeling der Oostersche belangen.

Inmiddels was men hier te lande omtrent het punt van Singapoera tot eenigzins andere gedachten gekomen en meer tot toegevendheid gezind geworden, dewijl men inzag dat de Engelsche Ministers

moeijelijk van hunne vordering konden afzien, daar het Engelsche volk dezen post als onmisbaar beschouwde voor den handel, en men, na den gunstigen uitslag der expeditie tegen Palembang in 1821, dezerzijds het behoud daarvan niet meer zoo noodig achtte voor het Nederlandsch prestige in den Archipel. Ook het geringe voordeel dat de vestigingen in Voor-Indië opleverden, maakte de Nederlandsche Regering geneigd om die af te staan, ten einde de afscheiding van de bezittingen der beide natiën zooveel mogelijk te bevorderen en daardoor alle moeijelijkheden, welke door gedurige aanraking der ondergeschikte ambtenaren konden ontstaan, te voorkomen; tevens hoopte men dezen afstand van bezittingen te doen strekken tot afbetaling der schulden, die men nog aan het Engelsche Goevernement zou kunnen hebben.

Toen nu de onderhandelingen in 1823 zouden worden hervat, werd Elout, die met Falck in 1820 gevolmachtigde was geweest, verhinderd als zoodanig wederom op te treden, dewijl hij inmiddels de betrekking van Minister van finantiën had aanvaard. Dien ten gevolge werden bij Koninklijk Besluit van 12 Junij als Nederlandsche gevolmachtigden benoemd Fagel, de gezant te Londen, en Falck, en als adviseur hun toegevoegd de kapitein C. P. J. Elout, adjudant van den Goeverneur-Generaal en sekretaris voor de inlandsche zaken, die zich toen met verlof in Nederland bevond. Nadat de Engelsche ministers Canning en Wijnn tot hetzelfde einde waren benoemd en zich in September bereid hadden verklaard tot onderhandelen, vertrokken Falck en kapitein Elout in November naar Londen. De Nederlandsche gezanten boden eene schets aan, waarin het punt van Singapoera werd opgegeven, en waardoor dus het grootste bezwaar om tot eene overeenkomst te geraken werd uit den weg geruimd. Tot vereffening van de finantiële kwestiën werden Falck en Wijnn afzonderlijk gekommitteerd. De laatste was niet zeer inschikkelijk; behalve dat hij alle dezerzijdsche vorderingen betwistte, bleef hij streng aan die der Engelschen vasthouden, vooral wat het Probolinggo-papier en het oud Bataviasch kredietpapier betreft. Terwijl de pretensiën der Engelschen een bedrag van £ 350000 beliepen, stelden de Nederlanders er eene som van £ 348000 tegenover, waaronder evenwel een aantal vorderingen, die geen anderen grond van bestaan hadden dan het verlangen om een zoo groot mogelijk ekwivalent tegenover het door de Engelschen ge-

eischte bedrag te stellen, en vooral om aan de bezittingen in Voor-Indië eene zekere waarde in geld te doen toekennen. Na veel onderhandelens eindigden de Engelschen met het voorstel, dat door Nederland £ 100000 zouden worden betaald en daarmede alles zou zijn afgedaan. De Nederlanders weigerden echter hierin toe te stemmen, zoodat de onderhandelingen op het punt waren van te worden afgebroken, doch ten slotte bewilligden de Engelschen in een ekwivalent ten behoeve van hun handel en scheepvaart. De Nederlandsche gevolmachtigden stelden als zoodanig voor den verkoop van eene zekere hoeveelheid specerijen (kruidnagelen, muskaatnoten en foelie) te Batavia aan Engeland, en openstelling van de baai van Tapanoeli op Sumatra en van Anjer op Java voor Britsche schepen, het laatste alleen als ververschingsplaats. De Engelschen namen hiermede genoegen, doch te 's Gravenhage had men er bezwaar tegen. De Minister Elout, die voortdurend werd geraadpleegd, was er vooral tegen, omdat hij door deze koncessiën weêr moeijelijkheden met Engelsche agenten vreesde en ook dewijl een onderzoek hangende was omtrent den verkoop van specerijen te Batavia, welks beslissing misschien ongunstig op de verhouding zou kunnen werken.

De Nederlandsche gevolmachtigden moesten dus hun voorstel terugnemen, tot teleurstelling van de Engelsche, die een aanbod van de Nederlanders om het slot van rekening op £ 50000 te stellen, nu ook verwierpen, waarna deze begrepen te moeten toegeven. Nadat men het over de belangrijkste punten eens was geworden, bleven nog eenige ondergeschikte kwestiën over, waaromtrent besloten werd, die niet in het traktaat op te nemen, doch in wederijds op te maken nota's te bespreken.

Zoo kwam eindelijk het traktaat van 17 Maart 1824 tot stand, en op denzelfden dag werden de bedoelde nota's overhandigd. De Hollandsche tekst van het traktaat met de nota's volgt als bijlage B. hierachter.

Het traktaat behandelt twee onderwerpen, de handel (artt. 6—7), de territoriale kwestiën (artt. 8—15) en de finantiële regeling (art. 16). Ofschoon Engeland bij dit traktaat zich geheel uit den Archipel terugtrok, wist het zich evenwel daar voordeelen te bedingen voor zijnen handel, waardoor deze altijd nog in staat is er voor de produkten der Engelsche nijverheid goede markten te vinden. Nederland verkreeg wel gelijke rechten in de Engelsche bezittingen, maar het is duidelijk dat de Nederlandsche handel

en scheepvaart, welke in die dagen zelfs niet in de eigen bezittingen tegen die der Engelschen waren opgewassen, onmogelijk met deze in de hunne konden mededingen.

Voor het territoriaal bezit had Nederland zeker veel gewonnen, daar Sumatra geheel door de Engelschen zou worden ontruimd, en de uitbreiding van het Nederlandsch gezag aldaar in dat opzicht geen hinderpalen meer zoude vinden, hetgeen, met het oog op de binnenlandsche onlusten, die nog in de Padangsche Bovenlanden heerschten, van veel belang was te achten. Ook het recht op Blitoeng werd erkend, en dus ook de aanwezigheid van den een of anderen Engelschen agent, die moeijelijkheden zou kunnen veroorzaken, aldaar onmogelijk gemaakt.

Overeenkomstig art. 1 was de bedoeling: regeling van den handel in Indië, vooral ten behoeve van de medekontrakterende partij. Het was nog niet zoolang geleden, dat in de Indische bezittingen slechts de eigen nationaliteit werd toegelaten, en dan nog wel de gepriviligiëerden onder haar, meestal tot kompagniën vereenigd. Werd, zoolang zij bestonden, slechts handel gedreven in het belang van deze lichamen, in de eerste helft dezer eeuw stond dat van den Staat, waaraan de bezitting behoorde, op den voorgrond, ofschoon in Engeland de Kompagnie nog steeds een belangrijk aandeel in den handel bleef behouden. Vreemde natiën werden wel tot den handel toegelaten, maar moesten daarom ook hoogere rechten betalen, welke in art. 2 van dit traktaat op niet meer dan het dubbele van dezelfde soort van goederen werden gesteld, en op 6 pCt., wanneer van de eigen natie geene rechten werden geheven. Dit beginsel was reeds door KK. GG. in hunne publikatie van 28 Augustus 1818 omtrent de in- en uitgaande rechten in Ned. Indië gehuldigd, zoodat geene veranderingen in de bestaande bepalingen aldaar noodig waren, hetgeen met die in de Engelsche bezittingen op de vaste kust van Indië en op Ceilon wel het geval was.

De letter van dit artikel geeft als maatstaf van het verschil alleen op de vlag, zoodat men niet gebonden was aan den oorsprong der waren en dus b. v. Nederlandsche goederen, aangevoerd met Nederlandsche schepen, kon belasten met 5 pCt. en met Engelsche schepen aangebracht met 10 pCt.; Engelsche goederen, met Nederlandsche schepen aangebracht, belast wordende met 10 pCt., kon men er 20 pCt. van heffen, indien zij met Engelsche schepen werden aangebracht. Of dit evenwel de geest van

het artikel was, valt te betwijfelen, daar de Engelschen, die hierbij vooral hunne katoenen goederen op het oog hadden, zoodanige bedoeling met dit artikel wel niet zullen hebben gehad, maar slechts hebben gedacht aan dubbele rechten van dezelfde soort van goederen, ofschoon moet worden erkend, dat zij in hunne koloniën dikwijls dezelfde toepassing volhielden. In Nederland hechtte men zich later, tot bescherming van de nationale nijverheid, aan de uitlegging naar de letter, vooral ook met het oog op den handel van Singapoera, waarmede men natuurlijk niet zeer was ingenomen. Echter was men later genoodzaakt aan de Engelschen, die evenzeer in het belang van hunne nijverheid niet meer dan het dubbele ook van hunne produkten wilden toestaan, hun zin te geven.

De belofte in art. 3, dat men geene overeenkomsten zou aangaan, waarbij de handel van de andere partij werd uitgesloten, doelde op onafhankelijke inlandsche Staten in den Indischen Archipel, zooals de woorden »Staat in de Oostersche zeeën" klaarblijkelijk moeten worden verstaan. Dit artikel had ook terugwerkende kracht door de bepaling, dat eenig artikel uit bestaande traktaten, 't welk zoodanige strekking had, zou worden vernietigd. Dien ten gevolge moest art. 6 van de door Raffles in 1818 met Atjih gesloten overeenkomst vervallen. terwijl die door Nahuys met Pontianak, Sambas en Mampawa gesloten, welke ook werden overgelegd, daarbij zeker gunstig afstaken. De in art. 4 gedane belofte van gestrenge bevelen aan de verschillende beambten tot eerbiediging der artt. 1, 2 en 3 zag mede op Raffles, wiens houding veelal aanleiding tot de moeijelijkheden had gegeven.

De wederzijdsche toezegging tot bestrijding van den zeeroof is alleen door de Nederlandsche Regering getrouw nagekomen, en de beschuldigingen, door Engelschen tegen haar ingebracht, zijn ten eenemale onwaar, zooals later blijken zal. De bepaling dat men geen nieuwe kantoren zonder machtiging der Regeringen in Europa zou vestigen (art. 6), werd in het traktaat opgenomen om dergelijke handelingen als die van Raffles te Singapoera, in het vervolg te voorkomen.

Op den vrijen handel in den Archipel werd de belangrijke uitzondering gemaakt, dat ten behoeve van het monopolie der specerijen (art. 7), de Molukken niet voor de Engelschen zouden openstaan. Er werd evenwel, op aandringen van de Engelsche gevolmachtigden, nog de nadere omschrijving bijgevoegd van »Ambon,

Banda en Ternate, met onmiddellijke onderhoorigheden," dewijl gezegd werd, dat er reeds door kooplieden van hunne natie handel werd gedreven op sommige eilanden en men hen daar dan niet zou kunnen weren. Te Batavia werden specerijen voor de behoefte in Indië verkocht, terwijl Engeland gedeeltelijk werd voorzien uit Benkoelen, waar de Kompagnie door verschillende middelen de teelt zeer aanmoedigde, zoodat dan ook na de overname door haar aan de eigenaars van gronden schadeloosstelling werd verleend.

Met art. 8 begint het tweede gedeelte van het traktaat, waarbij het territoriaal bezit der beide natiën wordt geregeld.

De afstand der posten in Voor-Indië, treurige overblijfselen van vroegere grootheid en macht aldaar, kon niet als eene groote opoffering worden beschouwd, vooral omdat de Engelschen weigerden de daaraan verbonden rechten, de levering van opium en salpeter in Bengalen, benevens de parelvisscherij van Tutikorijn, te erkennen, en er zelven ook weinig waarde aan schenen te hechten. De Nederlandsche gevolmachtigden beweerden, dat men, vermits de posten na den vrede van Amiens niet waren teruggegeven, tot den toestand van vóór 1795 moest terugkeeren, toen bepaaldelijk opium en salpeter tot een zekere hoeveelheid aan de Nederlandsche kantoren werden geleverd. De Engelschen hielden vol, dat dit slechts eene gunst was geweest, geen recht, dewijl zij Bengalen hadden veroverd en niet gebonden waren door vroegere toezeggingen van Groot-Mogols. Men was nu genoodzaakt ze zonder eenig, ook geldelijk, ekwivalent af te staan.

Volgens art. 9 zou Benkoelen aan Nederland overgaan, eigenlijk het eenig, maar zeker zeer belangrijk voordeel, dat het bij dit traktaat verkreeg, vooral ook door de bijgevoegde belofte, dat geen Britsch kantoor op Sumatra zou worden opgericht en geen traktaten met Vorsten enz. aldaar gesloten. Zeer ongaarne werd het fort Marlborough door de Engelsche Kompagnie afgestaan, daar zij zich veel beloofde van de opkomende specerijkultuur, hoewel de kosten van deze vestiging, vooral door toedoen van Raffles, zeer hoog waren. De aangevraagde uitvoer van peper werd door de Nederlanders niet veroorloofd, daar zij zooveel mogelijk alle aanraking met Engelsche agenten wilden vermijden.

In geheel dezelfde bewoordingen als art. 9, is vervat art. 10, dat den afstand van Malakka en onderhoorigheden aan Engeland bepaalt. Malakka was lang achtereen onder Engelsch gezag geweest en ook geheel Engelsch geworden; het was tevens een lastpost,

welks bloei door de nabijheid van Singapoera, dat veel gunstiger voor den handel gelegen was, onmogelijk werd gemaakt. De afstand van dezen post was dus voor Nederland geen opoffering.

De artikelen 11 en 12 regelden in gelijke bewoordingen de kwestiën van Blitoeng en Singapoera. De pretensiën der Engelschen op het eerste eiland waren, zooals vroeger is medegedeeld, gegrond op de weglating der woorden »en onderhoorigheden" achter Banka in art. 3 van de konventie van 13 Augustus 1814, en werden klaarblijkelijk slechts in den laatsten tijd zoo streng volgehouden om de protesten der Nederlanders tegen de bezetting van Singapoera te verzwakken. Dit was het moeijelijke punt ter beslissing, omdat de Engelschen, volgens hunne eigen erkentenis, geen schijn van recht konden aanvoeren, en hun belang alleen hen aan dezen eisch deed hechten. Daarom waren zij bij de eerste konferentie slechts dan genegen geweest om toe te geven, indien het hun 'gelukt ware een andere plaats ten oosten van Malakka voor eene vestiging te verkrijgen, voor 't geval Blitoeng bleek daarvoor niet geschikt te zijn. Later hadden zij eene geldelijke vergoeding aangeboden, doch men had dezerzijds de voorkeur gegeven aan grondgebied, dewijl dit bij de inlandsche Vorsten meer indruk zou maken. De Nederlanders zouden nu genoodzaakt zijn den Sultan van Lingga te bevredigen, wiens gebied van Djohor en Pahang, als onderhoorigheid van Malakka, aan de Engelschen kwam en dus door hem zou moeten worden ontruimd. Immers hij kon niet tegelijkertijd zijn vasal van de Engelsche en van de Nederlandsche kroon, terwijl hij bovendien Singapoera verloor. Ten einde hem voor verdere dergelijke grepen in zijn Rijk te vrijwaren, maar vooral om eene geregelde afscheiding van het gebied der beide natiën te verkrijgen, werd door de Nederlandsche gevolmachtigden voorgesteld om hiertoe een denkbeeldige lijn te trekken van 6° N. B. in de Straat van Malakka tot aan het einde van die van Singapoera, doch de Britsche plenipotentiarissen verkozen eene geografische aanduiding. Men had uit Indië nog voorgesteld om de lijn zoo te verlengen, dat ook Borneo aan de Nederlandsche zijde werd gebracht, doch men achtte het hier gevaarlijk daarmede voor den dag te komen en de aandacht der Engelschen er op te vestigen, vooral omdat zij op het noordelijk gedeelte, waar de Nederlanders nooit waren geweest, aanspraken uit de vorige eeuw konden laten gelden. Met het oog op latere gebeurtenissen zou dit overigens niet onverkieslijk zijn geweest, schoon de geest

van het traktaat zeker eene Engelsche vestiging op dat eiland zou verbieden, als zijnde dit juist aangegaan met het doel om gemeenschappelijk grondbezit te voorkomen. Volgens de letter van het traktaat verbond Engeland zich slechts bij het tweede gedeelte van art. 12 om geen kantoren op de eilanden ten zuiden van Straat Singapoera op te richten, en zou het dus wel geoorloofd zijn dit overal elders, waar het Nederlandsch gezag niet rechtstreeks wordt uitgeoefend, te doen, eene verklaring, die dan ook in 1845 door Lord Aberdeen is vastgehouden.

De termijn van overlevering was bepaald op 1 Maart 1825, hoewel die bepaaldelijk voor Benkoelen langer heeft geloopen. De tweede alinea van art. 13 werd er bijgevoegd om alle reklames, die bij de overdracht in 1816 zooveel onaangenaamheden hadden veroorzaakt, te voorkomen.

Opmerking verdient nog art. 15, waarbij men zich weêrkeerig verbond, de afgestane bezittingen aan geen andere mogendheid over te dragen; als zij verlaten werden, zouden zij onmiddellijk den vroegeren bezitter toevallen.

Ten slotte blijft nog art. 16 ter bespreking over, waarin vastgesteld werd de betaling der geldelijke vergoeding van £ 100000 aan Engeland. Bij de onderhandelingen, die natuurlijk vooral de kwestiën betroffen welke bij de konventie van 24 Junij 1817 onbeslist waren gebleven, stelden de Nederlanders zich op het standpunt, dat de Engelschen een groot deel der bezittingen slechts als administrateurs hadden bezeten, dewijl het bezit niet door een overeenkomst was gewettigd; terwijl de Engelschen daarentegen volhielden, dat zij ze hadden veroverd, en vooral Java grootendeels zonder kapitulatie in hunne handen was gekomen. Reeds is de afloop daarvan medegedeeld.

De ratifikatie van dit traktaat had plaats den 30 April door de Engelsche, en den 2 Junij door de Nederlandsche Regering, terwijl de daarvoor noodige wetten werden aangenomen den 17 en 18 Junij.

In de nota, die op denzelfden dag dat het traktaat werd geteekend, door de Engelsche gevolmachtigden werd overgegeven, erkenden zij dat de nu bijgelegde oneenigheden voor een groot deel gevolgen waren van de handelingen van ondergeschikte ambtenaren, die naijver en verdenking hadden verwekt. Ook namen zij met genoegen akte van de verklaring, dat voor den Archipel geen uitsluitende handel meer werd verlangd, terwijl zij

tevens de moeijelijkheid erkenden om deze vrijheid terstond in te voeren op de plaatsen waar een systema van uitsluiting lang was gevestigd geweest, en waarom zij dan ook in de uitzondering ten behoeve der Molukken toestemden. Ten aanzien van den handel met inlandsche Staten erkenden de Engelschen, dat het traktaat van 1819 met Atjih strijdig was met art. 3 van het onderhavige; zij beloofden hierin verandering te brengen, doch drukten tevens de hoop uit, dat van Nederlandsche zijde geen vijandige maatregelen tegen dat Rijk zouden worden genomen, en de belangen van de inlanders in Benkoelen, die slechts onlangs op nieuw waren geregeld, niet zouden worden uit het oog verloren, terwijl zij van hunne zijde hetzelfde voor Malakka beloofden.

In hun antwoord brachten de Nederlandsche gevolmachtigden lof toe aan de goede gezindheid der Engelschen, bij het hervatten der onderhandelingen gebleken, en verklaarden ten opzichte der nieuwe bezittingen zoo schikkelijk mogelijk te zullen handelen; zelfs wilden zij de verzekering geven, dat Atjih niets van zijne onafhankelijkheid zou verliezen, en dus in dezelfde verhouding kon blijven als tot dien tijd, opdat ook voor handel en scheepvaart dezelfde veiligheid zou blijven bestaan. De overeenkomsten en de regeling van de verhouding der inlanders tot het bestuur in Benkoelen zouden worden geëerbiedigd, behoudens het recht om met goedvinden der partijen andere voorwaarden voor de bestaande in de plaats te stellen. De welwillende gezindheid der Engelschen was te wel gebleken, om nog op het geven van zulke bepaalde bevelen omtrent de overgave van Benkoelen c.a. aan te dringen, daar geen grond voor onzekerheid overbleef, en zij hoopten dus slechts dat de agenten, die met de uitvoering in Indië zouden worden belast, daarbij met het noodige gevoel van billijkheid zouden te werk gaan, en dat met het onderhavige traktaat alle geschillen tusschen de beide natiën zouden zijn uit den weg geruimd.

In de rede, waarmede Canning het traktaat in het parlement verdedigde, sprak hij een veroordeelend vonnis uit over de ondergeschikte agenten der Oost-Indische Kompagnie, die in hnn ijver zoover waren gegaan van zonder volmacht verdragen te sluiten, die nu moesten worden ingetrokken. Vooral deed hij uitkomen, dat Engeland, enkel tegen den afstand van Benkoelen, de bezittingen der Nederlanders in Voor-Indië, Malakka en Singapoera, benevens den vrijen handel in den Archipel had verkregen,

en dus in alle opzichten tevreden mocht zijn. Ook in Nederland was men dit, gelijk bleek uit de beraadslagingen over het ontwerp van wet, waarbij de afstand van grondgebied werd voorgesteld en waartegen zich geen enkele stem in de Tweede Kamer verhief.

Zoo bleef dan het traktaat van 1824 het richtsnoer voor onze verhouding tot Engeland in den Indischen Archipel. Ofschoon het niet gelukte alle moeijelijkheden te voorkomen, bleven de betrekkingen vredelievend. De nabijheid van Singapoera gaf vooral aanleiding, dat kooplieden aldaar in bijna ieder traktaat dat door de Nederlandsche Regering werd gesloten, een gevaar voor hunnen handel zagen, ook omdat deze zich streng hield aan de letterlijke uitlegging van art. 3, ter bevordering van de nationale nijverheid. In 't bijzonder op Sumatra, waar wij evenwel volgens het traktaat de handen geheel vrij hadden, werd elke daad met naijverige oogen gadegeslagen, totdat onlangs een nader traktaat daaraan een einde heeft gemaakt.

HOOFDSTUK VII.

HET BESTUUR VAN DEN GOEVERNEUR-GENERAAL VAN DER CAPELLEN TOT AAN HET UITBREKEN VAN DEN OORLOG OP JAVA. JANUARIJ 1819—JULIJ 1825.

Een der eerste regeringshandelingen van van der Capellen was het ondernemen van eene reis over Java, ten einde zich met den toestand van land en volk voldoende bekend te maken. Hij bezocht bij die gelegenheid ook de beide Vorsten Pakoe Boewônô IV van Soerakarta en Amengkoe Boewônô IV van Djokjokarta. Alles werd in tamelijk gunstigen toestand gevonden, en gedurende de eerste zes jaren van het bestuur van dezen Landvoogd werd de rust er niet op ernstige wijze verstoord.

In 1820 deed zich eene moeijelijkheid voor te Soerakarta, waar de Soesoehoenan, tijdens eene afwezigheid van den resident, aan de regenten liet bekend maken, dat hij wederom in zijne oude rechten van vóór 1812 was getreden. Onmiddellijk nadat hiervan door den assistent-resident was bericht gegeven, werd Nahuys, de resident van Djokjokarta, naar Soerakarta gezonden, en het gelukte dezen, den Soesoehoenan tot het intrekken van zijne bekendmaking te doen besluiten, en werd nu de zaak voorgesteld alsof de Rijksbestierder alles geheel verkeerd begrepen had. Zeer spoedig daarna overleed de Soesoehoenan en werd hij vervangen door zijn oudsten zoon als Pakoe Boewônô V.

Nadat het jaar 1821 rustig was voorbijgegaan, vertoonde zich in het begin van 1822 eene rooverbende in de residentie Kadoe, die echter door de krachtige en snelle maatregelen van de residenten Le Clerq en Nahuys weldra werden uiteengedreven, terwijl de Pangeran Dipô Sônô van Djokjokarta wegens oproerige gezindheid werd verbannen.

Ook ontstonden er in September van dat jaar onlusten in Ban-

tam, verwekt door zekeren Moerad, welke echter na het sneuvelen van dit hoofd weldra werden gestild.

Een tweede reis over Java werd door den Goeverneur-Generaal in 1822 ondernomen, en bij die gelegenheid een naauwkeurig onderzoek gelast naar de meer en meer toenemende landverhuringen in de Vorstenlanden. Reeds op de vroegere reis was gebleken, dat de Vorsten en vele grooten, landen, waaruit zij hunne inkomsten trokken, op lange termijnen aan Europeanen en Chinezen met aanzienlijke voorschotten hadden verhuurd, die er koffijplantages en indigofabrieken op hadden aangelegd. Vooral was deze zaak begunstigd door Nahuys, die zelf het land Bedôjô tegen een nominale huur van 25 sp. m. van den Sultan had verkregen.

In het laatst van dit jaar (6 December) begon met den dood van Sultan Amengkoe Boewônô IV, wiens tweejarige zoon als Amengkoe Boewônô V op den troon werd geplaatst onder voogdij van het Goevernement, de reeks van gebeurtenissen, die later als oorzaken werden beschouwd van den oorlog op Java. De uitoefening van die voogdij werd opgedragen aan twee lichamen: de regering werd gevoerd door den Rijksbestierder, onder toezicht van den resident, bij wien tevens het rijkszegel berustte; de eigenlijke voogdij met het bestuur binnen den kraton en het beheer over het inkomen van 100,000 sp. m. door het Goevernement toegelegd, werd uitgeoefend door de moeder en grootmoeder van den Sultan, de Ratoes Kentjônô en Agoeng, benevens zijn oom Pangéran Dipô Negôrô en zijn oudoom Mangkoe Boemi. Dipô Negôrô was niet de man, om met zoodanige regeling, vooral om de groote macht die den Rijksbestierder was toegekend, ingenomen te zijn, terwijl de resident Smissaert, die weldra Nahuys verving, bleek niet tegen de moeijelijkheden, welke eerlang aan dit Hof ontstonden, opgewassen te zijn.

In September 1823 overleed ook reeds de kortelings opgetreden Soesoehoenan Pakoe Boewônô V; en daar hij geen zoon uit een Vorstin geboren naliet, werd zijn oudste zoon van den tweeden rang, Raden Mas Saperdan, eerst tot kroonprins en vervolgens tot Soesoehoenan verheven onder den naam van Pakoe Boewônô VI.

Reeds waren toen de moeijelijkheden op Java wegens de zaak der landverhuringen begonnen. Nadat deze de aandacht der Regering hadden getrokken, en een onderzoek was gelast, werd bij aanschrijving aan den resident in de Vorstenlanden het verhuren van landen voorloopig verboden, totdat den 6 Mei 1823 het beruchte

besluit verscheen, waarbij alle verhuringen voor langer dan drie jaren en met meer dan zes maanden voorschot aangegaan, als strijdig met nimmer opgeheven bepalingen geheel werden verboden, en de reeds bestaande met 31 Januarij 1824 voor vernietigd werden verklaard. Deze maatregel had dus een terugwerkende kracht, benadeelde de belanghebbende partijen, zoowel huurder als verhuurder, in de hoogste mate en werd daardoor willekeurig en hard, ja onrechtvaardig, dewijl de Regering des bewust den toestand langen tijd had toegelaten zonder tusschenbeide te treden. Het zal dan ook later blijken, welke treurige gevolgen hieruit zijn voortgevloeid. De Vorsten waren ontstemd, dewijl zij de toestemming der residenten steeds voor eene goedkeuring van het Goevernement hadden gehouden; de inlandsche grooten, die hunne apanage-landen hadden verhuurd en voorschotten ontvangen, welke zij reeds hadden verteerd, werden nu om terugbetaling van deze en om vergoeding voor de op hunne landen gemaakte kosten door de huurders aangesproken, welke zich op hunne beurt bedrogen zagen in hunne verwachting van goede winsten op hunne eigene of opgenomen kapitalen te zullen behalen en die nu grootendeels verloren waanden.

De hierdoor ontstane moeijelijkheden bewogen de Regering eene kommissie te benoemen tot regeling der schadeloosstellingen, welke in Augustus 1824 een rapport uitbracht, waarvan de strekking was, dat in Soerakarta de koffij tot betaling der schadevergoedingen zou strekken, en dat dit in Djokjokarta in geld zou geschieden. Tevens werd voorgesteld dat de distrikten Djabanrangkah en Karang-Kobar door het Goevernement in pacht zouden worden genomen, ten einde de Vorsten door de jaarlijksche pachtsom te gemoet te komen.

Ofschoon in vroeger en later tijd veel ten gunste van de landverhuringen is aangevoerd, kan niet worden ontkend, dat daartegen bijna dezelfde gronden bestaan, zij het dan in mindere mate, als tegen het partikulier landbezit. Ook hierbij had een afstand van soevereiniteitsrechten aan bijzondere personen plaats, aan wie tevens feitelijk de bevolking, als aan den grond verbonden, werd overgedragen. Kan het niet als eene gezonde en goede regeerkunst worden beschouwd, traktementen door afstand van land en volk uit te keeren, hoeveel te minder nog, wanneer de daarbij verkregen rechten worden verhuurd. Al kan dus op gunstige uitkomsten worden gewezen, het beginsel waarop de landverhuring berust, is

verkeerd, en alleen die gunstige uitkomsten en andere dieper liggende redenen kunnen haar eenigermate wettigen. De wijze echter, waarop de intrekking der verhuringen onder van der Capellen werd gelast, verwekte zoo algemeen afkeuring, dat die zich niet alleen tot die intrekking zelve bepaalde, maar zelfs ten gevolge had, dat het stelsel der landverhuringen meer voorstanders verkreeg, terwijl eindelijk later in hare herstelling een goed middel werd gevonden om uit de moeijelijkheden, die de intrekking had veroorzaakt, te geraken.

Het reeds genoemde besluit van 6 Mei 1823 was evenwel geen op zich zelf staande maatregel, maar behoorde tot een reeks van handelingen, waarin men later grond vond van der Capellen te beschuldigen van te zijn afgeweken van de liberale beginselen, door de KK. GG. in het regeringsreglement van 1818 neërgelegd. Daartoe behoorden ook de bepalingen ten behoeve van de Preanger-regentschappen. Zoo werd in 1820 aan de Chinezen het verblijf in deze residentie ontzegd, en in 1821 ook aan Europeanen zonder schriftelijke vergunning van den resident. Sedert 1820 werd deze betrekking aldaar bekleed door den Baron Robert van der Capellen, die vele misbruiken beteugelde en vooral streefde naar beperking en afschaffing van het gebruik der opium, waarvan ten slotte de invoer bij besluit van 3 December 1824 geheel werd verboden. Tevens werd het Europeesch landbezit in deze residentie als nadeelig beschouwd, en werden daarom de landen, tijdens Raffles verkocht, wederom teruggenomen. Een van deze, Soekaboemi, gaf aanleiding tot groote onaangenaamheden tusschen de Regering en de eigenaars, daar de laatsten beweerden door allerlei hun aangedane kwellingen tot den afstand te zijn gedwongen geworden. Het betrof hier wederom de vraag, of de eigenaars verplicht waren de koffij aan het Goevernement tegen den in de Preanger-regentschappen bepaalden prijs te leveren, welke vraag de Regering bevestigend, de eigenaars ontkennend beantwoordden. Zij hadden zelfs een Koninklijk Besluit ten hunnen behoeve weten te verkrijgen, waarbij de voor hunne koffij te betalen prijs belangrijk werd verhoogd. De Indische Regering weigerde echter dit besluit ten uitvoer te leggen, zoodat de eigenaars van Soekaboemi later gedurig op schadevergoeding aandrongen.

Vooral het besluit van 20 Mei 1823, dat voor Europeanen het reizen zeer bemoeijelijkte en verblijf in de binnenlanden alleen toeliet op de hoofdplaatsen der residentiën, bewees dat de Indische

Regering eene uitgebreide vestiging van Europeanen niet wenschelijk achtte voor de belangen van den inlander en van den Staat, ook omdat deze daardoor gevaar liep, de voordeelen, die hij van de kultures trok, te verliezen.

De Regering ging er daarom ook toe over gehoor te geven aan het voorstel der kommissie en de distrikten Karang-Kobar en Djabanrangkah zelve van den Soesoehoenan en Sultan in pacht te nemen. In Djokjo zag men daarin echter eene daad van overweldiging en eene voorbereiding tot het in bezit nemen van het geheele gebied der Vorstenlanden, zoodat de daar reeds bestaande ontevredenheid nog vermeerderde. Ofschoon het Goevernement zich aanvankelijk wel eenigzins verontrustte over den toestand van Midden-Java, schijnt die ongerustheid toch later geweken te zijn, waartoe de rapporten der Nederlandsche ambtenaren, die van hunnen invloed blijkbaar te hooge gedachten hadden, veel zullen hebben bijgedragen.

Bij de overname der bezittingen op de Westkust van Sumatra in 1819, welke bestonden uit de posten Padang, Priaman, Poëloe Tjinko en Ajer Hadji, werd alles er geheel Engelsch gevonden, en was ook de handel geheel in de handen dezer natie. Eenige moeijelijkheid ontstond over Ajer Bangis, dat de Engelschen weigerden over te geven, omdat deze post reeds in 1792, na door de Nederlanders verlaten te zijn, door hen was in bezit genomen. Raffles liet er evenwel plotseling de vlag strijken, maar toen du Puy den post wilde bezetten, weigerden de Engelsche ambtenaren te vertrekken. Weldra werd echter deze zaak geregeld. De rechten van het Goevernement op meer grondgebied dan de posten zelven, waren zeer onzeker, ja werden zelfs door de inlandsche hoofden geheel ontkend, toen Raffles in 1818 deze streken en ook de Bovenlanden, waar waarschijnlijk nog geen Europeaan was geweest, bezocht. In elk geval werd er vroeger door den eersten ambtenaar der Kompagnie eene zekere heerschappij uitgeoefend als stedehouder van den Vorst van Menangkabaoe, doch deze laatste waardigheid bestond, ten gevolge der gebeurtenissen in de Bovenlanden, in 1819 niet meer. In het laatst van dit jaar kwamen onlusten in de Benedenlanden nabij Priaman voor, waartoe het invoeren van het zoutmonopolie en van de amfioenpacht aanleiding zoude hebben gegeven, doch na eenige schermutselingen werden zij in Februarij gedempt. Kort daarna echter werd het Goevernement betrokken in de gebeurtenissen in

de Bovenlanden, tot wier recht verstand het noodig is eenige jaren terug te gaan.

Ofschoon de Islam ook onder de Maleijers van de Padangsche Bovenlanden, de hoofdzetel van het Menangkabaoesche Rijk, algemeen was aangenomen, waren er toch vele oorspronkelijke, met dat geloof strijdige instellingen en gewoonten in zwang. Niettemin werd de bedevaart naar Mekka door velen ondernomen, zonder dat door hen iets tot verandering schijnt te zijn aangebracht, totdat in het begin van deze eeuw drie bedevaartgangers uit de Bovenlanden, Hadji Miskin, Hadji Soemanik en Hadji Piabang [1]) uit Arabië terugkeerden, waar zij vermoedelijk getuigen waren geweest van de hervormingen der Wahabieten, en daardoor opgewekt werden om ook in hun vaderland het vele, dat met den Islam streed, te hervormen. Na hunne terugkomst verklaarden zij zich dan ook tegen de hanengevechten en het gebruik van opium, en drongen aan op het getrouw verrichten der vijf dagelijksche gebeden. In Agam vonden zij weldra aanhang, toen Toewankoe nan Toewa en Toewankoe nan Rintjèh hunne partij kozen. De eerste was het hoofd der gematigden, de andere van de heethoofden, die de hervormingen met geweld wilden doorzetten en weldra de overhand verkregen. Deze gingen in hunnen bekeeringsijver verder dan de eerste hervormers, en eischten, behalve hetgeen deze hadden verlangd, van hunne volgelingen ook nog geheele onthouding van tabak, siri en sterke dranken, alsmede van het tandenslijpen, de hanengevechten en dobbelspelen. Zij schreven tevens voor de mannen het scheren van het hoofd en het dragen van tulbanden, alsmede het laten groeijen van den baard als verplichtend voor, en voor de vrouwen het dragen van lange kleeding en van sluijers. Toewankoe nan Rintjèh ontzag zijne eigene familie zelfs niet, maar doodde de zuster zijner moeder, die tabak had gebruikt. Zoo vestigde zich door geweld en onderdrukking deze nieuwe sekte, die eerlang bekend werd onder den naam van Padrisekte, van padri of padre, een uit het Portugeesch overgenomen woord, dat priester beteekent, terwijl zij ook orang poetih, witte menschen, werden genoemd naar hunne witte kleeding, waardoor zij zich van de overige steeds donker gekleede Maleijers onderscheidden en ook figuurlijk de reinheid van hun

[1]) Hadji beteekent bedevaartganger, en is de eeretitel van hen, die naar Mekka zijn geweest.

geloof moest worden uitgedrukt. Bondjol werd de hoofdzetel en leerschool van de sekte, en een zekere Toewankoe Imam stelde er zich zeer op den voorgrond. Grooten tegenstand ondervonden de Padris in Tanah Datar, dewijl de leden der Menangkabaoesche Vorstenfamilie daar gevestigd waren en zich tegen hen verklaarden. Toen de Vorsten echter op eene zamenkomst met hen te Kota Tengah verschenen, werden zij er onverwacht wegens godverzaking en zedeloosheid des doods schuldig verklaard en met hunne volgelingen en familie ter dood gebracht; slechts één hunner, Radja Moening, ontkwam en vlugtte naar Kwantan.

Hierdoor zegevierden de Padris ook in Tanah Datar, en was de macht der Vorsten van Menangkabaoe geheel vernietigd. De meeste bloedverwanten en leden van de aristokratie namen de vlucht, waarvan sommigen zich op Padang vestigden. Toen nu Raffles in 1818 aldaar aankwam, vervoegden zij zich bij hem om bijstand tegen de Padris te vragen. Zich echter niet gaarne zonder nader onderzoek in de geschillen der Maleijers willende mengen, bepaalde hij er zich toe te Samawang een post van 12 man te vestigen, die echter later tot 80 werd vermeerderd, doch bij de komst der Nederlanders werd ingetrokken.

Daarop wendden de Maleische hoofden, waaronder er waren, die zich als gevolmachtigden van Radja Moening en zijne gescheidene vrouw, Toewankoe Gadis, welke mede aanspraak op de opvolging had, voordeden, zich tot den resident du Puy; daar deze eenigzins huiverig was om zich in de inlandsche zaken te mengen, zond hij wel in April 1820 12 man naar Samawang, doch riep ze reeds in Julij terug.

De Maleische hoofden drongen nu op nieuw aan op hulp tegen de Padris, waartegenover zij den afstand beloofden van alle landen van het Menangkabaoesche Rijk aan het Goevernement. Zoodanige toezegging, die, in strijd met de aangenomen gewoonte, buiten de bevolking was omgegaan, ging hunne bevoegdheid geheel te buiten, zoodat de afstand dan ook nooit door de Maleijers werd erkend. Toen nu de resident machtiging had bekomen tot het bezetten van Samawang, werd den 10 Februarij 1821 met 14 hoofden eene overeenkomst in bovenbedoelden zin gesloten en den 18 Samawang op nieuw bezet. De bevolking zag dit geheel onverschillig aan en niemand scheen geneigd het Nederlandsch gezag voortaan als hoogste macht aan te nemen. Een aanval op Soli-ajer opende den krijg met de Padris, die in September zelfs een aanval op

Samawang deden. Nu werd het noodig geoordeeld het garnizoen op de Westkust te versterken en als bevelhebber daarover gezonden de Luitenant-Kolonel A. T. Raaff, die in December te Padang aankwam en weldra zich aan het hoofd van 400 man in de Bovenlanden bevond, ten einde den Padris de kracht der Nederlandsche wapenen te doen gevoelen en het nieuw verkregen gezag te bevestigen. Een aantal Maleijers voegden zich als hulptroepen bij hem, doch het bleek weldra, dat men op hunnen bijstand slechts dan kon rekenen, wanneer de overwinning verzekerd was. Na eenige gevechten van minder beteekenis, rukten de troepen Tanah Datar binnen, waarna van 1 tot 4 Maart hardnekkig tegen een groote overmacht der Padris bij Goerong werd gestreden, tengevolge waarvan zij uit hunne verschansingen werden verdreven en de hoofdplaats Pagarroejong bezet. De Padris brachten nu, onder Toewankoe Pasaman, hun hoofdzetel naar Lintau over, welk landschap door een bergketen van Tanah Datar was gescheiden, zoodat Raaff te vergeefs trachtte daarin door te dringen.

Op deze onderwerping van Tanah Datar, waar weldra op Batoe Sangkar het fort van der Capellen werd aangelegd, volgde die van een aantal omliggende gewesten, waar men een geregeld bestuur met eenige centralisatie trachtte in te voeren door van tijd tot tijd eene vergadering van hoofden te beleggen.

Niettegenstaande den geringen bijval der bevolking en de moeijelijkheden van het terrein, was het dus in korten tijd gelukt vasten voet in deze nieuwe bezitting te verkrijgen, doch het bleek eerlang, dat het behoud daarvan nog veel bloed moest kosten. Reeds het gemis van goede wegen in die streken maakte het moeijelijk aldaar met Europesche troepen te opereren, doch bovendien had ieder landschap zijne eigen verschansing, bestaande in eene borstwering van belangrijke dikte met een heg van doornbamboe (aoer-aoer) beplant, waaraan zelfs kanonkogels weinig schade konden toebrengen.

Gedurende den loop van 1822 werd nu voortdurend gestreefd naar onderwerping van omliggende gewesten en verdrijving van de Padris, dat niet gelukte dan na menig hardnekkig maar roemrijk gevecht, en men slaagde er in Pagarroejong, Tandjong-Alam en Goenong voortdurend bezet te houden. De hoofden die door het wapengeweld in hun gezag waren hersteld, gaven zich echter aan allerlei buitensporigheden over, zoodat Raaff zelfs genoodzaakt

was eenige van de aanzienlijkste uit de Bovenlanden te verwijderen.

Raaff was van meening, dat de onderwerping van Lintau onvermijdelijk was om de rust te verzekeren, en vroeg daarom aanzienlijke versterking van Batavia, welke in Februarij 1823 te Padang aankwam, zoodat er thans eene macht van 600 man beschikbaar was, terwijl men daarbij rekende op 1200 man Maleische hulptroepen. Het voornemen bestond om over den Marapalm in Lintau binnen te dringen, doch deze doortocht was door de Padris zoo geducht versterkt, dat herhaalde aanvallen telkens werden afgeslagen, en ook het geschut, dat men met ontzaggelijk veel moeite derwaarts had gebracht, geen uitwerking deed.

Raaff zag nu in, dat op dit terrein, waar de grond bovendien door aanhoudende regens was doorweekt, slechts ten koste van veel bloed met goed gevolg zou kunnen worden gestreden, en daar de verliezen reeds aanzienlijk waren, achtte hij zijn macht daarvoor niet meer voldoende, zoodat hij tot den terugtocht overging (17 April), waarbij hij vier stukken geschut in handen van den vijand moest laten.

Door dezen tegenspoed was Raaff genoodzaakt zich te bepalen tot een defensive houding, ten einde te beletten, dat de Padris in de Benedenlanden doordrongen of de gemeenschap der posten onderling afsneden. Inmiddels werd hij naar Batavia ontboden om inlichtingen te geven, en het bevel over de troepen in de Bovenlanden werd opgedragen aan majoor Laemlin, die met kapitein Bauer herhaaldelijk de Padris met goed gevolg bestreed.

Den 4 November 1823 werd Raaff benoemd tot resident van Padang en onderhoorigheden, en tot bevelhebber der troepen aldaar, terwijl hem werd gelast alleen dan aanvallend te werk te gaan, wanneer de belangen van het Goevernement dit dringend geboden. Een reglement voor het beheer van de bezittingen ter Westkust werd den 14 daaraanvolgende vastgesteld. De residentie werd verdeeld in twee hoofdafdeelingen, Padang en Menangkabaoe, ieder onder een hoofdregent, en in vier regentschappen; over Menangkabaoe werd de wettige afstammeling van het voormalig Vorstengeslacht tot hoofdregent aangesteld. Het reglement schreef tevens eene grondbelasting met jaarlijkschen dorpsaanslag op de wijze der landrente van Java voor, doch de onuitvoerbaarheid daarvan bleek zeer spoedig.

Kort na Raaffs terugkomst te Padang, werden door tusschenkomst van den assistent-resident van den Berg, onderhandelingen

met de Padris van Bondjol aangeknoopt, met het gevolg, dat den 22 Januarij 1824 een vredesverbond met hen te Masang werd gesloten. Dit verbond was echter ongelukkig slechts van korten duur, want toen men, na vergeefsche meer vreedzame pogingen, overging tot een aanval op Kota-lawas, en Toewankoe Damasiang zich ten gevolge daarvan onderwierp, werd dit door de Padris als een vredebreuk beschouwd en de akte door hen teruggezonden.

Reeds den 17 April 1824 overleed Raaff, na in eene korte maar schitterende loopbaan het Nederlandsch gezag in de Bovenlanden van Sumatra te hebben gevestigd.

Gedurende het overige gedeelte van dit jaar werd met de Padris voortdurend geschermutseld zonder belangrijke gevolgen van weêrszijde, totdat den 24 December de nieuw benoemde resident en militaire kommandant H. I. J. L de Stuers, Luitenant-Kolonel bij het Indisch leger, te Padang aankwam. Uit het onderzoek van dezen ambtenaar bleek aldra, dat van de invoering van het reeds vermelde reglement nog niets was gekomen, dewijl een groot gedeelte van het grondgebied nog door de Padris was bezet.

Daar het Goevernement zeer verlangde een einde aan den oorlog te zien, was in dien zin de instruktie van de Stuers ingericht, die nu tot stelsel aannam om de Maleijers hun eigen land te laten verdedigen, door de kommandanten der verschillende posten, die met elkander een boog vormden, te gelasten niet verder te ageren dan op een kanonschot afstands; tevens werden de forten in beteren toestand gebracht, en distrikts- en dorpshoofden benoemd tot handhaving der orde.

Ook in Padang zelf werd een en ander gedaan tot verbetering van den toestand en tot betere inrichting van het bestuur; het rechtswezen werd op nieuw geregeld en een landraad ingesteld, zamengesteld uit inlandsche hoofden met een gegradueerd rechter als voorzitter.

In het eerst schenen de Padris de meerdere vredelievendheid van het bestuur voor zwakheid te houden, zoodat zij in den loop van het jaar 1825 niet alleen de Maleijers, maar ook Nederlandsche posten aanvielen, ja de gemeenschap tusschen de Beneden- en Bovenlanden door den bergpas van Ambatjang bedreigden. Terwijl het gelukte hen overal af te slaan, had men wederom te kampen met ontevredenheid der Maleijers zoowel over gedane benoemingen van hoofden, als over de belasting op pasars, de opiumpacht enz., zoodat zelfs Batipoe afviel.

Inmiddels wist de Stuers onderhandelingen met de hoofden der Padris aan te knoopen door tusschenkomst van een Arabier, Saïd Salimoe'l Djafried, die in November 1825 een gezantschap van Padrihoofden op Padang bracht, met wie eene overeenkomst werd gesloten, bepalende, dat men verder geen oorlog zou voeren en dat de hoofden zouden worden erkend door het Goevernement, 't welk de toezegging deed, zich buiten geloofszaken te zullen houden.

Bij die hoofden waren echter niet die van Bondjol, en weldra kwamen er ook oneenigheden onder de Patris zelven, dat er toe medewerkte om de eerstvolgende jaren betrekkelijk rustig te maken, daar de in het midden van 1825 op Java uitgebroken opstand ook het Goevernement noodzaakte om bij het stelsel van onthouding te blijven volharden.

In April 1825 was de Stuers kommissaris geweest voor de overname van Benkoelen en verdere Engelsche posten ter Westkust, waaronder Tapanoeli en Natal. De wijze waarop het bestuur aldaar was ingericht, werd voor het Nederlandsch Goevernement te kostbaar geacht, zoodat er allengskens eene belangrijke vermindering in civiel en militair beheer werd aangebracht. De door Raffles met aanzienlijke kosten tot eenigen bloei gebrachte vestiging ging daardoor zeer achteruit.

In Palembang, waar in 1818 Sultan Mahmoed Badroe'd'din ten derdenmale den troon had beklommen, was het schijnbaar rustig, doch reeds was de verhouding tusschen Muntinghe en dezen Vorst spoedig eenigzins gespannen. Gedurende eene afwezigheid van Muntinghe in de binnenlanden, waar zich bij voortduring een Engelsch detachement ophield, maakte de Sultan alles gereed tot uitvoering van zijne plannen, door een aantal hoofden tot zijne belangen over te halen en gewapende benden te verzamelen. Zoodra Muntinghe dit bij zijne terugkomst op de hoofdplaats vernam, eischte hij gijzelaars van den Sultan, die dit in Junij 1819 beantwoordde door een aanval op het door geen versterking gedekte garnizoen. Wel werd die aanval afgeslagen, doch evenzeer werd door de Nederlandsche troepen te vergeefs getracht den kraton te bemachtigen. Nu werd het raadzaam geacht Palembang te verlaten en op Banka versterking af te wachten, terwijl de oorlogsschepen aan den mond van de Soensang post vatten. Muntinghe begaf zich naar Java om inlichtingen te geven, en aldaar werd besloten een eskader met landingstroepen onder bevel van

den Schout-bij-Nacht Wolterbeek tegen Palembang uit te zenden. Den 22 Augustus zeilden de schepen van Batavia, doch toen men te Mentok kwam, bleek het dat Sultan Badroe'd'din ook op Banka onlusten had verwekt, zoodat den 17 September eenige versterkingen te Banka Kota werden genomen. De rivier van Palembang kon men eerst den 30 September binnenkomen, en het duurde tot 20 Oktober eer de verschansingen van Gombora werden bereikt, die den toegang tot de hoofdplaats geheel afsloten en zeer sterk waren aangelegd. Het wegens den invallenden regenmoesson zeer ongunstig weêr, had op de schepen veel zieken gemaakt, zoodat men niet sterk genoeg was om al de versperringen in de rivier uit den weg te ruimen, terwijl eene landing uithoofde van het moerassig terrein mede onuitvoerbaar werd geoordeeld. Men moest dus den 30 Oktober onverrichterzake aftrekken, blijvende de schepen evenwel de rivier blokkeren.

Van der Capellen was zeer teleurgesteld door dezen ongunstigen afloop, te meer omdat het niet mogelijk was, binnen korten tijd eene nieuwe expeditie bijeen te brengen; hij hoopte daarom door middel van onderhandelingen het doel te bereiken, doch de Sultan bepaalde zich bij klachten over Muntinghe, zoodat men geen stap verder kwam.

Inmiddels heerschte op Banka eene voortdurende gisting, welke door zendelingen van den Sultan van Palembang werd onderhouden, zoodat de inlandsche hoofden er mede voortdurend zijne partij kozen. In November 1819 werd de resident, tevens inspekteur-generaal van de tinmijnen, Mr. A. P. Smissaert, vermoord, doch door versterking der militaire posten werd eene uitbarsting voorkomen, terwijl in Maart 1820 de benting der Palembangers te Kota Waringin werd ingenomen en ook het distrikt Pankal Pinang van weêrspannigen gezuiverd.

Op de zuidoostkust en in de nabijheid der Poeloe Lepar hielden zich sedert geruimen tijd zeeroovers op, wier hoofd, Raden Kling, als vertegenwoordiger van den Sultan van Palembang diens belangen behartigde. Met eene kleine flottille werden de versterkingen in Oktober aangetast en veroverd; de voornaamste tegenstand was nu gebroken, en de rust althans voorloopig hersteld.

Eene tweede expeditie tegen Palembang werd in 1820 niet ondernomen, omdat er gebrek was aan matrozen en van der Capellen tevens hoopte, dat de toen gevoerde onderhandelingen met Engeland tot den afstand van Benkoelen zouden leiden, waar-

door er gelegenheid zou zijn geweest om ook van die zijde Palembang aan te vallen. Toen echter die onderhandelingen onverwacht werden afgebroken, werd eene nieuwe expeditie voorbereid in verband met politieke maatregelen, waartoe het oog werd gevestigd op den onttroonden Sultan Ahmed Nadjmoe'd'din en zijnen oudsten zoon. In eene vergadering der Hooge Regering van 28 April werd hem vergiffenis geschonken en met de beide Vorsten eene overeenkomst gesloten, houdende, dat de oude Vorst met den titel van Soesoehoenan rustig leven en zich van alle inmenging in bestuurszaken onthouden zou; zijn zoon zou onder den titel van Sultan de regering aanvaarden en het Rijk in leen ontvangen; zijne inkomsten zou hij trekken uit de voortbrengselen van den grond, terwijl het Goevernement de in- en uitgaande rechten, de pachten enz. zou innen, en door den resident toezicht zou doen uitoefenen op de rechtspleging.

De expeditie bestemd om Sultan Badroe'd'din te straffen en de eer der Nederlandsche wapenen te herstellen, bestond uit 18 oorlogsschepen, bemand met 2600 matrozen, waarvan 1200 Europeanen, terwijl de troepen 1780 man telden. Deze macht was in Mei op de reede van Batavia op het punt van uit te zeilen, toen de cholera op de schepen uitbrak. Van der Capellen besloot evenwel de onderneming door te zetten, en gelukkig week de ziekte, toen men eenige dagen op zee was. Chef der expeditie was de legerkommandant Merkus de Kock, en over de oorlogsvloot was Lewe van Aduard gesteld. Den 9 Mei van Batavia vertrokken, kwam de expeditie den 12 Junij voor de batterijen aan de Pladjoe en op het eiland Gombora, welke zoo mogelijk nog sterker waren gemaakt dan te voren en de nadering tot de hoofdplaats beletten. Den 20 werd een algemeene aanval ondernomen; de schepen leden daarbij echter zooveel, dat zij, alvorens verder te gaan, moesten worden hersteld. Hierop werd den 24 de strijd hervat; en zoodra het vuur der batterijen op het eiland Gombora verzwakte, werd een aanval daarop gelast onder Bischoff en Riesz, welke laatste met van Geen en Gey het eerst de vijandelijke versterkingen beklom, waarop Gombora met de daarbij drijvende batterijen in onze macht vielen. Gey stak van daar de rivier over met 50 man en, weldra door anderen gevolgd, bemachtigde hij de batterijen aan de Pladjoe. Nu was de weg naar Palembang geopend, en ofschoon den Sultan de sterke kraton nog overbleef, verloor hij den moed. Zoodra dus de schepen voor de

stad verschenen, vaardigde hij een gezant af ten einde zijne onderwerping aan te bieden; doch daar men geheele overgave eischte, vroeg hij twee dagen uitstel, waarna zijn kraton werd bezet en hij aan boord van een oorlogsschip eerst naar Batavia en vervolgens naar Ternate werd overgebracht. Zijn neef aanvaardde nu het bestuur onder den naam van Ratoe Ahmed Nadjmoe'd'din. Hierdoor had het pas herstelde Nederlandsch gezag, dat door den tegenstand van den Vorst van Palembang veel van zijn aanzien bij de overige inlandsche Vorsten en volken dreigde te verliezen, getoond tegen hen allezins opgewassen te zijn; — zijne eer was gewroken en zijn gebied op Sumatra op nieuw bevestigd.

Evenwel bleek reeds het volgende jaar dat de overeenkomst, met den nieuwen Vorst en zijn vader gesloten, niet getrouw werd nagekomen, en de laatstgenoemde zich te veel met de regering bemoeide. De overste Keer, die resident was van Banka en ook het Goevernement te Palembang vertegenwoordigde, werd daarop vervangen door den Kommissaris van Sevenhoven, wien na onderzoek naar den toestand van Palembang bleek, dat vooral in de bovenlanden de bevolking door de hoofden zeer werd onderdrukt, hetgeen ten gevolge had dat noch de Vorst, noch het Goevernement het hun verschuldigde konden verkrijgen. Van Sevenhoven wilde daarom de bovenlanden geheel onder het rechtstreeksch bestuur van het Goevernement brengen, dat mede alle opbrengsten zou laten innen en aan den Sultan een vast inkomen zou uitkeeren, waarmede deze bij vóorloopig kontrakt van 9 Oktober 1822 genoegen nam. Na te Batavia inlichtingen te hebben gegeven, kwam van Sevenhoven in Julij 1823 te Palembang terug en sloot er den 18 Augustus met den Sultan een definitief kontrakt, waarbij hem een inkomen van 1000 sp. m. 's maands werd toegelegd, welk bedrag bij vermeerdering der inkomsten tot 1500 zou worden verhoogd. Bestuur en rechtspleging werden grootendeels aan het Goevernement getrokken, terwijl alleen voor zaken van huwelijks- en erfrecht een inlandsche rechtbank werd ingesteld. Dit werd den volke bij proklamatie bekend gemaakt, waarbij tevens werden toegezegd afschaffing van drukkende belastingen en heerediensten, vrije beschikking over produkten en geregelde belasting in geld of produkten.

Reeds onmiddellijk nadat het kontrakt geteekend was, bleek uit een moordaanslag op van Sevenhoven, dat men er in 's Sultans

omgeving geenszins mede was ingenomen, en weldra had men reden de houding van den Sultan zelven en de overige grooten te wantrouwen. Het duurde evenwel een jaar eer hiervan weêr bewijzen voor den dag kwamen. In Oktober 1824 ontmoette de inning der belastingen tegenstand, en door zekeren Arabier Saïd Hamza werd volk verzameld in de binnenlanden, terwijl men den Sultan verdacht dit te begunstigen, en zooals weldra nader bleek, niet zonder grond. Den 23 November 1824 werd eene poging tot vergiftiging van het garnizoen ontdekt, terwijl de zendelingen van den resident, die in last hadden den vermoedelijk schuldige te vatten, door den Sultan gevangen werden gehouden. Men was nu nog te meer op zijne hoede, zoodat, toen in den nacht van 23 op 24 November een aanval door den Sultan met 400 man werd gedaan op de buiten den kraton (die tijdelijk tot fort diende) opgestelde troepen, het geen moeite kostte dien aanval af te slaan. De Sultan nam dientengevolge de vlucht naar de binnenlanden, alwaar hij te vergeefs trachtte zich een aanhang te vormen, terwijl zijn vader, de Soesoehoenan, zich overgaf en naar Batavia werd overgebracht, waar hij spoedig stierf. In 1825 werd van Sevenhoven wederom als kommissaris naar Palembang gezonden en schafte nu het Sultansbestuur af, doch overigens bleef de pas ingevoerde regeling bestaan, terwijl de Rijksbestierder (ferdana mantri) een groote macht uitoefende. De Sultan viel na lang omzwerven in Augustus 1825 in handen van eenige tegen hem uitgezonden hoofden en werd naar Banda verbannen.

Malakka, dat in vroeger tijd reeds als handelsplaats voor Batavia had moeten wijken, verloor thans nog meer door de stichting van Singapoera, en werd daardoor ook voor de Nederlanders eene minder belangrijke bezitting. Daar de door de Engelschen ondersteunde Sultan Hoesein zich naar Djohor begaf en er de Britsche vlag heesch, werd in 1823 eene Nederlandsche kommissie tot onderzoek naar Malakka gezonden, welke in haar rapport mede voorstellen deed tot eenige veranderingen in bestuur en administratie aldaar. Dientengevolge werd deze plaats den 9 Maart 1824 tot eene vrijhaven verklaard, zonder dat dit gedurende den korten tijd dat zij nog in Nederlandsche handen was, tot eenig gunstig gevolg leidde, daar zij in April 1825 aan de Engelschen overging.

Deze afstand had eene splitsing van het Maleische Rijk ten

gevolge, die door van der Capellen zeer werd gevreesd om den slechten indruk, dien dit onfeilbaar op de inlandsche hoofden moest maken, te meer dewijl men ook te Riouw in Januarij 1820 reeds moeijelijkheden met de Boeginezen had gehad, waarbij de post op Tandjong Pinang ernstig werd bedreigd, doch gelukkig door het krachtig optreden van den garnizoenskommandant van Malakka, Vermeulen Krieger, uit het gevaar werd gered.

Bovendien was de Sultan van Lingga, Abdoerrahman, reeds in 1821 naar Tranggganoe vertrokken, en weigerde van daar terug te keeren, zoolang hem de rijkssieraden niet waren overhandigd. In Oktober 1822 gelukte het evenwel aan den Goeverneur van Malakka om Ongkoe Poetri, de weduwe van den vorigen Sultan, over te halen ze af te staan, waarna ze in 1823 aan Abdoerrahman werden ter hand gesteld. Hij was, even als de Boeginesche Onderkoning van Riouw, Radja Djafar, ofschoon zeer tegen zijn zin, wel genoodzaakt om ten gevolge van het traktaat van 17 Maart 1824, dat in het volgend jaar werd ten uitvoer gelegd, in de splitsing van zijn Rijk te berusten.

Gedurende het geheele bestuur van van der Capellen was de Westkust van Borneo het tooneel van herhaalde onlusten, vooral verwekt door de Chinezen, die in de verschillende Rijken voor de goudontginning waren gevestigd en ten gevolge der traktaten met de Vorsten onder het bestuur van het Nederlandsch Goevernement waren overgebracht. Zij waren ongezind om dit gezag te erkennen, daar het hoofdgelden van hen vorderde en het zout en de opium in prijs verhoogde, terwijl het door de kleine garnizoenen niet veel ontzag inboezemde; die van Montrado en Mandor weigerden dan ook weldra de hoofdgelden te betalen. Zelfs de zeeroof bleef voortduren, en de tollen op den binnenlandschen handel, tot wier afschaffing zich de Vorsten hadden verbonden, werden steeds geheven. De Sultan van Sambas klaagde over gebrek aan inkomsten en heulde met de Chinezen van Montrado, en voorts deed de troonopvolging te Pontianak, waar Sjerief Kasim in Februarij was overleden, aldaar oneenigheden ontstaan. Tot dadelijkheden kwam het eerst in April en Mei 1819 te Mampawa, waar de Chinezen van Mandor het garnizoen insloten, terwijl de Panembahan werkeloos bleef; versterking van troepen en oneenigheid onder de opstandelingen verhinderden de uitvoering hunner plannen.

De Goeverneur-Generaal zond er nu als nieuwe kommissaris den resident van Madoera, E. J. Roesler, heen, die echter weinig bij de Chinezen kon uitrichten; hij plaatste Sjerief Othman op den troon te Pontianak, en hernieuwde met hem, gelijk met den Sultan van Sambas, de gesloten traktaten.

Naauwelijks was Roesler vertrokken, of te Pontianak werd het kleine in der haast opgeworpen retranchement door de Chinezen aangetast (14 December 1819), en hoewel zij werden afgeslagen, was de toestand er allerhachelijkst, daar er bijna aan alles gebrek was en er veel zieken onder de soldaten waren.

De zaken van Palembang beletten op dat oogenblik de Regering te Batavia om aan Borneo te denken, zoodat eerst in Oktober 1820 eenige versterking en benoodigdheden daarheen werden gezonden. Gelukkig dat intusschen de Chinezen van Montrado onderling overhoop lagen, daar de machtigste kongsi's Taikong en Sintakioe elkander de mijngronden van Sepang betwistten; de eerste vereenigde zich met drie andere kongsi's tot eene federatie (Fosjon), en de overige met Sintakioe; doch Taikong behield de overhand.

Toen na de tuchtiging van Palembang in 1821, gelegenheid bestond wederom Borneo's belangen te behartigen, werd door van der Capellen een nader onderzoek wenschelijk geacht, en mede naar aanleiding van eene memorie van Muntinghe, die daarin eenige middelen tot herstel aan de hand gaf, een nieuwe kommissaris derwaarts gezonden in den persoon van Mr. J. H. Tobias. In het laatst van 1821 ter Westkust aangekomen, deed hij een reis in de binnenlanden van Sambas, ook tot onderzoek van den toestand der Dajaks aldaar en van de aan de Kapoeas gelegen Staatjes, en trachtte in aanraking te komen met Broenei en zelfs met de Dajak Kajan. In Maart 1822 keerde hij naar Java terug en diende een aantal voorstellen in, doch wenschte tevens den Chinezen door eene expeditie eenig ontzag voor het Goevernement in te boezemen.

Dien ten gevolge vertrok hij, volgens besluit van 25 Junij 1822, ten tweedenmale naar Pontianak, doch thans vergezeld van 300 man onder bevel van den Luitenant-Kolonel de Stuers. Terstond wijdde hij zijn aandacht aan de bevrediging der Chinezen. Die van Mandor, welke steeds weêrspannig waren geweest, vroegen vergiffenis, doch Tobias wilde eenig militair vertoon onder hen maken en rukte daarom in Augustus derwaarts. Toen na een zeer vermoeijenden marsch Mampawa was bereikt, boden de Chinezen

op nieuw hunne onderwerping aan, doch men wilde meer, en zoo werd den 23 Mandor zonder eenigen tegenstand bezet. Tobias legde hun nu eene boete op in goud, en eischte voorts vervallenverklaring van hun hoofd Panglima Tjap, in wiens plaats kapitein Demang werd aangesteld, erkenning van het Goevernement als opperheer, en betaling van 2 ropijen hoofdgeld. Deze voorwaarden werden door de Chinezen aangenomen.

Tegen de bevelen van den kommissaris, had inmiddels de resident van Sambas reeds gepoogd door onderhandelingen de strijdende partijen onder de Chinezen van Montrado tot het nederleggen der wapens te bewegen. De kongsi Taikong evenwel verdreef, na eerst fraaije beloften te hebben gedaan, Sintakioe uit Larah en des Sultans broeders uit hunne apanage-landen. Eene expeditie van 54 man, op last van den resident gezonden, had een allerongunstigsten uitslag, zoodat zelfs de Chinezen van Sintakioe hunne bezittingen in Loemar en Sepang verlieten.

Met eene macht van 285 man kwam Tobias te Sambas aan en begon onderhandelingen met hoofden der beide partijen, ten gevolge waarvan in eene publikatie de voorwaarden van onderwerping en de regeling van de zaken werden bekend gemaakt, waaronder erkenning van het oppergezag van het Goevernement en bepaling van een hoofdgeld van 2 ropijen. Met de kleine Staten langs den Kapoeas, Landak, Tajan, Meliau, Sanggau, Sikadau en Sintang werden overeenkomsten gesloten, waarbij alle het Nederlandsch Goevernement als opperheer erkenden. Aan Muller werd mede eene zending opgedragen naar Simpang en Matan, waar men intrigues van de Engelschen duchtte, met het doel om op de Karimata-eilanden een handelsetablissement te vestigen, en waar de Vorsten zich nog herhaaldelijk aan zeeroof hadden schuldig gemaakt. Muller wist hier de Vorsten te overreden om het Nederlandsch gezag te erkennen en sloot daartoe met hen voorloopige overeenkomsten.

De publikatie van Tobias te Sambas had bij de Chinezen van Montrado een slechten indruk gemaakt; hunne hoofden werden niet meer erkend en de Stuers trok nu tegen Larah, dat door de Taikong-Chinezen versterkt was, op. Den 20. Januarij 1823 werd, hoezeer met veel moeite, de eerste benting genomen, en hierdoor den Chinezen een groote schrik aangejaagd, die daarop naar Montrado de vlucht namen. Men was niet sterk genoeg hen daar te volgen, en Tobias maakte van de rust, welke de op nieuw aan-

geknoopte onderhandelingen gaven, gebruik om versterking van Java te halen, en zoo kon in April eene macht van ruim 360 man tegen Montrado worden afgezonden. Den 15 werd deze plaats bereikt; geen weêrstand werd geboden, en aan de Chinezen werden de voorwaarden bekend gemaakt, die daarop door de nieuwe hoofden den 1 Mei te Sambas werden aangenomen en bezworen. De Chinezen weigerden echter eerlang de hun gestelde voorwaarden na te komen, en daar men niet machtig genoeg was hen te tuchtigen, moest Larah, dat door Sambas aan het Goevernement was afgestaan, worden ontruimd.

Daar alle beschikbare troepen van Java in 1825 naar Makassar waren, werd Borneo weder aan zijn lot overgelaten. Ook de Chinezen van Mandor vielen nu af en tastten Mampawa aan, dat zij tot Julij bezet hielden, doch toen wederom verlieten, dewijl zij door hun weinigen voorspoed en de komst van eene kleine versterking ontmoedigd waren. Eenige dagen later kwamen 600 man onder Sollewijn te Pontianak aan, doch zij werden op het bericht van den op Java uitgebroken opstand onmiddellijk derwaarts terug gezonden. Van nu af bleef op Borneo voorloopig alles rusten en waren ook de Chinezen kalm; vermoedelijk waren zij met het bestaande tevreden, zoolang men hunnen smokkelhandel in zout en opium niet tegenging en geen hoofdgeld van hen vorderde.

Gelukkiger was men in het handhaven van de rust in het zuidelijk deel van Borneo, dat in 1819 mede door Nahuys was bezocht, evenals in 1823 door Tobias, welke er evenwel den toestand minder gunstig vond, daar de Sultan niet in staat was de onderdrukking der bevolking door de Grooten, die provinciën in apanage bezaten, tegen te gaan. Tobias achtte daarom eene nieuwe regeling noodzakelijk, en wist dan ook den Vorst over te halen tot eene ampliatie op het bestaande kontrakt, waarbij behalve de landen op de Oost- en Zuidkust, ook Tanah Laut werd afgestaan, en de Doesoen onder beheer van het Goevernement, doch in naam van den Sultan, werd genomen. Zeer spoedig ontstonden echter moeijelijkheden in de Doesoen, veroorzaakt door zekeren Kendet, hoofd van Bekoempai, Doesoen enz.; deze kwam in het laatst van 1824 in openlijk verzet, zoodat men met militaire macht tegen hem moest optrekken. In Februarij 1825 werd zijne laatste verschansing ingenomen en hij in Maart genoodzaakt zich over te geven, waarna hij ter dood werd gebracht.

In datzelfde jaar overleed Sultan Soleiman, die door zijn zoon,

Sultan Adam, werd opgevolgd, met wien de bestaande kontrakten werden vernieuwd en de aanwezige koffij- en pepertuinen mede onder beheer van het Goevernement werden genomen.

Toen bij de overname in 1816 de Nederlanders zoo welwillend door de Vorsten van Celebes werden ontvangen, vermoedde men weinig dat het bestuur er eene reeks van bezwaren zou hebben te bekampen, die voor het Nederlandsch gezag dikwijls zeer dreigend waren. Het was vooral Boni, dat aanspraak maakte op het recht tot inleiding van de gezanten der overige Staten bij den Goeverneur, en daardoor op eene soort van heerschappij in het bondgenootschap, terwijl het voorts met Tanette weigerde om vroeger bezette gronden terug te geven. Dit bracht eene gespannen verhouding te weeg, die de Nederlandsche ambtenaren te vergeefs trachtten te verbeteren. In 1819 had men een inval van zekeren Aboe Bakar in het Goevernementsgebied te weêrstaan, doch het gelukte den Luitenant-Kolonel de la Fontaine hem te verslaan en te dooden.

Ook zeeroovers, die zich te Tontoli en elders ophielden, maakten de kusten onveilig, waarom in 1822 eene expeditie derwaarts werd gezonden, onder den kapitein ter zee de Man, die bentings en praauwen vernielde en een nieuw hoofd aanstelde, terwijl de bondgenooten vervolgens dit werk voltooiden.

Toen de Vorst van Boni in 1823 overleed, werd hij opgevolgd door zijne zuster Aroe Datoe, en nu meende men grond te hebben zich met eene betere verstandhouding te vleijen, waarnaar men te meer wenschte om gelegenheid te hebben het Bonggaisch traktaat te herzien en meer in overeenstemming te brengen met de veranderde tijdsomstandigheden. In het laatst van 1823 werd daartoe Mr. J. H. Tobias naar Celebes gezonden, die vooral in last had de bondgenooten tot instemming met die herziening over te halen, welke als grondslagen bevatte, dat het Nederlandsch Goevernement zou zijn het hoofd van het bondgenootschap, en Makassar en Boni de oudste leden, zonder eenige meerdere voorrechten dan de andere. Boni weigerde echter hierin te treden en Soepa ontving zelfs den kommissaris Tobias niet.

Zoover waren de zaken gevorderd, toen van der Capellen den 5 Julij 1824 op Celebes kwam om die te beëindigen. De Vorsten en gezanten, waaronder die van Boni, kwamen hem begroeten, doch van Soepa en Tanette verscheen niemand. Na gehouden

overleg werden de wijzigingen in het Bonggaisch traktaat vastgesteld, doch de gezanten van Boni verzochten 15 dagen om nadere bevelen van hunne Vorstin te gaan vragen; zij kwamen evenwel niet terug. Den 17 Julij vaardigde de Goeverneur-Generaal eene proklamatie uit, waarin de nieuwe regeling voor het bestuur in de Goevernementslanden werd bekend gemaakt, en daarop werd den 7 Augustus het nu geheeten »Bonggaisch traktaat, vernieuwd te Oedjoeng Pandang", door de bondgenooten geteekend. Het traktaat rustte op de reeds vermelde grondslagen, en de voornaamste daarin gebrachte wijzigingen betroffen het specerijmonopolie en gaven het Goevernement eenige meerdere rechten.

Intusschen had men niet nagelaten te trachten Tanette en Soepa voor hunne weêrspannigheid te tuchtigen. Reeds den 18 Julij was Tanette door de Stuers ingenomen en de Vorst Lapataoe door zijne zuster vervangen, terwijl daarna de Goevernementsdistrikten Pankadjéné en Labakang op nieuw werden onderworpen, en ten slotte eene expeditie onder kapitein Buys tegen Soepa uitgezonden. Ongelukkig was men slecht ingelicht omtrent de sterkte van deze plaats, zoodat de uitgezonden macht veel te zwak was, en men na herhaalde vergeefsche aanvallen gedwongen was zich tot eene insluiting te bepalen. Ook het zenden van Tobias en de Stuers had geen gunstige uitwerking, daar een nieuwe aanval evenzeer mislukte. Deze tegenspoed werkte allernoodlottigst: Boni weigerde niet alleen het nieuwe traktaat te erkennen, maar begon ook vijandelijkheden, hetwelk het sein was tot den opstand van bijna geheel zuidelijk Celebes. De posten van Pankadjéné en Labakang werden afgeloopen, en kort na van der Capellen's vertrek vielen de Boniërs in de Noorderdistrikten en bedreigden Maros, waar zij zelfs den kapitein Le Clercq een belangrijke nederlaag toebrachten, doch op hunne beurt door majoor Wachs werden verslagen. Tobias en zijn mede-kommissaris, de Goeverneur van Schelle, oordeelden het daarom noodig krachtig op te treden tot handhaving van het gezag, zoodat eerstgenoemde naar Java vertrok ten einde hulp te vragen en de noodige inlichtingen te geven. Eene groote expeditie werd nu uitgerust om onder den Generaal-Majoor van Geen naar Makassar te vertrekken, die tevens benoemd was tot eersten Kommissaris voor de zaken van Celebes, met Tobias en van Schelle tot ambtgenooten, doch in de militaire operatiën was hem geheel de vrije

hand gelaten, zoodat hij, tegen het advies van zijne mede-kommissarissen, besloot het eerst Boni aan te tasten.

Den 28 Februarij 1825 zeilde de expeditie van Makassar, sterk 2200 soldaten, 1100 Soemenappers en 800 man hulptroepen der Vorsten van Celebes. De eerste ontmoeting had te Boeloekomba plaats, vanwaar de vijand werd verdreven; vervolgens werd op 20 Maart Sindjai veroverd. Badjoa werd den 27 Maart aangetast en na een hardnekkig gevecht ingenomen. Het doel van den veldtocht, de onderwerping van de Koningin Aroe Datoe, was hiermede echter nog geenszins bereikt; daartoe zou naar de hoofdplaats Boni, omtrent welker ligging en sterkte men geheel in het onzekere was, moeten worden getrokken. Bij eene verkenning door van Geen bleek alras, dat de stad geheel verlaten en de Koningin met hare rijksgrooten gevlucht was, terwijl niemand kon of wilde zeggen, waar zij zich bevond. Eene proklamatie, waarin bij onderwerping vergiffenis werd aangeboden, werkte niets uit, en daar het aantal zieken bij den meer en meer doorkomenden regenmoesson steeds toenam, werd tot den terugkeer naar Makassar besloten. Alzoo moest men zich tevreden stellen met de plaats gehad hebbende tuchtiging en de gevolgen er van afwachten.

Nu was nog Soepa aan de beurt, werwaarts na verkenning door van Geen, den 19 Junij eene expeditie vertrok. De vijandelijke sterkte, waarvoor men herhaaldelijk het hoofd had gestooten, werd nu op nieuw aangetast en eindelijk omgetrokken, waarmede de zaak was beslist, daar de Vorst van Soepa zich overgaf en eene overeenkomst sloot tot bevordering van den vrede tusschen de bondgenooten onderling en met het Goevernement. Zoo werd de rust hersteld en de overmoed van Boni gefnuikt, en hoewel de verhouding niet dadelijk vriendschappelijk werd, onthielden de Boniërs zich toch van verdere vijandelijkheden, waartoe hun anders de oorlog op Java eene schoone gelegenheid had aangeboden.

Bij het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken was alles gebleven als tijdens de Kompagnie, zoodat b. v. het Goevernement nog steeds den handel dreef in lijnwaden, en daarvoor ook gedeeltelijk de nagelen in Amboina en de rijst in de Minahasa inruilde; in dit laatste gewest moest jaarlijks een minimum van 700 kojans worden geleverd, die óf verkocht óf naar Ternate en elders ten behoeve van het garnizoen verzonden werden.

Reeds tijdens den opstand op Saparoea had van der Capellen zich toegelegd op de kennis van het Moluksche stelsel, in verband met den toestand en de belangen der bevolking. Hij benoemde in 1820 eene kommissie tot nader onderzoek, bestaande uit Mr. H. J. van de Graaff en G. F. Meylan, die volgens hun rapport van oordeel waren dat de toestand der bevolking zeer ongunstig was, het monopolie moest worden afgeschaft en Europesche kolonisatie bevorderd. Deze meening werd in 1822 gesteund door den Goeverneur Merkus, doch van der Capellen, die als maatregel van overgang den verkoop van specerijen in Indië, in plaats van in Nederland verlangde, achtte zich nog niet voldoende ingelicht en ondernam in 1824 zelf de reis derwaarts. Daar er veel was dat verandering behoefde, doch hij de medewerking van de Hooge Regering noodig oordeelde voor eene geheele hervorming, besloot hij zich thans bij de ergste misbruiken en voorbereidende maatregelen te bepalen. Een reglement werd daarom vastgesteld voor het binnenlandsch bestuur en de finantiën op Amboina en onderhoorigheden, waar het monopolie het ergst drukte; daarbij was gevoegd eene publikatie, die de geheele afschaffing der hongitochten, uitroeijingen der nagelboomen en gedwongen leveringen, en voorts vermindering der heerendiensten en verhooging van den prijs der nagelen toezegde. Hiermede was de eerste stap tot geheele opheffing van het monopoliestelsel gedaan, die echter voor een reeks van jaren de eenige bleef.

Na Amboina werd Banda bezocht, waar insgelijks de meest knellende bepalingen konden worden afgeschaft, zonder dat het monopolie van den notenmuskaat geheel werd opgeheven, daar dat voor 's hands te veel opoffering zou kosten. Ook hier werd bij eene publikatie van 29 April de uitroeijing der notenmuskaatboomen verboden en werden den perkeniers de perken in eigendom toegewezen; tevens werd een voorloopig reglement voor politie en justitie vastgesteld. Ditzelfde had den 27 Mei voor Ternate plaats. Deze voorloopige reglementen werden den 29 November 1825 vervangen door een nieuw reglement voor de Raden van Justitie op de Moluksche eilanden, dat voor Amboina en onderhoorige eilanden reeds was voorafgegaan door een reglement (van 22 Februarij 1825) voor rechterlijke instellingen en rechtspleging over inlanders.

Met den Sultan van Ternate en Tidore werden nieuwe kontrakten gesloten en de verplichte levering van specerijen — zoolang

het monopoliestelsel bestond, onvermijdelijk — tevens vastgesteld.

Van Ternate werd overgestoken naar Menado, welke plaats met de onderhoorigheden tot eene afzonderlijke residentie werd gemaakt, terwijl er tevens die veranderingen werden aangebracht, welke het meest doelmatig schenen tot opheffing der bestaande misbruiken. De tijd tot invoering van een geregeld belastingstelsel, zooals op Java bestond, achtte van der Capellen echter nog niet gekomen; alleen was hier in 1821 de koffijteelt ingevoerd, die in 1824 reeds begon vruchten af te werpen en veel voor de toekomst beloofde. Het Goevernement kocht het produkt in tegen *f* 12- de pikol.

De reis van van der Capellen naar deze streken zal gewis voor de geschiedenis der Molukken een merkwaardig feit blijven, dewijl daarmede, na de zwakke poging van Daendels, de eerste stap werd gedaan tot hervorming in deze gewesten, die zeker wel het meest den druk van s' Kompagnie's geest van monopolie en uitsluiting hebben gevoeld.

De rust, die gedurende dezen tijd in de Molukken bleef heerschen, werd alleen verstoord doordien er zich van tijd tot tijd zeeroovers vertoonden, waaronder zich vooral zekere Radja Djilolo, afkomstig uit het Tidoresche Vorstenhuis, deed kennen en die zich te Hatiling, op de Noordkust van Ceram, gevestigd had. In 1823 werd eene kleine expeditie tegen hem uitgezonden, die er wel in slaagde zijne bentings en praauwen te bemachtigen, maar hemzelven niet in handen kon krijgen. Men begon daarom met hem te onderhandelen, stond hem het verblijf op Ceram toe en liet zijn broeder, die te Japara gevangen zat, vrij, terwijl men dezen zelfs den titel van Sultan gaf; door eene sterkte te Hatiling trachtte men hen overigens in rust te houden.

De Hooge Regering van Nederlandsch Indië, bestaande uit den Goeverneur-Generaal en de Raden van Indië, onderging eene belangrijke verandering in 1822, dewijl bij Koninklijk Besluit van 8 Mei de Kock benoemd werd tot Luitenant-Goeverneur-Generaal, om die waardigheid te gelijk met die van kommandant van het leger te bekleeden. Aan van der Capellen werd tevens verlof gegeven om in den loop van 1824 zijne betrekking neêr te leggen en naar Nederland terug te keeren. Hij was voornemens daaraan gevolg te geven na zijne reis naar de Molukken en Celebes, doch de daaropvolgende gebeurtenissen deden hem zijn vertrek uitstellen,

waardoor zijn verblijf nog met een geheel jaar werd verlengd.

Hoewel de KK. GG. getracht hadden de Javaansche regenten door ruime bezoldiging en erfelijkheid hunner waardigheid tevreden te stellen, was van der Capellen na zijne reis in 1819 van oordeel, dat men hierin niet was geslaagd, daar bij hen ongerustheid voor de toekomst en vrees voor de geheele intrekking van hun ambt bestond, waartoe ook medewerkte dat zij in de ambtelijke hierarchie als niet veel meer dan als nuttelooze raderen in het bestuur werden beschouwd. Om hieraan tegemoet te komen werd de resolutie van 19 Mei 1820 uitgevaardigd, waarbij hun standpunt en hunne rechten en verplichtingen als hoofden van de inlandsche bevolking werden omschreven en zij belast werden met de politie, de regeling van heerediensten, het toezicht over onderwijs en godsdienst, maar hun werd verboden belastingen op te leggen en handel te drijven.

Het was niet te verwachten, dat de inlandsche hoofden zich alle in hun nieuwen toestand zoo zouden kunnen schikken, dat terstond alle knevelarij en misbruik van gezag zou ophouden, en het blijkt dan ook dat hierop nog menige aanmerking te maken was.

Bijna gedurende het geheele bestuur van van der Capellen was de Kock aan het hoofd van het leger geplaatst, dat vermoedelijk ongeveer 14000 man sterk was, en behalve uit Europeanen, uit inlanders van de Molukken, Celebes en Madoera was zamengesteld. In de uitzending van de Europeanen werd zoowel wat aantal als gehalte betrof, zeer gebrekkig voorzien, terwijl men daarentegen veel hoofdofficieren tot plaatsing uitzond, zoodat van der Capellen zich herhaaldelijk daarover beklaagde.

Men had in Indië te dier tijd de Koloniale marine en de Landsmarine, waarvan de eerste onder een Direkteur was gesteld, die zijn bureau had te Batavia. Daar de Koloniale marine niet voldoende bleek om de zeeroovers te bestrijden, werden tot bescherming der Javaansche kusten kruispraauwen aangemaakt (1821), die gedurende hun bestaan vele diensten bewezen, daar zij beter dan de toenmalige zeilschepen tot vervolging van de rooverspraauwen geschikt waren.

Sinds het rechtswezen door de KK. GG. op nieuw was geregeld, werden geen belangrijke veranderingen daarin gebracht; slechts werden op de hoofdplaatsen van Java mede Landraden

ingesteld en dus de rechtspleging over den inlander aldaar aan de Raden van Justitie onttrokken. Evenzoo werd te Makassar een groote Landraad benoemd, met den sekretaris van het Goevernement van Celebes tot voorzitter, welke Landraad in civiele zaken zou zijn Hof van appel van lagere rechtbanken en in kriminele eenige rechtbank bij aanklacht van oproer, verraad, valsche munt, moord, knevelarij enz.

Nadat bij besluit van 3 Julij 1819 het registreren der slaven op nieuw was geregeld, werd, naar aanleiding van een rapport van 10 Februarij 1825 van het Javaansch menschlievend Genootschap (oorspronkelijk de Java Benevolent Institution van Raffles) omtrent het lot der slaven, den 24 December 1825 eene publikatie dienaangaande uitgevaardigd.

In de eerste jaren van het bestuur van dezen Goeverneur-Generaal, was Reinwardt nog steeds het hoofd van alles wat wetenschap en onderwijs betrof; hij verliet Java in 1822, na in 1821 eene reis door het oostelijk deel van den Indischen Archipel te hebben gedaan, en werd in zijne verschillende betrekkingen vervangen door van der Vinne bij het onderwijs, Bowier bij de geneeskundige dienst, en Blume als direkteur van den plantentuin te Buitenzorg. Ofschoon overladen met bezigheden, heeft Reinwardt veel voor Indië in zijne verschillende betrekkingen gedaan, waaronder bovendien nog vermelding verdient zijn streven tot bevordering der beoefening van de inlandsche talen. Op zijn voorstel werd eene commissie benoemd tot het vervaardigen van een Maleisch woordenboek. Van der Capellen had reeds bij besluit van 25 Maart 1819 bepalingen vastgesteld tot uitbreiding der kennis van de inlandsche talen onder de ambtenaren.

Het lag geheel in de richting van van der Capellen, de beoefening der wetenschappen onder zijne bescherming te nemen, zoodat dan ook gedurende zijn bestuur het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen nieuw leven verkreeg en daarvan de bewijzen gaf door de uitgave van de deelen 9 tot 11 van zijne werken. Ook richtte hij bij zijn verblijf op Amboina een gedenkteeken op ter eere van Rumphius, den bekenden geleerde, die aldaar was gevestigd geweest. Eene kommissie tot bevordering van wetenschappelijke kennis mogt slechts weinig vruchten geven, daar de beide leden, Kuhl en van Hasselt, kort na elkander kwamen te overlijden.

Het zwakste punt van het bestuur van den Goeverneur-Generaal van der Capellen bleek tegen het einde daarvan het beheer der finantiën te zijn. Het had hem niet mogen gelukken zich daaromtrent genoegzaam op de hoogte te stellen, terwijl de uitkomst bewees, dat de uitgaven de ontvangsten verre hadden overtroffen. Niettegenstaande herhaalde pogingen mogt men er niet in slagen de boekhouding tot een goed einde te brengen, hetgeen evenzeer het geval was met het ontwerpen van eenigzins met de werkelijkheid overeenkomende en sluitende begrootingen. Tegen het einde van het bestuur der KK. GG. was aan eén der Raden van finantiën het houden der algemeene rekening opgedragen en hem later de sekretaris toegevoegd, met wien hij de kommissie der boekhouding vormde. Toen nu eerst in 1820 de boeken van 1816 waren afgesloten, werden die der jaren 1817, 1818 en 1819 in 1821 en 1822 beloofd, doch reeds in 1821 bleek dat hiervan niets zou kunnen komen, waarom besloten werd de boekhouding af te scheiden van de Direktie van finantiën en op te dragen aan een afzonderlijk ambtenaar onder den titel van Algemeene Boekhouder, terwijl met het bijwerken der boeken tot ultimo 1820 de sekretaris werd belast. Reeds in 1823 kwam hierin echter wederom verandering door de benoeming van den Algemeenen Boekhouder tot President van de Rekenkamer; de boekhouding werd toen bij de Hoofddirektie van finantiën gevoegd, met een der raden onder den titel van Direkteur der komptabiliteit en algemeene boekhouding aan het hoofd.

Nogtans waren hiermede de zwarigheden niet overwonnen, daar de andere wijze van boekhouding, die nu werd gevolgd, aanleiding gaf dat een tweede achterstand van 1821 tot 1823 ontstond, die moest worden bijgewerkt toen het dienstjaar 1824 werd begonnen. Zoo werd voortgesukkeld tot het einde van het bestuur van van der Capellen, totdat doortastende maatregelen van du Bus daaraan een einde maakten.

Evenzoo was het opmaken der begrootingen een struikelblok, daar zij doorgaans eerst in den loop van het dienstjaar werden vastgesteld en zoo onbepaald waren, dat bijna geen enkele post met de werkelijkheid overeenstemde. Op deze wijze werd van het eene jaar tot het andere voortgeleefd, zonder dat men veel meer inlichting ontving dan door de oogenblikkelijke staten der kas, en daar de inkomsten toenamen, meende men dat de tekorten slechts tijdelijk waren; men zond dus gunstige finan-

tiële tijingen naar Nederland, terwijl men verzweeg of niet scheen te zien, dat de uitgaven naar evenredigheid nog veel meer waren gestegen.

In Nederland was men intusschen, mede door deze gunstige berichten misleid, voortgegaan met het doen van uitgaven ten laste van Nederlandsch Indië, zelfs ten behoeve van de West-Indische Koloniën, zoodat men zeer verwonderd was, toen de tijdingen in eens spraken van dringenden nood en groote behoeften, en het langzamerhand bleek, dat reeds van 1820 af tekorten hadden bestaan. Dat reeds in 1821 een nieuwe uitgifte van papieren geld had plaats gehad, werd in de ontvangen berichten voorgesteld als noodig voor het administratief kapitaal en de cirkulatie. Volgens de berichten van Februarij 1824, werd voor de vier maanden van 1 Maart tot 1 Julij een tekort gevreesd van *f* 1360000, welke dreigende toestand nog verergerde, toen de koffij-prijzen plotseling bijna tot op de helft van die van vroegere jaren daalden.

Te gelijker tijd bracht de Raad van Indië Muntinghe ongunstige mededeelingen omtrent den finantiëlen toestand naar Nederland over, zoodat nu onmiddellijk gebruik werd gemaakt van de nieuw opgerichte Handelmaatschappij om eene overeenkomst te sluiten tot het verstrekken van *f* 8000000 aan spetie, waarvoor haar de koffij van de Preanger-regentschappen voor 12 jaar werd verzekerd. Daar het evenwel geruimen tijd duurde eer men dit bedrag beschikbaar had, moesten inmiddels in Indië allerlei maatregelen worden genomen om in de behoefte te voorzien.

Behalve de *f* 1000000 papier van 1821, was in 1822 nog *f* 1000000 uitgegeven en bovendien nog rentegevende promessen tot een bedrag van niet minder dan *f* 2000000. Zelfs was besloten tot het instellen van eene kommissie, waaraan werd opgedragen om na te gaan op welke wijze de uitgaven zouden kunnen worden verminderd, en die daarom kommissie van bezuiniging werd genoemd, doch van hare werkzaamheid is zeer weinig gebleken, en zij heeft zeker geen belangrijke verbetering aangebracht.

Toen van der Capellen in 1824 van zijne reis naar het oostelijk gedeelte van den Archipel terugkeerde, werden op nieuw maatregelen genomen om in den blijvenden nood der kassen te voorzien. Nogmaals werd een bedrag van *f* 1000000 aan promessen uitgegeven, dat in April 1825 nog met *f* 500000 werd vermeerderd, terwijl door verkoop van koffij en het leenen bij kooplieden het nog ontbrekende werd gevonden. In datzelfde jaar werd

eene andere finantiële operatie gesloten, die later een belangrijk verlies opleverde. Er was toch uit Nederland aanvrage om gelden gedaan ten einde in de behoeften voor Indië te kunnen voorzien, en naar aanleiding daarvan werd de Hoofddirektie van finantiën gemachtigd om wissels te negotiëren tot een bedrag van £ 60000, door J. Palmer & C°. te Calcutta op een Londensch huis getrokken, welke som binnen zekeren tijd met produkten zou worden verrekend; doch in 1827, toen deze operatie afliep, bleek dat daarop een verlies van ƒ 380000 was geleden.

Van tekort op tekort was men in het laatst van November 1824 reeds zoover gekomen, dat de kommissie van bezuiniging de behoefte tot ult°. Augustus 1825 raamde op ƒ 16000000, behalve het papieren geld en de promessen, gezamelijk bedragende ƒ 8000000 Ned. Crt.

De redenen van den achteruitgang waren vele. Behalve dat het aan een juiste kennis van zaken ontbrak, was de administratie op een kostbaren voet ingericht, hetgeen zich, nu langzamerhand alle plaatsen door afzonderlijke ambtenaren werden bezet, meer en meer deed gevoelen, en waartoe ook vooral het uitzenden van personen uit Nederland zonder aanvraag uit Indië, althans bij het krijgswezen, aanleiding gaf; voorts de kostbare expeditiën die ondernomen werden; het terugkoopen van domeinen; het herstel van al het verwaarloosde bij den terugkeer der Nederlanders, waarin door van der Capellen met ruime hand was voorzien; gebrek aan zout, dat tegen hooge prijzen van elders had moeten worden aangebracht. Dat alles had er toe bijgedragen om de uitgaven ver boven de middelen te doen stijgen, terwijl men ze grootendeels als buitengewone en tijdelijke uitgaven beschouwde, meenende daarin te kunnen voorzien door het uitgeven van papieren geld en promessen, en de hoogere gewone uitgaven door de meerdere inkomsten te kunnen dekken. Het is reeds gebleken, hoezeer men zich hierin bedroog en op welke buitengewone wijze men zich voortdurend het noodige geld moest verschaffen.

Eindelijk meende men in overweging te moeten nemen de vraag, of niet een beslissende stap zou moeten worden gedaan. Na herhaald onderzoek kwam men tot de overtuiging, dat een bedrag van ƒ 14700000 noodig was om de zaken in orde te brengen en een nieuw muntstelsel in te voeren, zelfs met behoud van een gedeelte van het in omloop zijnde papieren geld en van de promessen. Daarom werd in December besloten tot eene negotiatie

met het huis Palmer & C°. te Calcutta ten bedrage van 15000000 sicca ropijen, te leveren in zilver, onder verband van de Nederlandsch Indische bezittingen en hare inkomsten. De Raad van finantiën Wappers Melis werd gezonden om ophelderingen in Nederland te geven. Het huis Palmer & C°. was evenwel èn wegens toenmalige omstandigheden in Britsch Indië èn wegens de weigering van het Goevernement aldaar om zoodanig bedrag bij de munt te laten slaan, niet in staat die som te leveren. Later zal blijken welke ontvangst het bericht van die operatie in Nederland wachtte.

Zooals reeds gezegd is, hing de finantiële kwestie mede naauw zamen met de munt- en papierkwestie. Ten gevolge der maatregelen van de KK. GG. was het goud en zilver uit de cirkulatie verdwenen, zoodat het koper, dat voortdurend werd aangevoerd, meer en meer algemeen ruilmiddel werd en zelfs tegenover het papier agio deed. Hierom meende de Indische Regering dat er nog gebrek was, en daar er groote winst op werd behaald, verzocht zij zelfs in 1823 voor ieder der twee volgende jaren de overzending van duiten tot een bedrag van *f* 3000000 Ind., waartoe dan ook een kontrakt met de Handelmaatschappij werd gesloten; de eigenlijke aanvoer had echter eerst later plaats.

Men berekende, dat van 1816 tot 1825 voor een bedrag van *f* 9000000 aan kopergeld op Java was uitgegeven, waarvan uit Nederland door de Regering voor *f* 2000000 was ingevoerd en door partikulieren voor *f* 3000000, terwijl aan de Soerabajasche munt voor ongeveer *f* 4500000 zou zijn aangemunt.

Over het papieren geld als middel om in de buitengewone behoeften te voorzien, is reeds gesproken. Behalve dat papier, kunnen daaronder ook nog de rentegevende promessen worden gerekend, die men begon uit te geven toen men vreesde dat het rentelooze papier niet meer zou kunnen geplaatst worden, en waarvan het bedrag van tijd tot tijd werd vermeerderd tot *f* 5500000, met 9 pCt. rente in het jaar.

Een der voorname takken van inkomst was steeds de verkoop van koffij, voornamelijk die van de Preanger-regentschappen. De regeling voor de kultuur in het overig deel van Java, gemaakt door KK. GG., werkte echter niet gunstig, daar de zoogenaamde verhuring der gronden aan den inlander geen voordeel

aanbracht. De ambtenaren eischten steeds de huur in geld, en toonden zich ook niet gezind het produkt tegen den marktprijs aan te nemen, waardoor de inlander doorgaans gedwongen was te verkoopen ver beneden den marktprijs. Voor uitbreiding der teelt werd het noodige gedaan, en alles liep zamen om den inlander afkeer van deze kultuur in te boezemen. Met 1823 eindigde de zesjarige verhuring, doch bij publikatie van 2 December 1823 werd de verlenging voor onbepaalden tijd voorgeschreven, het begrip van huur verdween en dit maakte langzamerhand plaats voor dat van belasting.

Gedurende het bestuur van van der Capellen werden in de belastingen geene belangrijke wijzigingen gebracht; alleen was men zeer veranderlijk met de inkomende rechten van de wollen en katoenen goederen, die in 1823, bij aanvoer uit havens ten oosten van de Kaap de Goede Hoop, werden belast met 15 pCt. als zij met Nederlandsche, en met 24 pCt. als zij met vreemde schepen werden aangebracht; in het volgende jaar werden zij nog verhoogd tot 25 en 35 pCt. Later, in Februarij 1825, werden bepalingen gemaakt in overeenstemming met het traktaat van Londen, dat in het vorige jaar was gesloten, terwijl ook een meer ontwikkeld stelsel van doorvoer door het instellen van entrepots werd aangenomen.

De handel op Indië was vooral in de macht van de Engelschen, die door invoer van manufakturen ook hoogere prijzen voor de overige produkten konden besteden en daardoor de Nederlandsche schepen, die bijna geene uitvrachten hadden, beletten met voordeel te varen, zoodat in het moederland langzamerhand geheele ontmoediging ontstond. Het was een natuurlijk gevolg der omstandigheden, dat de Engelschen gelukkiger waren in hun ondernemingen dan de Nederlanders. Zoolang de Oost-Indische Bezittingen in de macht der laatsten waren, was de handel alleen gedreven door een gepriviligiëerd lichaam, met uitsluiting van ieder ander, en bestond die bijna geheel uit den aanvoer van Indische produkten herwaarts, terwijl daarheen in zeer geringe mate Europesche goederen, doch doorgaans spetie, werden gezonden. Gedurende den oorlogstoestand van 1795 tot 1815 was de handel uit Nederland op Indië, met geringe uitzondering, steeds afgebroken en gestremd, zoodat men verstoken was van de gelegenheid zich daarmede naauwkeurig bekend te maken, terwijl de Engelschen intusschen den gan-

schen Archipel vrij konden bevaren, en de produkten van Java door onzijdigen werden gekocht. Bij het heropenen der gemeenschap was men alzoo eigenlijk geheel onbekend met den Oost-Indischen handel, die bovendien van karakter was veranderd, daar de Engelschen, in plaats van zich te bepalen tot het aanvoeren van Indische produkten naar Europa, er meer en meer een uitweg voor hunne fabriekwaren, vooral voor hunne katoenen, zochten, en dus een belangrijken uitvoerhandel van Europa derwaarts dreven, die hen in staat stelde voor geringe vrachten of tegen hooger prijzen de Indische produkten naar Europa over te brengen. Ofschoon nu de Nederlanders langzamerhand ook wel voor hunne uitvoerartikelen, die vooral uit de fabrieken van Gent en andere plaatsen uit de zuidelijke provinciën kwamen, een uitweg in Indië zochten, slaagden zij er echter niet in, wat prijzen en andere omstandigheden betreft, tegen de Engelschen te kunnen mededingen. Bovendien had dit lang niet in belangrijke mate plaats en werd door de meeste reederijen schade geleden. In 1824 was er dan ook een volslagen ontmoediging ontstaan en werd zeer naar eene verandering gewenscht. Dit bleek ook, toen Muntinghe gedurende zijn verblijf in Nederland een nader onderzoek omtrent den handel instelde, en tot het besluit kwam dat een krachtig middel tot verbetering kon worden gevonden in de vereeniging van kapitaal door de vorming van eene maatschappij, die handel en vrachtvaart zou ten doel hebben, bepaaldelijk voor Nederlandsch fabriekaat en Nederlandsche schepen. Den 29 Maart 1824 verscheen nu een Koninklijk Besluit, waarbij voor de oprichting eener Handelmaatschappij de deelneming werd opengesteld en het kapitaal bepaald op *f* 12000000, dat tot *f* 24000000 zou kunnen worden verhoogd; de Koning schreef voor zijn Huis in voor *f* 4000000 en waarborgde eene rente van 4½ pCt. uit zijne bijzondere inkomsten, terwijl der Maatschappij werd toegezegd de levering en verzending van goederen en personen van Goevernementswege. Reeds op den eersten dag bedroeg het ingeschreven kapitaal bijna *f* 70000000, ten gevolge waarvan het voor goed werd bepaald op *f* 37000000, terwijl de statuten, door eene kommissie ontworpen, vastgesteld werden bij Koninklijk Besluit van 18 Augustus 1824. Eene faktorie werd gevestigd te Batavia voor den handel in Indië.

De oprichting van die Maatschappij maakte in Indië geen gunstigen indruk, daar men vreesde dat dit lichaam den afstand van

al de koffij zou verkrijgen en zich daardoor van den geheelen handel zou meester maken, zoodat het een monopoliserend karakter zou aannemen. Ook van der Capellen was er niet mede ingenomen en betuigde zelfs aan Muntinghe zijn leedwezen over het aandeel, dat hij in de oprichting had gehad. Weldra kwamen dan ook de konflikten. Den 28 Mei 1825 kwam een schip uit Nederland te Batavia aan met eene aanschrijving tot bevrachting van dit en andere schepen met 12000 pikols koffij, in mindering van de daarmede overgebrachte goederen en de vrachten der passagiers. De Hooge Regering, daartoe mede bewogen door een adres van de Bataviasche kooplieden, besloot dit bevel niet op te volgen, maar slechts een klein gedeelte van den aanwezigen voorraad koffij beschikbaar te stellen. Deze weigering tot uitvoering van eene namens den Koning gezonden aanschrijving van den Minister, werd van der Capellen in Nederland zeer euvel geduid en werkte, bij de reeds bestaande spanning ten gevolge der leening met het huis Palmer & C°., mede om zijne stelling onhoudbaar te maken, welke bovendien ten gevolge van den inmiddels uitgebroken opstand op Java, niet aangenaam was.

HOOFDSTUK VIII.

OPSTAND VAN DIPO NEGORO. — OORLOG OP JAVA. 1825—1830.

Vóór 1830 strekte zich het gebied der Vorsten van Soerakarta en Djokjokarta, behalve over de landen van dezen naam, nog uit over de tegenwoordige residentiën Banjoemas, Bagelèn, Madioen en Kediri, dus over bijna geheel Midden-Java. Nog steeds waren deze landen zeer onregelmatig tusschen hen verdeeld, zoodat hun gebied geheel door elkander heen lag. Het westelijk gedeelte, van de hoofdplaats Soerakarta tot Banjoemas, benevens de in 1813 afgestane residentie Kadoe, werden in 1825 op nieuw het tooneel van een hardnekkigen en langdurigen krijg, welke door een achterkleinzoon van hem, die zich daar van 1746 tot 1755 had weten te handhaven tegen de vereenigde macht van den Soesoehoenan en de Kompagnie, en wiens onderwerping slechts door onderhandelingen en het toestaan van zijne eischen was verkregen, werd gevoerd.

Genoemde landstreek was dan ook uitnemend geschikt voor een langdurig verzet tegen Europesche troepen. Voor een groot gedeelte toch is zij bergachtig, bezet met wouden, vol ravijnen en moeijelijk te bestijgen rotsen, terwijl de vlakten doorsneden zijn door een tal van kleine rivieren, die op verschillende plaatsen moerassen vormen, waarbij de overal verspreide natte rijstvelden (sawah's) nog kunnen worden gevoegd. Bijna zonder wegen, was het terrein uitnemend geschikt tot den krijg voor zich licht bewegende inlanders, maar niet voor den met zware wapenen en kleedingstukken belasten Europeschen, ja zelfs inlandschen soldaat, die daardoor aan allerlei vermoeijenissen is blootgesteld en met velerlei bezwaren heeft te kampen, terwijl hij daarbij dikwijls genoodzaakt is een onzichtbaren en moeijelijk te achterhalen vijand te bestrijden.

De bevolking van deze streken was nog geheel onder het be-

stuur der Javaansche hoofden; slechts die van Kadoe was eerst sedert kort daaraan onttrokken. Zij had het Nederlandsch bestuur, dat reeds ruim tachtig jaar in de strandgewesten was gevestigd geweest, nog niet leeren kennen, daar het zich aan haar nog bijna alleen had vertoond in de Chinesche pachters van tolpoorten en pasars. Deze waren door hunne ongehoorde knevelarijen zeker niet geschikt een gunstigen indruk te geven, en moesten er toe medewerken om het gezag der inlandsche hoofden ver boven dat van het Goevernement te doen stellen, niettegenstaande de eersten zich niet ontzagen hunne onderhoorigen op allerlei wijze te verdrukken, ten einde zich het noodige voor hunne uitgaven te verschaffen. Immers de Europesche invloed aan de Hoven schijnt niet alleen de onzedelijkheid te hebben bevorderd, maar had bij de Vorsten en grooten een sterke neiging tot weelde en het doen van verteringen opgewekt. De middelen om daarin te voorzien waren in der tijd mede gevonden uit de verhuring hunner apanage-landen; doch na het verbod daartegen, waren zij in een ongunstigen toestand geraakt, ja zelfs waren vele van hen met zware schulden bezwaard, vermits de genoten voorschotten reeds lang waren verteerd. De armoede der hoofden had dan ook die der bevolking ten gevolge, en gezamenlijk waren zij daardoor des te meer geneigd om bij elke verandering ook verbetering te verwachten.

Vooral in Djokjokarta was de toestand zoowel van de bevolking als van de hoofden ongunstig, en ook het Hof deelde daarin in ruime mate.

De ingetrokken verhuring der gronden gaf aanleiding, dat voor schadevergoeding belangrijke sommen werden geëischt, terwijl de voogden van den jongen Sultan zich weinig genegen toonden die te voldoen. Zoo werd voor het landgoed Bedôjô gevorderd eene som van 40000 sp. m., vooral voor de daar aangelegde koffijplantagiën, terwijl de voogden aanboden 800 te geven voor de gebouwen. Men dwong hen evenwel, mede door den invloed van Ratoe Agoeng, die de goede gezindheid van de Nederlandsche Regering voor haren kleinzoon wenschelijk achtte, hunne toestemming te geven tot een bedrag van 26000 sp. m.. De Resident Smissaert, die in deze zaak als tusschenpersoon was opgetreden, kwam daardoor op een eenigzins gespannen voet met de voogden Dipô Negôrô en Mangkoe Boemi, en dit werd nog erger, toen hij met nieuwe vorderingen voor andere landen voor den dag kwam. Reeds was den voogden door het Goeverment aanleiding

tot ontevredenheid gegeven door de opdracht van het bestuur over het Rijk aan den resident en door het pachten der Djabarangkahsche landen, waarin zij bewijzen zagen van de bedoeling om al de landen der Vorsten in bezit te nemen en deze geheel ter zijde te zetten. Vooral Dipô Negôrô trad hierbij op den voorgrond als tegenstander van de Europeanen en van hun invloed aan het Hof, terwijl hij er kennelijk naar streefde den zijnen te vermeerderen en aanzien bij het volk te verwerven door de naauwgezette waarneming van de godsdienstplichten, het leiden van een afgezonderd leven, het bezoeken van heilige plaatsen, vooral van de graven der voorouders. Zijn medevoogd Mangkoe Boemi was een meer gematigd man, doch toonde ook geen bijzondere voorliefde voor het Nederlandsch gezag, en sloot zich meer en meer aan Dipô Negôrô aan, zoodat allengskens de oude antieuropesche partij aan het Djokjosche Hof herleefde. Het was te bejammeren dat de daar geplaatste Nederlandsche ambtenaren niet de geschiktste personen waren om het kwaad te keeren. De Resident Smissaert had Bedôjô tot zijn vast verblijf gekozen en bevond zich slechts uiterst zelden op de hoofdplaats, zoodat hij niet in staat was den loop der zaken gade te slaan en verkeerde invloeden te weren. Met de beste bedoelingen zeker had de Goeverneur-Generaal hem een ijverig en bekwaam ambtenaar ter zijde gesteld in den assistent-resident Chevalier, op wien nu door de gedurige afwezigheid van Smissaert het beheer bijna geheel neêrkwam en die ongelukkigerwijs door onbedachte handelingen het misnoegen vermeerderde, terwijl bovendien de grooten weinig ingenomen waren met den translateur Ditré, welke niettemin veel invloed had. Deze beide ambtenaren ontzagen zich zelfs niet Dipô Negôrô op eene partij bij den Rijksbestierder te beleedigen, waarop deze terstond vertrok en niet weêr in het residentiehuis of in het publiek verscheen. Zoo verkreeg hij in de oogen der inlanders het voorkomen van den verdrukten en mishandelden Prins, terwijl de daarop volgende handelingen van Chevalier er op schenen te zijn toegelegd hem in zijnen trots te krenken en nog meer te grieven. Voor het aanleggen van een weg namelijk werd de richting aangewezen over den grond van Dipô Negôrô te Tagalredjô niet alleen, maar tevens over een aldaar liggend en door den Prins zeer geëerd graf, welk werk zelfs begonnen werd zonder zijne voorkennis. Hij ontzag zich dan ook niet de voor bakens dienende bamboestokken uit den grond te laten halen en door pieken te ver-

vangen, waarmede hij duidelijk zijne vijandige bedoelingen openbaarde, terwijl hij zich hoogelijk beklaagde over de hem aangedane beleedigingen en zijne volgelingen om zich heen verzamelde.

Den 16 Julij 1825 ontving de Resident Smissaert uit Soerakarta het bericht, dat Dipô Negôrô niets goeds in zijn schild voerde, doch zelfs deze tijding was niet in staat hem uit zijne zorgeloosheid op te wekken, totdat den 18 de bevolking in de buurt van Bedôjô eene zoo dreigende houding aannam, dat hij thans niet langer kon twijfelen. Nu begaf hij zich naar Djokjokarta en liet onmiddellijk Dipô Negôrô vragen waarom hij gewapend volk verzamelde, doch deze weigerde daarop antwoord te geven. Nu werd Mangkoe Boemi naar Dipô Negôrô gezonden om hem te verzoeken naar het fort te komen, dat evenzeer mislukte, en toen aan dezen werd te kennen gegeven, dat hij het ergste had te vreezen indien hij Dipô Negôrô niet medebracht, bleef hij bij hem, na een tweede ijdele poging om hem te bewegen aan des residents verlangen toe te geven.

De voogden begonnen nu met een schrijven aan den resident, waarin zij de afzetting van den Rijksbestierder vorderden, doch waarop hun werd geantwoord, dat alleen het Goevernement daarover kon beslissen. Terwijl de regenten, welke dit antwoord van den resident overbrachten, op een nieuw schrijven van de voogden wachtten, werden schoten gehoord, en bleek het weldra dat de assistent-resident Chevalier met troepen was gekomen om Dipô Negôrô in verzekering te nemen, doch op den tegenstand van het door dezen reeds verzamelde volk was gestuit; toen Chevalier daarop trachtte de woning binnen te komen, ontvluchtten de voogden naar Selarong. Hiermede was nu de oorlog begonnen, die gedurende bijna vijf jaren een groot gedeelte van Java verwoestte en een groot aantal menschenlevens heeft gekost.

Onmiddellijk vielen bijna al de prinsen en grooten Dipô Negôrô bij, en daarmede de gansche bevolking der hoofdplaats en van het Rijk, zoodat weldra de opstand over het geheele westelijk deel van Midden-Java was uitgebreid. De Chinezen werden nu overal verjaagd, tolpoorten en pasars geplunderd, en alles wat vreemd was en aan vreemde overheersching deed denken, vernietigd.

Dat het zaad van den opstand in welbereiden grond viel, is reeds gebleken; en nu de hoofden voorgingen, volgden hunne onderhoorigen; immers de onderworpenheid van den Javaan aan zijne hoofden, de natuurlijke geestdrift van elk volk, wanneer

het zich de gelegenheid geopend ziet om het juk van eenen overheerscher af te werpen, vooral wanneer hem dat als een door de godsdienst geboden daad wordt afgeschilderd, waren zoovele oorzaken van die spoedige verbreiding, welke de zaak een zoo dreigend karakter deed verkrijgen, waarbij nog kwam het gering aantal troepen, dat door den oorlog op Celebes zich op Java bevond.

Ofschoon de houding van den Soesoehoenan van Soerakarta als zeer welgezind werd voorgesteld, achtte toch de Luitenant-Goeverneur-Generaal de Kock, die met uitgebreide volmacht naar de Vorstenlanden werd gezonden, het noodig zich eerst naar den Soesoehoenan te begeven, ten einde dezen in zijne goede voornemens te bevestigen. Deze maatregel werd met gunstigen uitslag bekroond en zijne troepen werkten gedurende den geheelen oorlog trouw mede tot bestrijding van de oproerlingen.

Het fort en de kraton van Djokjokarta werden nu door laatstgenoemden naauw ingesloten, ja men achtte zelfs den jongen Sultan in den kraton niet veilig en bracht hem naar het fort over. De onafhankelijke Vorst, Pakoe Alam, de Rijksbestierder en de bevelhebber der lijfwacht Wirô Negôrô, waren de voornaamste Javanen van Djokjokarta, die den jongen Sultan getrouw bleven.

Gedurende bijna twee maanden werd de gemeenschap tusschen Djokjo en Solo, benevens Samarang, geheel afgebroken, en men moest er zich toe bepalen te trachten van tijd tot tijd versterking en de noodige levensbehoeften aan te brengen, daar weldra aan alles gebrek kwam. Herhaaldelijk werden fort en kraton aangevallen, maar gelukkig slaagde de bezetting er in zich te handhaven. Toen eindelijk in September van Geen van Celebes was aangekomen en te Samarang een aantal troepen had verzameld, rukte hij daarmede naar Djokjokarta op en verloste het zoo langen tijd ingesloten garnizoen.

Inmiddels had zich ook in Kadoe de opstand verspreid, en het was alleen door de krachtige maatregelen van den resident le Clerq en den kapitein du Perron dat de hoofdplaats Magelang werd behouden. Niettemin verkeerde deze residentie voortdurend in groote onrust en werd er een reeks van kleine gevechten geleverd, waardoor de oorlog hier geheel het karakter van een guerilla-oorlog verkreeg, die niet dan door langdurige krachtsinspanning was te dempen, vooral dewijl Dipô Negôrô en zijne hoofden zich hier gedurig vertoonden om het verzet levendig te houden.

In het begin van September verkeerde men te Samarang in

groote ongerustheid. Een der hoofden van Solo, de Pangeran van Sérang, aan de grenzen van Demak, koos onverwacht de partij van Dipô Negôrô, en daar de eerste tegen hem uitgezonden troepen niet gelukkig waren, werd weldra Demak medegesleept en werden krachtiger maatregelen noodig. Een kleine expeditie onder Buschkens liep zeer slecht af: 50 Europeanen verloren het leven, waaronder 12 ingezetenen van Samarang, die als vrijwilligers waren medegegaan. Groot was de schrik te Samarang, en groot de bijval, dien Pangeran Sérang nu bij de bevolking vond. Men nam te Samarang zoo goed mogelijk voorzorgsmaatregelen, maar voordat van Geen met een voldoend aantal troepen tegen den vijand kon optrekken, bezette deze nog Demak, alwaar hij echter weldra na een kort gevecht geheel werd uiteengejaagd; hiermede was de zaak van den Pangeran verloren, hoewel nog lang in deze streken wanorde en onveiligheid bleven heerschen.

Behalve een enkele poging tot opstand door den Regent van Kartôsônô in de oostelijke provinciën (Montjônegôrôsche landen) van Djokjokarta, aan de grenzen van Soerabaja, die spoedig onderdrukt werd, bepaalden zich de onlusten voortdurend tot de reeds genoemde gewesten in den omtrek van de hoofdplaats Djokjo, terwijl Dipô Negôrô zich doorgaans in de nabijheid van die plaats, vooral te Selarong en Pasar Gedé, ophield en zich van de eene streek naar de andere begaf, al naarmate hij door de Nederlandsche troepen werd vervolgd. Het was toen reeds zijne taktiek, deze door kleine gevechten bezig te houden en af te matten en groote gevechten te vermijden. Bovendien wist hij aan de oorlog het karakter van een godsdienstoorlog, van een heiligen krijg tegen de ongeloovigen, te geven, om daardoor zijn aanhang te vermeerderen en de geestdrift van zijne volgelingen op te wekken en levendig te houden. Reeds zeer spoedig eigende hij zich dan ook den naam toe van Sultan Abdoe'l Hamid Eroe Tjôkrô Kabiroe'lmoeminina, Kalifatoe'l rasoeloe'llahi, Amengkoe Boewônô, Sénôpati ingalôgô Sab'loellah ing Tanah Djawi, [1]) schonk zijnen volgelingen titels, eischte schatting van de bevolking, en wist zich daardoor de noodige hulpmiddelen tot het volhouden van den opstand te verschaffen. Vooral bij de priesters vond hij

[1]) d. i. Dienaar Gods, Eroe Tjôkrô (onvertaalbaar, maar naam van een verwachten verlosser of Messias), Opperste der Geloovigen, Stedehouder van Gods Gezant, Beheerscher der wereld, Aanvoerder in den heiligen strijd op Java.

grooten bijval en zijn bijzondere raadsman was dan ook een priester, die naar zijne vroegere woonplaats Kjaï Môdjô werd genoemd. Deze bracht er veel toe bij om de geestdrift des volks voor Dipô Negôrô levendig te houden, en het bleek meer en meer, dat de vijand, dien men op zoovele punten ontmoette, slechts door kracht van wapenen kon worden ten ondergebracht, daar hij elke poging tot onderhandelen weigerde. Daarheen richtten zich dan ook voortaan de pogingen van den Generaal de Kock, die steeds het opperbevel bleef voeren en slechts gedurende den regenmoesson van 1825 op 1826 voor korte poos het oorlogstooneel verliet om bij de overdracht van het bestuur door van der Capellen tegenwoordig te zijn. Krachtdadig bijgestaan door verschillende bevelhebbers, waaronder zich vooral van Geen, Cochius, Cleerens, Le Bron de Vexela, Sollewijn, en later ook Michiels hebben bekend gemaakt, slaagde de Kock er in den vijand bijna overal, nadat in het voorjaar van 1826 de oorlog was hervat, de nederlaag te geven. Vooral de verovering van den versterkten kraton te Plèrèd in Junij door Cochius, werd als een belangrijke zegepraal beschouwd, waarna men hoopte Dipô Negôrô weldra geheel tot onderwerping te kunnen brengen. Daartoe werden aan verschillende troepenafdeelingen bevelen gezonden tot een gelijktijdigen aanval op Diksô, waar hij gezegd werd zich op te houden. Hij werd er echter niet gevonden, en toen men hem verder ging zoeken, ondervond men een reeks van tegenspoeden, die ten gevolge hadden dat de zaak een meer gunstige wending voor hem nam en allerwege de opstand, die men reeds voor overwonnen hield, herleefde. Wel werd Dipô Negôrô herhaaldelijk geslagen door de verschillende kolonnes, die het terrein doorkruisten, doch van Geen, die hier het opperbevel voerde, geraakte zelf eenmaal in groot gevaar, en toen de levensmiddelen verbruikt waren, was men genoodzaakt naar Diksô terug te trekken, zonder het doel te hebben bereikt. Van daar gingen nu de nieuwe voogden van den jongen Sultan, de Pangerans Panoelar en Moerdaningrat, die met een aantal andere Prinsen en Grooten aan de expeditie van Diksô hadden deelgenomen, naar Djokjokarta terug, en dewijl men het terrein dat zij moesten doortrekken, genoegzaam veilig achtte, werd hun slechts een geleide van 60 inlandsche infanteristen en 8 huzaren medegegeven. Den 31 Julij werden zij echter onverwacht bij Linkong door een groote overmacht der opstandelingen overvallen: de bevelhebber van het geleide sneuvelde met

de voogden en het grootste gedeelte van zijne manschappen, en een aantal andere Prinsen werden gevangen genomen en omgebracht. Groot was de indruk hierdoor bij de inlandsche bevolking te weeg gebracht: de reeds onderworpen streken van Djokjokarta stonden op nieuw op en de verschillende verspreide kolonnes hadden nu met de grootste gevaren te kampen. De roem van den aanvoerder der opstandelingen die dit feit had verricht, was nu voor goed gevestigd. Zijn naam was Sentot, die een zoon was van den in 1810 om het leven gebrachten hoofdregent van Madioen, Pangeran Rônggô. Hoewel nog jong, had hij zich reeds bij verschillende gelegenheden onderscheiden en zich vooral de natuurlijke manier van oorlogvoeren van den Javaan, het gebruik maken van hinderlagen en het onverwacht overvallen van kleinere detachementen, eigen gemaakt; hij en Kjaï Môdjô werden dan ook als de voornaamste steun van Dipô Negôrô beschouwd en door hem in hooge eer gehouden.

De gevolgen van deze nederlaag ondervonden het eerst de troepen van Mangkoe Negôrô, die mede op het grondgebied van Djokjokarta waren gebruikt om er de rust te handhaven. Met groot verlies aan manschappen, wapenen en ammunitie, werden zij verdreven, en de gemeenschap tusschen Djokjokarta en Klatèn, ja op het geheele oorlogstooneel, tusschen de verschillende kolonnes, geheel afgebroken, en zelfs Soerakarta ernstig bedreigd. Sollewijn en Le Bron de Vexela leden belangrijke verliezen en de kolonne van den eerste werd bijna geheel vernield. Zoo was men na een jaar strijdens even ver als bij het begin van den opstand en moest het werk wederom op nieuw worden begonnen.

Van de drie tijdperken waarin de geschiedenis van den Javaoorlog kan worden verdeeld, kunnen deze gebeurtenissen als het einde van het eerste worden beschouwd.

Tot nu toe had men den vijand op de gewone wijze, door hem op te zoeken waar hij zich vertoonde, trachten te bestrijden, doch de weinig gunstige gevolgen daarvan waren nu gebleken. Men was er dus op bedacht nieuwe middelen te beramen, waartoe men, behalve versterking der troepen, in de eerste plaats meende te moeten overgaan tot een andere regeling van het bestuur in Djokjokarta. Daartoe bood zich de gelegenheid aan, doordien de oude Sultan, Amangkoe Boewônô II, die in 1813 was verbannen, sedert 1824 met verlof van van der Capellen te Soerabaja was gevestigd,

en wegens de onlusten op Java, aan boord van het wachtschip te Batavia was verplaatst. Reeds vroeger had Muntinghe aangeraden den invloed van dezen ouden Vorst te gebruiken om de afvallige prinsen tot onderwerping over te halen. Thans meende men den tijd gekomen om dien raad op te volgen, en werd door den Kommissaris-Generaal du Bus de Ghisignies met genoemden Vorst een overeenkomst gesloten, waarbij deze onder den titel van Sultan Sepoeh op den troon werd hersteld, terwijl zijn achterkleinzoon dien van Sultan Anom voeren en hem opvolgen zou. Ook verbond hij zich de oorlogskosten te vergoeden, waardoor een belangrijke schuldenlast op het Rijk van Djokjokarta werd gelegd, in mindering waarvan hij de vroeger door het Goevernement in pacht genomen distrikten Djabarangkah en Karangkobar afstond.

Sultan Sepoeh beantwoordde evenwel niet aan de verwachting. Ofschoon hij aan al de afvallige Prinsen brieven zond, was er geen die zich daardoor tot onderwerping liet overhalen, behalve na eenigen tijd Mangkoediningrat, welke vooral in Kadoe de zaak van den opstand had voorgestaan. Het was daarbij, vooral in het vervolg, de taktiek van de Kock om de oproerige Prinsen en Hoofden op voor hen gunstige voorwaarden aan de partij van Dipô Negôrô te onttrekken, want hij zag hierin mede een middel tot bestrijding van den opstand, dat vooral na de reeds vermelde onderwerping van Mangkoediningrat goed zou kunnen werken. Daartoe moest hij echter over ruime geldmiddelen kunnen beschikken, dat dikwijls aanleiding gaf tot moeijelijkheden met den Kommissaris-Generaal.

Hoewel velen van oordeel waren dat de weg van onderhandelen met Dipô Negôrô tot eene betere uitkomst zou leiden, achtte de Kock het krachtig doorzetten van den oorlog toch wenschelijk om de rust voor goed te verzekeren, en vooral om den Soesoehoenan, die steeds onze getrouwe bondgenoot bleef, het veilig bezit van zijn Rijk te verzekeren. Immers gedurende de tweede helft van het jaar 1826 werd hij daarin maar al te zeer bedreigd, dewijl de opstandelingen zich voortdurend op de hellingen van de Merapi ophielden en van daar de hoofdplaats Soerakarta bedreigden. Herhaaldelijk verjaagd op de eene plaats, kwamen zij op dezelfde of eene andere wederom te voorschijn; alleen wanneer zij meenden krachtig genoeg te zijn om de onzen te weêrstaan, konden deze er in slagen hun een belangrijke neêrlaag toe te brengen, zooals nog in Oktober bij Gawok en Djatianom.

De Soesoehoenan nam soms in persoon deel aan de gevechten.

Men was echter zoo gelukkig, Dipô Negôrô te beletten zich naar de provinciën ten oosten van Soerakarta te begeven, waardoor de opstand steeds tot het westelijk deel van Midden-Java bepaald bleef.

Zoo eindigde het jaar 1826 met weinig goede vooruitzichten: want behalve dat men niet veel verder tot het beoogde doel was gekomen, dan in het begin van dat jaar, was er nog een kwaadaardige koorts en zelfs de cholera onder de troepen uitgebroken, die meer Europeanen wegsleepte, dan het zwaard van den vijand. Vele waren dan ook de vermoeijenissen die moesten worden doorgestaan; honger en dorst moesten geleden worden, daar men, door de gidsen misleid en door gebrek aan goede kaarten niet van de noodige hulpmiddelen voorzien om zelf den weg te vinden, dikwijls na lange marschen, waarop de vijand wel gezien, maar niet geslagen werd, geen geschikte plaatsen vond om den nacht door te brengen, 't geen bij de afwisselende temperatuur van dag en nacht, vooral in de bergstreken, zeer schadelijk moest werken. Desniettemin lieten de troepen zich niet ter neêr slaan; met volharding werd de vijand opgezocht waar men hem hoopte te vinden, en al vertrok menigeen ten gevolge van zulk een tocht naar het hospitaal zonder daaruit terug te keeren, na een korte poos van rust waren de overige wederom gereed, ja verlangend om op nieuw ten strijde te trekken. De meeste lof komt daarom toe aan de officieren en manschappen voor den moed, het geduld en de standvastigheid, door hen gedurende den langdurigen oorlog van 1825 tot 1830 betoond.

Het is reeds gezegd, dat bij de tot nu toe gevolgde wijze van oorlogvoeren, men wel den vijand herhaalde nederlagen kon doen ondergaan, maar niet genoeg verzekerd was van het eigenlijk herstel der rust in de onderworpen distrikten; immers zoodra de militaire macht zich daar niet meer vertoonde, kon Dipô Negôrô er veilig terugkomen en er wederom een aanhang vinden, belasting heffen en als Vorst handelen. Om de orde voor goed te herstellen, was een duurzame bezetting noodig. Wel bestond die op de belangrijkste punten, maar dit was niet voldoende, waarom de Kock besloot de reeds bestaande forten te vermeerderen met een aantal kleine versterkingen, op zoodanige wijze ingericht en gewapend, dat zij den aanval van een inlandschen vijand zouden kunnen weêrstaan; zij werden van de overige versterkingen onder-

scheiden door den inlandschen naam bentings en daarnaar werd dit stelsel van oorlogvoeren het bentingstelsel genoemd. Zij waren door wegen onderling verbonden en konden dan tevens dienen tot steunpunten en de grootere ook voor wapenplaatsen en magazijnen van de mobile kolonnes, die tot taak hadden de gemeenschap open te houden en den vijand het doordringen in het bezette terrein te beletten door hem onophoudelijk op te zoeken en te bestrijden. Die kolonnes werden nu ook bepaaldelijk met dat doel zamengesteld uit Europesche en inlandsche infanterie, Madoeresche hulptroepen of Javaansche barissans, ruiterij, artillerie en pionniers. Iedere kolonne was tevens voorzien van vrachtbeesten en koelies, en daardoor altijd gereed om op marsch te gaan. Zij werden genummerd, en er waren er voorloopig acht, welk getal later tot elf vermeerderd werd. Had nu zulk eene kolonne een landstreek van de opstandelingen gezuiverd, dan werd er een benting aangelegd om hun het terugkeeren te beletten. Men ging daarbij evenwel stelselmatig te werk, met het doel om het terrein van den opstand steeds kleiner te maken en geheel te beperken tusschen de rivieren de Prôgô en Bogôwontô. Zoo werd als het ware een halve cirkel van bezette posten om het gebied van den vijand getrokken, welke door het oprichten van bentings op nieuw onderworpen terrein, langzamerhand naauwer werd toegehaald. Van daar dan ook, dat de vijand steeds zooveel mogelijk het bouwen van die bentings trachtte te verhinderen, en dat menige strijd moest worden gevoerd eer ze veilig konden worden betrokken.

Inmiddels had men in Nederland, waar zeer naar het einde van den oorlog werd verlangd, de noodzakelijkheid erkend om buitengewone hulp naar Indië te zenden. Derhalve werd bij Besluit van 26 Oktober 1826 bepaald, dat uit de Nederlandsche troepen een »expeditionnair korps," zou worden gevormd dat uit infanterie, kavallerie en artillerie zou bestaan en 3185 man zou tellen. Er werden daartoe vrijwilligers gevraagd, die zich voor twee jaren dienst in Indië verbonden, en binnen korten tijd was het vereischte getal aanwezig, waarover het bevel werd opgedragen aan den kolonel Vermersch. Dit korps kwam in Mei en Junij 1827 achtereenvolgens te Samarang aan, en werd voorloopig in de binnenlanden te Salatiga, Bôjôlali en Klatèn geplaatst. De bedoeling waarmede dit korps uit Nederland werd gezonden was klaarblijkelijk, volgens art. 13 van het Besluit zijner oprichting, om in zijn geheel tegen den vij-

and te worden aangevoerd en zoo spoedig mogelijk een einde aan den oorlog te maken. Het eerste streed echter geheel met het aangenomen systeem van den Generaal de Kock, want hij kon nu moeijelijk gevolg geven aan zijn plan, om dit korps mede in mobile kolonnes te verdeelen, en in zijn geheel kon hij er evenmin gebruik van maken, zoodat hij er zich toe bepaalde om verschillende groote afdeelingen voor belangrijke expedities beschikbaar te houden. Deze troepen leden zware verliezen door het klimaat, zoodat aan het einde van den tijd dat zij zich voor de dienst in Indië hadden verbonden, slechts ruim een derde nog in leven was. Het grootste gedeelte bleef in Indië tot het einde van den oorlog, terwijl sommige voor goed in Indische dienst overgingen.

Behalve deze buitengewone versterking waren nog de bezettingen op de overige eilanden van Nederlandsch Indië zoo zwak mogelijk gemaakt en de overige troepen naar Java gezonden. Ook van leenroerige Vorsten waren hulptroepen gevraagd, en zoo kwamen op Java Gorontalezen, Ternatanen, waarvan de meeste Alfoeren, voorts Tidorezen en Boetonners, die benevens de vroeger opgeroepen Madoerezen, bij verschillende mobile kolonnes werden ingedeeld om als lichte troepen dienst te doen.

Bovendien waren nog het legioen van Mangkoe Negôrô en de troepen van den Soesoehoenan meer onder rechtstreeksch bevel van de Kock om de rust in Solo te handhaven, terwijl zij van tijd tot tijd voor expedities bij eene kolonne werden gevoegd.

Ook Dipô Negôrô had van zijnen kant in het begin van 1827 er naar gestreefd om aan zijn troepen eene meer vaste inrichting te geven. Even als dat bij de Javaansche Vorsten de gewoonte was, had hij daartoe een aantal kleine korpsen met verschillende namen gevormd als geregelde troepen, waaronder vele priesters waren; terwijl de verschillende hoofden dan nog volk leverden dat als ongeregelde troepen werd gebruikt. Gelijk hij steeds trachtte aan den krijg het karakter van een godsdienstoorlog te geven, wilde hij dit nog versterken door het dragen van Arabische kleeding, het vervangen van de Javaansche titels door Arabische of Turksche, zooals die van pangeran door pacha of bassa, die van toemenggoeng door daula, en door ook onder zijne geregelde troepen de vreemde namen van boolkiô, arkiô en toerkiô op te nemen. Ieder bevelhebber van deze troepen had landen voor zijn onderhoud en dat van zijn volk, waarvan de bewoners schatting (padjeg) opbrachten of produkten leverden. Dipô Negôrô beschikte

daartoe niet alleen over Djokjokarta, maar ook over Soerakarta, wanneer hij althans in de gelegenheid was het terrein aldaar te bezetten; daardoor trachtte hij mede het volk van Solo onder zijn invloed te brengen.

Nadat de opstandelingen in het noorden van Soerakarta herhaaldelijk waren geslagen, had hun aanvoerder getracht door het zuiden heen naar Madioen te komen, waar ook de gelegenheid hem gunstig scheen. Men slaagde er evenwel in, hem dat te beletten, zoodat hij zich naar zijn gewoon verblijf in de omstreken van Djokjokarta moest terugtrekken. Toen men het hem ook hier lastig maakte en te Pasar Gedé een benting wilde aanleggen, trachtte hij dat met geweld te verhinderen, hetgeen ten gevolge had dat hier gedurende de maanden Julij en Augustus 1827, door de verschillende verzamelde kolonnes herhaaldelijk hardnekkig werd gestreden en Dipô Negôrô eindelijk genoodzaakt was het veld te ruimen. Kadoe werd bijna geheel van vijanden gezuiverd, doch in Ledok gaven de rebellen Imam Moesta en Mas Loerah aan Michiels nog veel te doen; in den loop van het jaar werd evenwel de opstand tot Djokjokarta en Bagelèn beperkt. Van de zijde der opstandelingen werd daarop eenige gezindheid tot onderhandelen aan den dag gelegd, waartoe Kjaï Môdjô zelfs een zamenkomst met den Heer Stavers, een Europeesch landheer in Samarang, had. Nu werd een wapenstilstand gesloten, en de kommissaris-Generaal du Bus, die zich in de Vorstenlanden bevond, zelfs door Dipô Negôrô uitgenoodigd tot een zamenkomst te Sambirôtô, dat hij tot zijn zetel scheen te hebben uitgekozen. De K.-G. beantwoordde dit echter met eene uitnoodiging naar Salatiga. Dipô Negôrô vorderde nu als voorwaarden van zijne onderwerping voor zich den titel van Sultan en Panôtôgômô (regelaar van het geloof), dat hem tot hoofd van de godsdienst op Java zou maken; verder, voor de rechtspleging tusschen Javanen en Europeanen, de uitspraak volgens den Islam als regel, terwijl die der laatsten aan den Goeverneur-Generaal zou worden vergund. Daar de titel van Panôtôgômô een inbreuk zou maken op de rechten der Vorsten, die als hoofden van de godsdienst in hunne Rijken denzelfden titel voerden, kon daaraan evenmin als aan de beide andere voorwaarden worden voldaan, en werd dan ook den 28 September de wapenstilstand voor geëindigd verklaard en de oorlog hervat.

Weinig goeds ondervond men bij voortduring van den invloed van den herstelden Sultan Sepoeh; immers de onderwerping van Pangeran Nôtô Prôdjô en den bekenden Pangeran Sérang schijnt niet aan hem te danken. Integendeel moet de invloed, door zijne gemalin op hem uitgeoefend, niet gunstig hebben gewerkt, vermits vele vroegere vertrouwden van zijn zoon Sultan Rôdjô het Hof verlieten en tot de opstandelingen overgingen, gelijk mede een broeder van de Ratoe Agoeng, Sôsrô dilôgô. Deze werd eerlang door Dipô Negôrô naar Rembang gezonden, waar hij in November 1827 onverwacht een opstand verwekte, die weldra zeer gevaarlijk werd, dewijl de vroeger bijeengebrachte pradjoerits (inlandsche soldaten) door du Bus waren ontslagen en men nu slechts politiedienaren en djajangsekars tot handhaving der rust had.

Daar men vreesde dat de opstand tot de Montjônegôrôsche landen (de tegenwoordige residentiën Madioen en Kediri) zou overslaan, werd de resident van Soerakarta, Nahuys, in allerijl aan het hoofd van inlandsche troepen afgezonden, doch deze had het ongeluk den 11 December bij Padangan door Sôsrô dilôgô te worden overvallen en verslagen; ook leed de luitenant de Sturler eene nederlaag, terwijl de opstandelingen Blora innamen en Toeban naauw insloten. Van alle kanten werden nu troepen naar Rembang gezonden en de Generaal-Majoor Holsman nam er het bevel op zich. Deze slaagde er in den opstandelingen den 27 Januarij 1828 bij Ploentoeran een belangrijke nederlaag toe te brengen en hun hoofdkwartier Radjak-wesi den 29 Januarij daaraanvolgende in te nemen. Eene poging om Madioen in opstand te brengen mislukte, en na lang omzwerven onderwierp zich Sôsrô dilôgô in Oktober van datzelfde jaar.

In Januarij 1828 overleed Sultan Sepoeh, zonder zeer te worden betreurd, en met zijn dood werd de derde periode van den oorlog gerekend te beginnen; op nieuw werden thans voogden over den jongen Sultan aangesteld, namelijk Mangkoe Koesoemô en Adi Winôtô, aan wie nu ook het bestuur van het Rijk werd overgelaten.

De vierde veldtocht, die van 1828, werd onder betere vooruitzichten dan de vorige aangevangen, daar men er in was geslaagd het oorlogsterrein te verkleinen, en daardoor een stap nader tot het doel te komen. Door den opperbevelhebber werd nu het hoofdkwartier wederom overgebracht naar Magelang, dewijl Kadoe als genoegzaam bevredigd kon worden beschouwd en Solo niet meer

werd bedreigd, terwijl hij zich dan tevens meer in de nabijheid van den oorlog zou bevinden.

Van Geen verliet in dit jaar Indië, waar hij gedurende de laatste jaren een zoo belangrijk aandeel aan den oorlog had gehad. De vijand hield zich echter nog steeds staande in Ledok en onder aanvoering van zekeren Djôjô Menggôlô vooral ook ten zuiden van Djokjokarta, waar zich Dipô Negôrô mede doorgaans ophield, ofschoon hij de vasten nog had gehouden te Sambirôtô, ten noorden van genoemde hoofdplaats. Bij zijn aangenomen stelsel volhardende, trachtte de Kock hem nu van hier te verdrijven door het oprichten van bentings en door de operatiën der kolonnes; doch du Bus meende, dat de tijd gekomen was om een einde aan den oorlog te maken, door den vijand met geweld tusschen de Prôgô en Bogôwontô te drijven en hem daar den laatsten slag toe te brengen. De Kock oordeelde daarentegen, dat de ondervinding de onmogelijkheid had bewezen om op die wijze den oorlog te eindigen, en nam de verantwoordelijkheid van zijn stelsel op zich.

Een ander punt van verschil tusschen de beide hoofden der Regering was de betaling der troepen. Bij de nieuwe muntregeling was de gulden gebracht op honderd duiten, doch het nieuwe kopergeld was niet zoo gewild als de oude Kompagnie's duiten, en de wijze van betaling der soldijen, voor een groot gedeelte in koper, gaf aanleiding dat de officieren en manschappen eene belangrijke vermindering van inkomst ondervonden. De Kock nam het voor de troepen op en trachtte daarin verbetering te brengen, dat hem echter eerst aan het einde van 1829 gelukte. Terecht vond de volharding van du Bus bij zijn stelsel van bezuiniging op dit punt afkeuring; vooral de gewone soldaat werd daardoor getroffen, dewijl hij, geheel in koper betaald wordende, veel moest verliezen op zijne geringe inkomsten, en ook de diensten, waarvoor inlanders noodig waren, daardoor werden benadeeld. De rust in Nederlandsch Indië is voor een groot deel in handen van het leger, het is dus zeker een zeer verkeerde staatkunde, den soldaat aldaar ontevreden te maken, vooral wanneer hij, zich te velde bevindende, moeite en ontberingen heeft te lijden en zijn leven in de waagschaal stelt. Waar du Bus evenwel zich verzette tegen de meermalen voorkomende misbruiken in de administratie, moet allezins lof worden gebracht aan zijne naauwgezetheid en ijver voor het belang van den Staat.

Eene poging van Sentot om Banjoemas in opstand te brengen mislukte, hoewel hij aan Buschkens een zware nederlaag toebracht; evenzeer werd eene zàmenzwering te Soerakarta bij tijds verijdeld. Sollewijn slaagde er in Augustus in, Dipô Negôrô uit het land tusschen de Opak en de Prôgô te verdrijven, en er diens terugkeer, in weerwil van de toegenegenheid der bevolking, door het oprichten van bentings te beletten.

Waarschijnlijk ten gevolge van dezen tegenspoed, betoonde de vijand zich wederom meer geneigd tot onderhandelingen; immers zij werden aangeknoopt door Kjaï Môdjô met den Toemenggoeng Wirô Negôrô, bevelhebber van de troepen des Sultans; tusschen deze beide inlanders hadden zamenkomsten plaats in tegenwoordigheid van den luitenant Roeps, die zeer bekend was met het Javaansch, en den Resident Nahuys. Kjaï Môdjô verlangde de instandhouding van den Islam, en van deze zijde stelde men daartegenover de eisch van vrede en onderwerping. Een wapenstilstand van vijf dagen werd nu toegestaan, doch den 9 November een weigerend antwoord van Dipô Negôrô ontvangen en dus de oorlog hervat.

Daar nu Kjaï Mêdjô bleek in het Padjangsche te willen doordringen, werd hem dit belet door Le Bron de Vexela, die hem hardnekkig vervolgde en ten slotte geheel omsingelde en noodzaakte zich met zijne manschappen, meest gewapende priesters, over te geven. Hij werd naar Batavia gevoerd en men wilde nu zijn invloed gebruiken om Dipô Negôrô tot onderwerping over te halen. Een brief, door hem gezonden, diende tot middel van nieuwe onderhandelingen, waarbij Sentot van de ééne zijde, Roeps en Nahuys van de andere zijde de tusschenpersonen waren. Een oogenblik bestond er ernstige beduchtheid voor het leven van Roeps, die zich bij Sentot bevond en niet terugkwam. Gedurende de onderhandelingen was het wapenstilstand, en deze werd nu nog op verzoek van Dipô Negôrô's Rijksbestierder, Danoe Redjô, verlengd. Men was echter nog tot geen beslissing gekomen, toen bij het invallen van de vasten de onderhandelingen moesten worden geschorst. Daar aan het einde van dien tijd Dipô Negôrô niet met nieuwe voorstellen voor den dag kwam, terwijl zijne vroegere altijd het oude verzoek om als hoofd van de godsdienst te worden erkend, behelsden, werd den 10 April 1829 de wapenstilstand als geëindigd beschouwd en de oorlog hervat.

Wederom waren de omstandigheden gunstiger dan het vorige

jaar; het doel, dat de Kock zich voorstelde, beperking van den opstand tusschen de Prôgô en Bogôwontô, was reeds bijna bereikt, terwijl er thans beschikt werd over eene macht van bijna 23000 man, waarvan 10000 geregelde troepen, voor de helft Europeanen. De Kock, die reeds eenmaal in 1827, en in 1829 voor de tweede maal was teruggeroepen, zou nu het bevel overdragen aan Bisschoff, toen het overlijden van dezen bevelhebber hem verplichtte zijne taak voort te zetten.

De meest bekende onderbevelhebbers van Dipô Negôrô waren behalve Sentot, Kertô Pengalassan, Danoe Redjô en Dipô Negôrô Anom (de jonge), die alle trachtten door dapperen tegenweêr de zaak van den opstand nog gaande te houden; doch de macht die men tegen hen kon aanvoeren was te groot, en het terrein te beperkt, dan dat zij zich konden handhaven. Zij leden dan ook gevoelige en elkander spoedig opvolgende verliezen. Ook waren de hulpmiddelen der hoofden uitgeput, zoodat zij hun troepen niet konden betalen en onderhouden. Deze sloegen nu tot plunderen van de bevolking over, welke daardoor van Dipô Negôrô werd vervreemd en meer welgezind voor het Goevernement werd. Menigvuldig zijn de wapenfeiten van dit jaar, welke vermelding verdienen, bovenal de inneming van Gègèr, dat zeer hardnekkig door Djôjô Menggôlô werd verdedigd (17 Julij); en een bloedig gevecht te Tangkilan tegen Sentot geleverd (6 Augustus). In de maand Augustus slaagde Dipô Negôrô er nog in de Prôgô over te steken en het Djokjosche gebied te verontrusten, waar men hem de geheele maand vervolgde, totdat hij eindelijk genoodzaakt was naar Bagelèn terug te keeren, terwijl ook de bevolking zich onverschillig jegens hem begon te betoonen. Den 17 September werd hij door Sollewijn bij Sélo overvallen, en ontkwam ter naauwernood aan de hem vervolgende huzaren.

Gedurende deze maanden verminderde dan ook zijn aanhang zeer; in Julij was reeds zijn zoon Dipô Negôrô Anom gevangen genomen, en den 6 Augustus gaven zich de vrouwen en kinderen van Mangkoe Boemi over, die in September door dezen Prins zelven en verscheidene andere leden der Vorstelijke familie werden gevolgd. Het grootste verlies voor Dipô Negôrô was echter de onderwerping van Sentot, die na daartoe onderhandelingen met Cochius te hebben aangeknoopt, den 17 Oktober te Imôgiri met zijne manschappen in Nederlandsche dienst overging met behoud van zijn titel en naam van Alibassa Ngabdoel Moes-

tafa Prawirô Dirdjô; hij bleef aan het hoofd van zijn legioen, doch werd in dezen oorlog niet meer gebruikt.

Zoo was de zaak van den opstand ook in het oog van den inlander verloren en het hoofd daarvan zelf een zwerveling geworden, vermits hem slechts weinige getrouwen overbleven, nadat in Januarij 1830 zijn Rijksbestierder en de bekende Kertô Pengalassan hem hadden verlaten.

Herhaaldelijk vervolgd door al de kolonnes, die hem geen rust lieten, vluchtte Dipô Negôrô van de eene plaats naar de andere, doch niettegenstaande een prijs van ƒ 50000 op zijn hoofd was gezet, waagde het geen Javaan hem, een Prins uit het zoo geëerde Mataramsche Vorstengeslacht, te verraden of uit te leveren. In Februarij 1830 kwamen er evenwel boden van hem bij den kolonel Cleerens, om kennis te geven dat hij een onderhoud met hem verlangde, ten einde later met den Luitenant-Goeverneur-Generaal een zamenkomst te hebben. De Kock was naar Batavia, waar de nieuw benoemde Goeverneur-Generaal van den Bosch was aangekomen, maar Cleerens had zijne instruktiën; hij antwoordde aan de zendelingen dat hij, wegens afwezigheid van zijn chef, slechts op eigen verantwoordelijkheid kon handelen, doch bereid was het verzochte onderhoud te doen plaats hebben. Dit had den 16 Februarij plaats en bewerkte dat Dipô Negôrô zich naar Minorèh begaf, waar hij weldra een aanzienlijk gevolg om zich heen verzamelde, dat spoedig tot 700 man klom, terwijl de bevolking hem met allen eerbied behandelde. Daar inmiddels de vasten inviel, weigerde hij over de voorwaarden zijner onderwerping te spreken, doch ontzag zich niet zijne macht te vergrooten, alles op kosten van het Nederlandsch Goevernement, dat in het onderhoud van hem en de zijnen voorzag. Hetzij Dipô Negôrô dacht dat men hem nog vreesde, hetzij hij hoopte, dat men hem zijne eischen zou toestaan, hij gedroeg zich geheel als onafhankelijk vorst, die niet als onderworpene, maar als gelijke met het Goevernement zou onderhandelen. Den 28 Februarij kwam de Kock te Magelang en werd Dipô Negôrô uitgenoodigd insgelijks aldaar te komen; deze vertrok alzoo met zijn gevolg, waaronder 800 man soldaten, uitgerust op kosten van het Goevernement, derwaarts en had een korte zamenkomst met den Luitenant-Goeverneur-Generaal, waarop evenwel wegens de vasten geen zaken werden besproken. Men behandelde hem intusschen met de meeste welwillendheid, stelde zijne familie in vrijheid en liet hem geheel met rust, alles met het doel

om hem vertrouwen in te boezemen. Hij volhardde evenwel bij zijne aangenomen houding, verzamelde nog altijd volk, liet zich Sultan noemen en sprak den resident in het laag-Javaansch aan. Toen nu eindelijk de vasten was afgeloopen, bracht hij den 28 Maart 1830 aan de Kock een bezoek, doch weigerde aanvankelijk op nieuw om over zaken te spreken. Daar de Kock echter volhield, kwam hij voor den dag met zijn oude vordering van erkenning als hoofd van de godsdienst met den titel van Sultan. De Kock, die vooraf alle maatregelen had genomen en de troepen in parade bij zijn verblijf had doen aantreden, gaf te kennen dat die voorwaarde reeds lang verworpen was, dat Dipô Negôrô klaarblijkelijk slechte voornemens koesterde, en dat men hem dus geen vertrouwen meer kon schenken. Vermits deze echter weigerde van zijne vorderingen af te gaan, verklaarde de Kock, dat de zaak dan was afgedaan en Dipô Negôrô te Batavia ter beschikking van den Goeverneur-Generaal moest worden gesteld, daar hij de rust van Java niet langer van zijn willekeur kon laten afhangen. Immiddels waren de volgelingen van Dipô Negôrô ontwapend door Michiels, zoodat alles zonder eenigen tegenstand of moeijelijkheid afliep en Dipô Negôrô naar Samarang gebracht en vervolgens naar Batavia werd overgevoerd. Hem werd eerst Menado en later Makassar als verblijfplaats aangewezen, waar hij in 1855 is gestorven.

Zoo was dan de oorlog, die zooveel krachtsinspanning had gevorderd, geëindigd. Men heeft er de Kock een grief van gemaakt dat hij op zoodanige wijze tot de gevangenneming van Dipô Negôrô overging; maar kon deze, na zich in handen van het Goevernement te hebben gesteld en weldaden daarvan te hebben aangenomen, nog als een vrij man worden beschouwd, en zou het geen dwaasheid zijn geweest van de Kock hem nu weêr te laten gaan en de rust van Java op nieuw in gevaar te brengen, terwijl bovendien nog een aantal menschenlevens voor zijne vervolging zouden zijn opgeofferd? Immers hoewel in den laatsten tijd de gezondheidstoestand der troepen was verbeterd, was toch het aantal militairen, dat bezweken was, ontzaggelijk groot, daar men dit op niet minder dan 8000 Europeanen en 7000 inlanders stelde.

Het was nu noodig tot eene regeling der Djokjosche zaken over te gaan, en reeds den 11 Maart 1830, zoodra het bericht der onderwerping van Dipô Negôrô was aangekomen, werd door van den Bosch eene kommissie daartoe benoemd, bestaande uit Mr. P.

Merkus en J. I. van Sevenhoven, waarbij later nog werd gevoegd de resident van Soerakarta en kommissaris voor de zaken van Djokjokarta, H G. Nahuys.

Vermits Djokjokarta bij de laatstelijk gesloten traktaten de betaling der oorlogskosten op zich had genomen, doch hiertoe natuurlijk niet in staat was, kwam daarvoor even als vroeger een afstand van grondgebied in aanmerking, waarvoor ook nog andere redenen pleitten. De ondervinding toch had bewezen, dat de gedeelten der Vorstenlanden, die ver van de hoofdplaatsen waren verwijderd, slecht werden bestuurd, de bevolking onderdrukt en aan de Vorsten de hun verschuldigde belasting niet werd betaald; van daar wanorde en neiging tot oproer en dus veel minder veiligheid dan in de Goevernementslanden. Deze overweging gold echter zoowel de onderhoorigheden van Djokjo als die van Solo, en wanneer men de landen van het eerstgenoemde Rijk in bezit nam, was dit, wilde men nieuwe onlusten voorkomen, evenzeer wenschelijk ten opzichte van die van het tweede. Er werd derhalve overeengekomen, dat de gewesten Soekawati, Padjang, Mataram en Goenoeng Kidoel aan de Vorsten gelaten, doch al de overige onder het Nederlandsch Goevernement zouden worden gebracht, en voor de inkomsten daarvan aan hen vaste sommen zouden worden uitbetaald, namelijk aan Soerakarta *f* 264000 en aan Djokjokarta *f* 182000 's jaars. Tevens zouden naast Pakoe Alam in Djokjo nog twee onafhankelijke Vorsten worden aangesteld, Mangkoediningrat of Nôto Prôdjô over Kalibawang, groot 500, en Wirô Negôrô of Praboediningrat over Nangoelan met 100 tjatjah's. De laatste werd echter reeds in 1833 wegens zijn oproerige houding afgezet en zijn land door het Goevernement aan zich getrokken.

Men had geen moeite dit traktaat met Djokjokarta te sluiten, doch de Soesoehoenan veroorzaakte grooter zwarigheden. Hij had zich gedurende den oorlog een trouw bondgenoot betoond, men had hem zelfs op eene belooning doen hopen, en thans kwam men met voorstellen tot vermindering van zijn grondgebied. Hij was daarover diep gekrenkt en verliet den 7 Junij heimelijk de hoofdplaats om naar Imôgiri en het Zuiderstrand te gaan, ten einde op de wijze zijner voorouderen in droomen, de ingevingen en toezegging van hulp van bovennatuurlijke machten te erlangen. Daar Dipô Negôrô hiermede ook was begonnen, achtte men deze handelwijze zeer gevaarlijk; onmiddellijk echter werd hij gevolgd

en door den resident van Nes en Sollewyn achterhaald. Deze leverden hem aan Nahuys over, die hem naar Samarang overbracht, vanwaar hij naar Amboina werd verbannen. Tot zijn opvolger werd gekozen de Pangeran Poerbôjô, met wien nu als Pakoe Boewônô VII het voorgestelde kontrakt werd gesloten.

Den 27 September werd nog bepaald, dat de gewesten Padjang en Soekawati geheel aan Solo, Mataram en Goenoeng Kidoel geheel aan Djokjo zouden komen, waardoor het gebied der beide Vorsten behoorlijk afgescheiden en begrensd werd.

Uit de afgestane landen werden gevormd de residentiën Banjoemas en Bagelèn in het westen, en Madioen en Kediri in het oosten, met toevoeging van eenige vroeger reeds afgestane gronden. In de beide laatsten werd terstond de landrente ingevoerd en werden tevens overal de tolpoorten afgeschaft, die tot zooveel verdrukking der bevolking aanleiding hadden gegeven. Hiermede was de oppermacht van het Goevernement op Java genoegzaam gevestigd en waren de inlandsche Vorsten te veel verzwakt, om immer, zonder buitengewone omstandigheden, wederom met kracht te kunnen optreden en voor Nederland gevaarlijk te kunnen worden.

HOOFDSTUK IX.

HET BEHEER DER OOST-INDISCHE BEZITTINGEN IN NEDERLAND. 1814—1825. EINDE VAN HET BESTUUR VAN VAN DER CAPELLEN. — DE KOMMISSARIS-GENERAAL DU BUS DE GHISIGNIES. 1825—1830.

Nog voordat de Oost-Indische Bezittingen in 1814 aan Nederland waren teruggegeven, had men hier reeds ingesteld een Departement van Koophandel en Koloniën, aanvankelijk met van der Capellen als Sekretaris van Staat aan het hoofd, tevens voorzitter van den Raad van Koophandel en Koloniën. In September 1815 werd hij vervangen door Goldberg met den titel van Direkteur-Generaal, welke die betrekking bleef bekleeden tot 1818, toen een Departement van Onderwijs, Nationale Nijverheid en Koloniën werd gevormd met A. R. Falck als Minister; tevens werd bij Besluit van 17 December 1819 de Raad van Koophandel en Koloniën ontbonden.

Het is natuurlijk, dat in die jaren geen belangrijke bijdragen uit de koloniën op de Staatsbegrooting werden gebracht; alleen komt als zoodanig voor een post voor »nagelen en olieteiten", tot een zeer verschillend bedrag; met 1821 werden ook alle uitgaven ten behoeve der koloniën van de Nederlandsche begrooting afgenomen en ten laste van de Indische gebracht, waaronder zelfs de uitgaven voor de West-Indiën, zoolang men in Nederland meende dat de finantiële toestand in Oost-Indië gunstig was.

In Maart 1824 werd Falck vervangen door Elout als Minister van Nationale Nijverheid en Koloniën, die na April 1825 als Minister van Marine en Koloniën optrad.

Elout kwam dus aan het bestuur omstreeks den tijd, dat uit Indië ongunstige berichten betreffende den finantiëlen toestand werden ontvangen, die ten gevolge hadden dat men hier handen aan het werk sloeg om in de behoefte, vooral aan klinkende munt, te voorzien,

waartoe overeenkomsten met de nieuw opgerichte Handelmaatschappij werden gesloten.

Toen nu evenwel de tijding werd aangebracht van de voorgenomen leening van 15000000 sicca ropijen met het huis Palmer en Co., werd die op voorstel van Elout door Koning Willem I bij Besluit van 26 Junij 1825 afgekeurd, maar tevens aan de Indische Regering op andere wijs hulp toegezegd. Reeds was haar bij Besluit van 5 April van dat jaar eene reeks van bezuinigingen voorgeschreven.

Om aan den nood der koloniën tegemoet te komen, werd aan de Staten-Generaal een wetsontwerp aangeboden tot het doen eener leening van *f* 20000000, met waarborg van den Staat gedurende 30 jaren voor eene jaarlijksche rente en aflossing, gezamelijk ten bedrage van *f* 1400000. Volgens de verklaringen der Regering moest die som dienen tot het afdoen van de verschillende schulden, en tevens tot inwisseling van het papieren geld.

Dit voorstel werd onder anderen bestreden door de bewering, dat men de Staten-Generaal in de zaken der koloniën, waarvan het opperbestuur »bij uitsluiting" aan den Koning was opgedragen (Art. 60 der Grondwet), niet moest kennen, en zij dus zulk een wetsontwerp niet in behandeling konden nemen. De Regering beweerde echter dat zij, wegens den waarborg van den Staat, de medewerking der Staten-Generaal voor het tot stand brengen der leening wenschte, en den Koning toch vrijheid was gelaten die te vragen, dewijl de woorden »bij uitsluiting" niet zoo moesten worden verklaard, maar alleen konden beteekenen dat het beheer der koloniën niet, zoo als vroeger, aan maatschappijen kon worden overgelaten. Het ontwerp werd aangenomen en den 26 Maart 1826 tot wet verheven.

Het was echter mede wenschelijk geoordeeld het bestuur in Indië aan andere handen toe te vertrouwen, en tevens een onderzoek naar den toestand daarvan te doen instellen, dewijl er reden bestond om te vermoeden, dat men omtrent vele zaken niet juist was ingelicht. Ook trad het verlangen om aan het moederland meer direkte voordeelen van zijne koloniën te verschaffen, meer en meer op den voorgrond, en zou daarom mede een onderzoek naar de middelen om dit doel te bereiken, aan den nieuwen bestuurder van Indië worden opgedragen. Zou hij aan deze buitengewone zending beantwoorden, dan moest hem eene uitgebreide volmacht worden gegeven, waarom dan ook de titel van Kommissaris-Generaal over Nederlandsch Indië werd gekozen, en tot deze betrekking bij Besluit van 10 Augustus 1826 door Koning Willem I

benoemd de Burggraaf Leonard du Bus de Ghisignies, toen Goeverneur van Zuid-Brabant. Van der Capellen werd tevens aangeschreven met het einde van 1825 zijn bestuur neêr te leggen.

Toen, ten gevolge van het mislukken der leening van Palmer en Co., de geldnood in Indië bleef voortduren, zoodat zelfs in September 1825 een te kort van ƒ 24600000 werd geraamd, nam de Indische Regering het besluit om te trachten op de verschillende geldmarkten van Oost-Azië wissels op het Ministerie in Nederland te plaatsen, en bepaaldelijk in China een geldleening te sluiten van ƒ4000000 (1700000 sp. m.) tegen een interest niet hooger dan 12 pCt. Toen haar evenwel het afkeurend Koninklijk Besluit van 26 Junij bekend werd, waarbij tevens hulp werd toegezegd, werd aan die leeningsplannen geen uitvoering gegeven.

De oorlog op Java vorderde inmiddels alle krachten gedurende de laatste maanden van het bestuur van van der Capellen, die den 1 Januarij 1826 het bewind overdroeg aan den Luitenant-Goeverneur-Generaal Merkus de Kock. Naar zijne toespraak bij die gelegenheid te oordeelen, trad hij met leedwezen af, en dat te meer, omdat de aanleiding daartoe in 's Konings afkeuring van eenige zijner handelingen was gelegen. Zonder twijfel was het streven van van der Capellen naar ontwikkeling en beschaving ook voor Indië, goed en schoon en was hij in zijn bestuur met de edelste bedoelingen bezield; maar het bleek weldra dat de toestand niet altijd ten goede medewerkte, en dat de middelen soms meer van het doel af dan er naar toe leidden. Ook was hij de man niet om doortastend te handelen en door volharding het kwade te keeren en het goede te bevorderen, terwijl het hem onmogelijk was op kleinigheden te letten, die zooveel tot het slagen eener zaak kunnen bijdragen. Vooral toonde hij geenszins een financier te zijn, zoodat deze tak van bestuur de zwakke zijde van zijn bewind was, hetgeen ook daardoor voor Nederlandsch Indië, zooals gebleken is, slechte gevolgen had.

Toen hij in Junij in Nederland aankwam, bood hij den Minister Elout een eerbiedig vertoog van de Indische Regering aan tegen de afkeuring van hare resolutiën van 30 November en 3 Decem-1824 betreffende de leening. Bij Koninklijk Besluit van 14 Julij 1826 werd echter die afkeuring gehandhaafd. Eene latere poging van van der Capellen om eene voor hem gunstiger beschikking te verkrijgen, bleef evenzeer zonder het gewenschte gevolg, en na dien tijd schijnt hij dan ook in de zaak te hebben berust.

De Kommissaris-Generaal du Bus, wiens instruktie den 13 September 1825 werd vastgesteld, vertrok in Oktober 1825 uit Nederland en kwam den 2 Februarij 1826 te Batavia aan, waarna hij den 4 daaraanvolgende zijne werkzaamheden aanving.

In eene publikatie van 8 Februarij werd onverholen, als het groote doel zijner zending, bezuiniging en herstel der finantiën voorgezet en daartoe de krachtige medewerking van allen ingeroepen.

Met het gewone beheer der zaken bleef intusschen de Regering belast, waarvan de Luitenant-Goeverneur-Generaal het hoofd was. Daar deze echter doorgaans als legerkommandant zich in Midden-Java bevond tot leiding van den oorlog tegen Dipô Negôrô, was de Vice-President van den Raad van Indië, Chassé, meestal als hoofd der Regering werkzaam. Van de overige leden werden d'Ozy en van de Graaff in 1826 naar Nederland ontboden om zich te verantwoorden omtrent hunne adviezen in de zaak van den verkoop der Preanger koffij aan de Handelmaatschappij, terwijl Muntinghe in 1827 aftrad. In plaats van de beide eersten, die op de Nederlandsche kust door schipbreuk het leven verloren, werden de Direkteur-Generaal van finantiën Goldman en de Schout-bij-Nacht Melvill van Carnbée tot waarnemende leden van den Raad benoemd. Na het ontslag van Muntinghe werd de eerste tot vast lid aangesteld, terwijl behalve dezen nog een waarnemend lid zitting had.

Zoo veranderde in korten tijd het personeel van den Raad van Indië geheel, en werd ook zijne verhouding tot den Kommissaris-Generaal gunstiger. Het kon toch niet anders of in den eersten tijd moest zich menig verschil in zienswijze openbaren tusschen deze beide machten, daar du Bus juist was gekomen om een geheel andere richting aan het bestuur te geven, dan door de Indische Regering gevolgd was. Deze toch had tijdens van der Capellen eene meer onafhankelijke houding tegenover het Opperbestuur in Nederland aangenomen, dan du Bus, die bij al zijne handelingen 's Konings wil en bevelen tot richtsnoer stelde, haar veroorloofde.

De belangrijke gebeurtenis, die gedurende het geheele bestuur van du Bus op Java de aandacht gespannen hield, de oorlog tegen Dipô Negôrô, is reeds in een vorig hoofdstuk besproken.

Overigens verdienen omtrent dit eiland nog vermelding de veranderingen in de verdeeling der residentiën, als een gevolg van de door du Bus begonnen bezuinigingen. Zoo werd Krawang bij Buitenzorg, vervolgens Buitenzorg bij Batavia gevoegd. Later,

in 1828, werd het geheele eigenlijk gewestelijk bestuur in deze residentie opgeheven, en alleen ambtenaren voor de policie met den titel van hoofdbaljuw en baljuw behouden. Verder werd nog Gresik gevoegd bij Soerabaja, en Banjoewangi bij Besoeki, terwijl de Lampongsche distrikten, die tot nu onder Bantam behoorden, daarvan werden afgescheiden als afzonderlijke assistent-residentie; dit was een gevolg van de voorstellen eener kommissie, welke tot onderzoek was gezonden, nadat in 1827 kleine onlusten aldaar hadden plaats gegrepen.

Ten gevolge van de vele oorlogen op de Buitenbezittingen, was het beheer daarvan gedurende het bestuur van van der Capellen zeer kostbaar geweest, zoodat dan ook in de instruktie van den K. G. daarop was gewezen en hem gelast hierin verandering te brengen. Gelukkig bleef het gedurende zijn bestuur met eene enkele uitzondering bijna overal rustig, zoodat men met de door den Java-oorlog betrekkelijk geringe beschikbare middelen de rust kon handhaven en de verkregen rechten behouden.

Dit was evenwel moeijelijk op de Westkust van Sumatra, waar slechts met een gedeelte der Padris vrede was gesloten, terwijl die van Bondjol vijandig gezind bleven. Deze bepaalden er zich echter toe om van tijd tot tijd de Maleijers aan te vallen, die zich meer of minder flaauw, soms ook met behulp van de militaire macht, verdedigden. Ofschoon dikwijls vrees bestond dat de gemeenschap tusschen de posten zou worden afgebroken, werden geen groote verliezen geleden, maar kon het niet anders of op den duur moest deze geheel lijdelijke houding ons gezag in de Menangkabaoesche landen benadeelen. Op ernstige wijze werd echter de vrede in 1829 bedreigd door den moord van den Arabier Said Salimoe'l Djafried, welke den vrede had weten tot stand te brengen en daarom den titel van Radja Perdameiau (vredevorst) had verworven. Het is echter niet uitgemaakt dat deze daad door de Padris werd bedreven, daar men er ook den regent van Tanah-Datar van beschuldigde. Doch vooral ook in de Benedenlanden was de geest der bevolking weêrspannig, hoewel men getracht had door wijziging van het zoutmonopolie de daaruit ontstaande moeijelijkheden te voorkomen. Zoo werd in 1827 de luitenant Bergman, civiel en militair gezaghebber te Priaman, op eene expeditie tegen het in verzet gekomen Kajoe Tanam omgebracht; men was echter op het oogenblik te zwak om deze daad te straffen.

Slechts het ernstig streven van de Stuers om bij eene vredelievende politiek te volharden, belette op de Westkust gedurige vijandelijkheden, maar hij kon niet bewerken, dat, toen hij in Julij 1829 aftrad, er groote verbetering in den toestand was gekomen, die dan ook geenszins gunstig kon worden genoemd. Hij had zich moeten bepalen om de zaken gaande te houden, terwijl overigens zijn bestuur èn om deze reden èn wegens het aanbrengen van verbeteringen in Padang zelf, niet onverdienstelijk was. Eerst na het einde van den Java-oorlog werden de gebeurtenissen alhier wederom van eenig belang.

In Palembang bleef het betrekkelijk rustig; slechts waren in 1827 en 1829 expedities noodig om onlusten in de bovenlanden te dempen. Door du Bus werd het bestuur vereenvoudigd, doch van plannen om nog verder te gaan en de Sultans-regering te herstellen, werd op raad van van Sevenhoven afgezien.

De toestand op Banka gaf tot veel klachten aanleiding, ofschoon er geene onlusten meer plaats hadden. Achtereenvolgens werden twee kommissarissen derwaarts gezonden om verbetering in de administratie te brengen. Reeds in 1827 werd ook op Blitoeng tin opgegraven en eene overeenkomst met een Chinees tot levering van het produkt aan het Goevernement gesloten.

Na de verdeeling van het Maleische Rijk ten gevolge van het traktaat van 1824, ontstond oneenigheid over de Karimon-eilanden, waarop Sultan Hoesein van Djohor aanspraak maakte, doch bij bovengenoemd traktaat uitdrukkelijk aan Nederland waren toegewezen. De resident van Riouw Elout zag zich in 1827 genoodzaakt de rechten van den Sultan van Lingga daarop met geweld te handhaven. Ook moest een nieuw traktaat met dezen Sultan worden gesloten, waarbij de rechtsmacht van den resident met een raad, werd uitgebreid over Tandjong Pinang en Bintan; terwijl overigens de Onderkoning (Radja Moeda) met het bestuur over het Rijk werd belast. Riouw werd in 1828 tot vrijhaven verklaard, doch deze maatregel heeft zeer weinig goede gevolgen gehad.

Ook op de Westkust van Borneo werden de bezuinigingen van du Bus toegepast: zij leidden daar tot een stelsel van onthouding ten opzichte van de inwendige aangelegenheden, waardoor alle plannen en voorstellen van Tobias in hunne uitvoering werden gestuit, en de Dajaks, wier toestand men zich was begonnen aan te trekken, zoowel als de Chinezen, die natuurlijk niets liever wenschten, aan hun lot werden overgelaten. De Maleische Vorsten

en Grooten konden onverhinderd voortgaan met hunne knevelarijen, en de Chinezen hielden zich rustig, eensdeels omdat men geen hoofdgeld van hen vorderde, als buiten staat zijnde hen tot betaling te dwingen, anderdeels omdat men hunne smokkelarij van zout en opium om dezelfde reden niet meer tegenging. Onder de plannen van Tobias behoorde ook afschaffing van alle tollen op den Kapoeas en zijne zijtakken, ten einde den binnenlandschen handel te verlevendigen. Onder du Bus werd hiervan teruggekomen en werden achtereenvolgens eenige tollen hersteld, dewijl men geen kans zag andere meer rechtstreeksche inkomsten te verkrijgen.

Reeds bij besluit van 6 Julij 1826 werden de bezittingen op de Westkust vereenigd tot éene residentie, met Pontianak tot hoofdplaats, terwijl de in de binnenlanden gelegen posten werden ingetrokken. Dit ging gepaard met eene vermindering van personeel, terwijl men tot de mindere inmenging in de zaken der Maleische Vorsten gereede aanleiding vond in de nieuwe kontrakten, welke door het overlijden van een paar hunner moesten worden gesloten; alleen te Pontianak en Sambas bleef de rechtspleging in handen der residenten.

Niettegenstaande dit ernstige streven naar onthouding, was men toch aan de andere zijde genoodzaakt tot uitbreiding op de Westkust. De Sultan van Matan toch heulde voortdurend met de zeeroovers, in strijd met de door hem gesloten overeenkomsten, en maakte zich in 1827 niet alleen persoonlijk daaraan schuldig, maar hoonde ook de Nederlandsche vlag op ergerlijke wijs. Een Nederlandsch schip, dat op een der Karimata-eilanden, waar zekere Batin Galang in naam van het Nederlandsch Goevernement gezag voerde, gestrand was, werd met lading en bemanning door den Sultan van Matan opgeëischt en op de weigering van genoemd hoofd met geweld bemachtigd; deze zelf sneuvelde, terwijl de Nederlandsche vlag werd verscheurd en medegenomen.

Du Bus kon dit niet ongestraft laten: hij verklaarde den Sultan vervallen van zijn troon en gelastte den kapitein ter zee Dibbetz, met het fregat de Bellona naar Matan te gaan, om er den Siakker, Majoor Radja Akil, welke het Goevernement reeds zoovele diensten in de bestrijding van zeeroovers had bewezen en ook aan deze expeditie met zijne flotille deel zou nemen, tot Vorst te verheffen. Daar de Sultan van Matan hiervan evenwel vermoeden had gekregen, had hij zich duchtig versterkt, doch nadat den 2 September 1828 een gedeelte zijner versterkingen was genomen,

vlugtte hij naar het binnenland. Radja Akil werd nu tot Sultan uitgeroepen en vestigde zijn zetel op de plaats, waar vroeger Soekadana had gelegen, doch waaraan nu de naam van Nieuw-Bunsel werd gegeven, die echter langzamerhand door den ouden inlandschen naam Soekadana weêr is verdrongen. Al het zeerooversgespuis dat zich in deze streken ophield, verwijderde zich, en hierdoor was dus veel gewonnen, maar voor de bevolking bracht het bestuur van den nieuwen Vorst weinig verbetering aan, daar hij zich weinig om haar welvaart bekommerde, niettegenstaande herhaalde aansporing van den resident.

Op Celebes, waar tot in 1825 zoo hardnekkig was gestreden, bleef het in de volgende jaren betrekkelijk rustig, zonder dat echter veel toenadering van de zijde van Boni was te bespeuren. Slechts trachtte de reeds in 1824 verdreven Vorst ván Tanette, Lapataoe, zich daar wederom te vestigen, waarom in 1826 eene expeditie derwaarts werd gezonden onder den Majoor Coehoorn, die er in slaagde de sterke verdedigingswerken, niettegenstaande een hardnekkigen tegenstand, in te nemen; de dappere aanvoerder bezweek evenwel kort daarna aan de vermoeijenissen van den tocht. Lapataoe werd op nieuw verdreven, doch reeds in 1827, maar toen als leenroerig Vorst, wederom op den troon hersteld.

Door de wijzigingen welke van der Capellen in het bestuur der Molukken had gebracht, was eene geheele hervorming van het nog in werking zijnde stelsel voorbereid, doch die hervorming bleef achterwege. Immers de handelingen van dien Goeverneur-Generaal werden door den Koning niet in allen deele goedgekeurd, omdat men het voordeel, dat door den Staat nog van den verkoop der specerijen werd getrokken, niet gaarne zag verloren gaan, nu zoovele uitgaven ten behoeve der Indische Bezittingen moesten worden gedaan. Du Bus werd daarom gemachtigd de reeds gemaakte verordeningen in te trekken, ten einde de gedwongen levering van specerijen te behouden en de teelt aan te moedigen en uit te breiden. Geen veranderingen werden evenwel door du Bus in de regeling van van der Capellen gemaakt dan ten behoeve van kultuur en handel, daar bij het besluit van 13 Augustus 1827, in tegenstelling van het beginsel der Kompagnie: beperking van de teelt, thans was aangenomen dat van uitbreiding niet alleen op de eilanden, waar ze nu bestond,

maar ook elders, bepaaldelijk voor de kruidnagelen. Ook in Menado werd de gedwongen levering van rijst en koffij behouden.

Of de nieuwe bepalingen voor de kruidnagelteelt, die uit dit besluit voortvloeiden, dan wel de teleurgestelde verwachting van geheele opheffing der gedwongen kultuur, als de oorzaken van ontevredenheid moeten worden aangemerkt, is niet uitgemaakt; doch in Februarij 1829, kort nadat de Goeverneur Merkus, uithoofde van zijne benoeming tot president van het Hoog Gerechtshof, naar Batavia was vertrokken, werd onder het garnizoen te Amboina, dat wegens den Java-oorlog grootendeels uit Saparoeasche burgers bestond, eene zamenzwering ontdekt, waarin ook een aantal deelnemers aan den opstand in 1817 op de verschillende eilanden waren betrokken. Merkus kwam als kommissaris terug om naauwkeurig onderzoek te doen, tengevolge waarvan een groot getal verdachten naar Java werd verbannen en hun Krawang als woonplaats aangewezen. Ook omtrent den handel werden in genoemd besluit eenige meer vrijgevige bepalingen dan de bestaande opgenomen, doch op nieuw de verkoop van specerijen in Nederland, tot afdoening der Indische uitgaven aldaar, voorgeschreven.

Door den Sultan van Tidor werd aanspraak gemaakt op het westelijk gedeelte van Nieuw-Guinea als zijne onderhoorigheid, en daar deze Vorst een vasal was van het Nederlandsch Goevernement, werd dat gedeelte van dit eiland ook gerekend tot Nederlandsch Indië te behooren. De kennis die men er van had, was, even als nu, nog zeer gering; eerst in 1825 was een tocht derwaarts ondernomen, waarbij de zuidkust was bezocht. Uit vrees voor eene vestiging van de Engelschen en het daaruit voort te vloeijen nadeel voor den handel en het monopolie in de Molukken, werd in 1828 besloten het land om de Tritonsbaai in bezit te nemen voor eene landbouwonderneming. Men gaf er den naam aan van Merkusoord en bouwde er het fort du Bus. Slechts kort bleef deze vestiging bestaan. De groote sterfte onder de bezetting bewees de ongeschiktheid van het klimaat voor Europeanen, en de post werd daarom ook na eenige jaren ingetrokken.

Daar de zending van du Bus grootendeels was van finantiëlen aard, moest natuurlijk het finantiëel beheer het belangrijkst deel van zijn bewind uitmaken, en dient dit dus het eerst in oogenschouw te worden genomen.

Reeds vóór zijne komst waren bepaalde bevelen aan de Indische Regering gegeven (Kon. Besluit van 5 April 1825) tot intrekking van het Departement van den waterstaat en de direktie der civiele gebouwen, tot afschaffing van het personeel der achterstallige boekhouding en van verschillende werkzaamheden bij de Rekenkamer, zoo mede van de hoofdkommissie van verponding; voorts af te zien van de verhooging van traktementen en personele toelagen, en bovendien tot staking van het plaatsen van jongelieden op de militaire school te Samarang en van de opmetingen voor het landelijk stelsel. Deze bevelen moesten worden uitgevoerd vóór 1 Januarij 1826, terwijl nog zonder tijdsbepaling werden gelast de vereenvoudiging van den konstruktiewinkel te Soerabaja en van het Departement van posterijen, de vermindering van het getal leden van sommige kolleges en ook een minder omslachtig bestuur van Batavia en Ommelanden. Ook moesten alle openbare werken gedurende vijf jaar worden gestaakt.

Toen du Bus op Java aankwam, was aan dit Besluit om verschillende bezwaren bij de Hooge Regering slechts gedeeltelijk uitvoering gegeven, zoodat hij onmiddellijk zelf de handen aan het werk sloeg en de zaken op den voorgeschreven voet regelde. Hij ging zelfs veel verder dan genoemd Besluit; en na den 4 Augustus 1826 eene kommissie tot onderzoek naar de vereenvoudigingen bij de administratiën te hebben ingesteld, werden vele maatregelen genomen die tot dit doel konden medewerken. Zoo werd de civiele geneeskundige dienst afgeschaft, behalve op Batavia, Samarang en Soerabaja, werd de militaire school te Samarang opgeheven en de koloniale marine veel verminderd. Bovendien werden een aantal posten opgeheven en de werkzaamheden met die van andere vereenigd, terwijl de titularissen $^1/_3$ van hun laatstgenoten traktement als wachtgeld verkregen, dat echter nooit meer dan *f* 500 's maands kon bedragen; ook konden zij landen in huur krijgen volgens de oorspronkelijke bepaling, waaraan evenwel geen uitvoering is gegeven. Ook zelfs de ambtenaren die in betrekking bleven, moesten zich belangrijke opofferingen getroosten, daar vooral van de hoogere en ongehuwden vrij aanzienlijke besnoeijingen van hunne traktementen werden gevorderd (besl. van 19 Nov. 1826).

Vermits men ten gevolge van den achterlijken staat van het finantiëel beheer in Indië, zelf niet op de hoogte was van de uitgaven, kon men du Bus ook moeijelijk daaromtrent inlichten; hij bepaalde er zich dus toe om van de residenten een maandelijksche op-

gave te vorderen van de betalingen in de eerstvolgende maand te doen. Op deze opgaven werden nu alle uitgaven doorgehaald die niet onvermijdelijk waren, waardoor hij het middel verkreeg niet alleen om bezuinigingen in te voeren, maar ook om een algemeen overzicht van de Indische administratie te verkrijgen. Bovendien waren ook bevelen uit het moederland ontvangen tot het opmaken van eene vijfjarige begrooting, vast te stellen door den Koning, en van buitengewone jaarlijksche begrootingen onder Zijne nadere goedkeuring. Dit werk was reeds door van der Capellen aan de hoofddirektie van finantiën opgedragen, maar de tijd, waarvoor het moest dienen, was reeds bijna verloopen toen het gereed was. Een ontwerp dat in September 1826 aan den Kommissaris-Generaal werd ingezonden, kon zijne goedkeuring niet wegdragen, evenmin als een volgend van April 1827, zoodat eerst den 12 November 1828 de vijfjarige begrooting van het civiel departement van Java en Madoera kon worden vastgesteld, waarbij bijzondere begrootingen voor verschillende jaren waren gevoegd; terwijl ten slotte den 3 Januarij het geheel (dus ook landmacht en marine) door den Kommissaris-Generaal werd bekrachtigd. Tegen eene som van *f* 104345563 aan inkomsten stond aan uitgaven een bedrag van *f* 94950570 over; het batig slot van *f* 9394933 werd echter door de speciale begrootingen van 1826, 1827 en 1828 verminderd tot *f* 2175856; doch door buitengewone begrootingen van uitgaven ten laste van de jaren 1826 tot 1829 werd boven deze som belangrijk meer gevorderd. Hoewel vooruitgang in de ontvangsten merkbaar was, bleef dus de eigenlijke finantiële toestand toch ongunstig, waartoe de oorlog natuurlijk veel bijdroeg, daar alleen gedurende de drie eerste jaren daarvoor *f* 16000000 werden uitgegeven. Uit Nederland moest dan ook buitengewone hulp worden verschaft, en daartoe werd op nieuw de toevlucht genomen tot leeningen. Reeds in 1827 werd eene som van *f* 2700000 bij de *f* 20000000 gevoegd, en in 1828 werd eene nieuwe leening van *f* 15000000 aan de Staten-Generaal voorgesteld, met jaarlijksche aflossing en rentebetaling in dezelfde verhouding als de vorige, die na eenige tegenkanting werd aangenomen, omdat de noodzakelijkheid daartoe drong. Deze leening werd voor het grootste gedeelte gebruikt om in de loopende behoeften te voorzien, terwijl de vroegere meestal hadden gestrekt om oude schulden af te doen.

De Regering in Nederland was dan ook niet bijzonder voldaan over de finantiële uitkomsten van het bestuur van du Bus,

terwijl men hoe langer hoe meer naar remises tot het goedmaken der gedane uitgaven verlangde. De Kommissaris-Generaal had zelf tot betere verwachtingen medegewerkt door steeds de gunstigste voorspellingen en toezeggingen te doen, niettegenstaande hij voortging met geldelijke hulp te vragen; daarbij kwam nog, dat de vijfjarige begrooting niet werd ontvangen en de gezonden stukken en rekeningen niet altijd werden begrepen. Op aanvrage uit Nederland werd daarom in 1828 de ambtenaar de Linge derwaarts gezonden, doch kort nadat hij vertrokken was, kwam tegenbevel ten gevolge van de benoeming van den Goeverneur-Generaal van den Bosch, die dan ook bij de aankomst van de Linge reeds ter reede van Texel was en vertrok zonder hem te spreken. De Linge slaagde er zelfs niet in bij de Regering in Nederland gehoor te verkrijgen om zijne zending te volvoeren, en was genoodzaakt naar Indië terug te keeren zonder iets te hebben verricht.

Ook in het administratief beheer werden door du Bus belangrijke veranderingen gebracht. Behalve dat hij alle buitengewoon personeel afschafte, werd ook het hoofdbestuur der finantiën op andere wijze zamengesteld en een Raad van finantiën gevormd, zamengesteld uit een Direkteur-Generaal met een Direkteur van 's lands middelen en domeinen, en een Direkteur van 's lands produkten en civiele magazijnen, terwijl hun nog een sekretaris werd toegevoegd. Aan den Direkteur-Generaal was tevens het toezicht over de algemeene boekhouding opgedragen, waarvoor den 10 Oktober 1829 een nieuw reglement werd vastgesteld, gelijk ook reeds den 20 Julij 1827 voor de Algemeene Rekenkamer was geschied.

Reeds door van der Capellen was een plan ontworpen tot verbetering van het muntstelsel, dat echter met de leening bij Palmer & C°. door den Koning was afgekeurd, die daarop bij Besluit van 12 September 1825 de grondslagen voor het Indisch muntstelsel vaststelde, met welks invoering du Bus werd belast, en waartoe hem, behalve de *f* 8000000 aan gouden en zilveren spetie, welke hij meêbracht, een krediet van *f* 6000000 bij het Ministerie in Nederland werd toegestaan. Bovendien was, op vroegere aanvragen, met de Handelmaatschappij een kontrakt gesloten tot levering van *f* 6000000 aan duiten, vermits men meende dat hieraan nog altijd behoefte bestond, in verband waarmede bij de nieuwe regeling de waarde er van met 20 pCt. werd verhoogd.

Reeds zeer spoedig bleek dat dit een dwaling was geweest,

daar, toen het papier buiten omloop was gebracht, er het koper, dat wegens zijne ongeschiktheid voor groote betalingen was teruggehouden, in terugkeerde, en weldra in bedenkelijken overvloed. De Regering beproefde nu wel eene wijziging in het kontrakt met de Handelmaatschappij te verkrijgen, doch slaagde daarin niet, zoodat de ƒ 6000000 op Java werden ingevoerd.

Het muntstelsel, door den Koning in 1825 vastgesteld, werd bij besluit van 18 Februarij 1827 door du Bus ingevoerd. Het was in verband gebracht met het Nederlandsche stelsel; de gulden werd standpenning, doch de overige vreemde ropijen, met uitzondering van de sicca ropij, niet gangbaar verklaard. De gulden werd gesteld op 100 duiten in plaats van 120, en bij betalingen als limiet van het koper ƒ 10 bepaald, met uitzondering van de landrenten en pachten, die tot elke waarde in alle muntspetiën konden worden voldaan. Dit werd echter reeds den 25 April 1827 veranderd, toen boven de ƒ 10 voor koper eene uitzondering werd gemaakt en $^2/_3$ in goud en zilver voorgeschreven.

De waardeverhooging der duiten had grooten invloed in het onderling verkeer, daar de verkoopers de prijzen bleven berekenen naar de oude waarde, zoodat alle prijzen, in duiten uitgedrukt, stegen. Zij die betaling van het Goevernement ontvingen en daarvoor koper moesten aannemen, leden dus belangrijk nadeel, zoodat bijzondere bepalingen in de dringendste eischen moesten voorzien: zoo werd voor de soldijen, koelieloonen en de prijzen der Preanger koffij het oude getal behouden met de nieuwe waarde. De koperen bonken werden op nieuw buiten omloop gesteld tegen ƒ 1 het pond, en betaalbaar in duiten of in papier bij 's Lands kassen aangenomen.

Het papieren geld werd bij besluiten van 18 Februarij en 4 Julij 1826 inwisselbaar verklaard; hetzelfde geschiedde met de promessen, terwijl nieuwe werden uitgegeven met slechts $^1/_2$ pCt. rente 's maands en betaalbaar op 31 December 1826 of vroeger. Reeds den 27 Maart van dat jaar werd de rente van alle promessen van 9 op 6 pCt. gebracht. Van het hem toegestaan krediet maakte du Bus nog tot een som van ruim ƒ 4000000 gebruik, dewijl hij het niet raadzaam achtte al het geld voor de inwisseling van papier te gebruiken. De promessen werden gedeeltelijk op verzoek van de kooplieden van Batavia in omloop gelaten, eerst tot 31 Januarij 1827, en daarna, doch zonder rente, nog tot 1 Julij van dat jaar. De kooplieden waren echter hiermede weinig tevreden, en beklaagden zich ook nog over andere maatregelen,

welke door den nood van het oogenblik werden voorgeschreven. Zoo werden, bij voorbeeld, artikelen, die anders niet konden worden verkocht, o. a. lijnwaden, welke op eene verkooping waren opgehouden, bij de inwisseling in betaling gegeven. Met 1 Julij 1827 waren evenwel alle promessen niet ingewisseld; er was nog tot een bedrag van *f* 1500000 over. Om ook deze uit den omloop te brengen, werd een nieuw kredietpapier uitgegeven (besluit van 3 November 1827), bestaande in obligatiën, tot een bedrag van *f* 1000000, met 6 pCt. rente 's jaars en jaarlijksche uitloting van *f* 250000. Alle promessen moesten vóór 31 December tegen spetie of dit papier worden ingewisseld, dat tevens kon strekken tot betaling van gronden in de nabijheid van steden of kustplaatsen. Dit papier werd reeds bij besluit van 13 November 1828 inwisselbaar verklaard en alzoo al het Goevernementspapier buiten omloop gebracht.

Inmiddels had zich ook de behoefte doen gevoelen aan eene gelegenheid om het overvloedig metaal buiten omloop te brengen, waarom bij besluit van 11 December 1827 de oprichting van eene partikuliere bank te Batavia onder den naam van Javasche Bank werd vastgesteld. Aan deze werd voor 10 jaren oktrooi verleend en haar kapitaal bepaald op een maximum van *f* 4000000, in aktiën van *f* 500. Den 24 Januari 1828 werd de Bank gekonstitueerd; zij zou tot bevordering van den landbouw ook sommen van *f* 200 tot *f* 10000 tegen borgtocht of hypotheek uitgeven. Niettegenstaande den steun van de Regering, waren de partikulieren niet bijzonder met de Bank ingenomen, doch het Goevernement had zelf 1000 aktiën genomen, terwijl de bankaktiën tot wettige geldbelegging werden verklaard, ook voor borgtochten van ambtenaren. Hoewel de uitkomsten aanvankelijk niet bijzonder gunstig waren, verbeterde later de toestand en namen de winsten van de Bank toe.

De zending van du Bus maakte het hem tot plicht om bij vermindering van uitgaven, naar vermeerdering van inkomsten te streven. Zoo werden dan ook enkele belastingen op nieuw geregeld en sommige nieuwe ingevoerd, maar tevens werd getracht ze zoo weinig mogelijk drukkend en bezwarend te maken.

De landrente werd op denzelfden voet geheven als vroeger, behoudens eene enkele wijziging in de inning, terwijl ook de opbrengst, die van 1817 tot 1825 steeds was vermeerderd, ongeveer op dezelfde hoogte bleef, hetgeen voor een deel kon worden toegeschreven aan den oorlogstoestand, waarin nu en dan ook Goe-

vernementslanden deelden. Onder de belastingen die werden uitgebreid, behoorde ook de huistaks (belasting op niet-landbouwende Javanen) en de verponding. De laatste was een soort van grondbeasting, oorspronkelijk het half procent geheeten, en nog geregeld lbij eene ordonnantie van 28 Januari 1823. Du Bus verdubbelde haar op bevel des Konings (Besluit van 5 April 1825) in 1826, en gelastte hare uitbreiding en regeling in verband met eene taxatie der gronden over geheel Java, behalve in de Vorstenlanden, met het jaar 1827. Tegen deze laatste bepaling werd een protest van de eigenaars der partikuliere landen Indramajoe en Kandang Awer ingediend, die beweerden slechts het half procent verschuldigd te zijn van de oorspronkelijke koopsom, volgens art. 3 der koopvoorwaarden; du Bus stoorde zich echter daaraan niet, en er werd dus voor de eigenaars van partikuliere landen geen uitzondering gemaakt.

De verpachte middelen verschilden ook zeer weinig in opbrengst, die echter wel vermeerderde. De tolpoorten in de Vorstenlanden, die aanleiding hadden gegeven tot zoovele klachten, werden sedert 1827 niet meer verpacht, doch bij heffing geïnd; maar ook dit schijnt niet alle misbruiken te hebben kunnen keeren, en in 1830 werden zij geheel ingetrokken.

De amfioenpacht, die alleen meer dan de helft der verpachte middelen, *f* 2588644, opbracht, werd gedurende de jaren 1827 tot 1829 aan de Handelmaatschappij afgestaan tegen deze zelfde pachtsom en $^2/_7$ van de zuivere winst. Dit was aan du Bus voorgeschreven in zijne instruktie en strekte ook tot voordeel van 's Lands kas, terwijl men mede hoopte de sluikerij tegen te gaan. Voor de volgende jaren werd de verlenging van de pacht op dezelfde voorwaarden toegestaan.

Bij de in- en uitgaande rechten werd eene belangrijke vermindering in het personeel gebracht; evenzoo werd de direktie der djatibosschen opgeheven, en in 1829 een nieuw reglement voor de administratie, welke tot dien tijd veel te wenschen had overgelaten, ingevoerd. Het zoutmonopolie werd streng gehandhaafd; sedert de invoering waren de prijzen langzamerhand zeer verhoogd en in 1827 gebracht tot *f* 240 per kojan. De afzet bleef op dezelfde hoogte, zoodat wegens den grooten voorraad de aanmaak zeer moest worden beperkt. Een voorstel van de Handelmaatschappij om den zoutverkoop te pachten werd afgewezen, maar

een proef met verpachting genomen in de residentie Batavia, waar zij geruimen tijd is blijven bestaan.

Hoewel de overige takken van de staatsdienst bij den Kommissaris-Generaal niet die aandacht vonden, welke alles wat de financiën betrof, ten deel viel, werd toch ook daar menige verbetering en bezuiniging ingevoerd, zooals eene vermindering van het personeel der rechterlijke macht, terwijl de leden van de Raden van Justitie werden belast met de funktiën van omgaanden rechter.

Vermelding verdient nog de bepaling van 8 Oktober 1829, dat inlandsche hoofden en grooten niet voor de landraden, maar voor de Europesche rechtbanken moesten terecht staan, en dat geen vervolging tegen hen mogt worden ingesteld dan met toestemming van het Goevernement. Dit laatste werd ook voor de ambtenaren voorgeschreven. Bij besluit van 18 Junij 1828 werd de burgerlijke stand voor Christenen en Joden ingevoerd, terwijl ook in het Staatsblad van dat jaar een kompendium voor Mohammedaansch recht voor huwelijken en erfenissen werd opgenomen.

Na de opheffing van het Departement van den waterstaat en de civiele gebouwen, werd het beheer hierover aan den Direkteur van produkten en civiele magazijnen opgedragen, terwijl alles wat de openbare werken betrof, in Februarij 1827 voorloopig, en in 1829 voor goed werd geregeld.

Ten gevolge der bevolen bezuinigingen ontbrak het aan de gelegenheid om belangrijke werken te ondernemen, ofschoon daartoe wel eenige ontwerpen werden gemaakt; slechts werd het door Daendels begonnen Goevernementsgebouw te Weltevreden door du Bus voortgezet. Met het doel om een fonds aan te leggen voor werken ten nutte van de scheepvaart, werd het additioneel recht, dat in 1823 te Batavia ten behoeve van de zeehoofden aldaar was vastgesteld, uitgebreid tot geheel Java en Madoera.

Het onderwijs bleef op denzelfden voet geregeld; slechts werden de inspekteur en schoolopzieners vervangen door eene onbezoldigde hoofdkommissie, met subkommissiën in de residenties.

In 1827 maakte du Bus de Bataviasche Courant tot officiëel blad der Regering en veranderde hij den naam in Javasche Courant, terwijl er twee redakteurs met bezoldiging uit 's Lands kas voor werden aangesteld.

Terwijl tijdens van der Capellen de Engelschen het grootste gedeelte van den in- en uitvoer in handen hadden, werd onder

du Bus daarin, vooral door middel van de Handelmaatschappij, verandering gebracht. Dewijl deze werd belast met het transport van alle goederen van Regeringswege, en behalve de amfioenpacht ook nog de levering van goederen voor den Japanschen handel had verkregen, was het wel de eenvoudigste wijze van betaling, indien zij daarvoor produkten ontving. Zoo was haar reeds voor de *f* 8000000, die du Bus medebracht, de Preanger koffij voor 12 jaren afgestaan. In de drie eerste jaren was de prijs bepaald op *f* 23 per pikol, doch wegens de verliezen, die hieruit voor de Maatschappij voortvloeiden, werd die in 1829 op andere wijze geregeld.

Voor al het andere dat zij leverde, ontving zij mede produkten uit wier opbrengst zij zich betaalde en waartoe een aantal konsignatiekontrakten met haar werden gesloten, die langzamerhand overgingen in het konsignatiestelsel. De bevoorrechting van den Nederlandschen handel was nu in elk geval systeem geworden, en dit had dan ook ten gevolge, dat het grootste gedeelte der goederen, althans wat de waarde betreft, van en naar Nederland werden vervoerd, waaronder echter mede het geld der Regering behoorde. Wel vermeerderde ook de invoer van lijnwaden uit Nederland, maar de Engelschen bleven gevaarlijke mededingers voor de vrachtvaart wegens de nabijheid van Nieuw-Holland, waardoor zij goedkoop retoervrachten konden aannemen.

De uitvoer nam evenwel ook toe door vermeerdering van daarvoor geschikte produkten, wat mede als een der oogmerken van de zending van du Bus moet worden beschouwd, en waartoe hem in de eerste plaats aanmoediging van den landbouw ter beschikking stond. Daartoe werd dan ook in Maart 1826 eene hoofdkommissie met subkommissiën van landbouw ingesteld, en werden proeven genomen met een aantal nieuwe kultures, waartoe een landbouwetablissement werd opgericht te Krawang, en ook het bannelingenkwartier te Banjoewangi daaraan dienstbaar werd gemaakt.

De zeer in verval geraakte indigokultuur werd in de Preanger regentschappen weder opgebeurd door het invoeren van kleine fabrieken in plaats van groote, terwijl de suikerkultuur werd gesteund door voorschotten en het leveren van werklieden. Daar deze fabrieken grootendeels in den omtrek van Batavia gelegen waren, werden de werklieden uit de naburige residentiën, vooral Tjeribon, getrokken, en dikwijls daartoe, in plaats van vrijwilligers, heeredienstplichtigen genomen, hetgeen somtijds aanleiding tot willekeur en verdrukking gaf.

De koffijkultuur bleef gedurende het grootste gedeelte van het bestuur van du Bus op denzelfden voet als door de KK. GG. geregeld. De ambtenaren drongen voortdurend aan op verplichte levering aan het Goevernement, doch ten laatste verklaarde du Bus zich voor het zoogenaamde Tjeribonsche stelsel, waarbij de planter verplicht werd alle koffij in 's Lands pakhuizen te leveren, doch er daarna vrij over kon beschikken, terwijl $^2/_5$ van het produkt in natura of in geld als belasting moest worden opgebracht. Dit stelsel werd echter niet door hem ingevoerd en kwam ook later niet tot stand.

Hieruit bleek evenwel, dat du Bus niet genegen was om, niettegenstaande den aandrang der ambtenaren, den koffijhandel op Java tot een Goevernementsmonopolie te maken, maar die wenschte over te laten aan den vrijen handel, waarom hij dan ook geenszins was ingenomen met de beperkingen, door van der Capellen aan het verblijf der Europeanen in de binnenlanden van Java opgelegd. Bij besluit van 17 Mei 1827 werden deze ingetrokken, terwijl in datzelfde besluit werd teruggekomen op de publikatie van 6 Mei 1823 betreffende de landverhuringen in de Vorstenlanden. Reeds bij ministerieel schrijven van 27 November 1826 was du Bus namens den Koning gemachtigd, de vernieuwing der oude en het sluiten van nieuwe kontrakten toe te staan, waartoe hij te eerder overging, dewijl het als tweede middel tot vermeerdering der produkten op Java zou kunnen dienen. Eenige bepalingen werden in bovengenoemd besluit opgenomen ten einde het willekeurige, dat vroeger bij de landverhuringen bestond, eenigzins tegen te gaan. Weldra ontvingen een groot aantal huurders hunne gronden terug, wanneer de oorlogstoestand dit vergunde. Zoo werd op vroegere onbillijke handelingen teruggekomen en werden zooveel mogelijk de daardoor ontstane moeijelijkheden uit den weg geruimd.

Bijna al deze regelingen waren uitvloeisels van de plannen van du Bus tot invoering van de hem opgedragen taak: de vermeerdering van produkten voor den handel. Hij had deze plannen opengelegd in een rapport van 1 Mei 1827, waarbij hij als zijne meening openbaarde dat de Javaansche landbouwer, bij zijne toenmalige ontwikkeling, niet in staat was nieuwe kultures te ondernemen, tenzij op bevel, in welk geval de hoofden er de meeste voordeelen van zouden trekken. Verbetering kon alleen worden aangebracht door individueel landbezit, door vreemd kapitaal toegang te verschaffen en door aan Europeanen woeste gronden af

te staan. Hij wilde aldus als beginsel: kolonisatie van Europeesch kapitaal, met behoud van de inlandsche hoofden in hunne positie.

Dit rapport werd door den Minister Elout ondersteund, die zelfs een ontwerp-besluit tot regeling der uitgifte van gronden op Java aan den Koning voorlegde. Deze wenschte evenwel van den Bosch, die pas uit de West-Indiën, waar hij als Kommissaris-Generaal was werkzaam geweest en bijzonder 's Konings vertrouwen had verworven, was teruggekeerd, daarover te hooren. Dewijl du Bus op een spoedige terugkomst had aangedrongen, werd van den Bosch in Oktober 1828 tot Goeverneur-Generaal benoemd. Hij deelde in Maart 1829 zijn stelsel mede, dat van dat van du Bus grootelijks verschilde, daar hij dit als veel te langzaam werkend beschouwde om aan het sterke verlangen naar remises en produkten te voldoen. Als een ander middel daartoe meende hij het gebruik der heerediensten voor de teelt van produkten te kunnen aanbevelen, waardoor deze natuurlijk geheel onder den invloed der Regering zou komen, die er dan ook belangrijke voordeelen van zou moeten trekken. Met dit stelsel kon zich Elout niet vereenigen, doch de Direkteur van Koloniën J. C. Baud daarentegen was het meer met van den Bosch eens, op een enkel punt na.

Du Bus had bij zijne instruktie volmacht gekregen om een nieuw regeringsreglement te ontwerpen, en stelde dit vast bij besluit van 30 Augustus 1827, doch het werd evenmin als het vorige door den Koning bekrachtigd. De aangewezen opvolger van du Bus, van den Bosch, werd omtrent een ander reglement, dat in Nederland werd ontworpen, gehoord, en tot dien tijd toe meenden Elout en van den Bosch zamen te kunnen gaan. Echter bleek het den eerste weldra, dat het stelsel van den laatste geheel met het zijne streed en hij gaf er dus de voorkeur aan zijn ontslag te nemen, toen van den Bosch een jaar na zijne benoeming de reis naar Nederlandsch Indië aannam. Den 16 Januarij 1830 werd daarop het bestuur over Nederlandsch Indië aan hem overgedragen, en du Bus verliet na een vierjarig verblijf Java, waar hij vele bewijzen van zijn tegenwoordigheid achterliet in de orde en regelmaat, die hij onder vele moeijelijkheden in bestuur en administratie had gebracht, en om de vele nieuwe door hem ingevoerde kultures, terwijl door hem tevens de weg was gebaand tot het invoeren van een nieuw stelsel, dat evenwel het zijne niet mogt zijn.

Bijlage A.

KONVENTIE VAN 13 AUGUSTUS 1814.

Au nom de la très sainte et indivisible Trinité.

Les Provinces-Unies des Pays-Bas ayant été rendues par la faveur de la Providence Divine à leur indépendance et ayant été placées par la loyauté de la Nation Hollandaise et les armées des Puissances Alliées sous le Gouvernement de l'Illustre Maison d'Orange, — et S. M. Britannique, désirant faire avec le Prince Souverain des Provinces-Unies des Pays-Bas, relativement aux colonies des dites Provinces-Unies, conquises pendant la dernière guerre par les armes de S. M., des arrangements propres à avancer la prospérité dudit Etat, et en même temps à fournir une preuve durable de l'amitié et de l'attachement de S. M. pour la Maison d'Orange et pour la Nation Hollandaise, — les hautes parties contractantes susmentionnées, également animées de ces sentimens réciproques de bienveillance cordiale et d'attachement mutuel l'une envers l'autre, ont nommé leurs plénipotentiaires, savoir:

S. A. R. le Prince d'Orange, Prince Souverain des Provinces-Unies des Pays-Bas, le Sieur Henri Fagel, Son Ambassadeur Extraordinaire et plénipotentiaire à la Cour de S. M. Britannique, et S. M. le Roi du Royaume Uni de la Grande-Bretagne et d'Irlande, le très-honorable Robert Stewart Vicomte Castlereagh, Conseiller de sa dite Majesté en son Conseil privé, Membre de son Parlement, Colonel du régiment de milice de Londonderry, Chevalier du très-noble ordre de la Jarretière, et son principal secrétaire d'Etat pour les Affaires Etrangères, etc.

Lesquels, après avoir échangé leurs pleinpouvoirs, trouvés en bonne et due forme, sont convenus des articles suivans:

Art. 1. S. M. Britannique s'engage à restituer au Prince Souverain des Provinces-Unies des Pays-Bas, dans le délai qui sera fixé ci-après, les

colonies, comptoirs et établissemens dont la Hollande était en possession au commencement de la dernière guerre, c'est-à-dire au 1er Janvier 1803, dans les mers et sur les continents de l'Amérique, de l'Afrique, et de l'Asie, á l'exception du Cap de Bonne-Espérance et des établissemens de Demerary, Essequebo et Berbice, desquelles possessions les hautes parties contractantes se réservent le droit de disposer par une convention supplementaire, qui sera négociée ci-après, conformément aux intérêts mutuels des deux parties, et en particulier sous le rapport des stipulations contenues dans les articles 6 et 7 du Traité de Paix conclu entre S. M. Britannique et S. M. Très-Chrétienne, le 30 Mei 1814. [1])

Art. 2. S. M. Britannique consent à céder en toute souverainetè l'île de Banca, située dans les mers orientales, au Prince Souverain des Pays-Bas, en échange de l'établissement de Cochin et de ses dépendances sur la côte de Malabar, lequel restera en toute souveraineté à S. M. Britannique.

Art. 3. Les places et forts dans les colonies et établissemens, lesquels doivent être cédés et échangés par les deux hautes parties contractantes, en vertu des deux articles précédens, seront remis dans l'état auquel ils se trouveront au moment de la signature de la présente convention.

Art. 4. S. M. Britannique s'engage à faire jouir les sujets de S. A. R. le Prince Souverain des Provinces-Unies, relativement au commerce et à la sûreté de leurs personnes et propriétés dans les limites de la Souveraineté Britannique sur le continent des Indes, des mêmes facilités, privilèges et protection qui sont à présent ou seront accordés aux nations les plus favorisées.

De son côté S. A. R. le Prince Souverain, n'ayant rien plus à coeur que la perpétuité de la paix entre la Couronne d'Angleterre et les Provinces-Unies des Pays-Bas, et voulant contribuer autant qu'il est en Elle à écarter dès-à-présent des rapports des deux peuples ce qui pourrait un jour altérer la bonne intelligence mutuelle, s'engage à ne faire aucun ouvrage de fortification dans les établissemens qui lui doivent être restitués et qui sont situés dans les limites de la Souveraineté Britannique sur le continent des Indes et à ne mettre dans ces établissemens que le nombre de troupes nécessaires pour le maintien de la police.

Art. 5. Les colonies, comptoirs et établissemens, qui doivent être cédés à S. A. R. le Prince Souverain des Provinces-Unies des Pays-Bas par S. M. Britannique dans les mers et sur le continent de l'Amérique, seront remis dans les trois mois, et ceux qui sont au de là du Cap de Bonne Espérance dans les six mois qui suivront la ratification de la présente convention.

---

1) Art. 6. (Traité de Paix de Paris). La Hollande placée sous la souveraineté de la Maison d'Orange, recevra un accroissement de territoire. Le titre et l'exercice de la Souveraineté n'y pourront dans aucun cas appartenir à aucun Prince portant ou appelé à porter une couronner étrangère.

Art. 9. S. M. le Roi de Suède et Norvège en conséquence d'arrangemens pris avec ses alliés et pour l'exécution de l'article précédent, consent à ce que l'isle de Guadeloupe soit restituée à S. M. Très-Chrétienne, et cède tous les droits qu'il peut avoir sur cette isle.

Art. 6. Les hautes parties contractantes, voulant mettre et faire mettre dans un entier oubli les divisions qui ont agité l'Europe, déclarent et promettent que dans les pays restitués et cédés par le présent traité, aucun individu, de quelque classe et condition qu'il soit, ne pourra être poursuivi, inquiété, ni troublé sous aucun prétexte, ou à cause de sa conduite ou opinion politique, ou de son attachement soit à aucune des parties contractantes, soit à des Gouvernemens qui ont cessé d'exister, ou pour toute autre raison, si ce n'est pour des dettes contractées envers des individus, ou pour des actes postérieurs au présent traité.

Art. 7. Dans tous les pays qui doivent ou devront changer de maîtres, tant en vertu de la présente convention que des arrangemens qui pourront être faits en conséquence, il sera accordé aux habitans naturels et étrangers, de quelque nation et condition qu'ils soient, un espace de six ans à compter de l'échange des ratifications, pour disposer, s'ils le jugent convenable, de leurs propriétés acquises, soit avant, soit depuis la dernière guerre, et de se retirer dans tel pays qu'il leur plaira de choisir.

Art. 8. Le Prince Souverain des Provinces Unies des Pays-Bas, animé d'un vif désir de coopérer de la manière la plus efficace avec S. M. le Roi du Royaume Uni de la Grande-Bretagne et d'Irlande, à l'effet de parvenir à l'entière abolition de la traite d'esclaves sur la côte de l'Afrique, et ayant de son propre mouvement publié un décret en date du 15 Juin 1814, portant qu'aucun bâtiment ou navire quelconque destiné au commerce d'esclaves ne sera équipé ou ne sortira d'aucun des ports ou places de ses Etats, ou ne sera admis dans les forts et possessions sur la côte de Guinée, et qu'aucun habitant de ces contrées ne sera vendu ou exporté comme esclave, s'engage de plus par le présent traité à défendre à tous ses sujets, de la manière la plus efficace, et par les lois les plus formelles, de prendre aucune part quelconque à ce trafic inhumain.

Art. 9. La présente convention sera ratifiée et les ratifications en seront dûment échangées à Londres dans le délai de trois semaines, ou plutôt si faire se peut.

En foi de quoi, nous soussignés Plénipotentiaires, en vertu de nos pleins-pouvoirs respectifs, avons signés la présente convention, et y avons apposé le sceau de nos armes.

Fait à Londres le 13 Août 1811.
(L. S.) Fagel.
(L. S.) Castlereagh.

PREMIER ARTICLE ADDITIONNEL.

Afin de pourvoir d'autant mieux à la défense et à la réunion des Provinces Belgiques avec la Hollande, à la suite du 6me article patent et du 3me article secret du Traité dernièrement conclu à Paris [1]), comme aussi

[1]) l'Etablissement d'un juste équilibre en Europe exigeant que la Hollande soit constituée dans des proportions, qui la mettent à même de soutenir son indépendance par ses propres moyens, les pays compris entre la mer, les frontières de la France, telles qu'elles se trouvent reglées par le présent traité, et la Meuse, seront réunis à toute perpétuité à la Hollande.

afin d'assurer à S. M. Suédoise, en conformité de l'article 9 du Traité de Paris, une compensation convenable pour les droits cédés par Elle en vertu du dit article, laquelle compensation il est entendu que la Hollande sera tenue, après la dite réunion, de fournir conformément aux dites stipulations, les hautes parties contractantes sont convenues par le présent article que S. M. Britannique prendra sur Elle et s'engagera á défrayer les dépenses suivantes:

1°. Le paiement d'un million de Livres Sterling à la Suède, pour satisfaire aux demandes susdites et en conséquence d'une Convention secrète conclue et signée à cet effet, ce jourd'hui avec le Plénipotentiaire de S. M. Suédoise, et de laquelle Convention secrète une copie est annexée aux présens articles additionnels.

2°. Une somme de deux millions Livres Sterling destinée à être employée de concert avec le Prince Souverain des Provinces-Unies des Pays-Bas, et ensus d'une somme égale à fournir par ce Prince, à augmenter et à fortifier la ligne de défense des Pays-Bas.

3°. A supporter conjointement et en portion égale avec la Hollande, tels frais ultérieurs qui pourront être reglés et arrêtés d'un commun accord entre les dites hautes parties contractantes et leurs Alliés, dans le but de consolider et d'établir finalement d'une manière satisfaisante l'union des Pays-Bas avec la Hollande, sous la domination de la Maison d'Orange, ladite somme à fournir par la Grande-Bretagne comme sa quote-part, ne devant pas excéder trois millions de Livres Sterling.

En considération des engagemens ci-dessus mentionnés pris par S. M. Britannique, le Prince Souverain des Pays-Bas consent à céder en toute Souveraineté à S. M Britannique le Cap de Bonne Espérance et les établissemens de Démerary, Essequebo et Berbice, à condition néanmoins que les sujets de Sadite A. R. le Prince Souverain, étant propriétaires dans les dites colonies ou établissemens, auront la faculté (sauf tels règlemens dont on conviendra ci-après par une Convention Supplémentaire) de naviguer et de trafiquer entre les dits établissemens et les territoires du dit Prince Souverain en Europe.

Les hautes parties contractantes sont aussi convenues, que les navires de toute espèce appartenant à la Hollande, seront admis librement au Cap de Bonne Espérance pour s'y procurer des raffraichissemens et les réparations dont ils pourraient avoir besoin, sans avoir pour cela d'autres droits à payer, que ceux exigés de sujets Anglais.

SECOND ARTICLE ADDITIONNEL.

Le petit district de Bernagore, situé près de la ville de Calcutta, étant nécessaire pour assurer la tranquillité et la police de cette ville, le Prince d'Orange consent à céder le dit district à S. M. Britannique contre le paie-

Les frontières sur la rive droite de la Meuse seront reglées selon les convenances militaires de la Hollande et de ses voisins; la liberté de la navigation sur l'Escaut sera établie sur le même principe, qui a reglé la navigation du Rhin dans l'art 5 du présent traité.

ment annuel à S. A. R. de telle somme, qui, au jugement de commissaires à nommer de part et d'autre, sera trouvée juste et raisonnable eu égard aux profits ou revenu ordinairement perçu par le Gouvernement Hollandais dans le district en question.

TROISIÈME ARTICLE ADDITIONNEL.

Les présens articles additionnels auront la même force et valeur, que s'ils étaient insérés mot à mot dans la Convention signée aujourd'hui. Ils seront ratifiés et les ratifications en seront échangées en même temps et lieu.

En foi de quoi nous soussignés Plénipotentiaires les avons signés et y avons opposé le sceau de nos armes.

Fait à Londres, le 13 Août 1813.

(L. S.) Fagel.

(L. S.) Castlereagh.

Bijlage B.

TRAKTAAT VAN 17 MAART 1824.

In den naam der Allerheiligste en Onverdeelbare Drieeenheid.

Z. M. de Koning der Nederlanden en Z. M. de Koning van het Vereenigde Koningrijk van Groot-Brittanje en Ierland, verlangende hunne respective bezittingen en den handel hunner onderdanen in Oost-Indië op eenen wederkeerig voordeeligen voet te brengen, zoodat de welvaart en voorspoed der beide natiën voortaan ten allen tijde bevorderd kunnen worden, zonder die oneenigheden en naijver welke in vroeger dagen de goede verstandhouding gestoord hebben die steeds tusschen dezelve behoort te bestaan, en willende, zooveel mogelijk, alle aanleiding tot misverstand tusschen Hunne respective agenten voorkomen, alsmede ten einde zekere punten van verschil te regelen, welke zich hebben opgedaan bij het ten uitvoer leggen van de Conventie, den 13 Augustus 1814 te Londen gesloten, voor zoover dezelve betrekking heeft tot de bezittingen van Z. M. den Koning der Nederlanden in Oost-Indië,

Hebben tot Gevolmagtigden benoemd, te weten:

Z. M. de Koning der Nederlanden:

den Baron Hendrik Fagel, Staatsraad, Grootkruis enz., Hoogstdeszelfs Extraordinaris Ambassadeur en Plenipotentiaris aan het Hof van Londen; en

den Heer Anton Reinhard Falck, Kommandeur enz. en Minister voor het Publieke Onderwijs, de Nationale Nijverheid en de Koloniën;

Z. M. de Koning van Groot-Brittanje:

den Heer George Canning, Lid van Zijner Majesteits geheimen Raad en van het Parlement, mitsgaders Hoogstdeszelfs Eersten Secretaris van Staat voor de Buitenlandsche zaken; en

den Heer Charles Watkin Williams Wynn, Lid van Zijner Majesteits Ge-

heimen Raad en van het Parlement, mitsgaders President van het collegie van Commissarissen voor de Indische zaken;

Dewelke, na wederzijdsche mededeeling van hunne volmagten, die in goeden en behoorlijken vorm bevonden zijn, de volgende Artikelen hebben vastgesteld:

Art. 1. De Hooge Contracterende Partijen verbinden zich om in hunne respective bezittingen in den Oosterschen Archipel en op het vaste land van Indië en op Ceylon, elkanders onderdanen ten handel toe te laten op den voet der meest begunstigde natie, wel verstaande dat de wederzijdsche onderdanen zich zullen gedragen overeenkomstig de plaatselijke verordeningen van elke bezitting.

Art. 2. De onderdanen en schepen van de eene natie zullen, bij den in- en uitvoer in en van de havens der andere in de Oostersche zeeën, geene regten betalen hooger dan ten bedrage van het dubbele van die, waarmede de onderdanen en schepen der natie aan welke de haven toebehoort, belast zijn.

De regten voor den in- of uitvoer met Nederlandsche bodems, in eene Britsche haven op het vasteland van Indië of op Ceylon betaald wordende, zullen in dezer voege worden gewijzigd, dat deswege, in geen geval, meer berekend worde dan het dubbele der regten, door Britsche onderdanen en voor Britsche bodems te betalen.

Met betrekking tot die artikelen, op welke geen regt gesteld is, wanneer zij worden in- of uitgevoerd door de onderdanen of in de schepen der Natie, aan welke de haven toebehoort, zullen de regten aan de onderdanen der andere op te leggen, in geen geval meer bedragen dan zes ten honderd.

Art. 3. De Hooge Contracterende Partijen beloven, dat geen tractaat, voortaan, door eene derzelve met eenigen Staat in de Oostersche zeeën te maken, eenig artikel behelzen zal, strekkende, hetzij regtstreeks, hetzij door oplegging van ongelijke regten, om den koophandel der andere Partij van de havens van zoodanigen inlandschen Staat uit te sluiten, en dat, bijaldien in eene der thans aan weêrskanten bestaande overeenkomsten, eenig artikel met die bedoeling is opgenomen geworden, zoodanig artikel, bij het sluiten des tegenwoordigen Tractaats, buiten effect zal worden gesteld.

Over en weder is verstaan, dat, vóór het sluiten van dit Tractaat, door elke der Contracterende Partijen aan de andere mededeeling is gedaan van alle tractaten of verbindtenissen tusschen dezelve respectivelijk en eenige inlandsche Regering in de Oostersche zeeën bestaande, en dat gelijke mededeeling geschieden zal van alle zoodanige verbindtenissen, in het vervolg door dezelve respectivelijk aan te gaan.

Art. 4. Hunne Nederlandsche en Groot-Britannische Majesteiten beloven stellige bevelen te geven, zoowel aan hunne burgerlijke en militaire beambten, als aan Hunne oorlogschepen, om de vrijheid van handel, bij art. 1, 2 en 3 vastgesteld, te eerbiedigen en, in geen geval, hinder toe te brengen aan de gemeenschap der inboorlingen van den Oosterschen Archipel met de havens der twee Gouvernementen respectivelijk, noch aan die der weder-

zijdsche onderdanen, met de havens toebehoorende aan inlandsche Regeringen.

Art. 5. Hunne Nederlandsche en Groot-Britannische Majesteiten verbinden zich, in gelijker voege, om krachtdadig bij te dragen tot het beteugelen der zeerooverij in die zeeën.

Zij zullen geene schuilplaats of bescherming verleenen aan vaartuigen met welke zeeroof bedreven wordt en zullen, in geen geval, veroorloven, dat schepen of goederen door zulke vaartuigen buitgemaakt, in eenige van Hunne bezittingen ingevoerd, bewaard of verkocht worden.

Art. 6. Er is overeengekomen, dat door de beide Gouvernementen aan hunne officieren en agenten in Oost-Indië bevel zal worden gegeven, om geen nieuw kantoor op een der Oostersche eilanden op te rigten, zonder voorafgaande magtiging van hunne respective Gouvernementen in Europa.

Art. 7. Van de toepassing der artikelen 1, 2, 3 en 4 worden de Moluksche eilanden, en speciaal Ambon, Banda, en Ternate met derzelver onmiddellijke onderhoorigheden uitgezonderd, tot tijd en wijle het Nederlandsch Gouvernement raadzaam oordeelen zal, van den alleenhandel in specerijen af te zien; maar zoo dit Gouvernement immer, vóór zoodanige afschaffing van den alleenhandel, aan de onderdanen van eenige Mogendheid anders dan een' inlandschen Aziatischen Staat, veroorloven mogt eenig handelsverkeer met die eilanden te onderhouden, zullen de onderdanen van Zijne Britsche Majesteit op een' volstrekt gelijken voet tot zoodanig verkeer worden toegelaten.

Art. 8. Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden staat aan Zijne Groot-Britannische Majesteit af al Zijne etablissementen, factorijen en bezittingen op het vaste land van Indië, en ziet van alle voorregten en vrijstellingen af, welke ter zake van deze bezittingen of etablissementen genoten of gereclameerd geworden zijn.

Art. 9. De factorij van fort Marlborough en al de bezittingen van Groot-Britanje op het eiland Sumatra, worden bij dezen afgestaan aan Z. M. den Koning der Nederlanden; en Zijne Groot-Britannische Majesteit belooft, dat op dat eiland geen Britsch kantoor zal worden opgerigt, noch eenig tractaat, onder Britsch gezag, gesloten met eenige der inlandsche Vorsten, Opperhoofden of Staten op hetzelve gevestigd.

Art. 10. De stad en vesting van Malacca, met derzelver onderhoorigheden, worden bij dezen afgestaan aan Z. Gr. Br. Maj., en Z. M. de Koning der Ned. belooft voor Zich en Zijne onderdanen, nimmer op eenig gedeelte van het schiereiland van Malacca een kantoor te zullen oprigten of tractaten te zullen sluiten met eenige der inlandsche Vorsten, Opperhoofden of Staten op dat schiereiland gevestigd.

Art. 11. Zijne Gr. Br. Maj. ziet af van alle vertoogen tegen het bezetten van het eiland Billiton en deszelfs onderhoorigheden, door de agenten van het Nederl. Gouvernement.

Art. 12. Z. Maj. de Koning der Ned. ziet af van alle vertoogen tegen het bezetten van het eiland Singapore door de onderdanen van Z. Gr. Br. Maj.

Daarentegen belooft Z. Gr. Brit. Maj. dat geen Britsch kantoor zal worden opgerigt op de Carimons-eilanden, of op de eilanden Battam, Bintang, Lingin of op eenig der andere eilanden liggende ten zuiden van straat Singapore, en dat met derzelver Opperhoofden geene tractaten onder Britsch gezag gesloten zullen worden.

Art. 13. Al de koloniën, bezittingen en etablissementen, die bij de vorenstaande artikelen worden afgestaan, zullen aan de officieren der respective Souvereinen overgegeven worden op den 1sten Maart 1825. De vestingen zullen blijven in den toestand in welken zij zich zullen bevinden ten tijde van het bekend worden des tegenwoordigen tractaats in Indië, doch geene vordering zal, noch aan de eene noch aan de andere zijde, geschieden ter zake, hetzij van geschut of behoeften van eenigen aard, door de afstaande Mogendheid òf achtergelaten òf medegenomen, hetzij van achterstallige inkomsten of van lasten van het bestuur, hoe ook genaamd.

Art. 14. Al de ingezetenen van de landen, bij dezen afgestaan, zullen gedurende den tijd van zes jaren, te rekenen van de ratificatie van het tegenwoordig tractaat, de vrijheid hebben, om, naar welgevallen, over hun eigendom te beschikken en zich, zonder hinder of belet, te begeven werwaarts zij zullen goedvinden.

Art. 15. De Hooge Contracterende Partijen komen overeen, dat geen der landen of etablissementen, bij art. 8, 9, 10, 11 en 12 vermeld, immer aan eenige andere mogendheid zal mogen overgedragen worden. Ingeval dat eenige dier bezittingen door eene der thans contracterende partijen verlaten wordt, zullen hare regten tot dezelve onmiddellijk op de andere partij overgaan.

Art. 16. Er is overeengekomen, dat alle rekeningen of vorderingen, voortgesproten uit de teruggave van Java en andere etablissementen aan de officieren van Zijne Maj. den Koning der Ned. in Oost-Indië, zoowel die, welke het onderwerp hebben uitgemaakt eener conventie op Java, den 24sten Junij 1817 tusschen de Commissarissen der beide natiën gesloten, als alle andere, hoe ook genaamd, finaal en ten volle afgedaan zullen zijn, behoudens de betaling eener som van honderd duizend ponden sterling van den kant der Nederlanden, te bewerkstelligen in Londen, vóór het einde van het jaar 1825.

Art. 17. Het tegenwoordig tractaat zal worden geratificeerd en de ratificatien zullen worden uitgewisseld te Londen, drie maanden na dato dezes, of eerder indien mogelijk. Ter oorkonde waarvan hebben de respective Plenipotentiarissen deze geteekend en met het zegel hunner wapenen bekrachtigd.

Aldus gedaan te Londen, den 17 Maart, in het jaar onzes Heeren 1824.

H. Fagel.	A. R. Falck.	(L. S.) George Canning.
(L. S.)	(L. S.)	(L. S.) Charles Watkin Williams Wynn.

NOTES DONT LE TRAITÉ PRÉCÉDENT A ÉTÉ ACCOMPAGNÉ.

A. *Note des Plénipotentiaires de la Grande-Bretagne, adressée à ceux des Pays-Bas.*

In proceeding to the signature of the Treaty which has been agreed upon, the Plenipotentiaries of His Britannic Majesty have great satisfaction in recording their sense of the friendly and liberal spirit which has been evinced by their Excellencies the Plenipotentiaries of His Netherland Majesty: and their conviction that there is, on both sides, an equal disposition to carry into effect with sincerity and good faith, the stipulations of the Treaty, on the sense in which they have been negociated.

The differences which gave rise to the present discussion, are such, as It is difficult to adjust by formal stipulation; consisting, in great part, of jealousies and suspicions, and arising out of the acts of subordinate agents, they can only be removed by a frank declaration of intention, and a mutual understanding as to principles between the Governments themselves.

The disavowal of the proceedings whereby the execution of the Convention of August 1814 was retarded, must have satisfied their Excellencies the Nederland Plenipotentiaries of the scrupulous regard with which England always fulfils her engagements.

The Britisch Plenipotentiaries record, whit sincere pleasure, the solemn desavowal, on the part of the Netherland Government, of any design to aim, either at political supremacy, or at commercial monopoly in the eastern Archipelago. They willingly acknowledge the readiness with which the Netherland Plenipotentiaries have entered into stipulations calculated to promote the most perfect freedom of trade between the subjects of the two crowns, and their respective dependencies, in that part of the world.

The undersigned are authorised to express the full concurrence of His Britannic Majesty in the enlightened views of H. M. the King of the Netherlands.

Aware of the difficulty of adopting, at once, to a long established system of monopoly the principles of commercial policy which are now laid down, the undersigned have been authorized to consent to the exception of the Molucca islands from the general stipulation for freedom of trade, contained in the Treaty. They trust however that, as the necessity for this exception is occasioned solely by the difficulty of abrogating, at the present moment, the monopoly of spices, its operation will be strictly limited by that necessity.

The British Plenipotentiaries understand the term »Moluccas" as applicable to that cluster of islands, which has Celebes to the westward, New-Guinea to the eastward, and Timor to the southward; but that these three islands are not comprehended in the exception; nor would it have included Ceram, if the situation of that island, in reference to the two principal spice-isles, Amboyna and Bauda, had not required a prohibition of intercourse with it, so long as the monopoly of spices shall be maintained.

The territorial exchanges which have been thought expedient for avoiding

a collision of interests, render it incumbent upon the Plenipotentiaries of H. Britannic M. to make, and to require some explanations with respect to the dependents and allies of England, in the islands from which she is about to withdraw.

A Treaty concluded in the year 1819 by British agents, with the King of Acheen, is incompatible with the 3d article of the present Treaty. The British Plenipotentiaries therefore undertake, that the Treaty with Acheen shall, as soon as possible, be modified into a simple arrangement for the hospitable reception of British vessels and subjects in the port of Acheen. But as some of the provisions of that Treaty (which has been communicated to the Netherland Plenipotentiaries) will be conducive to the general interests of Europeans established in the Eastern Seas, they trust that the Netherland Government will take measures for securing the benefit of those provisions. And they express their confidence, that no measures, hostile to the King of Acheen, will be adopted by the new possessor of Fort Marlborough.

It is no less the duty of the British Plenipotentiaries to recommend to the friendly and paternal protection of the Netherland Government the interests of the natives and settlers, subject to the ancien factory of England at Bencoolen.

This appeal is the more necessary, because, so lately as the year 1818, treaties were made with the native Chiefs, by which their situation was much improved. The system of forced cultivation and delivery of pepper was abolished; encouragement was given to the cultivation of rice; the relations between the cultivating classes and the chiefs of the districts were adjusted; the property in the soil was recognized in those chiefs; and all interference in the detailed management of the interior was withdrawn, by removing the European residents from the out-stations, and substituting in their room native officers. All these measures were calculated greatly to promote the interests of the native inhabitants.

In recommending these interests to the care of the Netherland Government, the undersigned request the Plenipotentiaries of His Netherland Majesty to assure their Government, that a corresponding attention will be paid, on the part of the British authorities, to the inhabitants of Malacca and the other Netherland settlements which are transferred to Great-Britain.

In conclusion, the Plenipotentiaries of His Britannic Majesty congratulate their Excellencies the Netherland Plenipotentiaries upon the happy termination of their conferences. They feel assured, that, under the arrangement which is now concluded, the commerce of both nations will flourish, and that the two allies will preserve inviolate in Asia, no less than in Europe, the friendship which has from old times subsisted between them. The disputes being now ended, which, during two centuries, have occasionally produced irritation, there will henceforward be no rivalry between the English and the Dutch nations in the East, except for the more effec-

tual establishment of those principles of liberal policy, which both have this day asserted in the face of the world.

The undersigned etc.

London, March 17 1824.

G. Canning.
C. W. W. Wynn.

B. *Réplique des Plénipotentiaires des Pays-Bas.*

Les soussignés, Plénipotentiaires de S. M. le Roi des Pays-Bas, ont trouvé dans la Note qui vient de leur être remise par LL. EE. MM. les Plenipotiaires Britanniques, un résumé fidèle des communications qui avaient eu lieu à l'époque où des circonstances indépendantes de la volonté des négociateurs, amenèrent la suspension de leurs conférences.

Appelés à reprendre un travail dont l'achèvement a toujours été désiré de part et d'autre avec une égale sincérité, les soussignés n'ont pas tardé à reconnaître dans leurs collaborateurs cet esprit d'équité et de conciliation, qui facilite l'arrangement des questions les plus compliquées, et auquel ils ne peuvent rendre hommage dans un moment plus opportun que celui qui va sanctionner, par la signature d'un Traité formel, les dispositions adoptées après le plus mûr examen, comme éminemment utiles pour le maintien de la bonne intelligence, même entre les agents inférieurs des Puissances contractantes.

Ce but essentiel, cette tendance principale du Traité, sont palpables pour tous ceux qui en lisent avec attention les différens articles. Ce qui s'y trouve expressément stipulé, semble devoir suffire pour lever, d'un commun accord, toute incertitude qui pourrait se présenter par la suite. Cependant, comme MM. les Plénipotentiaires Britanniques ont cru devoir entrer dans quelques détails ultérieurs, les soussignés, qui, de leur côté, sentent l'importance de ne rien donner au hasard dans une matière aussi intéressante, ne font aucune difficulté de les suivre dans ces détails, et de compléter par le développement succinct de leur manière de voir, la réponse, due par eux à la susdite note de LL. EE.

L'article 7 renferme une exception au principe général de la liberté du commerce. La nécessité de cette exception, déjà admise par l'Angleterre dans les conférences de 1820, repose sur l'existence du système relatif au commerce exclusif des épiceries. Si les délibérations du Gouvernement des Pays-Bas conduisent à l'abandon de ce système, aussitôt le commerce libre reprend ses droits, et tout cet Archipel, qui a été fort justement décrit comme compris entre Celebes, Timor, et la Nouvelle Guinée, est ouvert à toutes les spéculations légitimes, sur le pied à établir par les ordonnances locales, et, pour ce qui concerne en particulier les sujets de S. M. Britannique, conformément aux bases consacrées par le Traité pour toutes les possessions Asiatiques des deux parties contractantes.

Par contre, aussi longtemps que l'exception, dont il s'agit, reste en vigueur, les navires qui traversent les Moluques, doivent s'abstenir de relâcher dans d'autres ports que ceux dont la désignation a été officiellement

communiquée aux Puissances maritimes il y a quelques années; sauf les cas de détresse, pour lesquels il est superflu d'ajouter, qu'ils trouveront, dans tous les endroits où flotte le pavillon des Pays-Bas, les services et les secours dûs à l'humanité souffrante.

Si le Gouvernement de la Grande Bretagne pense qu'il y a un avantage réel pour lui à ce qu'en se dégageant, d'après les principes consacrés par le Traité qui va être signé, des liaisons que ses agents formérent, il y a quatre ou cinq ans, dans le royaume d'Acheen, il assure par quelque stipulation nouvelle, l'accueil hospitalier des sujets et vaissaux Britanniques dans les ports de ce royaume, — les soussignés n'hésitent pas à déclarer que, de leur côté, ils n'y voyent aucun inconvénient; et ils croyent pouvoir assurer en même tems, que leur Gouvernement s'appliquera, sans délai, à régulariser ses rapports avec Acheen, de manière que cet Etat, sans rien perdre de son indépendance, offre au navigateur et au commerçant cette constante sécurité, qui semble ne pouvoir y être établie que par l'exercice modéré d'une influence Européenne.

A l'appui des informations contenues dans la dernière note de MM. les Plénipotentiaires Britanniques, au sujet de Bencoolen, LL. EE. ont communiqué aux soussignés les deux Conventions respectivement signées le 23 Mai et le 4 Juillet de 1818, d'un côté par le Lieutenant-Gouverneur de cet établissement, et de l'autre par les chefs de quelques tribus voisines. On leur a aussi fait part d'une dépêche du Gouverneur-Général en Conseil, datée de Fort William le 9 Mai 1823, et d'après laquelle l'administration Britannique a aboli au Fort Marlborough le monopole du poivre, encouragé la culture de riz, et placé sur un pied stable et uniforme les rapports des différentes classes de natifs tant entre elles qu'avec leurs chefs. Or, pour autant que les soussigués ne se trompent point, en supposant que le but de ces arrangemens a été d'assurer la prospérité agricole de la colonie et d'écarter les vexations qui résultent souvent du contact immédiat de la population indigène avec les autorités subalternes d'une administration étrangère, ils éprouvent une grande satisfaction à dire, que loin d'avoir à redouter des mesures rétroactives, les individus intéressés à l'ordre actuel des choses peuvent, au contraire, nourrir l'espoir, que le nouveau Gouvernement aura égard à leurs droits acquis et à leur bien-être; et ce que les soussignés aiment surtout à garantir, il fera observer les articles des Conventions déjà mentionnées, sur la foi desquels les habitans de Pasummah, Ulu-Manna et d'autres peuplades de l'intérieur ont reconnu l'autorité, ou accepté la protection de la Compagnie des Indes Britanniques, sauf toutefois la faculté d'y substituer, du plein gré des parties intéressées, d'autres conditions analogues, si les circonstances venaient à rendre un changement nécessaire.

Quant aux dispositions équitables et bienveillantes du Gouvernement Britannique envers les habitans de Malacca et des autres établissemens Hollandais, cédés par le Traité, les Plénipotentiaires de S. M. le Roi des Pays-Bas en acceptent l'assurance avec une confiance illimitée, et ce même sentiment les porte à ne pas insister, pour que les instructions et ordres

qui seront adressés aux autorités Anglaises dans l'Inde, relativement à la remise du Fort Marlborough et de ses dépendances, soyent conçus en des termes tellement clairs, précis et positifs, qu'on n'y puisse trouver aucun motif d'incertitude, ni aucun prétexte de delai; car ils sont persuadés que MM. les Plénipotentiaires Britanniques, après avoir apporté tant de modération et de loyauté à l'accomplissement de leur tâche, sauront veiller à ce que le résultat des travaux communs ne soit pas compromis par égard pour des intérêts subordonnés et des considérations secondaires. Ce resultat, MM. les Plénipotentiaires Britanniques l'ont décrit eux-mêmes dans leur dernière note, et il ne reste aux soussignés qu'à se féliciter d'y avoir concourru, et à joindre leurs voeux à ceux de LL. EE. pour que les agens respectifs dans les possessions Asiatiques se montrent toujours pénétrés du sentiment des devoirs que deux nations, amies et animées de vues vraiment libérales, ont à remplir, tant l'une à l'égard de l'autre, que vis-à-vis des indigènes que le cours des évènemens ou les Traités ont placés sous leur influence.

Les soussignés saisissent avec empressement cette occasion, etc.

Londres, le 17 Mars 1824.

H. Fagel. A. R. Falck.

GESCHIEDENIS

VAN DE

NEDERLANDSCHE OOST-INDISCHE BEZITTINGEN,

DOOR

J. J. MEINSMA,

Direkteur van de Instelling voor Onderwijs in de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Nederlandsch Indië te Delft.

DEEL II. 2e STUK.

's HAGE. — JOH. IJKEMA. — 1875.

Door buitengewone omstandigheden, noch van den Uitgever noch van den Schrijver afhankelijk, is dit Tweede Stuk van het Tweede Deel van dit werk veel later verschenen dan het voornemen was.

Bij de inzage van het Tweede Deel zal het misschien getroffen hebben, dat eene verandering is gebracht in de spelling van de Javaansche eigennamen; namelijk, dat de a op vele plaatsen is vervangen door eene ô. Dit is een gevolg van de ondervinding, dat de in het Eerste Deel gevolgde schrijfwijze van de klank tusschen a en o zoo sterk in strijd kwam met de reeds bestaande van de meest bekende eigennamen, en dit bezwaar op zoodanige wijze het best scheen uit den weg te worden geruimd.

Van de belangrijke hervormingen op administratief gebied, vooral in den laatsten tijd, is slechts zeer kort melding gemaakt, omdat deze meer behooren tot eene geschiedenis van de staatsinstellingen.

Hoewel het bestuur van den tegenwoordigen Goeverneur-Generaal niet is behandeld, scheen het wenschelijk in een aanhangsel de voor dezen tijd zoo belangrijke expeditiën naar Atjih op te nemen.

Eene eenigzins uitvoerige inhoudsopgave is achter het werk gevoegd, die tevens voor het gemak van het gebruik chronologisch is ingericht.

DERDE TIJDPERK.

UITBREIDING VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG OVER DEN INDISCHEN ARCHIPEL.

1830—1872.

HOOFDSTUK X.

DE GOEVERNEUR-GENERAAL, LATER KOMMISSARIS-GENERAAL, J. VAN DEN BOSCH. INVOERING VAN HET KULTUURSTELSEL OP JAVA. — DE GOEVERNEURS-GENERAAL BAUD EN DE EERENS. VERDERE REGELING VAN HET KULTUURSTELSEL. — OORLOG OP DE WESTKUST VAN SUMATRA. — TOENEMENDE INVLOED VAN DE REGERING IN NEDERLAND OP DEN GANG VAN ZAKEN IN INDIË NA DE OPTREDING VAN VAN DEN BOSCH ALS MINISTER VAN KOLONIËN.

1830—1840.

Het was niet onder gunstige omstandigheden dat van den Bosch den 16 Januarij 1830 het bestuur over Nederlandsch Indië aanvaardde. Na den vijfjarigen oorlog, welke het middengedeelte van Java verwoestte, was op dat eiland de rust nog niet geheel hersteld, al waren de voorteekenen daarvoor gunstig. Ter westkust van Sumatra waren op nieuw ernstige moeijelijkheden gerezen met de Padris, en de oorlog was er dreigende. Ook op de westkust van Borneo had du Bus zich genoodzaakt gezien eene expeditie uit te rusten om den Sultan van Matan te straffen voor zeeroof; en in de Molukken was een zamenzwering nog juist bijtijds ontdekt en verijdeld. Du Bus was er niet in geslaagd de uitgaven en inkomsten in evenwicht te brengen, niettegenstaande zijne maatregelen tot bezuiniging veel ontevredenheid hadden verwekt. Maar wat bovenal de positie van van den Bosch moeijelijk maakte, was de eisch, hem gesteld, om remises over te maken naar Nederland, niet alleen tot betaling van de rente en aflossing van kapitaal der gesloten leeningen, maar ook, zoo mogelijk, tot

ondersteuning van 's Lands schatkist, welke steeds buiten staat was om aan de haar opgelegde verplichtingen te voldoen.

Dit laatste was het voorname doel der zending van van den Bosch, die daartoe dan ook voorstellen aan Koning Willem I had gedaan, ten gevolge waarvan zijne instruktie dienovereenkomstig werd ingericht. Deze instruktie moest met het Regeringsreglement, dat den 16 Mei 1829 door den Koning was gearresteerd, tot richtsnoer zijner handelingen strekken. Dat reglement werd den 19 Januarij 1830 in werking gebracht, en te gelijkertijd werden de nieuwe leden van den Raad van Indië geïnstalleerd.

Ofschoon de plannen van van den Bosch in zeer algemeene trekken waren ontworpen, vonden zij toch, zoodra zij aan den Raad van Indië bekend werden, geen algemeenen bijval bij dit kollegie, daar het lid Merkus verklaarde er zich niet meê te kunnen vereenigen en derhalve zijn ontslag verzocht. De Goeverneur-Generaal verzette zich evenwel hiertegen, bewerende dat hij eenige oppositie niet onverkieslijk oordeelde, en zich ook sterk genoeg achtte om bij zijne plannen te volharden.

Toen de oorlog tegen Dipô Negôrô in Maart 1830 geëindigd was, vertrok Merkus als kommissaris naar Midden-Java en bleef daar een geruimen tijd, zoodat van den Bosch in het eerste jaar zonder belangrijk verzet zijne plannen kon ten uitvoer brengen.

Overeenkomstig zijne instruktie, moest hij. trachten het Goevernement in Nederland handelsprodukten te verschaffen, berekend naar eene waarde van *f* 5 per hoofd der bevolking van Java, hetgeen natuurlijk eerst langzamerhand kon geschieden.

Het kwam er nu echter op aan, de bestaande kultures uit te breiden en de verkregen produkten tegen geringe prijzen aan het Goevernement te doen leveren. Daartoe wilde hij, in plaats van den inlanders landrente te doen betalen, hen een vijfde gedeelte van hunne landerijen doen afstaan, met de noodige werkkrachten om het te bebouwen. Zoodoende zou hij handelsprodukten verkrijgen, die een belangrijk voordeel aan het Goevernement konden verschaffen en waarvoor dan ook aan de bevolking nog eenige betaling zou worden verstrekt.

In de eerste plaats achtte hij de indigo daarvoor het best geschikt, en diensvolgens werd in de Preanger-Regentschappen een aanvang met de teelt daarvan gemaakt, die vervolgens over de meer oostelijk gelegen residentiën werd uitgebreid. Tevens werd voor de oprichting van fabrieken geld toegestaan, terwijl dit

elders door partikulieren werd ondernomen. Voor de suikerkultuur werden bijna overal door de residenten overeenkomsten met Chinezen en Europeanen gesloten tot levering van eene bepaalde hoeveelheid suiker, waartoe hun gronden en werklieden door de Regéring werden verschaft, zoo het heette, met vrijwillige toestemming der dessahoofden, zooals reeds van den Bosch het voorbeeld had gegeven in de residentie Tjeribon.

Na eene reis over Java gaf van den Bosch aan het Opperbestuur kennis van zijne verrichtingen, en daar zijne gezondheid niet gunstig was, stelde hij tevens voor, zijn eventuëlen opvolger aan te wijzen, ingeval men zijne handelingen goedkeurde. Het laatste geschiedde bij Koninklijk Besluit van 20 Maart 1831, zoodat hij nu zich gemachtigd vond op den ingeslagen weg voort te gaan.

Inmiddels waren ook de moeijelijkheden niet uitgebleven. In December 1830 ontstonden er onlusten in Tjeribon, waaraan de indigokultuur niet geheel vreemd scheen te zijn, en ook elders slaagde niet alles naar wensch. Desniettemin volhardde van den Bosch, hoewel omstreeks denzelfden tijd ook Merkus weêr zitting nam in den Raad van Indië, in zijne plannen en wist door toekenning van kultuurprocenten aan de ambtenaren, door herstelling van de inlandsche hoofden in het ambtelijk landbezit, tegen welke maatregelen de leden van den Raad zich verklaarden, aller ijver te prikkelen. Hij verklaarde zijn stelsel als het eenige geschikt om remises naar Nederland te verkrijgen, welke zooveel te meer noodig waren, nu de Belgische opstand Koning Willem I in nog grooter finantiële bezwaren had gewikkeld. Hij achtte daardoor alle maatregelen gerechtvaardigd en gelastte den Raad daarin te berusten, zoodat de bestrijding zich dan ook voortaan slechts tot de wijze van uitvoering der plannen van den Goeverneur-Generaal bepaalde.

Dewijl de hoeveelheid geleverde produkten nog niet geheel voldeed aan de verwachting, werden nog andere kultures, in der tijd door du Bus ingevoerd, als van thee en tabak, benevens de zijdeteelt, belangrijk uitgebreid. Evenzoo werd met de koffijkultuur gehandeld, nadat de verplichte levering van dit produkt aan het Goevernement was vastgesteld tegen een marktprijs, door het Goevernement te bepalen, waarvan ²/₅ voor landrente en *f* 3 voor transportkosten zou worden afgetrokken. Dientengevolge werd aan den Javaan *f* 12 koper of *f* 10 zilver per pikol betaald, welke bepaling tot 1844 van kracht bleef. Tevens werd besloten het

grootste gedeelte naar Nederland te konsigneren. Met den meesten ijver werd nu koffij geplant, en natuurlijkerwijs nam daardoor de arbeid zeer toe, zonder evenredige verhooging van het loon. Er werd gerekend op 600 boomen per huisgezin.

Over het algemeen moet worden erkend, dat van den Bosch bij de invoering der kultures weinig tegenstand bij de bevolking ontmoette. Na het reeds vermelde oproer in Tjeribon, ontstonden er ook in het steeds onrustige Bantam, in Bagelen en eenigzins ernstiger in Pasoeroean; doch het gelukte met geringe moeite de rust te herstellen. Van noodlottiger gevolgen was de opstand onder de Chinezen van het landbouw-etablissement te Tjilangkap in Krawang, welke in den nacht van 8 op 9 Mei 1832 uitbrak. Aan dit etablissement waren onder du Bus proeven genomen met kultures door middel van zoogenaamde bannelingen, zijnde tot dwangarbeid veroordeelde misdadigers. Daarbij waren in het laatst van 1831 gevoegd een groot aantal Chinezen, welke oorspronkelijk werden aangebracht met het doel om in de suikerfabrieken in de Ommelanden van Batavia en voor ontginningen te worden gebruikt. Zij werden evenwel tegen hun zin in Goevernements dienst opgenomen, tengevolge waarvan 360 Chinezen en 200 bannelingen in bedwang moesten worden gehouden door inlandsche oppassers en twee Europesche opzichters. De Chinezen vonden dus weinig tegenstand en sloegen weldra tot moord en brandstichting over, trokken naar de hoofdplaats, staken het residentiehuis in brand en brachten eenige ambtenaren en ook den natuurkundige Macklot om het leven. Tot den 12 Mei hielden zij zich op te Tandjongpoera, toen zij door Michiels werden aangetast, waarbij 200 hunner het leven verloren. Bij het onderzoek gaven zij als redenen van hun gedrag op: ontevredenheid over het geringe loon en over hunne plaatsing bij misdadigers.

De moeijelijkheden waarin Nederland met de Mogendheden in Europa was gewikkeld, gaven aanleiding dat men er ook op bedacht werd om Java tegen een buitenlandschen vijand in staat van verdediging te brengen. Hiertoe werd door van den Bosch een stelsel ontworpen, waarbij de aanleg van belangrijke vestingwerken werd gelast, ten dienste waarvan ook over de bevolking zou worden beschikt.

In weerwil van zijne ijverige pogingen viel het van den Bosch moeijelijk, in de twee eerste jaren van zijn bestuur aan de eischen des Konings te voldoen. Nadat hij in 1831 eene som van *f* 200000

had kunnen overmaken, verkreeg hij in 1832 van de Handelmaatschappij een millioen aan wissels, doch moest daarvoor al de koffij, behalve die der Preanger-Regentschappen, benevens eene hoeveelheid andere produkten in konsignatie geven. Voor het jaar 1833 opende hij evenwel betere vooruitzichten, daartoe aangemoedigd door den steun dien het Opperbestuur hem verleende, en welke vooral bleek uit de machtiging om als Kommissaris-Generaal op te treden, toen hij, gekrenkt door den tegenstand in Indië, onder herinnering aan de belofte, dat hij na drie jaar vervangen zou worden, naar Nederland had geschreven dat een uitgestrekte macht voor hem noodzakelijk was om zijn stelsel in zijn geheel uit te voeren. Later werd tevens voldaan aan zijn verzoek om J. C. Baud tot zijn opvolger te benoemen als Goeverneur-Generaal, maar slechts ad interim of voorloopig, dewijl men eerst na de terugkomst van van den Bosch definitieve regelingen wilde maken, terwijl Baud zich geheel naar de inzichten van van den Bosch zou moeten schikken. De laatste gaf daarop te kennen, dat hij er nu de voorkeur aan gaf nog eenigen tijd in Indië te blijven om Baud op de hoogte te brengen en het voortbestaan van zijn stelsel te verzekeren.

Den 23 Januarij 1833 werd Baud geïnstalleerd als Vice-President van den Raad van Indië en bij die gelegenheid de vestiging van het stelsel der kultures als een onherroepelijk feit uitgesproken. Ten einde dit nog meer kracht bij te zetten, maakte van den Bosch in Junij daaraanvolgende gebruik van de hem verleende machtiging om als Kommissaris-Generaal op te treden, waarna hij den 2 Julij Baud als Goeverneur-Generaal ad interim bevestigde. Deze verkeerde in een eigenaardigen en moeijelijken toestand, waarin hem alle vrijheid van handelen was benomen, daar de beschikkingen van van den Bosch geheel moesten worden gevolgd, en hij ook voor het vervolg, als deze was vertrokken, daaraan gebonden zou zijn. De geheele Indische administratie werd er nu meer en meer op ingericht om produkten te doen voortbrengen, die voor remises naar Nederland moesten worden gebruikt. Van den Bosch gaf zich zelfs de moeite, vóór zijn vertrek een algemeen overzicht van zijn stelsel te geven, waarin hij de doelmatigheid daarvan in vergelijking met vroegere stelsels betoogde.

Behalve de aangelegenheden van het kultuurstelsel hield nog een andere belangrijke zaak van den Bosch bezig, waarvoor hij een

groot gedeelte van den tijd dien hij nog in Indië vertoefde, besteedde. Hij had namelijk groote plannen met Sumatra en wilde dit uitgestrekte eiland geheel onderwerpen, voor zoover Nederland daarin niet door het traktaat van 14 Maart 1824 werd verhinderd, en het dan tevens dienstbaar maken aan den handel van Nederland, eensdeels door vermeerdering van produkten van uitvoer, anderdeels door er den invoer van goederen, uit Nederland afkomstig, te verzekeren.

De zeer gespannen verhouding met de Padris, en de vrees dat de gemeenschap der posten onderling zou worden afgebroken, hadden aanleiding gegeven dat men in Julij 1830 er toe overging meer posten in de Padangsche bovenlanden te bezetten. Bovendien werden de Padris beschuldigd, dat zij hun invloed, in strijd met de overeenkomsten, uitbreidden over de kust en over de Battaklanden, bepaaldelijk Mandaïling, en hier den Islam invoerden. De Nederlandsche macht op de Westkust was evenwel niet sterk genoeg om aanvallend op te treden, waarom men zich bepaalde tot enkele op zich zelf staande pogingen tot uitbreiding, waar men de gelegenheid schoon zag.

Zoo kwam men o. a. in konflikt met Toewankoe nan Tjerdik van Naras, die den Chineschen onderpachter had vermoord en, naar Padang opontboden, weigerde te komen. Eene onvoorzichtige poging om hem gevangen te nemen maakte hem geheel tot vijand, zoodat hij Naras zeer versterkte en zich het gezag in de distrikten V Kota en XII Kota aanmatigde. Onderhandelingen met hem bleven vruchteloos en aanvallen op zijne versterkingen werden afgeslagen. Terwijl hierdoor en door weêrspannigheid van de bevolking der VII Kota de gemeenschap met de bovenlanden eenigermate werd bedreigd, kwamen bovendien nog Atjinesche zeeroovers in Januarij 1831 den post te Ajer Bangis, welke tevens door de Padris bedreigd werd, blokkeren. De eersten deden zelfs herhaalde aanvallen, doch werden door de kleine bezetting, eerst onder aanvoering van een Europeschen serjant en later onder die van den flankeur Bernard, dapper afgeslagen, totdat een Boegineesch handelaar, Anakoda Langkap, hen door zijne komst verdreef.

Al deze omstandigheden gaven aanleiding dat men versterking der troepen op de Westkust noodig achtte, waartoe de herstelde rust op Java mede gelegenheid gaf, — en tevens om het civiel en militair gezag weêr in één persoon te vereenigen, zoodat de Luitenant-Kolonel C. P. J. Elout tot resident en militairen kom-

mandant werd benoemd. Bij zijne instruktie werd hem gelast om zich van offensieve bewegingen voorloopig te onthouden, naar vrede met de Padris te trachten, maar tevens om de benedenlanden zooveel mogelijk te bezetten en daartoe de nog oproerige distrikten te onderwerpen.

Elout, die in Maart 1831 te Padang aankwam, slaagde er niet in Toewankoe nan Tjerdik voor het Goevernement te winnen, zoodat geweld tegen hem moest worden gebruikt. In Junij werd Naras veroverd, waarna genoemd hoofd de vlucht nam naar Bondjol, terwijl in Julij de VII Kota mede werden onderworpen.

Dewijl thans een vrij sterke troepenmacht op de Westkust bijeen was, wilde Elout daarvan gebruik maken om ook in het binnenland naar vermeerdering van macht te streven. Hij deed daartoe voorstellen aan den Goeverneur-Generaal, nadat de sterke stelling van den Marapalm, waartegen Raaff in der tijd het hoofd had gestooten, zonder bloedvergieten den 6 Augustus was bezet geworden, doch van den Bosch vond het wegens den staat van zaken in Europa, niet wenschelijk aan die voorstellen gevolg te geven.

De Padris van hunnen kant namen de bezetting van den Marapalm als eene oorlogsverklaring op, en begonnen vijandelijkheden in Tanah Datar, die evenwel zonder veel moeite door Veltman werden gekeerd.

Doch ook in de benedenlanden kwam men met de Padris in aanraking, dewijl zij, naar men beweerde, in strijd met de bepalingen van de overeenkomst, langs de kusten in Engelsche goederen handel dreven, zonder aan de verplichtingen jegens het Goevernement te voldoen. Vooral Katiagam, een hunner stapelplaatsen, wilde men bezetten, waardoor tevens aan de bevelen van van den Bosch werd voldaan. Dit gelukte dan ook den 11 December. Tevens werd aan Michiels opgedragen verder noordwaarts gelegen plaatsen te bezoeken en er het Nederlandsch gezag te doen eerbiedigen; 't welk te Natal, Tapanoeli, Baroes en elders geschiedde.

De oorlog tegen de Padris werd in het begin van 1832 voortgezet, en hunne sterkten Mengoppo in V Kota en Kapau in Agam veroverd, waarop de onderwerping van een aantal distrikten en hoofden volgde; doch Elout durfde tegen de bevelen van van den Bosch in niet verder gaan. Daar echter nu de toestand in Europa iets gunstiger was geworden, besloot van den Bosch zijne plannen tot geheele onderwerping van Sumatra door te zetten, en daartoe in de eerste plaats in de Padangsche bovenlanden het gezag voor goed te vestigen. Hij zond dus nieuwe versterkingen

onder aanvoering van Vermeulen Krieger, die er zeer spoedig in slaagde Lintau te bezetten en de Padris verder geheel uit Agam te verdrijven.

Men naderde alzoo meer en meer Bondjol, dat, in de vallei Alahan-Pandjang gelegen, nog steeds als de hoofdzetel der Padris werd beschouwd. Van twee zijden werd nu daartegen opgetrokken, uit Priaman en uit de Bovenlanden. De verdedigingsliniën der Padris, die de nadering tot Bondjol afsloten, werden achtereenvolgens genomen; die van Andalas niet dan na hardnekkige verdediging. Dit verlies ontmoedigde de Padris zeer, en hunne voornaamste hoofden, Toewankoe Imam en Toewankoe Moeda, namen de vlucht, waarna de oude Maleische hoofden eene soort van omwenteling bewerkten en Elout den 21 September Bondjol zonder tegenstand bezette. Toewankoe Moeda, die zich mede kwam onderwerpen, werd vervolgens tot regent van Alahan-Pandjang aangesteld.

Deze overwinningen schenen de Nederlandsche macht op de Westkust thans onwederstaanbaar te maken. Rau en het gebied der Battaks, Mandaïling, werden onder bescherming genomen; in het eerste gebied werd het fort Amerongen gebouwd, en Radja Gedonbang onder Nederlandsch gezag als regent van Mandaïling erkend. In Rau had zich een Padrihoofd, Toewankoe Tamboesei, die het land ten noorden had onderworpen, ook veel invloed verworven, en, hoewel weinig vriendschap betoonende, beloofde hij toch zich van daar te zullen verwijderen. Ook de Maleische landschappen L Kota en Alaban werden nu zonder belangrijken tegenstand bezet, zoodat in het laatst van 1832, op een enkel distrikt na, alle Maleische landen op de westkust van Sumatra het Nederlandsch gezag erkenden. Het gebied werd in eenige afdeelingen gesplitst en het civiel gezag aan officieren opgedragen, waarna men meende thans het doel, door van den Bosch voorgeschreven, aan de Westkust te hebben bereikt. Niet lang bleef men in dien waan verkeeren. Reeds in Januarij 1833 vertoonden zich zeer ongunstige teekenen, daar soldaten, die tusschen de posten op weg waren, werden omgebracht en de houding van de bevolking blijkbaar ongunstig was, zoodat de Luitenant-Kolonel Vermeulen Krieger besloot, tot nader onderzoek in de richting van Bondjol te trekken. Te Pisang aangekomen, bleek de bevolking zeer vijandig gezind, en reeds spoedig kwam mede het bericht, dat de zwakke bezetting van Bondjol geheel om het

leven was gebracht. De positie te Pisang werd nu onhoudbaar en tot den terugtocht werd besloten, die volbracht werd langs een smal pad, waarop de 112 manschappen van Krieger, bijna geheel door wel 2000 vijanden omringd, moesten voortrukken. Na een marsch van 21 uren werd Boekit Koeriri bereikt; 17 man waren gesneuveld en bijna al de overige gewond.

Elout ontving den 14 Januarij het bericht van deze gebeurtenis, en tevens dat Bondjol, Loeboe Sikaping en andere posten, alsmede het zieken-etablissement te Tandjong-Waringin waren afgeloopen en al de soldaten vermoord. Ook de Luitenant Engelbert van Bevervoorde, die het civiel gezag voerde in Priaman, en zich van Rau derwaarts op weg bevond, was om het leven gebracht. Het fort Amerongen was nog behouden, doch verkeerde in moeijelijken toestand, daar het zeer nauw werd ingesloten door Padris en de bevolking van Rau, onder aanvoering van Toewankoe Tamboesei. De verdediging werd slechts volgehouden door de hulp van Radja Gedonbang en de komst van eenige troepen onder Luitenant Poland.

De toestand bleek dus zeer kritiek, daar ook elders in de Bovenlanden de bevolking eene zeer dreigende houding aannam en de gemeenschap met de meeste posten was afgebroken, zoodat het Nederlandsch gezag ter Westkust met zeer ernstige gevaren werd bedreigd. Van waar deze plotselinge verandering? Het was duidelijk een zamenspanning van alle Maleijers, zoowel van de Padris als van hen, die tot nu toe onze zijde hadden gehouden. Het schijnt wel, dat er groote verkeerdheden waren begaan, vooral gedurende de laatste krijgsoperatiën, die veel verbittering hadden veroorzaakt. Daarbij kwamen erge baldadigheden van soldaten, vooral van de Europeanen die toenmaals van weinig goed gehalte waren, en die men natuurlijk in oorlogstijd daarin niet geheel kon tegengaan, terwijl ook inlandsche soldaten zich daaraan schuldig maakten. De vele diensten van transporten en leverantiën van levensmiddelen, die van de bevolking werden gevorderd, moesten ook vele ontevredenen maken, vooral onder de fiere Maleijers, die niet met de gedweeë Javanen kunnen worden gelijk gesteld. De opiumpacht, en het tegengaan van de hanengevechten vooral, moesten hen zeer hinderen, terwijl zij evenzoo met onwil de belasting op de pasars verdroegen. Al deze redenen van ontevredenheid waren oorzaak, dat zij zich door de Padris gemakkelijk lieten opruijen, die op hunne beurt grieven hadden wegens de verontreiniging der moskeeën, vooral van die te Bondjol,

terwijl zij bovendien meer toegevendheid hunnerzijds op het punt der godsdienst beloofden aan de bevolking. Allen vereenigden zich dus onder Toewankoe Imam om de vreemdelingen uit de Bovenlanden te verdrijven.

Elout begaf zich met Alibassa Prawirô Dirdjô (Sentot), wiens legioen op Sumatra's Westkust dienst deed, en Toewankoe nan Tjerdik naar de Bovenlanden, ten einde er zich omtrent den staat van zaken in te lichten. Ofschoon de hoofden van Agam en de regent van Pagarroejoeng den eed van trouw hernieuwden, was de bevolking toch blijkbaar weinig te vertrouwen, en zelfs was dit het geval met die van Tanah-datar, welke reeds zoolang onderworpen was. Het werd noodzakelijk geacht de troepen meer in enkele forten zamen te trekken en de meer verwijderde posten te laten bezetten door soldaten van het legioen van Sentot, aan wien daardoor een groot vertrouwen werd geschonken en ook zeer veel eer werd betoond. Men beschuldigde hem evenwel kort daarna van plannen om zich van het gezag over de inlanders meester te maken, en verdacht hem met de vijanden te heulen, evenals Toewankoe nan Tjerdik en den regent (gewoonlijk Jangdipertoewan getiteld) van Pagarroejoeng, die reeds vroeger wantrouwen had opgewekt. Het was natuurlijk, dat men, nu zoovele Nederlanders als slachtoffers van het verraad der Maleijers waren gevallen, zeer achterdochtig was en tot harde maatregelen tegen inlanders overging, al had men juist geene stellige bewijzen van hun verraad in handen. Daarom wist men Sentot onder een voorwendsel naar Batavia te verwijderen en werd Toewankoe nan Tjerdik als staatsgevangene derwaarts gezonden, evenals de regent van Pagarroejoeng.

Het scheen evenwel alsof hiermede de opstand nog meer werd aangewakkerd, daar in het laatst van Mei Agam, dat tot nu toe getrouw was gebleven, de partij der ontevredenen koos, de post te Goegoer Sigandang werd overrompeld en fort de Kock ingesloten. Wel slaagde men er in de gemeenschap te herstellen, doch de algemeene toestand verbeterde daardoor weinig. Onder deze omstandigheden was het een welkom bericht, in Junij ontvangen, van de benoeming van den Generaal-Majoor titulair Riesz tot Kommissaris, die met 1100 man versterking zou komen, en van de aanstaande komst van van den Bosch zelven in Julij of Augustus. Zoodra Riesz met zijne troepen te Padang was aangekomen, werd weder aanvallenderwijs te werk gegaan en wer-

den Agam en de L Kota, ofschoon niet zonder hardnekkige gevechten, op nieuw onderworpen. Verdere operatiën werden echter uitgesteld tot de komst van den Kommissaris-Generaal. Deze werd nog opgehouden te Benkoelen, waar den 27 Julij de ambtenaar Knoerle, die zich bij de bevolking had gehaat gemaakt, was vermoord. Van den Bosch liet er Francis, benevens Alibassa Prawirô Dirdjô met eenige van zijne troepen voorloopig achter.

Inmiddels waren ook uit Rau ongunstige berichten ontvangen, zoodat derwaarts versterking moest worden gezonden. Belangrijk was ook het gebeurde te Goedoer Sigandang, dat tot in later tijd met een geheimzinnigen sluijer bedekt bleef. Het algemeen wantrouwen tegen de Maleische hoofden deed ook hier tot een maatregel overgaan, die alleen daaruit eenigermate is te verontschuldigen. Een aantal hoofden namelijk, volgens den een 15, volgens den ander 12, werden op genoemden post in verzekerde bewaring genomen en daarna op last van den Kommissaris en Elout om het leven gebracht.

Den 23 Augustus kwam van den Bosch te Padang aan met van Sevenhoven, die bestemd was als civiel Kommissaris op te treden. Van den Bosch wilde den oorlog met kracht doorzetten, en daartoe in de eerste plaats den hoofdzetel van den opstand, Bondjol, weder veroveren. Hij liet drie kolonnes formeren om van drie verschillende zijden tegen die plaats op te trekken en haar in te nemen, en bepaalde zelfs den dag waarop dit zou moeten plaats hebben. Slechts een der drie kolonnes, die onder Eilers uit Rau was getrokken, kwam in den omtrek van Bondjol aan, doch was, toen de andere niet kwamen opdagen, tot den aftocht verplicht, waarbij de troepen in verwarring geraakten en slechts met achterlating van geschut te fort Amerongen terugkwamen. De beide andere hadden met de moeijelijkheden van het terrein, den onwil van koelies en hulptroepen en het daarbij komend gebrek aan leeftocht reeds zooveel te doen, dat de tegenstand der Padris schier niet noodig was om hen tot den terugtocht te noodzaken. Van den Bosch zag zich daardoor gedwongen, voorloopig zijne plannen op te geven en tot latere gelegenheid geduld te oefenen. Hij hield zich nu bezig met de inrichting van bestuur en administratie op de Westkust. Elout werd ontslagen en van Sevenhoven tot Kommissaris benoemd, terwijl Francis hem werd toegevoegd; het militair kommando werd opgedragen aan Bauer. Tevens werd bepaald, dat de onbeloonde heerediensten

zouden worden afgeschaft en alleen die tegen betaling behouden, terwijl de bevolking tot het aanleggen van wegen en forten zou kunnen worden opgeroepen. Om te voorzien in de transporten, zou een koelie-etablissement worden opgericht; als belastingen voor het Goevernement zouden slechts het zoutmonopolie, de amfioenpacht, benevens de in- en uitgaande rechten worden behouden. De levering van koffij aan het Goevernement werd fakultatief gelaten tegen den prijs van ƒ 9, maar $^1/_5$ van de waarde zou als territoriaal recht worden geheven. De sterkte der bezetting werd vastgesteld en tevens besloten een weg naar de Bovenlanden door de Batang Aneh aan te leggen. Na het afkondigen eener proklamatie aan de bevolking, waarin de beginselen van bestuur werden blootgelegd, vertrok van den Bosch naar Batavia, waar hij nog als instruktie aan Bauer voorschreef Bondjol in te nemen en vervolgens het gebied zoo ver mogelijk binnenslands uit te breiden, maar de Westkust in elk geval te bezetten tot Singkel toe.

Dit alles behoorde tot de groote plannen van van den Bosch met Sumatra, gelijk mede het bezetten van de Oostkust, bepaaldelijk van de riviermondingen, om den handel met het binnenland te beheerschen. Tot die bezetting deed zich al spoedig de gelegenheid voor, daar de Sultan van Djambi, Mohammad Fachroe'd'din, gedurende het jaar 1833 eenige vijandelijkheden in het Palembansche pleegde. Michiels, die in Augustus naar Djambi werd gezonden, slaagde er met weinig moeite in hem terug te drijven en kort daarna een verdrag met hem te sluiten, waarbij o. a. verkregen werd het bezetten van Moewara Kompeh aan de rivier van Djambi. De plannen van den Sultan waren in het eerst veelomvattend, en wel om de Nederlanders geheel uit het zuidelijk deel van Sumatra te verdrijven. Aan zijne opruijingen schijnt het ook te wijten, dat de assistent-resident van Benkoelen Knoerle, op eene reis in het binnenland door de bevolking werd vermoord, dat boven reeds is vermeld.

Van den Bosch nam in Februarij 1834 de terugreis naar Nederland aan, waar hem wederom eene belangrijke taak wachtte, als voortzetting van den tot nu toe door hem verrichten arbeid. Vóór zijn vertrek had hij nog eenige bepalingen gemaakt en voorschriften gegeven betreffende het kultuurstelsel, en voorts aan den Goeverneur-Generaal ad interim de begrooting van 1834 als regel voor de uitgaven voorgeschreven, terwijl hij hem gelastte te zorgen voor eene remise van 10 millioen en daarenboven nog van het-

geen boven dat bedrag op 1 Januarij in 's Lands kassen zou aanwezig zijn.

De politieke toestand van Nederland was te dien tijde zeer ongunstig: de verhouding tot België was nog niet geregeld, de staat van oorlog duurde voort, en de Regering werd meer en meer in finantiële moeijelijkheden gewikkeld, zoodat de bevolking zeer ontevreden was en met tegenzin de zware lasten droeg. Koning Willem I zoude zich dus genoodzaakt hebben gezien de voorstellen der Mogendheden aan te nemen, indien niet op dat tijdstip van den Bosch in Nederland was aangekomen en had te kennen gegeven, dat de ongunstige finantiële gesteldheid kon worden verbeterd door voortdurende remises uit Indië, waartoe dan bestendiging en uitbreiding van het kultuurstelsel noodig zouden zijn. De Koning vereenigde zich met deze zienswijze, bleef aan zijn stelsel van volharding vasthouden en benoemde van den Bosch tot Minister van Koloniën, terwijl hem daarbij tevens groote macht in handen werd gegeven, dewijl al zijne maatregelen zouden moeten zamenwerken tot het bereiken van het éene groote doel: het verkrijgen van produkten en daardoor van remises tot ondersteuning van de Nederlandsche schatkist.

Ten einde onmiddellijk over belangrijke inkomsten te kunnen beschikken sloot van den Bosch met de Handelmaatschappij op nieuw kontrakten, waarbij deze van jaar tot jaar grootere sommen ter beschikking, van de Regering stelde, doch natuurlijk aan den anderen kant ook steeds eene grootere hoeveelheid produkten aan haar in konsignatie moest worden gegeven; zelfs werden in 1838 alle produkten van de Maatschappij gekonsigneerd. De betrekkingen met dit handelslichaam werden nog ingewikkelder, toen van den Bosch zich van haar bediende om koperen munt naar Java over te brengen, waardoor het reeds zoo slechte muntstelsel van Nederlandsch Indië nog meer in verwarring geraakte.

De Regering in Indië zag zich nu genoodzaakt alle krachten in te spannen om aan deze vorderingen uit Nederland te voldoen.

In het midden van 1834 deed de Goeverneur-Generaal Baud eene reis over Java, ten einde een onderzoek naar de werking van het kultuurstelsel te doen. De gevolgen van die reis waren: uitbreiding in het algemeen, maar wijziging, beperking en afschaffing in streken, waar de toestand ongunstig of onhoudbaar was. Zoo werd de indigokultuur in de Preangerlanden verminderd en werden tevens overal de groote fabrieken door kleine vervan-

gen, terwijl de bereiding aan de bevolking zelve werd opgedragen. Voor de suikerkultuur werd, vooral gestreefd naar verbetering der betaling aan de bevolking, en tevens een gedeelte van het produkt aan de fabriekanten gelaten. Dit had ten gevolge dat de daarvoor gesloten kontrakten meer gezocht werden dan vroeger, toen men ze dikwijls moest opdringen, maar bovenal dat ook de suikerrietteelt werd uitgebreid, niettegenstaande zij werd ingetrokken in Bantam en Rembang. Maar men kon zich ook niet houden aan de bepaling, dat slechts over $^1/_5$ der gronden voor de kultures zou worden beschikt. Dikwijls klom dit tot $^1/_3$, door de noodzakelijkheid om zooveel mogelijk landen in de nabijheid der fabrieken te hebben.

Het belangrijkst bleef altijd de koffijteelt; toch werd zij, niettegenstaande de inspanning van alle krachten, niet genoeg naar den zin van van den Bosch uitgebreid. De overige kultures bleven van geringen omvang en hadden van den beginne af met moeijelijkheden van bereiding, zooals de thee, of met die van anderen aard te kampen, zooals tabak, waarbij men ook het stelsel van kontrakten moest aannemen. Nadat eerst de kultures in de plaats van de landrente waren getreden, werd toch de laatste wederom ingevoerd en hoogere betaling voor de produkten toegekend, zoodat beide geheel op zich zelven bleven bestaan.

Het regeringsstelsel in Indië was alzoo meer en meer ingericht naar het kultuurstelsel en alle openlijke tegenstand daartegen werd in Indië eerst door van den Bosch, later door Baud, overwonnen; de groote zwarigheid bestond slechts om te voldoen aan hetgeen voor Nederland werd geëischt. Alle oppositie was evenwel niet gesmoord. In 1835 verscheen in Nederland een werkje: »Kort overzicht der finantiële resultaten van het stelsel van kultures onder den Goeverneur-Generaal van den Bosch", en kort daarna een uitgebreider werk, getiteld: »Blik op het bestuur van Nederlandsch Indië onder den Goeverneur-Generaal J. van den Bosch, voor zoover het door denzelven ingevoerde stelsel van cultures op Java betreft." In beide werd beweerd, dat de uitkomsten van het kultuurstelsel nadeelig waren; dat het onvermijdelijk moest leiden tot dwang en monopolie, en dat, hoewel zeker het belang der overzeesche bezittingen ondergeschikt moest blijven aan dat van het moederland, het evenwel daaraan niet geheel moest worden opgeofferd, en dat de middelen om aan dien plicht te voldoen, niet de zoodanige waren als van den Bosch had verkozen. Deze

scheen van oordeel te zijn, dit niet geheel onbeantwoord te moeten laten, waarom onder zijne goedkeuring door van Elten een werkje werd uitgegeven onder den titel: »Iets over den voorgaanden en tegenwoordigen toestand van Nederlandsch Indië," waarin zijn stelsel verdedigd en de inhoud van de bovengemelde geschriften op verschillende punten werd bestreden. Ofschoon de schrijver der beide brochures niet genoemd was, bleek het alras dat daarvoor moest worden gehouden het lid in den Raad van Indië Mr. P. Merkus, die in het begin van 1836 in Nederland terugkeerde.

Hier ging van den Bosch inmiddels voort met steeds klimmende eischen te doen, om uit de inkomsten der overzeesche bezittingen de buitengewone uitgaven ten behoeve van het stelsel van volharding te bestrijden. Baud, zooals gezegd is, was Goeverneur-Generaal ad interim, en werd in die betrekking niet voor goed bevestigd, want bij besluit van 5 September 1834 werd de Directeur-Generaal van oorlog, de Luitenant-Generaal Dominique Jacques de Eerens, benoemd tot Luitenant-Goeverneur-Generaal, om een jaar na zijne komst in Indië als Goeverneur-Generaal op te treden, zoodat hij in de gelegenheid werd gesteld zich eerst met den gang van zaken bekend te maken. De Eerens kwam den 24 Februarij 1835 te Batavia aan en nam den 29 Februarij 1836 het bestuur van Baud over. Hij voerde een nieuw Regeringsreglement in, dat vooral zich dáárdoor van de vroegere onderscheidde, dat de Raad van Indië tot een bloot adviserend lichaam was gemaakt, terwijl de Goeverneur-Generaal de verantwoordelijkheid van alle maatregelen had onder het Opperbestuur in Nederland, welks bevelen hij natuurlijk moest uitvoeren. Die bevelen hadden toen ter tijd vooral betrekking op de zending van produkten voor remises, waarvoor o. a. in het jaar 1838 een bedrag van 25 millioen gulden was voorgeschreven, en het kostte de Indische Regering de grootste inspanning aan dezen eisch te voldoen.

De Eerens beklaagde zich in de eerste plaats, dat de begrooting van 1834, waaraan ook hij evenals Baud gebonden was, niet voldeed aan de behoefte, en men zich daaraan dus onmogelijk kon houden; maar in de tweede plaats viel de oogst tegen en kon alleen door andere middelen aan den gestelden eisch worden voldaan, waartoe eene vermindering van het administratief kapitaal behoorde, zoodat het zelfs te duchten was, dat men de produkten niet geheel zou kunnen betalen. Door dezen geldnood zag zich het Goevernement tevens genoodzaakt, een millioen uit de Javasche

Bank te lichten van de bij haar gedeponeerde onderpanden, tengevolge waarvan deze in eene krisis werd gewikkeld en van nu af hare biljetten niet meer met zilver kon betalen. Het weinige zilver dat tot nu toe nog in omloop was geweest, verdween daarmede geheel en al.

Niettegenstaande de herhaalde pogingen tot herstel van het Indische muntwezen, ook nog onder du Bus aangewend, bleef de toestand daarvan, mede tengevolge der maatregelen van het Goevernement, allerongunstigst. Hoewel toch de groote menigte koper oorzaak was dat de zilveren spetie opgeld deed en daardoor eene splitsing van den Indischen gulden in gulden-zilver en gulden-koper ontstond, met in de eerste jaren zeer afwisselende verhouding, ging het Goevernement, om de betalingen voor de kultures te kunnen doen, voort met het invoeren van koper in groote massa's, niettegenstaande de aanzienlijke k opervoorraad uit verschillende besluiten was gebleken. Onder anderen werd bij besluit van den Goeverneur-Generaal van 4 Januarij 1834 bepaald, dat het Goevernement bevoegd was, alle betalingen naar goedvinden te doen in koper of in zilver, naar den maatstaf van vijf gulden zilver voor zes gulden koper. Op deze hoogte bleef de verhouding tusschen de beide muntsoorten voortduren, doordien het Goevernement daaraan bleef vasthouden, hoewel de voorraad koper steeds vermeerderde, zoowel door de aanvoeren van het Goevernement als van partikulieren, onder welke laatste mede een groot aantal duiten, niet uit Rijksmunten, maar uit vreemde, vooral Engelsche, fabrieken afkomstig. Nadat de Bank opgehouden had hare biljetten met zilver te betalen, waren de zilveren muntstukken slechts als koopwaar in omloop, terwijl de bankbiljetten voor zilvergeld, en daarbij koper en koper vertegenwoordigend papier (uitgegeven volgens een besluit van 23 Augustus 1832) de gewone geldmunten waren.

Het gebruik in Nederland gemaakt van de belangrijke geldswaarden die uit Indië werden ontvangen, hoewel tot één groot doel gezonden, was evenwel zeer verschillend. In de eerste plaats werden, te beginnen met 1834, de uitgaven voor het Departement van koloniën slechts voor memorie op de begrooting gebracht, terwijl alle uitgaven daarvoor, alsmede voor West-Indië en de Kust van G inea, uit de Indische remises werden goedgemaakt; vervolgens werden belangrijke sommen aan buitengewone onkosten

voor oorlog en marine daaruit betaald. Nadat in 1835 eene nota over het gebruik der remises en de afbetalingen der leeningen was ingezonden, werden in het begin van 1836 twee wetsvoorstellen aangeboden, die de wetten van 24 April 1836 (Staatsbl. n°. 11 en 12) zijn geworden.

Bij de eerste werd eene schuld van ƒ 140000000 op de Indische bezittingen overgebracht, tegen eene rente van 4 pCt., welk bedrag werd beschouwd als vergoeding voor de schulden, vroeger door Nederland tegelijk met de bezittingen van de Kompagnie overgenomen, met renten en gedane uitgaven; vervolgens werd daarbij gevoegd de som van ƒ 30000000 als overschot van de vroeger gesloten leeningen, en ƒ 21000000 voor het aandeel van België in de rente der staatsschulden, dat door het Amortisatie-syndikaat was voorgeschoten.

De tweede wet vestigde een schuld van ƒ 9000000 op de overzeesche Bezittingen, mede tegen 4 pCt., voor het Belgisch aandeel in de rente voor het jaar 1836. Later zou dit bedrag worden teruggegeven.

De uitgifte der obligatiën van de schuld van ƒ 140000000, volgens de eerste wet, had geen plaats, maar toch werd van 1836 af jaarlijks eene som van ƒ 5600000 als rente daarvan op de begrooting gebracht, te betalen uit de Indische remises; de andere leeningen werden in 1837 vervangen door losrenten, overeenkomstig de wetten van 11 Maart 1837, en tegelijkertijd de schuld der Overzeesche bezittingen nog met ƒ 8500000 als Belgisch aandeel voor dat jaar bezwaard. Hetzelfde had nog in 1838, 1839 en 1840 plaats, en uit dit alles gezamenlijk is ontstaan de som van ƒ 9800000, welke jaarlijks uit remises der bezittingen in 's Rijks schatkist wordt gestort.

De Handelmaatschappij, reeds herhaaldelijk genoemd als het lichaam, waarvan de Regering groote sommen erlangde op rekening van de koloniale produkten, had daarbij wel belangrijke winsten behaald, doch was tevens genoodzaakt geweest daarvoor groote leeningen te sluiten. Ten laatste evenwel begon de Maatschappij weigerachtig te worden. Toen de Indische Regering alle krachten had ingespannen om aan de eischen van 1838 te voldoen, en daardoor bepaaldelijk in ongelegenheid geraakte, zag van den Bosch zich op herhaald aandringen eindelijk genoodzaakt ƒ 2500000 aan zilver en goud te zenden. De Handelmaatschappij, die reeds belangrijke sommen te vorderen had wegens de verrekening van

de in konsignatie ontvangen produkten, liet zich tot deze operatie slechts vinden met bankatin en produkten tegen lage prijzen tot onderpand. Zij bleef echter voortdurend op afrekening aandringen, zoodat van den Bosch zich in het laatst van 1839 genoodzaakt zag daartoe voorstellen aan de Staten-Generaal te doen: hij diende een wetsontwerp in tot een leening van *f* 56000000. — Het was evenwel een ongelukkig tijdstip, want in het begin des jaars had Koning Willem I het stelsel van volharding moeten opgeven en op onvoordeelige voorwaarden vrede moeten sluiten met België. De finantiële toestand was, niettegenstaande de rijke remises uit Indië, allerongunstigst, en een storm ging in de Tweede Kamer op, toen van den Bosch, die zooveel had beloofd, gedrongen was te erkennen, dat ook in zijne administratie een belangrijke achterstand bestond. Hoewel hij zijn wetsontwerp tegen alle aanvallen, die reeds van den beginne af zeer hevig waren, bleef verdedigen, werd het met 39 tegen 12 stemmen door de Tweede Kamer verworpen. De Minister trad daarop af, en hiermede eindigde de staatkundige loopbaan van den man, die in de laatste jaren den grootsten invloed op de koloniale zaken had uitgeoefend. Ontegenzeggelijk had hij groote bekwaamheid, genialiteit en volharding ontwikkeld in het tot stand brengen van zijne stichting, het kultuurstelsel, waarmede zijn naam altijd zal verbonden blijven. Al moet worden erkend, dat hij handelde onder den drang van de omstandigheden, en dat zijn stelsel onmogelijk vrij kon blijven van de kwade gevolgen aan elken dwang verbonden, staat daartegen over, dat het Nederland een belangrijken steun heeft verleend in de moeijelijke jaren na den Belgischen opstand; dat het later den rijkdom en de welvaart van het moederland heeft vermeerderd en op Java, heeft medegewerkt tot het verspreiden van industrie en tot vermeerdering en ontwikkeling der bevolking, met wier maatschappelijk leven men veel meer dan vroeger bekend werd. Maar bovendien heeft het kultuurstelsel Nederland mede in staat gesteld zich als heerschende macht over den geheelen Indischen Archipel te handhaven en uit te breiden, de vestiging van andere Mogendheden aldaar tegen te gaan, daardoor ontegenzeggelijk menige moeijelijkheid te voorkomen, en den Nederlandschen naam in dat uitgestrekte gebied meer dan ooit geëerd en geëerbiedigd te maken.

Na de mislukte onderneming tegen Bondjol onder van den

Bosch, werd de toestand der bezetting van het fort Amerongen in Rau steeds ongunstiger, dewijl de bevolking in het laatst van Oktober 1833 geheel tot opstand oversloeg en Toewankoe Tamboesei er grooten invloed uitoefende. Het fort werd hoe langer hoe naauwer ingesloten en herhaaldelijk aangevallen, zoodat tot den terugtocht naar Mandaïling werd besloten. Deze werd den 28 November begonnen, en hoewel met verlies, gelukkig volbracht.

Bijna tegelijk met de komst van Bauer als militaire kommandant, ging het civiel bestuur over in handen van den resident Francis. Ongelukkigerwijs ontstond weldra oneenigheid tusschen deze beide machten, daar Bauer, steunende op de instruktiën van van den Bosch, van oordeel was dat de krijg met alle kracht moest worden doorgezet, terwijl Francis daarentegen op meer vredelievende wijze door middel van onderhandelingen de rust wilde herstellen. De laatste werd daarin gesteund door den Legerkommandant de Stuers, die vroeger dezelfde politiek had gevolgd, en ook door Baud. De onderhandelingen hadden echter even weinig gevolg als vroeger, terwijl de militaire macht daardoor toch gebonden werd. Gedurende 1834 viel dan ook weinig bijzonders in dit opzicht voor, doch in het begin van 1835 werden de operatiën tegen Bondjol hervat, en in Mei de daarvóór gelegen verschansingen ingenomen. Het bleek alras, dat deze plaats niet met een enkelen aanval was te nemen, en men eene hardnekkige verdediging onder aanvoering van Toewankoe Imam had te wachten. Alle tegenstanders van het gezag, alle uitgewekenen om staatkundige redenen, hadden zich hier vereenigd, terwijl men er bovendien niet in kon slagen, de plaats geheel in te sluiten. Pogingen tot het nemen van nabijgelegen kampongs mislukten met zwaar verlies, waaronder van verscheiden officieren, en de troepen waren voor Bondjol gelegerd in een lage vallei, en waren aldaar aan velerlei ontberingen blootgesteld door de moeijelijke gemeenschap met andere plaatsen, die bovendien nog dikwijls werd bedreigd door afval van de omliggende landschappen. Het duurde dan ook niet lang of het getal zieken en dooden werd groot en begon er eene groote neêrslachtigheid onder de troepen te heerschen. In pogingen om den vijand afbreuk te doen slaagde men slecht, terwijl deze zich meer en meer versterkte. De kommandant Bauer werd zelf ook ziek en moest het bevel overdragen aan majoor Prager. Men had intusschen genoeg moeite om zich te handhaven en kon onmogelijk tot offensieve bewe-

gingen overgaan, zoo zelfs dat Bauer door het steeds toenemende getal zieken genoodzaakt was versterkingen te vragen. Daarop werd de Generaal-Majoor Cleerens tot militaire kommandant ter Westkust van Sumatra benoemd, die met aanzienlijke versterkingen aldaar aankwam. Nadat onderhandelingen op nieuw op niets waren uitgeloopen, liet hij geschut voor Bondjol komen, doch de versterkingen, voor een deel uit doornbamboe bestaande, leden zoo weinig door het vuur, dat het eerst in December gelukte een bres te maken, waardoor men evenwel te vergeefs herhaaldelijk poogde binnen te dringen. De gevolgen hiervan waren noodlottig, daar nu een volslagen moedeloosheid onder de troepen heerschte, en deze tegenspoed mede nadeelig op de gezindheid der omwonende bevolking werkte. Gelukkig hield de vijand zich rustig.

Den 5 Januarij 1837 werd daarop de Legerkommandant Cochius benoemd tot kommissaris ter Westkust, en Mr. C. Visscher tot adjunkt-kommissaris; de laatste bevond zich reeds tot regeling der justitie en politie aldaar.

In Maart kwam Cochius te Padang aan, en wist op zijne reis naar Bondjol de medewerking der inlandsche Hoofden voor de belegering te verkrijgen, mede met het doel om hun afval moeijelijker te maken. De eerste maatregelen van Cochius moesten strekken om het vertrouwen te doen herleven, terwijl vervolgens beschikkingen werden genomen om de plaats geheel in te sluiten. Hoewel men nog met veel zieken te kampen had, werden de werkzaamheden nu met ijver voortgezet, daar Cochius meende tot een geregelde belegering te moeten overgaan. Inmiddels werden de sterkten van den vijand buiten Bondjol zooveel mogelijk genomen, doch het duurde tot het begin van Julij eer het plan van aanval voor goed was vastgesteld en het vuur uit de batterijen kon worden geopend. Men had evenwel door de menigvuldige regens nog moeite met de loopgraven, maar vooral ook door de daardoor ontstaande ziekten, waaraan ook vele officieren leden. Hoewel Bondjol nu hevig werd beschoten, bleef de verdediging even hardnekkig, doch het gelukte in het begin van Augustus een bres te maken. Dit gaf aanleiding dat de vijand onderhandelingen opende, maar de door Cochius gestelde voorwaarden wilde hij niet aannemen. Omstreeks denzelfden tijd nam Michiels het bevel der troepen over van Cleerens, en beijverde zich terstond de bergstellingen van den vijand te bemachtigen. Hierdoor werd deze ontmoedigd en begon de plaats te ont-

ruimen, die dan ook den 16 Augustus zonder eenigen tegenstand werd bezet; Toewankoe Iwam was echter ontvlucht.

Met het nemen van Bondjol was het sterkste bolwerk der Padris gevallen en hunne macht, die zoolang zich tegen het Nederlandsch Bestuur had verzet, geheel vernietigd. Eervol was de tegenstand door hen geboden, daar het niet minder dan ruim twee en een halfjaar had geduurd, eer men er in slagen kon, zelfs met Europesche aanvalsmiddelen, Bondjol te nemen. Alle tegenstand was nu in de zoo lang weêrspannige Padangsche Bovenlanden voor goed verbroken, en op een enkele poging na, bleef er het Nederlandsch gezag ongestoord heerschen. Toewankoe Imam gaf zich in Oktober over en werd eerst naar de Preanger-landen en vervolgens naar Amboina in ballingschap gezonden.

Op voorstel van Cochius, werd het gezag wederom in ééne hand vereenigd en Michiels tot civiel en militair Goeverneur benoemd. Met voortvarendheid zette deze zich aan het werk om de bevelen van van den Bosch, uitbreiding over geheel Sumatra, zoover het traktaat met Engeland dit toeliet, ten uitvoer te brengen. Daartoe werd reeds in November aan majoor van Beethoven, die er in geslaagd was Rau wederom geheel te onderwerpen, de noodige versterking gezonden, met den last Toewankoe Tamboesei, die zich in zijne sterkte Daloe-Daloe, in de Battaklanden ten noorden van Rau gelegen, had teruggetrokken, aan te vallen en die landen te bezetten. Hierbij had deze evenwel met groote moeijelijkheden te strijden, ziekte onder de troepen door de groote vermoeijenissen verminderde hun aantal zeer, zoodat slechts weinig kon worden gedaan. Langzamerhand slaagde men er evenwel in, eenige sterkten in te nemen en Daloe-Daloe te naderen, doch de eene bevelhebber verving den anderen en het geheele jaar 1838 verliep bijna zonder dat het gelukte die plaats te bemachtigen. Eindelijk kwam Michiels zelf in December met versterking, en vóór het einde van het jaar was Daloe-Daloe gevallen, terwijl Toewankoe Tamboesei daarbij vermoedelijk het leven verloor. Ook in de Battaklanden was het nu met de macht der Padris gedaan, en de gewesten Pertibi, Sipirok en Padang Lawas werden mede onder Nederlandsch bestuur gebracht. Doch toen was men nog niet aan het einde van de taak gekomen. Een detachement kreeg last om door het binnenland naar de oostkust te trekken en te Kota-Pinang aan de rivier Panei een post te vestigen, welke de noordelijkste onzer posten op de Oostkust werd, daar ook in dit opzicht aan de bevelen

van van den Bosch moest worden gehoorzaamd. Nadat Moewara-Kompeh was bezet en de Padangsche Bovenlanden geheel onderworpen waren, bood zich in 1838 de gelegenheid aan ook in Indragiri eene vestiging te verkrijgen, doordien de Soetan, tusschen wien en den Radja Moeda of onderkoning oneenigheden waren ontstaan, zijn verlangen te kennen gaf de soevereiniteit van Nederland te erkennen. Eene kommissie werd er heen gezonden om de voorwaarden van zijne onderwerping te regelen. Aan hem en zijne rijksgrooten werden jaarwedden toegelegd, terwijl de in- en uitgaande rechten voor rekening van het Goevernement zouden worden geheven en een fort tot bescherming van den handel enz. zou worden aangelegd te Ringat. Ook de bevolking van Koeantan, dat slechts in naam aan den Soetan van Indragiri onderworpen was, bood aan om de soevereiniteit van Nederland te erkennen. Ten noorden van Indragiri ligt Kampar, dat ondergeschikt aan Siak, maar om de groote rivier zeer belangrijk voor den handel was, zoodat dan ook hier naar gelegenheid tot vestiging werd omgezien. Reeds in 1834 had een der hoofden zijne onderwerping aangeboden, waarin hij in 1838 door anderen gevolgd werd, zoodat ook in dat jaar een der penggalans of stapelplaatsen, Taratoe Boeloe, werd bezet.

Het was bij deze vestigingen vooral te doen om den handel uit de binnenlanden, die geheel in handen van kooplieden uit de Engelsche bezittingen aan de Straat van Malakka was, onder de Nederlandsche macht te brengen. Daarom werden dan ook zelfs diep in het binnenland gelegen plaatsen voor vestigingen gezocht; doch inderdaad was de bezetting niet veel meer dan in naam, terwijl natuurlijk terstond hevige klagten door de Engelschen werden ingebracht. Van den Bosch volhardde evenwel, en zoolang hij het bestuur in handen had, kwam in de zaak geen verandering.

Maar ook op de Westkust viel nog veel te doen. Behalve het in bezit nemen van de XIII Kota, vestigde zich de aandacht vooral op het noorden, ten einde den afvoer uit de Battaklanden te verzekeren, doch men kwam daardoor onvermijdelijk in aanraking met de Atjinezen, tegenover welke de verhouding reeds lang zeer gespannen was geweest, daar zij herhaaldelijk de vestiging te Tapanoeli hadden bedreigd en zich met de Padris hadden vereenigd om enkele plaatsen aan te vallen. De verhouding tot dit volk was inderdaad zeer ingewikkeld. De vestiging der Nederlan-

ders op de Westkust was de oorzaak geweest van den ondergang hunner macht aldaar, en reeds van de 17de eeuw af hadden zij dus de Hollanders als hunne grootste vijanden beschouwd. Hoe verder deze zich nu noordwaarts uitbreidden, hoe meer dus ook de Atjinezen zich bedreigd achtten en verbitterd werden tegen het Nederlandsch gezag. Bij de nota achter het traktaat van 1824 had men zich dezerzijds verbonden de onafhankelijkheid van Atjih te eerbiedigen, maar tevens de zorg voor de veiligheid van den handel op zich genomen; men was daardoor in eenen zeer moeijelijken toestand geplaatst, dewijl de geringste poging om de Atjinezen voor hunne gedurige aanvallen en rooverijen te straffen, door Engeland als een schending van de bovengenoemde overeenkomst zou worden beschouwd en vooral de kooplieden uit de Engelsche bezittingen, die een levendigen handel met de verschillende havens van Atjih dreven, zich bij het vooruitzicht van benadeeling hunner belangen zeer zouden beklagen.

Dewijl men, zooals reeds is opgemerkt, bij de uitbreiding langs de kusten van Sumatra vooral den handel op het oog had, werd in 1837 eene kommissie uitgezonden met het doel om de verschillende havens te bezoeken en naar den handel onderzoek te doen. Zij had tevens in last vergoeding te vorderen wegens het afloopen van den schoener Dolfijn. De Sultan weigerde echter onder allerlei voorwendsels hieraan te voldoen, zoodat de kommissie, bestaande uit de Heeren van Loon en Ritter, in dat opzicht onverrichter zake terugkeerde, doch omtrent den handel een zeer belangrijk rapport uitbracht, waaruit bleek dat de Atjinezen door de tarieven, formaliteiten en andere omstandigheden werden afgeschrikt de Nederlandsch-Indische havens te bezoeken, terwijl aan den anderen kant Nederlanders in Atjinesche havens niet met de Engelschen en Amerikanen zouden kunnen wedijveren. Verschillende middelen werden aan de hand gedaan om hierin te voorzien, doch zij waren moeijelijk uit te voeren zonder geweld, en dit was wegens de verhouding tot Engeland onmogelijk. Bovendien achtte de kommissie een oorlog bezwaarlijk, omdat zij, hoewel de macht van den Sultan over zijne vasallen zeer gering was, de bevolking van de hoofdplaats en omstreken voor zeer talrijk hield.

Het gevolg dezer kommissie was, dat besloten werd de niet rechtstreeks aan Atjih onderworpen havens Baroes, Tapoes en Singkel, waar de eigenlijke bevolking uit Maleijers bestond, te

bezetten. Reeds herhaaldelijk had men hiertoe pogingen aangewend te Baroes, doch eerst in 1838, na den val van Bondjol, werd door de hoofden de bescherming der Nederlanders ingeroepen. Bij nader onderzoek bleek, dat zij eene vrij belangrijke bezetting tot bescherming tegen de Atjinezen verlangden, welke men op dat oogenblik niet kon geven. Een paar kleine oorlogschepen werden uitgezonden, vooral om Tapoes, waar Atjinezen woonden, te bedreigen. Ook Singkel werd bezocht, maar geene vijandelijkheden aldaar gepleegd. Eerst in April 1839 vertrok eene expeditie naar Baroes en nam deze plaats in onderwerping aan. De Atjinezen trachtten daarop in Oktober te vergeefs de sterkte, die te Batoegrigi was opgericht, te veroveren, waarop Michiels de bezetting onder bevel van Luitenant-Kolonel Roeps, vermeerderde, terwijl Tapoes en Singkel door oorlogschepen werden beschoten. De Atjinezen waren hierdoor evenwel niet ontmoedigd; zij hernieuwden hunne aanslagen op Baroes en legden er zelfs versterkingen aan. Bij een aanval hierop sneuvelde de overste Roeps (23 Maart 1840), waarna Michiels zelf met versche troepen derwaarts ging en den 11 April de bentings der Atjinezen na eene wanhopige verdediging innam. Zij verlieten nu deze plaats en trokken daarop tot bij Tapoes, doch toen Michiels daar aankwam, vond hij ze ook daar niet meer.

Nu moest worden opgerukt naar Singkel, waar de vijanden zich in aanzienlijk aantal hadden vereenigd. Wegens gebrek aan genoegzame scheepsmacht, kon eerst in het laatst van Mei tot den aanval worden overgegaan. Hoewel zich eenige vredelievende teekenen door de tusschenkomst van het bevriende hoofd den Radja Moeda van Taroemon openbaarden, werd weldra de aanval noodzakelijk geacht; doch spoedig ontzonk den vijand de moed en onderwierp zich de Maleische bevolking. Singkel werd van toen af tot de Nederlandsche bezittingen gerekend. De invloed der Atjinezen buiten hun eigen gebied was hiermede van de Westkust geweerd, en hoewel de kooplieden van de Engelsche vestigingen aan de Straat van Malakka ook hiertegen hunne stem verhieven, werd het bezit van dezen post niet opgegeven.

Terwijl nu voor het uitwendige de bevelen van van den Bosch op Sumatra waren ten uitvoer gebracht, bleef de eigenlijke regeling van bestuur en administratie nog over, welke werd opgedragen aan het lid van den Raad van Indië Merkus, die zich toen in

Nederland bevond. Tot richtsnoer daarvan moest dienen eene memorie bij missive van December 1838 door van den Bosch aan de Indische regering gezonden, waarin als beginselen voor de behandeling der Sumatraansche zaken vooral zachtheid, onthouding van huishoudelijke aangelegenheden, aanmoediging van kulturen en uitbreiding van den Nederlandschen handel werden voorgeschreven. Merkus bevond zich op Sumatra van het laatst van 1839 tot het laatst van 1840.

Behalve de Westkust van Sumatra, werden de Buitenbezittingen grootendeels verwaarloosd, en werd er het stelsel van onthouding van de huishoudelijke aangelegenheden zoo streng mogelijk toegepast. Alle bemoeijing met de zaken van vorsten en volken, die meer uitgaven dan de eens aangewezene konden ten gevolge hebben, werden geheel verboden. De geschiedenis van de Nederlandsche vestigingen buiten Java en Madoera is gedurende de eerste 20 jaren na de invoering van het kultuurstelsel over het algemeen dan ook weinig belangrijk en bepaalde zich bijna geheel tot handhaving van den bestaanden toestand, dikwijls zelfs ten koste van invloed en gezag.

Zoo werd onder anderen in Palembang de staat van zaken, die na 1824 daar was ontstaan, onveranderd behouden. De invloed van het Europeesch bestuur was gering; in de binnenlanden heerschten de hoofden, en herhaalde onlusten getuigden van de weinige tevredenheid der bevolking. Nadat het Sultansbestuur was afgeschaft, was bijna alle macht in handen gekomen van den Ferdana mantri of Rijksbestierder, als algemeen inlandsch hoofd, en deze maakte daarvan een zoodanig gebruik, dat hij de bevolking geheel van het Europeesch bestuur vervreemdde en beiden geheel van hem afhankelijk maakte.

Toen van den Bosch zich in 1833 op Sumatra bevond, was ook door hem gelast, het in het binnenland gelegen landschap Ampat Lawang, welks bevolking als zeer roofzuchtig werd afgeschilderd, van Benkoelen uit te bezetten, waartoe evenwel eerst in 1835 door den assistent-resident de Perez werd overgegaan. Bij deze gelegenheid werd tevens eene ontmoeting met den resident van Palembang in het binnenland ontworpen. De Perez werd door de bevolking van Ampat Lawang ingesloten, zoodat de terugtocht langs denzelfden weg onmogelijk was. Evenwel werd Tebing Tingji bereikt, waar de resident van Palembang

zich bevond, en vanwaar nu met van Batavia gezonden troepen naar Benkoelen werd teruggekeerd. Deze tocht werd mede ondernomen met het oog op het plan om Palembang en Benkoelen tot ééne residentie te vereenigen, ten einde in de binnenlanden, waar dan ook de zetel van het bestuur zou worden gevestigd, de rust te verzekeren.

De volvoering van dit plan werd nog meer noodzakelijk geacht wegens den moord op den assistent-resident Boogaardt in 1837 in de Moesi-Oeloe, gevolgd door een opstand in die streken. Een troepenmacht, van Batavia gezonden, had tevens in last om eene plaats tot vestiging van het centraal bestuur te zoeken. De opstand was langzamerhand bedaard, vooral toen in 1839 een militaire post te Tebing Tinggi werd gevestigd; de plannen tot vereeniging bleven onuitgevoerd, en de toestand was zooals vroeger.

Evenzoo was het op de Westkust van Borneo, waar de Chinezen geheel willekeurig bleven handelen, ja zich zelfs verstoutten de praauwen, die tot bewaking der kusten dienden, aan te vallen. De resident maakte wel toebereidselen hen daarvoor te straffen, doch kon daartoe geen verlof verkrijgen van van den Bosch, die zich bepaalde tot de zending van Francis, in 1832, als Kommissaris. Tengevolge van diens voorstellen werden de bezette posten nog verminderd, en in verband daarmede ook de militaire macht, terwijl voor de Chinezen veel toegevendheid werd betoond. Pogingen om betrekkingen met Broenei aan te knoopen bleven geheel vruchteloos, dewijl de zending van een inlander geen doel trof.

De Sultan van Soekadana, de vroegere Radja Akil, die reeds eerder oneenigheden met den resident had, bleef ook nu voortdurend onrustig, zoodat eindelijk in 1836 de Inspekteur van financiën de Linge als Kommissaris daarheen werd gezonden. Deze wist onder anderen den Vorst van Koeboe tot afstand van zijn gebied te bewegen, doch zijne pogingen tot aanmoediging van de suikerkultuur werden door het Goevernement afgekeurd.

Nieuwe oneenigheden onder de Chinezen, waarbij wederom de Kongsi Taikong op den voorgrond stond, werden door den assistent-resident van Sambas bijgelegd, doch daarbij werden deze en andere Europeanen zeer onheusch behandeld.

Meer en meer trok de handel, die tusschen Serawak, aan Broenei onderhoorig, en Singapoera werd gedreven, de aandacht, omdat daardoor de binnenlandsche handel met de havens onder Nederlandsch

gezag ernstig werd bedreigd. Tevens breidde zich de zeeroof, die door de aan Broenei onderhoorige Seribas-Dajaks werd uitgeoefend, zeer uit en werd de Westkust dikwijls door hen geteisterd. De assistent-resident stelde een handelstraktaat met Broenei voor, dat, zou het doel bereikt worden, andere natiën moest uitsluiten, doch, zooals de generale direktie van finantiën terecht opmerkte, zou zulks strijden met art. 3 van het traktaat van 1824 met Engeland. Een nieuwe poging van genoemden ambtenaar werd evenmin goedgekeurd en zoo werd de politiek van onthouding in alle opzichten gehandhaafd, doch ten koste van onzen invloed, dewijl daardoor de Engelschman Brooke gelegenheid kreeg zich met de zaken van Serawak in te laten en er zich aanzien te verwerven, welk feit evenwel meer tot het volgende tiental jaren behoort.

Hoewel op Celebes de oorlog tegen Boni in 1825 niet het beoogde doel had bereikt, was toch de toestand er dezelfde gebleven en werd de rust niet ernstig verstoord. Geheel zonder moeijelijkheden bleef het bestuur evenwel niet, dewijl de Vorst van Tanette, Lapataoe, op nieuw onrust verwekte door landen, waarop hij aanspraak meende te hebben, doch welke hem ontnomen waren, terug te erlangen, en tevens om van leenman weêr tot onafhankelijk vorst te worden verklaard. Hij bediende zich daartoe van zijn zoon Daèng Poelagoe, die in de Noorder-distrikten was gevestigd en zich daar aan roof en plundering overgaf. Nadat deze in 1839 vandaar was verdreven, weigerde zijn vader hem uit te leveren, tenzij aan zijn reeds bovengemeld verlangen werd voldaan.

Inmiddels was in 1838 de vrede met Boni gesloten en dit Rijk toen tot het vernieuwd Bongaaisch traktaat toegetreden. Door tusschenkomst van dit Rijk en van Goa hoopte de Goeverneur de Filliettaz Bousquet de onderwerping van Lapataoe te verkrijgen, zonder daarin echter te slagen, zoodat hij meende tot de wapenen de toevlucht te moeten nemen. De Regering op Batavia, hiermede niet ingenomen, zond een anderen Goeverneur om een andere politiek te volgen; doch vóór dat deze aankwam, had de Vorst van Boni 1400 man voor de expeditie gezonden om Lapataoe aan te tasten. De Goeverneur, meenende dit niet aan de Boniërs te moeten overlaten, had den Majoor Hendriks gelast zich met deze troepen en die van Goa te vereenigen om Lapataoe te verjagen, dat zonder veel moeite in het laatst van 1840 gelukte.

Nadat in de Molukken door du Bus maatregelen waren genomen om het monopolie met eenige wijzigingen te handhaven, was de welvaart er achteruitgegaan, ook ten gevolge van geringer produktie, vooral van de nagelen, terwijl de perkeniers van Banda niet gelukkig waren met hun handel op de Zuid-Wester eilanden en omliggende groepen, sedert die ook voor anderen waren opengesteld. Reeds van den Bosch had eene kommissie benoemd tot onderzoek naar de wenschelijkheid om de teelt der nagelen te behouden, waarop in bevestigenden zin werd geadviseerd. Weinig belangrijks viel er overigens in deze jaren voor, ook al ten gevolge van de mindere bemoeijing met de zaken der buitenbezittingen.

Voortdurend had de scheepvaart, zoowel in het Westen als in het Oosten van den Archipel, van den zeeroof te lijden, terwijl zelfs op de kusten van Java nog herhaaldelijk pogingen tot roof van schepen en menschen worden vermeld. Verschillende middelen werden daartegen aangewend: bestrijding, traktaten met vorsten, en zelfs het aanwijzen van vaste woonplaatsen aan de zwervende bevolking der eilanden-wereld, onder de namen van Orang-Laoet, Rajat en Orang Badjoe bekend. Dit laatste geschiedde vooral in den Riouw-Lingga Archipel en op de Oostkust van Celebes. Gedurig werd bovendien op de zeeroovers gekruist en de inlandsche vorsten wegens deelneming aan dat bedrijf gestraft. Zoo werd in April 1834 eene expeditie onder Anemaet naar Berou gezonden, ten einde de zeeroovers vandaar te verdrijven; men slaagde hierin volkomen, terwijl met den Vorst van Goenoeng Taboer eene overeenkomst werd gesloten en Batoe Poetih en Berou erkend werden als onderhoorigheden van het Nederlandsche Goevernement.

In Oktober van hetzelfde jaar werden zeeroovers verjaagd van Si Kampong, op de Westkust van de Lampongbaai, waar Raden Imba Koesoema, een zoon van Raden Intan zich groot gezag aanmatigde en de bevelen van het Goevernement in den wind sloeg. Eene expeditie onder Elout slaagde er mede in hem te verdrijven, en later werd hij door den Sultan van Linggan uitgeleverd.

Desniettegenstaande hield men dezen Vorst verdacht van voortdurend bescherming aan zeeroovers te verleenen, dewijl op eilanden onder zijn gebied de hoofden er zich aan schuldig maakten, en ook Retéh, op de Oostkust van Sumatra, steeds als een roofnest

werd beschouwd. In Juni 1835 werd daarom vertoogen tot hem gericht, doch de Sultan verontschuldigde zich slechts met zijne onmacht. Hij stemde echter in eene nadere regeling van deze zaak toe, welke ten gevolge had dat in April 1836 met hem en met den Onderkoning van Riouw eenige nieuwe bepalingen werden gemaakt, o. a. tot het verleenen van passen voor de tot de vangst van tripang, karet en andere zee-produkten uitzeilende schepen, en het aanstellen van hoofden op verschillende eilanden voor politietoezicht, waarvoor aan den Sultan de vrije invoer van 2500 pikols gambir op Java werd vergund.

Hoewel bij het traktaat van 1824 de Engelschen mede de verplichting op zich hadden genomen den zeeroof tegen te gaan, hadden zij zich hierin tot nu toe bijzonder flaauw betoond, zoodat men zeer veraast was, toen in 1836 de Goeverneur van Singapoera zich op Riouw vervoegde en onmiddellijk hulp vorderde om zeeroovers in den Riouw-Lingga Archipel op te zoeken, met bedreiging anders zelf daartoe te zullen overgaan, en zelfs den Sultan van Lingga te zullen bezoeken. Het scheen wel dat de klachten der kooplieden in de Engelsche vestigingen ook over de Nederlanders hiertoe aanleiding gaven. Gelukkig slaagde men er in hem daarvan te doen afzien; alleen werd het eiland Galang verwoest. Men zag zich evenwel nu gedwongen nog betere maatregelen te nemen, en ging er derhalve in 1839 toe over om, met wijziging van het traktaat met den Sultan van Lingga, dezen een vaste toelage van *f* 20000 te geven, ten einde een krachtiger handhaving van de politie te verkrijgen.

Nog meer moeijelijkheden met de Engelschen had men in de uitvoering van het traktaat van 1824 betreffende den handel. Ontwijfelbaar werd daartoe dezerzijds ook aanleiding gegeven door het streven om de Nederlandsche nijverheid te beschermen, waarom men steeds eene uitlegging aan dat traktaat gaf, die, zooals reeds vroeger is aangewezen, meer met de letter dan met den geest daarvan overeenkwam. Wanneer men daarbij in aanmerking neemt, dat door het kultuur- en konsignatiestelsel, althans op Java, weinig gelegenheid bestond om produkten voor den uitvoer te bekomen, laat zich de ontevredenheid der Engelschen, die een reeks van jaren een groot gedeelte van den in- en uitvoerhandel aldaar in handen hadden, licht verklaren. Vooral de kooplieden aan de Straat van Malakka beklaagden zich ernstig, en toen men, met het oog op hen, de

invoerrechten op Engelsche katoenen en wollen goederen had opgedreven tot 25 % en later hun handel door de uitbreiding van het gezag op de Oostkust van Sumatra eenigzins werd bedreigd, werden hunne klachten hoe langer hoe heviger.

Reeds in 1833 waren dan ook diplomatieke nota's over dat onderwerp gewisseld, welke ten gevolge hadden, dat de Nederlandsche Regering in 1835 in zooverre toegaf, dat de wollen en katoenen goederen van Nederlandschen oorsprong belast werden met 12½ %, waardoor dus aan de bepalingen van het traktaat werd voldaan. Doch ook thans waren de Engelschen niet tevreden. Zij beweerden, dat die heffing slechts eene fiktie was, dewijl de groote invoer van genoemde goederen plaats had door de Handelmaatschappij voor rekening van de Regering, en deze dus aan zich zelve de invoerrechten betaalde. Bovendien waren slechts de drie groote havens op Java voor den buitenlandschen handel geopend en moesten deze eerst worden aangedaan om elders goederen te kunnen invoeren, iets wat voor de kooplieden aan de Straat van Malakka, wanneer zij op een der andere eilanden wilden handel drijven, zeer lastig en onaangenaam was.

De tijden waren sedert de aftreding van van der Capellen in Indië niet gunstig geweest voor de beoefening van kunsten en wetenschappen; immers oorlogstoestand in de voornaamste bezitting, bezuiniging in de administratie en daarop volgende groote spaarzaamheid in de uitgaven, kunnen niet opwekkend werken op de handelingen des vredes in eene bezitting, waar zooveel van de medewerking der Regering afhangt. Evenwel was, nu de ambtenaren ten gevolge van het kultuurstelsel ook in naauwer aanraking kwamen met de bevolking, voor hen de noodzakelijkheid gebleken van de kennis der landtaal, in dit geval het Javaansch. Daarom werd in 1837 besloten tot de oprichting van het Instituut te Soerakarta, ten einde hen, die bij het binnenlandsch bestuur wenschten te worden geplaatst, gelegenheid te geven tot het aanleeren van genoemde taal. Ook ging het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen voort met het uitgeven zijner verhandelingen. Onder het bestuur van den Goeverneur-Generaal de Eerens werd eene poging aangewend om aan de Europesche inwoners van Nederlandsch Indië, in navolging van Europa, periodieke lektuur te verschaffen en daardoor tevens kennis van land en volk onder hen te ontwikkelen door de uitgave van het

Tijdschrift van Nederlandsch Indië, waarmede de naam van Dr. W. R. van Hoëvell, toenmaals predikant te Batavia, als oprichter en redakteur verbonden is en ook later verbonden is gebleven.

Toen in het laatst der vorige en het begin van deze eeuw in Europa zich opgewektheid vertoonde om het Christendom ook bij nog onbeschaafde volken over te brengen, had men daarmede in het eerst vrij onbepaalde plannen. Reeds tijdens het Engelsche tusschenbestuur hadden ook mannen van die natie met dat doel zich op Java gevestigd, waar Raffles hunne pogingen begunstigde. Toen evenwel Nederland in 1816 zijne vroegere bezittingen had terug ontvangen, begreep men aldaar dat die het beste veld van werkzaamheid voor het reeds gevestigde zendelinggenootschap zouden zijn. De eerste jaren verliepen evenwel meer in proefnemingen en tot het plaatsen van zendelingen bij de reeds in de Molukken en elders, uit de tijden de Kompagnie bestaande gemeenten. Later werd dit ook tot de eigenlijk gezegde heidenen uitgebreid, en zoo vinden wij vooral in dit tijdperk, als een gelukkig geslaagde proeve van evangelisatie in de residentie Menado de zoogenaamde Minahassa, waar vooral de zendelingen Riedel en Schwarz met veel voorspoed werkzaam waren.

Maar ook het Nederlandsche Bijbelgenootschap meende zich de Indische Bezittingen te moeten aantrekken. Dientengevolge werd besloten, iemand uit te zenden, die zich op de Javaansche taal zou toeleggen, om daarin den Bijbel te vertalen. Hiertoe werd gekozen de persoon van J. F. C. Gericke, welke een reeks van jaren in die richting werkzaam is geweest en den grondslag heeft gelegd voor de wetenschappelijke beoefening van de Javaansche taal, waarmede de Hoogleeraar T. Roorda in later tijd zich hier te lande vooral bezig hield.

HOOFDSTUK XI.

BAUD MINISTER VAN KOLONIËN (1840—1848). — MERKUS EN ROCHUSSEN GOEVERNEURS-GENERAAL. — HOOGSTE BLOEI VAN HET KULTUURSTELSEL. ZIJNE KEERZIJDE. EERSTE STAPPEN TOT BEPERKING. — GEHEEL HERSTEL DER RUST OP SUMATRA'S WESTKUST. — VERWIKKELINGEN OP DE BUITENBEZITTINGEN. EXPEDITIËN NAAR BALI. — MUNTWEZEN — J. C. GROOFF. — DE 22 MEI 1848. — BAUD EN DE TWEEDE KAMER. — DE GRONDWETSHERZIENING VAN 1848, BEPALINGEN VOOR INDIË.

1840—1850.

De door van den Bosch opengelaten plaats werd spoedig ingenomen door J. C. Baud, die gedurende een geruimen tijd — tot 1848 — denzelfden krachtigen invloed op den gang van zaken in Indië uitoefende als zijn voorganger. Zijne wijze van beheer berustte echter niet geheel alleen op finantiële, maar ook op politieke gronden. Zijn beginsel was, dat niet zoozeer de Indische belangen moesten worden achtergesteld aan die van de Nederlandsche schatkist, maar bovenal, dat Indië moest worden bestuurd als eene bezitting, die Nederland zich in zijn belang had verworven en waarvan het ongestoord bezit met de daaraan verbonden voordeelen zoolang mogelijk aan den Nederlandschen Staat moesten worden verzekerd. Dientengevolge bleef het kultuurstelsel de spil, waarom zich in Indië alles bewoog, dewijl het beschouwd werd als het groote middel om aan die eischen te voldoen. Onder het bestuur van Rochussen evenwel zag men zich genoodzaakt om, wilde men den invloed in den Indischen Archipel behouden, het stelsel van niet-bemoeijing met de inlandsche zaken op de Buitenbezittingen te wijzigen, ten gevolge waarvan men van nu af in de zaken der inlanders ook meer en meer werd betrokken, doch er tevens een heilzamen invloed tot verzekering van rust en handhaving van recht kon uitoefenen.

Toen Baud den 21 Julij 1840 tot definitieven Minister van Koloniën werd benoemd, was den 30 Mei van dat jaar de Goeverneur-Generaal de Eerens overleden. Op dat oogenblik was er, tengevolge der aftreding van Goldman, geen Vice-President van den Raad van Indië, zoodat het oudste lid van dat lichaam, van Hogendorp, als waarnemend Landvoogd optrad. Merkus toch, die zich op Sumatra bevond, stond boven hem in diensttijd, doch bracht eerst zijne zending aldaar ten einde; en toen hij in het laatst van het jaar te Batavia aankwam, maakte van Hogendorp bezwaar hem de betrekking van waarnemend Goeverneur-Generaal over te dragen. Op dat oogenblik was de zaak echter reeds beslist, vermits Merkus den 31 Oktober tot Vice-President van den Raad van Indië was benoemd en dus nu, krachtens art. 3 van het Regeringsreglement, waarnemend Goeverneur-Generaal werd, in welken rang hij den 6 Januarij 1841 optrad. Het duurde evenwel nog tot den 11 Oktober 1842 eer hij definitief werd benoemd, waarna hij den 14 Februarij 1843 werd geïnstalleerd. Doch slechts korten tijd voerde hij het bestuur, daar hij reeds den 2 Augustus 1844 te Simpang bij Soerabaja overleed, zoodat het hoogste gezag wederom in handen kwam van den Vice-President van den Raad van Indië, welke waardigheid toen werd bekleed door J. C. Reynst. In Februarij 1845 werd vervolgens tot Goeverneur-Generaal benoemd Jan Jacob Rochussen, welke die betrekking den 20 September aanvaardde.

Gedurende het bestuur van Merkus en de eerste jaren van dat van Rochussen, bereikte het kultuurstelsel zijn hoogsten bloei, daar alle krachten ingespannen werden om het door uitbreiding en verbeteringen steeds winstgevender voor den Staat te maken. Hoewel de eischen des Ministers van den Bosch niet werden herhaald, was de aandrang om produkten ten behoeve van de in nood verkeerende schatkist steeds sterk en waren alle pogingen dáárheen gericht om aan dien aandrang te voldoen. Baud hield daarbij streng vast aan het autokratisch bestuur in Indië, en vooral ook aan het beginsel om het aanzien der inlandsche hoofden te handhaven, ten einde daardoor de onderwerping der bevolking te beter te verzekeren. Bovendien meende Baud, dat het kultuurstelsel het geschikte middel was om aan het moederland ook indirekt belangrijke voordeelen door de scheepvaart en den verkoop van produkten te verschaffen, daar sedert de invoering het aantal schepen in de vaart, tengevolge van de vermeerdering

van produkten en van het stelsel om ze alle naar Nederland ten verkoop over te brengen, belangrijk was toegenomen. Daardoor toch was alhier een zeer belangrijke markt voor koloniale waren, bepaaldelijk voor koffij en suiker, ontstaan, en uit dien hoofde hield Baud partikuliere nijverheid en landbouw in Indië niet wenschelijk, vermits die met vrijen handel gepaard zou moeten gaan en deze het verlies van genoemde voordeelen, evenzeer als van de direkte winsten voor den Staat, ten gevolge moest hebben. Alles wat op Java de voortbrenging voor de Europesche markt betrof, geschiedde dus door en voor het Goevernement, dat evenwel niet steeds op alles winst behaalde en bovendien bij enkele produkten met veel moeijelijkheden had te strijden. Hoewel erkend moet worden dat de schier onbeperkte macht over de bevolking, die men ambtenaren en hoofden moest geven, niet altijd ten goede werd gebruikt en kwellingen en afpersingen van den geringen man niet achterbleven, getuigde toch de toenemende bevolking op Java niet van gebrek en armoede, terwijl bovendien eene gunstige uitwerking voor de inlandsche nijverheid niet valt te loochenen.

De eerste plaats onder de kultuurprodukten bekleedde steeds de koffij; de bevolking was reeds sedert lang aan de teelt en bereiding daarvan gewoon; deze laatste was gemakkelijk en vereischte niet de tusschenkomst van vreemde industrie, terwijl het produkt bovendien de grootste winst aan het Goevernement opleverde. Toen de prijzen in 1843 in Europa daalden, ging men er in Indië ook eenvoudig toe over, dien voor de bevolking van *f* 12 op *f* 10 koper te verlagen. Na de koffij volgt, wat hoeveelheid betreft, de suiker, waarmede men evenwel niet zoo voorspoedig was, daar het Goevernement, door de kontrakten gebonden, herhaaldelijk verliezen leed bij den verkoop in Europa. Voortdurend werd daarom gestreefd naar verbetering in de fabrikatie, waardoor ook aan de bevolking betere loonen zouden kunnen worden verzekerd. De teelt van dit produkt werd in 1842 uitgebreid. Daarentegen was men in 1840 genoodzaakt geweest die van den indigo te verminderen, dat als een eerste terugtred moet worden beschouwd. Het bleek toch meer en meer, dat de indigo den grond zoozeer uitputte en de bevolking op verschillende plaatsen zoo geringe verdiensten bezorgde, dat de teelt daar geheel onhoudbaar was en ze dus moest worden afgeschaft, wilde men ernstige gevolgen voorkomen. Ook de tabaksteelt, die in

Rembang vrij uitgebreid was, bleek meer en meer weinig voordeelig voor de bevolking. Daar evenwel voor de bereiding kontrakten waren gesloten, was het Goevernement hier niet vrij in zijne handelingen. De theekultuur bleek mede groote verliezen voor het Goevernement op te leveren, waarom dan ook in 1846 besloten werd haar te verminderen in die residentiën, waar geen kontrakten waren gesloten en de produktie gering was.

Grooter bezwaar nog voor de bevolking dan de kultures, leverden de heerediensten ten behoeve van de vestingwerken op. Ter uitvoering van het stelsel van verdediging, door van den Bosch ontworpen, werd voortdurend over de bevolking in massa beschikt. De belangrijkste der aan te leggen werken waren die in de residentie Samarang en te Soerabaja, en ten behoeve daarvan werden zelfs de inwoners van omliggende residentiën opgeroepen, die daartoe hunne woonplaatsen moesten verlaten en de zorg voor hunne eigen velden aan anderen overlaten. Hoewel hun eenige betaling werd toegelegd, was die, met het oog op den langen weg dien de meesten moesten afleggen, onvoldoende; maar wat erger was, behalve dat de bewoners van hoogere landen, vooral te Soerabaja, genoodzaakt waren in lagere, voor hen ongezonde, streken te verblijven, moesten groote massa's grond worden overgebracht, dat, zooals bekend is, in Indië door de daardoor ontstaande uitdampingen veelal ziekten veroorzaakt, zoodat daaruit groote sterfte ontstond en deze heerediensten zeker wel als de verderfelijkste en drukkendste waren te beschouwen. Eerst door den Goeverneur-Generaal Rochussen werd hierin eenige verzachting gebracht, dewijl het bij de havenwerken te Soerabaja bleek, dat met vrijwillige arbeiders belangrijke besparing van werkkrachten kon worden verkregen, waarom ook bij de vestingwerken het gebruik van deze zooveel mogelijk werd ingevoerd.

Deze gedwongen diensten hadden, vooral in Midden-Java, nog een tweede ongelukkig gevolg, waartoe evenwel ook andere omstandigheden, en daaronder de groote uitbreiding van kultures, in sommige gewesten medewerkten. In verschillende jaren tusschen 1840 en 1850 wordt toch melding gemaakt van misgewassen in eenige residentiën en daardoor ontstaan gebrek bij de bevolking, zonder dat nog voor hongersnood vrees bestond. Zoo werd reeds daarvan gesproken in 1846 en 1847 in Samarang, waaronder ook de afdeeling Demak en Grobogan behoorde, waar in de laatste jaren van het bestuur van Rochussen (1849 en 1850)

de toestand allertreurigst werd. Deze gewesten verkeerden reeds sinds jaren door de slechte rijstoogsten in minder gunstigen staat, en zelfs in het begin van deze eeuw stonden zij als zoodanig bekend. De rijstteelt was er namelijk in vele opzichten afhankelijk van den regen, en daardoor ontstond er herhaaldelijk misgewas. Toen nu hierbij kwamen onvoordeelige tabakskultuur, hooge landrente, drukkende diensten en slechte inlandsche hoofden, die de bevolking als werktuigen beschouwden om zich voordeelen te verschaffen, steeg in het jaar 1850, dat voorafgegaan was door een ongunstig oogstjaar, de ellende ten top: een groot gedeelte der bevolking stierf uit gebrek en de daardoor ontstane ziekten, terwijl duizenden vluchtten naar de omliggende residentiën, waar evenwel mede gebrek aan voedingsmiddelen heerschte.

Toen bleek de noodzakelijkheid voor de Regering om naauwkeuriger op de werking van het kultuurstelsel, met betrekking tot de voedingsmiddelen der bevolking, te letten. Rochussen ging er daarom toe over, eene vermindering der in genoemde regentschappen bestaande goevernements-kultures en verbetering van de irrigatiën te gelasten, terwijl hij verschillende andere maatregelen voorschreef om de ellende te verzachten. Hiermede was de eerste stoot aan het tot nu toe zoo vastgewortelde kultuurstelsel gegeven, want van dezen tijd af werd voortgegaan met de intrekking van kultuur, daar waar zij blijkbaar strekten tot schade van de bevolking.

Het verdient opmerking, dat gedurende een zoo geruimen tijd de rust op Java ongestoord bleef, waartoe zeker belangrijk medewerkte de tevredenheid der hoofden over de voordeelen die zij uit de kultures trokken; en hoewel ook veel aan de lijdzaamheid der Javanen kon worden toegeschreven, is het toch ontwijfelbaar, dat zij, na de jaren van oorlog die zij hadden beleefd, tevreden waren zelfs met de geringe voordeelen die zij verwierven, terwijl zij nog niet waren verwend door de ruimere winsten van lateren tijd.

Evenwel komen er gedurende dit ruim tienjarig tijdperk verwikkelingen voor in Bantam, doch uit het gehouden onderzoek bleek, dat geen van beiden rechtstreeks zamenhingen met de kultures.

Men had aldaar herhaaldelijk moeijelijkheden, dewijl er zich steeds vele ontevredenen ophielden, die door de afschaffing van het Sultansbestuur in hunne belangen waren benadeeld. Deze maakten dus van elke gelegenheid gebruik om zich te wreken en

het verlorene te herwinnen, waartoe zij soms andere personen gebruikten om oproer te verwekken, hopende dan in troebel water te kunnen visschen. Zoo was het althans met het oproer, dat den 13 December 1845 uitbrak op het land Tjikandi-Oedik op de grenzen van de residentie Batavia, waarvan de eigenaar Kamphuis met zijne familie (op drie kleine kinderen na) en zijn Europeesch personeel de slachtoffers werden. Het schijnt, dat eenige bepalingen omtrent de opbrengsten der inlandsche opgezetenen van dat land ontevredenheid hadden verwekt, waarvan gebruik werd gemaakt om zekeren Amir aan te zetten, zich aan het hoofd te stellen en het landhuis te overvallen. Door de maatregelen van den resident van Bantam werden de oproerlingen weldra uiteengedreven en vielen zij in handen van de politie. Een ingesteld onderzoek bewees de wenschelijkheid om eenige verbeteringen in te voeren, doch hiermede was de geest van verzet en oproer niet onderdrukt, zooals in het jaar 1850 in de Westerafdeeling bleek. De verwikkelingen toen ontstaan, waren verwekt door den Patih van Sérang, Djaja Kerta, die meende bij de benoeming van een regent te zijn voorbijgaan. Hij wist zich aanhangers te verwerven ook onder den kleinen man, terwijl bovendien de Bantammers, die zich om verschillende redenen naar de Lampongsche distrikten hadden verwijderd, hulp beloofden. Den 24 Februarij 1850 begon de opstand met den moord van een demang en kreeg alras zulk een dreigend aanzien, dat hulp van Batavia verzocht werd, zoodat de Luitenant-Kolonel de Brauw met eenige troepen werd gezonden. Boedang Batoe werd beschouwd als hoofdzetel van den opstand en zekere Hadji Wachia als de aanvoerder. Nadat Boedang Batoe was bezet en zelfs een aanval van Hadji Wachia aldaar afgeslagen (3 Maart), ontweken de oproerlingen gedurig het gevecht en hielden zij het land in onrust door zich nu hier dan daar te vertoonen, waardoor de troepen met de vervolgingen veel vermoeijenissen hadden zonder groote voordeelen te behalen. In het laatst van April was wel de rust voor het uitwendige hersteld, doch men had nog geen der hoofden van den opstand in handen gekregen, ja zelfs gaven zij weêr teekenen van leven door een aanslag op Anjer. De Brauw vroeg versterking van Batavia en slaagde er eindelijk in de muiters bij Tagal Papak te overvallen en uiteen te jagen. De hoofden werden nu meerendeels gevangen genomen of gedood, doch Hadji Wachia en nog een ander ontkwamen naar de Lampongs. Hiermede

was de rust hersteld, terwijl de Patih van Sérang en zijne medestanders, die zich zelven niet hadden gewaagd, evenzeer naar verdienste werden gestraft.

Toen op Sumatra met de verovering van Bondjol de macht der Padris gebroken en deze sekte zelfs geheel van het tooneel verdwenen was, maakte Merkus de noodige administratieve regelingen om een goeden gang van zaken te verzekeren. Hiertoe behoorden eenige bepalingen omtrent de koffijteelt, waarvan een meer direkte bemoeijing van het bestuur het gevolg moest zijn. Dit ontstemde de bevolking en verschafte aan diegenen, welke ontevreden waren met het Europeesch gezag en zijn toenemende macht, grooter invloed dan vroeger. Een der voornaamste ontevredenen was Datoe Pamoentjak, neef en aangewezen opvolger van Kali Radja Atsal Negri Priangan, regent van Batipoe, den oudsten en trouwsten bondgenoot der Nederlanders ter Westkust. Hij had reeds een plan tot den opstand ontworpen, toen de regent zelf zich aan het hoofd stelde, naar wen wil uit teleurgestelde eerzucht, omdat men geweigerd had hem tot hoofd van de drie groote afdeelingen der Bovenlanden (tiga loeak), Batipoe, Agam en Tanah Datar, te maken. Het oogenblik voor den opstand gekozen scheen gunstig. Michiels was afwezig op eene expeditie, de garnizoenen waren daardoor verzwakt, en ook de resident Steinmetz bevond zich te Priaman, terwijl, toen den 22 Februari 1841 de eerste stappen werden gedaan, de bevolking bereid scheen zich bij hen aan te sluiten. Een nieuw gevaar dreigde dus het Nederlandsch gezag in de Maleische landen, waar zoo lang was gestreden. Reeds den 24 van die maand werd een gezaghebber in den omtrek van Padang Pandjang vermoord, en weldra waren Batipoe en Tanah Datar in vollen opstand. Agam werd teruggehouden door de terugkomst van Steinmetz, die met levensgevaar den weg van Priaman derwaarts aflegde. Inmiddels echter was Michiels ook teruggekeerd en te Padang aangekomen; hij rukte onmiddellijk de Bovenlanden in, bezette Tanah Datar en tastte ook Batipoe aan, met het gevolg dat de regent zich reeds den 9 Maart onderwierp en naar Java werd gezonden. Hiermede was het gevaar geweken, terwijl de bevolking langzamerhand tot de orde terugkeerde, vooral nadat in Mei ook Datoe Pamoentjak zich had overgegeven. Van de Nederlandsche posten waren enkele ingesloten geworden en verlaten; zoo Goegoer Malintang, waar-

van de bezetting, die zeer zwak was, zich door den vijand had heengeslagen. Vier gewonden bleven achter, doch vonden op heldhaftige wijze den dood door den brand in het buskruid te steken.

De expeditie, waarop Michiels zich kort vóór het uitbreken van dezen opstand bevond, was gericht tegen een paar Battaksche hoofden, die zich weêrspannig toonden wegens het aanleggen van een weg van Tapanoeli naar Pitjer Koling. Toen Michiels zich vertoonde, onderwierpen zij zich, behalve Goeroe Malidam, wiens sterkte, Said Nihoeta, gewapenderhand moest worden ingenomen. Hiermede was de zaak afgeloopen en beloofden de Battaks voor wegen te zullen zorgen.

De herhaalde, ook reeds vroeger vermelde, ondernemingen van Michiels op Sumatra hadden aanleiding gegeven, dat de Engelschen steeds hooger klachten uitten en allerlei booze plannen aan de Nederlanders toeschreven. De reeds vroeger vermelde vertoogen der Engelsche Regering werden daarop herhaald bij nota van 28 Junij 1839. Van den Bosch wederlegde ze op zeer krachtige wijze, doch kon hiermede de Engelschen niet tevreden stellen. Op nieuw had aandrang van die zijde plaats en wel, naar het schijnt, met zooveel kracht, dat Baud meende te moeten toegeven. Bij missive van 1 September 1841 werd daarom aan den Goeverneur-Generaal bevel gezonden, de krijgsmacht op de Westkust van Sumatra te verminderen en de posten op de Oostkust alsmede de laatste uitbreiding in de binnenlanden in te trekken. Bij Indisch Besluit van 1 Februarij 1843 werd hieraan gevolg gegeven: Pertibi, Daloe-Daloe, Bila en Indragiri werden ontruimd, en alleen Moewarah Kompeh bleef bezet. Door de opdracht van de soevereiniteit aan Nederland in 1839, was het Rijk van Djambi bij Nederlandsch Indië ingelijfd, en dus had men allen grond om dezen post bezet te houden. De handelingen van Baud werden in Nederland afgekeurd, vooral toen hij, de ware reden verzwijgende, beweerde dat men geen aanleiding meer had deze posten te bezetten, nu de oorlog op de Westkust geëindigd was.

Eenige onlusten in het noorden van het Goevernement der Westkust, waarbij ook godsdienstige dweeperij een rol speelde, waren van weinig belang, doch dit kan niet zoo geheel worden gezegd van die, welke in het distrikt Pao in de nabijheid der hoofdplaats Padang, in het laatst van 1844 uitbraken. Daar lagen eenige heilige graven, die sedert geruimen tijd als plaats van

vereeniging werden bezocht door zoogenaamde Orang Siak, zijnde behoeftigen, of wel lagere bedienden van een moskee, die meestal tevens leerlingen van den daaraan verbonden priester zijn. Deze wonden zich aldaar zeer op, zoodat men, met het oog op vroegere gebeurtenissen, achterdocht tegen hen begon te koesteren. Tegelijkertijd schijnen maatregelen omtrent eene verdeeling van gronden in Padang en de verplichting om peper te planten ontevredenheid te hebben verwekt, waarin ook het hoofd (kapitein of soedagar) der Maleijers van Padang betrokken zou zijn. Michiels achtte het daarom noodig, de zamenkomsten der Orang Siak gewapenderhand tegen te gaan, doch het hiermede belaste detachement soldaten, wier geweren nat waren geworden en weigerden, werd door de Orang Siak op de vlucht gejaagd. Michiels nam strenge maatregelen: hij liet den kampong Loebo-Lintau en de moskee aldaar in brand steken, ten gevolge waarvan de Orang Siak verdwenen; verder werden eenigen, die met het genoemde hoofd in de zaak betrokken waren, gevangen gezet, en hiermede werd de rust hersteld.

Intusschen was Michiels er op bedacht het gezag ter Westkust mede te versterken en daartoe de nog ten zuiden der Bovenlanden gelegen distrikten te bezetten, waar personen, die om verschillende redenen uit het Goevernementsgebied waren gevlucht, de bevolking aanhitsten tot invallen op dat gebied. Het was vooral ten oosten van Sidjoendjoeng in Kota Toedjoe, dat zamenscholingen schenen plaats te hebben. Door middel van kleine expeditiën, onder bevel van de Luitenants-Kolonel Sutherland en van Swieten, werden van November 1844 tot Januarij 1845, de kwaadwilligen verjaagd en de distrikten Soengei Pagoe en III Kota in onderwerping gebracht. Behalve echter dat deze gewesten weinig gezindheid toonden voor goed de Nederlandsche heerschappij te erkennen, werd men nu uit de XII Kota, met wier bevolking tot nu toe zeer weinig aanraking had bestaan, bedreigd. Michiels hervatte daarom in April de operatiën, stelde zich zelf aan het hoofd en zond, nadat hij in eene proklamatie zijne bedoelingen had kenbaar gemaakt, twee kolonnes onder de reeds genoemde bevelhebbers naar het land der XII Kota. Alleen van Swieten kwam, na vele moeijelijkheden van het terrein te hebben overwonnen, bij hunne voornaamste versterking Pasimpat-doerian-tanang aan, waarin Sutherland niet kon slagen. Hij verdreef den vijand en vertoefde zoolang in het land, dat de

hoofden eindelijk beloofden aan de gestelde voorwaarden te zullen voldoen.

Dit was de laatste belangrijke expeditie op Sumatra's Westkust. Den overigen tijd van zijn leven besteedde Michiels meer aan het invoeren van verbeteringen, vooral in verband met de koffijkultuur. De regeling van Merkus bleek nog niet geheel aan de verwachting te voldoen, daar de Maleijers met de teelt in tuinen zeer weinig ingenomen waren, en elders het gebrek aan goede wegen den afvoer belemmerde. Hierbij kwam nog dat de afwisseling der prijzen in de laatste jaren hen niet aanmoedigde, zoodat de uitvoer zeer verminderde en daardoor tevens de inkomsten, die het Goevernement daarvan trok.

Michiels voerde nu eene regeling in, eerst in de Bovenlanden, later ook in andere residentiën, welke meer overeenkwam met die op Java, namelijk aanplanting van boomen door ieder gezin, levering van het produkt aan het Goevernement tegen den prijs van *f* 7, *f* 6, of *f* 5, al naar mate van de kwaliteit, terwijl het transport van de koffij voor rekening van het Goevernement werd genomen. Deze regeling werd door Michiels in het laatst van 1847 op eigen verantwoordelijkheid als proef ingevoerd, terwijl het Goevernement er slechts in berustte en geen onmiddellijke goedkeuring verleende.

Ofschoon men lang niet zeker was dat de bevolking zich goedwillig aan deze regeling, die zooveel nieuws invoerde en waarbij ook zooveel van haar werd gevorderd voor het bouwen van pakhuizen en het verbeteren der wegen, zou onderwerpen, had er van hare zijde toch geen verzet plaats. Dit stelsel is dan dan ook van kracht gebleven, terwijl daardoor de inkomsten van Sumatra's Westkust in de meeste jaren de uitgaven moesten overtreffen, daar de produktie bijna verdubbelde en de koffij te Padang werd verkocht.

De peperkultuur daarentegen, die in de Benedenlanden was ingevoerd, leverde zeer weinig bevredigende uitkomsten op.

Tot de onderhoorigheden van Sumatra's Westkust behoort ook het eiland Nias, waar, van den tijd af dat Raffles op de Westkust het gezag voerde, een posthouder, later van het Nederlandsch Goevernement, te Goenoeng Sitoli was gevestigd, vooral met het doel om den slavenhandel, die er door Atjinezen en Maleijers werd gedreven, tegen te gaan, of liever het oog daarop te houden. In 1846 was de Luitenant Donleben met de topografische op-

name van dat eiland belast, doch ontkwam slechts met levensgevaar aan de vervolging van eenige Niassers in de baai van Lagoendi. Dit had in 1847 eene expeditie ten gevolge onder bevel van den Luitenant-Kolonel van der Hart, waarbij men zich echter tot het verbranden van den schuldigen kampong bepaalde.

Tusschenbeide werden zwakke pogingen aangewend om den slavenhandel tegen te gaan, doch dit gaf over 't geheel niet veel, daar het Goevernement zijn invloed niet krachtig handhaafde. Daarentegen werd eene oneenigheid tusschen twee kampongs bij een bezoek van den Kapitein-Luitenant Berghuis, in Julij 1850 zonder veel moeite bijgelegd.

In de residentie Palembang kwam in den toestand gedurende de eerste jaren tot 1850 weinig verandering. Het gezag van den Europeschen resident strekte zich niet veel verder uit dan op de hoofdplaats, en in het binnenland gehoorzaamde alles aan den Ferdana Mantri, met uizondering van de grensbewoners aan de zijde van Benkoelen, vooral de Pasemahers en de Redjangers, die door herhaalde strooptochten de residentie zeer onveilig maakten en ook de bewoners der Benedenlanden dikwijls in verzet brachten. De resident die in 1848 werd aangesteld, was dan ook van meening, dat een meer rechtstreeksche bemoeijing met de zaken van het binnenland noodig was, hetwelk zou moeten geschieden door er Europesche ambtenaren en militaire macht te plaatsen. Aanvankelijk was de Regering te Batavia niet genegen hieraan gevolg te geven, vooral om den toestand in Europa en de moeijelijkheden met Bali. In Mei 1849 kwam de bevolking van Kemering Oeloe in verzet, daarin weldra gevolgd wordende door kwaadwilligen in Tebing Tinggi en Labat, zoodat versterking der militaire macht derwaarts werd gezonden. Deze slaagde er alras in, de hoofdsterkte Pamanggelan in te nemen, waarna de opstandelingen zich langzamerhand onderwierpen. De resident gaf de schuld van deze verwikkelingen aan den Rijksbestierder, en hierdoor ontstonden ernstige oneenigheden tusschen hen, welke de terugroeping van den resident ten gevolge hadden. Schijnbaar was de rust nu hersteld, totdat onder den volgenden Goeverneur-Generaal nieuwe verwikkelingen ontstonden, die voor Palembang belangrijke gevolgen hadden.

De vroegere onderhoorigheid van Palembang, het eiland Banka, was voor het Nederlandsch Goevernement steeds een belang-

rijke bezitting door de produktie van tin, hetwelk aldaar door de Chinesche mijngravers aan het Goevernement werd geleverd. De moeijelijkheden, vroeger vooral door den Sultan van Palembang verwekt, hadden sedert lang opgehouden, en doorgaans heerschte er rust, totdat die in het laatst van 1849 zeer ernstig werd bedreigd. Het is in het algemeen opmerkelijk, dat de aan het karakter van den inlander eigen erfelijke veeten ook zoo dikwijls bij verzet tegen het Goevernement voorkomen, en dat dus, wanneer de vader zijn vijand was, ook de zoon te eeniger tijd zich zal toonen dit te zijn. Zulk een geval kwam nu mede op Banka voor. De zoon toch van het hoofd der bende, welke in 1819 den resident Smissaert vermoordde, Amir geheeten, had zich veel aanzien bij de bevolking weten te verwerven en trotseerde, van 1848 af, het bestuur op zoodanige wijs, dat men in het laatst van 1849 een poging deed hem gevangen te nemen, die echter mislukte. Amir nam toen openlijk een vijandige houding aan, verwierf zich een aanhang onder de inlanders, en zelfs onder de Chinezen, terwijl ook distriktshoofden hem ondersteunden. De omstreken van Pangkal-Pinang werden nu onveilig en de mijnen verlaten, met groote schade voor het Goevernement. Amir vermeed intusschen elk gevecht, matte de militaire macht af, die hem overal vervolgde en daardoor groote vermoeijenissen had, terwijl alle pogingen om hem op minnelijke wijs tot onderwerping te bewegen, mislukten.

De vervolging moest rusteloos worden voortgezet, ten einde hem overal te verdrijven en de bevolking te beletten zijne zijde te kiezen of te noodzaken die te verlaten. Men had het dan ook in de laatste dagen van 1850 zoover gebracht, dat hij als vluchteling ziek en afgemat rondzwierf en eindelijk in handen viel van eenige barissan (inlandsche hulptroepen). Hij werd verbannen naar Timor, en de oproerige distrikten, die nu weldra geheel onderworpen waren, werden onder meer geregeld bestuur gebracht, de mijnarbeid herleefde en de sporen van den opstand waren weldra geheel uitgewischt.

Geen der eilanden van den Archipel trof gedurende het bestuur van Merkus en Rochussen zoozeer de aandacht als Borneo, dewijl ook eene andere natie dan de onze in het aldaar gebeurde was betrokken, en men nu ook meer en meer tot de overtuiging kwam, dat het stelsel van onthouding op de Buitenbezittingen voor het

Nederlandsch gezag eene gevaarlijke zijde had, die de Regering noodzaakte om, wilde zij in het rustig bezit van datgene, waarop zij aanspraak maakte, niet gedurig worden gestoord, de Nederlandsche rechten beter te verzekeren dan tot dien tijd het geval was.

Het was geheel overeenkomstig de vroegere staatkunde van het Goevernement, om alle bemoeijenis met aan het Nederlandsch gebied grenzende inlandsche staten aan zijne ambtenaren te verbieden. Dit geschiedde ook met het Staatje Serawak op de noordkust van Borneo grenzende aan Sambas en eene onderhoorigheid van Broenei, wiens Sultan daar vertegenwoordigd werd door zekeren Pangeran Hassim, tegen wien zich evenwel eene sterke partij in genoemd Staatje verzette.

Wegens den handel in antimoniumerts, door Engelsche kooplieden aldaar gedreven, was er reeds vroeger de aandacht der Nederlandsche ambtenaren op gevestigd. In 1839 kwam er de Engelschman James Brooke, die zich zijn landgenoot Raffles tot voorbeeld had gesteld en het even als deze als zijn levensdoel beschouwde om den Engelschen invloed in den Archipel uit te breiden, daardoor den inlander te beschaven en de Hollanders, die hij haatte, te verdringen. Hij had voor dit doel eene reis derwaarts ondernomen onder den schijn van een wetenschappelijk onderzoek en daartoe zelfs verlof van den Goeverneur-Generaal verkregen. Zeer spoedig slaagde Brooke er in, te Serawak Pangeran Hassim voor zich te winnen, de Hollanders in minachting te brengen en de belofte te verkrijgen dat men niet met hen, maar alleen met de Engelschen handel zou drijven. Na een bezoek op Celebes, waar men hem met veel achterdocht gadesloeg, kwam hij in 1840 te Serawak terug, en begaf zich nu met Pangeran Hassim naar het binnenland, waar strijd tegen de opstandelingen werd gevoerd. Dit hoofd geraakte daardoor geheel onder zijn invloed en bood hem, indien hij hem hulp wilde verleenen, den alleenhandel, ja het bestuur over en de inkomsten van Siniawan en Serawak aan. Brooke verklaarde zich bereid hem met de bemanning van zijn schip te helpen en wist dan ook weldra de oproerlingen te onderwerpen (1841). Pangeran Hassim trachtte nu wel de nakoming van zijne belofte te ontduiken, doch werd eerlang door Brooke gedwongen hem het gebied af te staan, zoodat deze den 24 September 1841 tot Radja van Serawak werd uitgeroepen. Zijne rechten zijn dus vrij twijfelachtig, maar werden later nooit betwist; ook werd hij door den Sultan van Broenei erkend. Brooke had de meest gun-

stige verwachtingen van zijne nieuwe bezitting, en wist de aandacht der Engelschen er op te vestigen, die zich in het eerst zeer met hem ingenomen toonden, zoodat hij door de Regering tot agent van het Britsche Goevernement werd aangesteld. Hij trachtte den invloed zijner natie verder uit te breiden door den Engelschen Admiraal Cochrane over te halen de Illanoens, zeeroovers, die in de baai van Maloedoe gevestigd waren, te tuchtigen, terwijl hij den afstand van het eiland Laboean, waar kolenmijnen waren, voor Engeland wist te verkrijgen. Vermits evenwel de Sultan van Broenei zich tegen den Engelschen invloed verzette, werd deze door de vloot uit zijne hoofdstad verdreven. Wel werd hij door Brooke op zijn troon hersteld, doch moest nu het eiland Laboean aan Engeland afstaan (18 December 1846), dat door een traktaat van 27 Mei 1847 nader bevestigd is. Toen nu door dit alles ook in Nederland de aandacht op Borno werd gevestigd, veroorzaakte dat hier veel onrust, omdat men een terugkeer tot de vroegere politiek van Raffles vreesde en het in bezit nemen van Laboean en de vestiging van Brooke te Serawak zelfs als eene schending van art. 12 van het traktaat van Londen van 1824 beschouwde. Dit was evenwel ongegrond, zooals uit de geschiedenis van dat traktaat blijkt, maar ontwijfelbaar was eene vestiging van beide natiën op één eiland strijdig met den geest van dat traktaat, vermits alle bepalingen daarvan juist waren gemaakt om dit te voorkomen. De Nederlandsche Regering liet dan ook door haar Gezant te Londen eene nota in dien zin overhandigen, doch de Engelsche Minister, Lord Aberdeen, wilde aan die uitlegging niet toegeven, bewerende dat Laboean alleen een station was voor de stoomschepen om brandstoffen in te nemen en dat men daardoor te beter den zeeroof zou kunnen tegengaan.

Hoewel Brooke nu werd benoemd tot Goeverneur van Laboean en andere eerbewijzen ontving, weigerde echter de Engelsche Regering Serawak als Britsch grondgebied te erkennen en werd hij, naar het schijnt, zelfs vermaand, met de Hollandsche ambtenaren in goede verstandhouding te leven.

Het is niet te verwonderen dat het voorbeeld van Brooke weldra navolging vond. Een zekere Murray trachtte zich in 1844 in Koetei te vestigen, doch kwam er in een gevecht met de inlanders om het leven. Dewijl dit van Engelsche zijde voor een gedeelte aan het Nederlandsch Goevernement werd geweten, werd aan den Kommissaris-Inspekteur Weddik een on-

derzoek opgedragen en tegelijk een kleine scheepsmacht derwaarts gezonden. Het bleek nu, dat Murray door zijn gedrag aanleiding tot het gebeurde had gegeven, doch men maakte van dat bezoek gebruik om met den Sultan den 12 Oktober een overeenkomst te sluiten, waarbij deze zich onder de soevereiniteit van Nederland plaatste. Terwijl nu het Nederlandsch gezag op de Oostkust meer bepaald was erkend, werd ook op de Westkust de noodzakelijkheid daarvan ingezien, omdat men den invloed van Brooke op de staatjes langs de Kapoeas en ook het verplaatsen van den handel naar Serawak duchtte. Weddik bezocht daarop in 1845 de Westkust, sloot er traktaten met eenige Vorsten en zond von Gaffron genoemde rivier op tot Sintang. Ook door anderen werden reizen ondernomen, ten gevolge waarvan Borneo beter bekend, en vooral ook als rijk aan steenkolenlagen bevonden werd. Een der belangrijkste reizen was wel die, welke Schwaner deed; eerst langs de Barito en vervolgens de Groote Dajak opvarende, toog hij door het binnenland naar de Melahoeï, een zijtak van de Kapoeas, en vandaar naar Pontianak (1847 en 1848).

Dit alles was mede een gevolg van de politiek van Rochussen, die meende dat Borneo niet stiefmoederlijk moest worden behandeld, maar naar meerdere ontwikkeling van land en volk moest worden gestreefd. Het verbod aan de ambtenaren om het binnenland te bezoeken werd ingetrokken en Borneo gemaakt tot een Goevernement met omschreven grenzen; Weddik werd voorts benoemd tot Goeverneur, doch in 1848 liet men deze betrekking reeds vervallen.

Terwijl zoo werd gestreefd om het Nederlandsch gezag op Borneo te doen eerbiedigen, konden de handelingen der Chinezen mede de aandacht niet ontgaan. Zij waren op de Westkust de oude vijanden van het Nederlandsch gezag en, nu in de laatste 25 jaren moeijelijkheden door het Goevernement steeds zorgvuldig waren ontweken, erkenden zij het gezag al zeer weinig. Zij voerden wel de Nederlandsche vlag, maar weigerden de lasten, die zij als gevolg daarvan op zich hadden genomen, te dragen. Als een Kommissaris hen bezocht, deden zij beloften, doch na zijn vertrek kwamen ze die niet na. Inmiddels voerden zij hunne goederen bijna onder de oogen der ambtenaren in, zonder rechten te voldoen, kwelden en onderdrukten de Dajaks, en beletten zelfs de Vorsten inkomsten uit hunne landen te heffen.

In 1842 brachten zij een aantal Dajaks, die in het Larahsche een goudmijn ontgonnen, om het leven; en toen de Pangeran Djaja Poetra Koesoema, die dit gebied als leengoed bezat, zich recht wilde verschaffen, daar noch de Sultan, noch de resident hem hielpen, werd hij, als gevaarlijk voor de rust, in 1843 naar Batavia gezonden. De Chinezen werden nu hoe langer hoe stouter, oefenden eigen halsrecht uit, zonder zich aan de ambtenaren verder te storen, dan dat zij deze bij hunne bezoeken feestelijk onthaalden. Zoo ver was het gekomen, dat zij meer werden gevreesd dan het Goevernement, en dit dus ten laatste toch genoodzaakt was zijn gezag met de wapenen te handhaven, waarvan Brooke ook reeds het voorbeeld had gegeven.

Nog altijd waren in Sambas de Chinezen, die zich vereenigd hadden tot de Kongsi Taikong in Montrado, de machtigste, en bovendien in aanhoudenden strijd met hunne landgenooten van de Kongsi Samtikioe, die bescherming zochten bij het Goevernement, ten gevolge waarvan de Taikong-Chinezen altijd het vijandigst gezind waren. Eindelijk kwam het in 1850 tot een uitbarsting, naar aanleiding van de ontdekking van een smokkelvaartuig op de rivier Sedau door de kruisbooten. Toen deze het in beslag wilden nemen, wierpen de Chinezen borstweringen op en maakten versperringen in de rivier om dit te beletten.

Dit gewapend verzet kon niet ongestraft blijven, doch het Goevernement had de handen vol met de onlusten in Bantam, in Palembang en op Banka, zoodat het geen krachtige hulp kon zenden. De Goeverneur-Generaal bepaalde er zich daarom toe, aan het fregat de Rijn, dat eene reis naar China zou ondernemen, te gelasten de Westkust van Borneo aan te doen. Daar hier alles in denzelfden toestand was en de Chinezen ook nu de uitlevering van het schip met smokkelgoederen bleven weigeren, werd den 7 Junij besloten tot geweld over te gaan. De aanval op de versterkingen der Chinezen had echter geen gunstig gevolg, daar die uithoofde van de vlucht der inlandsche hulptroepen werd afgeslagen. Het fregat de Rijn nam nu de reis aan naar China, zoodat de overmoed der Chinezen, en vooral van de Kongsi Taikong, nog meer toenam; zij verdreven die van Samtikioe uit de mijnen van Sepang en bedreigden Pamangkat, Larah, ja zelfs Sambas. Zij hadden zich met twee andere Kongsi's, Lim-tian en Sjip-eng-fong, verbonden en meenden nu op de Westkust oppermachtig te zijn. De Regering te Batavia aarzelde dan ook nu

niet langer en zond troepen onder bevel van den Luitenant-Kolonel Sorg, en schepen onder dat van Huys derwaarts. Voordat deze expeditie aankwam, werd Pamangkat den 20 Augustus door de Chinezen van Taikong bezet en versterkt, waardoor de gemeenschap van Sambas met de zee werd bedreigd. De taak, aan Sorg opgedragen, was Pamangkat te hernemen, Sambas voor aanslagen te beveiligen, en eene expeditie voor te bereiden om Montrado te bezetten en de Chinezen te onderwerpen. Den 11 September werd Pamangkat door de vereenigde zee- en landmacht aangetast en na een zeer hardnekkig gevecht, waarbij Sorg ernstig werd gekwetst, ingenomen. Dewijl men daar echter door de Chinezen werd verontrust en de plaats niet voor verdediging geschikt was, werd besloten op den digt daarbij gelegen heuvel Peniboengan eene vaste versterking aan te leggen, welke ter eere van den aanvoerder, die den 25 September aan zijne wonden overleed, fort Sorg werd genoemd.

Dewijl men nu evenwel niet krachtig genoeg was om aanvallend tegen de Chinezen te handelen, werden de troepen verdeeld, en aan Le Bron de Vexela, die Sorg opvolgde, gelast de zeeplaatsen te bezetten, ten einde den Chinezen den toevoer van levens- en oorlogsbehoeften af te snijden. Tot rechtstreeksche bemoeijing met de zaken der Chinezen was de Goeverneur-Generaal nog niet gezind, dewijl hij voorzag dat het gewest dan tevens door het Goevernement zelf in beheer zou moeten worden genomen. Hij vreesde dat dit moeijelijkheden zou geven, omdat het in eigendom behoorde aan den Vorst van Sambas en anderen, en dat het bovendien door de uitputting der mijngronden minder welvarend zou worden. Tegen het advies van de militaire autoriteiten werd daarom de voorkeur gegeven aan eene schikking, hoewel de Chinezen van Taikong zich zeer vijandig toonden en zelfs Pamangkat op nieuw hadden bezet, van waar Le Bron te vergeefs trachtte hen te verdrijven (21 November). Desniettemin vingen zij onderhandelingen aan met den resident, welke ze gunstig opnam en er ook in Januarij 1851 in slaagde eene overeenkomst met hen te sluiten, waarbij de drie vereenigde Kongsi's Taikong, Sjip-eng-fong en Lim-tian, zich verbonden tot het betalen van een pikol goud als boete, en eenige ponden goud als jaarlijksche hommage, terwijl zij de sluiting der riviermonden zouden erkennen. De Kongsi's zouden voorts worden ontbonden en tot een enkel genootschap onder een hoofd, door het Goevernement uit een viertal te benoemen, worden vereenigd.

Een drietal gezanten vertrok nu met den resident naar Batavia om de bekrachtiging van deze overeenkomst te verzoeken, en niettegenstaande het ongunstig advies van eene tot onderzoek benoemde kommissie, werd die door den Goeverneur-Generaal verleend, behoudens eenige wijzigingen welke strekten om de rechten van den Sultan van Sambas en van de Kongsi Samtikioe te handhaven. Deze regeling was echter slechts van korten duur, zooals later blijken zal.

Toen de aanwezigheid van steenkolen op Borneo, o. a. ook in het Rijk van Bandjermasin, gebleken was, werd, nadat dit Rijk door Rochussen in 1849 was bezocht, besloten tot ontginning van de mijnen aldaar, vooral ten behoeve van 's Rijks zeemacht, en sedert dien tijd zijn met meer of minder voorspoed de werkzaamheden aldaar begonnen en voortgezet. Bij dezelfde gelegenheid werd ook Makassar bezocht, dat in 1846 reeds tot vrijhaven was verklaard en waar een vrij levendige handel in tripang, schildpad en andere zeeprodukten met de Chinezen werd gedreven.

Inmiddels was vooral de verhouding met Boni zeer gespannen, hoewel de Vorst van dit Rijk nog in 1846 zijne reeds in 1838 toegezegde toetreding tot het Bonggaisch traktaat beëedigde. Vooral bestonden er moeijelijkheden over de aanspraken van Boni op de oostkust van Celebes, waar de Vorst gedurig stedehouders aanstelde, bewerende dat deze landen, welke bij het Bonggaisch traktaat van 1667 aan Ternate waren afgestaan, doch over welke dit Rijk in 1683 de soevereiniteit der Kompagnie had erkend, door deze laatste onder Boni's bestuur waren gesteld. In 1850 deed daarop de Goeverneur van der Hart eene reis derwaarts om den staat van zaken te onderzoeken, en wist toen van den Vorst van Boni eene erkenning van zijn onrecht te verkrijgen, waarop deze evenwel later terug kwam.

Het noordelijk deel van het eiland Celebes vormt de residentie Menado, welke tot het Goevernement der Molukken werd gerekend. De uitbreiding van het Christendom, vooral in de onder rechtstreeksch beheer staande Minahassa, en de daar aan het Goevernement geleverde koffij gaven aanleiding, dat de aandacht meer op dat landschap werd gevestigd en de aldaar gelegen havens Menado en Kéma, met het oog op de walvischvaarders, die deze dikwijls bezochten, tot vrijhavens werden verklaard. De maat-

schappelijke toestand was evenwel niet in overeenstemming met deze regeling, vermits er de rijst nog altijd tegen lage prijzen aan het Goevernement moest worden geleverd, evenzeer als de koffij, waarvan de kultuur drukkend was voor de bevolking, vooral omdat de transporten ten haren laste bleven. In andere landschappen, als Gorontalo en elders, bestond nog de gedwongen goudleverantie, die de bevolking kwelde en zelfs den zeeroof bevorderde. Door Rochussen werd daarom besloten, deze leverantie te vervangen door eene belasting van *f* 5 per gezin, welke mede in de Minahassa in plaats der rijstlevering zou komen, terwijl aldaar koffijpakhuizen in het binnenland werden aangelegd en de prijs bepaald op *f* 8.40 per pikol. Door aanmoediging van andere kultures trachtte men tevens den toestand der bevolking nog te verbeteren.

Ongunstige berichten kwamen steeds in omtrent den toestand van de Molukken, bepaaldelijk evenwel van de residentie Amboina. De Goeverneur had dan ook reeds voorstellen aan Merkus gedaan om daarin verbetering te brengen. Rochussen zond een kommissaris tot nader onderzoek, en naar aanleiding daarvan verhoogde hij den prijs der nagelen, welk produkt bijna het eenige was dat der bevolking winst verschafte. Hij stelde verder aan het Opperbestuur de vrijverklaring van de voornaamste havens voor en tevens eenige andere punten, welke evenwel geen bijval mogten verwerven, omdat zij gevaarlijk werden geacht voor de handhaving van het monopolie der nagelen. In de beide andere residenties bleef de toestand gelijk te voren.

Tot de belangrijkste gebeurtenissen van Rochussen's bestuur behooren voorzeker ook de expeditiën naar Bali. Dit kleine eiland, zoo dicht in de nabijheid van Java gelegen, was tot nu toe steeds onbezet en bijna onbezocht gebleven. Wel waren aldaar op enkele tijdstippen betrekkingen aangeknoopt, maar eenig gezag van wege het Goevernement werd er niet uitgeoefend. De vele vorsten, waaronder Bali is verdeeld, gingen dus geheel naar willekeur te werk; alleen waren zij sedert het begin der eeuw verhinderd in het drijven van den slavenhandel, althans openlijk, doch andere barbaarsche gewoonten waren bij hen nog steeds van kracht. Eene van deze gaf voortdurend aanstoot en benadeelde de belangen van de Nederlandsch-Indische onderdanen dikwijls zeer: de uitoefening namelijk van het zoogenaamde t a w a n k a r a n g, klip-

recht, bij schipbreuk, waardoor alles, schip, goederen en bemanning, van rechtswege aan den Vorst verviel, zoodat hij dan ook de laatste tot slaven kon maken. Bij de traktaten met andere vorsten in den Archipel was hierin dan ook reeds vroeger verandering gebracht, doch op Bali slaagde men er eerst in 1841 in door de zending van den Kommissaris Huskus Koopman, toen de Vorsten van Boelèlèng en Karang Asam de suprematie van Nederland erkenden, zich tevens verbindende het kliprecht in genoemden zin niet toe te passen en den zeeroof tegen te gaan. Ook de Dewa Agoeng van Klongkong vereenigde zich met dit traktaat. In 1843 werden eenige nieuwe bepalingen opgenomen, doch de Balinezen bleven weigerachtig zich daaraan te houden en oefenden gedurig het kliprecht uit, niettegenstaande herhaalde vertoogen van het Goevernement. Eindelijk werd zelfs de resident van Besoeki, die als kommissaris naar Bali werd gezonden, door den Radja van Boelèlèng op zeer onvoegzame wijze behandeld, terwijl op dezelfde wijze werd voortgegaan, zoodat de Regering meende dit trotseren van haar gezag, zoo in de nabijheid van Java, niet langer te mogen dulden en dus eene expeditie te moeten uitzenden om de vorsten te dwingen de gesloten verdragen na te komen.

In Junij 1846 werden daartoe de noodige troepen en schepen bijeengebracht. Het bevel was opgedragen aan den Schout-bij-nacht E. B. van den Bosch, en de troepen werden aangevoerd door den Luitenant-Kolonel Bakker; bovendien bevond de resident van Besoeki Major zich als kommissaris bij de expeditie. Nadat de 24 uren, door dezen voor het aannemen van het ultimatum gesteld, waren verloopen, werd den 28 Junij Boelèlèng aangetast en werden, vooral door het vuur der schepen, de Balinezen van daar verdreven, gelijk zij den volgenden dag ook Singaradja ontruimden. Na deze eerste voordeelen werd de Vorst van Karang Asam door de tusschenkomst van den Engelschman King er toe gebracht zich te onderwerpen, waarna weldra die van Boelèlèng volgde. Rochussen bevond zich op Simpang bij Soerabaja, en kwam eerlang zelf op de reede van Bali. Hij ratificeerde de gesloten overeenkomsten den 12 Julij. Haar inhoud bevatte, behalve de bevestiging der vroegere verdragen, de verplichting tot betaling van *f* 300000 aan oorlogskosten, ter verzekering waarvan een fort met eene bezetting van 200 man in Boelèlèng zou worden onderhouden; voorts werd daarin de slechting van de Balinesche versterkingen bepaald.

Het fort werd gebouwd, doch overigens niet aan de voorwaarden voldaan. Als het saizoen de gemeenschap met Java bemoeijelijkte, waren de troepen der bezetting voor de levensmiddelen geheel afhankelijk van de Balinezen, die hierin zeer slecht voorzagen. Bovendien werden hunne versterkingen niet geslecht, maar met nieuwe dieper in het land vermeerderd, en de betaling der oorlogskosten bleef geheel uit. Andere vorsten van Bali voegden zich bij de weêrspannige, en op een Nederlandsch en een Engelsch schip van Singapoera werd op nieuw het kliprecht toegepast. De Balinezen deden dus alles om hunne vijandige gezindheid aan den dag te leggen, welke vooral werd aangevuurd door den Rijksbestierder van Boelèlèng, Goesti Djilantik geheeten; alleen Badong en Bangli bleven onzijdig.

Nadat de Goeverneur-Generaal een manifest had uitgevaardigd dat zonder uitwerking bleef, werden de kusten geblokkeerd en eene tweede expeditie voorbereid onder bevel van den Generaal van der Wijck, doch de gebeurtenissen in Europa schijnen vooral aanleiding te hebben gegeven dat de macht niet zoo sterk was als wel, met het oog op de toebereidselen der Balinezen, wenschelijk scheen. Nadat in Mei 1848 de gesteldheid nader verkend was, vertrokken in Junij de troepen naar Bali, waar den 7 werd geland op de noordkust, bij Boelèlèng. Het eerst werd de kampong Boengkoelan na een hardnekkig gevecht genomen, en den 9 Djagaraga, de hoofdversterking, aangetast. Deze was evenwel zeer sterk en stormvrij, zoodat, hoewel eenige troepen den wal bereikten, zij niet in staat waren er zich te handhaven, terwijl het verlies aan officieren en manschappen, gevoegd bij de afmatting der troepen, den aanvoerder tot den terugtocht deed besluiten. Men bleef nog tien dagen op de reede om op versterking te wachten, doch toen deze niet kwam, werd besloten naar Java terug te keeren, om later den tocht te hervatten. Immers men kon op zoodanige wijs deze zaak niet laten afloopen; eene derde expeditie was onvermijdelijk, doch de Regering in Indië was van oordeel, dat de moesson te ver verloopen was om thans nog daartoe over te gaan. Ook werd buitendien versterking van troepen en scheepsmacht uit Nederland noodzakelijk geacht, zoodat de expeditie tegen het volgend voorjaar kon worden ondernomen, terwijl de zeemacht inmiddels de kusten bleef blokkeren. Het bevel werd opgedragen aan Michiels, die daartoe van Sumatra's Westkust werd ontboden en in November zelf de plaatselijke

gesteldheid kwam onderzoeken. Inmiddels gingen ook de Balinezen voort met zich te versterken, terwijl al hunne Vorsten, behalve die van Bangli, zich nu hadden vereenigd, zoodat op zeer ernstige tegenweer moest worden gerekend. Onder Michiels was van Swieten tweede kommandant van de landmacht en Machielsen bevelhebber van de zeemacht.

Den 28 Maart was Michiels met de troepen te Boelèlèng, en den 30 werd Singaradja zonder veel tegenstand bezet, waarna den 31 door de Vorsten aanzoek werd gedaan om in onderhandeling te treden. Michiels wilde zich tot niets verbinden, maar verklaarde een bezoek van de Vorsten te willen ontvangen, tengevolge waarvan de Vorst van Karang Asam en de Rijksbestierder van Boelèlèng den 4 April bij hem kwamen, vergezeld van een groot aantal gewapenden, waarvan 1500 met geweren, terwijl dezerzijds twee bataillons onder de wapenen waren. De voorwaarden, die Michiels stelde, waren: onderwerping aan het Nederlandsch gezag, slechting der vestingwerken, teruggave van wapenen en deserteurs, benevens een gezantschap aan den Goeverneur-Generaal. De Vorsten namen hiermede genoegen, doch verschoven de uitvoering gedurig, en bij een volgend bezoek (den 13 April) voerden zij een veel minder eerbiedige taal. Den 14 bleek uit eene verkenning, dat de slechting der vestingwerken, die door Michiels als teeken van onderwerping was gevorderd, nog altijd werd uitgesteld, waarom hij besloot tot den aanval op Djagaraga over te gaan. Den 15 werden hiervoor de noodige beschikkingen genomen: de aanval in het front der sterkte werd opgedragen aan van Swieten, terwijl aan het bataillon van Le Bron de Vexela, onder geleide van de Brauw, chef van den staf, werd gelast een verkenning te doen in de flank en achter de versterking, om te onderzoeken of daar een aanval mogelijk was. Terwijl nu in het front de aanval, niettegenstaande de dapperheid van de troepen, tengevolge van de uitnemende inrichting der versterkingen moest worden gestaakt, bereikte de Brauw met de zijnen door en langs de rivier Sangsit zonder ontdekt te worden eenige zijdelings aangebrachte vijandelijke werken, die hij onmiddellijk bestormde en bezette. Den geheelen dag werd hardnekkig gestreden om er zich te handhaven, waartoe nog eenige versterking werd gezonden. Tegen den morgen werden de westelijke retranchementen nu aangetast en de aanval in het front door van Swieten herhaald, waarna de Balinezen in verwarring

de vlucht namen. Een aantal vorsten kwam nu in onderwerping, en die van Boelèlèng nam de wijk naar het gebergte. Den 8 Mei vertrok Michiels naar de baai van Laboean Amok, om Padang Kowe in Karang Asam te bezetten, dat door Poland met weinig moeite werd genomen. Eer men tegen Karang Asam zelf kon oprukken, kwamen er hulptroepen van Mataram op Lombok, en door deze gesteund, werd de hoofdplaats na zwakke verdediging bemachtigd, terwijl de Vorst werd gedood, en ook later die van Boelèlèng en zijn Rijksbestierder Goesti Djilantik het leven lieten. Nu was nog Klongkong aan de beurt, doch men had, door het groot aantal zieken en gewonden, slechts de helft der troepen meer beschikbaar. Eerst werd Kasoemba, waartoe ook de als zoo sterk bekende tempel Soenla-lawas behoorde, aangetast en zonder veel moeite genomen (24 Mei). In den daarop volgenden nacht echter werd de legerplaats door de Balinezen overvallen, waarvan eenige zelfs al amokkende tot in het midden doordrongen, en hoewel zij werden teruggedreven, werd Michiels ernstig aan het dijbeen gewond en stierf 's avonds na de amputatie. Het bevel werd nu opgenomen door van Swieten, die naar Padang Kowe terugtrok, doch toen de op nieuw begonnen onderhandelingen tot niets leidden, andermaal de positiën van Kasoemba en Soenla-lawas moest nemen (10 Junij). Voordat hij echter naar Klongkong oprukte, kwam de Deen Lange, agent van het Goevernement te Bali Badong, als afgevaardigde om de onderwerping van den Dewa Agoeng van Klongkong aan te bieden. De oorlog kon dus nu als geëindigd worden beschouwd, want den 12 Junij kwamen afgezanten, met wie de overeenkomst werd gesloten, waarbij Djembrana tot goevernementsgebied werd verklaard en de Vorst van Bangli tot Vorst van Boelèlèng werd verheven. Deze overeenkomst werd later door Rochussen bekrachtigd en is de grondslag van het gezag van Nederland over dit eiland, dat om zijne godsdienst en staatsinrichting zooveel waarde heeft voor de kennis van vroegere toestanden op Java, waarvan het als een overblijfsel is te beschouwen.

Terwijl de landmacht zich bij zoo verschillende gelegenheden verdienstelijk maakte, had de marine, behalve haar aandeel bij de reeds beschreven expeditiën, voortdurend de taak om het chronisch euvel der Indische zeeën, den zeeroof, te bestrijden. Immers, hoewel de Regering trachtte zooveel mogelijk het kwaad te

voorkomen door in de traktaten met de inlandsche vorsten bepalingen op te nemen, waarbij zij zich verbonden het tegen te gaan en er zich van te onthouden, bleef het altijd een periodiek verschijnsel, dat veel nadeel en veel leed veroorzaakte. De zeemacht was dus altijd in werking, en toen in 1840 de Indische Koloniale marine was afgeschaft, ging die taak geheel aan de Nederlandsche over. Eene belangrijke verbetering was in 1845 de komst van een grooter aantal stoomschepen, welke meer dan zeilschepen in staat waren de dikwijls tegen den wind op roeijende rooverspraauwen te achterhalen. De eilanden ten zuiden van Celebes, waaronder ook Flores, bleven steeds verblijfplaatsen of stations van de zeeroovers, en zoo werd in 1843 een flotille naar Flores gezonden, die hun belangrijk nadeel toebracht, terwijl in 1845 een groot aantal praauwen op het eiland Kalatoea werd vernietigd.

Reeds geruimen tijd was men er mede op bedacht geweest de roovers in hun eigen land te gaan opzoeken en het kwaad te straffen; meestentijds toch waren zij afkomstig uit Magindanao (Illanoens) of van de Soeloe-eilanden, vooral Balangingi, welks Sultan hen openlijk of in het geheim, naar zijn belang het meêbracht, begunstigde. Mangindanao stond echter onder Spaansche heerschappij, zoodat men dat moeijelijk kon aanvallen, doch met de Soeloe-eilanden meende men de handen vrij te hebben. Op bevel van het Opperbestuur werd daarom in 1847 besloten eene expeditie derwaarts te zenden, die evenwel slechts voorloopig zou zijn, dewijl men nog onlangs rooverspraauwen van daar had vernield en wegens de moeijelijkheden met Bali eene groote macht niet beschikbaar had. Twee schepen onder bevel van van Braam Houckgeest en met den kommissaris van den Dungen Gronovius aan boord, die belast was met een brief aan den Sultan, vertrokken in April 1848 derwaarts, en dewijl des Vorsten antwoorden onvoldoende waren, werd den 23 April zijn hoofdplaats beschoten en een getal van 26 slaven bevrijd. Hiermede moest men zich tevreden stellen, terwijl later eene krachtiger expeditie het werk zou voortzetten. Doch nu kwam de Goeverneur-Generaal der Philippijnen tusschenbeide met eene verklaring, dat de Soeloe-eilanden eene onderhoorigheid van Spanje waren, zoodat van verdere pogingen moest worden afgezien.

Herhaaldelijk is reeds gesproken over den ongunstigen toestand van het muntwezen, die sedert de Javabank de verzilvering harer

biljetten had gestaakt, zijn toppunt had bereikt. Verscheiden stemmen waren dan ook reeds opgegaan om op verbetering aan te dringen, welke bij den treurigen staat der Nederlandsche en der daarmeê zamenhangende Indische finantiën hoogst moeijelijk was. Er waren zelfs voorstanders van eene duurzame kopercirkulatie, doch de Indische Regering deed in 1844 een aantal voorstellen aan het Opperbestuur, welke neêrkwamen op herstel van de zilvercirkulatie, waarvoor naar eene matige berekening *f* 20000000 zouden noodig zijn. Inmiddels namen de moeijelijkheden vooral ook toe door den hoogen wisselkoers op Nederland; herstel was dus hoog noodig, doch het was voor den Staat in het jaar der vrijwillige leening eene onmogelijkheid om tot zoodanige operatie over te gaan, zoodat, toen Rochussen tot Goeverneur-Generaal was benoemd, tusschen hem en den Minister Baud een overleg plaats had omtrent de in deze omstandigheden te nemen maatregelen. De laatste was van meening, dat eene verhooging van den gulden tot 160 duiten het best zou zijn, tegelijk met eene jaarlijksche uitzending van zilver. Ook zou Rochussen mogen beschikken over het overschot der Indische middelen, als *f* 9800000 aan rente en *f* 4500000 aan batig slot voor Nederland waren verkregen.

Bij zijne komst in Indië vond Rochussen evenwel den toestand anders dan hij verwachtte, vermits het proces van Vliet de zaak veel ingewikkelder had gemaakt. Van Vliet had namelijk van de Javabank de betaling van een wissel in zilver geëischt, en toen deze hieraan niet wilde voldoen, haar een proces aangedaan. Toen het zich liet voorzien, dat hij dit zou winnen en er dan meerdere zouden volgen die de Bank groote moeijelijkheden zouden geven, waarin de Regering onvermijdelijk moest worden gewikkeld, werd bij Besluit van 29 Maart 1845 verboden, aan de Bank om in zilver te betalen, en aan de rechtelijke kollegies om in vorderingen daarover te vonnissen, alles gedurende den tijd van een jaar. Toen Rochussen nu in September 1845 op Java kwam en tegen verwachting zonder geld, en de termijn van een jaar niet kon worden verlengd, waren maatregelen van voorziening dringend noodig. Hij benoemde daarom den 5 October 1845 eene kommissie om hem daaromtrent te adviseren, en begon met wissels verkrijgbaar te stellen op het Goevernement in Nederland, ten einde den koers te verbeteren. De kommissie bracht den 16 Januarij 1846 verslag uit, waarna het gevoelen harer meerderheid werd geformuleerd in het Besluit van 4 Februarij 1846. Het schreef de uitgifte voor

van billetten, recepissen geheeten, ter grootte van *f* 1 tot *f* 500, de gulden gerekend tegen 120 duiten, en het bedrag daarvan zou in koper worden gedeponeerd om als waarborg te dienen. Die recepissen vertegenwoordigden dus koper, maar moesten het zilver vervangen, zoodat dan ook de zilver vertegenwoordigende bankbiljetten tegen recepissen wisselbaar werden gesteld, waardoor de Regering een groot deel dier biljetten in handen kreeg, terwijl bij Besluit van 26 Maart de verhouding tot en de verrichtingen van de Bank werden geregeld. Daar voor de recepissen tevens wissels op Nederland verkrijgbaar waren, was het krediet op genoegzame wijze hersteld, en werd althans eene belangrijke verbetering, zoo geen radikale hervorming, verkregen, welke evenwel ten gevolge der gebeurtenissen in Europa langer uitbleef dan eerst werd verwacht. De recepissen werden wettig betaalmiddel in geheel Nederlandsch Indië, behalve in Palembang, Makassar en Riouw, waar de betaling in spetie bleef bestaan; in Riouw werd zij echter ook in 1848 ingetrokken. Den 3 Maart 1848 werd mede aan de Javabank een nieuw oktrooi verleend.

Reeds van de tijden der Kompagnie af vinden wij in Indië in de allersterkste mate de overheersching van de Kerk door den Staat. Dit beginsel, dat zoo geheel paste in het autokratisch stelsel van bestuur in Indië, werd dan ook volgehouden niet alleen ten opzichte van het Gereformeerd, maar ook van het Roomsch-Katholiek kerkgenootschap. In een reglement, vastgesteld den 11 December 1835, waren voor dit laatste het getal geestelijken, hunne klassifikatie en hunne inkomsten bepaald; zij werden door den Koning benoemd, en hunne standplaatsen aangewezen door het Bestuur in Indië.

Aan het hoofd van de Roomsch-Katholieke kerk in Indië stond een Apostolisch Vikaris met den titel van Bisschop i. p. i. Bij eene vakature werd de pastoor Grooff van Paramaribo naar Nederland ontboden en, na den titel van Bisschop van Canea i. p. i. te hebben verkregen, door den Koning benoemd tot pastoor te Batavia, tevens Apostolisch Vikaris. Het schijnt dat Grooff bij zijne aankomst aldaar op de in funktie zijnde geestelijken veel had aan te merken, waarom hij ze wenschte te vervangen door andere, die met hem uit Nederland waren aangekomen, doch niet door den Koning tot geestelijken in Nederlandsch Indië waren benoemd. Even vóór de komst van Rochussen verzocht hij nu

de Indische Regering twee hunner aan te stellen tot kapellaan. Toen de Regering dit ten stelligste op genoemden grond weigerde, ging Grooff, in plaats van den wettigen weg te volgen, er eensklaps toe over drie pastoors op de hoofdplaatsen van Java uit hunne funktiën te ontslaan en die aan anderen op te dragen (10 September 1845), en den 12 gaf hij daarvan kennis aan de Regering.

De kwestie was dus hangende toen Rochussen aankwam, die herhaaldelijk bij Grooff er op aandrong zijn besluit in te trekken en eerst de benoeming aan den Koning te verzoeken. Grooff weigerde dit hardnekkig en had zelfs den afgezetten pastoors verboden, kerkelijke funktiën uit te oefenen, waardoor de gemeenten in hare geestelijke belangen zeer werden belemmerd en de godsdienstoefeningen te Samarang en te Soerabaja waren gestaakt. Eindelijk moest de Goeverneur-Generaal er toe overgaan een einde aan de zaak te maken door aan Grooff met zijne geestelijken het verblijf in Indië te ontzeggen. Dit besluit verwekte in Nederland veel opzien, en ook in de Tweede Kamer werd er over gesproken. Zonder twijfel was Rochussen geheel in zijn recht, doch de ondervinding bewees, dat de bepalingen van het Reglement moesten worden gewijzigd, wilde men bij het toenmaals zich sterk ontwikkelend klerikalisme, dergelijke konflikten met de Roomsch-Katholieke kerk voorkomen. In Nederland werd daartoe dan ook overgegaan, doch Grooff keerde niet naar Indië terug en werd vervangen door Vrancken, bisschop van Colophon i. p. i., die evenwel slechts den titel van Coadjutor voerde.

Ofschoon het tooneel der beroeringen van 1848 ver verwijderd was, werd in Indië evenwel met zeer veel belangstelling en spanning de loop der gebeurtenissen vooral in Nederland nagegaan. Toen daarop de tijding van de voorgenomen herziening der Grondwet te Batavia aankwam, ontstond er dan ook eene algemeene opgewondenheid, vermits in Indië velen met den gang van zaken ontevreden waren en herstel van grieven wenschten. Daartoe behoorde o. a. het verlangen naar meer vrijheid voor personen en voor de drukpers, welke door de Regering bij voortduring streng in banden werd gehouden: zoo was de mededeeling van stukken, welke aan de ambtenaren in hunne betrekking in handen kwamen, streng verboden, ja zelfs om kopiën daarvan te behouden nadat

zij uit hunne betrekking waren ontslagen (Publikatie van 19 Mei 1844). De grootste grief, dewijl zij velen persoonlijk trof, was wel gericht tegen de bepalingen van het radikaal der ambtenaren. Men verstond onder radikaal de benoembaarheid tot ambtenaar van een der vier klassen, maar bepaaldelijk van de tweede klasse, welke de ambtenaren van de hoogere rangen in de burgerlijke dienst omvatte, terwijl die van de eerste klasse van de rechterlijke macht waren. Dit alles betrof echter alleen Java; voor de buitenbezittingen werden dergelijke onderscheidingen niet gemaakt. Baud was van oordeel, dat de banden tusschen moederland en koloniën niet zouden worden versterkt, wanneer de hoogere ambtenaren alle, of bijna alle, personen waren, die, in Indië geboren en opgevoed, jong in 's Lands dienst getreden en zoo tot hoogere rangen opgeklommen, geheel onbekend met Nederland waren. Toen nu het in Soerakarta opgerichte instituut voor ambtenaren niet aan de verwachting voldeed, besloot Baud van de gelegenheid der oprichting van de Akademie voor ingenieurs te Delft gebruik te maken om er tevens ambtenaren voor Indië te doen opleiden, en werd door hem bepaald, dat voortaan niemand zou kunnen worden benoemd tot ambtenaar van de eerste of tweede klasse op Java zonder de Delftsche Akademie te hebben bezocht. Dit was een groot nadeel voor reeds in dienst zijnde ambtenaren, die volgens den tot toen gevolgden regel tot hoogere rangen konden worden bevorderd en thans een voor hen onoverkomelijken slagboom voor zich zagen. Bovendien bracht het de Indische ouders in eene groote moeijelijkheid, dewijl zij daardoor gedwongen werden hunne kinderen ter opvoeding naar Nederland te zenden, wilden zij ze te eeniger tijd als ambtenaren in 's Lands dienst zien treden, 't welk toen het bijna eenige middel was om zich het levensonderhoud te verschaffen. Sedert vijf jaren was deze maatregel met weêrzin en ontevredenheid verdragen, en hoewel Rochussen meer tot zachtheid was gestemd, bleef Baud streng aan zijn besluit vasthouden. Het kan dan ook geen verwondering baren, dat de tijding van de voorgenomen grondwetsherziening en het ontslag van Baud als Minister eene dergelijke opgewondenheid te weeg bracht als die van de omwenteling in 1795. De gelegenheid werd gunstig geacht om de bezwaren der ingezetenen van Nederlandsch Indië kenbaar te maken, en eenige inwoners van Batavia, meestal aanzienlijke ambtenaren, waaronder Dr. W. R. van Hoëvell, Mr. P. Mijer, Mr. Prins en

anderen, verzochten daarop verlof eene vergadering voor dit doel te beleggen. De Goeverneur-Generaal, weinig gezind om de bestaande spanning door eene weigering te vermeerderen, gaf toe. Het plan werd evenwel spoedig algemeen bekend en het verlangen van velen om aan die vergadering deel te nemen zoo dringend, dat het niet bij het oorspronkelijk plan kon blijven en de vergadering geheel publiek moest worden. Aan de Regering bleef dit niet onbekend, en deze, voor zulk eene opgewondenheid beducht en schadelijken invloed op de inlanders vreezende, konsigneerde de troepen, doch verbood de vergadering niet. De ontwerpers kwamen echter overeen, zich tot het voorstellen van een adres aan den Koning betreffende het radikaal te bepalen, en dit werd dan ook door de zeer talrijk bezochte vergadering, die op 22 Mei 1848 werd gehouden en waarbij het eenigzins luidruchtig toeging, eenstemmig aangenomen. Dit maakte dat de Regering, die nu berouw scheen te hebben over hare toegevendheid, het gebeurde hoog opnam en aan de aanleggers van de vergadering, o. a. aan Dr. van Hoëvell wegens zijne betrekking als predikant, hare ontevredenheid betuigde. Deze vroeg daarop zijn ontslag en vertrok naar Nederland, waar hij later in zijne waardigheid als predikant werd hersteld, en waarmede ook de handeling der Indische Regering ten zijnen opzichte werd afgekeurd, terwijl Rochussen na zijne aftreding de waarheid van de mededeelingen, die door Dr. van Hoëvell over het gebeurde waren gedaan, openlijk erkende. Na zijne verkiezing tot lid van de Tweede Kamer, keerde echter Dr. van Hoëvell niet naar Indië terug, en daardoor is de 22 Mei 1848 een merkwaardige dag in de geschiedenis van Nederlandsch Indië geworden.

Onder de maatregelen, tijdens het bestuur van Rochussen genomen, behoort ook de invoering van de Wetboeken voor burgerlijk recht en van koophandel, welke hier te lande werden voorbereid en den 30 April 1847 afgekondigd, om met 1 Maart 1848 in werking te treden, terwijl daarop nog volgden bepalingen omtrent de invoering van en overgang tot de nieuwe wetgeving, van 3 Maart 1848.

Terwijl Baud gedurende de jaren 1840 tot 1848 bijna onbeperkt over Indië heerschte, werd hij in de Tweede Kamer herhaaldelijk aangevallen wegens het door hem gevolgde stelsel van geheimhouding en autokratie. Wel is waar bleef hij daarbij over-

winnaar, doch na de herziening der grondwet in 1848 nam de strijd in omvang en belangrijkheid toe, ten gevolge waarvan de door hem voorgestane beginselen zoowel in Indië als in Nederland langzamerhand werden ondermijnd en meer en meer daarvan werd afgeweken; en al wordt zijn stelsel nog in enkele opzichten gevolgd, op dit oogenblik zijn de meest bepaalde kenmerken en die zich het meest aan het oog vertoonden, daarvan weggenomen. Vooral is in de laatstverloopen dertig jaren eene andere macht, die in het begin slechts zwakke pogingen tot verzet vertoonde, namelijk het wetgevende lichaam der Staten-Generaal, de heerschende geworden. Aan deze Staatsmacht was, ten gevolge van den naauwen band der Nederlandsche en Indische geldmiddelen, welke van den Bosch had gelegd en waarvan hij een niet altijd te billijken gebruik had gemaakt, bij de herziening der Grondwet in 1840 eenige kontrôle over het finantiëel beheer toegestaan. Bijna te gelijk met de optreding van Baud had die grondwetsherziening, noodzakelijk geworden door de afscheiding van België, plaats, en daarbij werden bij het reeds bestaande artikel 59 (vroeger 60) nog twee zinsneden gevoegd, waardoor de kontrôle, door de Staten-Generaal op het beheer der overzeesche bezittingen uit te oefenen, werd geregeld. Deze zinsneden luidden.

»Aan de Staten-Generaal zullen, in den aanvang van elke gewone zitting, worden medegedeeld de laatst ingekomen staten van ontvangsten en uitgaven van opgemelde volkplantingen en bezittingen.

Het gebruik van het batig slot, beschikbaar ten behoeve van het moederland, wordt bij de wet geregeld."

Er vormde zich nu evenwel in de wetgevende vergadering eene minderheid, die deze bepalingen onvoldoende achtte en regeling bij de wet voor het beheer der overzeesche bezittingen wenschte te zien ingevoerd. Dit viel zamen met het meer en meer toenemend verlangen van het Nederlandsche volk naar een ingrijpende grondwetsherziening, waartegen de Regering van Koning Willem II zich een geruimen tijd bleef verzetten. Ook de Minister Baud trachtte de oppositie tegen hem zooveel mogelijk af te leiden door het beginsel der regeling bij de wet te bestrijden, doch overigens de bepalingen der toen bestaande Grondwet in ruimen zin uit te voeren.

Reeds zeer spoedig kwam hij echter in konflikt met de Tweede

Kamer door de kontrakten, die hij met de Handelmaatschappij had gesloten. Immers, toen hij tot Minister van Koloniën was benoemd, had laatstgenoemd lichaam niet minder dan *f* 39000000 hier te lande en *f* 8000000 in Indië te vorderen, waarvoor de produkten van 1840 reeds waren verpand. Ingeval die evenwel niet voldoende voor de afbetaling dier schulden zouden zijn, moest het overige uit de opbrengst der produkten van 1841 worden aangevuld, en zoolang zou de schatkist niet alleen verstoken blijven van de gewone bijdragen voor de rentebetaling, maar zouden zelfs de middelen voor de behoeften van Indië ontbreken. Baud wendde zich daarom tot de Handelmaatschappij, die zich tevreden stelde met eene afdoening der schuld in termijnen, en bovendien het vervoer der produkten in Indië onder nieuwe voorwaarden op zich nam. Hiervan werden in Julij 1840 twee kontrakten opgemaakt, welke bekend zijn onder de namen van kapitalisatie- en konsignatie-kontrakt. Bij het eerste werd de schuld gekapitaliseerd tegen eene rente van 5 pCt. 's jaars, terwijl de Handelmaatschappij jaarlijks *f* 5000000 zou inhouden van de haar tot en met 1848 verzekerde konsignatie der produkten, waarvoor de schuld als voorschot werd beschouwd. Bij het laatste werd een maximum-tarief vastgesteld voor de kosten bij vervoer en verkoop der produkten, waardoor eene vrij belangrijke vermindering werd verkregen.

Baud deelde deze kontrakten aan de Kamer mede, doch bij de behandeling der begrooting werden daarop aanmerkingen gemaakt, die ten gevolge hadden dat hij, hoewel de kontrakten verdedigende, zich bereid verklaarde om te trachten wijzigingen daarin te verkrijgen. In April 1841 werden daarop nieuwe kontrakten medegedeeld, waarbij de rente tot op 4½ pCt. alsmede het cijfer van aflossing werden verminderd, zoodat in 1850 nog *f* 10500000 te betalen zou blijven, terwijl daarbij tevens het tarief nog eenigzins werd verlaagd. De Minister weigerde evenwel ze door de wet te laten bekrachtigen, hetgeen ten gevolge had dat het ontwerp tot regeling van het batig slot, in Maart 1842 ingediend, werd verworpen, terwijl de Kamer vervolgens een door drie harer leden voorgesteld wetsontwerp tot bekrachtiging der bedoelde kontrakten aannam (Junij 1842).

Reeds vroeger waren aanmerkingen gemaakt, dat de verantwoording der koloniale rekening geheel aan het toezicht der Rekenkamer was onttrokken. Om hierin te voorzien, werd bij Besluit

van 29 September 1841 bepaald, dat hiervoor jaarlijks eene kommissie van acht leden zou worden benoemd, namelijk twee leden uit ieder der hooge staatslichamen, de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal, den Raad van State en de Rekenkamer. Deze regeling bleef een reeks van jaren in stand, en wel tot aan de invoering van de wet op het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen.

Door de vrijwillige leening van 1844 werd eene regularisatie van de verschillende leeningen, die vroeger bij de wet ten laste der Oost-Indische bezittingen waren gebracht, verkregen, en werden die door den Staat overgenomen, met behoud van de uitkeering van *f* 9800000 als rente uit de koloniale kas. (*) Tevens werd aan de Handelmaatschappij, die op 31 December 1844 nog ruim *f* 32000000 had te vorderen, het grootste gedeelte afbetaald, in dier voege namelijk, dat nog *f* 10000000 overbleef, welke werd beschouwd als waarborgsom voor de in konsignatie ontvangen produkten.

Herhaaldelijk gaven de begrootingswetten aanleiding tot het bespreken van punten van toenmalig koloniaal belang, vooral ook over de uitlegging, aan art. 59 der Grondwet te geven, waarbij de Minister evenwel zijn stelsel ten krachtigste volhield, en zoo weinig mogelijk inmenging van de volksvertegenwoordiging toeliet, welke daarom dikwijls ontevreden was. Desniettemin was Baud niet de inpopulairste Minister dier dagen, omdat de koloniën zooveel bijdroegen om de schatkist te steunen en het door hem gevolgde stelsel ze daartoe in staat stelde. Men was toen dan ook nog te zeer overtuigd van de deugdelijkheid van dat stelsel, en de politiek van Baud vond op dien grond nog geen bestrijding. Slechts enkelen, die van de autokratische maatregelen der Regering te lijden hadden gehad, bestreden haar op verschillende punten. Baud was eerst genoodzaakt zijne betrekking neêr te leggen, toen, ten gevolge van de voorgenomen grondwetsherziening, het in funktie zijnde Ministerie in Maart 1848 moest aftreden, maar zijn invloed bleef groot, en zelfs nog lang naderhand liet zich die in vele gevallen gevoelen.

(*) De berekening was deze: *f* 64000000 Ind. Schuld 5 pCt. is vervangen door Obl. Ned. Schuld 4 pCt., waarvan de rente, *f* 3300000 wordt gevoegd bij *f* 5600000 rente van *f* 140000000, benevens *f* 900000 rente van *f* 22500000 restant schuld van 1827—1828 (wet van 24 April 1836), totaal *f* 9800000.

Uit de toenmaals medegedeelde begrootingen bleek, dat in die jaren de uitgaven voor Indië werden geraamd op ƒ 60000000, terwijl de ontvangsten aldaar werden berekend op ƒ 48000000, zoodat, met de ƒ 9800000 aan rente, jaarlijks meer dan ƒ 20000000 uit den verkoop van produkten moesten worden gevonden; bovendien werd een meer of minder belangrijke som, welke meestal liep van ƒ 3000000 tot ƒ 5000000 als bijdrage aan de schatkist afgestaan.

Het was natuurlijk, dat bij de herziening der Grondwet in 1848, toen de meer vrijzinnige beginselen der oppositie zegevierden, ook die betreffende het bestuur der koloniën, welke vooral beoogden regeling bij de wet, daarin zouden worden opgenomen. Dit beginsel vond evenwel nog bij velen krachtige bestrijding, hetgeen ten gevolge had dat de artikelen 59 en 60, welke over de Koloniën handelen, bepalingen bevatten, die de blijken dragen van als transaktie tusschen beide partijen te zijn tot stand gekomen; zij lieten ruimte over tot verschillende uitleggingen, en beide partijen maakten daarvan gebruik om de hare toe te passen, zoodra zich daartoe de gelegenheid aanbood.

Nadat de Grondwet was aangenomen, luidden die artikelen aldus:

»Art. 59. De Koning heeft het opperbestuur der koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen.

De reglementen op het beleid der regering aldaar worden door de wet vastgesteld.

Het muntstelsel wordt door de wet geregeld.

Andere onderwerpen, deze koloniën en bezittingen betreffende, worden door de wet geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan.

Art. 60. De Koning doet jaarlijks aan de Staten-Generaal een omstandig verslag geven van het beheer dier koloniën en bezittingen en van den staat waarin zij zich bevinden.

De wet regelt de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen."

Bovendien werd in Add. art. 5 bepaald:

»De wetten op het beleid der regering in de koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen worden binnen drie jaren na de afkondiging dezer veranderingen in de Grondwet voorgedragen."

Belangrijke koncessiën waren dus aan de voormalige oppositie gedaan; een geheele zegepraal had zij evenwel niet behaald, daar vaststelling bij de wet van alle maatregelen van bestuur als regel, het beginsel niet was waarvan zou worden uitgegaan. Het aanwijzen van bepaalde wetsontwerpen deed dit zelfs als uitzondering kennen. De bijvoeging: »Andere onderwerpen.... worden bij de wet geregeld, zoodra daaraan blijkt behoefte te bestaan," gaf aanleiding tot een verschil van gevoelen, dat weldra veranderde in een twistpunt der partijen, waarover gedurende een reeks van jaren werd gestreden in en buiten de Staten-Generaal, terwijl de strijd over de voorgeschreven wetsontwerpen, wegens de vertraagde indiening, ook gedurig aan de orde was. Tot deze vertraging moest de gedurige afwisseling van Ministers zeker in hooge mate medewerken; immers na de aftreding van J. C. Baud werd eerst de tijdelijke Minister van Marine J. C. Rijk mede met Koloniën belast (25 Maart 1848); vervolgens werd G. L. Baud tot Minister van Koloniën benoemd (21 November 1848), die spoedig weêr werd vervangen door E. B. van den Bosch (18 Junij 1849), totdat ten slotte C. F. Pahud in het eerste Ministerie Thorbecke, dat in November 1849 optrad, de portefeuille van Koloniën overnam. Deze behield die lang genoeg om althans gedeeltelijk uitvoering te geven aan de bepalingen der Grondwet, doch inmiddels werd op de vroegere wijze met de vaststelling der Indische rekening en de bepaling der batige sloten gehandeld. De wetten voor deze laatste aangeboden, hadden even als vroeger reeds aanleiding gegeven tot bespreking van koloniale onderwerpen, waaronder zeer spoedig in aanmerking kwamen de kontrakten met de Handelmaatschappij aangegaan. De Minister van den Bosch sloot daarop den 3 Julij 1849 eene nieuwe overeenkomst met dit lichaam, waarbij bepalingen werden gemaakt omtrent de *f* 10000000 die de Staat nog schuldig was, en omtrent de transport- en verkoopkosten der Indische produkten tot 31 December 1854, welke overeenkomst, na goedkeuring door de wetgevende macht, den 14 September 1849 tot wet werd verheven.

Bijna tegelijk met de optreding van Pahud als Minister had de verkiezing plaats van Dr. W. R. Bar. van Hoëvell tot lid der Tweede Kamer. Het was natuurlijk dat deze, die zich reeds in Indië had doen kennen als voorstander van vrijzinnige beginselen van

bestuur ook voor Indie, nu tegen het bestaande stelsel optrad, en het gelukte hem na een gedurende 12 jaren met groote bekwaamheid gevoerden strijd, aan zijne beginselen in zooverre de zegepraal te verschaffen, dat zij in het programma werden opgenomen van het tweede Ministerie Thorbecke. Die strijd loopt dus ongeveer tot het jaar 1862 en behoort tot de onderwerpen, die in het volgend hoofdstuk moeten worden behandeld.

HOOFDSTUK XII.

HET BESTUUR DER GOEVERNEURS-GENERAAL DUYMAER VAN TWIST EN PAHUD, 1851—1861. — JAVA. HET KULTUURSTELSEL. — HET NEDERLANDSCH GEZAG IN DE BUITENBEZITTINGEN KRACHTIG GEHANDHAAFD. — EXPEDITIES NAAR PALEMBANG, LAMPONGSCHE DISTRIKTEN, OP BORNEO EN OP CELEBES. — STRIJD OVER DE TOEPASSING DER BEPALINGEN VAN DE GRONDWET OMTRENT INDIË. — HET REGERINGS-REGLEMENT VAN 1854.

Gedurende het tiental jaren dat ingenomen wordt door het bewind der Goeverneurs-Generaal van Twist en Pahud, werd door de Regering belangrijk afgeweken van den weg, die tot nu toe betreden en door van den Bosch en Baud gebaand was. Immers, terwijl vroeger de Buitenbezittingen aan zich zelven werden overgelaten, ja verwaarloosd, en zelfs Rochussen slechts aarzelend en gedwongen zich daar in de aangelegenheden van vorsten en volken mengde, treedt nu allerwege daarvoor in de plaats een krachtige bestrijding van elke poging tot verzet tegen het gezag, wanneer vredelievende middelen niet meer baten. Onvermijdelijk was hiervan eene uitbreiding van het onder eigen beheer staande grondgebied het gevolg, waar dan tot heil der inlandsche bevolking Europesche ambtenaren de inlandsche hoofden vervangen. Voor menig gewest is daarmede een betere tijd aangebroken, en de inlander komt meer en meer tot het besef dat, wanneer ook straf volgt op elke beleediging van onderdanen van Nederland, het belang der bevolking een der richtsnoeren is van het nieuwe

bestuur. Dit laatste ondervond mede in ruime mate de bevolking van Java en Madoera, daar meer en meer werd gestreefd naar naauwkeuriger kennis van hare behoeften, in verband vooral met landbouw en kultures. De aanzienlijke vermeerdering van haar aantal, dat in het begin van dit tijdperk ongeveer op 10000000 en aan het einde op ruim 13000000 werd berekend, getuigt in elk geval van eene groote mate van welvaart, als gevolg van verschillende middelen van bestaan, die gedeeltelijk ook door het kultuurstelsel in het leven waren geroepen. Immers, hoewel de rijstbouw, het nationale bedrijf van den Javaan, niet achteruit ging, hield die toch op verre na geen gelijken tred met de toeneming der bevolking; er moest dus op andere wijze in het ontbrekende worden voorzien, waartoe vooral de suikerkultuur gelegenheid gaf. Deze bleef dan ook met de koffijkultuur steeds de voornaamste, en belangrijke voordeelen werden bij de eerste door partikulieren, bij de laatste door het Goevernement behaald, terwijl de bevolking, ofschoon hare winsten gering schijnen in evenredigheid der verkregen prijzen, zeker in de meeste gevallen eene betaling ontving, die hare moeite beloonde. Men streefde er evenwel naar, daar waar dit mogelijk was, bij de suikerkultuur door wijziging in de kontrakten, en bij beiden door beperking en intrekking, ze voor de bevolking dragelijker te maken. Met de overige kultures was men minder gelukkig. De indigoteelt gaf steeds nadeelige uitkomsten door de geringe betaling die de bevolking kon ontvangen en door de uitputting van den grond, en eene poging om in beide te voorzien slaagde niet genoegzaam; het gevolg daarvan was, dat aan het einde van deze tien jaren het aantal met indigo beplante bouws tot op de helft was verminderd.

Zeer schadelijk voor het Goevernement was de theekultuur door de lage prijzen van het produkt in Europa. Eerst in 1860 werd besloten de kultuur in Bagelen, die geheel voor Goevernementsrekening werd gedreven, in te trekken, en in de Preanger, waar met kontrakt werd gewerkt, deze te laten afloopen. Van de tabak werd het produkt geheel aan de kontraktanten gelaten, terwijl men de kontrakten mede liet eindigen. Na 1856 ontstond een vrijwillige tabaksteelt in de oostelijke residentiën, vooral Rembang, Kediri en Bezoeki, die weldra een groot aantal handen werk verschafte.

Een maatregel, die de bevolking mede van veel moeijelijkheden en kwellingen bevrijdde, was de afschaffing van de pasar-belasting

in 1852 door den Goeverneur-Generaal Duymaer van Twist; hierdoor werd de tusschenkomst der Chinezen, die de belasting pachtten, in den onderlingen handel der bevolking afgesneden. Deze verlevendigde daardoor zeer, maar eene vermindering van prijzen, die men mede daarvan verwachtte, vloeide daaruit evenmin voort als elders. Het was zeker een gevolg van de weinige uitbreiding van den rijstbouw, dat ook de landrente gedurende dien tijd slechts van *ƒ* 9000000 tot *ƒ* 10000000 kon worden verhoogd, terwijl als een minder gunstig gevolg van de toenemende welvaart zeker moet worden beschouwd het vermeerderd bedrag der opiumpacht, dat zeer aanzienlijk was.

Op de algemeene welvaart maakten van tijd tot tijd verschillende gewesten ten gevolge van misgewassen eene uitzondering; herhaaldelijk wordt in dit opzicht nog melding gemaakt van Demok en Grobogan, waar men in 1860 zelfs hoofden moest ontslaan wegens misbruik van gezag.

Nadat in 1860 Bantam door overstrooming van den Tjioedjoeng was geteisterd, trof in 1861 eene algemeene ramp Midden-Java door geduchte overstroomingen van de Serajoe in Banjoemas en de rivieren in Djokjokarta en Soerakarta, waarbij een groot aantal menschen omkwamen en aanzienlijke schade werd geleden. De Goeverneur-Generaal Pahud zond het lid van den Raad van Indië Jhr. van der Wijck derwaarts als kommissaris, terwijl zoowel in Indië als in Nederland getracht werd door de particuliere liefdadigheid hulp te verleenen.

Troonsveranderingen in de Vorstenlanden hadden zonder belangrijke moeijelijkheden plaats. Zoo werd in 1855 de Sultan van Djokjokarta, Amangkoe Boewônô V, opgevolgd door zijn broeder Pangeran Adipati Mangkoe Boemi onder den naam van Amangkoe Boewônô VI, en in 1858 te Soerakarta de Soesoehoenan Pakoe Boewônô VII door Pangeran Ngabèhi als Pakoe Boewônô VIII, die slechts kort regeerde en reeds in 1861 werd vervangen door den Kroonprins, zoon van den in 1830 verbannen Soesoehoenan, onder den naam van Pakoe Boewônô IX. Te Djokjokarta overleed mede in 1858 de onafhankelijke Vorst Pakoe Alam, waarna zijn zoon onder den naam van Sôsrôningrat tot zijn opvolger werd benoemd.

Gedurende de ongestoorde rust die bleef heerschen, kwamen toch enkele sporen voor van godsdienstige geestdrijverij, waarvan evenwel ernstige gevolgen tijdig konden worden voorkomen. Zoo

werden in 1855 onlusten gevreesd in Bantam, steeds het meest oproerige gewest van Java, bij gelegenheid van het hari-lebaran-hadji-feest (het groote feest in de laatste maand van het Mohammedaansch jaar), waarin evenwel vluchtelingen, die naar de Lampongs waren geweken, mede de hand hadden. De genomen maatregelen voorkwamen gelukkig de uitbarsting. In 1859 werd uit Pekalongan een zekere Hadji Mohammed Rafangi en in 1860 uit de Preanger regentschappen Hadji Haroen verwijderd, dewijl zij geacht werden voor de rust gevaarlijke leerstellingen te verkondigen. Het is niet gebleken in hoeverre dit moet worden beschouwd als een vrucht van het door den Goeverneur-Generaal Duymaer van Twist genomen vrijzinnig besluit omtrent de bedevaart naar Mekka. Toen de tot dien tijd gehandhaafde belemmerende bepalingen moeijelijkheden gaven, en bovendien de rechtskracht van die bepalingen werd betwijfeld, omdat zij niet in het Staatsblad waren opgenomen, nam de Goeverneur-Generaal het besluit, de bedevaart geheel vrij te stellen en de tot toen bestaande belemmeringen af te schaffen. Het gevolg hiervan was natuurlijk, dat het aantal bedevaartgangers zeer toenam, die bij hun terugkeer het dweepziek Mohammedaansch element op Java zeer moesten versterken, al waren zij ook dikwijls niet verder geweest dan Singapoera. De Minister Rochussen meende dan ook, vooral na den in Britsch-Indië uitgebroken opstand, andere maatregelen te moeten nemen en lokte een besluit uit (Besl. van 6 Julij 1859), waarbij verschillende bepalingen werden gemaakt en de regenten als hoofden van de godsdienst in hun gewest, voor de handhaving verantwoordelijk werden gesteld.

Op het uitgestrekte eiland Sumatra bestonden de Nederlandsche bezittingen nog steeds uit het Goevernement van Sumatra's Weskust, de assistent-residentie Benkoelen, de Lampongsche distrikten, waar een gezaghebber was gevestigd, en de residentie Palembang.

Van deze trok het eerste gewest bijzonder de aandacht om de steeds toenemende koffijproduktie, als gevolg van het in 1847 door Michiels ingevoerde stelsel, zoodat het dan ook in 1852 en later een voordeelig saldo gaf. Daarentegen ging de peperkultuur meer en meer achteruit, dewijl de bevolking ze met tegenzin uitoefende; hetzelfde was het geval in Benkoelen, waar evenwel de koffijkultuur geen gunstige uitkomsten gaf. Geen oproe-

rige bewegingen vallen hier gelukkig te vermelden, en door reorganisatie van het ambtenaarspersoneel in 1853 werd ook getracht een beter toezicht op de bevolking uit te oefenen en tevens hare welvaart te bevorderen door de koffijprijzen van *f* 6 tot *f* 10.50 (in 1860) te verhoogen. In 1855 kwam men met de Battaklanden, die sedert 1843 waren verlaten, op nieuw in aanraking, doordien de bevolking van Boeroemon de bescherming van het Goevernement inriep tegen die van Sosak. Met het doel om de voortdurende binnenlandsche oorlogen dier gewesten eenigzins tegen te gaan, werd eene militaire expeditie onder den Majoor H. Schwenck, vergezeld door den assistent-resident Godon, derwaarts gezonden. Hierdoor werd na een vermoeijenden tocht doch zonder bloedvergieten verkregen, dat de reeds weggevoerde bevolking van Boeroemon werd uitgeleverd, die zich daarna in Groot-Mandaïling vestigde. Tevens werd eene overeenkomst met Padang Lawas gesloten, waarbij het recht van het Goevernement tot vriendschappelijke bemiddeling werd erkend. In het volgende jaar werd met bemoeijingen in denzelfden geest voortgegaan, en verkregen dat in schriftelijke verklaringen de verhouding van Pertibi en Adjoran tot het Goevernement werd geregeld. Het hoofd van Pasir en Pertibi kreeg in 1857 dan ook zijne bevestiging van het Goevernement, en het landschap Singapollang, dat reeds in 1841 tot goevernementsgebied was verklaard, erkende nu de soevereiniteit.

Het was het Nederlandsch Goevernement steeds een doorn in het oog, dat op zijne bezitting Nias nog altijd een vrij drukke slavenhandel werd gedreven uit de Atjinesche havens, waartegen de post te Goenoeng Sitoli niets vermogt.

Aan de Zuidkust in de Lagoendi baai hadden de Radja's van Orahili en Botohori zich mede zeer vijandig betoond, zoodat in Januarij 1856 eene expeditie onder kapitein Vos tegen hen werd uitgezonden, die evenwel moest terugtrekken. De toenmalige Goeverneur van Sumatra's Westkust, van Swieten, achtte het raadzaam krachtiger op te treden en er ook met het oog op den slavenhandel, eene duurzame vestiging te plaatsen. In het begin van Maart landde dien ten gevolge een aantal troepen onder bevel van Majoor Crena, en onmiddellijk werd een fort opgericht, waarover het bevel werd opgedragen aan den luitenant Heyligers. Slechts gedeeltelijk slaagde het verdere doel der expeditie, daar Orahili weêrspannig bleef. De bezetting van het fort leed veel

door ziekten en de onderwerping der oproerige kampongs werd niet verkregen. Toen nu in Februarij 1861 het fort door een zee- en aardbeving geheel werd verwoest, werd de plaats voor goed verlaten.

Een tweede middel om den slavenhandel en zeeroof in de zeeën van Noordelijk Sumatra tegen te gaan, werd nu aangewend, en wel door het sluiten van een kontrakt met Atjih. De nota's bij het traktaat met Engeland van 1824 tusschen de wederzijdsche gevolmachtigden gewisseld, legden aan Nederland de verplichting op om, met eerbiediging van de onafhankelijkheid van genoemd Rijk, de rechten van zeevarenden en handeldrijvenden te beschermen. Men had tot nu toe alle konflikten met Atjih vermeden en zich ook onthouden van het aanknoopen van betrekkingen met daaraan onderworpen Staatjes, behalve met den Vorst van Troemon, in de nabijheid van Singkel, wien reeds een jaargeld was toegelegd.

In 1854 werd besloten de vlag in de havens van Atjih te vertoonen en langs de kusten te kruisen; doch in 1855 werd bij een bezoek op de hoofdplaats een zeer onheusche behandeling ondervonden. Een bezoek van het fregat Prins Frederik had gunstiger gevolg, daar zelfs een brief van den Sultan aan den Goeverneur-Generaal werd medegegeven, waarin hij zijn verlangen te kennen gaf een verdrag te sluiten. Naar aanleiding daarvan ging de Goeverneur der Westkust van Swieten in 1857 in persoon naar Atjih en sloot er een traktaat met den Sultan, waarin werd bepaald, dat men de wederzijdsche onderdanen ongemoeid tot den handel zou toelaten en zou zamenwerken om zeeroof tegen te gaan, terwijl de Sultan zich verbond tot beteugeling van den strandroof, waarvan herhaalde gevallen waren voorgekomen. Het bleek echter spoedig, dat die Vorst onmachtig was het traktaat te handhaven, en weldra gaven de zaken van Siak aanleiding tot nieuwe moeijelijkheden.

Hoewel in Benkoelen de toestand der bevolking over het geheel niet gunstig was, bleef de rust er gehandhaafd. Anders was het gelegen met de Lampongsche distrikten, waar het Nederlandsch gezag zeer weinig werd geëerbiedigd, en waartoe ook medewerkten de ophitsingen der vluchtelingen uit Bantam, die hier een veilig toevluchtsoord vonden. Onder deze behoorden vooral Hadji Wachia en Wak Mas, die met het hoofd van de Marga Negara Ratoe, Raden Intan, voortdurend eene vijandelijke houding aannamen. Deze Raden Intan was kleinzoon van den Raden Intan,

die in 1825 zich reeds vijandig had betoond, en zoon van Raden Imba Koesoema, die in 1834 was verbannen.

Geen wonder dus, dat hij, zijn erfelijken haat getrouw, zich met genoemde Bantammers tegen het Goevernement verbond. Reeds in 1850 had eene kleine expeditie de sterkte Meramboeng ingenomen, maar de belhamels niet in handen kunnen krijgen. De overmoed van Raden Intan nam daardoor zoozeer toe, dat in 1856 eene krachtige expeditie werd uitgerust om de Lampongsche distrikten voor goed ten onder te brengen. De eerste bevelhebber was de Luitenant-Kolonel Waleson, de tweede de Majoor Nauta. Men slaagde er in Raden Intan uit zijne bijna ongenaakbare schuilhoeken te verdrijven en te dooden, terwijl ook zijn medestander Singa Branta benevens Hadji Wachia en anderen in Julij en Augustus in handen der troepen vielen. Een andere oproerling, Dalem Mangkoe Negara, kwam te gelijkertijd in onderwerping, zoodat het gewest nu onder geregeld bestuur werd gebracht en, daar de rust er verder ongestoord bleef, een zeer goede toekomst te gemoet ging.

De onlusten in de binnenlanden van Palembang waren tijdens het bestuur van Rochussen niet gestild; nog steeds heerschten er spanning en anarchie, waarvan de Rijksbestierder als de oorzaak werd beschouwd, dewijl hij, naar men meende, de onlusten aanstookte om zich zelven daardoor te meer onmisbaar te maken bij het Goevernement De zetel van de onlusten was steeds Ampat Lawang en omliggende landen, en de hoofden der oproerlingen waren Radja Tijang Alam en zijn neef de Pangeran van Moewara Pinang. De civiele en militaire gezaghebber de Brauw ging in Junij 1851 zelf naar de Tebing Tinggi, om onderzoek te doen. Daar zijnde, besloot hij tegen Goenoeng Maraksa in Lintang Kiri, dat als de voornaamste sterkte der oproerigen werd beschouwd, met 160 man troepen en een aantal inlandsche hoofden op te trekken. Doch alras werden teekenen van verraad onder die hoofden waargenomen, zoodat de Brauw in een zeer moeijelijken toestand verkeerde. Goenoeng Maraksa werd wel zonder tegenstand bezet, doch men was hier van vijanden en verraad omgeven, en dus lang niet veilig. Toch gelukte het aan de Brauw een dreigenden aanval van Tijang Alam af te keeren en de verraderlijke hoofden ontzag in te boezemen. Zelfs voerden zij onderhandelingen met Tijang Alam om hem tot onderwerping over te halen, waardoor inmiddels zooveel werd gewonnen, dat

men ongemoeid den terugtocht kon volbrengen naar Tebing Tinggi.

Een uitbreiding van den opstand, waartoe de onlusten nu oversloegen, volgde daarna over Lematang Oeloe, Kikim en Moesi Oeloe. De posten Lahat en Tebing Tinggi werden ingesloten en men moest herhaaldelijk strijd voeren om den vijand te verdrijven, waarin men gelukkig mogt slagen, terwijl ook een aantal hoofden zich onderwierpen. Aan allen werd vergiffenis geschonken, Tijang Alam daarvan uitgesloten, die daarop de Kemering Oeloe in opstand bracht. In December werd hij echter daaruit verdreven, zoodat alleen Ampat Lawang overbleef. Inmiddels was de Brauw in September tot den maatregel overgegaan om den Rijksbestierder met zijne familie van Palembang te verwijderen en naar Java te zenden, meenende daarmede een der voorname oorzaken van alle moeijelijkheden uit den weg te ruimen; doch de opstand eindigde niet. Tijang Alam, ofschoon herhaaldelijk verjaagd, bleef nog altijd in verzet, en het werd noodig geoordeeld in het volgend jaar krachtig op te treden. In April 1852 kwamen versche troepen onder Luitenant-Kolonel Helbach aan, en terstond werd in twee kolonnes opgerukt. Nadat den 22 Linga was genomen, werd den 29 de hoofdzetel van den opstand bemachtigd, waarna de voorwaarden van onderwerping door de hoofden werden aangenomen, behalve dien van Lintang Kiri, welks hoofdplaats Sawah den 11 Mei werd bezet. Tijang Alam bleef evenwel steeds op vrije voeten en wist zelfs een aantal distrikten in hun verzet te doen volharden. In dit en het volgend jaar onderwierpen deze zich langzamerhand, nadat ook de voornaamste medestander van Tijang Alam, de reeds vermelde Pangeran van Moewara Pinang, gevangen was genomen.

In Augustus en September 1853 was eene expeditie noodig naar Makakau; doch het duurde tot 1855 eer dit distrikt zijne onderwerping door de invoering van de atoeran sindang mardika (vrije grensbewaking, beveiliging tegen invallen der overige bergstammen) tegen vrijstelling van andere diensten aannam. Hoewel Tijang Alam voortdurend werd nagezet en zelfs in 1855 twee tochten tegen hem werden ondernomen, moest hij in 1856 nog op zachte wijze worden overgehaald zich aan het Goevernement over te geven, dat hem Salatiga tot verblijfplaats aanwees.

De toenemende veiligheid werkte gunstig op de ontginning der gronden en uitbreiding van den landbouw, en ook bij de

bergstammen aan de zijde van Benkoelen kreeg het gezag meer invloed, dewijl de Redjangers mede de atoeran sindang mardika aannamen. Evenwel ontstonden weldra nieuwe onlusten in Lematang Oeloe en Moesi Oeloe, die verwekt werden door zekeren Pirahoen, een als heilige vereerd inlander. In 1857 werden herhaaldelijk tochten derwaarts ondernomen, en ofschoon in Julij de rust als hersteld werd beschouwd, bleek weldra dat in eerstgenoemd distrikt door de aanraking met Pasemahers een slechte geest heerschte, die hoewel herhaaldelijk gesmoord, telkens op nieuw uitbarstte. De voornaamste sterkte van de opstandelingen was het dorp Djati, hetwelk zoo goed werd verdedigd, dat het eerst in Maart 1859, na eene insluiting van zes maanden, door oneenigheid der bezetting in handen der Nederlandsche troepen viel. Pirahoen werd echter steeds te vergeefs vervolgd, doch men had nu toch verkregen, dat de voortdurende onlusten in het grootste gedeelte van het gebied ophielden, terwijl door betere organisatie van het bestuur en het aanstellen van Europesche ambtenaren in plaats van de divisiehoofden, die doorgaans werktuigen waren van den Rijksbestierder en te veel om hunne eigene belangen dachten, de belangen van de bevolking beter behartigd werden en de meerdere produktie, gepaard met de uitbreiding van den binnenlandschen handel van toenemenden welstand onder haar getuigden.

Behalve het vroegere Rijk van Palembang werd tot de residentie van dien naam nog gerekend het Rijk van Djambi, waar een Sultan het bestuur voerde. Hier had in 1851 een Amerikaan, Walter Gibson, getracht den Sultan tegen het Goevernement op te zetten; hij werd evenwel gevangen genomen en later te Batavia gevonnisd, doch ontvluchtte vóór dien tijd uit de gevangenis. Deze gebeurtenis gaf later aanleiding tot moeijelijkheden met de Regering der Vereenigde Staten, welke wel uit den weg werden geruimd, doch de toelating van konsuls van vreemde mogendheden in Indië ten gevolge hadden. De in 1855 nieuw opgetreden Vorst Ratoe Jahja Tsafioe'd'din bepaalde er zich evenwel toe van zijne troonsbestijging kennis te geven, zonder de soevereiniteit van Nederland te erkennen. Daar bovendien geoordeeld werd dat de traktaten van 1833 en 1834 niet meer aan de behoeften voldeden, zond de Regering in September 1857 bevel aan den resident van Palembang, te Djambi over een nieuw kontrakt te gaan onderhandelen. De Sultan was daartoe niet gezind,

en herhaalde pogingen om hem over te halen baatten niets. In Augustus 1858 werd daarom eene expeditie tegen hem uitgezonden onder den Majoor van Langen, met stoomschepen onder Courier dit Dubikart. Nadat den 5 September de oorlog en de Sultan vervallen van den troon was verklaard, werd den 6 geland en werden de bentings en vervolgens de kraton na eene hardnekkige verdediging ingenomen, waarbij zich vooral de kapitein C. Kroesen onderscheidde. Daar de Sultan met den Kroonprins en andere rijksgrooten naar het binnenland was gevlucht, en de Kroonprins weigerde de kroon te aanvaarden, werd met een oom van den Sultan, Panembahan Ratoe, over een nieuw kontrakt onderhandeld, waarbij hij tot Sultan werd verheven, doch in zijn gezag zeer werd beperkt door de aanwezigheid van een politiek agent.

Indragiri, een leenstaat van het Maleische Rijk, werd in 1858 door een nieuw kontrakt aan het Goevernement verbonden, waarin vooral werd bepaald, dat de Sultan voor koncessiën van ondernemingen van landbouw en mijnontginningen aan niet-inboorlingen de toestemming van het Goevernement zou vragen.

Ook Siak was steeds met het Maleische Rijk naauw vereenigd, doch gedroeg zich als een onafhankelijke staat. In 1857 had het Goevernement bijzondere aanleiding zich in de zaken van Siak te mengen. De Sultan leefde namelijk in onmin met zijn broeder, den Jangdipertoewan Moeda of Onderkoning, en kon zich op den duur niet tegenover dezen handhaven. Hij begaf zich dus naar Singapoera om zijn Rijk aan het Engelsche bestuur op te dragen, doch toen dit zulks weigerde nam hij de hulp aan van zekeren Wilson, die na eenige gevechten zeer hooge eischen stelde en dus de rol van Brooke begon te spelen. Nadat de beide partijen de bemiddeling van het Goevernement hadden ingeroepen, begon Wilson zijne eischen gewapenderhand te steunen, zoodat de Sultan vluchtte en zijn Rijk aan regeringloosheid ten prooi liet. Nu werd de resident van Riouw met een oorlogsstoomboot derwaarts gezonden, en toen deze in Junij voor Boekit Batoe verscheen, vonden twee Engelschen en eenige Boeginezen in dienst van Wilson, die zelf afwezig was, goed zich te verwijderen. De Sultan kwam nu terug en daarop volgde de verzoening tusschen de broeders, terwijl tevens een verdrag werd gesloten. Wilson trachtte zich nog wel te Klapa Pati op Bangkalis te hand-

hoven, doch verliet die plaats op de eerste aanmaning, waarna den 31 December een nieuwe overeenkomst werd gesloten en de Sultan de soevereiniteit van Nederland erkende.

De verzoening der Vorsten duurde evenwel niet lang; op nieuw braken geschillen uit, en pogingen om ze uit den weg te ruimen mislukten, zoodat men den Onderkoning, die eene beslist vijandige houding aannam, eindelijk van zijne waardigheid vervallen verklaarde.

Eene zending van inlandsche hoofden naar Kampar had eerst in 1861 eenige toenadering ten gevolge.

De zoogenaamde residentie Riouw bestaat slechts voor een zeer klein gedeelte uit goevernementsgrondgebied op het eiland Bentan, dat bijna alleen door Chinezen bewoond wordt, die er de gambir- en peperkultuur drijven. De haven van Riouw is vrijhaven, doch kan als zoodanig natuurlijk op verre na niet met het nabijgelegen Singapoera wedijveren. Op Riouw woont ook de Onderkoning (Radja Moeda) van het Maleische Rijk, uit het bekende Boeginesche geslacht, terwijl de Sultan zelf te Daï, op Lingga, resideert. Voortdurend heerschte er spanning tusschen deze beide hoofden van het Rijk. Zoo had Sultan Mahmoed Modafar Sjah in 1844 geweigerd een nieuwen Onderkoning te benoemen, waartoe hij op grond van de gesloten traktaten door den resident moest worden genoodzaakt. Deze Vorst scheen ook niet te kunnen vergeten dat zijn voorouders op het schiereiland van Malakka hadden geheerscht en bemoeide zich voortdurend met de zaken der vorsten aldaar, zoodat in 1854 de Engelsche Goeverneur aan den Goeverneur-Generaal verzocht hem dit te verbieden. Na twee jaren zich rustig te hebben gehouden, vertrok hij in 1856 wegens familiezaken wederom naar Singapoera en wilde zelfs naar Trengganoe gaan, waar het Engelsch bestuur vijandelijkheden moest voorkomen. Thans werd den Sultan namens de Nederlandsch-Indische Regering aangezegd, zich niet zonder hare voorkennis buiten zijn gebied te begeven. Dat hij zich hieraan niet wilde onderwerpen, bleek reeds in het volgende jaar, toen hij bij den dood van den Onderkoning Radja Ali (28 Julij 1857), op nieuw deze waardigheid onvervuld wilde laten, en, dewijl de resident van Riouw hierin niet wilde berusten, in Augustus zijn Rijk verliet en naar Singapoera ging. Den 23 September werd hij daarop van den troon vervallen verklaard en zijn oom in Oktober

tot Sultan verheven en tevens een nieuwe Onderkoning benoemd. Den 1 December werd nu met deze beiden een nieuw traktaat gesloten.

Inmiddels trachtte de afgezette Sultan zijn invloed te behouden en vond daarin steun bij den Panglima Besar van Reteh, ten noorden van Djambi, die het hoofd was van een aantal Soloksche zeeroovers, welke zich daar hadden genesteld en er nog voortdurend hun bedrijf uitoefenden. Deze wapende zich, daarin door den ex-Sultan bijgestaan, met blijkbaar vijandelijke oogmerken, zoodat men moest besluiten geweld tegen hem te gebruiken. Den 13 Oktober 1858 werd daarop de rivier van Reteh door kruisbooten en het stoomschip Soembing onder bevel van Kap. t/z. Kroef afgesloten. Hoewel de Panglima zijn geheele macht niet kon bijeenbrengen, was zijne hoofdsterkte toch zoo moeijelijk te naderen, dat men nog op een ander schip meende te moeten wachten, eer men tot den aanval overging. Deze had nu den 7 November plaats, en na een hardnekkigen tegenstand sloeg de vijand op de vlucht, terwijl de Panglima zelf was gesneuveld. Zijne sterkte werd geslecht en de flottille kon den 13 de terugreis aannemen. Hiermede was wel alle verzet geëindigd, doch de pogingen om het Rijk van Lingga in beteren toestand te brengen werden niet gesteund door den Sultan en zijne grooten, tusschen wie voortdurend oneenigheid bleef bestaan, zoodat alleen voor Bentan eenigzins kon worden gezorgd.

Het belang van het eiland Banka voor Nederland berust geheel op de produktie van tin, die gedurende het tijdperk van 1851 tot 1861 zeer belangrijk was en slechts met een enkele uitzondering van 80000 tot 100000 pikols bedroeg.

Het eiland Blitoeng, bij Banka, werd mede ontgonnen ten gevolge van de koncessie in 1851 verleend, welke in 1860 overging aan de »Biliton-Maatschappij". Dit had ook ten gevolge dat de meest op zee zwervende bevolking, Orang Sekah geheeten, werd overgehaald zich vaste woonplaatsen te kiezen, waarna zij door vischvangst en houtslepen zich het onderhoud verschaft.

Van groot belang waren de gebeurtenissen op de Westkust van Borneo, dewijl daar voor goed een einde werd gemaakt aan de woelingen der Chinezen. In strijd met de in 1851 gesloten overeenkomst, bleef de macht der Kongsi Taikong steeds groot en verdrong zij bij voortduring de overige. De Regering be-

sloot daarom in 1853 een kommissaris derwaarts te zenden, waartoe Mr. A. Prins werd benoemd, die van oordeel was, dat een centraal punt in het door de Chinezen bewoond gebied moest worden bezet om voldoend toezicht over hen uit te oefenen. Hij koos daartoe Sepang en begaf zich den 29 Maart 1853 derwaarts met den Majoor Andresen, militairen bevelhebber op de Westkust, en twee kompagniën troepen voor de bezetting. Na aldaar de zaken met de drie Kongsi's geregeld te hebben, nam hij den 18 April den terugtocht aan, wederom vergezeld van genoemden Majoor, eenige ambtenaren en een viertal militairen. Reeds was het een ongunstig teeken, dat de inwoners gedurende zijn verblijf te Sepang deze plaats hadden verlaten. Te Kedondong werden zij door de Chinezen overvallen, en alleen door de toevallige nabijheid van een detachement dat zich in die streken bevond, werden zij gered. Er werd nu teruggetrokken op Sepang, dat reeds door de Chinezen was ingesloten. Hier kwam den 27 de kapitein van Houten, die te Seminis het verraad der Chinezen had vernomen, zich bij hen voegen; wel verjoeg hij de Chinezen, doch wegens gebrek aan levensmiddelen en ammunitie werd Sepang verlaten. Seminis werd nu door kapitein van Houten bezet, doch deze werd er door den vijand herhaaldelijk aangevallen, totdat de Majoor Kroesen er eindelijk in slaagde de Chinezen op onderscheiden plaatsen uit hunne versterkingen te verdrijven (16—24 Junij), zonder dat daardoor hunne onderwerping werd verkregen.

Men ging voort menig gevecht te leveren, waaraan ook door de marine een werkzaam deel werd genomen. Vermelding verdient dat de kommandant van de Celebes, Geerling, met zijn stoomschip door de versperring van balken in de rivier Slakau heen brak, waardoor de sterkte Boentimai spoedig werd veroverd.

Na de inlichtingen van den kommissaris Prins te hebben ontvangen, besloot de Regering tegen de Chinezen door te tasten: 2204 man geregelde troepen werden onder den Luitenant-Kolonel Andresen vereenigd, en tevens de havens en riviermonden in staat van blokkade verklaard.

Den 13 Mei 1854 werd te Bentoenai geland en opgerukt tegen Singkawang, dat na velerlei vermoeijenissen den 17 werd bereikt en door de Chinezen onmiddellijk werd verlaten. Hoewel zij van plan schenen zich elders hardnekkig te verdedigen, kwamen zij tot andere gedachten, nadat Lohabang door den Majoor de Brabant en Koelor door kapitein Nauta waren bemachtigd. Reeds den

28 Mei verzocht eene deputatie om vergiffenis. Men zeide echter deze aan, dat Montrado moest worden bezet en dat aldaar, als teeken van onderwerping, de Chinezen dier plaats knielend de troepen moesten afwachten. De intocht had op deze wijze den 2 Junij plaats, en hoewel nu een voornaam doel van de expeditie was bereikt, waren daarmede de Chinezen niet geheel overwonnen. Immers hunne hoofden hielden zich in den omtrek op en verontrustten de bezetting gedurig, terwijl het in Montrado zelf ook niet geheel veilig was. Gedurende de maand Julij werden daarom herhaaldelijk tochten in den omtrek gedaan en eenige Chinesche versterkingen genomen; doch men kon niet beletten, dat de vijand stelselmatig de plaats insloot door aan alle zijden bentings op te werpen en voorposten uit te zetten, zoodat de toestand van het garnizoen, dat veel door ziekte en vermoeijenis leed, verre van gunstig was. In de stad heerschte bovendien verraad, daar meermalen proklamatiën op de pasar werden gevonden, en deze zelfs den 26 Julij in brand werd gestoken. Hoewel men de Chinezen in de nabijheid der stad versloeg, kon men niet beletten, dat zij de geregelde aankomst der transporten van vivres en ammunitie belemmerden, zoodat weldra gebrek begon te heerschen. Gelukkig veranderde deze toestand spoedig ten goede en bleek alras, dat de omtrek door hen was verlaten. Toen daarop de Brabant een tocht naar Larah deed en deze plaats beter in staat van verdediging had gesteld, scheen voor goed een einde aan den strijd te zijn gekomen: de Chinezen werkten aan de wegen en lieten zonder tegenstand toe, dat de monden der rivieren werden bezet om tegen den smokkelhandel te waken, en dat de zoutaanmaak werd verboden ten behoeve van het zoutmonopolie. Ook werd nu overgegaan tot eene organisatie van het bestuur: Montrado werd eene afdeeling met een assistent-resident, welke betrekking voorloopig aan een officier was opgedragen, en daar Montrado aan den Sultan van Sambas behoorde, zou een gekommitteerde van dien Vorst den assistent-resident ter zijde staan. Aan het algemeen hoofd der Chinezen zou voorts de titel van Kapthay worden gegeven, en onder dezen stond een tweede hoofd onder den titel van Kapitan, tevens distriktshoofd, en verder dorpshoofden, laothan geheeten.

In het begin van 1855 deden zich weêr ongunstige teekenen voor, die aantoonden, dat eene onzichtbare macht op de bevolking werkte, welke na eenigen tijd bleek te bestaan uit een

geheim genootschap met den naam Sam-tjam-foei (drievingeren-verbond). Een aanslag op den Kapthay te Singkawang en de moord op een aan het Goevernement getrouwen spion vermeerderden den angst en schrik, die onder de bevolking door dreigende brieven tegen getrouwe hoofden en andere middelen levendig werden gehouden. Niettegenstaande alle pogingen van den waarnemenden assistent-resident, kapitein Verspijck, duurde het geruimen tijd eer hij zich nadere inlichtingen aangaande het verbond kon verschaffen. Hoewel hij een paar Chinezen, die verdacht werden leden daarvan te zijn, in handen kreeg, gaven hunne mededeelingen nog weinig licht, totdat een zekere Eng-fang iemand wist te vinden, die overgehaald werd de schuilplaats van het bestuur van het verbond aan te wijzen. Verspijck besloot onmiddellijk zelf die plaats te gaan opzoeken, en slaagde er ook in, na groote moeijelijkheden van het terrein te hebben overwonnen, die schuilplaats te bereiken en te overvallen. De hoofden hadden nog juist den tijd zich uit de voeten te maken, doch de statuten, namen van leden, wapens enz. werden bemachtigd. Hiermede was de kracht van het verbond verbroken, daar de Regering nu iedereen, welke haar vijandig was, kende. Alle tegenstand hield dan nu ook op; en door voortdurend patrouilleren werd in den omtrek de rust verzekerd, zoodat aan het einde van 1855 een belangrijke stap voorwaarts was gedaan.

In het begin van 1856 bleek eene ongunstige verhouding tusschen de mijnwerkers en den pachter der mijnen te Larah, die het Goevernement getrouw was, te bestaan. De eersten werden opgeruid door zekeren Lioe-Tsong, die eerst gevangen genomen, daarop losgelaten en later, na nieuwe opruijingen in Mandor, de wijk had genomen, naar Serawak, doch steeds betrekkingen in Larah onderhield. De luitenant Mekern, die als hoofd der bezetting tevens met het civiel gezag was bekleed, werd wel gewaarschuwd, doch schijnt niet genoegzaam acht daarop te hebben geslagen, en liet zich door de muitelingen in den nacht van 11 op 12 Julij overvallen. Hij zelf verloor daarbij het leven, doch de bezetting slaagde er in zich staande te houden en de Chinezen buiten de omheining te dringen. Zoo bleef de post behouden, en toen versterking kwam, werden de Chinezen spoedig uiteengejaagd, terwijl men een aantal schuldigen naar verdienste kon straffen. Gelukkig was dit de laatste poging der oproerigen en behoorde Montrado voortaan tot de rustige en veilige bezittingen van het Goevernement.

Behalve de regeling der zaken van de Chinezen, was aan den kommissaris Prins mede opgedragen betrekkingen aan te knoopen met de staatjes langs de Kapoeas. Men vreesde er den invloed van Brooke uit Serawak, terwijl bovendien de opiumpacht en het zoutmonopolie zeer werden benadeeld door de konkurrentie der kooplieden van genoemde plaats. Men trachtte door de vestiging van zoutpakhuizen langs de Kapoeas hierin te voorzien, terwijl mede met een aantal Staten door Prins overeenkomsten werden gesloten (1855), waarbij zij de Nederlandsche soevereiniteit erkenden, vrije vaart en handel langs de rivier werden verzekerd en de heffingen van de Dajaks beperkt. Eenige stammen van de laatsten werden ook als Nederlandsche onderdanen aangenomen, op voorwaarde dat zij zich van koppesnellen zouden onthouden en hunne geschillen door het Goevernement zouden laten beslissen. Het was uit den aard der zaak evenwel zeer moeijelijk hen aan deze bepalingen te houden. Wel werd in 1856 Sintang gemaakt tot een assistent-residentie uit de verschillende staatjes langs de Kapoeas, doch de handhaving der gesloten traktaten verwekte bij een aantal prinsen ontevredenheid, zoodat zelfs het fort te Sintang door twee Pangerans van Sintang, Koening en Moeda geheeten, den 12 November werd aangevallen. De Panembahan van Sintang vluchtte uit zijn Rijk, doch kwam later terug, maar genoemde prinsen en anderen bleven van de hoofdplaats afwezig en hielden zich eerst in Serawak, doch toen Brooke weigerde hen te ontvangen, in de landen van den Melahoeï op. Hier bleef vooral Pangeran Moeda in verzet, en hoewel in 1859 eene expeditie tegen hem werd uitgezonden onder Luitenant-Kolonel Nauta, kon men er door onbekendheid met de wegen en onwil of onkunde der gidsen niet in slagen hem in handen te krijgen.

Merkwaardig is het, dat, terwijl nog slechts één Europeaan, Schwaner, de reis uit de Zuid- en Ooster- naar de Westerafdeeling had gedaan, tusschen de inlanders van beide gewesten naauwe betrekkingen bleken te bestaan, daar de in Sintang gevestigde ambtenaren in het begin van 1859 onderricht werden van plannen tot opstand in het Rijk van Bandjermasin.

In laatstgenoemd Rijk had men sedert eenige jaren moeijelijkheden gehad met de regeling der troonsopvolging, dewijl zich verschillende pretendenten naar de kroon opdeden, die nog altijd werd gedragen door den Sultan Adam. In 1852 was tot troons-

opvolger aangewezen Pangerau Tamdjid'oellah, die evenwel niet gezien was bij de grooten en het volk, en om zijne geboorte uit eene Chinesche moeder geacht werd minder aanspraak op den troon te hebben dan 's Sultans kleinzoon Hidajat'oellah. Een derde pretendent, Praboe Anom, werd vooral door zijne moeder, 's Sultans geliefde gemalin Ratoe Kamalasari, beschermd. Zijne woelingen hadden ten gevolge, dat hij in 1856 van het hof te Martapoera werd verwijderd, en bij dezelfde gelegenheid Hidajat'oellah tot Rijksbestierder werd benoemd, welke betrekking deze nog bekleedde toen in 1857 Sultan Adam overleed en opgevolgd werd door Tamdjid'oellah. Deze Vorst had evenwel zeer weinig invloed en hield zich doorgaans te Bandjermasin, waar de resident woonde, op, terwijl Hidajat'oellah te Martapoera het Rijk bleef besturen. In 1858 werd Praboe Anom op verzoek van den Sultan naar Java verwijderd en te Bandong geïnterneerd. Hiermede waren evenwel niet alle bezwaren overwonnen, daar Hidajat'oellah zich steeds te Martapoera bleef ophouden en duidelijke bewijzen van ontevredenheid gaf, terwijl hij vooral met den resident gedurig moeijelijkheden had.

Zoo stonden de zaken, toen bovenbedoeld bericht van Sintang te Batavia werd vernomen en diensvolgens onmiddellijk het stoomschip Ardjoeno naar Bandjermasin werd gezonden, waar men evenwel van niets wist en alles rustig scheen. Doch nog geen veertien dagen later kwamen berigten van ontevredenheid uit verschillende streken, zoodat de resident versterking van troepen van Java verzocht. Onmiddellijk werd die gezonden onder bevel van den Luitenant-Kolonel Andresen, welke tevens als Kommissaris optrad; immers de berichten, die de Regering sedert ontving, getuigden van zoodanige verwarring, dat besloten was den resident tot verantwoording te roepen.

Reeds in het laatst van Maart 1859 had zich een aanhang verzameld om een inlander, die zich den naam gaf van Sultan Koening en waarbij zich Antasari, een kleinzoon van den in het laatst der vorige eeuw verdreven vorst, als voornaamste medestander voegde. De weifelende houding van den Rijksbestierder Hidajat'oellah deed vermoeden, dat hij den opstand begunstigde, die weldra bleek zich over het geheele gebied te hebben verspreid, daar bijna te gelijkertijd op verschillende plaatsen de Europeanen werden overvallen en gedood. Dit lot trof de beambten bij de mijnen te Goenoeng Djabok en Kalangan, vier der zendelingen in

Poeloe Petak en den posthouder te Tabenioe. Gelukkig bevond zich bij de mijn te Pengaron een militaire post onder bevel van den luitenant Beekman, die er door beleid en volharding in slaagde zich staande te houden totdat ontzet kwam opdagen, en daardoor aan het personeel van die mijn het leven redde.

De algemeenheid van den opstand, welke ook dááruit bleek, dat een aanval op den kraton te Martapoera door Demang Lehman moest worden afgeslagen, maakte het gevaar groot voor den Sultan en het Nederlandsch gezag. Slechts met moeite werd de gemeenschap tusschen Bandjermasin, Martapoera en andere voorname posten onderhouden, en veel werd van de troepen voor het doen van patrouilles en het bezetten van posten gevorderd. Weldra bleek dan ook dat Hidajat tot de zijde van den opstand neigde, en zoodra hij bemerkte dat men hem verdacht, nam hij de vlucht (19 Junij), terzelfder tijd dat de Rijksgrooten er op aandrongen hem tot Sultan te verheffen in plaats van Tamdjid'oellah. Hieraan kon nu niet meer worden gedacht, maar ook de laatstgenoemde kon niet aan de regering blijven; hij deed dus afstand daarvan en vertrok naar Batavia.

Nu meende men een voorname oorzaak van den opstand te hebben weggenomen, indien men er slechts in slagen kon Hidajat onzijdig te houden. Deze ontweek echter iedere ontmoeting met den resident en verijdelde daardoor iedere poging tot verzoening. Dewijl nu ook de aanhangers van Tamdjid'oellah de partij van den opstand kozen, had men zoo goed als het geheele volk te bestrijden. Inmiddels geraakte Sultan Koening op den achtergrond en begonnen de hoofden der opstandelingen Antasari, Demang Lehman en andere meer en meer in naam van Hidajat als Sultan te handelen.

In Oktober werd Andresen als kommissaris vervangen door Nieuwenhuizen en door G. M. Verspijck als militaire kommandant en waarnemend resident. Het scheen, dat na dien tijd de kracht van den opstand verslapte, en men hoopte dan ook dien voor een groot deel te hebben overwonnen, toen hij eensklaps nieuw leven ontving door het verraad van Toemenggoeng Soerapati, hoofd van de Boven-Doesoen, die den 27 December 1859 de niets kwaads vermoedende bemanning van het stoomschip Onrust eensklaps met zijne Dajaks overviel en met eene enkele uitzondering tot den laatsten man om het leven bracht. Dit was als het ware een antwoord op het besluit van de Regering van

17 December te voren, waarbij bepaald werd, dat Bandjermasin niet meer aan een inlandsch vorst in leen zou worden afgestaan.

Gedurende het jaar 1860 mogt men er ongelukkigerwijs evenmin in slagen een einde aan den tegenstand der inlanders tegen het Nederlandsch gezag te maken. Vooral de publikatie van 11 Junij, waarbij Bandjermasin als op zich zelf staand Rijk werd opgeheven en bij het Nederlandsch grondgebied ingelijfd, gaf den opstand nieuwe kracht, dewijl hij nu als een heilige krijg door priesters en hoofden werd gevoerd. Vermoeijenissen en dien ten gevolge ziekten dunden de gelederen der dappere Nederlandsche troepen, die bij menige gelegenheid den vijand versloegen, doch ook herhaaldelijk moesten terugtrekken, hetzij omdat de vijand zich niet vertoonde, hetzij omdat zijne versterkingen te hardnekkig werden verdedigd, zooals op de Goenoeng Madang, die vijfmaal te vergeefs werd aangetast. De opstand was over een zeer uitgestrekt terrein verbreid, dat slechts onnaauwkeurig bekend en bovendien bedekt was met groot moerassige wouden en doorsneden werd door een aantal stroomen, die slechts voor een klein deel bevaarbaar waren en de bewegingen van geregelde troepen welke buitendien bijna altijd aan den vijand bekend waren, daar het verraad aan alle kanten schuilde, schier onmogelijk maakten. Wel trachtte men door het vestigen van posten in onderworpen streken den opstand te beperken, doch slechts ten deele kon men hierin slagen, dewijl de herhaalde bewegingen de bezettingen verzwakten en de gemeenschap dikwijls werd afgebroken. De groote uitbreiding werkte evenwel in zoover nadeelig voor den vijand, dat eenheid van handelen daardoor ontbrak, en de hoofden geheel zelfstandig te werk gingen zonder zich veel aan Hidajat'oellah te storen, dien zij slechts in naam als hun Sultan en opperste erkenden. Men kon er echter niet in slagen hem, evenmin als die hoofden, in handen te krijgen, hoe hardnekkig men ze ook dikwijls vervolgde. Doch in 1861 was eenige verandering ten goede merkbaar, dewijl de opstand alleen in de meer afgelegen streken heerschte. De tochten derwaarts waren niet altijd gelukkig. Vooral een naar de Montallat ondernomen, leed door de moeijelijkheden van den weg zooveel tegenspoed, dat de troepen bijna alleen door een wonder aan geheelen ondergang ontkwamen (Mei tot Junij). Desniettemin had men het in Oktober zoover gebracht, dat eenige hoofden, waaronder Demang Lehman, zich onderwierpen. De laatste bood daarop aan, ook Pangeran Hidajat tot overgave over te halen. Nadat

hem de voorwaarden daartoe waren bekend gemaakt, wist hij nu Hidajat te bewegen op de hoofdplaats Martapoera te komen (Januarij 1862), maar dewijl eene der voorwaarden van onderwerping zijne verwijdering naar Java was, schijnt de zwakke en weifelmoedige Hidajat daartoe ten slotte niet te hebben kunnen besluiten, want op het oogenblik dat hij zich zou inschepen, ontvluchtten zoowel hij als Demang Lehman, daarin geholpen door de bevolking. Hardnekkig werd nu Hidajat vervolgd en eindelijk toch gedwongen zich over te geven, waarop hij naar Java werd gezonden (Februarij—Maart 1862).

Hiermede was de voornaamste kracht van den opstand gebroken, want de verdere pogingen om die nog levendig te houden, kunnen niet anders dan als stuiptrekkingen worden beschouwd. Hoewel ook reeds vroeger de Mohammedaansche dweepzucht in het spel was geweest, trad die vooral in de laatste periode meer op den voorgrond door het opwinden van een aantal geloovigen om zich in den heiligen strijd ten dood te wijden. Deze handeling is bekend geworden onder den naam van beratip beamal (eigenlijk: in geregelde orde voortgaan, met toepassing op den heiligen oorlog). Gedurende den moeijelijksten tijd bleef het bestuur in handen van Verspijck, die met veel beleid en herhaaldelijk betoonde dapperheid den opstand bestreed en den moed bij soldaten en officieren, niettegenstaande vele teleurstellingen, ontberingen en vermoeijenissen, wist levendig te houden. Later werd hij vervangen door Happé, aan wien de eer te beurt viel den opstand, ten gevolge van de onderwerping van een aantal hoofden, zoo goed als ten einde te brengen. De opstand van Bandjermasin was een moeijelijke tijd voor het leger in Indië, en menig dapper soldaat en officier liet er in het gevecht of door ziekte het leven bij. Ook hier handhaafde het echter zijn verkregen roem evenzeer als de marine, die herhaaldelijk tot de expedities moest medewerken, daar de rivieren nog de gemakkelijkste middelen van gemeenschap bleven opleveren.

Terwijl de zoo onverwacht uitgebroken opstand in Bandjermasin nog op het hevigst was, werd het Goevernement mede gewikkeld in een anderen oorlog, die reeds herhaaldelijk in overweging genomen was. Eigenaardig is steeds de positie van het Nederlandsch gezag in het Goevernement van Celebes. De verhouding tot eigen onderdanen, tot leenroerige en tot bondgenootschappe-

lijke Staten, maakt de taak der Nederlandsche ambtenaren aldaar zeer moeijelijk en ondervinden zij dikwijls groote belemmeringen in het handhaven van het gezag. Vooral was dit het geval vóór het jaar 1860, toen Boni nog als het machtigste Rijk van het Bonggaisch verbond grooten invloed op de overige Staten uitoefende en die zelfs menigmaal tegen het Goevernement durfde te doen gelden. Een oude kwestie waren de reeds vermelde aanspraken, die de Vorst van Boni, Ahmed Saleh Aroeng Poegi, meende te hebben op de landen langs de Oostkust van Celebes, en hoewel de Vorst in 1850 zijn onrecht erkende, trok hij in 1851 deze verklaring weêr in. Zoo bleef de verhouding gespannen; de gevangenneming van een Boegineesch hoofd, die verdacht werd van zamenspanning met zeeroovers, verbitterde den Vorst zeer, en hij ontzag zich niet, in strijd met het traktaat, enkele vorsten, leden van het verbond, als zijne onderhoorigen te behandelen. De eene aanmatiging volgde zoo op de andere; zendelingen van den Goeverneur werden beleedigd en de Nederlandsche vlag omgekeerd gebruikt, zoodat het Goevernement alle reden had zijn ontevredenheid te toonen en zijn macht aan Boni te doen gevoelen. In 1856 werd dit dan ook in ernstige overweging genomen, doch de reeds bestaande verwikkelingen elders deden de tuchtiging nog uitstellen, even als in het volgende jaar de dood van Vorst Aroeng Poegi, welke hoop gaf op vredelievende schikkingen. Deze hoop was echter spoedig vervlogen, dewijl 's Vorsten weduwe, die hem onder den naam van Amil Hadi Akil Hadia Basse Kadjoeare opvolgde, geen betere gezindheid aan den dag legde en op dezelfde wijze bleef handelen als wijlen haar gemaal. Op de herhaalde aanmaningen van den Goeverneur werd ontwijkend geantwoord, zoodat eindelijk in 1858 besloten werd tot eene expeditie over te gaan, terwijl de Vice-President van den Raad van Indië, de Perez, als kommissaris vooruitging om de expeditie voor te bereiden en zooveel mogelijk eene zamenspanning der Boeginesche Staten met Boni te voorkomen.

Het werd echter bijna half Februarij 1859, eer de troepen onder bevel van den Generaal-Majoor Steinmetz en de oorlogsschepen onder Staring op de kust van Boni waren aangekomen. De goede tijd voor den oorlog was dus bijna verloopen, daar op de oostkust van Celebes de drooge moesson in de maanden November tot Maart heerscht. Nadat het gezonden ultimatum slechts

door een verzoek om uitstel was beantwoord, werd den 12 Februarij voor Badjoa geland en de vijand met betrekkelijk groot verlies van daar verdreven. In de volgende dagen werden in de richting van de hoofdstad Boni verkenningen gedaan, doch deze plaats niet bereikt, totdat den 19 de opperbevelhebber Steinmetz werd gewond en naar Java moest vertrekken, waardoor het bevel overging aan Waleson, die den 28 voor goed naar Boni oprukte en na een hardnekkig gevecht de Boniërs terugdrong. De hoofdstad werd echter verlaten gevonden, terwijl de Koningin zich te Pasempa bevond. Den volgenden dag keerden de troepen naar Badjoa terug en werd begonnen met het aanleggen van eene redoete aldaar; doch bijna tegelijkertijd begonnen de ziekten, die bij eene expeditie in Indië nooit uitblijven, in zoo hevige mate toe te nemen, dat deze tocht daardoor een der ramspoedigste in de Nederlandsch-Indische krijgsgeschiedenis is geworden. Koortsen en andere ziekten, ook cholera, woedden in de hevigste mate, waarvan gedeeltelijk het reeds zoo ver verloopen saisoen, het werken in den grond, het verblijf aan het lage kustland, als medewerkende oorzaken kunnen worden beschouwd. Den 17 Maart overleed de kommissaris de Perez, en daar het geheele beleid nu in handen van Waleson was, achtte deze het noodig, als de redoete gereed zou zijn, den terugtocht aan te nemen, hoewel het doel van de expeditie zeker niet was bereikt, dewijl de Koningin zich in het binnenland bleef ophouden en elke onderhandeling weigerde. Daarom werd in het begin van April met de inscheping begonnen en werden de troepen voorloopig naar Makassar gezonden, met achterlating van 180 man als bezetting der redoute, waarvan zeer spoedig de helft ziek was.

Terwijl de Regering, wilde zij haar aanzien tegenover de overmoedige Boniërs niet geheel in de waagschaal stellen, tot eenen tweeden veldtocht moest besluiten, werden in Boni onderhandelingen aangeknoopt met een der kiesheeren (keurvorsten), Aroe Palakka, die zich daarop uit Boni verwijderde en zich naar Makassar begaf, vanwaar men hem weldra naar Boeloekoempa zond om op de bevolking te werken. De gezindheid van deze, zelfs in reeds onderworpen streken, was echter zeer ongunstig, zoo als bleek uit den moord van den civielen ambtenaar Burgemeestre in het glarangschap Malidang, en die van andere Europeanen, terwijl bovendien eenige zendelingen van Aroe Palakka te Sindjaï werden

om het leven gebracht. Krachtig handelen was dus zeer noodzakelijk. De tweede expeditie was dan ook sterker dan de eerste en stond onder bevel van den Luitenant-Generaal van Swieten, kommandant van het Nederlandsch-Indisch leger, die tevens als politiek kommissaris optrad, terwijl de kapitein ter zee Westerouen van Meteren aan het hoofd van de zeemacht was geplaatst. Nadat de troepen in het laatst van Oktober Java hadden verlaten, waren zij ongeveer in het midden van November te Boeloekoempa vereenigd, alwaar aan eene kolonne onder bevel van Staring werd opgedragen, over land naar Sindjaï te trekken, terwijl de overige troepen zich over zee derwaarts zouden begeven en de zeemacht inmiddels de versterkingen aldaar zoude beschieten. De over land trekkende kolonne had met zoo veel moeijelijkheden van het terrein te kampen, dat zij te laat kwam om deel aan het gevecht te nemen, dat den 24 November door de overige troepen werd geleverd en de overgave der versterkingen bewerkte. Hierop volgde de onderwerping van Balangnipa en andere plaatsen, waarna de expeditie zich naar Badjoa begaf, alwaar in het fort alles in treurigen toestand verkeerde. Een gedeelte der troepen landde onder bevel van den chef van den staf Majoor Staring en betrok het bivak te Tjiloe, een uur binnenslands. Nadat van Swieten ook was aangekomen, werd den 6 December naar Boni gemarcheerd. In de vlakte werd eene versterkte linie der Boniërs aangetroffen, die na een kort gevecht met gering verlies werd genomen, waarna de vijand de vlucht nam naar Pasempa. Nog 's avonds kwamen de troepen te Palakka aan, waar het kwartier werd betrokken en een geregelde transportdienst tusschen Badjoa en Palakka georganiseerd. Daar de Koningin van Boni de vlucht had genomen naar Sopeng of Loewoe, werd door van Swieten een brief gericht aan de Aroe Pitoe, of zeven kiesheeren, om onderhandelingen te openen en hen tot onderwerping aan te manen. Vervolgens werd den 7 December Pasempa bezocht, dat geheel verlaten werd gevonden, doch een zoo sterke bergvesting bleek te zijn, dat men ze slechts met zeer veel moeite zou hebben kunnen innemen. Inmiddels was Aroe Palakka openlijk als kandidaat voor den troon door den kommissaris erkend, doch van de overige kiesheeren werd eerst iets vernomen, toen van Swieten besloot zijne macht nog meer binnenslands te vertoonen en daartoe de welvarende plaats Pampanoea te bezoeken. Deze tocht werd in drie dagen onder veel bezwaren van het terrein, doch zonder

eenigen wederstand van de zijde der Boniërs, volbracht. Ook eenige stoomschepen hadden zich derwaarts begeven. Te Pampanoea werd een brief van Aroe Petodjo, het hoofd der Bonische troepen, ontvangen, waarbij hij zijne aanstaande onderwerping beloofde; ook van elders werden daaromtrent gunstige berichten ontvangen, doch de ingewikkelde politieke toestand van Boni, waarin Sopeng, Wadjo en zelfs Loewoe betrokken waren, was een groot bezwaar om tot eene schikking te komen, de overgave der rijksornamenten te verkrijgen, en de Aroe Pitoe over te halen hunne toestemming te geven. De assistent-resident Bakkers bewees in deze zaken veel dienst en ging ook in zending naar Wadjo. Toen nu den 20 Januarij de rijksornamenten waren ontvangen, kon tot de keuze van een nieuwen vorst worden overgegaan, hoewel de meeste kiesheeren nog afwezig waren, en vooral de Rijksbestierder zich weinig genegen betoonde tot onderwerping. Den 28 Januarij werd daarop Aroe Palakka tot Vorst geproklameerd. Den 13 Februarij werd een kontrakt door hem onderteekend, waarbij de landschappen Sindjaï en Kadjang, benevens Boeloekoempa, voor zoover het nog aan Boni behoorde, alsmede de eilanden Kalao en Bonerate aan het Goevernement werden afgestaan en Boni verklaard een leenrijk te zijn. Ook met Sopeng was den 4 Februarij een nieuwe overeenkomst gesloten, even als later met Wadjo, dat eerst in 1861 met Loewoe geschiedde. Hierdoor toonde het Goevernement zijne macht ook aan de vorsten en volken van Celebes op eene wijze als in lange jaren, ja sedert de onderwerping van Makassar, niet het geval was geweest, en daardoor werd de invloed van Boni, die tot nu als zoo groot was beschouwd, geheel gebroken. Eene betere verhouding tot andere Staten en vorsten was tevens verkregen en het aanzien van het Nederlandsch gezag zeer verhoogd, zoodat voor langen tijd de vrede was verzekerd en het Goevernement niet meer noodig had met loven en bieden en geven en nemen de rust te bewaren.

Op de uiterste noordelijke punt an Celebes, de Minahassa geheeten, had de aanneming van het Christendom door het grootste deel der bevolking in groote mate de aandacht der beschaafde wereld getrokken, terwijl de koffijteelt het gewest steeds voordeelig voor den Staat en daardoor meer en meer een voorwerp van zorg bij de Regering uitmaakte. De onbeschaafde wilden, die nog in de eerste helft der eeuw het gewest bewoonden, waren door het

onderwijs der zendelingen vrij beschaafde menschen geworden, die bij voortduring in ontwikkeling toenamen en tot de getrouwste onderdanen van het Goevernement behoorden. Men trachtte dan ook door het invoeren van andere kultures, als kakao, notenmuskaat enz., den landbouw der bevolking nog meer te ontwikkelen, doch de uitslag daarvan was niet zeer gunstig; daarentegen brachten het aanleggen van wegen, de verbetering der transportmiddelen en de geregelde betaling der koffij, der bevolking toch zooveel voordeelen aan, dat zij onder de welvarendste van den Archipel kon worden gerekend.

Veel minder gunstig was de toestand in de overige gedeelten van deze residentie, waar 's Goevernements invloed slechts zijdelings kon worden uitgeoefend, uithoofde het bestuur aldaar in handen was van de inlandsche vorsten en grooten, terwijl die bovendien nog krachteloos werd gemaakt door de bijna overal aanwezige Boeginezen. Dit laatste bleek ook het geval te zijn te Parigi in September 1857, waar de hoofden eene beleedigende houding hadden aangenomen, zoodat de resident met een stoomschip en twee kruisbooten zich derwaarts begaf. De kampong werd in brand geschoten, doch de bevolking vluchtte naar het binnenland. Later verontschuldigden zich evenwel de hoofden en gaven aan de Boeginezen de schuld van alles.

De drie overige residentiën der Molukken, Ternate, Amboina en Banda, verschillen zeer van elkander in inwendigen toestand, zoodat ook hunne lotgevallen dikwijls zeer verscheiden zijn. Evenwel deelden vele eilanden van den Molukschen Archipel in 1852 in de rampen van aard- en zeebevingen, waarop in de volgende jaren zware ziekten volgden, die den toestand der bevolking nog ongunstiger maakten dan vroeger. In 1861 werd Makian door een aardbeving zwaar geteisterd, en in datzelfde jaar stierf een groot gedeelte der bevolking van Batjan, waaronder de Sultan en vele hoofden, aan de pokken. Hoewel de Regering door openstelling der havens van Ternate, Amboina, Banda en van Kajéli op Boeroe (wet van September 1853), den handel trachtte te verlevendigen, gaf dit weinig gunstige gevolgen.

De residentie Ternate, gevormd uit de Rijken Ternate, Tidore en eenige kleinere, staat slechts zijdelings onder Europeschen invloed, zoodat die weinig kan uitwerken. De aan Ternate onderhoorige landschappen op Celebes langs de baai van Tomini wer-

den in 1854 mede tot deze residentie gebracht, doch het gezag van den Sultan werd er slechts zeer weinig erkend. Dien ten gevolge moest in 1856 een tocht worden ondernomen tegen de Tomoriërs, die Toemboekoe voortdurend beoorloogden.

Nederland maakt aanspraak op het eiland Nieuw-Guinea tot den 141° O. v. Greenwich, op grond dat de kust onderhoorig is aan den Sultan van Tidore. In verschillende jaren werden tochten naar dit eiland ondernomen, waaronder vooral vermelding verdient de reis in 1858 gedaan op kosten van het Goevernement, die tot aan de Humboldtsbaai kwam.

In Julij 1856 overleed de regerende Sultan van Tidore; hij werd vervangen door Prins Alting, met wien in 1860 een nieuw kontrakt werd gesloten. Na den dood van den Sultan van Ternate in 1859, werd daar evenwel eene andere regeling noodzakelijk geacht en daarom het bestuur tijdelijk opgedragen aan den Rijksraad, totdat eerst in 1861 een nieuwe Sultan optrad, die zich tot een bijna gelijkluidend traktaat als dat met den Sultan van Tidore, verbond.

Op Amboina en eenige andere eilanden bestond nog altijd de verplichte kruidnagelenteelt, dat heilige der heiligen van de Kompagnie. Zij werd evenwel voor de Regering een hoe langer hoe grooter bezwaar, vooral ten gevolge der dalende verkoopprijzen, die belangrijke verliezen op dit produkt ten gevolge hadden. Dit, gevoegd bij de overtuiging dat de verdiensten der bevolking desniettemin gering waren en om de zooeven vermelde reden niet meer konden worden verhoogd, zou zeker reeds eerder tot de opheffing hebben doen besluiten, indien de vrees er niet van had weêrhouden, dat de bevolking, waarvan de toestand reeds als zeer ongunstig werd beschreven, de teelt geheel zou verwaarloozen en in het geheel niets doen zou om zich haar onderhoud te verschaffen. Hierdoor zou niet alleen de produktie geheel te niet gaan, maar ook de toestand der bevolking nog verergeren, en dit meende men toen niet te mogen wagen. Men handhaafde evenwel in de laatste jaren slechts de teelt zonder die uit te breiden, in afwachting dat een bepaald besluit zou worden genomen.

Op het groote eiland Ceram had men zeer te kampen met het Kakihan-verbond, eene geheime vereeniging, die zich ten doel stelde den Europeschen invloed onder verschillende vormen, maar bepaaldelijk het Christendom, tegen te gaan, en daardoor had deze vereeniging zoowel een staatkundig als godsdienstig karak-

ter. Het lijdelijk verzet begon alras tot gewelddadigheden over te slaan, welke zich het eerst openbaarden in oneenigheden tusschen de Alfoersche negorijen aan de Elpapoetih-baai in 1856. Deze namen in het laatst van 1857 een zoo ernstig karakter aan, dat in Februarij 1858 eenige troepen derwaarts vertrokken onder den Majoor de Brabant, vergezeld van den Goeverneur der Molukken Jhr. Goldman en den ambtenaar de Veer, die de versterkingen der Alfoeren bemachtigden en daarna terugkeerden. Dit bleek alras slechts half werk te zijn geweest. De woelingen van het Kakihan-verbond duurden voort; de Christendorpen aan de kust, vooral de schoolmeesters aldaar, waren een doorn in het oog; ook het aanleggen van kakaotuinen, dat door de ambtenaren werd bevorderd, werd zooveel mogelijk tegengegaan, en de Alfoeren stoorden zich hoe langer hoe minder aan het verbod om koppen te snellen. In September 1860 brak het oproer uit. De schoolmeester van Waisamoe Elisa Manoehoeta werd het slachtoffer van de Alfoeren en de kakaotuinen werden allerwege verwoest. De Luitenant-Kolonel de Brabant, die zich inmiddels met troepen derwaarts begaf, vond een aantal kustplaatsen door de bewoners verlaten. Door een gevangen genomen Alfoer ingelicht, besloot de Brabant de negoriën Honitetto en Urau, die als de hoofdzetels van het verzet werden beschouwd, aan te tasten. Beide werden den 18 en 20 Oktober met gering verlies genomen en verwoest. De vijand was nu nergens meer te zien, doch op de Noordkust was in de landstreek Sapalewah de kampong Boeria reeds lang in feitelijk verzet. Om hieraan een einde te maken, werd dwars door het eiland de tocht daarheen ondernomen. In twee dagen werd die plaats na zware vermoeijenissen bereikt, en de Alfoeren werden spoedig verdreven. Hiermede was aan allen wederstand een einde gemaakt, zoodat de expeditie als geëindigd kon worden beschouwd en de verdere bevrediging aan het civiel gezag kon worden overgelaten.

Men had op Banda ook altijd moeijelijkheden met de perkeniers wegens hunne eigenaardige verhouding tot het Goevernement, wiens schuldenaars zij altijd bleven, dewijl de betaling voor de notenmuskaat en foelie nooit ruim genoeg was om de schulden af te lossen. Toch waren zij altijd geneigd den steun van het Goevernement te zoeken, dat ook hier met lage prijzen der produkten te kampen had. Wel werd getracht door geregelder

toezicht en eenigzins hoogere prijzen de kultuur van notenmuskaat voordeeliger te maken, waarin evenwel slechts gedeeltelijk kon worden geslaagd, dewijl de afschaffing der slavernij met 1860 ook die der perkhoorigen ten gevolge had, zoodat op deze lieden na dien tijd weinig meer als arbeiders in de perken viel te rekenen. Het verkrijgen van andere werklieden bleef zeer moeijelijk en kon vooral weinig geregeld zijn. Zoo bleef de toestand stationair, totdat eene nieuwe regeling daaraan een einde maakte.

Hoewel een der oudste bezittingen van Nederland, behoort Timor zeker niet tot de belangrijkste en best geregelde. Ook hier kan de ambtenaar slechts weinig gezag uitoefenen, daar de bevolking geheel onder het onmiddellijk bestuur harer hoofden staat. Bovendien waren op de omliggende eilanden en op Timor zelf een aantal posten aan Portugal onderhoorig, waarvan de uitgebreidheid en grenzen, evenzeer als die der Nederlandsche bezittingen, zeer onzeker waren. Het werd daarom noodig geacht tot eene betere regeling te komen en daartoe met genoemd Rijk een ontwerp-traktaat gesloten (6 Augustus 1851), dat evenwel niet geratificeerd werd, vooral tengevolge van den tegenstand der Nederlandsche wetgevende macht. Het duurde nu tot 1859, eer een nieuw verdrag met Portugal tot stand kwam (20 April), waarbij werd bepaald, dat alle Portugeesche posten op de eilanden Flores, Adonare, Solor en andere aan Nederland zouden komen, met uitzondering alleen van Poeloe Kambing ten noorden van Deli op Timor. Op dit laatste eiland werden tevens de grenzen bepaald: Portugal behield alleen Oikoesi als eene enclave tusschen de Nederlandsche bezittingen. Nederland zou bovendien *f* 200000 betalen.

Hoewel de vele veeten tusschen de inlandsche hoofden doorgaans mogten eindigen zonder de gewapende tusschenkomst der Regering, was deze toch in 1857 genoodzaakt eene expeditie te zenden tegen twee hoofden op Timor, den Fettor van Takaïp en den Radja van Lidak, die tegen haar eene vijandelijke houding aannamen en strooptochten deden. De troepen stonden onder bevel van Luitenant-Kolonel Krol. De Fettor, Bakakooi geheeten, werd na herhaalde gevechten uit zijne versterking de Batoe Soeni-leo verdreven (25 Augustus) waarna tegen Lidak werd opgetrokken; ook van hier werd de vijand verjaagd, doch zonder dat hem belang-

rijke schade werd toegebracht. Evenwel kon hiermede de expeditie als geëindigd worden beschouwd.

Toen in 1849 Djembrana op Bali aan het Nederlandsch Goevernement werd afgestaan, was het bestuur er opgedragen geworden aan een inlandsch Vorst, Goesti Poetoe Ngoera, terwijl de assistent-resident van Banjoewangi als gekommitteerde voor de zaken van Bali en Lombok met het toezicht werd belast. Deze Vorst werd echter in 1856 door de bevolking verdreven, waarna aldaar een regent werd aangesteld en in 1857 tevens een Nederlandsch ambtenaar geplaatst. Goesti Poetoe Ngoera trachtte nu herhaaldelijk zich van het bestuur meester te maken, doch werd in 1858 gevangen genomen en naar Krawang verbannen.

In Boelèlèng bleek ook bij deze gelegenheid een ongunstige gezindheid tegen het Nederlandsch gezag te bestaan, waarbij vooral zekere Njoman Gempol zich op den voorgrond stelde. Dit ging zoover, dat in het laatst van 1858 eene expeditie onder den Kapitein-luitenant ter zee van Hasselt derwaarts werd gezonden, waarbij Bandjar Djawa werd veroverd, terwijl Njoman Gempol na eenigen tijd genoodzaakt was zich over te geven.

In 1861 werd het bestuur nader geregeld door de aanstelling van een assistent-resident te Djembrana, terwijl ook Boelèlèng weêr aan het Goevernement werd afgestaan.

Het is eene ontegenzeggelijke waarheid, dat sedert de grondwetsherziening van 1848 ook in Indië zeer belangrijke veranderingen zijn tot stand gekomen, die voor een groot gedeelte uitvloeisels waren van de meerdere inmenging der wetgevende macht in het bestuur over deze bezittingen en waarbij zich de koloniale oppositie, die zich om den Heer van Hoëvell vormde, meer en meer deed gelden, terwijl de ministers, die in de verschillende kabinetten zitting namen, zich als voorstanders van de tot nu toe gevolgde politiek deden kennen. Zoo b. v. vooral de Minister G. L. Baud, bij gelegenheid van eene mededeeling aan de Tweede Kamer, strekkende ter bestrijding van een voorstel van den Heer Sloet tot Oldhuis om tot den verkoop van landen op Java over te gaan.

Hetzelfde was het geval met C. F. Pahud, die in het eerste

kabinet Thorbecke als Minister van koloniën zitting had genomen (1 November 1849). Terwijl in de Tweede Kamer herhaaldelijk werd aangedrongen op uitvoering der bepalingen van de Grondwet, duurde het tot September 1851, eer het wetsontwerp tot regeling van het muntwezen werd ingezonden, waarna dat tot vaststelling van het Reglement op het beleid der regering in Oktober volgde. Het eerste ontwerp, hoewel door J. C. Baud verdedigd, werd in de zitting van 9 Julij 1852 verworpen. Toen in November 1853 een nieuw ontwerp was ingediend, werd dit in dezelfde zitting aangenomen en 1 Mei 1854 tot wet verheven. Het Nederlandsch muntwezen werd nu bijna in zijn geheel ook voor Nederlandsch Indië ingevoerd en de duiten zouden voor goed buiten omloop worden gebracht.

Eerst in Maart 1853 werd een voorloopig verslag uitgebracht omtrent het Regeringsreglement, waarna in de volgende zitting een gewijzigd ontwerp werd ingezonden, totdat eindelijk in Julij en Augustus 1854 de beraadslagingen daarover plaats hadden en het ten slotte den 2 September als wet werd afgekondigd, terwijl werd bepaald dat het met 1 Mei 1855 zou worden ingevoerd.

Deze wet, grootendeels het werk van den oud-Minister J. C. Baud, voldeed in vele opzichten niet aan de koloniale oppositie, die zich bij deze gelegenheid krachtig deed gelden, maar bevatte toch vele bepalingen, die belangrijke hervormingen in Indië ten gevolge moesten hebben, zooals die omtrent de kultures (art. 56), de regeling der heerediensten (art. 57), die omtrent de drukpers (art. 110), en de afschaffing der slavernij met 1°. Januarij 1860 (nader geregeld bij eene wet van 7 Mei 1859). Bovendien werd tot op zekere hoogte de Goeverneur-Generaal verpligt in overeenstemming met den Raad van Indië te handelen, zoodat dit lichaam voortaan niet slechts adviserend was, zooals volgens het Regeringsreglement van 1836. — Ook het onderwijs werd aan de bijzondere zorg der Regering opgedragen, zoowel dat voor Europeanen als voor inlanders. Ten behoeve van het laatste was reeds in 1852 een kweekschool voor onderwijzers te Soerakarta opgericht, waarbij in 1855 nog een te Fort de Kock op Sumatra werd gevoegd. Voorts werd in 1859 besloten tot de oprichting van het Gymnasium Willem III te Batavia, als instelling van middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs, nadat de hiertoe aangewende pogingen van partikulieren waren mislukt.

De overeenkomst met de Handelmaatschappij van 1849 werd in 1853 vervangen door eene andere, van den 15 Februarij, en gewijzigd den 21/22 Julij, waarbij werd bepaald dat de produkten aan de Handelmaatschappij ten verkoop zouden worden gekonsigneerd tot 31 December 1859. Indien de Regering daarna nog produkten ten verkoop naar Nederland zond, zou zij zich tot einde 1874 van de Maatschappij bedienen. De rente van het voorschot ad ƒ10000000 werd verder bepaald op 3½ pCt.

Na de vaststelling van het Regeringsreglement brak alras een nieuwe strijd uit over verschillende punten van bestuur, waartoe in de eerste plaats de bepalingen op de drukpers aanleiding gaven. Deze waren vervat in een reglement, dat bij Kon. Besluit van 8 April 1856 was vastgesteld, en vonden zooveel afkeuring bij de Tweede Kamer, dat den 2 Mei 1857 de noodzakelijkheid eener herziening werd uitgesproken. De Minister Mr. P. Mijer, die den 1 Januarij 1856 was opgetreden in plaats van Pahud, welke tot Goeverneur-Generaal was benoemd en den 22 Mei 1856 het bestuur van Duymaer van Twist overnam, zag zich ook genoodzaakt een wetsontwerp tot nadere regeling van het muntwezen in te dienen, waarbij het maximum werd vastgesteld van het bedrag der uittegeven pasmunt.

Behalve enkele punten van meer ondergeschikten aard, gaf vooral aanleiding tot veel diskussie en strijd, ook buiten de wetgevende macht, de uitvoering van art. 60 al. 2 der Grondwet, waarbij regeling bij de wet van het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen was voorgeschreven. Zoolang hieraan niet was voldaan, werd nog gehandeld volgens de vóór de grondwetsherziening gebruikelijke bepalingen. Bij de bespreking van de wetten tot vaststelling van het batig slot in de Tweede Kamer werden dikwijls zeer uitvoerige debatten gevoerd. Herhaaldelijk werden hieromtrent door de Ministers beloften gedaan, doch eerst Rochussen, die den 18 Maart 1858 Mr. P. Mijer verving, zond een ontwerp in, dat evenwel, blijkens het voorloopig verslag, weinig bijval in de Tweede Kamer, waar de koloniale opposilie langzamerhand zeer was versterkt, verwierf, omdat het geen vaststelling der begrooting bij de wet voorschreef. Rochussen, die meer en meer tot de konservatieve partij overhelde, meende aan dezen eisch niet te kunnen voldoen en diende geen nieuw ontwerp in, doch kwam nu in ernstigen strijd met de Kamer, vooral ook, omdat hij, niettegenstaande de daaromtrent uitgesproken motie, nieuwe bepalingen omtrent

de suikerkultuur bij koninklijk besluit en niet bij de wet had in het leven geroepen (1860). Dit werd afgekeurd bij eene konklusie der kommissie, in wier handen de zaak was gesteld, en welke met groote meerderheid werd aangenomen. Ten slotte werd de begrooting van koloniën in December 1860 verworpen, zoodat Rochussen aftrad en werd opgevolgd, eerst door Jhr. Cornets de Groot van Kraaijenburg, en kort daarna door Mr. J. Loudon, die wel een vrijzinniger richting was toegedaan, doch niet lang genoeg aan het bestuur bleef om belangrijke maatregelen te nemen. Toen hij met het geheele ministerie in het begin van 1862 aftrad, ging het roer in handen van de koloniale oppositie over, vermits Mr. J. R. Thorbecke met de formatie van een ministerie werd belast, waarin G. H. Uhlenbeck met de portefeuille van koloniën zitting nam, bijna op denzelfden tijd dat Mr. L W. J. Baron Sloet van de Beele het bestuur in Nederlandsch Indie als Goeverneur-Generaal aanvaardde.

Het punt dat het eerst aanleiding gaf tot demonstratiën in Indië tegen de bestaande orde van zaken, was het radikaal der ambtenaren. Door de verschillende Ministers werden slechts van tijd tot tijd maatregelen genomen van verzachting, het beginsel bleef bestaan. Dewijl de Delftsche Akademie evenwel op den duur niet genoeg ambtenaren kon verschaffen, werden herhaaldelijk ambtenaren van lageren rang met het radikaal begiftigd, totdat eindelijk Rochussen een besluit nam (9 Mei 1859), dat de toelating tot de Akademie ruimer stelde en de kosten van opleiding gedeeltelijk voor rekening der koloniale geldmiddelen nam, terwijl daarbij tevens gelegenheid werd gegeven het examen tijdelijk in Indië af te leggen. Dit bevredigde evenwel de tegenstanders niet en de strijd bleef nog een aantal jaren voortduren, totdat bij de geheel nieuwe regeling van het middelbaar onderwijs ook hieraan een einde werd gemaakt. Ook werden maatregelen genomen om Indië de voordeelen te doen genieten, die elders de versnelde middelen van gemeenschap verschaften. Dat hiervoor in deze eilandenwereld het eerst de stoomvaart in aanmerking kwam, is natuurlijk, en de Regering steunde dan ook de onderneming, die tusschen de verschillende eilanden schepen in de vaart bracht. Ook werd met den aanleg van een telegraaf op Java begonnen, om vervolgens ook over andere eilanden te worden uitgebreid. De verbetering der vervoermiddelen te land op Java kwam mede

ter sprake, en door Rochussen werden Stieltjes en Dixon als adviseurs over dat onderwerp derwaarts gezonden. Aan een reeds vroeger gedaan voorstel van den Goeverneur-Generaal Rochussen tot het instellen van eene direktie van openbare werken was onder Duymaer van Twist uitvoering gegeven, terwijl mede ingenieurs werden uitgezonden ten behoeve van het mijnwezen. Bovendien werden maatregelen genomen tot bebakening van verschillende vaarwaters, terwijl in 1858 een stelsel van kustverlichting ontworpen werd. Hierbij maakte zich de marine verdienstelijk door hare opnemingen van zeeën en kusten, terwijl zij daarenboven tegelijk met dit werk des vredes onvermoeid de plaag der zeerooverij, die zich vooral nog in het oostelijk deel van den Archipel vertoonde, hardnekkig bestreed en haar menigmaal gevoelige verliezen toebracht.

Als maatregelen, welke konden strekken om de kennis van Indië te bevorderen, verdienen mede nog vermelding de aanstelling van ambtenaren voor de geografische dienst, benevens de zending van den Hoogleeraar de Vriese in 1857 voor een onderzoek omtrent verschillende kultuurgewassen.

Overeenkomstig het bepaalde bij het Regeringsreglement werd de betrekking van Direkteur-Generaal van finantiën opgeheven en een Direkteur aangesteld. De gewone inkomsten in Indië bleven steeds onvoldoende voor de uitgaven, want niettegenstaande de eerste toenamen, klommen de laatste nog meer. De tekorten moesten dus bij voortduring worden aangevuld uit de opbrengst van den verkoop der produkten, welke in de laatste jaren zeer belangrijk was, vooral die van de koffij, door de hooge prijzen van dit produkt. Nederland verkreeg daardoor nog, behalve hetgeen als rente voor de Indische schuld volgens vroeger gemaakte bepalingen in 's Rijks schatkist werd gestort, aanzienlijke sommen als »batig slot", welke in de eerste jaren werden aangewend tot aflossing der staatsschulden, en sedert 1859 tevens tot den aanleg van spoorwegen.

Toen de in 1857 uitgebroken opstand in Britsch Indië een gevaarlijken geest van verzet van het Mohammedanisme tegen het Europeesch gezag in het Oosten openbaarde, die ook naar Nederlandsch Indië dreigde over te slaan, werd het wenschelijk geacht het Europeesch gedeelte van het leger te versterken en hadden daartoe allerwege aanwervingen plaats, waardoor ook vele Zwitsers in Nederlandsch-Indische dienst traden. Het bleek alras, dat

hiermede een zeer gevaarlijk element in het leger was opgenomen, want in Januarij 1860 werd eene zamenzwering onder de garnizoenen in Midden-Java ontdekt, en in Augustus kwamen zij te Samarang in openlijk verzet, met het doel om zich van het geldkantoor aldaar meester te maken. Door de getrouwheid der Amboinezen, die in dezelfde kazerne zich bevonden, slaagde men er in hen te bedwingen en de belhamels gevangen te nemen. Dit had evenwel ten gevolge, dat de aanwerving van Zwitsers werd gestaakt.

Terwijl, ten gevolge der gebeurtenissen van 1848, het »Tijdschrift van Nederlandsch Indië" hier te lande werd uitgegeven en een meer politiek karakter aannam, openbaarde zich ook in Indië veel opgewektheid om kennis van feiten en van land en volk te erlangen en te verspreiden, hetgeen ten gevolge had dat weldra een aantal koeranten aldaar werden uitgegeven. Bovendien trachtte het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen door zijne verhandelingen en de uitgave van een tijdschrift voor kleinere stukken, aan zijne roeping te beantwoorden. Doch ook hier te lande zat men niet stil. Immers, hoeveel grieven tegen de Delftsche Akademie als inrichting voor onderwijs aan de ambtenaren ook mogten bestaan, zij heeft ontegenzeggelijk er veel aan toegebracht, dat de vakken welke werden onderwezen, in uitgebreider kring werden beoefend en daardoor meer tot algemeen goed der wetenschap gemaakt. Hetzelfde doel als het Bataviaasch Genootschap, stelde zich ook het in 1851 opgerichte Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië voor. Grooten lof komt vooral ook toe aan het Nederlandsch Bijbelgenootschap, dat steeds voortging door zijne afgevaardigden de talen van den Archipel te laten beoefenen en de noodige hulpmiddelen daartoe in het licht te geven, terwijl ook door de zendelingen menige bijdrage daarvoor werd geleverd. Groot is de vooruitgang sedert dien tijd op dat gebied, vermits thans zoo vele krachten daarop werkzaam zijn en daarom de verwachting mag worden gekoesterd, dat Indië zoowel in zijn tegenwoordigen toestand als in dien van vroegere tijden beter en beter zal worden gekend.

HOOFDSTUK XIII.

HET BESTUUR DER GOEVERNEURS-GENERAAL Mr. L. A. J. W. BARON SLOET VAN DE BEELE EN Mr. P. MIJER. — DE VOORMALIGE KOLONIALE OPPOSITIE AAN HET BESTUUR MET DE MINISTERS UHLENBECK, FRANSEN VAN DE PUTTE, DE WAAL EN VAN BOSSE; VAN 1866 TOT 1868 DE KONSERVATIEVE MINISTERS MIJER, TRAKRANEN EN HASSELMAN. — WET TOT REGELING EN VERANTWOORDING DER KOLONIALE GELDMIDDELEN; AGRARISCHE WET EN BEPALINGEN OMTRENT DE SUIKERKULTUUR. — AFSCHAFFING DER KULTUURPROCENTEN, BEPERKING DER HEEREDIENSTEN EN KULTURES; OPHEFFING VAN HET SPECERIJ-MONOPOLIE. — SPOORWEGEN OP JAVA. — DE TOESTAND DER BEVOLKING OP JAVA. — MOEIJELIJKHEDEN OP DE BUITENBEZITTINGEN, MAAR TEVENS VOORTGAANDE UITBREIDING VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG ALDAAR. 1862—1872.

Toen Sloet den 29 Oktober 1861 het bewind aanvaardde, was de toestand in Indië over het algemeen vrij gunstig; slechts duurde de opstand in Bandjermasin nog altijd voort, hoewel die in het volgende jaar door de onderwerping van Hidajat belangrijk verminderde.

Gedurende het tienjarig tijdperk dat nu volgde, werden belangrijke hervormingen tot stand gebracht, waartoe het optreden van liberale ministers veel bijdroeg. De eerste van deze, G. H. Uhlenbeck (1 Februarij 1862), was evenwel niet gelukkig. Reeds zeer spoedig gaf het besluit van 12 Maart 1862, waarbij eenige bepalingen van dat van 2 Mei 1859, betreffende de opleiding van Oost-Indische ambtenaren, werden ingetrokken, en waaraan zelfs eene terugwerkende kracht werd toegekend, op 1 Mei aanleiding tot eene interpellatie in de Tweede Kamer. De terugwerkende kracht

was evenwel reeds aan genoemd besluit ontnomen. Vermits de begrooting van koloniën in December 1862 door de Eerste Kamer werd afgestemd, trad Uhlenbeck af en werd vervangen door I. D. Fransen van de Putte (2 Februarij 1863). Deze zond zeer spoedig een wetsontwerp in tot bekrachtiging eener koncessie voor den aanleg van een spoorweg van Samarang naar de Vorstenlanden, waarbij later nog werd gevoegd een zijtak van Temporan naar Willem I. De Staat zou daarvoor eene rente van 4½ pCt. tot een maximum van *f* 600000 waarborgen. Deze koncessie was den 21 Augustus 1862 door den Goeverneur-Generaal verleend, in strijd met het advies van den adviseur Stieltjes. Het gevolg was, dat de laatste in 1863 werd ontslagen, nadat hij zich rechtstreeks tot de Tweede Kamer had gewend.

Het mogt aan Fransen van de Putte gelukken, te voldoen aan het voorschrift der Grondwet omtrent eene wet op het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen. Zijn daartoe strekkend ontwerp werd in de zitting van 1863/4 aangenomen. Hierbij werd, te beginnen met 1867, de jaarlijksche vaststelling der begrooting bij de wet voorgeschreven, en werden een aantal bepalingen gemaakt voor de komptabiliteit, die evenwel in de uitvoering nog al moeijelijkheden hebben gegeven.

Reeds zeer spoedig was ook bij Koninklijk besluit een nieuwe regeling voor de suikerkultuur en de fabrikatie in het leven geroepen (Mei 1863), die de voornaamste bezwaren, tegen die van den Minister Rochussen ingebracht, trachtte uit den weg te ruimen. Desniettemin bleven de ondernemingen langen tijd kwijnend. Ook werd, volgens voorschrift van het Regeringsreglement, in 1865 eene wet aangenomen tot vaststelling van de tarieven van in- en uitvoer in Nederlandsch Indië. Daarbij werd elk verschil van vlag opgeheven, en alleen eenige beschermiug behouden voor goederen, uit Nederland afkomstig, waarvoor als grondslag werd aangenomen 10 %, terwijl van vreemde goederen 16 % zou worden gevorderd. Ook werden van enkele artikelen, die in het bijzonder voor den groothandel waren bestemd, rechten bij den uitvoer voorgeschreven.

Aan het reeds zoo lang bestaande bezwaar der Europesche ingezetenen van Indië omtrent het radikaal der ambtenaren, werd nu mede voor goed een einde gemaakt, daar in verband met de opheffing der Delftsche Academie ten gevolge der wet op het middelbaar onderwijs met 1 Julij 1864, ook nieuwe bepalingen

hiervoor werden ingevoerd. Bij besluit van 10 September 1864 werd een examen vastgesteld, dat zoowel in Indië als in Nederland zou worden gehouden.

Een ernstig verschil ontstond er evenwel gedurende de zitting 1865/6 in het Ministerie over de wijze van invoering der strafwetgeving voor Europeanen enz. in Indië, namelijk of dit bij de wet, dan wel bij koninklijk besluit zou geschieden. Dit had de ontbinding van het tweede kabinet Thorbecke ten gevolge, daar deze met Februarij 1866 aftrad, waarna die wetgeving bij Koninklijk besluit van 1 Februarij werd vastgesteld en de afkondiging in Indië gelast.

Reeds vóór dien tijd had de Minister Fransen van de Putte een wetsontwerp tot vaststelling der grondslagen, waarop ondernemingen van landbouw en nijverheid in Nederlandsch Indië kunnen worden gevestigd, ingediend, dat vooral dáárom belangrijk was, dewijl het ook vele bepalingen omtrent de rechten op den grond van de inlandsche bevolking bevatte. Dit ontwerp kwam in Mei 1866 in beraadslaging, doch de aanneming van een amendement, door het lid Poortman op artikel 1 voorgesteld, gaf aanleiding tot de intrekking van het ontwerp en tot de aftreding van den Minister Fransen van de Putte, en met hem van het geheele Ministerie.

Mr. P. Mijer trad nu voor de tweede maal als Minister van koloniën op (30 Mei 1866) en moest als zoodanig de eerste bij de wet vastgestelde begrooting, die voor 1867, indienen. Korten tijd na de aanneming daarvan werd hij benoemd tot Goeverneur-Generaal en vervangen door N. Trakranen (15 September 1866). De ernstige gevolgen van de benoeming van Mr. P. Mijer in de parlementaire geschiedenis van Nederland naar aanleiding van de motie Keuchenius, kunnen hier met stilzwijgen worden voorbijgegaan. De Minister Trakranen trad reeds in Julij 1867 af, nadat een wetsontwerp tot regeling der uitgifte van gronden in erfpacht, na de aanneming van een amendement, door hem was ingetrokken. Tot zijn opvolger werd J. J. Hasselman benoemd (17 Julij), die evenwel ook reeds in Junij 1868 werd vervangen door E. de Waal, waarmede het koloniaal beheer wederom in liberale handen kwam. Deze bracht dan ook twee belangrijke wetten tot stand: de eene, de zoogenaamde »agrarische" wet, betrof het grondbezit en veroorloofde de uitgifte van gronden in erfpacht voor 75 jaren; de tweede wet bevatte eene nieuwe rege-

ling van 's Goevernements suikerkultuur op Java, welke van 1878 af langzaam zal worden verminderd, zoodat zij in 1890 geheel zal zijn opgeheven; terwijl tevens in plaats van een gedeelte van het produkt, een cijns aan den Staat moet worden opgebracht. Hiermede is dus feitelijk het beginsel van het kultuurstelsel, zooals het door van den Bosch was ingesteld, vernietigd, en bestaat dan ook zijn werk nog slechts in zooverre als de kofijkultuur daartoe zou kunnen worden gerekend.

Een konflikt met de vertegenwoordiging, naar aanleiding van de opheffing van het Preanger-stelsel, was oorzaak dat de Minister de Waal aftrad en den 4 Januarij 1871 de portefeuille van koloniën overging in handen van Mr. P. P. van Bosse.

Van de vele belangrijke maatregelen die in den geest der liberale richting op Java zoowel door den Goeverneur-Generaal Sloet, als door Mr. P. Mijer, die van den 28 December 1866 tot 31 December 1871 het bewind voerde, werden genomen, verdienen, behalve die welke als uitvloeisels van reeds genoemde wettelijke voorschriften tot stand kwamen, de afschaffing der kultuurprocenten voor Europesche ambtenaren en van het ambtelijk landbezit der inlandsche hoofden, de opheffing van de kultuur van indigo, kaneel en cochenille in 1865, de nieuwe regeling der heerediensten (3 September 1864), en na vele wederwaardigheden, vooral ook de afschaffing van het zoogenaamd Preanger-stelsel, vermelding.

Vroeger is medegedeeld, dat de daar bestaande regeling bij de invoering der landrente door Raffles ongeschonden werd behouden, en tot dus verre was dit ook zoo gebleven. Nadat in 1866 door de zending van het lid in den Raad van Indië O. van Rees als kommissaris voorbereidende maatregelen waren genomen, werden in 1870 de Preanger-regentschappen, wat bestuur en administratie betreft, gebracht op den voet van de overige Goevernementslanden op Java, zoodat het recht der regenten tot belastingheffing en tot willekeurige beschikking over de bevolking werd afgeschaft, evenzeer als het wereldlijk gezag der priesters. Tevens werden de landrente en andere gewone belastingen ingevoerd. De uitvoering van dit besluit moest evenwel, door de aftreding van den Minister de Waal, eenigen tijd worden uitgesteld.

Ook moeten nog vermeld worden de afschaffing der rotanslagen als politiestraf (1866), de oprichting der Kamers van koophandel in de hoofdplaatsen (1863), de intrekking van de pacht

op de visscherijen (1864). Ook voor het onderwijs werd zooveel gedaan als de omstandigheden toelieten. Het Gymnasium Willem III te Batavia werd in 1868 hervormd tot eene hoogere burgerschool op den voet der wet voor het middelbaar onderwijs van 1863 (met afschaffing der latijnsche klasse), terwijl daarbij werd gevoegd eene afdeeling voor onderwijs in de Taal- Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië, in navolging van hetgeen in Nederland had plaats gehad, alwaar, na de opheffing der Delftsche Academie, de opleiding van ambtenaren geschiedde aan de Instelling voor Indische Taal- Land- en Volkenkunde te Leiden, volgens de wet van Mei 1864, en aan eene Instelling van gelijken aard, door de Gemeente Delft in hetzelfde jaar opgericht. Voor het lager onderwijs aan Europeanen werd afgekondigd een Koninklijk besluit van Mei 1868, waarbij de bepalingen der wet van 1857 grootendeels werden nagevolgd. Het duurde tot Mei 1871, eer voor het onderwijs aan inlanders vaste bepalingen in werking konden komen. Door de oprichting van kweekscholen in verschillende streken, zooals nu reeds te Soerakarta en te Bandoeng op Java, te Fort de Kock en Tanah Batoe op Sumatra, en te Tanawangko in de Minahassa bestaan, wordt getracht een voldoend aantal goed gevormde onderwijzers te verkrijgen.

Merkwaardig is vooral de hervorming in de Molukken van het jaar 1863, waarbij de verplichte teelt der specerijen geheel werd afgeschaft en dus dit overblijfsel van den tijd der Kompagnie geheel werd vernietigd.

Vooral in de residentie Amboina was de toestand ook voor het Goevernement zeer moeijelijk. De oorzaken daarvan zijn vroeger genoemd, doch het duurde nog tot 1863 eer eene beslissing werd genomen. Toen werd besloten de verplichte kultuur en levering met 1 Januarij 1864 op te heffen, doch het Goevernement zou nog tot 31 December 1868 het produkt tegen den laatst vastgestelden prijs aannemen. Tevens werd met 1865 eene belasting in geld ingevoerd, die tot *f* 5 per huisgezin moest opklimmen.

Op de Banda-eilanden was de toestand evenzeer ongunstig: de perkeniers waren niet tevreden met hunne winsten en deden nog in 1860 stappen om verbetering in hunnen toestand te verkrijgen; en dewijl ook de verkoopprijzen van notenmuskaat en foelie aanhoudend daalden, begreep de Goeverneur-Generaal Sloet dat beslissende stappen noodig waren. Men had hier evenwel ook

velerlei belangen te ontzien en met een bijzonderen toestand te rekenen. Toen 's Konings machtiging in 1864 was verkregen, werd daarom het navolgende bepaald: *a.* de perkeniers werden ontheven van de verplichting om specerijen te telen en aan het Goevernement te leveren, mits zij voor zich afzagen van alle hulp van het Goevernement, van welken aard ook; *b.* de voorschotten werden hun kwijtgescholden, doch zij namen op zich alle verplichtingen van het Goevernement, door overeenkomsten met arbeiders, enz.; *c.* het Goevernement zou eene grondbelasting op de perken heffen. In het eerste jaar verklaarden slechts enkele perkeniers zich bereid tot deze voorwaarden toe te treden; de meerderheid verlangde nog tot 1868 in elk geval de helft van hun produkt aan het Goevernement te leveren; met genoemd jaar zou dan alle bemoeijing, behalve met vier perken, geheel ophouden. Nadat de nieuwe regeling op deze wijze was tot stand gekomen, brachten de hoogere prijzen welke door de vrije perkeniers werden genoten voor hunne produkten, alras te weeg dat het Goevernement zeer weinig produkten meer ontving, en allen in 1872 de nieuwe regeling hadden aangenomen. De hoogere prijzen hadden natuurlijk meerder welvaart ten gevolge, zoodat ook reeds aan de uitbreiding van de teelt wordt gewerkt.

Minder gunstig was aanvankelijk de toestand van de bewoners van Amboina en omliggende eilanden, waar de kruidnagelenkultuur wordt gedreven. Het kan geen verwondering baren, dat de bevolking, toen de nagelkultuur, die haar in evenredigheid weinig verdiensten opleverde, niet meer verplicht was, daarvan zeer weinig werk maakte. De lage marktprijzen waren oorzaak, dat verreweg het grootste deel der nagelen nog altijd aan het Goevernement werd geleverd, zoodat, toen dit na 1868 weigerde meer nagelen te ontvangen, een groote teleurstelling werd veroorzaakt. De nagelenkultuur werd van nu af nog erger verwaarloosd, dewijl de bevolking de prijzen te gering achtte, maar daarmede beroofde zij zich grootendeels van het middel om genoeg geld te verdienen tot betaling der belasting die nu was ingevoerd, zoodat het, zelfs na eene wijziging, moeite kostte deze te innen, vooral in de afdeeling Amboina. Het is te hopen, dat ook hier hoogere prijzen betere vooruitzichten zullen openen.

Reeds is gezegd, dat eene koncessie voor den aanleg van een spoorweg van Samarang naar Solo en Djokjo was verleend. De werkzaam-

heden hieraan werden begonnen in 1864, doch de maatschappij had met vele moeijelijkheden te kampen, die aanleiding gaven dat eerst in Februarij 1870 het gedeelte van den weg tot aan Solo kon worden geopend. Het ontbrak haar wel niet aan steun van de Regering, zoowel in Indië als hier te lande, maar de aanleg van den weg vorderde veel meer werk en kosten dan men aanvankelijk berekend had, zoodat de Maatschappij in finantiële moeijelijkheden geraakte. Gelukkig werden deze later geheel overwonnen, waartoe ook vooral de gunstiger tijdsomstandigheden medewerkten. Door dezelfde maatschappij werd een spoorweg van Batavia naar Buitenzorg aangelegd, die in 1872 werd geopend.

Samarang en ook Batavia hadden herhaaldelijk in den regenmoesson van overstroomingen te lijden, en ook de reeden waren dan dikwijls zeer onveilig. Er werden daarom werken tot verbetering, vooral bij de eerste plaats, aangelegd, terwijl tevens plannen werden ontworpen om Batavia van een haven te voorzien in plaats van de opene reede, die zij thans nog heeft. Vooral was dit noodig geworden voor het steeds toenemend aantal stoomschepen, dat genoemde hoofdstad aandoet, sedert de rechtstreeksche gemeenschap met Europa door de opening van het kanaal van Suez zooveel gemakkelijker is geworden en ook uit Nederland een geregelde stoomvaart wordt onderhouden.

Hoewel omtrent den buitenlandschen handel op Java gedurende dit tijdperk geen gunstige berichten worden gegeven, wordt de toestand van de inlandsche bevolking zoodanig geschetst, dat men ze zich niet anders dan welvarend kan voorstellen. Hiervoor getuigt ook het steeds toenemend aantal der bevolking, waaromtrent thans naauwkeuriger opgaven worden verkregen, evenals van de uitgestrektheid der bebouwde gronden: een en ander te danken aan de statistieke opname, welke gedurende het loopend tienjarig tijdperk werden voortgezet, en waaruit bleek, dat in de meeste residentiën meer belastbare gronden bestonden dan bij het bestuur bekend waren. Evenwel stond de vermeerdering van deze niet in evenredigheid tot de vermeerdering der bevolking, doch men vond er niettemin aanleiding in om de landrente langzamerhand te verhoogen. Het viel der bevolking niet zwaar dit te dragen, dewijl zij door vermindering van heerediensten, de afschaffing van sommige kultures en van het blandongstelsel en de hoogere betaling van de koffij (per pikol tot *f* 13), ook in vele opzichten werd gebaat. Indien eene ongestoord heerschende rust als een bewijs van tevredenheid

kan worden beschouwd, dan voorzeker bestond deze onder het meerendeel der bevolking van Java; en des te opmerkelijker was het dan ook, dat juist in de onmiddellijke nabijheid van de hoofdplaats Batavia herhaaldelijk pogingen tot verzet tegen de openbare macht werden waargenomen. Zoo in 1864, toen het politie-etablissement te Mauk door kwaadwilligen werd overvallen, die evenwel verliepen, toen hun aanvoerder in eene ontmoeting met de troepen was doodgeschoten, Evenzoo werd in April 1869 ernstig de rust verstoord te Bekassi, waarbij zelfs de assistent-resident Mr. de Kuyper en een ambtenaar van politie het leven verloren. Dit werd als een ongunstig teeken beschouwd bij de viering van het 250jarig bestaan van Batavia op den 31 Mei van datzelfde jaar, die evenwel zonder eenige moeijelijkheid geregeld afliep. Behalve deze had nog een poging tot opstand plaats te Tagal in Oktober 1864, waar een aantal inlanders onder zekeren Mas Tjilik de pradjoeritskazerne overvielen en de hoofden trachtten om het leven te brengen. Zij trokken hierna af naar het binnenland, waar den 10 November Mas Tjilik werd gevat en gedood, waarmede de opstand een einde nam. Kenmerkend voor het bijgeloof van den Javaan is de onrust, die in vele streken voor en omstreeks het jaar 1870 heerschte, toen verwacht werd de vervulling der zoogenaamde voorspelling van Djôjô Bôjô, die zoude bestaan in de verheffing van een vorst over geheel Java. Nadat in 1865 eene zamenspanning in het Soerakartische was ontdekt, waarvan Mangkoe Widjôjô en Djajang-lô de hoofden waren, werd nog in Batang (residentie Pekalongan) in Maart 1871 eene poging door een dorpsschrijver, welke zich den naam gaf van Pangeran Goesti Sech Djoemadi 'l'Kobro, aangewend om die voorspelling te verwezenlijken. Hij werd bij eene poging tot gevangenneming doodgeschoten. In Banjoemas werden nog medestanders ontdekt, doch de spoedige dood van het hoofd schijnt de zaak in eens te hebben gesmoord. Een gevaarlijk element voor het Europeesch gezag wordt door velen gezien in de hadjis, dat zijn personen, die de bedevaart naar Mekka hebben verricht en wier aantal jaarlijks toeneemt; de voortdurend gemakkelijker wordende middelen van gemeenschap ook met Arabië toch moedigen velen aan zich van deze verplichting van den Mosiem te kwijten. Niettegenstaande de over het geheel heerschende rust, wordt in de laatste jaren geklaagd over onveiligheid in de residentiën van Midden-Java, vooral in Soerakarta, waar herhaalde-

lijk zoogenaamde roof- (kètjoe)partijen voorkwamen. Een gevolg misschien van toenemende welvaart, maar dan zeker een minder gunstig gevolg, is het steeds vermeerderend gebruik van opium, in welk artikel wederom een uitgebreide smokkelhandel schijnt te worden gedreven, zoodat het Goevernement daarvan niet al de voordeelen trekt, die door het monopolie en de pacht van dit heulsap worden bedoeld en de opbrengst ook beneden die van vroegere jaren blijft. De verboden kringen onder den Minister Loudon ingevoerd, zijn later ook weder ingetrokken, en herhaalde wijzigingen in de pachtvoorwaarden toonen aan, dat men in dit opzicht nog niet heeft verkregen wat men verlangt. Ook de opbrengst van het zoutmonopolie toont geen vooruitgang, vermeerdert althans niet in gelijke mate als de bevolking.

Bij de beschouwing van de zoogenaamde Buitenbezittingen valt op te merken, dat, hoewel niet overal rust heerschte, geen ernstig gevaar het Nederlandsch gezag in eenig deel van den Archipel bedreigde. In enkele gewesten werden de voordeelen van een ongestoorde rust genoten door den vooruitgang van den landbouw en meer welvaart onder de bevolking, waaronder, behalve de Minahassa, vooral de Lampongsche distrikten en gedeeltelijk ook Palembang en Sumatra's Westkust behooren, ofschoon in dit laatste gewest eene veeziekte in 1866 en 1867 groote verliezen berokkende. Maar zelfs in die streken, waar nog verwikkelingen heerschten, zooals in Bandjermasin en Zuid-Celebes, werkte de rechtstreeksche bemoeijing van het Nederlandsch bestuur gunstig, zoodat zij zelfs een merkbaar versehil zouden opleveren met de landen, die nog door hun eigen vorsten worden beheerd.

De verhouding van deze laatste tot het Goevernement wordt omschreven in de traktaten, die in vroeger of later tijd zijn gesloten, en waarvan een groot aantal in de laatste jaren zijn herzien om ze meer in overeenstemming te brengen met de heerschende beginselen van bestuur. De inhoud van zoodanige traktaten is natuurlijk zeer verschillend naar mate van de omstandigheden en betrekkingen, zooals die zich historisch hebben ontwikkeld, terwijl daarbij het belang der bevolking zooveel mogelijk wordt behartigd. Nevens de erkenning der Soevereiniteit van Nederland (met uitzondering weêr van de bondgenootschappelijke staten), bevatten zij gewoonlijk bepalingen omtrent de vestiging van vreemdelingen, tot verzekering der vrijheid en veiligheid van handel

en scheepvaart, tot verhindering van slavenhandel en tot afschaffing van slavernij, benevens voorschriften omtrent de uitoefening der rechtspleging en heffing van inkomsten met meer of minder inmenging van Goevernementsambtenaren; terwijl in den laatsten tijd daarbij nog gekomen is eene voorwaarde tot bevordering van het onderwijs aan de bevolking.

Na de verwijdering van Hidajatoellah uit Bandjermasin in Maart 1862, werd de vrede in dat Rijk langzamerhand hersteld; alleen in de Bovendoesoen wist Soerapati met de zonen van Antasari zich voortdurend te handhaven. Nog in 1863 werd een deel der opstandelingen, die overigens naar de Oostkust aftrokken, verslagen te Dinding Papan in het Tjantongsche. Andere hoofden van den opstand waren gevangen genomen, zooals Demang Lehman, die werd opgehangen, en Sultan Koening, of hadden zich onderworpen, zooals Aminoellah. Eerst in 1866 kon de rust als geheel hersteld worden beschouwd, en van dien tijd af begon zich de bevolking ook meer en meer toe te leggen op de teelt van produkten voor de Europesche markt, zooals indigo, tabak, zelfs koffij en eenige andere. Het jaar 1870 was evenwel op nieuw een onrustig jaar. Een zekere Wangkang, die zich lang in de Bovendoesoen had opgehouden, kwam in Mei 1870 op de hoofdplaats zich onderwerpen, waarna hem Marabahan als verblijf werd aangewezen. Daar wist hij een grooten aanhang om zich heen te verzamelen, en het schijnt wel dat hij plannen koesterde om met Soerapati de hoofdplaats aan te vallen. Toen hij in September bij den resident werd opgeroepen, verscheen hij daar met zulk een aanzienlijk gevolg, dat men hem niet openlijk durfde in hechtenis nemen. Hij verzocht nu evenwel vergiffenis, die hem voorloopig werd verleend. Dewijl echter de Goeverneur-Generaal hieraan de voorwaarde verbond, dat hij dit verzoek openlijk zou herhalen, weigerde hij dit in een nieuwe zamenkomst met den resident. Men moest hem dus nu als vijand behandelen, doch hij week in de moerassen (November), waar hij eerst den 27 December werd overvallen en gedood, terwijl zijn aanhang zich verstrooide en eenigen werden gevangen genomen en verwijderd.

De Bandjermasinsche opstand had ook op de Westkust van Borneo nog ernstige gevolgen. In 1864 namelijk werden in Sintang onlusten verwekt door een vluchteling uit Bandjermasin, die zich Mas Nata Widjaja noemde en vooral de stammen langs de Pinoh-

rivier in opstand bracht. Men zond stoomschepen derwaarts, doch kon wegens den lagen stand der rivieren weinig uitrichten, zoodat zelfs het stoomschip de Kapoeas bij eene verkenning aan den grond raakte en moest worden verlaten. Herhaaldelijk moesten aanvallen worden afgeslagen, en zoo ging het ook in 1865 voort, toen zekere Toemenggoeng Tebeh mede een rol begon te spelen; eerst in 1867 eindigde de opstand, toen Mas Nata Widjaja gestorven was en Toemenggoeng Tebeh naar het gebied van Bandjermasin vluchtte en daar zijn onderwerping aanbood.

In het Goevernement van Celebes hielden zich vele ontevredenen op, die niet genegen waren zich te schikken naar den meer geregelden toestand, welke na den oorlog met Boni werd verkregen. Dit had nog in 1863 de inlijving van twee kleine Staatjes, Binamoe en Bangkala, ten gevolge. Ook had men hier en daar moeijelijkheden met de inning der belastingen, maar vooral waren het de bergregentschappen van de Noorderdistrikten, benevens Mandar, die gedurig de tusschenkomst der militaire macht noodig maakten. In de eersten speelden de regent van Tjamba-Tjamba en later Kraëng Bonto-Bonto een rol, zoodat in 1868 eene vrij sterke troepenmacht onder Majoor van Veenhuizen tegen den laatste moest worden uitgezonden, die van Julij tot November niet minder dan viermaal werd aangetast, eer men er in kon slagen hem uit zijne versterkingen te Boeloe-Boeloe in Lamoeroe te verdrijven. Hij hield zich vervolgens in verschillende staten, tot het bondgenootschap behoorende, op, doch het gelukte niet hem voor goed in handen te krijgen.

Reeds in 1862 was in Mandar strandroof gepleegd, waarom men door een nieuw verdrag trachtte hieraan perk te stellen; doch dit verbeterde niet: strandroof en slavenhandel bleven er aan de orde, totdat in 1867 eene expeditie werd uitgezonden, die een paar plaatsen verbrandde, ten gevolge waarvan de overige in onderwerping kwamen, zoodat een nieuwe regeling van het bestuur kon worden vastgesteld.

Het groot aantal kleine Staatjes en de vele vorsten en grooten maken het bestuur in het Goevernement van Celebes nog altijd zeer moeijelijk; en hoewel omtrent den toestand der Goevernementslanden gunstige berichten worden gegeven, ja zelfs produkten voor de Europesche markt, als koffij en suiker, van daar worden uitgevoerd, schijnt men bij de hoofden zeer veel tegenwerking te ont-

moeten, zoodat dan ook, na den moord op den daarmede belasten ambtenaar in Sidenring gepleegd, de topografische opname is moeten worden gestaakt.

Van de residentie Menado, die in 1864 van het Goevernement der Molukken werd afgescheiden, kan alleen omtrent het gedeelte, dat Minahassa wordt geheeten, een gunstig getuigenis worden gegeven wat de ontwikkeling van den landbouw betreft, terwijl ook de koffijteelt gunstige uitkomsten opleverde. In de overige Staatjes was de toestand niet veel beter dan elders op Celebes.

Het Goevernement der Molukken werd in 1866 geheel opgeheven en vervangen door twee residentiën, Ternate en Amboina, van welke laatste de vroegere residentie Banda thans eene afdeeling onder een assistent-resident uitmaakt. De rust mogt ook in deze gewesten niet geheel ongestoord blijven. Behalve dat herhaaldelijk zeeroof werd gepleegd door de van ouds bekende Tabellorezen en Galelarezen van Halmaheira, waren het de West-Cerammers, die op nieuw onlusten verwekten. Reeds in 1864 moest de negeri Marahoenoe wegens moord op strandbewoners worden gestraft (Junij). Nadat de versterkingen waren genomen, werd de bevolking gedwongen zich aan de Elpapoetihbaai te vestigen, en werden haar hoofden naar Java verbannen. In Oktober 1865 openbaarde zich nu evenwel een algemeen verzet, waarvan Kaibobo de hoofdzetel was, en hoewel deze negeri werd opgezocht doch verlaten gevonden, mogt men er niet in slagen den opstand geheel te bedwingen, voordat troepen van Java en Alfoeren van Ternate waren aangekomen (Januarij 1866). Nu werd besloten van twee kanten, uit het zuiden en het noorden, den vijand op te zoeken. De eerste kolonne, die van Kairatoe oprukte, had met vele hindernissen van het terrein te kampen en vond Manoera-Manoeroe, dat de Cerammers onneembaar achtten, reeds verlaten; zij trof te Roema Saöl, het vereenigingspunt, reeds de tweede kolonne aan, die van Noeniali uit, binnenlands was getrokken en een vrij hevig gevecht had moeten leveren bij de versterking Moernating, welke daarop door den vijand was prijsgegeven. Deze tochten maakten zooveel indruk, dat de opstandelingen zich allerwege onderwierpen.

Nadat door de benoeming van een assistent-resident het bestuur op Bali op vasten voet was geregeld, trad in Boelèlèng een gun-

stiger toestand in het leven; maar in de overige Staten van Bali bleven de vorsten op den ouden voet voortgaan elkander te beoorlogen. Ook in Djembrana was de regent niet geneigd van dien weg af te gaan, zoodat bij Ind. besluit van 9 September 1866 werd overgegaan hem met zijn zoon, den patih, wegens mishandelingen en afpersingen van de bevolking te ontslaan en naar Banjoemas te verwijderen.

In 1868 verwekte evenwel een ontslagen distriktshoofd, Ida Madé Rahi, die zich het bestuur over Bandjar wilde aanmatigen, ernstige onlusten, zoodat het noodig werd troepen van Java te zenden. De Majoor Heemskerck, die deze aanvoerde, mogt er evenwel niet in slagen Bandjar, waar Ida Madé Rahi zich verschanst had, in te nemen, terwijl na twee vergeefsche pogingen versterking van troepen moest worden gevraagd. Nog een bataillon kwam met den Kolonel de Brabant, die nu het bevel overnam, en er in slaagde Bandjar na een hevig gevecht te bezetten (24 Oktober) en daarbij den hoofdopstandeling in handen te krijgen, die daarop van Bali werd verwijderd.

Ook in het westen van den Archipel kon de rust niet altijd gehandhaafd blijven. Vooral in de residentie Palembang moest men in 1866 de Pasemahers bestrijden, die zich tegen hunne inlijving verzetten. Men was daartoe wel genoodzaakt geworden wegens hunne rooftochten, waardoor zij zoowel Palembang als Benkoelen gedurig in onrust hielden.

Nadat in 1859 de inlijving van Redjang op vreedzame wijze had plaats gehad, was ook hiervoor in 1864 de noodige machtiging van het Opperbestuur verkregen, toen in 1866 nieuwe geweldenarijen der Pasemahers aanleiding gaven dat men tot beslissende stappen overging. De Pasemah Oeloe Lintang onderwierp zich, doch Pasemah Lebar weigerde dit. In April werd nu met de troepen het land binnengerukt, doch de bevolking verdedigde zich hardnekkig achter hare heggen van doornbamboe (auer-auer) tot in de maand Julij, toen zij de eerste teekenen van toenadering gaf. De troepen stonden onder bevel van Luitenant-Kolonel Koch, en herhaaldelijk moesten de versterkingen met geschut worden beschoten, nadat de bestorming was afgeslagen, zooals die op Penandingan en Moetar Alam. Bij de laatste sloeg de bezetting zich nog door de posten heen. Toen nu de bevolking zich had onderworpen en haar de voorwaarden werden bekend gemaakt, veroorzaakten de bepalingen der

afschaffing van slavernij en pandelingschap zooveel ontevredenheid, dat een geestelijke, Toean Paradipa geheeten, daarvan gebruik maakte om een opstand te verwekken. Hardnekkig werden nu Tebat Seroet en Gedong Agong verdedigd, doch mede ingenomen (Augustus en September). Koch werd nu vervangen door Jalink, die er verder in slaagde het land in rust te brengen. Paradipa trachtte nog wel met den reeds vroeger genoemden Pirahoen elders onlusten te verwekken, doch hij werd in 1867 omgebracht, terwijl Pirahoen nog poogde in Goemai de rust te verstoren, maar in 1868 ook zijne onderwerping aanbood. De Pasemahlanden werden als onderafdeeling bij Lematang-Oeloe gevoegd en van dien tijd af als Nederlandsch grondgebied beschouwd.

In de kortelings op nieuw bezette gewesten aan de Oostkust van Sumatra kwamen ook gedurig moeijelijkheden voor, dewijl de hoofden van de vele aan Siak onderhoorige Staatjes gedurig met elkander twist hadden, die door Atjih nog altijd werd aangeblazen. Zoo waren Asahan, Serdang en Panei in 1865 feitelijk in verzet, waarom in Augustus eene expeditie werd uitgezonden, welke eerst in September Asahan bezocht, bij welke gelegenheid de troepen zware vermoeijenissen moesten doorstaan. De Sultan was van Si Rantau gevlucht en werd vervangen door zijn neef. Nadat te Serdang de Vorst zich nog had onderworpen, werd Kampei, tegenover Langkat, aangedaan, waar de Atjinezen eene versterking hadden opgeworpen, doch die nu verlaten werd gevonden (Oktober); Panei en Bila werden vervolgens onder geregeld bestuur gebracht. Terwijl nog in het volgende jaar de marine zich hier op nieuw moest vertoonen, bleef de toestand vooral in Asahan ongunstig, dewijl de oude Vorst zich op nieuw van de regering trachtte meester te maken, zoodat hij moest worden verwijderd (1867), en ook de nieuwe Sultan wegens knevelarij afgezet.

Ook in Siak veroorzaakte de Vorst gedurig moeijelijkheden, dewijl hij weinig gezind was den grooten invloed van het Goevernement in zijn gebied te dulden. Hij werd daarom in 1864 afgezet en door een jongeren broeder vervangen.

Onder de onderhoorigheden van Siak trok reeds zeer spoedig Deli de aandacht wegens de aldaar sedert 1864 gevestigde ondernemingen van landbouw, waarop vooral tabak, klappers en muskaatnoten werden geteeld en die in aantal en omvang toenamen, vermits zij door

den Vorst zeer werden begunstigd. Het Staatje Deli nu is verdeeld in vijf distrikten, waarvan vier onder Maleische hoofden; een dezer, die van Soenggal, was minderjarig, en zijne voogden Datoe Ketjil en Datoe Djalil weigerden landbouwondernemingen in Soenggal toe te laten en kwamen in Mei 1872 in openlijk verzet. Hoewel zij uit hun versterking te Timbang Langkat werden verdreven, zochten en vonden zij steun bij de Bergbataks en bedreigden daarmede de plantages der Europesche ondernemers. Een half bataillon onder Luitenant-Kolonel von Hombracht werd nu afgezonden, waarop verschillende plaatsen werden bezet; doch daar de troepen door ziekte, vooral ook van officieren en koelis, werden verzwakt, was het moeijelijk zich daar te handhaven. De bevelhebber was ook gewond en werd vervangen door den Majoor van Stuwe, die tevens met versterking kwam. Deze wist zoodanige maatregelen te nemen, dat de Bataks zich weldra geneigd betoonden tot onderhandelen en terugtrokken, waarna ook de Datoes zich onderwierpen en van Deli werden verwijderd; hiermede kon de rust ook in dit gewest als hersteld worden beschouwd.

Weinig trekt de Westkust van Sumatra de aandacht, een gunstig bewijs voor rust en vrede. Het schijnt evenwel dat de welvaart niet in vergelijking daarmede is toegenomen. Slechts een enkele maal, in 1865, was men genoodzaakt gewapenderhand op te treden, toen een Atjinees, Toekoe Saïd, in de binnenlanden van Singkel met Radja Gobang van Simpang Kiri versterkingen opwierp om de vaart op de rivier te belemmeren. Toekoe Saïd werd spoedig voor goed verjaagd, doch Radja Gobang moest ten tweeden male worden verdreven. Ook op de eilanden was het niet altijd rustig; vooral op Nias was slavenhandel nog altijd aan de orde. In Januarij 1863 deed een kruisboot eene poging dien te belemmeren, doch kon de schuldigen niet achterhalen, dewijl zij in den, naar het scheen, onneembaren Kampong Leulawaoe waren gevlucht. Een stoomschip werd nu gezonden en een landing gedaan, die evenwel niet mogt gelukken. Het was der Regering nu echter duidelijk geworden, dat krachtig optreden noodig was, daar ook het echec van 1856 tegen Orahili en Botohori nog ongewroken was. De Majoor Fritzen kwam daarop met 600 man aldaar: beide genoemde plaatsen werden bemachtigd en Leulawaoe verlaten gevonden (Mei en Junij 1863). Daar eene duurzame

vestiging niet beoogd werd, stelde men zich met dezen uitslag te vreden en werd de terugtocht aangenomen.

Met kracht werd ook gekruist op de zeeroovers, vooral in het oosten van den Archipel, en door de marine werd menigen lauwer behaald. Mogt het aan hare volhardende pogingen nog niet geheel gelukken dit euvel te stuiten, het was toch in de laatste jaren zeer verminderd, ook door de krachtige medewerking van de Spaansche Regering in de Philippijnen.

Doch ook de werken des vredes werden niet vergeten. Vooral werden onderzoekingen gedaan naar mineralen en steenkolen, en het gelukte aan den mijningenieur W. de Greve in de Padangsche bovenlanden een uitgebreide kolenlaag te ontdekken, sedert bekend geworden onder den naam van Ombilien-kolenveld. Ook elders werden in denzelfden geest onderzoekingen gedaan. Vooral op Banka werd de geologische gesteldheid zeer naauwkeurig opgenomen bij het zoeken naar tinlagen. Ontwijfelbaar toch vermindert de produktie aldaar, hetwelk, bij de betere kennis die men daar van de gronden heeft verkregen, niet anders dan als een bewijs van uitputting der lagen kan worden beschouwd. Op Blitoeng daarentegen is de produktie in de laatste jaren zeer toegenomen, zoodat daar met veel voordeel voor de koncessie wordt gewerkt.

Niet alleen evenwel met het oog op mogelijke voordeelen werden onderzoekingen ingesteld. Aan de natuurkundigen von Bernstein en von Rosenberg werd opgedragen het oostelijk gedeelte van den Archipel te onderzoeken. De eerste is in het midden van zijn werkzaamheden op Holmateira overleden; de laatste heeft verschillende eilanden en ook Nieuw-Guinea bezocht, op welk laatste tegenwoordig de aandacht der aardrijkskundigen in hooge mate is gevestigd. Ook tot betere kennis der oudheden in Indië, bepaaldelijk die op Java, droeg de Regering een nader onderzoek op, eerst aan Ds. Brumund, en na diens dood (in 1863) aan Friedrich; de uitkomsten hiervan schijnen evenwel gering te zijn. Daarbij wordt de beoefening der inlandsche talen mede niet vergeten, getuige de bewerking van Javaansche en Maleische woordenboeken voor rekening van het Goevernement. Tevens tracht de Regering, door de werkzaamheden van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en van andere vereenigingen krachtig te ondersteunen, Indië beter en beter te doen kennen, terwijl er mede door het uitgeven van school- en leesboeken in

inlandsche talen naar gestreefd wordt den inlander te ontwikkelen en de uitkomsten van onderzoekingen en studiën ook voor hem tot algemeen goed te maken.

Mag het zoo aan Nederland gelukken zijn gezag tot een zegen te doen strekken voor den Indischen Archipel, dan zal ook die daar thans heerschende macht niet alleen worden geëerbiedigd en gevreesd, maar ook de Nederlandsche naam worden geëerd allerwege waar die vlag op de Indische zeeën en landen waait.

AANHANGSEL.

HET TRAKTAAT MET ENGELAND VAN 2 NOVEMBER 1871. — DE OORLOG MET ATJIH.

Was het Nederlandsch Goevernement in 1841 genoodzaakt geweest toe te geven aan de eischen van de Engelsche Regering ten opzigte der vestigingen op de Oostkust van Sumatra, het kan geen verwondering baren dat ook de nieuwe uitbreiding in 1857 en 1858 aldaar ernstige klachten ten gevolge had. Deze klachten kwamen, zooals altijd, grootendeels van de zijde der Engelsche kooplieden, aan de overzijde van Straat Malakka gevestigd, die benadeeling van hunnen handel vreesden. De Engelsche Regering trok zich die klachten aan, vooral nadat de inhoud van het traktaat met Siak van 1 Februarij 1858 was bekend geworden. Hoewel dezerzijds het onrechtmatige van bedoelde klachten duidelijk werd aangewezen, bleef de Engelsche Regering er op aandringen, dat eene nadere regeling dienaangaande zou worden gemaakt. Men begreep dat, werd daaraan gehoor gegeven, dezerzijds dan ook het verlangen kon worden geuit naar meer vrijheid van handelen op Sumatra dan de reserves, welke in de nota's, door de gevolmachtigden van 1824 gewisseld, waren gemaakt, tot nu toe hadden toegelaten.

Toen dan nu de onderhandelingen over den afstand van de Nederlandsche bezittingen op de Kust van Guinea werden aangevangen, werd tevens overeengekomen, bovengenoemde punten in een tweede traktaat op te nemen, dat dan ook den 8 September 1870 werd gesloten. Het mogt evenwel de goedkeuring van de Tweede Kamer niet verwerven, zoodat nieuwe onderhandelingen werden aange-

knoopt, die ten gevolge hadden, dat den 2 November 1871 een geheel andere overeenkomst tot stand kwam. Nu werd in artikel 1 bepaald, dat Engeland voortaan zich zou onthouden van alle bemoeijingen met de zaken van Sumatra, voor zooverre de reeds genoemde nota's daartoe recht hadden gegeven. Bij artikel 2 werden aan de Engelschen en hun handel gelijke rechten toegezegd binnen het Rijk van Siak als de Nederlanders er zouden genieten, en dit tevens toegezegd voor andere Staten, die nog mogten worden onderworpen. Hiermede was natuurlijk Atjih bedoeld, als het eenige Rijk op Sumatra, dat nog niet van Nederland afhankelijk was geworden. De betrekking tusschen Nederland en Atjih was, niettegenstaande het traktaat van 1857, steeds gespannen gebleven, vooral dewijl de Sultan onmachtig of onwillig was voldoening te geven voor de wederrechtelijke handelingen, door een aan aan hem onderhoorig hoofd in 1861 gepleegd, terwijl ook de bejegening van de stoomschepen die er kwamen, dikwijls te wenschen overliet. Bovendien had het bezetten van Siak aanleiding gegeven, dat Atjih zijne aanspraken op de daaraan onderhoorige Staatjes weêr opwakkerde en zelfs in de verwikkelingen, die in 1863 daar plaats hadden, een groote rol speelde.

Toen nu het traktaat met Engeland de handen vrij liet, begreep men dat het wenschelijk was krachtiger politie op de Atjinesche havens uit te oefenen, daar de onderlinge veten der afhankelijke Staatjes dikwijls den handel belemmerden en de Sultan niet bij machte was dit tegen te gaan, waardoor dan ook de klachten in de Engelsche vestigingen steeds toenamen. Zoo was in 1871 oorlog tusschen Simpang Olim en Edi, welke laatste Staat, door tusschenkomst van den Vorst van Deli, reeds vroeger eenige gezindheid had betoond zich onder het Nederlandsch gezag te plaatsen, doch waarnaar men toen niet had kunnen hooren, dewijl aan Atjih nog geen oorlog was verklaard. Ook met het oog op de rust in het Nederlandsch gebied was de uitoefening eener betere politie wenschelijk, terwijl bovendien nog het plaatsen van kustlichten ter sprake kwam ten behoeve der steeds toenemende stoomvaart.

Twee oorlogsschepen werden nu gezonden, die de kusten van Atjih bekruisten.

De Atjihers die tot nu toe in de Engelschen hunne beschermers hadden gezien, zagen zich thans door de bepalingen van het nieuwe traktaat ernstig bedreigd in hunne onafhankelijkheid en belangen, dewijl zij zeer goed begrepen, dat hoeveel vrijheid ook

aan de Engelschen in hun handel op Sumatra mogt worden gelaten, de hunne, waartoe die in slaven mede behoorde, door een naauwkeuriger toezicht zeer zou worden belemmerd. Dat daarbij allerlei vreemde voorstellingen werden gevoegd, is natuurlijk, en hun oude haat tegen de Hollanders, die hun reeds zoo menige plaats, zoowel vroeger de Westkust als later aan de Oostkust (Siak en onderhoorigheden) hadden ontnomen, kreeg daardoor vernieuwde kracht en zij wendden alle pogingen aan om zich aan het hun dreigend gevaar te onttrekken. Inmiddels werd Atjih, waar een nieuwe Sultan was opgetreden, door een stoomschip bezocht, en hadden de hoofden van Edi, van Pasei, ja zelfs van Pedir, hun verlangen te kennen gegeven, om de Nederlandsche soevereiniteit te erkennen, waaraan dezerzijds echter nog niet kon worden gedacht.

Een tweede tocht werd noodzakelijk, vooreerst dewijl Atjih op nieuw, gelijk reeds vroeger, zich tot den Goeverneur der Engelsche bezittingen aan de Straat van Malakka had gewend, en ten tweede, om een nieuw onderzoek te doen naar geschikte plaatsen voor vuurtorens. Op dezen tocht (in 1872) werd de Nederlandsche gemachtigde te Atjih niet ontvangen. Eene kommissie werd daarop door den Goeverneur-Generaal aangewezen om naar Atjih te gaan en de bedoelingen van het Goevernement kenbaar te maken. Inmiddels duurden de vijandelijkheden tusschen Simpang Olim en Edi voort, niettegenstaande de tusschenkomst van het Goevernement, waarom ten slotte een gewapend schip van Simpang Olim als een rooversvaartuig werd opgebracht. De komst van die kommissie werd in Oktober 1872 den Sultan van Atjih door een brief aangekondigd, doch deze kon wegens de vasten eerst in December worden geopend. Intusschen was een Atjinees, dien zich voor den gevluchten Sahbandar van dat Rijk uitgaf, op Riouw gekomen, naar hij beweerde met heimelijken last van den Sultan om een traktaat te sluiten. Dewijl hij geen volmacht kon vertoonen, beloofde hij die eerst te gaan halen, en vertrok naar Singapoera. Hij kwam in December te Riouw terug, vergezeld van andere Atjinezen, en bracht een brief van den Sultan mede, waarin deze verzocht het bezoek (waarvan de resident ter loops had gewaagd) uit te stellen, dewijl hij nog geen antwoord van den Sultan van Turkije had ontvangen. Atjih namelijk had de tusschenkomst van Turkije reeds in 1868 gevraagd, en scheen dit nu onlangs te hebben herhaald. De

mondelinge mededeelingen die verder gegeven werden, bewogen de Regering geduld te oefenen en het zenden der kommissie uit te stellen. De gezanten werden zelfs met een Nederlandsch stoomschip over Singapoera naar Atjih teruggebracht, doch te Singapoera misbruikten zij de goedheid van het Goevernement op ergerlijke wijze, door bij de agenten van onderscheiden Mogendheden op het sluiten van traktaten aan te dringen, op grond dat Nederland hun Rijk bedreigde. Tevens werd vernomen, dat zelfs van Atjih uit hulp aan Frankrijk was gevraagd. Nu meende het Indisch Goevernement, na door middel van den telegraaf in overleg te zijn getreden met het Opperbestuur, niet langer te mogen aarzelen om vreemde inmenging in de zaken te voorkomen. De Vice-President van den Raad van Indië, Nieuwenhuizen, werd tot kommissaris benoemd, en hem opgedragen om met vier oorlogsschepen onmiddellijk naar Atjih te vertrekken, terwijl tevens de noodige troepen werden bijeenverzameld voor eene krachtige expeditie, die onder den Generaal-Majoor Köhler zou moeten volgen, ten einde na oorlogsverklaring handelend op te treden.

De kommissaris Nieuwenhuizen vertrok den 7 Maart 1873 en kwam den 22 ter reede van Atjih. Op zijn eersten brief werd geantwoord, dat men schrijven uit Turkije wachtte; op zijn tweeden, waarin, als binnen 24 uur geen voldoend antwoord kwam, de oorlog werd aangezegd, was het antwoord weêr ontwijkend, zoodat de oorlogsverklaring volgde (26 Maart). Toen daarop twee dagen uitstel werden gevraagd en toegestaan, doch nog inmiddels met de verdedigingswerken aan wal werd voortgewerkt, werden deze door de marine beschoten (28 Maart). Den 5 April kwamen de troepen aan, sterk ongeveer 3600 man. Bij eene verkenning op den 6 kon een fort niet worden genomen, doch werd den 8 na een hevig vuur van de marine verlaten gevonden. Den 10 werd de vijand uit eene versterkte moskee gedreven; doch daar deze niet werd bezet, was men genoodzaakt haar den 14 op nieuw te bestormen. Eerst na een hardnekkig gevecht werd zij genomen, maar bij eene daaropvolgende verkenning op denzelfden dag, sneuvelde de Generaal-Majoor Köhler, waardoor het bevel overging op den Kolonel van Daalen. Den 16 werd in de richting van den Kraton, waarvan de ligging niet naauwkeurig bekend was, voortgerukt, maar door het hevig vuur van den vijand leed men zulke groote verliezen, dat tot den terugkeer naar het bivak werd besloten. Dewijl men zich na de opgedane ondervinding te zwak

achtte voor verdere operatiën, werd naar het strand teruggetrokken en besloten, na overleg met den Goevernementskommissaris en den bevelhebber der marine, en ook met het oog op den weldra invallenden regenmoesson, om van de Regering te Batavia verlof te vragen tot staking der expeditie. Aldaar had men reeds tijding van het sneuvelen van Köhler ontvangen, en twee bataillons waren aangewezen om naar het oorlogsveld te vertrekken en tevens de Generaal-Majoor Verspyck tot opperbevelhebber benoemd. Op de nu ontvangen berichten werden evenwel deze troepen niet afgezonden, en voorwaardelijk het gevraagd verlof gegeven.

Den 23 April werd hiervan tijding ontvangen en den 25 met de inscheping op de reede van Atjih begonnen. Zoo eindigde deze eerste expeditie op treurige wijze, zonder dat het geringste voordeel was verkregen. De moed der Atjinezen, die zich als dappere vijanden hadden doen kennen, werd daardoor zeer verhoogd, en dezerzijds moest op nieuw alles worden begonnen, daar men de nederlaag moest herstellen, zoowel voor het behoud van het gezag in het Nederlandsch gebied, als voor den Nederlandschen naam in het buitenland, als zijnde aller oogen op die oorlog gevestigd. In afwachting dat eene tweede expeditie werd voorbereid, werden de kusten op Atjih geblokkeerd, doch daarbij, met het oog op den Engelschen handel, zooveel mogelijk met toegeeflijkheid te werk gegaan. Ten behoeve der blokkade en tot voorbereiding van de tweede expeditie werden in Nederland door de Regering, en vooral door den Minister Fransen van de Putte, een aantal belangrijke maatregelen genomen. Officieren werden voor den tijd van twee jaar bij het leger in Indië gedetacheerd; militairen van lageren rang werden aangeworven, zoodat alras belangrijke versterkingen konden worden gezonden. Evenzeer werden de beschikbare oorlogsschepen, en een aanzienlijke hoeveelheid geschut en wapenen, vooral Beaumont-geweren en ammunitie, verstrekt. Bovendien werd de gepensioneerde Luitenant-Generaal J. van Swieten, vroeger kommandant van het Indisch leger, in aktieve dienst hersteld en benoemd tot opperbevelhebber en politiek kommissaris voor de aanstaande expeditie.

Ook de Atjinezen zaten niet stil. Reeds in Januarij was hun eerste Rijksbestierder, Habib Abdoe'r'rachman, naar Turkije vertrokken om hulp te vragen; zijne zending was evenwel te vergeefs. Ook in de Engelsche bezittingen langs Straat Malakka

werd door de aldaar wonende Atjinezen en andere Mohammedanen getracht den Nederlanders zooveel mogelijk afbreuk te doen. Door de Britsche autoriteiten werd evenwel de striktste onzijdigheid gehandhaafd. Het doel van de tweede expeditie bleef: het sluiten van een traktaat gelijk aan dat met Siak, dus met behoud van zelfbestuur, doch Nederland moest het recht van inmenging in de zaken verkrijgen, en bovenal, met het oog op de rechten van in- en uitvoer, de belastingheffing in handen nemen.

In de tweede helft van de maand November werden de troepen, ruim 6000 man sterk, voor de expeditie ingescheept; en den 20 November vertrok van Swieten. Bij zijne aankomst op de reede van Atjih bleek evenwel dat op een aantal troepenschepen de cholera was uitgebroken, die gedurende de geheele expeditie op treurige wijs bleef heerschen en groote verwoestingen onder troepen en koelies aanrichtte.

Van Swieten was vergezeld van eenige ambtenaren, terwijl tevens als tweede bevelhebber de Generaal-Majoor Verspijck was aangewezen, en de Kapitein ter Zee J. van Gogh de oorlogsmarine kommandeerde. Den 9 December werd onder aanvoering van Verspijck geland bewesten de monding der Tjankoel, en zoowel door den aanval der troepen als door het vuur der stoomschepen werden de Atjinezen weldra uit hunne versterkingen langs het strand aan den rechteroever der Atjihrivier verdreven, waarmede de volgende dagen werd voortgegaan. Den 14 werd zuidelijk opgerukt en Kota Moesapi na een moorddadig gevecht genomen. Hierdoor werd de vijand ontmoedigd en gaf hij zijne stellingen aan den rechteroever der riviermonding prijs. Nadat ok de linkeroever aan de monding was bezet, werd op den 25, bij eene verkenning zuidwaarts, op nieuw een reeks, door het struikgewas bijna onzichtbare, versterkingen aangetroffen, die slechts na een hardnekkigen strijd, waarbij zich vooral de vaandeldrager van Bredow onderscheidde, konden worden bemachtigd. Terwijl men trachtte langs deze zijde den Kraton te bereiken, werd men voortdurend bedreigd door de werken aan den linkeroever, waarvan de uit de eerste expeditie zoo bekende moskee het hoofdpunt uitmaakte. Nadat deze met vestinggeschut was beschoten, werd den 6 Januarij 1874 daartegen opgerukt, en toen een voorwerk was genomen, werd zij verlaten gevonden. Onmiddellijk werd zij bezet, doch de Atjinezen vielen deze en andere posten, zooals het bivak te Penajoeng, herhaaldelijk aan. Nadat den 12 Januarij nog eenige ten zuidwesten

van den Kraton gelegen versterkingen bij Petjoet waren bemachtigd, werd voortdurend getracht den Kraton van deze en de andere zijde meer en meer in te sluiten. Toen nu den 24 Januarij eene verkenning van Petjoet uit werd gezonden in de richting van den Kraton, ontdekte men aldra dat deze versterking, evenals andere die daarmede in verband stonden, door de Atjinezen waren verlaten, en dus dit belangrijk punt zonder bloedstorting kon worden bezet. Ook hier bleek dus, dat de Atjinezen, even als de meeste inlanders, groote vrees voor insluiting hebben. Het tweede deel van de expeditie trad thans in. De door de Atjinezen gepleegde moord op den zendeling van van Swieten, Mas Soema Widikdja en andere handelingen bewezen, dat het volk geheel meester was en de Sultan niet het minste gezag had. Dien ten gevolge en met het oog op de steeds hardnekkige verdediging en den later gebleken dood van den Sultan, begreep men dat een andere politiek dan de eerstvoorgestelde moest worden gevolgd en met ter zijde stelling van het Sultansbestuur, eene duurzame vestiging tot stand gebracht en dat rechtstreeks met de onderhoorige Staten kon worden gehandeld. Een proklamatie met een brief, welke eenige voorwaarden der onderwerping bevatte, ter teekening, werd dan ook aan de hoofden der onderhoorige Staatjes gezonden, waarvan eenige den brief teekenden, andere evenwel uitstel verzochten. Het gevolg was intusschen, dat bijna de helft der Staatjes zoowel langs de Noord- als de Westkust het Nederlandsch gezag erkenden. Reeds vóór de bezetting van den Kraton was Pedir, welks hoofd aanzienlijke versterkingen had aangebracht, door de marine getuchtigd. Van de eigenlijke Atjinezen had zich slechts een enkel hoofd, Toekoe Nek Radja Moeda Setia van Maraksa, bepaald onderworpen; doch deze had daardoor gedurig aanvallen te verduren, vooral van zekeren Toekoe Nanta, zoodat dan ook den 12 en 15 Februarij eenige versterkingen van dezen laatsten werden genomen. Overigens onthield zich van Swieten verder bijna geheel van offensieve bewegingen en bepaalde er zich toe den Kraton en een paar andere punten tot vaste vestigingen in te richten en voor het verblijf der troepen, die achter werden gelaten, en voor de verdediging gereed te maken. De hoofdmacht kon wegens den aanstaanden regenmoesson niet in het veld blijven, en werd daarom in het laatst van April ingescheept en naar Java teruggevoerd. Eene macht van 3000 man bezette de posten onder bevel van Kolonel Pel, die tevens met de politieke leiding

werd belast, waarvoor hem de ambtenaren R. C. Kroesen en R. W. Tadama werden toegevoegd. Aan den Kraton, die hoofdversterking was geworden, werd de naam gegeven van Kota-Radja; en behalve deze was er nog een fort te Penajoeng om den overgang van de rivier door middel van een vaste brug en de gemeenschap met de zee te verzekeren. Bovendien was hiervoor een benting aan het strand onder den naam van marine-benting bezet gehouden. Ook het gebied van Toekoe Nek werd van eene bezetting voorzien.

De gezindheid der Atjinezen is evenwel sedert niet verbeterd; steeds worden de versterkingen naauw ingesloten, zoodat het op eenigen afstand daarvan niet veilig is. Onophoudelijk worden gevechten geleverd, terwijl bovendien de troepen ernstige beproevingen hebben te doorstaan door de hevige ziekten, die ook na het vertrek der expeditie zijn blijven woeden. Toch zal voorzeker de volharding der Nederlanders en de moed hunner troepen eenmaal den hardnekkigen weêrstand der Atjinezen overwinnen, en eene duurzame vestiging hier tot stand brengen, die een goede toekomst te gemoet gaat.

BIJLAGE.

TRAKTAAT TUSSCHEN NEDERLAND EN GROOT-BRITTANNIE BETREFFENDE SUMATRA.

Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden en Hare Majesteit de Koningin van het Vereenigd Koningrijk van Groot-Brittannië en Ierland, wenschende in den geest van het traktaat van 17 Maart 1824 de vriendschappelijke verhouding tusschen de beide landen meer en meer te bevestigen, en daartoe ook in hunne wederzijdsche betrekkingen op het eiland Sumatra alle aanleiding tot misverstand weg te nemen, zijn overeengekomen te dien einde eene conventie te sluiten en hebben tot Hunne gevolmagtigden benoemd, te weten:

Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden:

den heer Joseph Lodewijk Hendrik Alfred baron Gericke van Herwynen, kommandeur der orde van den Nederlandschen Leeuw, ridder grootkruis der orde van de Eikenkroon van Luxemburg, enz. enz., Hoogstdeszelfs Minister van Buitenlandsche Zaken; en

den Heer Pieter Philip van Bosse, kommandeur der orde van den Nederlandschen Leeuw, ridder grootkruis der orde van de Eikenkroon van Luxemburg enz. enz., Hoogstdeszelfs Minister van Koloniën: en

Hare Majesteit de Koningin van het Vereenigd Koningrijk van Groot-Brittanië en Ierland:

den achtbaren Edward Alfred John Harris, vice-admiraal, lid van de zeer eervolle orde van het Bad, buitengewoon Gezant en gevolmagtigd Minister van Hare Britsche Majesteit bij Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden:

die, na elkander hunne wederzijdsche volmagten, welke in goeden en behoorlijken vorm zijn bevonden, te hebben medegedeeld, omtrent de volgende artikelen zijn overeengekomen en deze hebben vastgesteld:

Art. 1. Hare Britsche Majesteit ziet af van alle vertoogen tegen de uit-

breiding van het Nederlandsch gezag in eenig gedeelte van het eiland Sumatra, en mitsdien van het voorbehoud in dit opzigt voorkomende in de nota's door de Nederlandsche en Britsche gevolmagtigden uitgewisseld bij het sluiten van het traktaat van 17 Maart 1824.

Art. 2. Zijne Majesteit de Koning der Nederlanden verklaart, dat binnen het Rijk van Siak-Srie-Indrapoera en onderhoorigheden, zooals het omschreven is in het contract, op den 1 Februarij 1858 door het Nederlandsch-Indisch Bestuur met dat Rijk gesloten, de handel van Britsche onderdanen en de Britsche scheepvaart bij voortduring zullen genieten al de regten en voordeelen, welke aldaar aan den handel van Nederlandsche onderdanen en aan de Nederlandsche scheepvaart verleend zijn of mogten worden, en dat voorts dezelfde gelijkstelling aan den handel van Britsche onderdanen en de Britsche scheepvaart zal verleend worden in elken anderen inlandschen Staat van het eiland Sumatra, welke hierna van de kroon der Nederlanden afhankelijk mogt worden, behoudens altijd de verpligting der Britsche onderdanen om zich te gedragen naar de wetten en regelingen van het Nederlandsch Bestuur.

Art. 3. De bepalingen van het voorgaand artikel zullen geene verandering brengen in de onderscheiding, aangenomen bij de Nederlandsch-Indische wetten en regelingen tusschen personen van Westersche en personen van Oostersche herkomst, noch in de toepassing der bepalingen van de overeenkomst van 27 Maart 1851.

Art. 4. De tegenwoordige overeenkomst zal worden bekrachtigd binnen den kortst mogelijken tijd; zij zal zonder kracht of gevolg blijven totdat zij, voor zooveel noodig, de goedkeuring der Staten-Generaal zal erlangd hebben. Ten blijke waarvan de wederzijdsche gevolmagtigden haar hebben onderteekend en met hun wapen bezegeld.

Gedaan te 's Gravenhage den tweeden dag van November in het jaar duizend acht honderd een en zeventig.

(Was geteekend) L. Gericke.
(L. S.)
» van Bosse.
(L. S.)
» E. A. J. Harris.
(L. S.)

INHOUD.

EERSTE AFDEELING.

NEDERLANDSCH-INDIË ALS BEZITTING VAN DE OOST-INDISCHE KOMPAGNIE. 1605—1800. DEEL I.

1596. Aankomst te Bantam; moeijelijkheden aldaar en op andere plaatsen ondervonden, bl. 12 en 13. — Ongunstige uitslag van dezen eersten tocht, bl. 14.

1597. Oprichting van eene tweede kompagnie, die vervolgens met de eerste ineensmelt onder den naam van de Oude-kompagnie of die Van Verre, bl. 14.

1598-1599. Vertrek van eene tweede vloot onder bevel van Jacob van Neck als Admiraal. — Terugkomst van van Neck met vier rijk beladen schepen. — Van Warwyck en Jacob van Heemskerck bezoeken Ternate en Banda, bl. 14 en 15.

1598-1600. Nog andere tochten naar Indië worden door verschillende vereenigingen of kompagniën ondernomen. — De gevolgen daarvan, bl. 16—20.

1600. Van der Haagen legt eene sterkte op Amboina aan, die den naam verkrijgt van Kasteel van Verre, bl. 17.

1601. Vereeniging van eenige kompagniën tot één lichaam, waaraan binnen Amsterdam monopolie wordt verleend.

1602. Gevecht bij Bantam door Wolfaert Harmensz geleverd tegen eene overmachtige Portugesche vloot, bl. 22.

HOOFDSTUK IV.

Oprichting van de vereenigde Oost-Indische Kompagnie, bl. 24—28.

1602. De gezamenlijke kompagniën en reederijen worden tot ééne kompagnie onder den naam van de Vereenigde Oost-Indische Kompagnie ineengesmolten, aan welke voor den tijd van 21 jaren een uitsluitend oktrooi wordt verleend voor den handel beoosten de Kaap de Goede Hoop en door de Straat Magellaan, bl. 25 en 26. Inrichting van haar bestuur en administratie, bl. 26.

HOOFDSTUK V.

Eerste ondernemingen van de Vereenigde Oost-Indische Kompagnie, bl. 28—31.

1602. Uitzending van de eerste schepen door de Kompagnie. — Gevechten met de Portugezen, bl. 28 en 29.

1603-1605. Wijbrand van Warwyck verkrijgt op Bantam en te Gresik gebouwen tot opslag van goederen, enz. — Uitzending van verschillende andere vloten met het doel om, nevens den handel, de Portugezen en Spanjaarden te bestrijden, bl. 30. — Van der Hagen komt de Amboinezen tegen de Portugezen te hulp en sticht de eerste vestiging op Amboina, bl. 31. — Het monopolie der muskaatnooten en foelie op Banda verkregen, bl. 31.

EERSTE TIJDPERK.

VESTIGING VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG IN OOST-INDIË.

1605—1678.

HOOFDSTUK VI.

De Nederlandsche bezittingen tot aan de komst van den eersten Goeverneur-Generaal, bl. 32—39.

1604-1606. Tocht van Matelief de Jonge. Strijd met de Portugezen bij Malakka. — Overeenkomst met den Sultan van Djohor, bl. 32.

1607. Matelief legt een fort op Ternate aan en sluit eene nieuwe overeenkomst met den Sultan, bl. 33.

1608. Paulus van Caerden verovert het kasteel der Spanjaarden op het eiland Makjan, bl. 34.
Uitrusting eener machtige vloot om de Spanjaarden te beoorlogen, bl. 35.

1609. Eerste tocht naar Japan. Wittert slaagt er in eene overeenkomst met den Vorst van Makassar te sluiten. Wittert lijdt eene nederlaag bij de Philippijnen en sneuvelt, bl. 36. — Verhoeff door de Bandanezen overvallen en vermoord. Het eiland Neira door de Nederlanders veroverd, bl. 37. Verdrag met de Bandanezen, bl. 38. — Traktaat met den Vorst van Batjan, bl. 38.

HOOFDSTUK VII.

De eerste Goeverneurs-Generaal tot aan de stichting van Batavia, bl. 39—52.

1609. Voortzetting van den oorlog met de Spanjaarden in weerwil van het twaalfjarig bestand, bl. 39. — Pieter Both benoemd tot Goeverneur-Generaal, bl. 41.

1610. Overeenkomst met den Regent van Jakatra, bl. 42.

1612. Schot bezoekt Boeton, Solor en Timor, bl. 42.

1613. Both richt te Japara een kantoor op. — Eerste Gezantschap naar Mataram, bl. 43.

1614. Both wordt opgevolgd door Gerard Reynst, bl. 43. — Engelschen vestigen zich te Bantam, Jakatra en Makassar, bl. 44.

1615. Overlijden van Reynst, bl. 45.

1616. Laurens Reael volgt hem op, bl. 46.

1617. Strijd met de Engelschen over het bezit der Banda-eilanden, bl. 46. — Moeijelijkheden met den Rijksbestierder te Bantam, bl. 47.

1618. De loge te Japara wordt afgeloopen en geplunderd, en verraderlijke aanval op die te Jakatra, bl. 47. — Benoeming van Coen tot Goeverneur-Generaal , bl. 48.

1619. Oorlog met de Engelschen en den Regent van Jakatra, bl. 49.

Het fort te Jakatra wordt den 12 Maart gedoopt met den naam van Batavia, bl. 52. — Inneming op 30 Mei van Jakatra door Coen, bl. 52.

HOOFDSTUK VIII.

Nederlandsch-Indië tot aan den dood van Coen, bl. 52—63.

1619. (17 Julij) Traktaat met de Engelsche Kompagnie tot eene vereeniging van 20 jaar, bl. 53, 54.
1621. Verovering van de Banda-eilanden, bl. 55.
1623. Coen vervangen door de Carpentier, bl. 56. — Eerste verlenging van het oktrooi der Kompagnie, bl. 57. — Aanslag der Engelschen op Amboina verijdeld. Gevolgen daarvan, bl. 58—60.
1627. Coen aanvaardt op nieuw het bestuur, bl. 61.
1628. Batavia door de Javanen belegerd, bl. 62.
1629. Batavia voor de tweede maal door de Javanen belegerd. — Coen sterft, bl. 63.

HOOFDSTUK IX.

Van den dood van Coen tot het bestuur van den Goeverneur-Generaal Maetsuycker, 1629—1653, bl. 64—82.

1629. Specx waarnemend Goeverneur-Generaal, bl. 64.
1631. Plakkaat tegen den partikulieren handel, bl. 65.
1632. Hendrik Brouwer treedt op als Goeverneur-Generaal, bl. 65.
1633. Oorlog met Bantam. — Gezantschappen naar Mataram, bl. 66.
1636. Antonie van Diemen Goeverneur-Generaal. — Onlusten in Amboina. — Reis van van Diemen derwaarts, bl. 66 en 67.
1638. Tweede reis van van Diemen naar Amboina. — Voortdurende onlusten aldaar, bl. 67. — Westerwoldt verovert Baticalao op Ceylon. — Overeenkomst met den Keizer van Candia, bl. 69.
1639. De Nederlanders in Japan opgesloten te Desima, bl. 70.
1641. Verovering van Malakka, bl. 69 en 70.
1642. Hoeamohel bevredigd, bl. 67.
1643. Kakiali vermoord, bl. 67. — Tochten van de Vries en Abel Tasman, bl. 71. — Oneenigheden in Nederland over de verlenging van het oktrooi der Kompagnie, bl. 72.
1644. Aanslag van Jan Pekel op Batavia verijdeld, bl. 68. — Overeenkomst met de Portugezen, bl. 70.
1645. Dood van van Diemen. — Van der Lijn Goev.-Gen., bl. 71. — Overeenkomst met Bantam, bl. 73.
1646. Kapaha veroverd. — Dood van Toeloe Kabesi. — Amboina voor goed onder Nederlandsch gezag, bl. 68. — Traktaat met Mataram, bl. 74.
1647. Het oktrooi voor 25 jaar verlengd, bl. 72.
1649. Vrede met Radja Singa op Ceilon, bl. 81.
1650. Aftreding van van der Lijn. — Reyniersz. Goeverneur-Generaal, bl. 75. — Instruktie voor het bestuur in Indië, artikelbrief, bl. 75—77. — Nieuwe onlusten in de Molukken. — Sultan Mandar-sjah, bl. 78 en 79.
1651. Bloedige oorlogen in de Molukken, bl. 79. — De Kaap de Goede Hoop bezet, bl. 81.

1652. Overeenkomst met Mandar-sjah, bl. 79.
1653. Dood van Karel Reyniersz. — Maetsuycker Goeverneur-Generaal.
1653-1656. Voortdurende oorlogen in de Molukken door de Vlaming tegen Saïdi, Madjira en Kalamatta, bl. 79 en 80.

HOOFDSTUK X.

Het bestuur van den Goeverneur-Generaal Maetsuycker, 1653—1678. bl. 83—97.

1653. Nieuwe oorlog tegen de Portugezen op Ceilon.
1655. Kolombo bemachtigd, bl. 82. — De Portugezen op de kust van Malabar door van Goens bestreden, bl. 83.
1659. Vrede met Bantam, bl. 91. — Palembang door van der Laan ingenomen; een fort aldaar gesticht, bl. 84.
1661-1663. Formosa door de Chinezen onder Koksinga aangetast; het fort Zeelandia aldaar overgegeven, bl. 83 en 84.
1662. Verbond met de Maleijers op de Westkust van Sumatra tegen Atjih, bl. 84.
1664. De Atjinezen verdreven tot aan Tikoe; vestiging van een Nederlandsche post te Padang, bl. 85. — Na den moord van 1638 nieuwe vestiging te Bandjermasin, bl. 86.
1660. Van Dam en Truitman, tegen Makassar gezonden, nemen het fort Panakoekang, bl. 87.
1666. Vrede met Makassar. — De oorlog hervat. — Aroe Palakka. — Speelman verslaat de Makassaren bij Boeton, bl. 87, 88.
1667. Belegering van Makassar. bl. 87, 88. — Boengaisch traktaat, bl. 88, 89. — Het oktrooi van de Kompagnie verlengd tot 1700, bl. 97.
1677. Na ontruiming van Tidore door de Spanjaarden, worden zij ook van Siao verdreven, dat met de daarbij behoorende eilanden benevens de noordkust van Celebes door Ternate aan de Kompagnie wordt afgestaan, bl. 90.
1672. Makassaren op Java onder Bontoemaranoe, bl. 93.
1674. Troenô-djôjô vereenigt zich met hen en verslaat de Javanen, bl. 93. — De Franschen onder La Haye verslagen, bl. 97.
1675. De Soesoehoenan vraagt hulp van Batavia. — Holstein en Poleman gezonden, bl. 93.
1677. Speelman komt te Japara en sluit een overeenkomst (25 Febr.); beoorloogt Troenô-djôjô, bl. 93 en 94. — De hoofdplaats van Mataram door Troenô-djôjô ingenomen. — Dood van den Soesoehoenan Mangkoerat. — Zijn zoon volgt hem op en onderteekent twee akten van overeenkomst met de Kompagnie (19 en 20 Oktober), bl. 95, 96.

TWEEDE TIJDPERK.

UITBREIDING VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG IN OOST-INDIË, 1678—1757.

HOOFDSTUK XI.

Nederlandsch Indië tot aan het einde van den eersten Javaanschen Sukcessie-oorlog, 1678—1708. bl. 98—117.

1678. Maetsuycker sterft. — Van Goens Goeverneur-Generaal. — Kediri door Hurdt ingenomen, bl. 99.

1679. Poleman verslaat de opstandelingen bij Si Pandjang, doch sterft kort daarna. Couper neemt Kapar in en verdrijft de Makassaren. Troenô-Djôjô gevangen genomen en gedood, bl. 99 en 100.

1680. Rust in Mataram hersteld na de onderwerping van Pangéran Poeger, bl. 100.

1681. Poging tot opstand van' Sultan Amsterdam van Ternate verijdeld door Padtbrugge, bl. 101. — Tjeribon onder 's Kompagnie's bescherming gebracht, bl. 101. — Van Goens keert naar Holland terug. — Speelman Goeverneur-Generaal (25 November), bl. 102.

1682. Oorlog in Bantam naar aanleiding van twisten tusschen Sultan Agoeng en Sultan Hadji, bl. 103.

1683. Nieuwe overeenkomst met Sultan Amsterdam, bl. 102.

1684. Traktaat met Bantam. — De Engelschen van Bantam verdreven, vestigen zich in Benkoelen, bl. 104. — Speelman sterft. — Johannes Camphuis Goeverneur-Generaal, bl. 105.

1686. Soerapati, luitenant der Balinezen, vlucht naar den Soesoehoenan. — Tak, als gezant naar Kartasoera gezonden, sneuvelt in een gevecht, bl. 106. — Van Rheede van Drakestein bezoekt als Kommissaris-Generaal de kantoren in Voor-Indië, bl. 107 en 108.

1687. Woelingen van Aroe Palakka, bl. 108.

1691. Camphuis treedt af en wordt opgevolgd door Willem van Outhoorn, bl. 108.

1696. Dood van Aroe Palakka. — Moeijelijkheden op Celebes verwekt door Aroe Teko, bl. 109. — Herhaalde bevelen uit Holland om de specerijboomen in de Molukken uit te roeijen, bl. 110. — Invoering van de koffijteelt op Java, bl. 111. — Het oktrooi der Kompagnie verlengd tot 1740, bl. 116.

1698. Belangrijk en toenemend bedrag der schulden van de Kompagnie, bl. 117.

1699. Oorlog tegen Soekadana. — Verwijdering der Engelschen van daar, bl. 110 en 111. — De rivier van Batavia door een aardbeving opgestopt. Eerste oorzaak der ongezondheid van deze plaats, bl. 111.

1701-1702. Moeijelijkheden over de regeling van het bestuur, bl. 112.

1703. Dood van Soesoehoenan Amangkoerat, bl. 112.

1704. Van Hoorn vervangt van Outhoorn als Goeverneur-Generaal,

bl. 112. — Binnenlandsche oorlog in Mataram over de troonsopvolging. — De Regering trekt partij voor Pangeran Poeger, bl. 113.

1705. Het leger van Soenan Mas door de Wilde verslagen. — Pangeran Poeger tot Soesoehoenan verheven. — Nieuwe overeenkomst door de Wilde gesloten (5 Oktober), bl. 113 en 114.

1706. Soenan Mas vereenigt zich met Soerapati. — Knol verslaat hen bij Bangil. — Soerapati sterft, bl. 114 en 115.

1707. De Wilde verslaat Soenan Mas bij Sengeri, bl. 115.

1708. Soenan Mas, door Knol bewogen zich over te geven, wordt naar Ceilon verbannen. bl. 116.

HOOFDSTUK XII.

Nederlandsch Indië van het einde van den eersten Javaanschen successie-oorlog tot aan den opstand der Chinezen, 1708—1740, bl. 117—129.

Uitbreiding van den handel der Engelschen, bl. 117.

1709. Aftreding van van Hoorn. — Van Riebeek Goeverneur-Generaal tot 1713, bl. 118 en 119. — Uitbreiding van de koffijkultuur in Westelijk Java, bl. 119.

1712. Onlusten in Oost-Java, bl. 121.

1713. Overeenkomst voor den handel met Djohor, bl. 120 en 121. — Van Swol Goeverneur-Generaal, bl. 121.

1718. Gobius als bevelhebber naar Madoera en Soerabaja, bl. 121.

1718. Dood van van Swol. Zwaardekroon Goeverneur-Generaal, bl. 123.

1719. Oost-Indische Kompagnie te Ostende, bl. 124. — Pakoe Boewônô I sterft. — Twisten over de troonsopvolging tot 1723. — Tweede Javaansche Sukcessie-oorlog, bl. 122.

1721-1722. Zamenzwering van Pieter Erberfeld, bl. 123. — De schepen van Mr. Jacob Roggeveen aangehouden, bl. 124.

1725. Mattheus de Haan Goeverneur-Generaal tot 1729, bl. 125.

1728. Pakoe Boewônô II volgt zijn vader als Soesoehoenan te Kartasoera op, bl. 125.

1729. De Haan sterft en wordt opgevolgd door Mr. Diederik Durven, bl. 125.

1730. Wreedheden op Ceilon door Vuyst en Versluys gepleegd, bl. 126.

1732. Durven, naar Nederland ontboden, draagt het bestuur over aan Dirk van Cloon, bl. 126.

1733. Nieuwe traktaten met den Soesoehoenan, met den Sultan van Bantam en met Bandjermasin, bl. 127 en 128.

1735. Van Cloon opgevolgd door Abraham Patras, bl. 128.

1737. Bij den dood van Patras treedt Valckenier als Goeverneur-Generaal op, bl. 129. — Woelingen op Celebes, door Bontoe Langkasa verwekt. — Smout beoorloogt Wadjo, bl. 129.

HOOFDSTUK XIII.

De opstand der Chinezen en de oorlogen op Java en Madoera tot aan de onderwerping van Mas Saïd. 1740—1757, bl. 129—152.

1757. Mas Saïd onderwerpt zich en wordt, als van den Soesoehoenan onafhankelijk, Vorst met den naam Mangkoe Negôrô erkend, bl. 151.

HOOFDSTUK XIV.

De Nederlandsche Oost-Indische bezittingen buiten Java van 1740—1757, bl. 152—165.

1740. (2 December) Van Imhoff door de Bewindhebbers benoemd tot Goeverneur-Generaal, bl. 153. — (6 December) Van Imhoff, de Haze en van Schinne op last van den Goeverneur-Generaal Valckenier gevangen gezet, worden in

1741. (Januarij) naar Nederland opgezonden, bl. 152 en 153. — (November) Johannes Thedens waarnemend Goeverneur-Generaal tot Mei 1753, bl. 153. — Valckenier vertrekt naar Nederland, doch wordt aan de Kaap aangehouden en keert gevankelijk naar Batavia terug, waar hij in 1751 overlijdt, bl. 154. — Memorie over de Indische Zaken ingediend door van Imhoff, de Haze en van Schinne, bl. 154.

1742. Besluit tot uitzending van kolonisten naar Java, bl. 156.

1743. (Mei) Van Imhoff treedt op als Goeverneur-Generaal (—1750), bl. 154. — Uitbreiding der verpachtingen, bl. 154 en 155. — Oprichting van de Academie der Marine (—1756), bl. 161.

1744-1746. De Bataviasche nouvelles, bl. 162.

1745. Oprichting van de Amfioen-Societeit, bl. 155. — Het Rijk van Siak aan de Kompagnie in leen afgestaan, bl. 159. — Het landschap Bogor (Buitenzorg) aan van Imhoff in gebruik gegeven, bl. 161. — Een Seminarie voor predikanten in Indië gesticht (—1756), bl. 161.

1746-1747. Uitzending van schepen naar Mexiko, bl. 157. — Moeijelijkheden in Bandjermasin. — Nieuwe overeenkomst met dat Rijk, bl. 159 en 160.

1747. Sterrenberg wegens verzet tegen van Imhoff veroordeeld, bl. 155. — Moeijelijkheden met Palembang, bl. 158 en 159.

1748. De Timorezen door den Vaandrig Lip verslagen, bl. 160.

1749. (16 April) Prins Willem IV benoemd tot Opperbewindhebber en Goeverneur-Generaal van de Kompagnie en hare bezittingen, bl. 158.

1750. (1 November) van Imhoff sterft. — Jacob Mossel Goeverneur-Generaal tot 1761, bl. 162.

1753. Het Reglement op de bevordering der dienaren van de Kompagnie en hunne verhooging in gagie enz. uitgevaardigd, bl. 162.

1754. Achteruitgang der zaken om de West van Indië, bl. 165. — Uitvaardiging van het Reglement op pracht en praal, bl. 163.

1754-1757. Onlusten in het Rijk van Djohor, bl. 163 en 164.

1755. (Mei) Reglement wegens de provisiën voor de dienaren op de Buitenkantoren, bl. 162. — (Augustus). Reglement wegens de provisiën en verdere douceurs te Batavia, bl. 162 en 163.

1756. Zending van den Kommissaris Paravicini naar Bandjermasin, bl. 163.

HOOFDSTUK XV.

Toestand van de Oost-Indische Kompagnie en hare bezittingen in de eerste helft der 18de eeuw,
bl. 166—190.

1678-1757. Groote verandering in den toestand; de Kompagnie krijgt het karakter van handeldrijvende mogendheid. — Achteruitgang in den handel. — Vermeerdering van uitgaven, bl. 166.

1742. Nieuwe Artikelbrief gewijzigd in 1747, bl. 167.

1743. Het Oktrooi der Kompagnie verlengd voor twaalf jaar, bl. 166.

1748. Verlenging van het Oktrooi der Kompagnie tot 31 December 1774, bl. 167.

Niettegenstaande voortgaande vermeerdering van uitgaven, waren de uitdeelingen groot en de aktiën hoog genoteerd, bl. 168. — Veilingen. Uitzending van goederen. Uitrusting van schepen, bl. 168 en 169. — Handel in Indië. De kantoren en hunne produkten, bl. 171—175. — Inrichting van bestuur en administratie, bl. 175—180. — Vrijburgers, bl. 180. — Militaire en marine zaken, bl. 180—182. — Kerkgenootschappen, bl. 182 en 183. — Rechts- en finantiewezen, bl. 183 en 184. — Het jaar 1696 is het keerpunt in de finantiëlen toestand; vermindering der overschotten; toeneming van schulden; misbruiken; rijkdom der ambtenaren; groot krediet van de Kompagnie, bl. 184—187. — Memorie van menage van Mossel, bl. 188. — Toestand van Batavia in de 18de eeuw, bl. 189.

DERDE TIJDPERK.

VERVAL VAN DE NEDERLANDSCHE MACHT IN OOST-INDIË, 1757—1800.

HOOFDSTUK XVI.

Het verval van het Nederlandsch gezag in Indië tot aan den oorlog met Engeland, 1757—1780,
bl. 190—201.

Gespannen verhouding tusschen Nederlanders en Engelschen in Voor-Indië, bl. 190.

1755. Uitbreiding van den invloed der Engelschen in het Rijk van den Grooten Megol; de Nederlanders benadeeld in hunne belangen, bl. 190.

1759. Moord van de Nederlandsche bezetting op Poeloe Goentoeng in Siak, bl. 193. — Een kleine vloot onder Roussel, tot bescherming

der Nederlandsche belangen naar Bengalen gezonden, wordt door de maatregelen van de Engelschen opgehouden en tot overgave gedwongen; de kantoren der Kompagnie in Bengalen geraken daardoor geheel onder den invloed en het toezigt der Engelschen, bl. 191.

1760. De Engelsche posten op de Westkust van Sumatra door de Franschen bemachtigd. — Nederlandsche posten te Natal en Tapanoeli opgericht, bl. 194.

1761, 1762. Herhaalde briefwisseling tusschen de Regeringen in Europa over het gebeurde in Voor-Indië, bl. 192.

1761. (15 Mei) Dood van Mossel. — Petrus Albertus van de Parra Goeverneur-Generaal tot 1775. bl. 192. — Poeloe Goentoeng in Siak op nieuw bezet tot 1765, bl. 193 en 194.

1763-1767. De laatste afstammeling van Soerapati in Malang bestreden, bl. 194.

1763. Nieuwe overeenkomst met den Sultan van Palembang, bl. 194. — De Engelschen komen op de Westkust van Sumatra terug en verdringen de Nederlanders meer en meer, bl. 194.

1765. Kandia door van Eck ingenomen. — Vrede met den Keizer, bl. 193.

1766. De Vorst van Makassar, Batara Gowa II, vlucht naar Bima en wordt later verbannen naar Ceilon, bl. 195.

1770. De Oosthoek van Java bezet, bl. 195. — Algemeene achteruitgang van den handel in Indië. — De toelating der Engelschen te Batavia beperkt, bl. 196.

1772. Pontianak gesticht door Abdoerrahman, bl. 197.

1773. Nieuwe verdeeling van het gebied van Tjeribon, bl. 195.

1474. Twee jaar verlenging van het Oktrooi der Kompagnie toegestaan, bl. 200.

1775. (December) Van de Parra sterft. — Van Riemsdijk Goeverneur-Generaal tot 1777, bl. 196.

1776. Moeijelijkheden op de kust van Malabar met den Vorst van Mijsore, Hyder-Ali, bl. 193. — Sangkilang geeft zich uit voor den verbannen Vorst van Makassar, doch wordt in 1779 uit Gowa verdreven, bl. 196. — Het Oktrooi der Kompagnie verlengd voor 20 jaar, bl. 201.

1777. Reinier de Klerk Goeverneur-Generaal tot 1780, bl. 196.

1778. De Kommissaris Kloek naar de Westkust van Borneo gezonden tot onderzoek van de zaken aldaar, bl. 197. — Bantam staat zijn rechten op deze kust af aan de Kompagnie, bl. 198. — De notenboomen op de Banda-eilanden bijna geheel door een orkaan vernietigd, bl. 198. — Ernstig konflikt tusschen de Hooge Regering en den Raad van Justitie te Batavia, bl. 199. — Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen opgericht, bl. 200.

1780. Reinier de Klerk sterft. — Mr. Willem Arnold Alting Goeverneur-Generaal tot 1796, bl. 196.

HOOFDSTUK XVII.

De bezittingen van de Oost-Indische Kompagnie gedurende het bestuur van den Goeverneur-Generaal Alting, 1780—1793,
bl. 201—215.

1780. Oorlog met Engeland. — Treurige toestand der defensie. — Hulp van de Franschen, bl. 202.

1781. (Maart) Ontsteltenis aan de Kaap de Goede Hoop op het bericht van den oorlog, bl. 202. — (Junij) Onvoorzichtige handeling van de Regering te Batavia. — De Nederlandsche posten op de Westkust van Sumatra door de Engelschen genomen, en kort daarna die op de kust van Koromandel en in Bengalen, bl. 203 en 204.

1782. (Januarij) Trinkonomale op Ceilon door de Engelschen genomen, bl. 204. — Herhaalde gevechten van den Franschen Admiraal de Suffren tegen de Engelschen op de kusten van Ceilon, welke met de herovering van Trinkonomale eindigen, bl. 205. — Groote verliezen voor den handel en geldverlegenheid bij de Kompagnie. — Eerste uitgifte van papieren geld in Indië, bl. 206. — Moeijelijkheden met den Onderkoning van Riouw, Radja Hadji, bl. 207.

1783. Expeditie tegen Riouw onder Abo — Nadat een aanval op deze plaats is afgeslagen, wordt Malakka door de Boeginezen onder Radja Hadji ingesloten en ontzet door het Landseskader onder van Braam, bl. 208 en 209.

1784. Vrede van Parijs met Engeland, waarbij de Kompagnie Negapatnam moest afstaan en de vrije vaart in de Oostersche zeeën veroorloven, bl. 206. — Riouw belegerd door van Braam; vlucht van de Boeginezen en traktaat met Sultan Mahmoed, bl. 209.

1786. Expeditie tegen Soekadana en Mampawa, bl. 210 en 211.

1787. Silvester van Batavia te hulp gezonden verovert Mampawa en stelt den zoon van Abdoerrahman, Sjerief Kasim, tot Panembahan aan, bl. 211.

1787. Het traktaat met Sultan Mahmoed van Riouw gewijzigd; de Hollanders door zeeroovers van Tandjong Pinang verdreven, bl. 210. — Kontrakt met Pangeran Nata van Bandjermasin, bl. 212.

1788. Dood van Pakoe Boewônô III, bl. 213.

1789. Een Landseskader onder Staring komt in Indië aan, bl. 212, 213.

1790. Pakoe Boewônô IV in zijne plannen tot uitbreiding van zijn gebied gestuit door den Goeverneur van Java, Greeve, bl. 213.

1791. De posten op de Westkust van Borneo verlaten, bl. 211 en 212. — Dood van den eersten Sultan van Djokjokarta, bl. 213. — De Sultan van Palembang door Staring gedwongen de traktaten na te leven, bl. 214. — Ontevredenheid over het bestuur van Alting. — Ontdekking van misbruiken in de administratie en het geldelijk beheer, bl. 214 en 215.

HOOFDSTUK XVIII.

De Nederlandsche Oost-Indische Kompagnie gedurende de jaren 1780—1791, bl. 215—228.

Treurige toestand van de Kompagnie; verderfelijke invloed van de partijschappen hier te lande voor hare belangen, bl. 215 en 216.

1781. Het krediet der Kompagnie ernstig bedreigd; haar wordt door de Staten van Holland handsluiting voor een jaar verleend (Febr.), bl. 216. — (April) Geldelijke ondersteuning door de Staten van Holland verleend, bl. 216.

1782. Moeijelijkheid om schepen uit te rusten; verzoek om hulp aan de Algemeene Staten, bl. 217.

1783. Nieuwe moeijelijkheden wegens gebrek aan kontanten en nieuwe aanvrage om hulp bij de Algemeene Staten. — Holland benoemt eene kommissie tot onderzoek, die verschillende voorstellen tot hervorming doet, bl. 218. — Hulp in geld aan de Kompagnie toegestaan, bl. 219.

1784. (Mei) Nogmaals wordt bijstand van de Algemeene Staten gevraagd. — Door invloed van de Staten van Holland wordt een nieuwe kommissie van beheer ingesteld, bl. 219 en 220.

1785. Voorstellen van van der Oudermeulen tot hervorming bij de Kompagnie, bl. 220 en 221.

1785 en 1786. De Kompagnie, door nieuwe leeningen van geld voorzien, blijft evenwel in verlegenheid, bl. 221.

1787. De Bewindhebbers van de Kompagnie richten een adres aan de Staten-Generaal om hunne behoefte aan geld bloot te leggen, bl. 221.

1788. Eene kommissie tot onderzoek, door de Staten van Holland en Zeeland benoemd, geeft als geldbehoefte op een bedrag van *ƒ* 31500000, bl. 222.

1789. Nadeelig saldo berekend op *ƒ* 74000000.— Een nieuwe kommissie tot onderzoek en hervorming van de zaken der Kompagnie benoemd, bl. 222.

1790. Eerste rapport van gemelde kommissie omtrent den finantiëlen toestand, bl. 223.

1791. Tweede rapport van de kommissie omtrent de middelen tot herstel, bl. 223 en 224. — Memorie van konsideratiën van G. Titsingh, bl. 225. — Invoering van belastingen in Indië. — De handel op de Kaap de Goede Hoop, op de West van Indië en op Batavia voor partikulieren opengesteld, bl. 225. — Konsideratiën van Nederburgh, bl. 226.

1791. (Mei) Benoeming van de Kommissarissen-Generaal Nederburgh, Frykenius, Alting en van Stokkum, bl. 227. — (14 Junij) Eindverslag der kommissie van onderzoek, bl. 227. — (Augustus) Instruktie voor de Kommissarissen-Generaal bl. 227 en 228. — (December) Vertrek van Nederburgh en Frykenius uit Nederland, bl. 228.

HOOFDSTUK XIX.

De Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië tijdens het bestuur van de Kommissarissen-Generaal, 1792—1799, bl. 228—247.

1792. (Junij) Aankomst van Nederburgh en Frykenius aan de Kaap de Goede Hoop, waar zij eenige verbetering in den toestand der kolonisten brengen, bl. 228.

1793. (September) Vertrek van de Kaap; aankomst te Batavia (November). — Siberg, waarnemend Direkteur-Generaal, treedt op als vierde lid der Kommissie in plaats van van Stokkum, die overleden was, bl. 228. — De Kommissie geraakt hierdoor onder den invloed van de familieregering in Indië, bl. 229. — Behandeling der rekenplichtige ambtenaren. — Heffing van ambtgeld. — Handel van partikulieren, bl. 229, 230.

1794. Opheffing van de Amfioensocieteit, bl. 230. — (November) Van de Graaff komt op Batavia, doch men weigert hem als lid van de Hooge Kommissie toe te laten, bl. 238.

1795. (Februarij) Aanschrijving van Prins Willem V uit Kew aan de Goeverneurs en Bevelhebbers van de Kompagnie, bl. 231. — (Junij) Komst van eene Engelsche vloot aan de Kaap de Goede Hoop, bl. 232. — (4 Julij) Rapport der Hooge Kommissie omtrent de kultures en den handel, bl. 231. — (Augustus). Malakka wordt door Couperus aan de Engelschen overgeleverd, bl. 233. — (September) De Kaapkolonie gaat bij kapitulatie over, bl. 232, evenals een aantal plaatsen op Ceilon, benevens de Westkust van Sumatra (November.) bl. 233. — (December) Adres van een aantal inwoners van Batavia aan de Regering en de Hooge Kommissie, bl. 237. — De Gekombineerde Vergadering in het leven geroepen, bl. 238.

1796. (Januarij) Amboina gaat over aan de Engelschen; (Februarij), Kolombo kapituleert even als Koetsjin en de Banda-eilanden, bl. 233 en 243. — (Februarij) Van de Graaff doet voorstellen omtrent de verdediging van Batavia; hij wordt op voorstel van Nederburgh uit zijne betrekking ontslagen, bl. 239 en 240. — (Augustus) Alting legt zijne waardigheid neêr, bl. 240.

1797. Mr. P. G. van Overstraten Goeverneur-Generaal, bl. 240. —(Februarij) Een aanval der Engelschen op Ternate door den Goeverneur Budach afgeslagen, bl. 235. — (Maart en April) Batjan en Tidore door Prins Noekoe bemachtigd. — Ternate ingesloten, bl. 235 en 236. — Van Boekholtz als Kommissaris naar Bandjermasin gezonden, bl. 242. — (Mei) Frykenius sterft, bl. 242. — Zorg van van Overstraten voor de defensie, bl. 242 en 243.

1798. Dirk van Hogendorp en zijne beschuldigingen tegen van Boekholtz en de Regering, bl. 243.
Ternate door de komst van Fransche schepen ontzet, bl. 236. — Reis van Nederburgh over Java, bl. 244.

1799. Wegener en Nordmann, in 1798 op Java gekomen, worden door Nederburgh c. s. genoodzaakt naar Nederland terug te keeren,

1800. (Mei) De Raad der Aziatische bezittingen treedt in funktie, bl. 18. — Cranssen op Ternate, bl. 7 en 8. — (Augustus—Oktober) Batavia door de Engelschen geblokkeerd, bl. 6 en 7.

1801. (Junij) Ternate gaat bij kapitulatie aan de Engelschen over, bl. 8. — (Augustus) Van Overstraten sterft. Siberg waarnemend Goeverneur-Generaal bl. 9. — Moeijelijkheden in Nederland met de regeling van de nalatenschap der Kompagnie, vooral ook van den handel op Oost-Indië, bl. 15 en 16. — Twistgeschrijf daarover, bl. 17. — Geschriften van D. en G. K. van Hogendorp en Nederburgh over den handel, bl. 17 en 18.

1802. Dekker komt met drie oorlogschepen in Indië, bl. 10. — De Chinezen in Tjeribon door de bevolking vermoord of verdreven, bl. 13. — (November) Eene kommissie in Nederland benoemd tot onderzoek naar de wijze waarop de handel en het bestuur zullen worden geregeld, bl. 19.

1803. De Kaapkolonie door Janssens en de Mist van de Engelschen overgenomen, bl. 10. — (Maart) Publikatie omtrent den handel op Indië, bl. 19. — (Junij) De Vice-Admiraal Hartsinck wordt gelast met vier schepen naar Indië te vertrekken. — Achteruitgang van de vloot aldaar, bl. 11. — (Augustus) Rapport der gemelde kommissie van onderzoek, bl. 19—21. — (Oktober) In strijd met de bevelen van den Goeverneur-Generaal keert Dekker naar Nederland terug, bl. 10.

1804. Drie Prinsen van Tjeribon naar Amboina verwijderd, bl. 13. — (September) Het Charter voor de Aziatische Bezittingen vastgesteld, bl. 20.

1805. Wiese treedt op als waarnemend Goeverneur-Generaal. 1808, bl. 9. — (November) Mr. C. T. Elout en C. H. van Grasveld benoemd tot Kommissarissen-Generaal over Bataafsch-Indië, bl. 22.

1806. (Januarij) Vaststelling van een Reglement op het beleid der regering enz., bl. 22. — Janssens genoodzaakt de Kaapkolonie op nieuw bij kapitulatie aan de Engelschen over te geven, bl. 10. — (Julij) De Raad der Aziatische Bezittingen vervangen door een Minister van koophandel en koloniën, bl. 23. — (Julij en Augustus) Engelhard, als kommissaris naar Tjeribon gezonden, haalt de oproerige bevolking over tot onderwerping en sluit eene nieuwe overeenkomst met de Sultans, bl. 14. — (Oktober en November) De kust van Java ten tweeden male door de Engelschen bezocht, bl. 11. — Verlies van een aantal schepen, bl. 12.

1807. (Januarij) De Kommissarissen-Generaal worden naar Nederland teruggeroepen. — Mr. H. W Daendels benoemd tot Goeverneur-Generaal, bl. 23. — De nog overige oorlogsschepen door de Engelschen bemachtigd of vernield. — (November en December) De Engelschen bezetten Gresik en sluiten met den bevelhebber van Franquemont te Soerabaja eene overeenkomst, bl. 14 en 15. — De Tjeribonsche prinsen keeren in hun gebied terug, bl. 14.

HOOFDSTUK II.

Het bestuur van den Goeverneur-Generaal Daendels, 1808—1811, bl. 23—64.

1807. (Februarij) Eene instruktie voor Daendels, benevens voor den Goeverneur-Generaal en Raden van Indië, vastgesteld, bl. 24 en 25. — (Mei) De Schout-bij-nacht Buyskes als Luitenant-Goeverneur-Generaal naar Indië gezonden, bl. 26. — Vroegere verrichtingen van Daendels, bl. 23 en 24.

1808. (Januarij) Na over Frankrijk en Portugal de reis naar Indië te hebben gedaan, komt Daendels op Java aan en neemt het bestuur over van Wiese, bl. 25. — (6 Maart) Eene reorganisatie van het leger vastgesteld, bl. 58. — (15 Maart) Nieuwe inrichting van de Schepensbank te Batavia, bl. 53. — (30 Maart) De Hooge Regering op nieuw zamengesteld en de administratie hervormd, bl. 26, 27 en 43. — Verschillende maatregelen van militairen aard en tot invoering van verbeteringen in het finantiewezen en bij de ambtenaren, bl. 26. — Radja Kanoman tot Sultan van Tjeribon benoemd, bl. 30. — (April—September) Reis van Daendels over Java; bepalingen omtrent bestuur, administratie, rechtswezen en kultures, bl. 26, 44, 45 en 53. — (Junij) De gemachtigden van uitlandigen gelast de onder hen berustende sommen in zilver in 's Lands kassen te storten, bl. 49. — (Augustus) Instelling van een ambulant gericht in de Preanger-regentschappen, bl. 53. — (Oktober) Gedwongen heffing van de Europesche ingezetenen te Batavia, bl. 49. — De aanleg van maritieme werken aan de Meeuwenbaai geeft aanleiding tot moeijelijkheden met Bantam, bl. 27. — (November) De Kommandeur du Puy in den Kraton te Bantam vermoord; de Sultan van Bantam door Daendels afgezet; een nieuwe Sultan met beperkte macht aangesteld, bl. 28 en 29.

1809. (1 Januarij) De Algemeene Rekenkamer treedt in werking; andere bepalingen omtrent het beheer der finantiën, bl. 47. — De nieuwe Sultan van Bantam onder voogdij gebracht, bl. 29. — (Februarij) Regeling der zaken in Tjeribon en nieuwe verdeeling van dat gewest, bl. 30 en 31. — (Mei) De post te Bandjermasin ingetrokken, en die te Palembang en te Makassar in omslag verminderd, bl. 37 en 38. — (Augustus) Reorganisatie van den Raad van Justitie te Batavia, bl. 54. — Een nieuw Reglement voor de Landsdrukkerij vastgesteld, bl. 60.

1810. (Januarij) De uitgave van een »koloniale courant" begonnen, bl. 60. — Nieuwe onlusten in Bantam; de Sultan naar Batavia gezonden en het Rijk op nieuw verdeeld, bl. 29 en 30. — (Februarij) Amboina wordt door de Engelschen aangevallen en na kortstondige verdediging door Filz overgegeven, bl. 38. — Verwikkelingen in Djokjokarta, bl. 32. — (Junij) Filz te Batavia gefusilleerd, bl. 39. — Menado aan de Engelschen overgeleverd, bl. 39. — (Julij) Nieuwe storting van gelden van uitlandigen gelast en ook vrijwillig door enkele ingezetenen gelden in 's Lands kas gestort,

HOOFDSTUK III.

Bestuur van den Goeverneur-Generaal Janssens. — Landing der Engelschen op Java. — Verovering en overgave van dat eiland en van alle andere bezittingen. Mei—September 1811, bl. 65—78.

zijne troepen, die weldra in een verwarde vlucht alles in den steek laten, bl. 72. — (27 Augustus) Janssens begeeft zich naar Samarang en verzamelt het overschot der troepen in de positie van Djati-ngalih in de nabijheid van genoemde plaats, bl. 73. — Madoera door de Engelschen bezet, bl. 77 en 78. — (12 September) Samarang door de Engelschen onder Auchmuty bezet, bl. 75. — (16 September) De positie van Djati-ngalih door hen aangetast. De inlandsche hulptroepen verspreiden zich en Janssens is genoodzaakt tot onderhandelingen, waaruit den 18 September de kapitulatie tot overgave van Java en alle andere bezittingen volgt. bl. 75—77.

HOOFDSTUK IV.

Het bestuur der Engelschen over Java en onderhoorigheden. — Thomas Stamford Raffles. — John Fendall. September 1811—Augustus 1816. bl. 79—126.

Verdeeling der vroegere Nederlandsche Bezittingen, bl. 79. — Thomas Stamford Raffles; zijn loopbaan en verrichtingen, bl. 80 en 81.

1811. (September) Raffles benoemd tot Luitenant-Goeverneur van Java, bl. 82. — Proklamatiën van Lord Minto, bl. 82 en 83. — Inrichting van het bestuur, bl. 83. — Verkoop der aanwezige produkten, bl. 84. — Erkenning van het in omloop zijnde papierengeld, bl. 107. — (14 September) De Hollandsche loge te Palembang afgeloopen en de Hollanders vermoord, bl. 92. — Ongunstige toestand op Java, bl. 99. — Lord Minto en Raffles bestrijders van de merkantiele politiek der Kompagnie, bl. 100. — Het finantiëel beheer gewijzigd inkomsten en uitgaven, belastingen enz., bl. 104 en 105. — Wegens de lage prijzen der koffij wordt de teelt van dit produkt verwaarloosd, bl. 110. — Geen publieke werken ondernomen, bl. 111. — (November) Eene kommissie, door Raffles naar Palembang gezonden om den post in bezit te nemen, keert onverrichterzake terug, bl. 92 en 93. — Herstel der rust in Bantam, bl. 84 en 85. — Sultan Sepoeh van Djokjokarta plaatst zich zelven weder op den troon, bl. 85. — (December) Raffles gaat naar Solo en Djokjo en sluit nieuwe overeenkomsten met de Vorsten, bl. 86 en 87.

1812. Ontwikkeling van twee partijen aan het hof van Djokjokarta, bl. 87. — (Januarij) Proklamatie tot reorganisatie van het rechtswezen, bl. 102 en 103. — De opstandeling in Tjeribon, Bagoes Rangin onschadelijk gemaakt, bl. 85. — Het inkomend recht op de opium verminderd en de verkoop van arak verpacht (—1814), bl. 105 en 106. — (April) Gillespie vertrekt aan het hoofd eener expeditie naar Palembang, verjaagt den Sultan, plaatst diens broeder op den troon, en sluit met dezen een traktaat, waarbij Banka aan Engeland wordt afgestaan, dat door de tinproduktie eene voordeelige bezitting wordt, bl. 93—95. — (Mei) Belasting op de slaven, bl. 103. — (Junij) Raffles rukt tegen Djokjokarta

op en neemt den kraton in; Sultan Sepoeh ten tweeden male vervallen verklaard van den troon en naar Poeloe Pinang verbannen; zijn zoon op nieuw regerend vorst, bl. 87—89. — (Julij) Uitgifte van schatkistbiljetten, bl. 108 — (Augustus) Met den Sultan en den Soesoehoenan nieuwe overeenkomsten gesloten, bl. 88 en 89. — (September) Instruktie voor de residenten, bl. 101. — (November) De verkoop van landerijen aangekondigd tot amortisatie van het papierengeld, bl. 107 en 108.

1830. (Januarij) Bepalingen en uitslag van den landverkoop, bl. 109 en 110. — De laatste Sultan van Bantam doet afstand van den troon; zijn gebied ingelijfd, bl. 85. — De door Daendels verkochte landen Besoeki en Panaroekan teruggekocht, bl. 91. — (Februarij) De slavenhandel in den Archipel verboden, bl. 103. — (Maart) In Djokjokarta wordt Nôtô Koesoemô onder den naam van Pakoe Alam tot van den Sultan onafhankelijk Prins aangesteld, bl. 89. — De bank van leening gemachtigd banknoten uit te geven (herhaald in November), bl. 108. — Het postwezen geregeld, bl. 111. — (April) Nieuwe bepalingen omtrent den invoer en verkoop van opium, bl. 105. — (Mei) Opstand in Prôbôlinggô, ten gevolge waarvan dit gewest weder onder rechtstreeksch beheer wordt genomen, bl. 91. — (Junij) Sultan Mahmoed Badroe'd'din van Palembang op den troon hersteld, doch in Augustus ten tweeden male door zijn broeder vervangen, bl. 95. — Memorie van Raffles omtrent het grondbezit en de grondslagen der belastingheffing, bl. 112. — Instelling van het Commercial committee. — Geringe bloei van den buitenlandschen handel, bl 119. — (Julij) De Vorsten van Tjeribon doen afstand van het bestuur, bl. 85. — Sambas voor zeeroof getuchtigd, bl. 96. — Raffles zendt twee schepen naar Japan, doch de Hollandsche vlag wordt er door Doeff gehandhaafd, bl. 98. — (Augustus) Instelling van het Revenue-committee, bl. 104. — (Oktober) Invoering van het landrentenstelsel, bl. 113. — Het beheer der bosschen op nieuw geregeld, bl. 118. — (November) Sultan Amengkoe Boewônô III sterft en wordt opgevolgd door een minderjarigen zoon, terwijl Pakoe Alam tot Regent wordt benoemd, bl. 90. — Bepalingen voor de scheepvaart en de rechten van in- en uitvoer, bl. 106. — De zoutpachten vervangen door een zoutmonopolie, bl. 118.

1814. (Januarij) De Javaropij als standpenning en wettig betaalmiddel ingevoerd, bl. 117. — De nota's van Gillespie over den landverkoop en andere punten worden aan Raffles ter beantwoording gezonden, bl. 122. — (Februarij) Instruktie omtrent de landelijke inkomsten; gebreken hiervan, bl. 113—115. — Nieuwe verordening voor de uitoefening der justitie over den inlander, bl. 116. — Een post te Pontianak gevestigd, doch na negen maanden ingetrokken, bl. 96. — De verrichtingen van Hare als resident te Bandjermasin, bl. 96 en 97. — Expeditie gezonden tegen Boelèlèng en Karang Asam op Bali en tegen Boni op Celebes zonder merkbare uitkomsten, bl. 97 en 98. — Tweede mislukte zending naar Japan, bl. 99.

1815. Verdiensten van Raffles, Crawfurd en Horsfield voor de kennis van den Indischen Archipel, bl. 120 en 121. — De militaire zaken op Java; Gillespie, bl. 121 en 122. — Pogingen van Raffles om de uitvoering der konventie van 13 Augustus 1814 te verhinderen, bl. 125. — (November) Eene zamenzwering van den Soesoehoenan met de Cipayers in Engelsche dienst verijdeld, bl. 90.

1816. (Maart) Raffles als Luitenant-Goeverneur van Java ontslagen en opgevolgd door John Fendall, bl. 125. — Beoordeeling van zijn bestuur, bl. 126. — (Junij) De Boniërs door de Engelschen bij Maros verslagen, bl. 97. — Raffles dient eene memorie in bij de Direkteuren der Kompagnie over zijn bestuur, waarop evenwel eerst in 1826 eene beslissing volgt, bl. 124. — (19 Augustus) Einde van het Engelsch bestuur over Java en onderhoorigheden, bl. 126.

TWEEDE TIJDPERK.

HERSTEL VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG, 1816—1830.

HOOFDSTUK V.

De konventie van 13 Augustus 1814. — Herstel van het Nederlandsch gezag in den Indischen Archipel. — Overname der bezittingen en regeling van bestuur en administratie door de Kommissarissen-Generaal Elout, van der Capellen en Buyskes. 1816—1819, bl. 129—173.

Pogingen van Engeland om de onafhankelijkheid van Nederland te bewerken en zijne vereeniging met België tot stand te brengen, bl. 129.

1814. (31 Mei) Bij den eersten Parijschen vrede wordt aan Nederland vermeerdering van grondgebied toegezegd, bl. 129. — (21 Julij) De Soevereine Vorst aanvaardt het bestuur over België, bl. 130. — (13 Augustus) Konventie tusschen Engeland en Nederland, waarbij aan Nederland zijne overzeesche bezittingen worden teruggegeven, bl. 130 en 131. — Inhoud van het traktaat. — Ruil van Koetsjin tegen Banka. Andere bepalingen, bl. 131—133. — (20 November) Voor de overname der Bezittingen in Oost-Indië worden benoemd als Kommissarissen-Generaal Mr. C. T. Elout, G. A. G. P. Baron van der Capellen en A. A. Buyskes, bl. 133.

1815. (3 Januarij) Vaststelling van een Reglement op het beleid der regering, enz. in 's Lands Aziatische Bezittingen, bl. 133. — (29 Oktober) De Kommissarissen-Generaal nemen de reis naar Indië aan, bl. 134.

1816. (Maart) Nahuys komt te Batavia het vertrek der Kommissarissen-Generaal mededeelen, en neemt maatregelen tot huisvesting der

troepen, bl. 134. — (26 April) Aankomst der Kommissarissen-Generaal Elout en Buyskes te Batavia, in Mei gevolgd door van der Capellen, bl. 134 en 135. — (Junij) Het bericht van het vertrek der Kommissarissen-Generaal uit Engeland ontvangen; voorloopige schikkingen voor de overname, bl. 135. — Verschillen tusschen de Kommissarissen-Generaal en het Engelsch Bestuur, bl. 136. — (23 Julij) Eene konventie tot regeling van de overname der Bezittingen gesloten, bl. 136 en 137. — Verschillende kollegiën van bestuur benoemd, bl. 137. — (16 Augustus) Benoeming eener kommissie tot regeling der finantiële kwestie, bl. 140. — (19 Augustus) Te Batavia de Nederlandsche vlag geheschen en het Nederlandsch bestuur op nieuw gevestigd, bl. 137. — (Oktober) Overgave van Makassar en onderhoorigheden, hl. 139. — (November) De overgave van Palembang en Banka onder protest door de Engelschen toegestaan, bl. 138. — Oneenigheden over de overname van Bandjermasin, bl. 138 en 139. — (December) Oproerlingen in het Krawangsche onder Bagoes Jabin uiteengedreven, bl. 151.

1817. (1 Januarij) Een overeenkomst gesloten met den Sultan van Bandjermasin, bl. 139. — (Februarij—Junij) Rapporten der kommissie voor de regeling der finantiële kwestiën met Engeland, bl. 146 en 147. — (Maart—Mei) Overeenkomsten tot overname der Molukken, bl. 140. — (Mei) Een opstand breekt uit op Saparoea onder aanvoering van Thomas Matulesia; ten gevolge der nederlaag van Majoor Beetjes slaat de opstand ook tot andere eilanden over, bl. 156 en 157. — (Junij) Supplementoire konventie voor de finantiële punten, bl. 147—150. — (September) Overname der bezittingen in Voor-Indië; moeijelijkheden aldaar; de beslissing naar Europa gezonden, bl. 140 en 141. — Expeditie naar de Lampongsche Distrikten, bl. 152. — (November) Onder aanvoering van Buyskes als kommissaris in de Molukken, wordt de opstand aldaar gedempt en Saparoea onderworpen, bl. 157. — Zending van een kommissaris naar Bali, bl. 158.

1818. (Januarij) Gevaarlijke onlusten in Tjeribon met veel moeite gedempt, bl. 151. — (Junij) J. Dupuy, gezonden om de posten op de Westkust van Sumatra over te nemen, keert onverrichter zake terug ten gevolge der tegenwerking van Raffles, bl. 141 en 142. — Muntinghe komt te Palembang als kommissaris en beweegt den Sultan de soevereiniteit van Nederland te erkennen, bl. 143. — (Julij) De afgevaardigde van Raffles, Kapitein Salmond, wordt te Palembang op last van Muntinghe gevangen genomen. Protest van Raffles, bl. 143. — (Augustus) De Nederlandsche vlag te Pontianak geheschen en het gezag op de Westkust van Borneo hersteld, bl. 153. — (September) De Schout-bij-nacht Wolterbeek en Timmerman Thijssen nemen Malakka bij overeenkomst over, bl. 141. — (November) Sultan Ahmed Nadjmoe'd'din van Palembang verwijderd en Mahmoed Badroe'd'din op den troon hersteld, bl. 151 en 152. — Kontrakt met Lingga en Riouw, bl. 152 en 153. — Moeijelijkheden met de Chinezen op Borneo; onverstandig gedrag

der ambtenaren, bl. 154. — De resident Hazaert teruggeroepen wegens twist met de Portugezen, doch het volgend jaar hersteld, bl. 158.

1819. (Jannarij) De Kommissaris Nahuys sluit nieuwe overeenkomsten met de Vorsten op de Westkust van Borneo, bl. 155. — Hare uit Bandjermasin verwijderd, bl. 155. — Een verdrag met Atjih gesloten door Raffles, bl. 144. — (Februarij) Singapoera door Raffles en Farquhar voor Engeland in bezit genomen, bl. 145. — (Mei) De posten op de Westkust van Sumatra aan de Nederlanders overgeleverd, bl. 142.

Moeijelijkheid van de taak der Kommissarissen-Generaal, bl. 159. — Inrichting van het bestuur gedurende hunne zending; het binnenlandsch bestuur; kostbaarheid van het beheer, bl. 160. — Voorloopige maatregelen omtrent de wetgeving. Instelling eener kommissie voor het rechtswezen (11 Februarij 1817); hare rapporten; regeling van het rechtswezen (10 Januarij 1819), bl. 161 en 162. — Recht van verblijf; slavernij, bl. 162. — De finantiële administratie; boekhouding; begrooting, bl. 162 en 163. — De landrente; rapport van Muntinghe (Julij 1817). Reis van de Kommissarissen-Generaal; voorloopige regeling (4 Januarij 1819), bl. 164 en 165. — Rechten van in- en uitvoer (November 1818). — Verpachtingen, bl. 166. — Ongeregelde toestand van de koffijkultuur en regeling bij besluit van November 1817, bl. 166 en 167. — Overige produkten; houtbosschen; zoutmonopolie, bl. 168. — Weeskamers; vendukantoren enz., bl. 169. — Uitgaven; Indische achterstand, bl. 169. — Muntwezen (regeling van 14 Januarij 1817); papierengeld; kopergeld, bl. 169 en 170. — Handel en scheepvaart; handel op Japan; zeeroof; koloniale marine, bl. 171. — Landmacht; militaire inrichtingen; school te Samarang, bl. 172. — Onderwijs (reglement van 6 Januarij 1818); godsdienst; geneeskundige dienst; Rheinwardt; plantentuin te Buitenzorg, bl. 172 en 173.

1819. (16 Januarij) Het bestuur opgedragen aan van der Capellen; benoeming van den Raad van Indië, bl. 173. — (28 Januarij) Vertrek van de Kommissarissen-Generaal Elout en Buyskes. bl. 173. — Beoordeeling der verrichtingen van Kommissarissen-Generaal, bl. 173 en 174.

HOOFDSTUK VI.

Onderhandelingen in Europa over de geschilpunten in Indië, en Traktaat van 17 Maart 1824, bl. 175—185.

De uitvoering der konventie van 13 Augustus 1814 had vele kwestiën in het leven geroepen, die ter beslissing aan de Regeringen in Europa worden overgelaten. — Wederzijdsche voorstellen tot onderhandeling over deze punten, 1819. — De konferentiën beginnen in Julij 1820, doch worden geschorst en niet op den bepaalden tijd hervat, bl. 175 en 176.

1823. Gezindheid dezerzijds tot toegeven op een paar punten. — De onderhandelingen hervat. Fagel en Falck de Nederlandsche gevol-

HOOFDSTUK VII.

Het bestuur van den Goeverneur-Generaal van der Capellen tot aan het uitbreken van den oorlog op Java. Januarij 1819—Julij 1825, blz. 186—218.

eenigheid der Chinesche Kongsi's op de Westkust van Borneo, bl. 202.

1821. (Februarij) Eene overeenkomst met Maleische hoofden voor den strijd tegen de Padris gesloten, bl. 192. — (April) Voorbereiding van een tweede expeditie naar Palembang; overeenkomst met den vroegeren Sultan Ahmed Nadjmoe'd'din en zijn zoon, bl. 198. — (Junij) Vloot en leger onder Merkus de Kock komen op de rivier van Palembang en nemen na een hardnekkig gevecht de versterkingen van Gombora en de Pladjoe; Sultan Mahmoed geeft zich over; zijn neef op den troon geplaatst, bl. 198 en 199. — (September) De oorlog met de Padris begonnen, bl. 192 en 193. — Zending van den Kommissaris Mr. J. H. Tobias naar de Westkust van Borneo (Maart 1822), bl. 202, — Reis van Reinwardt door het oostelijk deel van den Archipel; zijne verdiensten, bl. 211.

1822. Een rooverbende in Kadoe uiteengedreven, bl. 166. — (Maart) Raaff rukt in Tanah-Datar binnen en verlaat de Padris; onderwerping van een groot deel der Bovenlanden, bl. 193. — Tweede reis van den Goeverneur-Generaal over Java, bl. 187. — Expeditie onder de Man tegen Tontoli, bl. 205. — (Mei) De Legerkommandant de Kock benoemd tot Luitenant-Goeverneur-Generaal, bl. 209. — (Augustus) De Chinezen van Mandor onderwerpen zich, bl. 203. — (September) Onlusten in Bantam gestild, bl. 187. — (Oktober) Van Sevenhoven sluit een nieuw voorloopig kontrakt met den jongen Sultan van Palembang, bl. 199. — (December) Dood van Sultan Amengkoe Boewônô IV; zijn minderjarige zoon onder voogdij tot zijn opvolger benoemd, bl. 187.

1823. (Januarij) Na vergeefsche onderhandelingen met de Chinezen rukt Tobias met de Stuers tegen de Taikong-Chinezen op en verdrijft hen uit Larah, bl. 203. — (April) Raaff tracht over den Marapalm Lintau binnen te dringen, bl. 194. — (April en Mei) Onderwerping der Taikong-Chinezen, bl. 204. — (6 Mei) Besluit tot intrekking der landverhuringen, bl. 188. — (20 Mei) Het verblijf der Europeanen in de binnenlanden van Java bemoeijelijkt, bl. 189 en 190. — Tobias sluit een nieuwe overeenkomst met den Sultan van Bandjermasin, bl. 204. — Expeditie tegen Radja Djilolo op Ceram, bl. 209. — (Augustus) Definitief kontrakt met den Sultan van Palembang, bl. 199. — (September) Pakoe Boewônô V sterft en wordt opgevolgd door zijn zoon Pakoe Boewônô VI, bl. 187. — (November) Raaff benoemd tot resident van Padang. Een reglement voor het beheer der bezittingen op de Westkust van Sumatra vastgesteld, bl. 194. — Moeijelijkheden met Boni over het Bonggaisch verbond; de Vorstin Aroe Datoe volgt haren broeder op; Tobias gezonden als kommissaris om eene herziening der voorwaarden van het verbond voor te bereiden; verzet van Boni en Soepa, bl. 205.

1824. (Januarij) Vrede met de Padris van Bondjol, te Masang gesloten, slechts van korten duur, bl. 195. — (Maart) Malakka tot vrijhaven verklaard, bl. 200. — (April) Raaff, de resident van Padang, sterft,

bl. 195. — Reis van van der Capellen in de Molukken; afschaffing der hongitochten en andere bepalingen tot verzachting van het monopoliestelsel, bl. 208 en 209. — (Julij) Van der Capellen brengt na eenige onderhandelingen op Celebes een vernieuwd Bonggaisch traktaat tot stand. — Tanette door de Stuers ingenomen, doch een aanval op Soepa mislukt, bl. 206. — (Augustus) Rapport der kommissie van onderzoek in zake de landverhuringen, bl. 188. — (September) Boni en eenige andere Staten van Zuid-Celebes nemen een vijandelijke houding aan, bl. 206. — (November) Een aanval van den Sultan van Palembang op het fort afgeslagen; hij zelf vlucht naar de binnenlanden, bl. 200. — (December) De invoer van opium in de Preangerlanden verboden, bl. 189. — H. J. J. de Stuers komt te Padang als resident en militaire kommandant met vredelievende instruktiën, bl. 195.

1825. (Februarij) De opstand van Kendet in Bandjermasin gedempt, bl. 204. — Expeditie tegen Boni onder van Geen; Badjoa ingenomen en Boni bezet, bl. 207. — (April) De Engelsche posten op de Westkust van Sumatra overgenomen, bl. 196. — Malakka aan Engeland; het Maleische Rijk gesplitst, bl. 200 en 201. — (Junij) Soepa onderworpen, bl. 207. — (Augustus) De laatste Sultan van Palembang gevangen genomen en het Sultansbestuur afgeschaft, bl. 200. — (November) De Stuers sluit eene overeenkomst met de Padrihoofden, behalve die van Bondjol, bl. 196.

Leger en Marine, bl. 210. — Instelling van landraden op de hoofdplaatsen van Java en te Makassar, bl. 211. — Van der Capellen begunstigt de beoefening der wetenschappen in Indië, bl. 211. — Ongunstige toestand van de finantiële administratie; tekorten; papieren geld; daling der koffijprijzen; toenemend slechte staat der finantiën, bl. 212 en 213. — Oorzaken hiervan. — Negotiatie met het huis Palmer & Co. te Calcutta, bl. 214 en 215. — Muntwezen; voortdurende aanvoer en uitgifte van koper en papier, bl. 215. — Koffijkultuur; ongunstige toestand; de verhuring voor onbepaalden tijd verlengd (December 1823), bl. 216. — Rechten van in- en uitvoer; de handel grootendeels in de macht der Engelschen; ontmoediging in Nederland; oprichting van de Nederlandsche Handelmaatschappij (Maart 1824); ongunstige indruk daarvan in Indië; konflikt daaruit ontstaan, bl. 216—218.

HOODSTUK VIII.

Opstand van Dipô Negôrô. Oorlog op Java. 1825—1830, bl. 219—239.

Uitgestrektheid van de Rijken van Soerakarta en Djokjokarta. Het westelijk deel het tooneel van den krijg; geschiktheid van de landstreek om oorlog te voeren voor inlanders, bl. 219. — Toestand der bevolking; de Chinesche pachters; de inlandsche grooten. — Het verbod der verhuring van landerijen; moeijelijkheden ten gevolge daarvan met de voogden van den jongen Sultan van Djokjokarta,

1829. Nieuwe onderhandelingen en wapenstilstand, die den 10 April eindigt; groote macht waarover de Kock thans kan beschikken; beperktheid van het terrein van den opstand; menigvuldige gevechten waarbij de opstandelingen verslagen worden; vermindering van den aanhang van Dipô Negôrô door gevangenneming en onderwerping der hoofden, ook van Sentot, bl. 235.

1830. (Januarij) Dipô Negôrô zwerft in de bergstreken met een klein gevolg rond, bl. 236. — (Februarij) Begin der onderhandelingen tot onderwerping, bl. 236. — (Maart) Dipô Negôrô gevangen genomen en van Java verwijderd. Einde van den oorlog, bl. 237. — Benoeming eener kommissie tot regeling van de zaken der Vorstenlanden, bl. 237 en 238. — Verkleining van het grondgebied der Vorsten en benoeming van onafhankelijke prinsen in Djokjo, bl. 238. — Moeijelijkheden met den Soesoehoenan; zijne gevangenneming en verbanning, bl. 238 en 239.

HOOFDSTUK IX.

Het beheer der Oost-Indische bezittingen in Nederland, 1814—1825. — Einde van het bestuur van van der Cappellen. — De Kommissaris-Generaal du Bus de Ghisignies. 1825—1830, bl. 240—258.

Het Departement van Koophandel en Koloniën 1814—1818. Het Departement van Onderwijs, Nationale Nijverheid en Koloniën; Falck Minister, 1818—1824. — Elout Minister van Nationale Nijverheid en Koloniën, Maart 1824 — April 1825, daarna van Marine en Koloniën, bl. 240. — Ongunstige berichten uit Indië omtrent de finantiën.

1825. (Junij) De leening met Palmer & Co. door den Koning afgekeurd en bezuinigingen voorgeschreven, bl. 241. — Wetsontwerp voor een leening van *f* 20000000 ten laste van de Oost-Indische bezittingen met waarborg van den Staat, bl. 241. — (Augustus) De Burggraaf du Bus de Ghisignies benoemd tot Kommissaris-Generaal, bl. 241 en 242.

1826. (1 Januarij) Van der Capellen draagt het bestuur over aan de Kock; zijn bestuur; 's Konings afkeuring gehandhaafd, bl. 242. — (2 Februarij) Du Bus komt op Java aan; de publikatie van 8 Februarij; verandering in het personeel der Regering, bl. 243. — Bezuinigingen in het gewestelijk bestuur op Java, blz. 243 en 244. - Kostbaarheid van het beheer op de Buitenbezittingen, bl. 244. — Moeijelijkheid om de rust te handhaven op de Westkust van Sumatra, bl. 244. — De landrente stationnair; verdubbeling van de heffing der verponding, bl. 254. — (Maart) Instelling eener hoofdkommissie van landbouw; proeven met verschillende kultures, bl. 256. — Expeditie tegen Tanette onder Majoor Coehoorn, bl. 247. — (Julij) Op de Westkust van Borneo het stelsel van onthouding toegepast en vele bezuinigingen ingevoerd, bl. 246. — Het papierengeld inwisselbaar verklaard, bl. 352 en 253. — (Augustus) Verdere maatregelen van

du Bus voor de finantiële hervorming overeenkomstig 's Konings bevelen, bl. 249. — (September) Het eerste ontwerp eener begrooting aangeboden, later door verschillende andere gevolgd, bl. 250. — (November) De traktementen der ambtenaren aanzienlijk verminderd, bl. 249.

1827. Eene expeditie naar Palembang tot herstel der rust, in 1829 herhaald, bl. 245. — Ongunstige toestand van Banka; tin gevonden op Blitoeng, bl. 245. — Elout handhaaft de rechten van den Sultan van Lingga op de Karimoneilanden, bl. 245. — (Februarij) Een nieuw door den Koning vastgesteld muntwezen ingevoerd, bl. 252. — Nadeelige gevolgen daarvan, bl. 252. — De amfioenpacht afgestaan aan de Handelmaatschappij, bl. 254. — Verhooging der zoutprijzen, bl. 255. — De buitenlandsche handel keert meer in Nederlandsche handen terug, vooral door invloed van de Handelmaatschappij, bl. 256. — Ongunstige toestand der openbare werken; voorloopige regeling van het beheer, bl. 255. — (Mei) Rapport omtrent den landbouw en kolonisatie op Java, bl. 257. — De beperkingen op het verblijf der Europeanen en het verbod der landverhuringen ingetrokken, bl. 257. — (Augustus) Het monopolie der specerijen in de Molukken gehandhaafd, bl. 247 en 248. — (December) Oprichting van de Javabank, bl. 353.

1828. Riouw tot vrijhaven verklaard, bl. 245. — Een landbouwonderneming gevestigd op Nieuw-Guinea, bl. 248. — Na eene leening van *f* 2700000 wordt een nieuwe van *f* 15000000 ten behoeve van Indië gesloten, bl. 250. — Weinige tevredenheid in Nederland over de bemoeijingen van du Bus, bl. 251. — (September) Expeditie tegen Matan; de Sultan vervangen door Radja Akil, die zich te Soekadana vestigt, bl. 246 en 247. — (Oktober) J. van den Bosch benoemd tot Goeverneur-Generaal, bl. 258.

1829. Eene zamenzwering onder het garnizoen op Amboina verijdeld, bl. 248. — (Maart). Van den Bosch deelt zijne opinie over het stelsel van bestuur mede, bl. 258. — (Julij) De Stuers treedt af als resident van Padang, bl. 245. — (Oktober) Het hoofdbestuur der finantiën op nieuw geregeld; aan den Direkteur-Generaal de algemeene boekhouding opgedragen, bl. 251. — Elout treedt af als Minister van Marine en Koloniën, bl. 258.

DERDE TIJDPERK.

UITBREIDING VAN HET NEDERLANDSCH GEZAG OVER DEN INDISCHEN ARCHIPEL, 1830—1872.

HOOFDSTUK X.

De Goeverneur-Generaal, later Kommissaris-Generaal, J. van den Bosch. — Invoering van het kultuurstelsel op Java. — De Goeverneurs-Generaal Baud en de Eerens. — Verdere regeling van het kultuurstelsel. — Oorlog op de Westkust van Sumatra. — Toenemende invloed van de Regering in Nederland op den gang van zaken in Indië na de optreding van van den Bosch als Minister van Koloniën. 1830—1840, bl. 3—33.

1830. (16 Januarij) Van den Bosch aanvaardt het bestuur. Toestand van Indië op dat tijdstip. Eischen aan Van den Bosch gesteld en daarmede overeenkomend doel zijner zending. — Invoering van het nieuwe Regeringsreglement, bl. 3 en 4. — Plannen van Van den Bosch; begin van uitvoering, bl. 4. — Reis van den Goeverneur-Generaal over Java, bl. 5. — (Julij) Uitbreiding der posten in de Padangsche Bovenlanden; moeijelijkheden met Toewankoe nan Tjerdik. — (December) Onlusten in Tjeribon. — Volharding van Van den Bosch in de uitvoering van zijne plannen, bl. 5.

1831. (Januarij) De post te Ajer Bangis door Atjinezen aangevallen, bl. 8. — (Maart) De handelingen van Van den Bosch in beginsel goedgekeurd, bl. 5. — Elout komt als resident en militaire kommandant op de Westkust van Sumatra, bl. 9. — Gedwongen koffijkultuur op Java; uitbreiding daarvan en van andere kultures, bl. 5. — (Junij tot Augustus) Naras en de VII Kota onderworpen; de Marapalm bezet; de Padris treden openlijk als vijand op, bl. 9. — (December) Katlagam bezet, bl. 9.

1832. De oorlog tegen de Padris met veel geluk voortgezet en een aantal distrikten onderworpen. — (Mei) Oproer der Chinezen te Tjilangkap, bl. 6. — Stelsel van verdediging van Java, bl. 6. — Finantiële handelingen; machtiging aan Van den Bosch gegeven om als Kommissaris-Generaal op te treden. — J. C. Baud benoemd tot zijn opvolger, bl. 7. — (September) Bondjol bezet. — Bijna alle Maleische landen erkennen de suprematie van het Goevernement, bl. 10. — Francis kommissaris op de Westkust van Borneo. bl. 28.

1833. (Januarij) Baud geïnstalleerd als Vice-President van den Raad van Indië, bl. 7. — Ongunstige teekenen van de gezindheid der bevolking in de Padangsche bovenlanden. — Tocht van Vermeulen Krieger. — Algemeene opstand der Maleijers; oorzaken daarvan; groot gevaar

voor het Nederlandsch gezag, bl. 10 en 11. — Maatregelen van Elout, bl. 12.— (Junij) Van den Bosch treedt op als Kommissaris-Generaal. — Riesz, benoemd tot kommissaris op de Westkust van Sumatra, komt met belangrijke versterkingen en bezet een aantal gewesten op nieuw, bl. 13. — (Julij) Baud Goeverneur-Generaal ad interim, bl. 7. — Plannen van Van den Bosch omtrent Sumatra, bl. 7 en 8. — Moord in Benkoelen aan den ambtenaar Knoerle, bl. 13. — Dood der Maleische hoofden te Goegoer Sigandang, bl. 13. — (Augustus) Komst van Van den Bosch op Sumatra, bl. 15. — Expeditie onder Michiels tegen Djambi, bl. 14. — (September) Vergeefsche onderneming tegen Bondjol. — Nieuwe inzichten van bestuur en administratie op de Westkust van Sumatra, bl. 14. — (November) Fort Rau in Mandaïling door de bezetting verlaten. — Oneenigheid tusschen Bauer en Francis, blz. 21.

1834. Nieuwe bepalingen omtrent de betaling in koper en zilver; treurige toestand van het muntwezen. bl. 18. — (Februarij) Van den Bosch keert terug naar Nederland na eenige voorschriften voor het bestuur in Indië te hebben gegeven, bl. 14. — Expeditie onder Ancemaet tegen Berau bl. 30. — (Oktober) De zeeroovers en Raden Imba Koesoema verdreven uit de Lampongsche Distrikten, bl. 30. — Van den Bosch benoemd tot Minister van Koloniën; zijne maatregelen om aan de behoeften der schatkist te voldoen, bl. 15. — Reis van den Goeverneur-Generaal over Java; maatregelen omtrent het kultuurstelsel, bl. 15 en 16. — De Eerens benoemd tot Luitenant-Goeverneur-Generaal, bl. 16.

1835. De pennestrijd over het kultuurstelsel, bl. 16 en 17. — Toenemende eischen aan het bestuur in Indië gesteld; moeijelijke toestand aldaar en gevolgen voor de Javabank, bl. 17. — Gebruik van de Indische remises in Nederland, bl. 18. — De operatiën tegen Bondjol hervat; ongunstig resultaat daarvan, bl. 21. — Verwaarloozing der Buitenbezittingen; Palembang geheel onder bestuur van den Ferdana Mantri. — Tocht van de Perez in de binnenlanden van dit gewest, bl. 27 en 28. — (Junij) Vertoogen gericht aan den Sultan van Lingga wegens zeeroof in zijn gebied, bl. 31. — Moeijelijkheden met Engeland over de invoerrechten; het invoerrecht op de katoenen goederen van Nederlandschen oorsprong verhoogd, bl. 32.

1836. (Februarij) De Eerens neemt het bestuur over van Baud. — Invoering van een nieuw Regeringsreglement, bl. 17. — (April) Overeenkomst met den Sultan van Lingga en den Onderkoning van Riouw. — Bemoeijingen der Engelschen met de zaken van Lingga. bl. 31. — De wetten omtrent de Indische schuld uitgevaardigd; later door een aantal andere gevolgd, bl. 19. — Zending van de Linge als kommissaris naar de Westkust van Borneo; de Chinezen aldaar; handel van Serawak; uitbreiding van den zeeroof; voorstellen voor een traktaat met Broenei afgewezen, bl. 28 en 29. — (December) Cleerens tracht te vergeefs Bondjol door bestorming in te nemen. Ziekte en afmatting der troepen aldaar, bl. 22.

1837. Moeijelijke verhouding tot Atjih; zending eener kommissie der-

waarts, bl. 25. — Oprichting van een Instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta, bl. 32. — (Maart—Augustus) Cochius komt als Kommissaris op de Westkust van Sumatra, zet de belegering van Bondjol met kracht door, en slaagt er in deze plaats in e nemen en daarmede de macht der Padris geheel te vernietigen, bl. 22 en 23. — Michiels benoemd tot Civiel en Militair Goeverneur van Sumatra's Westkust, bl. 23. — (Oktober) Toewankoe Imam geeft zich over, bl. 23.

1838. De betrekkingen der Regering met de Handelmaatschappij; uitzending van goud en zilver naar Indië, bl. 19 en 20. — Vrede met Boni, bl. 29. — Het Tijdschrift van Nederlandsch-Indië uitgegeven, bl. 32 en 33. — (December) Expeditie tegen Toewankoe Tamboesei onder Michiels; de sterkte Daloe-Daloe ingenomen. bl. 23. — Vestiging van posten langs de Oostkust van Sumatra, bl. 24.

1839. (April) Expeditie naar Baroes en Singkel, bl. 26. — Een militaire post te Tebing Tinggi in Palembang gevestigd, bl. 28. — Het traktaat met den Sultan van Lingga gewijzigd, bl. 31. — (Oktober) Baroes door den Atjinezen ingesloten, bl. 26. — Wetsontwerp voor een leening van *f* 56000000 door de Tweede Kamer verworpen. Aftreding van den Bosch als Minister van Koloniën, bl. 20.

1840. (Maart) De overste Roeps sneuvelt in een gevecht tegen de Atjinezen, bl. 26. — (April en Mei) Michiels verjaagt de Atjinezen van Baroes en bezet Tapoes en Singkel, bl. 26. — Merkus als kommissaris voor bestuur en administratie op Sumatra, bl. 27. — Lapataoe, Vorst van Tanette, wordt, na herhaalde moeijelijkheden te hebben veroorzaakt, van daar verdreven, bl. 29. — De verkondiging van het Christendom. — J. F. C. Gericke. T. Roorda, bl. 33.

HOOFDSTUK XI.

J. C. Baud Minister van Koloniën (1840—1848). — Merkus en Rochussen Goeverneurs-Generaal. — Hoogste bloei van het kultuurstelsel, zijne keerzijde. Eerste stappen tot beperking. — Geheel herstel der rust op Sumatra's Westkust. — Verwikkelingen op de Buitenbezittingen. Expeditie naar Bali. — Muntwezen. — J. C. Grooff. — De 22 Mei 1848. — Baud en de Tweede Kamer. — De grondwetsherziening van 1848. Bepalingen voor Indië. 1840—1850, bl. 34 tot 68.

Het bestuur van den Minister J. C. Baud, bl. 34.

1840. (Mei) De Eerens overleden; van Hogendorp waarnemend Goeverneur-Generaal bl. 35. — (Julij) J. C. Baud definitief benoemd tot Minister van Koloniën, bl. 35. — De kontrakten met de Handelmaatschappij bl. 64. — (Oktober) Mr. P. Merkus benoemd tot Vice-President van den Raad van Indië, bl. 35. — Afschaffing van de koloniale marine, bl. 57. — Nieuwe bepalingen voor Indië

bij de herziening in de Grondwet. Oppositie tegen het bestuur van Baud in de Tweede Kamer, bl. 63 en 64.

1841. (Januarij) Mr. P. Merkus treedt op als waarnemend Goeverneur-Generaal, bl. 35. — Het kultuurstelsel en de gevolgen daarvan voor Nederland, voor de Inlandsche bevolking en voor het bestuur; de koffij; de suiker; de indigo; andere produkten. De heerediensten voor de vestingwerken; noodlottige gevolgen daarvan. Misgewassen, bl. 35 tot 37. — (Februarij, Maart) Opstand in de Padangsche Bovenlanden van den Regent van Batipoe en zijn neef; de resident Steinmetz; Michiels; het gebeurde te Goegoer Malintang, bl. 40 en 41. — Het kliprecht op Bali; zending van den kommissaris Huskus Koopman derwaarts, bl. 53. — (September) Na in 1839 reeds Serawak te hebben bezocht, komt Brooke in 1840 aldaar terug en maakt een zoodanig gebruik van de omstandigheden, dat hij tot Radja van Serawak wordt uitgeroepen, bl. 47. — Besluit omtrent het nazien der koloniale rekening, bl. 65.

1842. De overmoed van de Chinezen op de Westkust van Borneo door de toegeeflijkheid der Regering gevoed, bl. 49. — (Junij) De in 1841 gewijzigde kontrakten met de Handelmaatschappij door de Tweede Kamer bij eene wet bekrachtigd, bl. 64. — (December) Besluit omtrent de opleiding van Indische ambtenaren aan de Akademie te Delft. Het radikaal, bl. 61.

1843. (Februarij) Na in Oktober tot Goeverneur-Generaal te zijn benoemd, wordt Mr. P. Merkus als zoodanig geïnstalleerd, bl. 35. — De posten op de Oostkust en in het binnenland van Sumatra ingetrokken ten gevolge der vertoogen van de Engelsche Regering, bl. 41. — Nieuwe bepalingen gemaakt met de Vorsten van Bali, bl. 53. — De zeeroovers op Flores verslagen, bl. 57.

1844. Naar aanleiding van den ongunstigen toestand van het muntwezen worden voorstellen tot hervorming gedaan, bl. 58. — (Aug.) Merkus sterft en wordt tijdelijk vervangen door J. C. Reynst, bl. 35. — Regeling van de Indische schuld na de vrijwillige leening, bl. 65. — (Oktober) Ten gevolge van den moord op den Engelschman Murray in Koetei gepleegd, wordt een traktaat met den Sultan van dit rijk gesloten, bl. 47 en 48. — Verwikkelingen in het distrikt Pao nabij Padang; de Orang Siak, bl. 42.

1845. Reis van Weddik en von Gaffron op de Westkust van Borneo tot diep in het binnenland, bl. 48. — (Maart) Besluit omtrent de bankbiljetten, bl. 58. — (April) Na herhaalde expeditiën het gewest der XII Kota op de Westkust van Sumatra door van Swieten en Sutherland onderworpen, bl. 42. — Een groot aantal rooverspraauwen op Kalatoea vernietigd, bl. 57. — (September) J. J. Rochussen, in Februarij tot Goeverneur-Generaal benoemd, treedt in funktie, bl. 35. — (Oktober) Eene kommissie benoemd om te adviseren omtrent het muntwezen, bl. 58. — Ten gevolge der wederrechtelijke handelingen van den Bisschop Grooff wordt aan dezen het verblijf in Indië ontzegd, bl. 60. — (December) Oproer op het land Tjikandi Oedik in Bantam, bl. 39.

1846. (Februarij) Besluit voor de uitgifte der recepissen, bl. 58 en 59. — (Maart) Besluit omtrent de Javabank, bl. 59. — De luitenant Donleben ontkomt met levensgevaar aan eene vervolging van Niassers, bl. 43. — (Junij) Eerste expeditie naar Bali onder E. B. van den Bosch en Bakker; overeenkomst met Karang Asam en Boelèlèng, bl. 53.

1847. Expeditie naar Nias onder van der Hart, bl. 44. — (April) Afkondiging van het besluit tot invoering der nieuwe wetgeving, bl. 62. — (Mei) Het in het vorige jaar door Brooke met den Sultan van Broenei gesloten traktaat tot afstand van Laboean aan Engeland nader bevestigd. Gedachtenwisseling daarover tusschen de Regeringen in Europa, bl. 47. — Een nieuwe regeling der koffijkultuur op de Westkust van Sumatra door Michiels ingevoerd, bl. 43. —

1847 en 1848. Reis van Schwaner door Borneo. bl. 48.

1848. (Maart) Aftreding van J. C. Baud als Minister van Koloniën, bl. 65. J. C. Rijk tijdelijk Minister van Marine en Koloniën, bl. 67. — (April) Expeditie naar de Soeloe eilanden, bl. 57. — (Mei) Vergadering van ingezetenen te Batavia, bl. 61 en 62. — (Junij) Tweede expeditie naar Bali, bl 54. — De bepalingen van de nieuwe grondwet omtrent Indië, bl. 65. — (November) G. L. Baud Minister van Koloniën, bl. 68.

1849. (Maart — Junij). Derde expeditie naar Bali onder Michiels; Djagaraga ingenomen; Michiels sterft. Van Swieten trekt eerst terug, doch herneemt later Kasoemba. De vrede gesloten, bl. 55, 56. — (Mei) Voortdurende onrust in de binnenlanden van Palembang; openlijk verzet van de bevolking van Kemering Oeloe en andere gewesten; door het zenden van militaire macht wordt de rust hersteld, bl. 44. — (Junij) E. B. van den Bosch Minister van Koloniën, bl. 67, — (Julij). Nieuwe overeenkomst met de Handelmaatschappij, bl. 67. — Bandjermasin door Rochussen bezocht en tot ontginning der kolenmijnen besloten, bl. 51. — Het Christendom in de Minahassa; nieuwe bepalingen voor de koffijkultuur aldaar; de leverantie van goud en rijst in de residentie Menado afgeschaft, bl. 52. — De prijs der nagelen in de Molukken verhoogd, bl. 52. — (November) C. F. Pahud Minister van Koloniën, bl. 67. — W. R. Bn. van Hoëvell lid van de Tweede Kamer, bl. 68.

1850. Na herhaalde misgewassen groot gebrek en sterfte onder de bevolking van Demak en Grobogan, bl. 38. — Intrekking en vermindering van kultures, bl. 38. — (Februarij — April) Opstand in de Westerafdeeling van Bantam, aangestookt door den Patih van Serang; de Brauw slaagt er met moeite in die te dempen, bl. 39. — Naar aanleiding der aanspraken van Boni op de Oostkust van Celebes wordt deze door den Goeverneur van der Hart bezocht. bl. 51. — (Junij) De Taikong-Chinezen op Borneo komen in openlijk verzet en een vergeefsche aanval wordt op hunne versterkingen gedaan, bl. 49. — (Julij) Een twist tusschen de Niassers bijgelegd door Berghuis, bl. 44. — (September) De versterkingen der Chinezen te Pamangkat door Sorg ingenomen, bl. 59. —

(November) Pamangkat, op nieuw door de Chinezen bezet, wordt te vergeefs door Le Bron de Vexela aangetast, bl. 50. — De in 1849 begonnen opstand van Amir op Banka eindigt met de gevangenneming van dit hoofd, bl. 45.

1851. (Januarij) Overeenkomst met de Chinezen op de Westkust van Borneo, bl. 50, 51.

HOOFDSTUK XII.

Het Bestuur der Goeverneurs-Generaal Duymaer van Twist en Pahud 1851—1861. — Java. Het kultuurstelsel. — Het Nederlandsch gezag in de Buitenbezittingen krachtig gehandhaafd. — Expeditien naar Palembang, de Lampongsche Distrikten, op Borneo en op Celebes. — Strijd over de toepassing der bepalingen van de Grondwet omtrent Indië. — Het Regerings-Reglement van 1854. bl. 69 tot 102.

Verandering in het bestuur der Buitenbezittingen; meer belangstelling in het lot der bevolking, ook op Java en Madoera. De verschillende kultures, bl. 69, 70.

1851. (Junij) Oprichting van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, bl. 102. — (Junij) De Brauw bestrijdt de oproerlingen in Palembang, doch wordt bijna ingesloten te Goenoeng Maraksa; voortdurende gevechten in verschillende distrikten, bl, 75, 76. — (September) De Ferdana Mantri van Palembang verwijderd, bl. 76. — Toenemende tinproduktie van Banka; koncessie verleend voor de ontginning van Blitoeng, bl. 80.

1852. Aard- en zeebevingen in de Molukken, bl. 93. — Het koffijstelsel op de Westkust van Sumatra, bl. 73. — (April en Mei) Het gewest Ampat Lawang en andere in Palembang onderworpen, bl. 76. — De troonsopvolging in Bandjermasin geregeld, bl. 85. — Kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta, bl. 99. — Afschaffing van de pasarbelasting, bl. 70, 71.

1853. (Februarij) Nieuwe overeenkomst met de Handelmaatschappij (gewijzigd 21/22 Julij), bl. 99. — Mr. A. Prins als kommissaris gezonden naar de Westkust van Borneo; moeijelijkheden en oorlog met de Chinezen aldaar, bl. 11. — Walter Gibson poogt den Sultan van Djambi tegen het Goevernement op te zetten, bl. 77. — (Augustus en September) Expeditie tegen Makakau, bl. 76. — (September) Wet tot openstelling van havens in de Molukken, bl. 93

1854. (Mei) Wet tot regeling van het muntwezen in Nederlandsch Indië, bl. 98. — (Mei—Julij) De Chinesche vestiging Montrado door de Nederlandsche troepen bezet; voortdurende gevechten aldaar, bl. 82. — Atjih op nieuw door een Nederlandsche oorlogschip bezocht, en dit met tusschenpoozen herhaald, bl. 74. — (September) Wet tot

vaststelling van het Reglement op het beleid der Regering enz. in Nederlandsch-Indië, bl. 98 en 99.

1855. Voortdurend verzet van de Chinezen op de Westkust van Borneo; het Drievingerenverbond, bl. 83. — Overeenkomsten met de staten langs de Kapoeas, bl. 84. — Amengkoe Boewônô V, Sultan van Djokjokarta, vervangen door zijn broeder onder den naam van Amengkoe Boewônô VI, bl. 71. — Onlusten gevreesd in Bantam doch bijtijds verhinderd , bl. 72. — Bemoeijing met de onderlinge oorlogen in de onafhankelijke Battaklanden; expeditie derwaarts; overeenkomsten met eenige gewesten, bl. 72. — Makakau onderworpen, bl. 76. — Kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Fort de Kock, bl. 99. — De finantiële toestand van Indië, bl. 101.

1856. (Januarij) Mr. P. Mijer treedt op als Minister van Koloniën, bl. 99. — (Maart) Na een vruchtelooze expeditie in Januarij, wordt op nieuw tegen de vijandige hoofden op Nias geägeerd; oprichting van een fort in de Lagoendibaai, dat in Februarij 1861 door een aardbeving geheel werd verwoest en daarop verlaten, bl. 73, 74. — (April) Reglement op de drukpers, bl. 99. — (Mei) C. F. Pahud treedt op als Goeverneur-Generaal, bl. 99. — Tocht tegen de Tomoriërs, bl, 94. — Goesti Poetoe Ngoera door de bevolking uit Djembrana verdreven; benoeming van een regent en plaatsing van een Nederlandsch ambtenaar aldaar, bl. 97. — (Julij) Wegens voortdurende oproerige gezindheid van eenige hoofden in de Lampongs wordt eene expeditie onder Waleson derwaarts gezonden, bl. 75. — De luitenant Mekern te Larah door de Chinezen overvallen en om het leven gebracht, bl. 83. — Dood van den Sultan van Tidore, opgevolgd door Prins Alting, bl. 94. — (November) Onlusten in Sintang, bl. 84.

1857. Traktaat met Atjih, bl. 74. — Dood van Sultan Adam van Bandjermasin; Tamdjid'oellah Sultan, bl. 85. — Dood van den Vorst van Boni Aroeng Poegi, opgevolgd door zijne weduwe, bl. 89. — (Julij) Opstand van Pirahoen in de binnenlanden van Palembang; expeditiën derwaarts, bl. 77. — Verwikkelingen in Siak maken de tusschenkomst van het Goevernement noodzakelijk, en geven aanleiding dat een traktaat wordt gesloten, bl. 78, 79. — Expeditie naar Timor, bl. 96, 97. — (Augustus en September) De Sultan van Lingga, weigerende zich naar de bevelen van het Goevernement te schikken, verlaat zijn Rijk en wordt vervallen verklaard van den troon, bl. 79, 80. — (September) Expeditie naar Parigi, bl. 93. — Zending van den Hoogleeraar de Vriese, bl. 101.

1858. De nagelteelt in de Molukken, bl. 94. — Onlusten op Ceram sedert 1856; het Kakihan-verbond; expeditie derwaarts, bl. 94, 95. — (Maart) J. J. Rochussen vervangt Mr. P. Mijer als Minister van Koloniën, bl 99. — Onderzoekingstocht naar Nieuw-Guinea, bl. 94. — De Soesoehoenan Pakoe Boewônô VII vervangen door Pakoe Boewônô VIII, bl. 71. — Een stelsel van kustverlichting voor Indië ontworpen, bl. 101. — (Augustus en September) Na voor afgaande moeijelijkheden wordt eene expeditie tegen Djambi ge-

zonden, bl. 78. — Traktaat met Indragiri, bl. 71. — (Oktober en November) De Panglima van Retch aangetast en overwonnen, bl. 80. — Expeditie naar Bali tegen Njoman Gempol, bl. 97.

1859. (Februarij, Maart) Eerste expeditie tegen Boni, bl. 89, 90. — (Maart) Begin der onlusten in Bandjermasin, bl. 85. — Djati in Palembang ingenomen, bl. 77. — Expeditie tegen de oproerige Prinsen van Sintang naar de Melahoeï, bl. 84. — (April) Traktaat met Portugal, bl. 96. — (Mei) Besluit omtrent de ambtenaren, bl. 100. — (Junij) Vlucht van Hidajat'oellah; uitbreiding van den opstand in Bandjermasin, bl. 86. — Opwekking van het godsdienstig element op Java, toeneming van het aantal bedevaartgangers; besluit omtrent de bedevaart, (2 Julij), bl. 72. — Dood van den Sultan van Ternate; het bestuur opgedragen aan een rijksraad, bl. 94. — Oprichting van het gymnasium Willem III te Batavia, bl. 99. — (November) Andresen in Bandjermasin vervangen door Nieuwenhuisen en Verspijck, bl. 86. — (November en December) Tweede expeditie tegen Boni onder van Swieten, bl. 91. — (December) De Onrust afgeloopen door Soerapati; herleving van den opstand in Bandjermasin, bl. 86.

1860. (1 Januarij) De slavernij afgeschaft (wet van 7 Mei 1859), bl. 99. — (Januarij en Februarij) Aroe Palakka geproklameerd tot Vorst van Boni; overeenkomsten met hem en andere Boeginesche Staten gesloten; einde van de tweede Bonische expeditie, bl. 92. — De Banda-eilanden bl. 96. — Overstrooming van de Tjioedjoeng in Bantam, bl. 71. — (Junij) Het rijk van Bandjermasin ingelijfd, bl. 87. — (Augustus) Zamenzwering der Zwitsersche soldaten te Samarang, bl. 102. — (September en Oktober) Opstand op Ceram; expeditie derwaarts onder de Brabant, bl. 95. — (December) De begrooting van Koloniën verworpen; aftreding van Rochussen, bl. 100.

1861. Algemeene overstrooming in Midden-Java, bl. 71. — (Mei en Junij) Ongelukkige tocht naar de Montallat, bl. 87. — Een nieuwe Sultan van Ternate benoemd, bl. 94. — (Oktober) Demang Lehman, een hoofd der opstandelingen in Bandjermasin, onderwerpt zich, bl. 87.

1862. (Februarij) Aftreding van Mr. J. Loudon als Minister van Koloniën, bl. 100. — (Februarij, Maart) Hidajat is, na eenmaal ontvlucht te zijn, genoodzaakt zich over te geven, bl. 88.

HOOFDSTUK XIII.

Het bestuur der Goeverneurs-Generaal Mr. L. A. J. W. Baron Sloet van de Beele en Mr. P. Mijer. — De voormalige koloniale oppositie aan het bewind met de Ministers Uhlenbeck, Fransen van de Putte, de Waal en van Bosse; van 1866 tot 1868 de konservatieve ministers Mijer, Trakranen, en Hasselman. — Wet tot regeling en verantwoording der koloniale geldmiddelen, Agrarische wet en Bepalingen omtrent de suikerkultuur. — Afschaffing der kultuurprocenten, beperking der heerediensten en kultures; opheffing van het specerijmonopolie — Spoorwegen op Java. — De toestand der bevolking op Java. — Moeijelijkheden op de Buitenbezittingen, maar voortgaande uitbreiding van het Nederlandsch gezag aldaar. 1862—1872, bl. 104—127.

1861. (Oktober) Sloet aanvaardt het bewind, bl. 104. — Toestand der bevolking gedurende dit tijdperk, bl. 110. — De bedevaart; onveiligheid in Midden-Java; de opiumpacht, bl. 110 en 111. — Vooruitgang in de Buitenbezittingen; de traktaten met de inlandsche vorsten, bl. 112.

1862. (Februarij) G. H Uhlenbeck Minister van Koloniën, bl, 103. — (Maart) Besluit tot intrekking van dat van Mei 1859, betreffende de opleiding van ambtenaren, bl. 103 en 104. — (Augustus) Koncessie voor den aanleg van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, bl. 105. — (December) De begrooting van Koloniën door de Eerste Kamer verworpen, bl. 104.

1863. (Februarij) I. D. Fransen van de Putte Minister van Koloniën, bl. 104. — (Mei en Junij) Expeditie naar Nias, bl. 117. — (Mei) Besluit omtrent de Goevernements-suikerkultuur, bl. 104. — Oprichting van de Kamers van Koophandel, bl. 106. — Hervorming in de Molukken, bl. 107 en 108.

1864. Begin van de werkzaamheden aan den spoorweg Samarang-Vorstenlanden, bl. 110. — Wet op het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen, bl. 107. — Afschaffing van de vischpacht, bl. 107. — Menado afzonderlijke residentie; toestand van den landbouw, enz. bl. 114. — (Junij) De negeri Marahoenoe wegens strandroof gestraft, bl. 114. — De Instellingen voor opleiding van Indische ambtenaren, bl. 108. — (September) Besluit omtrent het radikaal der ambtenaren. bl. 108. — Regeling der heerediensten, bl. 107. — (Oktober en November) Onlusten in Tagal, bl. 111. — Onlusten in Sintang, tot 1867, bl. 113.

1865. Wet op de tarieven van in- en uitvoer, bl. 104. — Opheffing van eenige kultures, bl. 116. — Verwikkelingen in de binnenlanden van Singkel, bl. 117. — (Augustus—Oktober) Expeditie naar de staatjes op de Oostkust van Sumatra, bl. 116. — (Oktober—Januarij 1866) Onlusten op Ceram. bl. 114.

1866. Door den dood en onderwerping van een aantal hoofden is de rust in Bandjermasin hersteld, bl. 112. — (Februarij) De invoering der strafwetgeving voor Europeanen in Indië vastgesteld, bl. 105. — Afschaffing der kultuurprocenten voor de Europesche ambtenaren; afschaffing der rotanslagen als politiestraf, bl. 106. — Opheffing van het Goevernement der Molukken, bl. 114. — (April—September) Expeditie in de Pasemahlanden, bl. 116. — (Mei) Het ontwerp der kultuurwet enz. ingetrokken. Aftreding van Fransen van de Putte. Mr. P. Mijer voor de tweede maal Minister van Koloniën, bl. 105. — (September) Mr. P. Mijer, benoemd tot Goeverneur-Generaal, wordt als Minister vervangen door N. Trakranen, bl. 105.

1867. (Mei) Afschaffing van het ambtelijk landbezit der inlandsche hoofden, bl. 107. — Expeditie tegen Mandar, bl. 113. — (Julij) N. Trakranen vervangen door J. J. Hasselman als Minister van Koloniën, bl. 105.

1868. (Mei) Regeling van het lager onderwijs voor Europeanen, bl. 107 — Het Gymnasium Willem III hervormd in eene hoogere burgerschool, bl. 107 — (Junij) E. de Waal, Minister van Koloniën, bl. 105. — Agrarische wet en wet tot regeling der suikerkultuur, bl. 105, 106. — (Julij—November) Krijgstocht tegen Bonto-Bonto, bl. 113. — (Oktober) Onlusten op Bali, bl. 115.

1869. (April) Moord van Mr. de Kuyper te Bekassi, bl. 110.

1870. (Februarij) Opening van den spoorweg van Samarang tot Solo, bl. 109. — (November en December) Onlusten in Bandjermasin verwekt door Wangkang, bl. 112. — Hervorming van het Preangerstelsel, bl. 106.

1871. (Januarij) Mr. P. P. van Bosse Minister van Koloniën, bl. 107. — (Maart) Poging tot oproer in Batang, bl. 110. — (Mei) Bepalingen voor het onderwijs aan inlanders, bl. 108. — (December). Aftreding van Mr. P. Mijer als Goeverneur-Generaal, bl. 107.

1872. Opening van den spoorweg van Batavia naar Buitenzorg, bl. 109. — (Mei) Onlusten in Deli, bl. 117. — Zeeroof, bl. 117 en 118. — Steenkolen en tin, bl. 118. — De wetenschappen in Indië, bl. 118.

AANHANGSEL.

Het traktaat met Engeland van 2 November 1871. — De oorlog met Atjih. Bl. 120 — 127.

Klachten der Engelschen over de uitbreiding op de Oostkust van Sumatra; de reserves van het traktaat van 1824, bl. 120. — Het traktaat van 2 November 1871; gevolgen daarvan voor Atjih; plannen van de Nederlandsche Regering, bl. 121. — Zending van stoomschepen. — Besluit tot benoeming eener kommissie naar Atjih (Oktober 1872). Afgezanten van den Sultan van Atjih te Riouw. (December).

1873. Het gedrag dier afgezanten geeft aanleiding tot oorlogstoerustingen en het zenden van een kommissaris, bl. 122 en 123. —

(26 Maart). Oorlogsverklaring aan Atjih. — (6—8 April) Verkenning en landing der expeditie. (14 dito) Dood van den Generaal-Majoor Köhler. (16 dito) De terugtocht begonnen. (25 dito) De reede van Atjih verlaten; einde der expeditie, bl. 123, 124. — Maatregelen van voorbereiding voor de tweede expeditie; benoeming van J. van Swieten tot opperbevelhebber en kommissaris, bl. 124. — (November) Vertrek der tweede expeditie. — (9 December) Landing der troepen. (14 dito) Kota Moesapi genomen. (25 dito) Verdere versterkingen bemachtigd, bl. 125.

1874. (4 Januarij) De Moskee ingenomen. (2 dito) De operatiën tegen de Kraton begonnen. (25 dito) De Kraton verlaten gevonden. — Verandering van het doel der expeditie. Houding der onderhoorigheden en Atjinesche hoofden, bl. 125, 126. — (April) Terugkeer der expeditie met achterlating van eene bezetting, bl. 126, 127.

DRUKFOUTEN EN VERBETERINGEN

IN HET TWEEDE DEEL.

EERSTE STUK

Bladz.	3	regel	17 v. o.	*staat:* en	*lees:* welke
»	4	»	18 » » enz.	» Boewana	» Boewônô
»	19	»	14 » »	» weder	» werden
»	27	»	6	» gnustig	» gunstig
»	47	»	7	» Haaert	» Hazoert
»	69	»	18	» Tjseroa	» Tjiseroa
»	»	»	12 v. o.	» eer	» zeer
»	98	»	8 en elders	» Bieling	» Boelèlèng
»	101	»	6 v. o.	» toezicht	» toezicht houden
»	142	»	9 » »	» Ooskust	» Oostkust
»	180	»	21	» 1818	» 1819
»	190	»	9	» Patris	» Padris
»	202	»	15 en elders	» Sintakioe	» Samtikioe
»	241	»	1 v. o.	» 1826	» 1825
»	254	»	4	» asting	» lasting

TWEEDE STUK.

Bladz.	29	regel	21	*staat:* erlangen	*lees:* verlangen
»	31	»	14	» veraast	» verrast
»	33	»	15	» de Kompagnie	» der Kompagnie
»	38	»	22 en 23	» kultuur	» kultures
»	57	»	20	» Mangendanas	» Magindanao
»	77	»	15 v. o.	» 1851	» 1853
»	118	»	14 » »	» Holmateira	» Halmaheira
»	121	»	20	» 1863	» 1865
»	139	»	4 v. o.	» Megol	» Mogol
»	151	»	5	» Verschillen	» Geschillen
»	159	»	13 v. o.	» Katiagam	» Katiagam
»	169	»	10	» (2 dito)	» (12 dito)

l.

